

සද්දනිතිප්පකරණං (පදමාලා)

ධම්මවිචය

පටුන

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා).....	1
ගන්ථාරම්භකථා	1
1. සවිකරණාඛ්‍යාතවිභාග	2
සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස	4
හෙතුකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස	5
කම්මක්‍රියාපදනිද්දෙස.....	6
භාවක්‍රියාපදනිද්දෙස	7
2. භවතික්‍රියාපදමාලාවිභාග	13
3. පකිණ්ණකවිනිච්ඡය	30
4. භූධාතුමයනාමිකරූපවිභාග	60
5. ඔකාරන්තපුල්ලිඬගනාමිකපදමාලා	86
6. ආකාරන්තපුල්ලිඬගනාමිකපදමාලා	131
7. නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඬගනාමිකපදමාලා	158
8. ඉත්ථිලිඬගනාමිකපදමාලා	184
9. නපුංසකලිඬගනාමිකපදමාලා	211
10. ලිඬගත්තයමිස්සකනාමිකපදමාලා	219
11. වාච්චාභිධෙය්‍යලිඬගාදිපරිදීපනනාමිකපදමාලා.....	229
12. සබ්බනාමතංසදිසනාමනාමිකපදමාලා	247
13. සවිනිච්ඡයසඬ්ඛ්‍යානාමනාමිකපදමාලා	275
14. අත්ථත්තිකවිභාග.....	286

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුප්පට්ඨිදා.”

(මහා සුඤ්ඤාන සූත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤාන වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - හික්බු ධම්මවිහාරි

(ජවය සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)
නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

ගන්ථාරම්භකථා

ධීරෙහි මග්ගනායෙන, යෙන බුද්ධෙන දෙසිතං;
සිතං ධම්මම්ඛ්ඤාය, ඤායතෙ අමතං පදං.

තං නමිත්වා මහාවීරං, සබ්බඤ්ඤං ලොකනායකං;
මහාකාරුණිකං සෙට්ඨං, විසුද්ධං සුද්ධිදායකං.

සද්ධම්මඤ්චස්ස පුප්පත්වා, සුද්ධං සන්තමසඬිතං;
අතක්කාවචරං සුට්ඨු, විහත්තං මධුරං සිවං.

සඬිසස්ස ච'ඤ්ජලිං කත්වා, පුඤ්ඤක්ඛේත්තස්ස තාදිනො;
සීලසමාධිපඤ්ඤාදි-විසුද්ධගුණථොතිනො.

නමස්සනාදිපුඤ්ඤස්ස, කතස්ස රතනත්තයෙ;
තෙජසාහං පහන්ත්වාන, අන්තරායෙ අසෙසතො.

ලොකනීතිවියත්තස්ස, සත්ථු සද්ධම්මනීතිනො;
සාසනත්ථං පවක්ඛාමි, සද්දතීතිමනාකුලං.

ආසවක්ඛයලාහෙන, හොති සාසනසම්පදා;
ආසවක්ඛයලාහො ච, සච්චාධිගමහෙතුකො.

සච්චාධිගමනං තඤ්ච, පටිපත්තිස්සිතං මතං;
පටිපත්ති ච සා කාමං, පරියත්තිපරායණා.

පරියත්තාභිසුත්තානං, විදිත්වා සද්දලක්ඛණං;
යස්මා න හොති සම්මොහො, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච.

යස්මා වාමොහභාවෙන, අක්ඛරෙසු පදෙසු ච;
පාළියත්ථං විජානන්ති, විඤ්ඤ සුගතසාසනෙ.

පාළියත්ථාවබ්බොධෙන, යොනිසො සත්ථුසාසනෙ;
සප්පඤ්ඤා පටිපජ්ජන්ති, පටිපත්තිමතන්දිකා.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

යොනියො පටිපජ්ජිත්වා, ධම්මං ලොකුත්තරං වරං;
පාපුණන්ති විසුද්ධාය, සීලාදිපටිපත්තියා.

තස්මා තදත්ථිකා සුද්ධං, නයං නිස්සාය විඤ්ඤානං;
භඤ්ඤාමානං මයා සද්ද-නීතිං ගණ්හන්තු සාධුකං.

ධාතු ධාතූහි නිප්ඵන්න-රූපානි ච සලක්ඛණො;
සන්ධිනාමාදිහෙදො ච, පදානං තු විහත්ති ච.

පාළිනායාදයොච්චෙව-මෙත්ථ නානප්පකාරතො;
සාසනස්සොපකාරාය, භවිස්සති විභාවනා.

1. සවිකරණාඛ්‍යාතවිභාග

තත්ථ ධාතූහි කෙනටියෙන ධාතු? සකත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු,
අත්ථාතිසයයොගතො පරත්ථම්පි ධාරෙතීති ධාතු, වීසතියා උපසග්ගෙසු යෙන
කෙනවි උපසග්ගෙන අත්ථවිසෙසකාරණෙන පටිබද්ධා අත්ථවිසෙසම්පි
ධාරෙතීති ධාතු, “අයං ඉමිස්සා අත්ථො, අයමිතො පච්චයො පරො”තිආදිනා
අනෙකප්පකාරෙන පණ්ඩිතෙහි ධාරියති එසාතිපි ධාතු, විදහන්ති විදුනො එතාය
සද්දනීතිප්පත්තිං අයලොභාදිමයං අයලොභාදිධාතූහි වියාතිපි ධාතු. එවං තාව
ධාතුසද්දස්සත්ථො වෙදිතබ්බො.

ධාතුසද්දො ජීනමතෙ, ඉත්ථිලිඬගත්තතෙ මතො;
සත්ථෙ පුල්ලිඬගභාවස්මිං, කච්චායනමතෙ ද්විසු.

අථ චා ජීනමතෙ “තතො ගොතමිධාතූනී”ති එත්ථ ධාතුසද්දො
ලිඬගවිපල්ලාසෙ වත්තති “පබ්බතානි වනානි චා”ති එත්ථ පබ්බතසද්දො විය,
න පනෙත්ථ වත්තබ්බං “අට්ඨිවාචකත්තා නපුංසකනිද්දෙසො”ති
අට්ඨිවාචකත්තෙපි “ධාතූයො”ති ඉත්ථිලිඬගදස්සනතො. භූවාදයො සද්දා
ධාතවො. සෙය්‍යථිදං? භූ ඉ කු කෙ තක්ක තක තකි සුකඉච්චාදයො. ගණතො
තෙ අට්ඨවිධා භූවාදිගණො රුධාදිගණො දිවාදිගණො ස්වාදිගණො කියාදිගණො
ගහාදිගණො තනාදිගණො චුරාදිගණො වාති. ඉදානි තෙසං විකරණසඤ්ඤිතෙ
පච්චයෙ දස්සෙස්සාම. අනෙකවිධා හි පච්චයා නානප්පකාරෙසු නාමනාම
කිත්තාම සමාසනාම තද්ධිතනාමාඛ්‍යාතෙසු පවත්තනතො. සඬ්ඛෙපතො පන
දූවිධාව නාමපච්චයො ආඛ්‍යාතපච්චයො වාති. තත්‍රාපි ආඛ්‍යාතපච්චයා දූවිධා
විකරණපච්චයනොවිකරණපච්චයවසෙන. තත්ථ විකරණපච්චයො
අකාරාදිසත්තරසවිධො අග්ගහිතග්ගහණෙන පන්තරසවිධො ච.
නොවිකරණපච්චයො පන බ ජ සාදිනෙකවිධො. යෙ රූපනිප්ඵත්තියා

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

උපකාරකා අත්ථවිසෙසස්ස ජොතකා වා අජොතකා වා ලොපනීයා වා
අලොපනීයා වා, තෙ සද්දා පච්චයා.

පට්ඨව කාරණං තං තං, එන්තීති පච්චයාථ වා;
පට්ඨව සද්දනීතිප්පකරණං, ඉතො එතීති පච්චයා.

නාමිකප්පච්චයානං යො, විභාගො ආවි හෙස්සති;
නාමකප්පෙ යතො තස්මා, න තං විත්ථාරයාමසෙ.

යො නොවිකරණානං තු, පච්චයානං විභාගතො;
යො පනාඛ්‍යාතකප්පමිහි, විත්ථාරෙනා'ගමිස්සතීති.

ඉච්චානෙකවිධෙසු පච්චයෙසු “විකරණපච්චයා නාම ඉමෙ”ති
සල්ලක්ඛෙනබ්බා. කථං? භූවාදිගණතො අපච්චයො හොති කත්තරි,
රුධාදිගණතො අකාරිවණ්ණෙකාරොකාරපච්චයා හොන්ති කත්තරි,
පුබ්බමජ්ඣධාතො නිග්ගහිතාගමො ච, දිවාදිගණතො යපච්චයො හොති
කත්තරි, ස්වාදිගණතො ඡු ණා උණාපච්චයා හොන්ති කත්තරි, කියාදිගණතො
නාපච්චයො හොති කත්තරි, ගහාදිගණතො ප්ප ණ්භාපච්චයා හොන්ති කත්තරි,
තනාදිගණතො ඔ ශිරපච්චයා හොන්ති කත්තරි, චුරාදිගණතො ණ ණයපච්චයා
හොන්ති කත්තරි.

අකාරො ච ඉවණ්ණො ච, එ ඔකාරා ච යො තථා;
ඡු ණා උණා ච නා ප්ප ණ්භා-ශිරා ණ ණයපච්චයා.

අග්ගහිතග්ගහණෙන, එවං පන්තරසෙ'රිතා;
විකරණවිභයා එතෙ, පච්චයාති විභාවයෙ.

යෙ එවං නිද්දිට්ඨෙහි විකරණපච්චයෙහි තදඤ්ඤෙහි ච සප්පච්චයා අට්ඨවිධා
ධාතුගණා සුත්තන්තෙසු බහුපකාරා, තෙස්වායං භූවාදිගණො. භූ සත්තායං,
භූධාතු විජ්ජමානතායං වත්තති. සකම්මිකාකම්මිකාසු ධාතුසු අයං අකම්මිකා
ධාතු, න පන “ධම්මභූතො”තිආදීසු පත්තිඅත්ථවාචිකා අපරා භූධාතු විය
සකම්මිකා. එසා හි පරිඅභිආදීහි උපසග්ගෙහි යුත්තායෙව සකම්මිකා භවති, න
උප පරා පාතුආදීහි උපසග්ගනිපාතෙහි යුත්තාපි. අතො ඉමිස්සා සිද්ධානි රූපානි
ද්විධා ඤෙය්‍යානි අකම්මකපදානි සකම්මකපදානි වාති.

සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

තත්‍ර භවති උබ්භවති සමුබ්භවති පභවති පරාභවති සම්භවති විභවති, හොති සම්භොති විභොති පාතුභවති පාතුබ්භවති පාතුභොති, ඉමානි අකම්මකපදානි. එත්ථ පාතුඉති නිපාතො, සො “ආවිභවති තිරොභවති”තිආදීසු ආවී තිරොනිපාතා විය භූධාතුතො නිප්ඵන්නාඛ්‍යාතසද්දස්ස නෙව විසෙසකරො, න ච සකම්මකත්තසාධකො. උඉච්චාදයො උපසග්ගා, තෙ පන විසෙසකරා, න සකම්මකත්තසාධකා. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධතීයො න හොති, තානි පදානි අකම්මකානි. අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො. පරිභොති පරිභවති, අභිභොති අභිභවති, අධිභොති අධිභවති, අතිභොති අතිභවති, අනුභොති අනුභවති, සමනුභොති සමනුභවති, අභිසම්භොති අභිසම්භවති, ඉමානි සකම්මකපදානි. එත්ථ පරිඉච්චාදයො උපසග්ගා, තෙ භූධාතුතො නිප්ඵන්නාඛ්‍යාතසද්දස්ස විසෙසකරා වෙච සකම්මකත්තසාධකා ච. යෙසමත්ථො කම්මෙන සම්බන්ධතීයො, තානි පදානි සකම්මකානි. සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථො කථෙතබ්බො, ක්වචි අකම්මකවසෙනපි. එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර භවතීති හොති විජ්ජති පඤ්ඤායති සරූපං ලහති. උබ්භවතීති උප්පජ්ජති සරූපං ලහති. සමුබ්භවතීති සමුප්පජ්ජති සරූපං ලහති. පභවතීති හොති සම්භවති. අථ වා පභවතීති යතො කුතොචි සන්දති, න විච්ඡිජ්ජති, අවිච්ඡන්තං හොති, තං තං යානං විසරති. පරාභවතීති පරාභවො හොති ඛ්‍යාසනං ආපජ්ජති අවුද්ධං පාපුණාති. සම්භවතීති සුට්ඨ භවති වුද්ධං විරුල්භිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජති. විභවතීති උච්ඡිජ්ජති විනස්සති විපජ්ජති, විසෙසතො වා භවති සම්පජ්ජති. හොති සම්භොති විභොතීති ඉමානි “භවති සම්භවති විභවති”ති ඉමෙහි යථාක්කමං සමානනිද්දෙසානි. පාතුභවතීති පකාසති දිස්සති පඤ්ඤායති පාකටං හොති. පාතුබ්භවති පාතුභොතීති ඉමානි “පාතුභවති”ති ඉමිනා සමානනිද්දෙසානි. එවං අකම්මකපදානං යථාරහං සකම්මකාකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤෙසම්පි අකම්මකපදානං.

පරිභොතිදුකාදීසු පන සත්තසු දුකෙසු යථාක්කමං ද්වෙ ද්වෙ පදානි සමානත්ථානි, තස්මා ද්වෙ ද්වෙ පදානියෙව ගහෙත්වා නිද්දිස්සිමාම. තත්‍ර පරිභොති පරිභවතීති පරං භිංසති පිළෙති, අථ වා භිලෙති අවජානාති. අභිභොති අභිභවතීති පරං අජ්ඣොත්ථරති මද්දති. අධිභොති අධිභවතීති පරං අභිමද්දිත්වා භවති අත්තතො වසං වත්තාපෙති. අතිභොති අතිභවතීති පරං අතික්කමිත්වා භවති. අනුභොති අනුභවතීති සුඛදුක්ඛං වෙදෙති පරිභුඤ්ජති සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. සමනුභොති සමනුභවතීති සුඛදුක්ඛං සුට්ඨ වෙදෙති සුට්ඨ පරිභුඤ්ජති සුට්ඨ සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදී හොති. අභිසම්භොති අභිසම්භවතීති පරං

අප්ඤ්ඤාත්ථරති මද්දති. එවං සකම්මකපදානං සකම්මකවසෙන අත්ථකථනං දට්ඨබ්බං. කත්ථවි පන ගච්ඡතීති පවත්තතීති එවං අකම්මකවසෙනපි. එවමුත්තරත්‍රාපි අඤ්ඤාසං සකම්මකපදානං.

අපච්චයො පරො හොති, භූවාදිගණතො සති;
සුද්ධකත්තුක්‍රියාඛ්‍යාතො, සබ්බධාතුකනිස්සිතො.

අයං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

හෙතුකත්තුක්‍රියාපදනිද්දෙස

භාවෙති විභාවෙතිසම්භාවෙති පරිභාවෙති, එවං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. එකකම්මකවසෙනෙසමත්ථො ගහෙතබ්බො. පච්ඡිමස්ස පන ද්විකම්මකවසෙනපි. පරිභාවාපෙති අභිභාවාපෙති අනුභාවාපෙති, එවමිති හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි භවන්ති. ද්විකම්මකවසෙනෙසමත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉච්චෙවං ද්විධා හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි ඤෙය්‍යානි, අඤ්ඤානිපි ගහෙතබ්බානි.

තත්‍ර භාවෙතීති පුග්ගලො භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි භාවෙති ආසෙවති බහුලීකරොති, අථ වා භාවෙතීති වඩ්ඤෙති. විභාවෙතීති භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි විභාවෙති විසෙසෙන භාවෙති, විවිධෙන වා ආකාරෙන භාවෙති භාවයති වඩ්ඤෙති, අථ වා විභාවෙතීති අභාවෙති අන්තරධාපෙති. සම්භාවෙතීති යස්ස කස්සචි ගුණං සම්භාවෙති සම්භාවයති සුට්ඨු පකාසෙති උක්කංසෙති. පරිභාවෙතීති පරිභාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි පරිභාවෙති පරිභාවයති සමන්තතො වඩ්ඤෙති. එවං එකකම්මකවසෙනත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා පරිභාවෙතීති වාසෙතබ්බං වත්ථුං පරිභාවෙති පරිභාවයති වාසෙති ගන්ධං ගාභාපෙති. එවං ද්විකම්මකවසෙනාපි අත්ථො ගහෙතබ්බො. පරිභාවාපෙතීති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං පරිභාවාපෙති භිංසාපෙති, අථ වා පරිභාවාපෙතීති භීළාපෙති අවජානාපෙති. අභිභාවාපෙතීති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සපත්තං අභිභාවාපෙති අප්ඤ්ඤාත්ථරාපෙති. අනුභාවාපෙතීති පුග්ගලො පුග්ගලෙන සම්පත්තිං අනුභාවාපෙති පරිභොජෙති.

පයුත්තො කත්තුනා යොගෙ, ධීතොයෙවාප්පධානියෙ;
ක්‍රියං සාධෙති එතස්ස, දීපකං සාසතො පදං.

කරණවචනංයෙව, යෙභුයොන පදිස්සති;
ආඛ්‍යාතෙ කාරිතට්ඨානං, සන්ධාය කථිතං ඉදං.

න නාමෙ කාරිතට්ඨානං, “බොධෙතා” ඉතිආදිකං;

“සුනබ්බෙහි ඛාදාපෙතී”, ඉච්චාදීනි පදානි ව;
ආහරිත්වාන දීපෙය්‍ය, පයොගකුසලො බුඛො.

තත්‍රිදං කරණවචනං කම්මත්ථදීපකං, උපයොගසාම්චවනානිපි තද්දීපකානි
යොජෙතබ්බානි. කථං? පරිභාවාපෙතීති පුග්ගලො පුග්ගලං සපත්තං
පරිභාවාපෙතීති, තථා පරිභාවාපෙතීති පුග්ගලො පුග්ගලස්ස සපත්තං
පරිභාවාපෙතීති. සෙසානි නයානුසාරෙන නිද්දිසිතබ්බානි. එවං සබ්බානෙතානි
කරණොපයොගසාම්චවනානි කම්මත්ථදීපකානියෙව හොන්ති, තස්මා
ද්විකම්මකවසෙනත්ථො ගහෙතබ්බො.

අයං හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

කම්මක්‍රියාපදනිද්දෙස

භවියතෙ විභවියතෙ පරිභවියතෙ අභිභවියතෙ අනුභවියතෙ පරිභූයතෙ
අභිභූයතෙ අනුභූයතෙ, එවං කම්මුනො ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤථා ව
භවියතෙ විභවියතෙ පරිභවියතෙ අභිභවියතෙ අනුභවියතෙ පරිභූයතෙ
අභිභූයතෙ අනුභූයතෙති. එත්ථ කම්මුනො ක්‍රියාපදානියෙව කම්මකත්තුනො
ක්‍රියාපදානි කත්වා යොජෙතබ්බානි. විසුඤ්භි කම්මකත්තුනො ක්‍රියාපදානි න
ලබ්භන්ති.

තත්‍ර භවියතෙති භාවෙතබ්බං යං කිඤ්චි පුග්ගලෙන භාවියතෙ ආසෙවියතෙ
බහුලිකරියතෙ, අථ වා භවියතෙති වඩ්ඪියතෙ. විභවියතෙති විභාවෙතබ්බං යං
කිඤ්චි පුග්ගලෙන විභවියතෙ විසෙසෙන භවියතෙ, විවිධෙන වා ආකාරෙන
භවියතෙ වඩ්ඪියතෙ, අථ වා විභවියතෙති අභවියතෙ අන්තරධාපියතෙ.
පරිභවියතෙති සපත්තො පුග්ගලෙන පරිභවියතෙ හිංසියතෙ, අථ වා
පරිභවියතෙති භීළියතෙ අවජානියතෙ. අභිභවියතෙති සපත්තො පුග්ගලෙන
අභිභවියතෙ අජ්ඣෙධාත්ථරියතෙ අභිමද්දියතෙ. අනුභවියතෙති සම්පත්ති
පුග්ගලෙන අනුභවියතෙ පරිභුඤ්ජියතෙ. පරිභූයතෙතිආදීනි තිණි
“පරිභවියතෙ”තිආදීනි තිණි සමානනිද්දෙසානි. සෙසානි පන යථාචුත්තෙහි යං
කම්මමෙව පධානතො ගහෙත්වා නිද්දිසියති පදං, තං කම්මත්ථදීපකං. තස්මා
කත්තරි එකවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි කම්මං බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං,
බහුවචනත්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං දිස්සති. යදි පනෙකවචනවසෙන
වත්තබ්බං, එකවචනත්තඤ්ඤෙව. තථා කත්තරි බහුවචනෙන නිද්දිට්ඨෙපි යදි
කම්මං එකවචනවසෙන වත්තබ්බං, එකවචනත්තඤ්ඤෙව කම්මුනො ක්‍රියාපදං
දිස්සති. යදි පන බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං, බහුවචනත්තඤ්ඤෙව. කථං?
භික්ඛුනා ධම්මො භවියතෙ, භික්ඛුනා ධම්මා භවියන්තෙ, භික්ඛුහි ධම්මො
භවියතෙ, භික්ඛුහි ධම්මා භවියන්තෙති. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ කම්මුනො

ක්‍රියාපදෙසු වොහාරො කාතබ්බො. යස්මිං පන කම්මුනො ක්‍රියාපදෙ කම්මත්ථදීපකෙ කම්මභූතස්සෙවත්ථස්ස කත්තුභාවපරිකප්පො හොති, තං කම්මකත්තුත්ථදීපකං, තං කම්මුනො ක්‍රියාපදනො විසුං න ලබ්භති. අයං පනෙත්ථ අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ පයොගරවනා. සයමෙව පරිභවියතෙ දුබ්භාසිතං භණං බාලො තප්පව්වයා අඤ්ඤෙහි පරිභූතොපි, සයමෙව අභිභවියතෙ පාපකාරී නිරයෙ නිරයපාලෙහි අභිභූතොපි තථාරූපස්ස කම්මස්ස සයං කතත්තාති. එත්ථ හි සයමෙව පියතෙ පානීයං, සයමෙව කටො කරියතෙතිආදීසු විය සුඛාභිසම්බරණීයතා ලබ්භතෙව, තතො කම්මකත්තුතා ව.

අයං කම්මුනො ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

භාවක්‍රියාපදනිද්දෙස

භූයතෙ භවියතෙ උබ්භවියතෙ, එවං භාවස්ස ක්‍රියාපදානි භවන්ති. අඤ්ඤාථා ව භූයාතෙ භවියාතෙ උබ්භවියාතෙති. තත්‍ර යථා ධීයතෙපදස්ස යානන්ති භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡන්ති, එවං භූයතෙතිආදීනම්පි භවනන්තිආදීනා භාවවසෙන අත්ථකථනමිච්ඡිතබ්බං. යථා ව යානං ධීති භවනන්තිආදීහි භාවවාචකකිත්තනාමපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨියොජනමිච්ඡන්ති, න තථා ධීයතෙ භූයතෙතිආදීහි භාවවාචකාබ්‍යාතපදෙහි සද්ධිං සම්බන්ධෙ ඡට්ඨියොජනා ඉච්ඡිතබ්බා සම්බන්ධෙ පචත්තඡට්ඨියන්තසද්දෙහි අසම්බන්ධනීයත්තා ආබ්‍යාතිකපදානං. යස්මිං පයොගෙ යං කම්මුනො ක්‍රියාපදෙන සමානගතිකං කත්වා විනා කම්මෙන නිද්දිසියති ක්‍රියාපදං, කත්තුභාවකපදං පන පච්චත්තවචනෙන වා කරණවචනෙන වා නිද්දිසියති, තං තත්ථ භාවත්ථදීපකං. න හි සබ්බථා කත්තාරමනිස්සාය භාවො පචත්තති. එවං සන්තෙපි භාවො නාම කෙවලො භවනලවනපවනාදිකො ධාතුඅත්ථොයෙව. අක්ඛරචිත්තකා පන “ධීයතෙ භූයතෙ”තිආදීසු භාවවිසයෙසු කරණවචනමෙව පසුඤ්ජන්ති “නත්‍ර නාම පබ්බජිතෙන සුනිවත්ථෙත භවිතබ්බං සුපාරුතෙන ආකප්පසම්පන්නෙනා”තිආදීසු විය, තස්මා තෙසං මතෙ “තෙන උබ්භවියතෙ”ති කරණවචනෙන යොජෙතබ්බං. ජිනමතෙන පන “සො භූයතෙ”තිආදීනා පච්චත්තවචනෙනෙව. සච්චසම්බලප්පකරණෙ හි ධම්මපාලාවරියෙන, නිද්දෙසපාළියං පන ධම්මසෙනාපතිනා, ධජග්ගසුත්තන්තෙ භගවතා ව භාවපදං පච්චත්තවචනාපෙක්ඛවසෙත්‍රු’ච්චාරිතං.

කථිතො සච්චසම්බලපෙ, පච්චත්තවචනෙන වෙ,
“භූයතෙ” ඉති සද්දස්ස, සම්බන්ධො භාවදීපනො.

නිද්දෙසපාළියං “රූපං, විභොති විභවියාති”;
ඉති දස්සනතො වාපි, පච්චත්තවචනං ථීරං.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

තථා ධජග්ගසුත්තන්තෙ, මුනිනාහව්වහාසිතෙ;
“සො පභිසිස්සති” ඉති, පාළිදස්සනතොපි ව.

පාරමිතානුභාවෙන, මහෙසීනංව දෙහතො;
සන්ති නිප්ථාදනා, නෙව, සක්කතාදිවචො විය.

පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිසත්තයයොජනං;
එකවචනිකඤ්චාපි, බහුවචනිකමපි ව;
කාතබ්බමිති නො බන්ති, පරස්සපදආදිකෙ.

තස්මා රූපං විභවියාති, රූපානි විභවියාන්ති, ත්වං විභවියාසි, තුම්හෙ
විභවියාථ, අහං විභවියාමි, මයං විභවියාම, රූපං විභවියානෙ, රූපානි
විභවියාන්තෙ ඉච්චෙවමාදි ජීනවචනානුරූපතො යොජෙතබ්බං. අනුයං
පදසොධනා –

විභවියාතීති ඉදං, කම්මපදසමානකං;
න ව කම්මපදං නාපි, කම්මකත්තුපදාදිකං.

යදි කම්මපදං එතං, පච්චත්තවචනං පන;
කම්මං දීපෙයා කරණං-වචනං කත්තුදීපකං.

යදි කම්මකත්තුපදං, “පියතෙ”ති පදං විය;
සියා සකම්මකං, නෙතං, තථා හොතීති දීපයෙ.

යදි කත්තුපදං එතං, විභවතිපදං විය;
විනා යපච්චයං තිට්ඨෙ, න තථා තිට්ඨතෙ ඉදං.

න කත්තරි භූවාදීනං, ගණෙ යපච්චයො රුතො;
දිවාදීනං ගණෙයෙව, කත්තරි සමුදිරිතො.

න භූධාතු දිවාදීනං, ධාතුනං දිස්සතෙ ගණෙ;
භූවාදිකචුරාදීනං, ගණෙසුයෙව දිස්සති.

“විභවියාති” ඉච්චාදො, තස්මා යපච්චයො පන;
භාවෙයෙවාති විඤ්ඤායාං, විඤ්ඤානා සමයඤ්ඤානා.

එත්ථ හි පාකටං කත්වා, භාවකාරකලක්ඛණං;
දස්සයිස්සාමහං දානි, සක්කච්චං මෙ නිබ්බාධථ.

“තිස්සො ගච්ඡති” ඉච්චත්ර, කත්තාරං කත්තුතො පදං;

“ධම්මො දෙසියති” චචත්තු, කම්මං තු කම්මුනො පදං.

සරුපතො පකාසෙති, තස්මා තෙ පාකටා උහො;
තථා විභවියාතීති-ආදිභාවපදං පන.

සරුපතො න දීපෙති, කාරකං භාවනාමකං;
දඬිබ්භූතං තු කත්තාරං, පකාසෙති සරුපතො.

කත්තාරං පන දීපෙන්තං, කත්තුසන්තිස්සිතම්පි තං;
භාවං දීපෙති ස්වාකාරො, පච්චයෙන විභාවිතො.

යස්මා ච කත්තුභාවෙන, භාවො නාම න තිට්ඨති;
කත්තාව කත්තුභාවෙන, භාවට්ඨානෙ යිතො තතො.

යජ්ජෙවං කත්තුචොභාරො, භාවස්ස තු කථං සියා;
“සාවකානං සන්තිපාතො, අහොසි” ඉති ආදිසු.

ඉති චෙ නිස්සයානං තු, චසා නිස්සිතසම්භවා;
කත්තුට්ඨානෙපි භාවස්ස, කත්තුපඤ්ඤත්ති සිජ්ඣති.

කාරකෙ කත්තුකම්මචිහෙ, ක්‍රියාසන්තිස්සයෙ යථා;
ධාරෙන්ති ආසනථාලී, ක්‍රියාධාරොති කප්පිතා.

තථා භාවපදං ධීරා, කත්තාරං භාවනිස්සයං;
දීපයන්තම්පි කප්පෙන්ති, භාවස්ස වාචකං ඉති.

කෙච්චි අදඬිබ්භූතස්ස, භාවස්සෙකත්තතො බ්‍රවුං;
භාවෙදෙකචචොවාදි-පුරිසස්සෙව හොතිති.

පාළිං පත්වාන තෙසං තු, චචනං අප්පමාණකං;
“තෙ සංකිලෙසිකා ධම්මා, පහිසිස්සන්ති” ඉති හි.

පායො පාවචනෙ දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ;
පච්චත්තදස්සනෙනෙව, පුරිසත්තයයොජනං.

චචනෙහි යුතං ද්වීහි, ඉච්ඡිතබ්බන්ති නො රුචි;
භාවෙ ක්‍රියාපදං නාම, පාළියං අතිදුද්දසං;
තස්මා තග්ගහණ්ණපායො, වුත්තො එත්තාවතා මයාති.

අයං භාවස්ස ක්‍රියාපදානං නිද්දෙසො.

එවං සුද්ධකත්තුක්‍රියාපදානි හෙතුකත්තුක්‍රියාපදානි කම්මුනො ක්‍රියාපදානි, භාවස්ස ක්‍රියාපදානි වානි චතුධා, කම්මකත්තුක්‍රියාපදෙහි වා පඤ්චධා භූධාතුතො නිප්ඵන්නානි ක්‍රියාපදානි නානප්පකාරොන නිද්දිට්ඨානි, එතානි ලොකියානං භාවහෙදවසෙන වොහාරහෙදො හොතීති දස්සනත්ථං. විසුං විසුං චුත්තානි. අත්ථතො පන කම්මකත්තුභාවකාරකත්තයවසෙන තිවිධානෙව. හෙතුකත්තා හි සුද්ධකත්තුසඬ්ඛාතෙ කාරකෙ තස්සඬ්ගභාවතො සඬ්ගහමුපගච්ඡති, තථා කම්මකත්තා කම්මකාරකෙ, භාවො පන කෙවලො. සො හි ගමනපච්ඡාදවනාදිවසෙනානෙකවිධොපි ක්‍රියාසභාවත්තා හෙදරහිතො කාරකත්තරො. එවං සන්තෙපි දබ්බසන්තිස්සිත්තා දබ්බහෙදෙන හිප්පති. තෙන පාවචනෙ භාවචාචකං පදං බහුවචනත්තම්පි දිස්සති. ආබ්‍යාතිකපදෙ භාවකාරකවොහාරො නිරුත්තිනයං නිස්සාය ගතො, අත්ථතො පන භාවස්ස කාරකතා නුපපජ්ජති. සො හි න කිඤ්චි ජනෙති, න ච ක්‍රියාය නිමිත්තං. ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව හි කාරකලක්ඛණං. ඉති මුඛ්‍යතො වා හෙතුතො වා භාවස්ස කාරකතා න ලබ්භති. එවං සන්තෙපි සො කරණමත්තත්තා කාරකං. තථා හි කරණං කාරො, ක්‍රියා, තදෙව කාරකන්ති භාවස්ස කාරකතා දට්ඨබ්බා. යස්මා පන ක්‍රියානිමිත්තභාවොයෙව කාරකලක්ඛණං, තස්මා නාමිකපදෙ කාරකලක්ඛණෙ භාවකාරකන්ති වොහාරං පභාය කත්තුකම්මකරණසම්පදානාපදානාධිකරණානං ඡන්තං චත්ථුතං කත්තුකාරකකම්මකාරකන්තිආදි වොහාරො කරියති වෙය්‍යාකරණෙහි. එවං නිරුත්තිනයං නිස්සාය චුත්තං භාවකාරකඤ්ච ද්වෙ ව කම්මකත්තුකාරකානීති කාරකත්තයං භවති. තද්දීපකඤ්චාබ්‍යාතිකපදං තිකාරකං.

ඉමමත්ථඤ්ච සන්ධාය, චුත්තමාවරියෙහිපි;
මහාවෙය්‍යාකරණෙහි, නිරුත්තිනයදස්සිති.

“යං තිකාලං තිපුරිසං, ක්‍රියාවාචි තිකාරකං;
අතිලිඬ්ගං ද්විච්චනං, තදාබ්‍යාතන්ති චුච්චති” ති.

ඉධ භාවකම්මෙසු අත්තනොපදුප්පත්තිං කෙචි අක්ඛරචිත්තකා අවස්සම්ච්ඡන්තීති තෙසං මතිවිභාවනත්ථමම්හෙහි භාවකම්මානං ක්‍රියාපදානි අත්තනොපදවසෙනුද්දිට්ඨානි වෙව නිද්දිට්ඨානි ව. සබ්බානිපි පනෙතානි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි ක්‍රියාපදමාලම්චිඡතා පරස්සපදත්තනොපදවසෙන යොජෙතබ්බානි. පාළිආදීසු හි තිකාරකානි ක්‍රියාපදානි පරස්සපදත්තනොපදවසෙන ද්විධා යිතානි. සෙය්‍යථිදං? භගවා සාවත්ථියං විහරති. සමාධිජ්ඣානකුසලා, චන්දන්ති ලොකනායකං. මොනං චුච්චති ඤාණං. අත්ථාහිසමයා ධිරො, පණ්ඩිතොති පචුච්චති. කථං පටිපන්නස්ස පුග්ගලස්ස රූපං විහොති විභවියානි. සො පහීයිස්සති. පණ්ඩුකම්බලෙ නික්ඛිත්තං භාසතෙ තපතෙ. පූජකො ලභතෙ පූජං. පුත්තකාමා ථියො යාවං, ලභන්තෙ තාදිසං සුතං.

අසිතො තාදි වුවුවතෙ සබ්බමා. අග්ගිජාදි පුබ්බෙව භූයතෙ. සො පභීයෙථාපි නො පභීයෙථාති එවං ද්විධා යිතාති. අත්‍රිදං පාළිවචත්ථානං -

තිකාරකාති සබ්බාති, ක්‍රියාපදාති පායතො;
පරස්සපදයොගෙන, දිස්සන්ති පිටකත්තයෙ.

අත්තනොපදයුත්තාති, වුණ්ණියෙසු පදෙසු හි;
අතීවජ්ජාති ගාථාසු, පදානීති බහුනි තු.

ගාථාසු චෙට්තරාති, වුණ්ණියෙසු පදෙසු ව;
සුබ්බනෙව හුත්ථාන, දිස්සන්තිති පකාසයෙ.

පදානං නිද්දෙසො පනති අන්තිආදීනං තෙසං තෙසං වචනානමනුරූපෙන යොජෙතබ්බො. එවං තිකාරකක්‍රියාපදාති සරූපතො වචත්ථානතො නිද්දෙසතො ව වෙදිතබ්බාති.

ඉදානි නොපසග්ගාකම්මිකාදිවසෙන භවතිස්ස ධාතුස්ස විනිච්ඡයං වදාම -

නොපසග්ගා අකම්මා ව, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
සොපසග්ගා සකම්මා ව, ඉති භුති විභාවිතා.

ඉදං තු වචනං “ධම්ම-භූතො භුත්ථා” තිආදිසු;
පත්තානුභවනත්ථං මෙ, විවජ්ජෙත්ථා උදීරිතං.

එතෙන පන අත්ථෙත, නොපසග්ගසකම්මිකං;
ගහෙත්ථා චතුධා හොති, ඉති ඤෙය්‍යං විසෙසතො.

නොපසග්ගා අකම්මා ව, සොපසග්ගා අකම්මිකා;
භූධාතු කාරිතෙ සන්තෙ, එකකම්මා භවන්ති හි.

“භාවෙති කුසලං ධම්මං, විභාවෙති” තිමානිධ;
දස්සෙතබ්බාති විඤ්ඤුහි, සාසනඤ්ඤුහි සාසනෙ.

සොපසග්ගා සකම්මා තු, කාරිතජ්ජව්වයෙ සති;
ද්විකම්මායෙව හොතීති, ඤාතබ්බං විඤ්ඤුනා කථං.

අභිභාවෙත්ති පුරිසා, පුරිසෙ පාණජාතිකං;
අනුභාවෙති පුරිසො, සම්පත්තිං පුරිසං ඉති.

ඉදං සකම්මකං නාම, අකම්මකම්ඳං ඉති;

කථමමහෙහි ඤාතබ්බං, විත්ථාරෙන වදෙථ නො.

විත්ථාරෙනෙව කිං වත්තුං, සක්කොම් එකදෙසනො;
කථයිස්සාම් සක්කච්චං, වදනො මෙ නිබ්බාධථ.

ආබ්‍යාතිකපදං නාම, දුට්ඨං සමුදිරිතං;
සකම්මකමකම්මඤ්ච, ඉති විඤ්ඤු විභාවයෙ.

තත්‍ර යස්ස පයොගම්හි, පදස්ස කත්තුනා ක්‍රියා;
නිප්ථාදිතා විනා කම්මං, න භොති තං සකම්මකං.

“පච්ඡි”ති හි චුත්තෙ තු, යෙන කෙනච් ජන්තුනා;
ඔදනං වා පනඤ්ඤං වා, කිඤ්චි වත්ථුන්ති ඤායති.

යස්ස පන පයොගම්හි, කම්මෙන රහිතා ක්‍රියා;
පදස්ස ඤායතෙ එතං, අකම්මකන්ති තීරයෙ.

“තිට්ඨති දෙවදත්තො”ති, චුත්තෙ කෙනච් ජන්තුනා;
යානංව බුද්ධිවිසයො, කම්මභූතං න කිඤ්චිපි.

සකම්මකපදං තත්ථ, කත්තාරං කම්මමෙව ව;
පකාසෙති යථායොග-මිති විඤ්ඤු විභාවයෙ.

“ඔදනං පච්ඡි පොසො, ඔදනො පච්චතෙ සයං”;
ඉච්චුදාහරණා ඤෙය්‍යා, අචුත්තෙපි අයං නයො.

අකම්මකපදං නාම, කත්තාරං භාවමෙව ව;
යථාරහං පකාසෙති, ඉති ධිරොපලක්ඛයෙ.

කත්තාරං “තිට්ඨති”ච්චත්‍ර, සුචෙති භාවනාමකං;
“උපට්ඨියති” ඉච්චත්‍ර, අචුත්තෙපි අයං නයො.

එවං සකම්මකාකම්මං, ඤත්වා යොජෙය්‍ය බුද්ධිමා;
තිකම්මකඤ්ච ජානෙය්‍ය, කරාදො කාරිතෙ සති.

“සුචණ්ණං කට්ඨං පොසො, කාරෙති පුරිස”න්ති ව;
“පුරිසො පුරිසෙ ගාමං, රථං වාහෙති”ඉච්චපි.

එත්ථ භවතිධාතුම්හි, නයො එසො න ලබ්භති;
තස්මා ද්විකම්මකඤ්ඤෙව, පදමෙත්ථ විභාවිතං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

එදිසො ච නයො නාම, පාළියං තු න දිස්සති;
එකච්චානං මනෙනෙව, මයා එවං පකාසිතො.

එත්ථ ච “තමෙනං රාජා, විවිධා කම්මකාරණා;
කාරාපෙති” ති යො පායො, නිද්දෙසෙ තං සුනිද්දිසෙ.

“මනුස්සෙහි” ති ආහරිත්වා, පායසෙසං සුමෙධසො;
“සුනබ්බෙහි ඛදාපෙත්ති”, ඉති පායස්ස දස්සනා.

එතං නයං විදු ඤත්වා, යොජෙ පායානුරූපතො;
“සුවණ්ණං කට්ඨං පොසො, කාරෙති පුරිසෙති” ති.

විකරණස්පච්චයාව, චුත්තා එත්ථ සරූපතො;
සගණෙ සගණෙ තෙසං, චුත්තිං දීපෙතුමෙව ච.

“අස්මිං ගණෙ අයං ධාතු, හොති” ති තෙහි විඤ්ඤුතො;
විඤ්ඤාපෙතුඤ්ඤව අඤ්ඤෙහි, ඤාපනා පච්චයෙහි න.

තථා හි භාවකම්මෙසු, විහිතො පච්චයො තු යො;
අට්ඨවිධෙහි ධාතූනං, ගණස්මිං සම්පවත්තති.

භූධාතුජෙසු රූපෙසු, අසම්මොභාය සොතුනං;
නානාවිධො නයො එවං, මයා එත්ථ පකාසිතො.

යෙ ලොකෙ අප්පයුත්තා විවිධවිකරණාඛ්‍යාතසද්දෙස්වජෙකා,
තෙ පත්වාඛ්‍යාතසද්දෙ අවිගතවිමතී හොන්ති ඤාණීපි තස්මා;
අච්චන්තඤ්ඤෙව ධීරො සපරහිතරතො සාසනෙ දළ්භපෙමො,
යොගං තෙසං පයොගෙ පටුතරමතිතං පත්ථයානො කරෙය්‍ය.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යාප්පථගතීසු

විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

සවිකරණාඛ්‍යාතවිභාගො නාම

පට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

2. භවතික්‍රියාපදමාලාවිභාග

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සොතුනං මතිවඨ්ඨනං;

ක්‍රියාපදක්කමං නාම, විභත්තාදීනි දීපයං.

තත්‍ර ආර්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තසූචිකා ත්‍යාදයො විභත්තියො, තා අට්ඨවිධා වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීපරොක්ඛානියාත්තනජ්ජතනීභවිස්සන්තී කාලාතිපත්තිවසෙන.

තත්ථති අන්ති, සි ථ, මි ම, තෙ අන්තෙ, සෙ විහෙ, එ මිහෙ ඉච්චෙතා වත්තමානාවිභත්තියො නාම.

තු අන්තු, හි ථ, මි ම, තං අන්තං, සු විහො, එ ආමසෙ ඉච්චෙතා පඤ්චමීවිභත්තියො නාම.

එයා එය්‍යං, එය්‍යාසි එය්‍යාථ, එය්‍යාමි එය්‍යාම, එථ එරං, එථො එය්‍යාවිහො, එය්‍යං එය්‍යාමිහෙ ඉච්චෙතා සත්තමීවිභත්තියො නාම.

අ උ, එ ත්ථ, අං මිහ, ත්ථ රෙ, ත්ථො විහො, ඉං මිහෙ ඉච්චෙතා පරොක්ඛාවිභත්තියො නාම.

ආ උභ, ඔ ත්ථ, අං මිහා, ත්ථ ත්ථුං, සෙ විහං, ඉං මිහසෙ ඉච්චෙතා නියාත්තනීවිභත්තියො නාම.

ඊ උං, ඔ ත්ථ, ඉං මිහා, ආ උභ, සෙ විහං, අං මිහෙ ඉච්චෙතා අජ්ජතනීවිභත්තියො නාම.

ස්සති ස්සන්ති, ස්සසි ස්සථ, ස්සාමි ස්සාම, ස්සතෙ ස්සන්තෙ, ස්සසෙ ස්සවිහෙ, ස්සං ස්සාමිහෙ ඉච්චෙතා භවිස්සන්තීවිභත්තියො නාම.

ස්සා ස්සංසු, ස්සෙ ස්සථ, ස්සං ස්සාමිහා, ස්සථ ස්සසු, ස්සසෙ ස්සවිහෙ, ස්සං ස්සාමිහසෙ ඉච්චෙතා කාලාතිපත්තිවිභත්තියො නාම.

සබ්බාසමෙතාසං විභත්තීනං යාති යාති පුබ්බකානි ඡ පදානි, තානි තානි පරස්සපදානි නාම. යාති යාති පන පරානි ඡ පදානි, තානි තානි අත්තනොපදානි නාම. තත්ථ පරස්සපදානි වත්තමානා ඡ, පඤ්චමියො ඡ, සත්තමියො ඡ, පරොක්ඛා ඡ, නියාත්තනියො ඡ, අජ්ජතනියො ඡ, භවිස්සන්තියො ඡ, කාලාතිපත්තියො ඡාති අට්ඨවත්තාලීසවිධානි භොන්ති, තථා ඉතරානි, සබ්බානි තානි පිණ්ඩිතානි ඡන්තවුතිවිධානි.

පරස්සපදානමත්තනොපදානඤ්ච ද්වෙ ද්වෙ පදානි පට්ඨමමජ්ඣමුත්තමපුරිසා නාම. තෙ වත්තමානාදීසු වත්තාරො වත්තාරො, අට්ඨන්තං විභත්තීනං වසෙන ද්වත්තිංස, පිණ්ඩිතානි පරිමාණානෙව.

ද්විසු ද්විසු පදෙසු පයමං පයමං එකවචනං, දුතියං දුතියං බහුවචනං.

තත්‍ර චත්තමානවිහත්තීනන්ති අන්ති, සි ට, මි ම ඉච්චෙතානි පරස්සපදානි. තෙ අන්තෙ, සෙ චිහෙ, එ මිහෙ ඉච්චෙතානි අත්තනොපදානි. පරස්සපදත්තනොපදෙසුපිති අන්ති ඉති පයමපුරිසා, සිට ඉති මජ්ඣමපුරිසා, මි ම ඉති උත්තමපුරිසා, තෙ අන්තෙ ඉති පයමපුරිසා, සෙ චිහෙ ඉති මජ්ඣමපුරිසා, එ මිහෙ ඉති උත්තමපුරිසා.

පයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසෙසුපි ති-ඉති එකවචනං, අන්ති-ඉති බහුවචනන්ති එවං එකවචනබහුවචනානි කමතො ඤෙය්‍යානි. එවං සෙසාසු විහත්තීසු පරස්සපදත්තනොපදපයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසෙකවචනබහුවචනානි ඤෙය්‍යානි.

තත්ථ විහත්තීති කෙනට්ඨෙන විහත්ති? කාලාදිවසෙන ධාත්වත්ථං විහජතීති විහත්ති, ස්‍යාදිහි නාමිකවිහත්තීහි සහ සබ්බසඬ්ඛානකවසෙන පන සකත්ථපරත්ථාදිහෙදෙ අත්ථෙ විහජතීති විහත්ති, කම්මාදයො වා කාරකෙ එකවචනබහුවචනවසෙන විහජතීති විහත්ති, විහජිතබ්බා ඤාණෙනානිපි විහත්ති, විහජන්ති අත්ථෙ එතායානිපි විහත්ති, අථ වා සතිපි ජිනසාසනෙ අවිහත්තිකනිද්දෙසෙ සබ්බෙන සබ්බං විහත්තීහි විනා අත්ථස්සා'නිද්දිසිතබ්බතො විසෙසෙන විවිධෙන වා ආකාරෙන හජන්ති සෙවන්ති නං පණ්ඩිතානිපි විහත්ති. තත්ථ අවිහත්තිකනිද්දෙසලක්ඛණං වදාම සහ පයොගනිදස්සනාදිහි.

අවිහත්තිකනිද්දෙසො, නාමිකෙසුපලබ්භති;
නාඛ්‍යාතෙසුති විඤ්ඤෙය්‍ය-මිදමෙත්ථ නිදස්සනං.

නිග්‍රොධොව මහාරුක්ඛො, ථෙර වාදානමුත්තමො;
අනුනං අනධිකඤ්ච, කෙවලං ජිනසාසනං.

තත්‍ර ථෙර-ඉති අවිහත්තිකො නිද්දෙසො, ථෙරානං අයන්ති ථෙරො. කො සො? වාදො. ථෙරවාදො අඤ්ඤෙසං වාදානං උත්තමොති අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

“කායො තෙ සබ්බ සොචණ්ණො”, ඉච්චාදිමිහිපි නාමිකෙ;
අවිහත්තිකනිද්දෙසො, ගහෙනබ්බො නයඤ්ඤුනා.

අවිහත්තිකනිද්දෙසො, නන්වාඛ්‍යාතෙපි දිස්සති;
“හො ඛාද පිච” ඉච්චත්‍ර, වදෙ යො කොචි වොදකො.

යදි එවං මතෙනස්ස, හවෙය්‍ය අවිහත්තිකං;

“හික්ඛු, හො පුරිසි” ච්චාදි, පදම්පි, න හිදං තථා.

“හික්ඛු, හො පුරිසි” ච්චාදි, සි ග ලොපෙන වුච්චති;
තථා “බාදා” තිආදීනි, හි ලොපෙන පවුච්චරෙ.

එවං අවිහත්තිකනිද්දෙසො ආබ්‍යාතෙසු න ලබ්භති, නාමෙසුයෙව ලබ්භති.
තත්‍රාපි “අට්ඨ ව පුග්ගල ධම්මදසා තෙ” ති එත්ථ ඡන්දවසෙන පුග්ගල ඉති
රස්සකරණං දට්ඨබ්බං, න “කකුසන්ධ කොණාගමනො ව කස්සපො” ති එත්ථ
කකුසන්ධ ඉති අවිහත්තිකනිද්දෙසො විය අවිහත්තිකනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො.
“හික්ඛු නිසින්තො මාතුගාමො උපනිසින්තො වා හොති උපනිපන්තො වා” ති
එත්ථ පන හික්ඛුති ඉදං හික්ඛුමිහීති වත්තබ්බත්ථත්තා භූමිමෙ පච්චත්තත්තිපි
අදිට්ඨවිහත්තිකනිද්දෙසොතිපි වත්තුං යුජ්ජති. තත්ථ පන ඡන්දවසෙන
කතරස්සත්තා තානි පදානි අවිහත්තිකනිද්දෙසපක්ඛම්පි හජන්තීති වත්තුං න
යුජ්ජති.

තත්ථ පරස්සපදානීති පරස්ස අත්ථභූතානි පදානි පරස්සපදානි.
එත්ථුත්තමපුරිසෙසු අත්තනො අත්ථෙසුපි අත්තනොපදවොභාරො න කරියති.

කිඤ්චාපි අත්තනො අත්ථා, පුරිසා උත්තමවිභයා;
තථාපි ඉතරෙසාන-මුස්සන්තත්තාව තබ්බසා;
තබ්බොභාරො ඉමෙසානං, පොරාණෙහි නිරොපිතො.

අත්තනොපදානීති අත්තනො අත්ථභූතානි පදානි අත්තනොපදානි. එත්ථ
පන පට්ඨමජ්ඣිමපුරිසෙසු පරස්සත්ථෙසුපි පරස්සපදවොභාරො න කරියති.

පට්ඨමජ්ඣිමා වෙනෙ, පරස්සත්ථා තථාපි ව;
ඉතරෙසං නිරුළුහත්තා, තබ්බොභාරස්ස සච්චතො.

ඉමස්ස පනිමෙසානං, පුබ්බවොභාරතාය ව;
තථා සඬකරදොසස්ස, හරණත්ථාය සො අයං;
අත්තනොපදවොභාරො, එසමාරොපිතො ධූවං.

පරස්සපදසඤ්ඤාදි-සඤ්ඤායො බහුකා ඉධ;
පොරාණෙහි කතත්තාතා, සඤ්ඤා පොරාණිකා මතා.

තස්මා ඉධ පට්ඨපුරිසාදීනං තිණ්ණං පුරිසානං වචනත්ථං න පරියෙසාම.
රුළුභියා හි පොරාණෙහි ත්‍යාදීනං පුරිසසඤ්ඤා විහිතා.

එකවචනබහුවචනෙසු පන එකස්සත්ථස්ස වචනං එකවචනං. බහුනමත්ථානං වචනං බහුවචනං. අථ වා බහුත්තෙපි සති සමුදායවසෙන ජාතිවසෙන වා විත්තෙන සම්පිණ්ඩෙත්වා එකීකතස්සත්ථස්ස එකස්ස විය වචනම්පි එකවචනං, බහුත්තෙ නිස්සිතස්ස නිස්සයවොහාරෙන චුත්තස්ස නිස්සයවසෙන එකස්ස විය වචනම්පි එකවචනං, එකත්තලක්ඛණෙන බවිහත්ථානං එකවචනං විය වචනම්පි එකවචනං. අබහුත්තෙපි සති අත්තගරුකාරාපරිච්ඡේදමාතිකානුසන්ධිනායපුච්ඡාසභාගපුච්ඡිත්ත- සමායොගපුච්ඡාරම්මිණවසෙන එකත්ථස්ස බහුනං විය වචනං බහුවචනං, තථා යෙ යෙ බහවො තත්තීවාසනංපුත්තසඬ්ඛාතස්සෙකස්සත්ථස්ස රුළුභිවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස අඤ්ඤානත්ථෙත එකාභිධානවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස නිස්සිතවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං, එකස්සත්ථස්ස ආරම්මණහෙදකිච්චහෙදවසෙන බහුනං විය වචනම්පි බහුවචනං. එවම්මෙහි ආකාරෙහි එකමිහි වත්තබ්බෙ, එකමිහි විය ව වත්තබ්බෙ එකවචනං, බහුමිහි වත්තබ්බෙ, බහුමිහි විය ව වත්තබ්බෙ බහුවචනං හොතීති දට්ඨබ්බං. පුච්ඡවචනං, අනෙකවචනන්ති ව ඉමස්සෙව නාමං.

වචනෙසු අයං අත්ථො, නාමාධ්‍යාතවිහත්තිනං;
වසෙන අධිගන්තබ්බො, සාසනත්ථගවෙසිනා.

තස්මා තදත්ථවිඤ්ඤාපනත්ථං ඉධ නාමිකපයොගෙහි සහෙවාධ්‍යාතපයොගෙ පවක්ඛාම - “රාජා ආගච්ඡති, සභායො මෙ ආගච්ඡති, එකං විත්ත” මිච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස එකවචනපයොගා. “රාජානො ආගච්ඡන්ති, සභායා මෙ ආගච්ඡන්ති, න මෙ දෙස්සා උභො පුත්තා, ද්වෙ තීණි” ඉච්චෙවමාදයො බවිහත්ථානං බහුවචනපයොගා.

“සා සෙනා මහතී ආසී, බහුජ්ජනො පසන්තොසී, සබ්බො තං ජනො ඔජ්ජායතු, ඉත්ථිගුම්බස්ස පවරා, බුද්ධස්සාහං වත්ථයුගං අදාසිං, ද්වයං වො හික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, පෙමං මහන්තං රතනත්තයස්ස, කරෙ පසාදඤ්ච නරො අවස්සං, හික්ඛුසඬ්ඛො, බලකායො, දෙවනිකායො, අරියගණො”- ඉච්චෙවමාදයො, “ද්විකං තික” මිච්චාදයො ව සමුදායවසෙන බවිහත්ථානං එකවචනපයොගා.

කත්ථවි පන ඊදිසෙසු යානෙසු බහුවචනපයොගාපි දිස්සන්ති. තථා හි “පුජිතා ඤාතිසඬ්ඛෙහි, දෙවකායා සමාගතා, සබ්බෙතෙ දෙවනිකායා, ද්වෙ දෙවසඬ්ඛා, තීණි දුකානි, වත්තාරි නවකානි” ඉච්චෙවමාදයො පයොගාපි දිස්සන්ති. ඉමෙ එකවචනවසෙන වත්තබ්බස්ස සමුදායස්ස බහුසමුදායවසෙන බහුවචනපයොගාති ගහෙතබ්බො, සඬ්ඛග්ගමානා ව බවිහත්ථබහුවචනෙ සඬ්ඛගං.

ගච්ඡන්ති විසුංයෙව වා, තස්මා බහුසමුදායාපෙක්ඛබ්බවචනන්ති එතෙසං නාමං වෙදිතබ්බං.

“පාණං න භනෙ, සස්සො සම්පජ්ජති” ඉච්චෙවමාදයො ජාතිවසෙන බව්භත්ථානං එකවචනපයොගා, තබ්භාවසාමඤ්ඤෙන බව්භත්ථානං එකවචනපයොගාතිපි වත්තුං වට්ටති.

“නාගං රට්ඨස්ස පුජිතං, සාවත්ථී සද්ධා අහොසි පසන්නා” ඉච්චෙවමාදයො නිස්සයවසෙන පවත්තානං නිස්සයවොහාරෙන වුත්තානමෙකවචනපයොගා.

“තිලක්ඛණං, කුසලාකුසලං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං, නාමරූපපච්චයා සලායතනං, ධම්මචිතයො, චිත්තසෙනො ච ගන්ධබ්බො, නතියා අසති ආගතිගති න භොති, ආගතිගතියා අසති චුතුපපාතො න භොති” ඉච්චෙවමාදයො එකත්තලක්ඛණෙ බව්භත්ථානං එකවචනපයොගා.

“එවං මයං ගණ්භාම, අම්භාකං පකති, පධානන්ති ඛො මෙසීය වදමානං කින්නි වදෙය්‍යාම” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අත්තවසෙන බ්‍රවචනපයොගා.

“තෙ මනුස්සා තං භික්ඛුං එතදවොචුං ‘භුඤ්ජං භන්තෙ’ති, අහං මනුස්සෙසු මනුස්සභූතා, අබ්භාගතානා’සනකං අදාසිං” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස ගරුකාරවසෙන බ්‍රවචනපයොගා.

“අප්පච්චයා ධම්මා, අසඬ්ඛතා ධම්මා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස අපරිච්ඡේදවසෙන බ්‍රවචනපයොගා, අනියමිතසඬ්ඛාවසෙන බ්‍රවචනපයොගා වා.

කෙච්චි පන “දෙසනාසොතපාතවසෙන බ්‍රවචනපයොගා”තිපි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. න භි තථාගතො සතිසම්පජ්ඤ්ඤරහිතො ධම්මං දෙසෙති, යුත්ති ච න දිස්සති “මාතිකායං පුච්ඡායං විස්සජ්ජතෙ වාති තීසුපි යානෙසු අප්පච්චයාදිධම්මෙ දෙසෙන්නො සත්ථා පුනජ්ජනං බ්‍රවචනවසෙන දෙසනාසොතෙ පතිත්වා ධම්මං දෙසෙති”ති.

“කතමෙ ධම්මා අප්පච්චයා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස මාතිකානුසන්ධිතයෙන බ්‍රවචනපයොගා.

“ඉමෙ ධම්මා අප්පච්චයා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡානුසන්ධිතයෙන බ්‍රවචනපයොගා.

“කතමෙ ධම්මා නො පරාමාසා, තෙ ධම්මෙ යපෙත්වා අවසෙසා
කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා ධම්මා” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස පුච්ඡාසභාගෙන
බහුවචනපයොගා.

“අත්ථි භික්ඛවෙ අඤ්ඤෙව ධම්මා ගම්භීරා දුද්දසා දුරනුබොධා සන්තා
පණීතා අතක්කාවචරා නිපුණා පණ්ඩිතවෙදනීයා, යෙ තථාගතො සයං අභිඤ්ඤා
සච්ඡිකත්වා පවෙදෙති” ති අයමෙකස්සත්ථස්ස
පුට්ඨිත්තසමායොගපුට්ඨආරම්මණවසෙන බහුවචනපයොගා.

“එකං සමයං භගවා සක්කෙසු විහරති කපිලවත්ථුස්මිං මහාවනෙ,

සන්ති පුත්තා විදෙහානං, දීඝාචු රට්ඨවඩ්ඨනො;
තෙ රජ්ජං කාරයිස්සන්ති, මිටීලායං පජාපති” –

ඉච්චෙවමාදයො සද්දා යෙ යෙ බහවො,
තන්තිවාසනංපුත්තසඬ්ඛාතස්සෙකත්ථස්ස රුල්භීවසෙන බහුවචනපයොගා.

“සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ ආමන්තෙසි ‘ගච්ඡථ තුම්හෙ සාරිපුත්තා
කීටාගිරිං ගන්ත්වා අස්සජීපුනබ්බසුකානං භික්ඛූනං කීටාගිරිස්මා
පබ්බාජනීයකම්මං කරොථ, තුම්හාකං එතෙ සද්ධිවිහාරිනො’ති”, “කච්චි වො
කුලපුත්තා, එථ බ්‍යග්ඝා නිවත්තවිහො” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස
අඤ්ඤනත්ථෙත එකාභිධානවසෙන බහුවචනපයොගා.

“මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති” ඉච්චෙවමාදයො එකස්සත්ථස්ස
නිස්සිතවසෙන බහුවචනපයොගා.

“චත්තාරො සතිපට්ඨානා” ති අයමාරම්මණහෙදෙන එකස්සත්ථස්ස
බහුවචනපයොගා.

“චත්තාරො සම්මජ්ජධානා” ති අයං පන කිච්චහෙදෙන එකස්සත්ථස්ස
බහුවචනපයොගා.

තත්ථ එකත්ථෙකවචනං, සමුදායාපෙක්ඛෙකවචනං,
ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකවචනං, තන්තිස්සයාපෙක්ඛෙකවචනං,
එකත්තලක්ඛණෙකවචනන්ති පඤ්චවිධං එකවචනං භවති. එත්ථ පන
ජාත්‍යාපෙක්ඛෙකවචනං අත්ථතො සාමඤ්ඤාපෙක්ඛෙකවචනමෙවාති
දට්ඨබ්බං.

බව්හත්ථබහුවචනං, බහුසමුදායාපෙක්ඛබහුවචනං, අත්තබහුවචනං,
ගරුකාරබහුවචනං, අපරිච්ඡේදබහුවචනං, මාතිකානුසන්ධිනයිබහුවචනං,

පුච්ඡානුසන්ධිනායබ්බවචනං, පුච්ඡාසභාගබ්බවචනං,
පුට්ඨිත්තසමායොගපුට්ඨආරම්මණබ්බවචනං, තන්තිවාසබ්බවචනං,
තංපුත්තබ්බවචනං, එකාභිධානබ්බවචනං, තන්තිස්සිතාපෙක්ඛබ්බවචනං,
ආරම්මණභෙදබ්බවචනං, කිච්චභෙදබ්බවචනන්ති පන්තරසවිධං බ්බවචනං
භවති. ඉච්චෙවං වීසධා සබ්බානි එකවචනබ්බවචනානි සභිගහිතානි. අත්‍රිදං
පාළිවචන්ථානං -

එකත්ථෙ දෙකවචන-ඤ්චිතරස්මිතරම්පි ව;
සමුදායජාතිඑකත්ත-ලක්ඛණෙකවචොපි ව;
සාට්ඨකථෙ පිටකම්හි, පාඨෙ පාඨෙන දිස්සරෙ.

ගරුම්හි චත්තනෙකස්මිං, බ්බවචනකං පන;
පාළියං අප්පකං අට්ඨ-කථාට්ඨකාසු තං බ්බුං.

තථා හි බ්බුකං දෙක-වචනංයෙව පාළියං;
ගරුම්හි චත්තනෙකස්මිං, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

“නමො තෙ පුරිසාපඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම;
තව සාසනමාගම්ම, පත්තොම්හි අමතං පදං”.

ඉච්චෙවමාදයො පාඨා, බ්බුධා ජිනසාසනෙ;
දිස්සන්තීති විජානෙය්‍ය, විද්වා අක්ඛරචිත්තකො.

සාතිසයං ගරුකාරා-රහස්සාපි මහෙසිනො;
එකවචනයොගෙන, නිද්දෙසො දිස්සතෙ යතො.

තතො වොහාරකුසලො, කරෙය්‍යත්ථානුරූපතො;
එකවචනයොගං වා, ඉතරං වා සුමෙධසො.

පාඨෙන තන්තිවාසම්හි, බ්බවචනකං යීතං;
තංපුත්තෙ අප්පකං තන්ති-ස්සයෙකවචනම්පි ව.

පුට්ඨිත්තාපරිච්ඡේද-මාතිකාසන්ධිආදියු;
බ්බවචනකඤ්චොපි, අප්පකන්ති පකාසයෙ.

එකාභිධානතො කිච්චා, තථා ගොචරතොපි ව;
බ්බවචනකං තන්ති-ස්සිතාපෙක්ඛඤ්ච අප්පකං.

ඉච්චෙවං සප්පයොගං තු, ඤත්වාන වචනද්වයං;
කාතබ්බො පන වොහාරො, යථාපාළි විභාවිතා.

ඉදානි කාලාදිවසෙන ආත්මානප්පවත්තිං දීපයිස්සාම —
කාලකාරකපුරිසපරිදීපකං ක්‍රියාලක්ඛණං ආත්මානිකං. තත්‍ර කාලන්ති
අතීතානාගතපච්චුප්පන්තවසෙන තයො කාලා,
අතීතානාගතපච්චුප්පන්තාණත්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන පන ඡ, තෙ
එකෙකා තිපුරිසකා.

චුත්තප්පකාරකාලෙසු, යදිදං චත්තතෙ යතො;
ආත්මානිකං තතො තස්ස, කාලදීපනතා මතා.

කාරකන්ති කම්මකත්තුභාවා. තෙ හි උපචාරමුඛ්‍යසභාවවසෙන කරොන්ති
කරණන්ති ච “කාරකා”ති වුව්චන්ති. තෙව යථාක්කමං ක්‍රියානිමිත්ත තංසාධක
තංසභාවාති වෙදිතඛ්ඛා.

කම්මං කත්තා ච භාවො ච, ඉච්චෙවං කාරකා තිධා;
විහත්තිපච්චයා එත්ථ, චුත්තා නාඤ්ඤත්‍ර සච්චතො.

“පරිභවියාති”චවාදී, කම්මෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
“සම්භවතී”තිආදීනි, සිජ්ඣරෙ කත්තුකාරකෙ.

“විභවියාති”ඉච්චාදී, භාවෙ සිජ්ඣන්ති කාරකෙ;
තිවිධෙස්චෙවමෙනෙසු, විහත්තිපච්චයා මතා.

කාරකත්තයමුත්තං යං, ආත්මානං නත්ථි සබ්බසො;
තස්මා තද්දීපනත්තමපි, තස්සාත්මානස්ස භාසිතං.

කාරකත්තං තු භාවස්ස, සචෙපි න සමීරිතං;
කාරකලක්ඛණෙ තෙන, භාවෙන ච අවත්ථුනා.

ක්‍රියානිප්ඵත්ති නත්ථිති, යුත්තිතොපි ච නත්ථි තං;
තථාපාත්මානිකෙ තස්ස, තඛ්ඛොභාරො නිරුත්තියං;
පතිට්ඨිතනායොවාති, මන්ත්වා අම්හෙහි භාසිතො.

පුරිසොති එකච්චනඛ්ඛවචනකා පයමමජ්ඣමුත්තමපුරිසා. තත්ථ
පයමපුරිසො ආත්මානපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ
වා තුම්භා’ම්භසද්දවජ්ජිනෙ පච්චත්තච්චනභුතෙ නාමමිහි “අභිනිභාරො
සමිජ්ඣති, බොධි වුව්චති චතුසු මග්ගෙසුඤාණ”න්තිආදීසු විය පයුජ්ජමානෙපි,
තට්ඨානියත්තෙ සති “භාසති වා කරොති වා, පිළියක්ඛොති මං විදු, වුව්චතීති
චචන”න්තිආදීසු විය අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතුහි පරො හොති. කත්ථචි පන
පාළිප්පදෙසෙ නාමස්ස අප්පයුත්තත්තා පයමපුරිසපයොගත්ථො දුරත්‍රුබොධො

හවති, යථා ‘‘දුක්ඛං තෙ වෙදයිස්සාමි, තත්ථ අස්සාසයන්තු ම’’න්ති. තථා හි එත්ථ ‘‘පාදා’’ති පාඨසෙසො, තස්මිං දුක්ඛසාසනාරොවනෙ චත්තුං අවිසහනවසෙන කිලමන්තං මං දෙවස්ස උභො පාදා අස්සාසෙන්තු, විස්සට්ඨො කථෙහීති මං වදොති අධිප්පායො ච හවති.

අධිප්පායො සුදුබ්බොධො, යස්මා විජ්ජති පාළියං;
තස්මා උපට්ඨහං ගණ්හෙ, ගරුං ගරුමහං විදු.

තත්ත්වමානි භූතානාධිකාරත්තා භූතානුවසෙන නිදස්සනපදානි. සො පරිභවති, තෙ පරිභවන්ති, පරිභවති, පරිභවන්ති. සපත්තො අභිභවියතෙ, සබ්බා විත්තා’නුභූයතෙ, අභිභවියතෙ, අනුභූයතෙති. යත්ථ සතිපි නාමස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්හති, තත්ථ කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච පඨමපුරිසාදයො තයො ලබ්හන්ති. තං යථා? පරිභවියාතෙ පුරිසො දෙවදත්තෙන, පරිභවියාසෙ ත්වං දෙවදත්තෙන, පරිභවියාමිහෙ මයං අකුසලෙහි ධම්මෙහි. එත්ථ පනිදං වචනං න වත්තබ්බං ‘‘නින්දන්ති තුණ්හිමාසින’න්තිආදීසු සතිපි නාමස්ස කම්මවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්හති පඨමපුරිසුප්පත්ති න සියා’’ති. කස්මාති වෙ? ‘‘නින්දන්ති තුණ්හිමාසින’න්තිආදීසු ‘‘ජනා’’ති අජ්ඣාහරිතබ්බස්ස සාධකවාචකස්ස නාමස්ස සද්ධිමාර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණභාවස්ස ඉච්ඡිතත්තා. එවමුත්තරත්‍රාපි නයො.

මජ්ඣිමපුරිසො ආර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ තුම්භසද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තට්ඨානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූහි පරො භොති. ත්වං අතිභවසි, තුම්හෙ අතිභවථ, අතිභවසි, අතිභවථ. ත්වං පරිභවියාසෙ දෙවදත්තෙන, තුම්හෙ පරිභවියවිහෙ. යත්ථ සතිපි තුම්භසද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්හති, න තත්ථ මජ්ඣිමපුරිසො භොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ භොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? තයා අභිභවියතෙ සපත්තො, තයා අභිභවියෙ අහං.

උත්තමපුරිසො ආර්භාතපදෙන තුල්‍යාධිකරණෙ සාධකවාචකෙ වා කම්මවාචකෙ වා පච්චත්තවචනභූතෙ අම්භසද්දෙ පයුජ්ජමානෙපි, තට්ඨානියත්තෙ සති අප්පයුජ්ජමානෙපි සබ්බධාතූහි පරො භොති. අහං පරිභවාමි, මයං පරිභවාම, පරිභවාමි, පරිභවාම. අහං පරිභවියාමි අකුසලෙහි ධම්මෙහි, මයං පරිභවියාම, පරිභවියාමි, පරිභවියාම. යත්ථ සතිපි අම්භසද්දස්ස සාධකවාචකත්තෙ අපච්චත්තවචනත්තා ආර්භාතපදෙන

තුල්‍යාධිකරණතා න ලබ්‍හති, න තත්ථ උත්තමපුරිසො හොති. ඉතරෙ පන ද්වෙ හොන්ති කම්මවාචකං පච්චත්තවචනභූතං තුල්‍යාධිකරණපදං පටිච්ච. තං යථා? මයා අනුභවියතෙ සම්පත්ති, මයා අභිභවියසෙ ත්වං. එවං යත්ථ යත්ථ සාධකවාචකානං වා කම්මවාචකානං වා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං ආත්‍යාතපදෙහි තුල්‍යාධිකරණත්තෙ ලද්ධෙ තත්ථ තත්ථ පඨමපුරිසාදයො ලබ්‍හන්ති, තස්මා නාමාදීනං පච්චත්තවචනභූතානං තුල්‍යාධිකරණභාවෝයෙව පඨමපුරිසාදීනමුප්පත්තියා කාරණං.

ද්විත්තං තිණ්ණං වා පුරිසානමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතඛිබ්බො. එත්ථ එකාභිධානං නාම එකතො අභිධානං එකකාලාභිධානඤ්ච. තඤ්ච බො වසද්දපයොගෙයෙව, අවසද්දපයොගෙ හින්තකාලාභිධානෙ තඟ්ගහණාභාවතො. “තුම්හෙ අත්ථකුසලා හවථ, මයමත්ථකුසලා හවාම” ඉච්චෙවමාදයො තප්පයොගා. තත්ථ තුම්හෙ අත්ථකුසලා හවථ – ඉච්චෙතස්මිං වොහාරෙ “සො ච අත්ථකුසලො හවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, තුම්හෙ අත්ථකුසලා හවථා”ති එවං ද්විත්තමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතඛිබ්බො. “මයමත්ථකුසලා හවාම” ඉච්චෙතස්මිං පන “සො ච අත්ථකුසලො හවති, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා “ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා එවමිපි ද්විත්තමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතඛිබ්බො. “සො ච අත්ථකුසලො හවති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා “සො ච අත්ථකුසලො හවති, තෙ ච අත්ථකුසලා හවන්ති, ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, තුම්හෙ ච අත්ථකුසලා හවථ, අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා එවං තිණ්ණමෙකාභිධානෙ පරො පුරිසො ගහෙතඛිබ්බො.

අපරොපි අත්ථනයො වුච්චති – “ත්වඤ්ච අත්ථකුසලො හවසි, සො ච අත්ථකුසලො හවති, තුම්හෙ අත්ථකුසලා හවථා”ති වා “අහඤ්ච අත්ථකුසලො හවාමි, සො ච අත්ථකුසලො හවති, මයමත්ථකුසලා හවාමා”ති වා ඉමිනා නයෙන අනෙකප්පහෙදො අත්ථනයො. එවං සෙසාසු විහත්තිසු පඤ්චමිසත්තමියාදීසු පරොපුරිසො ගහෙතඛිබ්බො. සඛ්බෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු බව්හත්ථවාචකෙසු බහුවචනන්තෙසු, න පන බහුවචනන්තෙසුපි එකස්සත්තනො වාචකෙසු ගරුකාතඛිබ්බස්සෙකස්සත්ථස්ස වාචකෙසු ච ක්‍රියාපදෙසු. එත්ථ වොදනාසන්දිපනියො ඉමා ගාථා –

“ත්වඤ්ච හවසි සො වාපි, හවති”චවාදිභාසනෙ;

“තුම්හෙ හවථ” ඉච්චාදි, පරොපොසො කථං සියා?;

“අහං හවාමි සො වාපි, හවති”චවාදිභාසනෙ;

“මයං භවාම” ඉච්චාදි, උත්තමො ච කථං සියා?;

එත්ථ ච වුච්චතෙ -

පච්ඡා චුත්තො පරො නාම, සඤ්ඤාය පටිපාටියා;
එවං පන ගහෙනඛ්ඛො, පරොපුරිසනාමකො.

පයමම්භා පරො නාම, මජ්ඣිමො උත්තමොපි ච;
මජ්ඣිමම්භා පරො නාම, උත්තමො පුරිසො රුතො.

එවං තු ගහණඤ්ඤානේථ, වොහාරස්සානුලොමකං;
දොසො තදනුලොමම්භි, ගහණස්මිං න විජ්ජති.

“ත්ථඤ්ච භද්දෙ සුඛී හොති, එසො වාපි මහාමිගො”;
ඉති පායො යතො දිට්ඨො, තස්මා එවං වදෙමසෙ.

“තුම්හෙ ද්වෙ සුඛිතා හොථ”, ඉච්චත්ථො තත්ථ දිස්සති;
එවංපායං නයො චුත්තො, අත්තනොමතියා මම.

අත්තනොමති කිඤ්චාපි, කථිතා සබ්බද්ධිබලා;
තථාපි නයමාදාය, කථිතත්තා අකොපියා.

“ධම්මෙන රජ්ජං කාරෙත්තං, රට්ඨා පබ්බාජයිත්ථ මං;
ත්ථඤ්ච ජානපදා වෙච, නෙගමා ච සමාගතා”.

“අභඤ්ච මද්දිදෙවී ච, ජාලිකණ්ණාජිනා වුහො;
අඤ්ඤමඤ්ඤං සොකනුදා, වසාම අස්සමෙ තදා”.

එතා ගාථාපි එතස්ස, අත්ථස්ස පන සාධිකා;
තාසු චුත්තනෙයෙනෙච, අත්ථො සුපාකටො සියා;
එවං විඤ්ඤාහි විඤ්ඤෙය්‍යං, බහුනා භාසිතෙන කිං.

ආකාරෙන මනාපෙන, කථනෙ යෙන කෙනචි;
න විරුජ්ඣති වෙ අත්ථො, තං පමාණං සුධිමතං.

පුරිසත්තයතො එසො, පරොපුරිසනාමකො;
නුපලබ්භති පච්චෙකං, තදත්තොගධතොච යං.

පාටචත්ථාය සොතුනං, වොහාරත්ථෙසු සබ්බසො;
විසුං අලබ්භමානොපි, ලබ්භමානොච උද්ධටො.

සඬ්ඛෙපතොපෙත්ථ පුරිසප්පවත්ති එවං උපලක්ඛිතබ්බා “අමභවවනත්ථෙ උත්තමො, තුමභවවනත්ථෙ මජ්ඣමො, අඤ්ඤෙසං වවනත්ථෙ පයමො”ති.

තයාදීනං පුරිසසඤ්ඤා, යස්මා වුත්තා තතො ඉදං;
තබ්බන්තාබ්බාතිකං ඤෙය්‍යං, පුරිසපරිදීපකං.

එවං සබ්බථාපි ආබ්‍යාතිකස්ස කාලකාරකපුරිසපරිදීපනතා වුත්තා.

ත්‍රියාලක්ඛණන්ති එත්ථ කථං ආබ්‍යාතිකස්ස ත්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා?

ලක්ඛියති ත්‍රියායෙනං, ත්‍රියා වා අස්ස ලක්ඛණං;
ත්‍රියාලක්ඛණතා එවං, වෙදිතබ්බා තථා හි ව.

“ගච්ඡති”ච්චාදිකං සුත්ථා, ත්‍රියාසන්දීපනං පදං;
“ආබ්‍යාතික”න්ති ධීරෙහි, ආබ්‍යාතඤ්ඤුහි සඤ්ඤිතං.

ලක්ඛණං හොති නාමස්ස, යථා සත්ථාහිධානතා;
ත්‍රියාහිධානතා එවං, ආබ්‍යාතස්සෙව ලක්ඛණං.

අත්ථතො පන එතස්ස, ත්‍රියාවාවකතා ඉධ;
ලක්ඛණං ඉති විඤ්ඤෙය්‍යං, ලක්ඛණඤ්ඤුහි ලක්ඛිතං.

“කිං කරොසී”ති පුට්ඨස්ස, “පවාමි”ච්චාදිනා “අහං”;
පට්ඨාචාය දානෙන, ත්‍රියාවාවකතා මතා.

එවමාබ්‍යාතිකස්ස ත්‍රියාලක්ඛණතා වෙදිතබ්බා;
ඉදානි කාලෙසු විහත්තිප්පවත්ති එවං වෙදිතබ්බා —

පච්චුප්පන්නම්හි කාලස්මිං, වත්තමානා පවත්තති;
ආසිට්ඨාණාපනත්ථෙසු, පච්චුප්පන්නම්හි පඤ්චමි.

පච්චුප්පන්නො පරිකප්පා-නුමත්තත්ථෙසු සත්තමි;
අප්පච්චක්ඛෙ අතීතමිහි, පරොක්ඛා සම්පවත්තති.

හියොයා පභුති කාලස්මිං, අතීතමිහි පවත්තති;
පච්චක්ඛෙ වා අපච්චක්ඛෙ, හියාත්තනී නිරුත්තතා.

අප්ප්ප්පභුති කාලස්මිං, අතීතමිහි පවත්තති;
පච්චක්ඛෙ වා අපච්චක්ඛෙ, සම්පෙප්ප්පතනවිහයා.

අනාගතෙ භවිස්සන්තී, කාලස්මිං සම්පවත්තති;
ක්‍රියානිපන්නමත්තම්හි, තීතෙ කාලාතිපත්තිකා;
අනාගතෙපි භොතීති, නිරුත්තඤ්ඤාහි භාසිතා.

එවං කාලෙසු විභත්තිත්ථපවත්තිං ඤත්වා යෙ තෙ සුත්තන්තෙසු විචිත්තා සුවිසදවිපුලතිබ්බිකාඤ්ඤාදිවිසයභූතා පයොගා දිස්සන්ති, තෙසු පාටවම්චින්නෙහි ත්‍යාදික්කමෙන වුවිචමානා ක්‍රියාපදමාලා සල්ලක්ඛිතබ්බා – භවති, භවන්ති. භවසි, භවථ. භවාමි, භවාම. භවතෙ, භවන්තෙ. භවසෙ, භවවිහෙ. භවෙ, භවාමිහෙ. අයං අඤ්ඤායොගාදිරහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අත්ථසම්භවෙපි අඤ්ඤායොගාදිරහිතාති ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථිදං? “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චාති, යදා පඤ්ඤාය පස්සති. යං මං භණ්හි සාරථි. අඤ්ඤං සෙපණ්ණි ගච්ඡාමි” ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදීපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

එත්ථ තිව්ඨො ක්‍රියාපදෙසු යොගො තයොගො, මයොගො, අඤ්ඤායොගො ච. තත්ථ මජ්ඣිමපුරිසා තයොගවසෙන ගහෙතබ්බා, උත්තමපුරිසා මයොගවසෙන. පඨමපුරිසා අඤ්ඤායොගවසෙන. ත්‍යාදීනමෙත්ථ පටිපාටියා අයං අනුගීති –

අඤ්ඤායොගෙන පඨමා, තයොගෙන තු මජ්ඣිමා;
මයොගෙනුත්තමා භොන්ති, ගහෙතබ්බා විභාවිතා.

සොතුනං පයොගෙසු කොසල්ලත්ථං අඤ්ඤායොගාදිසහිතමපරම්පි ක්‍රියාපදමාලං වදාම – සො භවති, තෙ භවන්ති. ත්වං භවසි, තුමිහෙ භවථ. අහං භවාමි, මයං භවාම. සො භවතෙ, තෙ භවන්තෙ. ත්වං භවසෙ, තුමිහෙ භවවිහෙ. අහං භවෙ, මයං භවාමිහෙ. අයං අඤ්ඤායොගාදිසහිතා ක්‍රියාපදමාලා.

දිස්සන්ති ච සුත්තන්තෙසු අඤ්ඤායොගාදිසහිතාතිපි ක්‍රියාපදානි. සෙය්‍යථිදං? “යංපායං දෙව කුමාරො සුප්පතිට්ඨිතපාදො, ඉදම්පිමස්ස මහාපුරිසස්ස මහාපුරිසලක්ඛණං භවති, තස්සිමානි සත්ත රතනානි භවන්ති. යො දන්ධකාලෙ තරති, තරණියෙ ච දන්ධති, ත්වංසි ආචරියො මම, අහම්පි දට්ඨුකාමොස්මි, පිතරං මෙ ඉධාගතං.” ඉච්චෙවමාදීනි එතස්සත්ථස්ස පරිදීපනියා ක්‍රියාපදමාලා.

යො තුම්භසද්දෙන වත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන භොති තුම්භත්ථවාචකො, නෙසො සද්දො ක්‍රියාපදස්ස තයොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤාදත්ථු අඤ්ඤායොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති. යො ච අම්භසද්දෙන වත්තබ්බෙ අත්ථෙ නිපතති, න පන භොති අම්භත්ථවාචකො, න සොපි සද්දො

ක්‍රියාපදස්ස මයොගසහිතත්තං සාධෙති, අඤ්ඤාදත්ථ
අඤ්ඤායොගසහිතත්තඤ්ඤෙව සාධෙති.

තත්‍ර තුම්භසද්දෙන තාව චත්තබ්බත්ථෙ - “න භවං එති පුඤ්ඤත්ථං,
සිවිරාජස්ස දස්සනං. මායස්මා සමග්ගස්ස සඬ්ඝස්ස හෙදාය පරක්කම්. ඉධ
භන්තෙ භගවා පංසුකුලං ධොවතු”ති ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. අම්භසද්දෙන
පන චත්තබ්බත්ථෙ “උපාලි තං මහාවීර, පාදෙ චන්දනි සත්ථුනො. සාවකො තෙ
මහාවීර, සරණො චන්දනි සත්ථුනො”ති ච ඉච්චෙවමාදයො පයොගා.
ඉදමෙත්ථපලක්ඛිතබ්බං “ත්ථං තුම්භෙ අභං මය”න්ති අත්ථදීපක තයොග
මයොගතො අඤ්ඤො අඤ්ඤත්ථදීපනො පයොගොයෙව අඤ්ඤායොගො නාම,
තත්ථ පඨමපුරිසො භවතීති.

යජ්ජෙවං “සබ්බායසං කුට්මතිප්පමාණං, පග්ගස්භ සො තිට්ඨසි
අන්තලික්ඛෙ. එස සුත්ථා පසිදාමි, චචො තෙ ඉසිසත්තමා”තිආදීසු කථං. එත්ථ
හි මජ්ඣිමුත්තමපුරිසසම්භවොයෙව දිස්සති, න තු පඨමපුරිසසම්භවොති?
චුච්චතෙ - “සබ්බායසං කුට්මතිප්පමාණං, පග්ගස්භ සො තිට්ඨසි
අන්තලික්ඛෙ”තිආදීසු “සො”තිආදිකස්ස නාමසද්දස්ස
තුම්භ’ම්භසද්දස්සත්ථවාචකසද්දෙනි “තිට්ඨසි”තිආදීනං ස්වාද්‍යාත්තානං පදානං
දස්සනතො අච්චන්තමජ්ඣාහරිතබ්බෙනි සමානාධිකරණත්තා තග්ගුණභූතත්තා
ච මජ්ඣිමුත්තමපුරිසසම්භවො සමධිගන්තබ්බො. ඊදිසෙසු පයොගෙසු
ස්වාද්‍යාත්තානං දස්සනවසෙන අවිජ්ජමානානිපි අජ්ඣාහරිතබ්බානි
“ත්ථමහ”මිච්චාදීනි පදානි භවන්ති. කත්ථවි පන පරිපුණ්ණානි දිස්සන්ති
“සාත්ථං චඬකමනුජ්ජත්තා, කථං මද්දි කරිස්සසි. සො අභං විචරිස්සාමි, ගාමා
ගාමං පුරා පුර”න්ති ඉච්චෙවමාදීසු.

ආබ්‍යාතිකස්ස ක්‍රියාලක්ඛණත්තා අලිඬගහෙදත්තා ච තිණ්ණං ලිඬගානං
සාධාරණභාවපරිදීපනත්ථං අපරමපි ක්‍රියාපදමාලං වදාම -

පුරිසො භවති, කඤ්ඤා භවති, චිත්තං භවති, පුරිසා භවන්ති, කඤ්ඤායො
භවන්ති, චිත්තානි භවන්ති. හො පුරිස ත්ථං භවසි, හොති කඤ්ඤෙ ත්ථං භවසි,
හො චිත්ත ත්ථං භවසි, භවන්තො පුරිසා තුම්භෙ භවථ, හොතියො කඤ්ඤායො
තුම්භෙ භවථ, භවන්තො චිත්තානි තුම්භෙ භවථ. අභං පුරිසො භවාමි, අභං
කඤ්ඤා භවාමි, අභං චිත්තං භවාමි, මයං පුරිසා භවාම, මයං කඤ්ඤායො භවාම,
මයං චිත්තානි භවාම.

එස නයො අත්තනොපදෙසු, සෙසවිහත්තීනං සබ්බපදෙසුපි.
අයමාබ්‍යාතිකස්ස තිණ්ණං ලිඬගානං සාධාරණභාවපරිදීපනී ක්‍රියාපදමාලාව.

වුත්තඤ්ඤානං

නිරුක්තිපිටකෙ

“ක්‍රියාලක්ඛණමාත්‍යාතිකමලිඬගහෙද”මිති. තත්‍ර අලිඬගහෙදමිති කො අත්ථො? ඉත්ථිපුමනපුංසකානං අවිසෙසත්ථො වුවවතෙ “අලිඬගහෙද”මිති. යථා “පුරිසො ගච්ඡති, කඤ්ඤා ගච්ඡති, චිත්තං ගච්ඡති”ති. චතුර්ධා උද්දිට්ඨක්‍රියාපදෙසු යථා “භවති”ති අකාරානන්තරත්‍යන්තපදං ගහෙත්වා “භවති භවන්ති භවසී”තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කතා, එවං “උබ්භවති”චවාදීනිපි අකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා “උබ්භවති උබ්භවන්ති උබ්භවසී”තිආදිනා ක්‍රියාපදමාලා සබ්බථා කාතබ්බා. “භොති සම්භොති”තිආදීනි පන ඔකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි, “භාවෙති විභාවෙති”තිආදීනි ච එකාරානන්තරත්‍යන්තපදානි ගහෙත්වා පාළිනායානුසාරෙනෙව පදමාලා කාතබ්බා, නයිධ වුත්තනායානුසාරෙන. ඊදිසෙසු හි යානෙසු දුරනුබොධා ක්‍රියාපදගති. අතො උබ්භමානවසෙන ක්‍රියාපදමාලා කාතබ්බා. න හි ලොකෙ ලොකියා සබ්බෙ ධාතුසද්දෙ පච්චෙකං සබ්බෙහිපි ඡන්තවුනියා වචනෙහි යොජෙත්වා වදන්ති, එවං අවදන්තානම්පි නෙසං කථා අපරිපුණ්ණා නාම න භොති, තස්මා වජ්ජෙතබ්බට්ඨානං වජ්ජෙත්වා යථාසම්භවං පදමාලා කාතබ්බා. එවං පඤ්චමියාදීසුපි විහත්තිසු. අයං වත්තමානවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

ඉතො පට්ඨාය පන යථුද්දිට්ඨපදානෙව පරිණාමෙත්වා පරිණාමෙත්වා පඤ්චමියාදීනං මාතිකාභාවෙන ගහෙතබ්බානි. ඉදානි පන තයොගාදිසහිතාසහිතවසෙන ද්විධා ක්‍රියාපදමාලායො දස්සෙස්සාම ක්වචාදෙසවසෙන සම්භූතානි ච රූපන්තරානි සොතුනං සුබ්බාරණත්ථඤ්ඤවෙව පුරිසප්පයොගෙ අසම්මොහත්ථඤ්ඤව.

භවතු, භවන්තු. භවාහි, භව, භවථ. භවාමි, භවාම. භවතං, භවන්තං. භවස්සු, භවච්චො. භවෙ, භවාමසෙ. සො භවතු, තෙ භවන්තු. ත්වං භවාහි, භව, තුම්හෙ භවථ. අහං භවාමි, මයං භවාම. සො භවතං, තෙ භවන්තං. ත්වං භවස්සු, තුම්හෙ භවච්චො. අහං භවෙ, මයං භවාමසෙ. අයං පඤ්චමීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

භවෙයා, භවෙ, භවෙය්‍යුං. භවෙය්‍යාසී, භවෙය්‍යාථ. භවෙය්‍යාමි, භවෙය්‍යාම, භවෙමු. භවෙථ, භවෙරං. භවෙථො, භවෙය්‍යාච්චො. භවෙය්‍යං, භවෙය්‍යාමිහෙ ඉති වා, සො භවෙයා, භවෙ, තෙ භවෙය්‍යුං. ත්වං භවෙය්‍යාසී, තුම්හෙ භවෙය්‍යාථ. අහං භවෙය්‍යාමි, මයං භවෙය්‍යාම, භවෙමු. සො භවෙථ, තෙ භවෙරං. ත්වං භවෙථො, තුම්හෙ භවෙය්‍යාච්චො. අහං භවෙය්‍යං, මයං භවෙය්‍යාමිහෙ ඉති වා. අයං සත්තමීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

බහුව, බහුච්ඡ, බහුවෙ, බහුවිත්ථ. බහුවං, බහුවිම්භ. බහුවිත්ථ, බහුවිරෙ. බහුවිත්ථො, බහුවිච්ඡො. බහුවිං, බහුවිම්භෙ ඉති වා, සො බහුව, තෙ බහුච්ඡ. ත්වං බහුවෙ, තුම්භෙ බහුවිත්ථ. අහං බහුවං, මයං බහුවිම්භ. සො බහුවිත්ථ, තෙ බහුවිරෙ. ත්වං බහුවිත්ථො, තුම්භෙ බහුවිච්ඡො. අහං බහුවිං, මයං බහුවිම්භෙ ඉති වා. අයං පරොක්ඛාවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවා, අභවු. අභවො, අභවත්ථ. අභවං, අභවම්භා. අභවත්ථ, අභවත්ථුං. අභවසෙ, අභවච්ඡ. අභවිං, අභවම්භසෙ ඉති වා, සො අභවා, තෙ අභවු. ත්වං අභවො, තුම්භෙ අභවත්ථ. අහං අභවං, මයං අභවම්භා. සො අභවත්ථ, තෙ අභවත්ථුං. ත්වං අභවසෙ, තුම්භෙ අභවච්ඡ. අහං අභවිං, මයං අභවම්භසෙ ඉති වා. අයං භියාත්තනීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අභවි, අභවුං. අභවො, අභවිත්ථ. අභවිං, අභවිම්භා. අභවා, අභවු. අභවසෙ, අභවච්ඡ. අභවිභං, අභවිම්භෙ ඉති වා, සො අභවි, තෙ අභවුං. ත්වං අභවො, තුම්භෙ අභවිත්ථ. අහං අභවිං, මයං අභවිම්භා. සො අභවා, තෙ අභවු. ත්වං අභවසෙ, තුම්භෙ අභවච්ඡ. අහං අභවං, මයං අභවිම්භෙ ඉති වා. අයං අප්පතනීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

එත්ථ පනඡ්ඡතනියා උච්චනස්ස ඉංසුමාදෙසවසෙන භවතිතො රූපන්තරානිපි වෙදිතබ්බානි. සෙය්‍යාපීදං? තෙ භවිංසු, සමුඛිභවිංසු, පභවිංසු, පරාභවිංසු, සමභවිංසු, පාතූභවිංසු, පාතූඛිභවිංසු, ඉමානි අකම්මකපදානි. පරිභවිංසු, අභිභවිංසු, අධිභවිංසු, අනිභවිංසු, අනුභවිංසු, සමනුභවිංසු, අභිසම්භවිංසු.

“අධිභොසු”න්ති රූපමිපි, යස්මා දිස්සති පාළියං;
තස්මා හි නයතො ඤෙය්‍යං, “පරිභොසු”න්තිආදිකං.

තත්‍රායං පාළි – “එවංචිභාරිඤ්චාචුසො භික්ඛුං රූපා අධිභොසුං, න භික්ඛු රූපෙ අධිභොසී”ති. ඉමානි සකම්මකපදානි, එවමඡ්ඡතනියා උච්චනස්ස ඉංසුමාදෙසවසෙන භවතිතො රූපන්තරානි භවන්ති. අපිච

“අන්වහි” ඉතිරූපමිපි, අප්පතනායා පදිස්සති;
තස්මා හි නයතො ඤෙය්‍යං, “අප්පකහි”ච්චාදිකමිපි ව.

තත්‍රායං පාළි – සො තෙන කම්මෙන දිවං සමක්කම්, සුඛඤ්ච බිඬ්ඛාරතියො ච අන්වහීති. තත්ථ අන්වහීති අනු අහීති ඡෙදො. අනුති උපසග්ගො. අහීති ආබ්‍යාතිකපදන්ති දට්ඨබ්බං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

හවිස්සති, හවිස්සන්ති. හවිස්සසී, හවිස්සථ. හවිස්සාමි, හවිස්සාම.
 හවිස්සතෙ, හවිස්සන්තෙ. හවිස්සසෙ, හවිස්සවිහෙ. හවිස්සං, හවිස්සාමිහෙ ඉති
 වා, සො හවිස්සති, තෙ හවිස්සන්ති. ත්වං හවිස්සසී, තුමිහෙ හවිස්සථ. අහං
 හවිස්සාමි, මයං හවිස්සාම. සො හවිස්සතෙ, තෙ හවිස්සන්තෙ. ත්වං හවිස්සසෙ,
 තුමිහෙ හවිස්සවිහෙ. අහං හවිස්සං, මයං හවිස්සාමිහෙ ඉති වා. අයං
 හවිස්සන්තීවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

අහවිස්සා, අහවිස්සංසු. අහවිස්සෙ, අහවිස්සථ. අහවිස්සං, අහවිස්සාමිහා.
 අහවිස්සථ, අහවිස්සිසු. අහවිස්සසෙ, අහවිස්සවිහෙ. අහවිස්සිං, අහවිස්සාමිහසෙ
 ඉති වා, සො අහවිස්සා, තෙ අහවිස්සංසු. ත්වං අහවිස්සෙ, තුමිහෙ අහවිස්සථ.
 අහං අහවිස්සං, මයං අහවිස්සාමිහා. සො අහවිස්සථ, තෙ අහවිස්සිසු. ත්වං
 අහවිස්සසෙ, තුමිහෙ අහවිස්සවිහෙ. අහං අහවිස්සිං, මයං අහවිස්සාමිහසෙ ඉති
 වා. අයං කාලාතිපත්තිවිහත්තිවසෙන ක්‍රියාපදමාලානිද්දෙසො.

වොහාරහෙදකුසලෙන සුබුද්ධිනා යො,
 කච්චායනෙන කථිතො ජිනසාසනත්ථං;
 ත්‍යාදික්කමො තදනුගං කිරියාපදානං,
 කත්වා කමො භවතිධාතුවසෙන වුත්තො.

ඉති නවඬගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

භවතිතො ක්‍රියාපදමාලාවිභාගො නාම

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

3. පකිණ්ණකවිනිච්ඡය

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, පකිණ්ණකවිනිච්ඡයං;
 සප්පයොගෙසු අත්ථෙසු, විඤ්ඤානං පාටවත්ථයා.

තත්ථ අත්ථුද්ධාරො, අත්ථසද්දවින්තා, අත්ථාතිසයයොගො,
 සමානාසමානවසෙනවචනසඬගහො, ආගමලක්ඛණවසෙන
 විහත්තිවචනසඬගහො, කාලවසෙන විහත්තිවචනසඬගහො, කාලසඬගහො,
 පකරණසංසන්දනා, වත්තමානාදීනං වචනත්ථවිභාවනා වාති නවධා විනිච්ඡයො
 වෙදිතඛිබ්බො.

අත්ථුද්ධාරෙ තාව සමානසුනිකපදානමත්ථුද්ධාරණං කරිස්සාම.
එත්ථාබ්බාතපදසඤ්ඤිතානං භොතිසද්ද භවෙසද්දානමත්ථො උද්ධරිතබ්බො.
තථා භෙනෙ නාමිකපදසඤ්ඤිතෙහි අපරෙහි භොතිසද්ද භවෙසද්දෙහි
සමානසුනිකාපි අසමානත්ථා වෙව භොන්ති අසමානවිහත්තිකා ව.
සාසනස්මිඤ්ඤි කෙවි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුනිකා සමානාපි අසමානත්ථා
අසමානපවත්තිනිමිත්තා අසමානලිඬගා අසමානවිහත්තිකා අසමානවචනකා
අසමානන්තා අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ව භවන්ති.

තෙසමසමානත්ථත්තෙ “සබ්බඤ්ඤි තං ජීරති දෙහනිස්සිතං. අප්පස්සුතායං
පුරිසො, බලිබද්දොව ජීරති. සන්තො තසිතො. පහු සන්තො න භරති. සන්තො
ආවික්ඛතෙ මුනි. සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ. සන්තො සංවිජ්ජමානා
ලොකස්මි”න්ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ ජීරතිසද්දද්වයං යථාසම්භවං
නවභාවාපගමවඩ්ඪනවාචකං. සන්තොසද්දපඤ්චකං යථාසම්භවං
පරිස්සමප්පත්තසමානොපසන්තොපලබ්භමානවාචකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානපවත්තිනිමිත්තත්තෙ පන “අකතඤ්ඤා මිත්තදුබ්භි, අස්සද්ධො
අකතඤ්ඤවා”තිඑවමාදයො. එත්ථ ව අකතඤ්ඤසද්දද්වයං
කතාකතාජානනජානනපවත්තිනිමිත්තං පටිච්ච සම්භූතත්තා
අසමානපවත්තිනිමිත්තකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානලිඬගත්තෙ “සුඛි භොතු පඤ්චසිඛ සක්කො දෙවානමිත්දො.
ත්වඤ්ච හද්දෙ සුඛි භොති. යත්ථ සා උපට්ඨිතො භොති. මාතා මෙ අත්ථි, සා මයා
පොසෙතබ්බා”ති එවමාදයො. එත්ථ සුඛිසද්දද්වයං සාසද්දද්වයඤ්ච
පුම්මත්ථිලිඬගවසෙන අසමානලිඬගන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානවිහත්තිකත්තෙ “ආහාරෙ උදරෙ යතො. යතො පජානාති
සහෙතුධම්ම”න්ති එවමාදයො. එත්ථ යතොසද්දද්වයං
පට්ඨමාපඤ්චමිච්චන්තිසහිතත්තා අසමානවිහත්තිකන්ති දට්ඨබ්බං.

අසමානවචනකත්තෙ ඉමෙ පයොගා —

“යාය මාතු භතො පොසො, ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්තිං, හන්ති කුද්ධො පුපුජ්ජනො”ති

ආදීසු හන්තිසද්දො එකවචනො.

“ඉමෙ නුන අරඤ්ඤස්මිං, මිගසඬ්ඝානි ලුද්දකා;
වාකුරාහි පරික්ඛිජ්ජ, සොබ්භං පාතෙත්වා තාවදෙ;
වික්කොසමානා තිබ්බාහි, හන්ති තෙසං වරං වර”න්ති.

ආදීසු පන බහුවචනෝ. “සීලවා චත්තසම්පන්නෝ. එථ තුම්හෙ ආයස්මන්තෝ සීලවා භොථ. සන්නෝ දන්නෝ නියතෝ බ්‍රහ්මචාරී. සන්නෝ භවෙ සබ්බි පව්ඤ්ඤානි. මහාරාජා යසස්සි සො. චත්තාරො මහාරාජා”ති එවමාදීසු සීලවාසද්දාදයො එකච්චනබ්‍රවචනකා.

අසමානන්තත්තෙ පන යත්ථ සමානසුතිකානං අසමානවිභත්තිකත්තං වා අසමානච්චනත්තං වා උපලබ්භති. තෙයෙව පයොගා. තං යථා? “සතං සම්පජානං, සතං ධම්මො, සන්නෝ දන්නෝ, සන්නෝ සප්පුරිසා” ඉච්චෙවමාදයො.

අසමානකාලත්තෙ “නනු තෙ සුතං බ්‍රාහ්මණ භඤ්ඤමානෙ, දෙවා න ඉස්සන්ති පුරිසපරක්කමස්ස. තෙ ජනා පාරමිස්සන්ති, මච්චුධෙයාං සුදුන්තර”න්ති එවමාදයො. එත්ථ ඉස්සන්තිසද්දේවයං චත්තමානාභවිස්සන්තිකාලවසෙන අසමානකාලත්ති දට්ඨබ්බං. චත්තමානාභවිස්සන්තිවිභත්තිවසෙන පන අසමානවිභත්තිකත්තිපි.

අසමානපදජාතිකත්තෙ “සයං සමාහිතො නාගො, සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙයාං. පථෙ ධාවන්තියා පති, එකංසං අජිනං කත්වා, පාදෙසු සිරසා පති. ගිරිං චණ්ඩොරණං පතී”ති එවමාදයො. එත්ථ සයංසද්දේවයං නාමනිපාතවසෙන පතිසද්දත්තයං නාමාඛ්‍යාතොපසග්ගවසෙන අසමානපදජාතිකත්ති දට්ඨබ්බං.

ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. එවං සාසනස්මිං කෙවි සද්දා අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිකා සමානාපි අසමානත්ථා අසමානපචත්තිනිමිත්තා අසමානලිඬගා අසමානවිභත්තිකා අසමානච්චනකා අසමානන්තා අසමානකාලිකා අසමානපදජාතිකා ච භවන්ති. එතාදිසෙසු සද්දෙසු යො ක්‍රියාපදත්තං පකාසෙති, න සො නාමිකපදත්තං. යො ච නාමිකපදත්තං පකාසෙති, න සො ක්‍රියාපදත්තං. එවං සන්නෙපි සුතිසාමඤ්ඤතො එකත්තෙන ගහෙත්වා අත්ථුද්ධාරො කරණීයොති යථාචුත්තක්‍රියාපදානං නාමපදෙහි සමානසුතිකානං භොතිසද්ද භවෙ සද්දානමත්ථුද්ධාරං වදාම.

කථං? භොතිසද්දො කත්තුයොගෙ ක්‍රියාපදං, ක්‍රියායොගෙ නාමිකපදං, තස්මා සො ද්විසු අත්ථෙසු චත්තති ක්‍රියාපදත්ථෙ නාමිකපදත්ථෙ ව. තත්ථ ක්‍රියාපදත්ථෙ චත්තමානවසෙන, නාමිකපදත්ථෙ පනාලපනවසෙන. ක්‍රියාපදත්ථෙ තාව “එකො භොති”, නාමිකපදත්ථෙ “මා භොති පරිදෙවෙසි”. අත්‍රිදං වුවිචති –

භාවෙ නාමපදත්ථෙ ව, ආලපනවිසෙසිතෙ;
ඉමෙසු ද්විසු අත්ථෙසු, භොතිසද්දො පචත්තති.

භවෙසද්දො පන “භවාමි”තිමස්ස චත්තමානාවිහත්තියුත්තස්ස සද්දස්සත්ථෙපි චත්තති. “භවාමි”තිමස්ස පඤ්චමිචිහත්තියුත්තස්ස සද්දස්ස ආණ්ණාසිසනත්ථෙසුපි චත්තති. “භවෙය්‍යාමි”තිමස්ස සත්තමිචිහත්තියුත්තස්ස සද්දස්ස අනුමතිපරිකප්පත්ථෙසුපි චත්තති. තත්‍රිදං පටිමත්ථස්ස සාධකං ආහව්වච්චනං -

“දෙව්‍යං අධිකො හොමි, භවාමි මනුජාධිපො;
රූපලක්ඛණසම්පත්තො, පඤ්ඤාය අසමො භවෙ”ති.

අයං පන සබ්බෙසං තෙසමත්ථානං සාධකා අම්භාකං ගාථාරචනා -

“සුඛි භවති ඵසො ච, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ;
සුඛි භවතු ඵසො ච, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ.

ඉමාය බුද්ධපුජාය, භවත්තු සුඛිතා පජා;
භවෙ’හඤ්ච සුඛප්පත්තො, සාමච්චො සහ ඤාතිහි.

සුඛි භවෙය්‍ය ඵසො ච, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ;
සුඛි භවෙය්‍ය ථෙ ඵසො, අභඤ්චාපි සුඛි භවෙ”ති.

ඉච්චෙවං -

චත්තමානාය පඤ්චමායං, සත්තමාසඤ්ච විහත්තියං;
ඵතෙසු තිසු යානෙසු, භවෙසද්දො පචත්තති.

ඵකධා චත්තමානායං, පඤ්චමිසත්තමිසු ච;
ද්වෙධා ද්වෙධාතිමස්සත්ථං, පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

ද්වෙධා වා චත්තමානාය-මාදිපුරිසවාචකො;
අත්ථො “භවෙ”ති ඵතස්ස, “භවති”තිපියුජ්ජති.

ඉදානි පන ඵතස්ස, චුත්තස්සත්ථස්ස සාධකං;
ඵත්ථ පාළිප්පදෙසං තු, ආහරිස්සං සුණාථ මෙ.

කො’යං මජ්ඣෙසමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ;
කං ත්වං අත්ථවසං ඤත්වා, ඵවං වායමසෙ භුසං.

නිසම්ම චත්තං ලොකස්ස, වායාමස්ස ච දෙවතෙ;
තස්මා මජ්ඣෙසමුද්දස්මිං, අපස්සං තීරමායුහෙ.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

අස්සං පුරිමගාථායං, “ආයුහෙ”තිපදස්ස හි;
“ආයුහතී”ති අත්ථොති, විඤ්ඤාතඛිබ්බො විභාවිනා.

විහත්තියා විපල්ලාස-වසෙනායං සමීරිතො;
වත්තමානෙ සත්තමීති, තිස්සෙකාරවසෙන වා.

පච්ඡිමාය ව ගාථායං, “ආයුහෙ”තිපදස්ස තු;
“ආයුහාමී”ති අත්ථොති, සද්දත්ථඤ්ඤා විභාවයෙ.

තථා “හවෙ”තිඵතස්ස, වත්තමානාවිහත්තියං;
“හවතී”ති, “හවාමී”ති, වත්ථං ද්වෙධා විභාවයෙ.

ඵවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;
නෙතඛිබ්බො නයදක්ඛෙන, නයසාගරසාසනෙ.

ඵවමයං හවෙසද්දො පඤ්චසු ඡසු වා ක්‍රියාපදත්ථෙසු පවත්තති. තථා සත්තමීවිහත්තාත්තනාමිකපදස්ස වුද්ධිසංසාරකම්මහවුපපත්තිහවසඛිබ්බාතෙසු අත්ථෙසුපි. තථා හි “අහවෙ නන්දති තස්ස, හවෙ තස්ස න නන්දතී”තිආදීසු වුද්ධිමිති. “හවෙ විවරන්තො”තිආදීසු සංසාරෙ. “හවෙ බො සති ජාති හොති, ජාතිපච්චයා ජරාමරණං”ත්තිආදීසු කම්මහවෙ. “ඵවං හවෙවිජ්ජමානෙ”තිආදීසු උපපත්තිහවෙති දට්ඨඛිබ්බං. ඉමිනා නයෙන භූතානුතො නිජ්ජන්තානං අඤ්ඤාතොපි අඤ්ඤෙසං ක්‍රියාපදානං යථාසම්භවමත්ථො උද්ධරිතඛිබ්බො.

ආබ්‍යාතත්ථමිහිමෙ අත්ථා, න ලාතඛිබ්බා කුදාවනං;
අත්ථුද්ධාරවසෙනෙනෙ, උද්ධටා නාමතො යතො.

ඉදමෙත්ථ සඛිබ්බෙපතො අත්ථුද්ධාරනයනිදස්සනං.

අත්ථසද්දවිත්තායං පන ඵවමුපලක්ඛෙතඛිබ්බං – “හවන්තෙ, පරාහවන්තෙ, පරාහවෙ”ඉච්චාදයො ගච්ඡති ගච්ඡං ගච්ඡතොසද්දාදයො විය විසෙසසද්දා, න යාවනොපතාපනත්ථාදිවාචකො නාථතිසද්දො විය, න ව රාජදෙවතාදිවාචකො දෙවසද්දො විය සාමඤ්ඤසද්දා. යෙ චෙත්ථ විසෙසසද්දා, තෙ සඛිබ්බකාලං විසෙසසද්දාව. යෙ ච සාමඤ්ඤසද්දා, තෙපි සඛිබ්බකාලං සාමඤ්ඤසද්දාව.

තත්‍ර ගච්ඡතීතිආදීනං විසෙසසද්දතා ඵවං දට්ඨඛිබ්බා – ගච්ඡතීති ඵකං නාමපදං, ඵකමාබ්‍යාතං. තථා ගච්ඡන්ති ඵකං නාමපදං, ඵකමාබ්‍යාතං. ගච්ඡතොති ඵකො කිත්තන්තො, අපරො රුල්භීසද්දො. සතිපි විසෙසසද්දන්තෙ සදිසත්තා සුතිසාමඤ්ඤතො තඛිබ්බසයං බුද්ධිං නුජ්ජාදෙති විනාව’ත්ථප්පකරණසද්දත්තරාහිසම්බන්ධෙන. තථා හි

සද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන “ගවිජනී පතිට්ඨිත”න්ති චුත්තෙ සත්තමයන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. “ගවිජනී තිස්සො”ති චුත්තෙ පනාඛ්‍යාතන්ති. තථා “ස ගවිජං න නිවත්තනී”ති චුත්තෙ පයමන්තං නාමපදන්ති විඤ්ඤායති. “ගවිජං පුත්තනිවෙදකො”ති චුත්තෙ ආඛ්‍යාතන්ති විඤ්ඤායති. “ගවිජනො භයනො පතිතො”ති චුත්තෙ කිත්තන්තොති විඤ්ඤායති. “ගවිජනො පණ්ණපුප්ඵානි පතන්ති”ති චුත්තෙ රුක්ඛවාචකො රුළුභීසද්දොති. ඉති විසෙසසද්දානං ආඛ්‍යාතනාමානං නාමාඛ්‍යාතෙහි සමානසුතිකානං අත්ථාහිසම්බන්ධාදීසු යො කොචි අත්ථවිසෙසඤාපකො සම්බන්ධො අවස්සම්චිජිතබ්බො. එවං “ගවිජනී”තිආදීනං ආඛ්‍යාතනාමත්තාදිවසෙන පච්චෙකං යිතානං එකෙකත්ථවාචකානං විසෙසසද්දතා දට්ඨබ්බා.

“නාථනි දෙවො”තිආදීනං පන ආඛ්‍යාතනාමානං නාමාඛ්‍යාතෙහි අසමානසුතිකානං අනෙකත්ථවාචකානං සාමඤ්ඤසද්දතා එව දට්ඨබ්බා. අත්ථසම්බන්ධාදීසු හි විනා යෙන කෙනචි සම්බන්ධෙන “නාථනී”ති චුත්තෙ “යාවතී”ති වා “උපතාපෙතී”ති වා “ඉස්සරියං කරොතී”ති වා “ආසීසනී”ති වා අත්ථො පටිභාති, තථා “දෙවො”ති චුත්තෙ “මෙසො”ති වා “ආකාසො”ති වා “රාජා”ති වා “දෙවතා”ති වා “විසුද්ධිදෙවො”ති වා අත්ථො පටිභාති. යදා පන සද්දන්තරාහිසම්බන්ධෙන “නාථනි සුප්පට්පත්ති”න්ති චුත්තෙ තදා “නාථනී”ති ක්‍රියාපදස්ස “යාවතී”ති අත්ථො විඤ්ඤායති, “නාථනි සබ්බකිලෙසෙ”ති චුත්තෙ “උපතාපෙතී”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “නාථනි සකචිත්තෙ”ති චුත්තෙ “ඉස්සරියං කරොතී”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “නාථනි ලොකස්ස හිත”න්ති චුත්තෙ “ආසීසනී”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. තථා “දෙවො ගජ්ජනී”ති චුත්තෙ “දෙවො”ති නාමපදස්ස “මෙසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “විද්ධො විගතවලාහකො දෙවො”ති චුත්තෙ “ආකාසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “පිචතු දෙවො පාතීය”න්ති චුත්තෙ “රාජා”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “දෙවො දෙවකායා චචති ආයුසඬ්ඛයා”ති චුත්තෙ “දෙවතා”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “දෙවතිදෙවො සතපුඤ්ඤලක්ඛණො”ති චුත්තෙ “විසුද්ධිදෙවො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙපි සාමඤ්ඤසද්දා ඤාතබ්බා.

සබ්බමෙතං ඤත්වා යථා අත්ථො සද්දෙන, සද්දො චත්ථෙන න විරුජ්ඣති, තථාත්ථසද්දා චිත්තනීයා. තත්‍රිදං උපලක්ඛණමත්තං චිත්තාකාරනිදස්සනං – “අත්ථකුසලා භවන්තෙ”ති වා “කිච්චානි භවන්තෙ”ති වා චුත්තෙ “භවන්තෙ”ති ඉදං “භවන්තී”තිමිනා සමානත්ථමාඛ්‍යාතපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “භවන්තෙ පස්සාමී”ති වා “ඉච්ඡාමී”ති වා චුත්තෙ උපයොගත්ථවං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “භවන්තෙ ජනෙ පසංසතී”ති වා “කාමෙතී”ති වා චුත්තෙ පච්චත්තොපයොගත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “වොරා පරාභවන්තෙ”ති චුත්තෙ “පරාභවන්තෙ”ති ඉදං “පරාභවන්තී”තිමිනා

සමානත්ථමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො.
“පරාභවන්තෙ ජනා ඉච්ඡන්ති අමිත්තාන”න්ති චුත්තෙ “පරාභවන්තෙ”ති
ඉමානි උපයොගපච්චත්තත්ථවන්තානි ද්වෙ නාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො
ව චිත්තනීයො. “එසො පරාභවෙ”ති චුත්තෙ “පරාභවෙ”ති ඉදං
“පරාභවෙය්‍යා”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව
චිත්තනීයො. “එතෙ පරාභවෙ ලොකෙ, පණ්ඩිතො සමචෙක්ඛියා”ති චුත්තෙ
“පරාභවෙ”ති ඉදං උපයොගත්ථවං බහුවචනං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව
සද්දො ව චිත්තනීයො. “පරාභවෙ සතී”ති චුත්තෙ
භාවලක්ඛණභූමිමත්ථෙකචචනකං නාමපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව
චිත්තනීයො. “තුම්හෙ මෙ පසාදා සම්භවෙ”ති චුත්තෙ “සම්භවෙ”ති ඉදං
“සම්භවො”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව
චිත්තනීයො. “එහි ත්වං සම්භවච්ඡිහෙ”ති චුත්තෙ “සම්භවච්ඡිහෙ”ති ඉදං
සම්භවාය නාම ඉත්ථියා වාචකං ඉත්ථිලිඛිතං සාලපනං නාමිකපදන්ති
එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “එහි ත්වං සම්භවච්ඡිහෙපතිට්ඨිත”න්ති
චුත්තෙ සම්භවනාමකස්ස පුරිසස්ස වාචකං පුල්ලිඛිතං භූමිමචචනන්ති
එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො.

“වරුණො බ්‍රහ්මදෙවො ව, අහෙසුං අග්ගසාවකා;
සම්භවො නාමුපට්ඨාකො, රෙවතස්ස මහෙසිනො”ති –

හි පාළි. “ධම්මා පාතුභවන්තෙ”ති චුත්තෙ “පාතුභවන්තෙ”ති ඉදං
“පාතුභවන්ති”තිමිනා සමානත්ථං සනිපාතමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව
සද්දො ව චිත්තනීයො. “පාතු භවන්තෙ ජනෙ”ති චුත්තෙ “තෙ ජනෙ භවං
රක්ඛතු”ති අත්ථවාචකානි ආධ්‍යාතකිත්තසබ්බනාමිකපදානීති එවමත්ථො ව
සද්දො ව චිත්තනීයො. “පාතුභවසෙ ත්වං ගුණෙහි”ති චුත්තෙ “පාතුභවසෙ”ති
ඉදං “පාතුභවසී”තිමිනා සමානත්ථමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව
චිත්තනීයො. “පාතුභවසෙ ගුණෙ යො ත්ව”න්ති චුත්තෙ “පාතුභවාහි
අත්තනො ගුණහෙතු ත්ව”න්ති අත්ථවාචකානිනිපාතයුත්තාධ්‍යාතනාමපදානීති
එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “අභමත්තනො ගුණෙහි පාතුභවෙ”ති
චුත්තෙ “පාතුභවෙ”ති ඉදං “පාතුභවාමී”තිමිනා සමානත්ථං
සනිපාතමාධ්‍යාතිකපදන්ති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො. “මං පාතු භවෙ
ඉදං පුඤ්ඤකම්ම”න්ති චුත්තෙ “මං රක්ඛතු සංසාරෙ ඉදං පුඤ්ඤකම්ම”න්ති
අත්ථවාචකානි ආධ්‍යාතනාමපදානීති එවමත්ථො ව සද්දො ව චිත්තනීයො.
ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ යථාරහමත්ථසද්දා චිත්තනීයා. තත්ථ සමානසුතිකානං
කෙසඤ්චි සද්දානං. “න තෙසං කොට්ඨෙ ඔපෙන්නි. න තෙසං අන්තරා ගච්ඡෙ.
සත්ත වො ලිච්ඡවි අපරිභානීයෙ ධම්මෙ දෙසෙස්සාමි, ඉමෙ තෙ දෙව සත්තවො,
ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො”තිආදීසු සමානසුතිකානං විය උච්චාරණවිසෙසො
ඉච්ඡතීයො. උච්චාරණවිසෙසෙ හි සති පදානි පරිධ්‍යන්තානි, පදෙසු

පරිබ්‍යන්තෙසු අත්ථො පරිබ්‍යන්තො හොති, අත්ථපරිග්ගාහකානං අත්ථාධිගමො අකිච්ඡො හොති, සුපරිසුද්ධාදාසනලෙ පටිබ්බිඛදස්සනං විය, සො ච ගහිතපුබ්බසඬකෙතස්ස අත්ථසම්බන්ධාදීසු අඤ්ඤාතරස්මිං ඤාතෙයෙව හොති, න ඉතරථා. චුත්තඤ්ඤාතො පොරාණෙනි -

“විසයත්තමනාපන්තා, සද්දා නෙවත්ථබ්බොධකා;
න පදමත්තතො අත්ථො, තෙ අඤ්ඤාතා පකාසකා”ති.

යදිදමෙත්ථ චුත්තමමහෙනි “උච්චාරණවිසෙසො ඉච්ඡතීයො”ති. අත්‍රායමුච්චාරණවිසෙසදීපතී ගාථා සහත්ථප්පකාසනනායදානගාථාය.

“න තෙ සං කොට්ඨෙ ඔපෙන්නි”, ඉති පාඨෙ සුමෙධසො;
පදං “න තෙ”ති ඡින්දිත්වා, “සං කොට්ඨෙ”ති පඨෙය්‍යා වෙ.

“සං න ඔපෙන්නි කොට්ඨෙ තෙ, හික්ඛු”ති අත්ථමීරයෙ;
ඵවම්මෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො.

අථ යං පනිදම්පි චුත්තං “කෙසඤ්චී”ති, තං කිමත්ථං? “ගච්ඡති පතිට්ඨිතං, ගච්ඡති තිස්සො, භවන්තෙ පස්සාමි, අත්ථකුසලා භවන්තෙ, වදන්තං එකපොක්ඛරා, වදන්තං පටිවදති”තිආදීසු සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො න ලබ්භතීති දස්සනත්ථං. තස්මා ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙනබ්බං - යත්ථ සමානසුතිකානමුච්චාරණවිසෙසො ලබ්භති අත්ථවිසෙසො ච පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා, තත්ථ පයොගෙ සමානසුතිකමෙකච්චං පදං විච්ඡින්දිත්වා උච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යථිදං? “හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මානං තංසමුට්ඨානානඤ්ච රූපානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො. සො තෙන සද්ධිං භාසති, සොතෙන වුස්භති. භවන්තෙ ජනෙ පසංසති, භවන්තෙ පස්සාමි”ති ඵවමාදයො පයොගා. එත්ථ “හෙතු”ති ඊසකං විච්ඡින්දිත්වා “හෙතුසම්පයුත්තාන”න්ති උච්චාරෙතබ්බං. තථා “සො”ති විච්ඡින්දිත්වා “තෙන සද්ධිං”න්ති උච්චාරෙතබ්බං. “භව”න්ති විච්ඡින්දිත්වා “තෙ ජනෙ”ති උච්චාරෙතබ්බං.

සෙසං පන සමානසුතිකං විච්ඡින්දිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං. අවිච්ඡින්දනීයස්මිඤ්චි යානෙ විච්ඡින්දිත්වා පඨිතස්ස අත්ථො දුට්ඨො හොති. ඵවං පදවිභාගාච්භාගවසෙන සමානසුතිකානමත්ථුච්චාරණවිසෙසො වෙදිතබ්බො. එත්ථ හි “සො තෙනා”තිආදීසු ද්විපදත්ථග්ගහණං විභාගො, එකපදත්ථග්ගහණමවිභාගොති අධිප්පෙතො. එත්ථ ච විසුං වචන්ථිතානං අසමානසුතිකානං එකතො කත්වා සමානසුතිකභාවපරිකප්පනං අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථඤ්චෙව උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච. න හි එතානි “සප්පො සප්පො”තිආදීසු විය එකස්මිංයෙවත්ථො සමානසුතිකානි. ඵවං

සන්තෙපි එකජ්ඣකරණෙන ලද්ධං සමානසුතිලෙසං ගහෙත්වා
අත්ථත්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං උච්චාරණවිසෙසදස්සනත්ථඤ්ච
“සමානසුතිකානී”ති චුත්තානි. එස නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු.
ඉදමෙත්ථ සල්ලක්ඛෙනබ්බං -

යත්ථ සමානසුතිකානං අට්ඨාරසාකාරෙසු යෙන කෙනවි ආකාරෙන
අත්ථවිසෙසො ලබ්භති, විච්ඡිත්තදිත්වා පන උච්චාරණෙ සද්දවිලාසො න හොති,
අත්ථො වා දුට්ඨො හොති, න තාදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකානි පදානි
විච්ඡිත්තදිත්වා උච්චාරෙතබ්බානි. තත්‍ර කතමෙන වාකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො
භවති? පදානං විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා අක්ඛරසන්නිධානවසෙන වා
පදසන්නිධානවසෙන වා පදක්ඛරසන්නිධානවසෙන වා විච්ඡාවසෙන වා
කම්මප්පවචනීයවසෙන වා භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු
කථිතාමෙඨිතවචනවසෙන වා ගුණවාචකසද්දස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා
ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන වා සංහිතාපදවිෂ්ඨවසෙන වා
අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන වා නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා
නනිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන වා “පුනප්පුන”මිච්චත්ථපරිදීපනවසෙන වා
උපමානෙ ඉව සද්දවසෙන වා ඉතිසද්දං පටිච්ච
සද්දපදත්ථවාචකත්ථපරිදීපනවසෙන වා තථාපවත්තවිත්තපරිදීපනවසෙන වාති
ඉමෙසුට්ඨාරසාකාරෙසු, විත්ථාරතො පන ඡබ්බිසාය ආකාරෙසු තතො වාධිකෙසු
යෙන කෙනවි ආකාරෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති.

එත්ථ පදානං තාව විභාගවසෙන වා අවිභාගවසෙන වා
සමානසුතිකානමත්ථවිසෙසලාභෙ “සා නං සඬිගති පාලෙති, අභික්කමො සානං
පඤ්ඤායති. මා නො දෙව අවධි, මානො මය්භං න විජ්ජති”ති එවමාදයො
පයොගා.

අක්ඛරසන්නිධානවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ “සන්තෙහි මහිතො
හිතො. සඬිගා සඬිගාමජිං මුත්තං, තමහං බුම් බ්‍රාහ්මණං. දායී දායීසු පක්ඛන්දි,
මඤ්ඤමානො යථා පුරෙ. සබ්බාහිභුංව සිරසාසිරසා නමාමි. භූමිතො උට්ඨිතා
යාව, බ්‍රහ්මලොකා විධාවති. අච්චි අච්චිමතො ලොකෙ, ඩය්භමානමිහි
තෙජසා”ති එවමාදයො පයොගා.

පදසන්නිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ආපො ආපොගතං.
රාජරාජමහාමත්තාදයො, සුඛො’ලොකස්ස ලොකස්ස, කාරතො
ඤාණවක්ඛුදො, නිරාපදෙ පදෙ නින්තො, අනන්තඤාණං කරුණාලයං ලයං,
මලස්ස බුද්ධං සුසමාහිතං හිතං. නමාමි ධම්මං භවසංවරං වරං, ගුණාකරඤ්චෙව
නිරඬිගණං ගණ”න්ති එවමාදයො පයොගා.

පදක්ඛරසන්නිධානවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “පමාණරහිතං හිතං, සිද්ධත්ථො සබ්බසිද්ධත්ථො, තිලොකමහිතො හිතො. උපගන්ත්වාන සම්බුද්ධො, ඉදං චචනමබ්බි”ති එවමාදයො පයොගා. තත්ත්මා අක්ඛරසන්නිධානාදීසු අධිප්පායවිඤ්ඤාපනියො ගාථා –

මහිතොඉති සද්දම්භා, මකාරො චෙ විචෙවිතො;
සද්දො නිරත්ථකො එත්ථ, “අක්ඛර”න්ති වදෙ බ්බුධො.

ඤ්ඤාසා අක්ඛරයොගෙන,
“සන්නෙහි මහිතො හිතො”;
ඉච්චාදීසු සරූපානං,
හොති අත්ථවිසෙසකා.

උපසග්ගා නිපාතා ච, යඤ්චඤ්ඤං අත්ථජොතකං;
එකක්ඛරම්පි විඤ්ඤාහි, තං “පද”න්ති සමීරිතං.

පදානං සන්නිධානඤ්ච, පදක්ඛරානමෙව ච;
සමාසෙ ලබ්භමානත්තං, සන්ධාය ලපිතං මයා.

විච්ඡාවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ගාමෙ ගාමෙ සතං කුම්භා, ගාමො ගාමො රමණියො”ති එවමාදයො පයොගා. එත්ථ හි විච්ඡාවසෙන සබ්බෙපි ගාමා පරිග්ගහිතා.

නානාධිකරණානං තු, චත්තුමෙකක්ඛණම්හි යා;
ඉච්ඡතො ඛ්‍යාපිතුං ඉච්ඡා, සා විච්ඡාති පකිත්තිතා.

කම්මප්පච්චනීයවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “රුක්ඛං රුක්ඛං පති විජ්ජොතතෙ චන්දො, රුක්ඛං රුක්ඛං පරි විජ්ජොතතෙ චන්දො”ති පයොගා, රුක්ඛානං උපරි උපරි විජ්ජොතතෙති අත්ථො.

භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කථිතාමෙඛිතචචනවසෙන පන අත්ථවිසෙසලාභෙ ඉමෙ පයොගා – භයෙ තාව “වොරො වොරො, සප්පො සප්පො”ඉච්චාදයො. කොධෙ “වසල වසල, වණ්ඩාල වණ්ඩාල, විජ්ඣා විජ්ඣා, පහර පහර”ඉච්චාදයො. පසංසායං “සාධු සාධු සාරිපුත්ත, අහික්කන්තං හන්තෙ අහික්කන්තං හන්තෙ”ඉච්චාදයො. තුරිතෙ “අහික්කම වාසෙට්ඨ අහික්කම වාසෙට්ඨ, ගච්ඡ ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි”ඉච්චාදයො. කොතුහලෙ “ආගච්ඡ ආගච්ඡ”ඉච්චාදයො. අච්ඡරියෙ “අහො බුද්ධො අහො බුද්ධො”ඉච්චාදයො. භාසෙ “අහො සුඛං අහො සුඛං, අහො මනාපං අහො මනාපං”ඉච්චාදයො. සොකෙ “කහං එකපුත්තක කහං එකපුත්තක”ඉච්චාදයො. පසාදෙ

“හවිස්සන්ති වජ්ජී හවිස්සන්ති වජ්ජී” ඉච්චාදයො. එවං භයකොධාදීසු උප්පන්නෙසු කථිතාමෙධිතවචනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභො භවති. එත්ථ පන අත්ථත්තරාභාවෙපි දළ්භිකම්මවසෙන පදානමත්ථජොතකභාවොයෙව අත්ථවිසෙසලාභො.

භයෙ කොඨෙ පසංසායං,
තුරිතෙ කොතුහල’ව්ජරෙ;
භාසෙ සොකෙ පසාදෙ ව,
කරෙ ආමෙධිතං බුධො.

වසද්දො අවුත්තසමුව්චයත්ථො, තෙන ගරභාඅසම්මානාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. “පාපො පාපො”තිආදීසු හි ගරභායං. “අහිරුපක අහිරුපකා”තිආදීසු අසම්මානෙ. “ක්වායං අබලබලො වියා”තිආදීසු අතිසයත්ථො ආමෙධිතං දට්ඨබ්බං. ගුණවාචකස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “කණ්ඨො කණ්ඨො ව සොරො වා”ති එවමාදයො. “කණ්ඨො කණ්ඨො”ති හි අතිව කණ්ඨොති අත්ථො. ක්‍රියාපදස්ස ද්විරුත්තවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “ධමෙ ධමෙ නාතිධමෙ”ති එවමාදයො. තත්ථ ධමෙ ධමෙති ධමෙයා නො න ධමෙයා. නාතිධමෙති පමාණාතික්කන්තං පන න ධමෙයා. සංහිතාපදවිජ්ජවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “නරානරා, සුරාසුරා, කතාකතකුසලාකුසලවිසයං විජ්ජපිසාරාකාරෙන පවත්තං අනුසොචනං කුක්කුච්ච”න්ති එවමාදයො. එත්ථ පන විඤ්ඤානං පරමකොසල්ලජනනත්ථං සිලොකං රචයාම –

හිතාහිතා හිතංහිතං, ආනුභාවෙන තෙ ජීන;
පවරාපවරාහච්ච, භවාමා’නාමයා මයන්ති.

අගාරවත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “තුචංතුචං පෙසුඤ්ඤකලහවිග්ගභව්වාදා”ති එවමාදයො. නිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “දිවසෙ දිවසෙ පරිභුඤ්ජති”ති එවමාදයො. නනිරන්තරත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බණ්ණෙ බණ්ණෙ පිති උප්පජ්ජති”ති එවමාදයො. “පුනස්පුන”මිච්චත්ථපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “මුහුං මුහුං භායයතෙ කුමාරො”ති එවමාදයො. උපමානෙ ඉවසද්දවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “රාජා රක්ඛතු ධම්මෙන, අත්තනොව පජං පජ”න්ති එවමාදයො. ඉතිසද්දං පටිච්ච සද්දපදත්ථවාචකත්තපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බුද්ධො බුද්ධොති කථයන්තො, සොමනස්සං පචෙදයි”න්ති එවමාදයො. තථාපවත්තවිත්තපරිදීපනවසෙන අත්ථවිසෙසලාභෙ “බුද්ධො බුද්ධොති විත්තෙන්තො, මග්ගං සොධෙමහං තදා”ති එවමාදයො. එවං ඊදිසෙසු පයොගෙසු සමානසුතිකපදං විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං.

විච්ඡින්නදිත්වා හි උච්චාරණෙ සති සද්දවිලාසො න භවති, කත්ථවි පන “කතාකතාකුසලාකුසලවිසය”න්ති එවමාදීසු විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරිතස්ස අත්ථො දුට්ඨො හොති, තස්මා විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බං, එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. ඉති සමානසුතිකෙසු විනිවිජයො ඡබ්බිසාය ආකාරෙහි අධිකෙහි ව මණ්ඩෙත්වා දස්සිතො.

යස්මා පන සමානසුතිකෙසු විනිවිජයෙ දස්සිතෙ අසමානසුතිකෙසුපි විනිවිජයො දස්සෙතබ්බො හොති, තස්මා තම්පි දස්සෙස්සාම – යත්ථ නිග්ගහිතම්හා පරාකාරලොපොපි පාඨො පඤ්ඤායති, සංයොගඛ්‍යාඤ්ජනස්ස විසංයොගත්තම්පි. තෙසු පයොගෙසු නිග්ගහිතපදං අනන්තරපදෙන සද්ධිං එකාබද්ධංයෙව කත්වා උච්චාරෙතබ්බං. කතමානි තානි? “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා’ජීවො ගරහිතො මම. පුජ්ථං’සා උජ්ජජ්ජි. ඛයමත්තං න නිබ්බානං’ස ගම්භීරාදිවාචතො”ති එවමාදයො. එත්ථ හි “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං”න්තිආදිනා විච්ඡෙදමකත්වා අනන්තරෙ ද්විසු ගාථාපදෙසු අන්තරීභූතානං ද්විත්තං සමානසුතිකපදානං එකතො උච්චාරණමිව අනන්තරපදෙහි සද්ධිං එකාබද්ධඋච්චාරණවසෙන “සචෙ භුත්තො භවෙය්‍යාහං-සා’ජීවො ගරහිතො මම”න්තිආදිනා උච්චාරෙතබ්බං. එවරූපොයෙව හි උච්චාරණවිසෙසො සකලෙහිපි පොරාණෙහි විඤ්ඤුහි අනුමතො උච්චාරිතො ව “අස්ස ආජීවො ගරහිතො මම, අස්සා උජ්ජජ්ජි, අස්ස ගම්භීරාදිවාචතො”තිඑවමාදිඅත්ථප්පටිපාදනස්සානුරූපත්තා.

යත්ථ පන යාදිසෙ උච්චාරණෙ කරියමානෙ අත්ථො පරිඛ්‍යත්තො හොති, තෙසු පයොගෙසු ක්වචි වසද්ද පනසද්දාදියොගට්ඨානෙ ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා පදමුච්චාරෙතබ්බං. සෙය්‍යථිදං? “වාළා ව ලපසක්ඛරා. අච්චන්තසන්තා පන යා, අයං නිබ්බානසම්පදා, “ඉදං දුක්ඛ”න්ති වාචං භාසතො “ඉදං දුක්ඛ”න්ති ඤාණං පචත්තතීති? ආමන්තා. ඉති ව දන්ති ව දුක්ඛ ව ඛන්ති ව ඤාණං පචත්තතීති? න හෙවං චත්තබ්බෙ”ති එවමාදයො පයොගා.

එතෙසු හි පඨමපයොගෙ “වාළා වා”ති ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා “ලපසක්ඛරා”ති උච්චාරෙතබ්බං. තත්ථ ලපසක්ඛරාති සක්ඛරසදිසමධුරවචනා. ජාතකට්ඨකථායං පන “නිරත්ථකවචනෙහි සක්ඛරා විය මධුරා”ති චූත්තං, තස්මාත්‍ර ඛණ්ඩබිහිතප්පුරිසවසෙන ද්විධා සමාසො දට්ඨබ්බො “ලපා සක්ඛරා විය යාසං තා ලපසක්ඛරා, ලපෙහි වා සක්ඛරා වියාති ලපසක්ඛරා”ති.

දුතියපයොගෙ “අච්චන්තසන්තා පන”ඉති ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා “යා”ති උච්චාරෙතබ්බං. යා පන අයං නිබ්බානසම්පදා අච්චන්තසන්තාති හි අත්ථො.

තනියපයොගෙ ඉති ව දන්ති ව දුති ව ඛන්ති වාති එතෙසු වතුසු යානෙසු ඉකාරඤ්ච දංකාරඤ්ච දුකාරඤ්ච ඛංකාරඤ්ච ඊසකං විච්ඡින්නදිත්වා තදනන්තරං ති ව සද්දා උච්චාරෙතබ්බො.

එත්ථ හි අවිච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරණෙ සති අඤ්ඤාං ගහෙතබ්බත්තා අත්ථො දුට්ඨො භවති. කථං? ඊදිසෙසු යානෙසු අවිච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරණෙ සති ඉතිසද්දො එවන්ති අත්ථවාචකො නිපාතො සියා, සන්ධිවසෙන පන ඉකාරත්ථවාචකො රුළුභිසද්දො න සියා. දන්තිසද්දො දමනත්ථො සියා, දංකාරවාචකො න සියා. දුතිසද්දො නිරත්ථකො සියා, දුකාරවාචකො න සියා. ඛන්තිසද්දො ඛමනත්ථො සියා, ඛංකාරවාචකො න සියා. තස්මා ඉකාර දංකාර දුකාර ඛංකාරානි ඊසකං විච්ඡින්නදිතබ්බානි.

එත්ථ හි ඉඉති දංඉති දුඉති ඛංඉතීආදිනා සංහිතාපදවිෂේෂො වෙදිතබ්බො, පරභූතස්ස ව ඉකාරස්ස ලොපො. න පනෙත්ථ ඉදං වත්තබ්බං “සරූපසරානං විසයෙ පරභූතස්ස සරූපසරස්ස ලොපො න භොති, පුබ්බසරස්සෙව ලොපො භොති තත්ත්වයන්ති එත්ථ වියා”ති “අකිලාසුනො චණ්ණපථෙ ඛණන්තා, උදඬිගණෙ තත්ථ පපං අවින්දු”න්ති පාළියං සරූපපරසරස්ස ලොපදස්සනතො. තථා හි අට්ඨකථාවරියෙහි “පච්චිදං ආපං පප”න්ති අත්ථො සංචණ්ණිතො. තස්මා “ඉති වා”ති එත්ථාපි ඉඉති වාති ඡේදං කත්වා ද්විසු ඉකාරෙසු පරස්ස ඉකාරස්ස ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස.

පුබ්බස්මිඤ්ඤි ඉකාරවාචකෙ ඉකාරෙ නට්ඨෙ සති නිපාතභූතෙන ඉතිසද්දෙන ඉකාරසඬ්ඛාතො අත්ථො න විඤ්ඤායෙය්‍යා, නිපාතභූතස්ස පන ඉතිසද්දස්ස ඉකාරෙ නට්ඨෙපි සො අත්ථො විඤ්ඤායතෙව “දෙවදත්තොති මෙ සුත”න්ති එත්ථ දෙවදත්තපදත්ථො විය. තස්මා ඉතිසද්දස්ස පරභූතස්ස ඉකාරස්සෙව ලොපො කාතබ්බො, න පුබ්බස්ස ඉකාරවාචකස්ස ඉකාරස්ස. කච්චායනෙ පන යෙභුය්‍යස්පවත්තිං සන්ධාය අසරූපසරතො පරස්සෙව අසරූපසරස්ස ලොපො වුත්තො, න සරූපසරතො පරස්ස සරූපසරස්ස. මහාපදෙසසුත්තෙහි වා සරූපස්ස පරසරස්ස ලොපො වුත්තොති දට්ඨබ්බං.

“අන්තරා ව රාජගහං අන්තරා ව නාලන්ද”න්තිආදීසු පන වසද්දාදියොගට්ඨානෙපි සති විච්ඡින්නදිත්වා පදං න උච්චාරෙතබ්බං. යත්ථ ව ආගමක්ඛරාදීනි දිස්සන්ති, තෙසු පයොගෙසු පුබ්බපදානි විච්ඡින්නදිත්වා න උච්චාරෙතබ්බානි, ආගමක්ඛරවත්තෙහි පරපදෙහි සද්ධිංයෙව උච්චාරෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “නක්ඛත්තරාජාරිව තාරකානං. භගවා එතදවොච”ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. යත්ථ යෙසං විසුං විසුං සම්බන්ධො දිස්සති, අත්ථො ව යුජ්ජති, තත්ථ තානි අත්ථානුරූපං විච්ඡින්නදිත්වා

උච්චාරෙනබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “නභානෙ උස්සුක්කං අකාසි, උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා බාදනීයෙ හත්තස්මි” ඉච්චෙවමාදයො පයොගා. එත්ථ හි “නභානෙ උස්සුක්කං අකාසි”ති විච්ඡින්නදිත්වා “උස්සුක්කම්පි අකාසි යාගුයා බාදනීයෙ හත්තස්මි”න්ති උච්චාරෙනබ්බං. එවඤ්ඤි සති න කෙවලං සො හික්ඛු නභානෙයෙව උස්සුක්කං අකාසි, අථ ඛො යාගුයාපි බාදනීයෙපි හත්තස්මිම්පි උස්සුක්කං අකාසිති අත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථො භවති, අට්ඨානප්පයුත්තො සමුච්චයත්ථවාචකො අපිසද්දො.

යත්ථ පන යෙසම්නරෙන වා ඉතරෙන වා එකෙකපදෙන උභයපදෙහි වා සම්බන්ධො දිස්සති සහෙවත්ථයුත්තියා, තත්ථ තානි යථාරහං විච්ඡින්නදිත්වා උච්චාරෙනබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “සො ධම්මං දෙසෙතිආදිකල්‍යාණං මජ්ඣිකල්‍යාණං පරියොසානකල්‍යාණං සාත්ථං සබ්බඤ්ජනං කෙවලපරිපුණ්ණං පරිසුද්ධං බ්‍රහ්මවරියං පකාසෙති. පටිච්චසමුප්පාදං වො හික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුඤ්ඤාථ සාධුකං මනසිකරොථ. අප්ඤ්ඤාතං සම්පසාදනං වෙනසො එකොදිභාව”න්ති එවමාදයො පයොගා. තත්ත්වා අධිප්පායවිඤ්ඤාපිකා ගාථා –

ධම්මසද්දෙන වා බ්‍රහ්ම-වරියසද්දෙන වා පදං;
යොජෙත්වා ඊරයෙ විඤ්ඤු, “සාත්ථං සබ්බඤ්ජන”න්තිදං.

“සාධුක”න්ති පදං විඤ්ඤු, “සුඤ්ඤාථ”ති පදෙන වා;
තථා “මනසිකරොථ”, ඉති වුත්තපදෙන වා;
ඊරයෙ යොජයිත්වාන, උභයෙහි පදෙහි වා.

එකමෙකෙන සම්බන්ධො, සම්බන්ධො උභයෙහි වා;
දිස්සතිති විජානෙය්‍ය, සද්ධිමෙවත්ථයුත්තියා.

නත්තනොමතියා එසො, අත්ථො එත්ථ මයා රුතො;
පුබ්බාවරියසිභානං, නයං නිස්සාය මෙ රුතො.

එවංවිධෙසු අඤ්ඤෙසු, පාඨෙසුපි අයං නයො;
නෙතබ්බො නයදක්ඛෙන, සාසනත්ථගවෙසිනා.

අත්ථානුරූපතො සද්දං, අත්ථං සද්දානුරූපතො;
විත්තයිත්වාන මෙධාවී, වොහරෙ න යථා තථාති.

අයමෙත්ථ අත්ථසද්දවිත්තා.

අත්ථාතිසයයොගෙ එවං උපලක්ඛෙනබ්බං – භූධාතුඅත්ථාතිසයයොගතො වඩ්ඪනෙ දිට්ඨා “එකමන්තං නිසින්නො ඛො මහානාමො ලිච්ඡවී උදානං උදානෙසි ‘භවිස්සන්ති වජ්ජී භවිස්සන්ති වජ්ජී’ති” ඉති වා “අභමෙව දුස්සියා භූතභතා, රඤ්ඤො මහාපතාපස්සා”ති වා “වෙදා න තාණාය භවන්තිදස්ස, මිත්තද්දුතො භූතභූතො නරස්සා”ති වා “භූතභවිටං කතං මයා”ති වා එවං වඩ්ඪනෙ දිට්ඨා.

වචනසඬ්ඨගහෙ එවං උපලක්ඛෙනබ්බං – වත්තමානාය විභත්තියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං පඤ්චමියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවට්ඨ.

වත්තමානපඤ්චමීනං පරස්සපදෙ උත්තමපුරිසවතුක්කෙ එකවචනං එකවචනෙන, බ්බවචනමිපි බ්බවචනෙන සදිසං. අභං භවාමි, මයං භවාමි.

වත්තමානාය අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි ද්විති මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙහි සදිසං කත්ථවි වණ්ණසමුදායවසෙන කිඤ්චි විසෙසං වජ්ජෙත්වා, එස නයො උත්තරත්‍රාපි යොජෙතබ්බො. ත්වං භවසෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. ත්වං අභවසෙ, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං පඤ්චමියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ව පරොක්ඛාය පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විති වචනෙහි සදිසං. අභං භවෙ, ඉදං වත්තමානපඤ්චමීනං රූපං. ත්වං බභූවෙ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං.

වත්තමානාය අත්තනොපදං උත්තමපුරිසබ්බවචනං පරොක්ඛජ්ජතනීනං අත්තනොපදෙහි ද්විති උත්තමපුරිසබ්බවචනෙහි සදිසං. මයං භවාමිහෙ, ඉදං වත්තමානාය රූපං. මයං බභූවිමිහෙ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවිමිහෙ, ඉදමජ්ජතනියා රූපං.

පඤ්චමියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං පරොක්ඛාය අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්හෙ භවවිහො, ඉදං පඤ්චමියා රූපං. තුම්හෙ බභූවිවිහො, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං පඨමපුරිසබ්බවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙන පඨමපුරිසබ්බවචනෙන ව අජ්ජතනියා අත්තනොපදෙන පඨමපුරිසබ්බවචනෙන වාති ද්විති වචනෙහි සදිසං. තෙ බභූවු, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. තෙ අභවු, ඉදං භියාත්තනජ්ජතනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං අත්තනොපදෙන පයමපුරිසෙකවචනෙන ච භියාත්තනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන ච අත්තනොපදෙන පයමපුරිසෙකවචනෙන ච අප්පතනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන වාති චතුභි වචනෙහි සදිසං. තුම්හෙ බහුවිත්ථ, සො බහුවිත්ථ, ඉමානි පරොක්ඛාය රූපානි. තුම්හෙ අභවත්ථ, සො අභවත්ථ, ඉමානි භියාත්තනියා රූපානි. තුම්හෙ අභවිත්ථ, ඉදමප්පතනියා රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ච අප්පතනියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විභි වචනෙහි සදිසං. අහං බහුවං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අහං අභවං, ඉදං භියාත්තනප්පතනීනං රූපං.

පරොක්ඛාය පරස්සපදං උත්තමපුරිසබ්බවචනං භියාත්තනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. මයං බහුවිම්භ, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. මයං අභවම්භ, ඉදං භියාත්තනියා රූපං.

පරොක්ඛාය අත්තනොපදඋත්තමපුරිසෙකවචනං භියාත්තනියා අත්තනොපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන ච අප්පතනියා පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විභි වචනෙහි සදිසං. අහං බහුවිං, ඉදං පරොක්ඛාය රූපං. අහං අභවිං, ඉදං භියාත්තනප්පතනීනං රූපං.

භියාත්තනියා පරස්සපදං පයමපුරිසෙකවචනං අප්පතනියා අත්තනොපදෙන පයමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. සො අභවා.

භියාත්තනියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං අප්පතනියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං අභවො.

භවිස්සන්තියා පරස්සපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං කාලාතිපත්තියා පරස්සපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන අත්තනොපදෙන පයමපුරිසෙකවචනෙන වාති ද්විභි වචනෙහි සදිසං. තුම්හෙ භවිස්සථ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. තුම්හෙ අභවිස්සථ, සො අභවිස්සථ, ඉමානි කාලාතිපත්තියා රූපානි.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. ත්වං භවිස්සසෙ, ඉදං භවිස්සන්තියා රූපං. ත්වං අභවිස්සසෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනං කාලාතිපත්තියා
අත්තනොපදෙන මජ්ඣිමපුරිසබ්බවචනෙන සදිසං. තුම්භෙ භවිස්සවිභෙ, ඉදං
භවිස්සන්තියා රූපං. තුම්භෙ අභවිස්සවිභෙ, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං.

භවිස්සන්තියා අත්තනොපදං උත්තමපුරිසෙකවචනං කාලාතිපත්තියා
පරස්සපදෙනුත්තමපුරිසෙකවචනෙන සදිසං. අහං භවිස්සං, ඉදං භවිස්සන්තියා
රූපං. අහං අභවිස්සං, ඉදං කාලාතිපත්තියා රූපං. සෙසානි සබ්බාසම්චිට්ඨානං
විභත්තීනං වචනානි අඤ්ඤාමඤ්ඤා විසදිසානීති දට්ඨබ්බං. භවන්ති චත්ත -

චත්තමානාපඤ්චමිසු, ටද්වයං සමුදිරිතං;
“තුම්භෙ භවට්” ඉච්චත්ත, උදාහරණකං ද්විධා.

මිද්වයං මද්වයඤ්චෙව, තාසු චුත්තං ද්විධා ද්විධා;
“භවාමි” ති “භවාමා” ති, චෙත්ථ රූපානි නිද්දිසෙ.

චත්තමානකභියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
සෙත්තයං “භවසෙ ත්ව” ත්ති, චත්තමානාවිභත්තිතො;
“අභවසෙ” ති භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිතො.

චත්තමානාපඤ්චමිකා-පරොක්ඛාසු විභත්තිසු;
එත්තයං ලපිතං තත්ථ, ආදො ද්විත්තං වසෙන තු.

ජඤ්ඤා “අහං භවෙ” ති “ත්වං, බහුවෙ” ති පරොක්ඛතො;
චත්තමානාපරොක්ඛජ්ජ-තනීසු තිසු සද්දිතං.

මිභෙත්තයං කමතො රූපං, මයංසද්දවිසෙසියං;
“සම්භවාමිභෙ බහුවිමිභෙ, අභවිමිභෙ” ති නිද්දිසෙ.

පඤ්චමිකාපරොක්ඛාසු, විභොද්වයං රූපමෙත්ථ හි;
“භවවිභො බහුවිච්චො” ති, තුම්භෙසද්දවිසෙසියං.

පරොක්ඛමිහි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
උත්තයං “තෙ බහුවු” ති, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛතො;

භියාත්තනජ්ජතනීතො, ජඤ්ඤා “තෙ අභවු” ඉති.

පරොක්ඛමිහි වා භියාත්ත-නජ්ජතනීවිභත්තිසු;
සද්දිතං තථසංයොග- පඤ්චකං ඉති නිද්දිසෙ.

බහුවිත්ථද්වයං තත්ථ, රූපං ජඤ්ඤා පරොක්ඛජං;

බවහත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමපට්ඨකයං.

අභවත්ථද්වයං ඤෙය්‍යං, භියාත්තනීවිහත්තිජං;
බවහත්තෙකත්තතො වුත්තං, මජ්ඣිමො පට්ඨො ච සො;
“අභවිත්ථා”තිදං රූපං, අජ්ජතනීවිහත්තිජං.

තඤ්ච ඛො බහුකත්තමිහි, තුම්භෙසද්දෙන යොජයෙ;
පරොක්ඛාවහයභියාත්ත-නජ්ජතනීසු කිත්තිතං.

අංතයං තත්ථ ආදියං, “බභුවං”රූපමීරිතං;
දුට්ඨන්තං අභවංරූපං, අභංසද්දෙන යොජයෙ.

පරොක්ඛකාභියාත්තනී-වසෙන මිහදුකං “මයං;
බභුවිමිහ අභවිමිහ”, ඉති රූපද්වයං කමා.

පරොක්ඛාවහයභියාත්ත-නජ්ජතනීවිහත්තිසු;
ඉංතයං තු තභිං රූපං, “බභුවි”ත්ති පරොක්ඛජං;
“අභවි”ත්තිතරාසං තු, අභංසද්දයුතාබ්ලං.

භියාත්තනජ්ජතනීසු, ආද්වයං මතමෙත්ථ භි;
“අභවා” ඉති එකත්තෙ, රූපං පට්ඨමපොරිසං.

භියාත්තනජ්ජතනීසු, ඔද්වයං වුත්තමෙත්ථ තු;
“අභවො” ඉති එකත්තෙ, රූපං මජ්ඣිමපොරිසං.

භවිස්සන්තියකාලාති-පත්තිසු ද්විසු භාසිතං;
බවහත්තෙ බහුඵකත්තෙ, සසංයොගං ස්සට්ඨතයං.

“තුම්භෙ භවිස්සථි”විචෙතං, භවිස්සන්තියතො මතං;
“අභවිස්සථ තුම්භෙ”ති, “අභවිස්සථ සො”ති ච;
කාලාතිපත්තිතො වුත්තං, එතඤ්චි වචනද්වයං.

භවිස්සන්තියකාලාති-පත්තිසු සමුදීරිතං;
මජ්ඣිමපුරිසට්ඨානො, සසංයොගං ස්සසෙයුගං.

“භවිස්සසෙ ත්ථ”මිච්චෙතං, “ත්ථං අභවිස්සසෙ”ති ච;
ඉමානි තු පයොගානි, තත්ථ විඤ්ඤා පකාසයෙ.

ස්සච්චෙද්වයං සෙන යුතං, ස්සංද්වයඤ්ච චතුක්කකං;

ඉදමපි කථිතං ද්විසු, යථාරුතවිහත්තිසු.

“භවිස්සවිහෙ”ති ඛච්භත්තෙ, භවිස්සන්තිකමජ්ඣමො;
ඛච්භත්තෙ “අභවිස්සවිහෙ”, කාලාතිපත්තිමජ්ඣමො.

“භවිස්සං” ඉති එකත්තෙ, භවිස්සන්තිකමුත්තමො;
“අභවිස්ස”න්ති එකත්තෙ, කාලාතිපත්තිකුත්තමො.

ඉති චුත්තානි චුත්තෙහි, වචනෙහි සමානතං;
යන්තෙ’කච්චෙහි තං සබ්බං, එකතාලිසධා යීතං.

සෙසානි පඤ්චපඤ්ඤාස, අසමානානි සබ්බථා;
එතං නයං ගහෙත්වාන, වදෙ සබ්බත්ථ සම්භවාති.

අයමෙත්ථ සමානාසමානවසෙන වචනසඬගහො.

ආගමලක්ඛණවසෙන විහත්තිවචනසඬගහෙ එවං උපලක්ඛෙතබ්බං —

භවිස්සන්තිපරොක්ඛජ්ජ-තනීකාලාතිපත්තිසු;
නිච්චං ක්වචි ක්වචා’නිච්චං, ඉකාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං තඤ්ඤි, පරොක්ඛායං විහත්තියං;
ඛච්භත්තෙ මජ්ඣමට්ඨානෙ, ඛච්භත්තෙ චුත්තමෙ සියා;
පරස්සපදං සන්ධාය, ඉදං වචනමීරිතං.

උත්තමෙකච්චො වාපි, නොතස්ස අත්තනොපදෙ;
හොතීති අවගන්තබ්බං, භවිස්සන්තිමිහි සබ්බසො.

භිය්‍යත්තනජ්ජතනික-කාලාතිපත්තිසු පන;
අකාරාගමනං හොති, සබ්බසො ඉති ලක්ඛයෙ.

අජ්ජතනිමිහි ඛච්භත්තෙ, මජ්ඣමෙ උත්තමෙ තථා;
ඛච්භත්තමිහි අකාරොන, ඉකාරාගමනං භවෙ.

ඉකාරාගමනං නිච්චං, කාලාතිපත්තියං භවෙ;
අකාරාගමනං තත්ථ, අනෙකන්තිකමීරිතං.

අකාරාගමනංයෙව, භිය්‍යත්තන්‍යං පකාසති;
පරොක්ඛායං භවිස්සන්ත්‍ය-ඤ්චිකාරොයෙව දිස්සති.

අකාරාගමනඤ්චෙව, ඉකාරාගමනමපි ව;
අප්පනනිකකාලාති-පත්තීසු පන දිස්සති.

තීසු සෙසවිහත්තීසු, නා'කාරත්තයමීරිතං;
වත්තමානාය පඤ්චමයං, සත්තමියන්ති සබ්බසො.

ඉකාරෙනෙව සහිතා, ද්වෙ හවන්ති විහත්තියො;
සත්ත ද්වාදස භොන්තෙත්ථ, වචනානීති ලක්ඛයෙ.

අකාරෙනෙව සහිතා, එකායෙව විහත්ති තු;
ද්වාදස වචනානෙත්ථ, හවන්තීති ව ලක්ඛයෙ.

අකාරිකාරසහිතා, ද්වෙයෙව විහත්තියො;
වත්තාරි ද්වාදසඤ්චෙව, වචනානි හවන්තිධ.

ආකාරත්තයමුත්තා තු, තිස්සොයෙව විහත්තියො;
වචනානෙත්ථ ඡත්තිංස, භොන්තීති පරිදීපයෙ.

පරොක්ඛාඅප්පනනීසු, පඤ්චට්ඨ ව යථාක්කමං;
ඉකාරතො විමුත්තානි, වචනානි හවන්තිති.

එවමෙත්ථ විහත්තීනං, ඡන්තවුතිවිධාන ව;
සඬගභො වචනානන්ති, විඤ්ඤාතබ්බො විභාවිනාති.

අයමෙත්ථ ආගමලක්ඛණවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො.

කාලවසෙන පන විහත්තිවචනසඬගභෙ දුවිධො සඬගභො කාලත්තයවසෙන
සඬගභො, කාලඡක්කවසෙන සඬගභො වාති. තත්ථ
වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිහත්තියො පච්චුප්පන්නකාලිකා,
වත්තමානාපඤ්චමීසත්තමීවිහත්තයන්තානි පදානි පච්චුප්පන්නවචනානි.
පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීවිහත්තියො අතීතකාලිකා,
පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීවිහත්තයන්තානි පදානි අතීතවචනානි.
හවිස්සන්තීවිහත්ති අනාගතකාලිකා, හවිස්සන්තීවිහත්තයන්තානි පදානි
අනාගතවචනානි. කාලාතිපත්තිවිහත්ති පන කත්ථවි අතීතකාලිකා කත්ථවි
අනාගතකාලිකා, තස්මා තදන්තානි පදානි අතීතවචනානිපි අනාගතවචනානිපි
භොන්ති. අයං කාලත්තයවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො.

අයං පන කාලඡක්කවසෙන විහත්තිවචනසඬගභො —
පරොක්ඛාභියාත්තනප්පනනීවිහත්තියො අතීතකාලිකා,

පරොක්ඛානියාත්තනප්පනනීවිහත්තානි පදානි අතීතවචනානි.
භවිස්සන්තීවිහත්ති අනාගතකාලිකා, භවිස්සන්තීවිහත්තානි පදානි
අනාගතවචනානි. වත්තමානාවිහත්ති පච්චුප්පන්තකාලිකා,
වත්තමානාවිහත්තානි පදානි පච්චුප්පන්තවචනානි. පඤ්චමීවිහත්ති
ආණත්තිකාලිකා, පඤ්චමීවිහත්තානි පදානි ආණත්තිවචනානි.
සත්තමීවිහත්ති පරිකප්පකාලිකා, සත්තමීවිහත්තානි පදානි
පරිකප්පවචනානි. එත්ථ පන “ආණත්තිවචනානී”ති ව “පරිකප්පවචනානී”ති
ව ඉදං තථාසීසමත්තං ආසිට්ඨානුමත්තාදීසු පඤ්චමාදීනං දිස්සන්තො.
කාලාතිපත්තිවිහත්ති කාලාතිපත්තිකාලිකා, කාලාතිපත්තිවිහත්තානි පදානි
කාලාතිපත්තිවචනානි. එවං කාලජක්කවසෙන විහත්තිවචනසංඛගහො
වෙදිතඛිබ්බො.

කාලසංඛගහෙ තිව්ඨො කාලසංඛගහො කාලත්තයසංඛගහො
කාලචතුක්කසංඛගහො කාලජක්කසංඛගහො වාති.

පච්චුප්පන්තො වත්තමානා, පඤ්චමී සත්තමී විමා;
භොන්තාතීතෙ පරොක්ඛාදී, සහ කාලාතිපත්තියා.

අනාගතෙ භවිස්සන්ති, කාලාතිපත්තිකාපි වා;
එවං කාලත්තයං ඤෙය්‍යං, ආර්‍යානං තප්පකාසකං.

නනු කච්චායනෙ ගන්ථෙ, කාලො චුත්තො චතුඛිබ්බො;
පච්චුප්පන්තෙනුත්තකාලෙ, අතීතෙනාගතෙ ඉති.

සච්චං චුත්තො නුත්තකාලො, පච්චුප්පන්තොති ඉච්ඡිතො;
සමීපෙ චුත්තකාලොති, අත්ථසම්භවතො පන.

තථා හි “යං තිකාල”න්ති, චුත්තමාවරියෙහිපි;
න කාලතො විනිමුත්තං, ආර්‍යානං කිඤ්චි දිස්සති.

නනු වාචුත්තකාලෙති, අත්ථො තත්ත තු යුජ්ජති;
තථා හි ඡබ්බිබ්බො කාලො, නිරුත්තිමිහි පකාසිතො.

අතීතානාගතො පච්චු-ප්පන්තො ආණත්තිමෙව ව;
පරිකප්පො ව කාලස්ස, අතිපත්තීති ඡබ්බිබ්බො.

දුට්ඨෙ විහත්තියො තත්ථ, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
කාලමනාමසිත්වාපි, නිරුත්තඤ්ඤුහි භාසිතා.

“ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්යි” ච්චාදි-චචනෙ කථිතෙ න හි;
ක්‍රියා නිප්ඵප්පති නිට්ඨං, නාගතා නාතිපත්තිකා.

කාලාතිපත්තිකා සද්දා, අතීතෙනාගතෙපි ච;
භවත්තීති යථාචුත්තා, නිරුත්තිමිහි විදුහි වෙ.

පඤ්චමීසත්තමීවිහිතා, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පත්තෙ භවත්තීති, න තථා තත්ථ භාසිතා.

තස්මා කච්චායනෙ ගන්ථෙ, “නුත්තකාලෙ”ති යං පදං;
අත්ථො “අචුත්තකාලෙ”ති, තස්ස ඤායතිමෙවිදං.

සච්චමෙවං තු සන්තෙපි, ආණත්තිපරිකප්පිකා;
පච්චුප්පත්තෙපි දට්ඨබ්බා, පණ්ඩිතෙන නයඤ්ඤානා.

කස්මාති වෙ ආණාපනං, පරිකප්පො ච සච්චතො;
පච්චුප්පත්තෙ යතො අත්ථා, නිප්ඵත්තා දිස්සරෙ ඉමෙ.

“අනුත්තකාලෙ”ති පදං, එතස්සත්ථස්ස ජොතකං;
“සමීපෙ චුත්තකාලෙ”ති, අත්ථදීපනතොථ වා.

අත්ථානං ගමනාදීනං, නිප්ඵත්ති න තු දිස්සති;
“ගච්ඡතු ගච්ඡෙය්යි” ච්චාදි, චුත්තකාලෙ යතො තතො;
අචුත්තකාලෙ නිද්දිට්ඨා, තද්දීපකච්ඡත්තියො.

කාලො වා චුත්තකාලොති, ඉච්චෙවං ගහිතො ඉධ;
දක්ඛිණාසුද්ධිපාඨමිහි, කතාව තතියා අයං;
කාලදීපනතා තාසං, ඉති යුජ්ජති නාඤ්ඤථා.

අත්ථද්වයං පකාසෙතුං, ගන්ථෙ කච්චායනවිහයෙ;
ථෙරො කච්චායනො “නුත්ත-කාලෙ”ති පදමබ්බවි.

ඵචං තිධා චතුර්ධාපි, චුත්තො කාලාන සඬගහො;
ජධා ඉදානි කාලානං, සඬගහො නාම නියාතෙ.

විහත්තියො පරොක්ඛා ච, භියාත්තනීවිහත්තියො;
අථ අජ්ජතනී වාති, තිස්සො’තීතෙ පකාසිතා.

අනාගතෙ භවිස්සත්තී, භවතීති පකිත්තිතා;
පච්චුප්පත්තෙ චත්තමානා, තිකාලෙ පඤ්චධා කතා.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

පඤ්චමිසත්තම්චිනිතා, ආණන්තිපරිකප්පිකා;
සඬගස්හමානා තා යන්ති, පච්චුප්පන්තමිහි සඬගහං.

යස්මා පඤ්චමිභූතාය, චත්තමානාය යානතො;
සමානා පඤ්චමි හොති, තස්මා සා පඤ්චමි මතා.

සත්තම් පන කිඤ්චාපි, සමානා තාහි සත්තමා;
හොති යස්මා තතො චුත්තා, සත්තම්ත්වෙව නො මති.

කාලාතිපත්තියාදීහි, යජ්ජෙවං චත්තමානිකා;
ජට්ඨි හවෙය්‍ය කාලාති-පත්තිකාතිතවාචිකා.

පඤ්චමි තාය ජට්ඨස්ස, තුල්‍යත්තා යානතො නනු;
තාහි සත්තචිහත්තිහි, සත්තම් අට්ඨමි සියා.

ඉති වෙ කොචි භාසෙය්‍ය, “තන්තා”ති පටිසෙධයෙ;
අතීතෙනාගතෙ වාපි, කාලාතිපත්තිසම්භවා.

තථා හි භාසිතා චූළ-නිරුත්තිමිහි විසුං අයං;
කාලාතිපත්තීතම්භා-නාගතෙ වාති දීපයෙ.

ක්‍රියාතිපන්තෙතීතෙති, කස්මා කච්චායනෙ රුතං;
අථාපි වෙ වදෙය්‍යනු, “පායෙනා”ති පකාසයෙ.

යෙභුයෙයන හි ලොකස්මිං, අතීතමිහි පචත්තති;
කාලාතිපත්තිසංයුත්තො, වොහාරො ඉති ලක්ඛයෙ.

අනුදං කාලාතිපත්තියා අතීතචචනං – “සවායං භික්ඛවෙ රාජා පිතරං
ධම්මිකං ධම්මරාජානං ජීවිතා න වොරොපෙස්සථ, ඉමස්මිංයෙවස්ස ආසනෙ
විරජං විතමලං ධම්මචක්ඛු උප්පජ්ජිස්සථා”ති. “පස්සානන්ද ඉමං
මහාධනසෙට්ඨිපුත්තං ඉමස්මිංයෙව නගරෙ ද්වෙඅසීතිකොට්ඨනං බෙපෙත්වා
හරියං ආදාය භික්ඛාය වරන්තං. සචෙ හි අයං පයමවයෙ හොගෙ අබෙපෙත්වා
කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, ඉමස්මිංයෙව නගරෙ අග්ගසෙට්ඨි අභවිස්සා. සචෙ
පන නික්ඛමිත්වා පබ්බජිස්සා, අරහත්තං පාපුණ්ණස්සා, හරියාපිස්ස අනාගාමීඵලෙ
පතිට්ඨහිස්සා. සචෙ මජ්ඣිමවයෙ හොගෙ අබෙපෙත්වා කම්මන්තෙ
පයොජයිස්සා, දුතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා පබ්බජන්තො අනාගාමී
අභවිස්සා, හරියාපිස්ස සකදාගාමීඵලෙ පතිට්ඨහිස්සා. සචෙ පච්ඡිමවයෙ හොගෙ
අබෙපෙත්වා කම්මන්තෙ පයොජයිස්සා, තතියසෙට්ඨි අභවිස්සා. නික්ඛමිත්වා
පබ්බජන්තො සකදාගාමී අභවිස්සා, හරියාපිස්ස සොනාපත්තිඵලෙ

පතිට්ඨහිස්සා” ඉති වා, “සචෙ සත්ථා අගාරං අප්ඤ්ඤාචසිස්සා, චක්කවත්තිරාජා අභවිස්සා. රාහුලසාමණෙරො පරිණායකරතනං, ටෙරී ඉත්ථිරතනං, සකලචක්කවාළරජ්ජං එතෙසඤ්ඤෙව අභවිස්සා” ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අතීතවචනං භවති.

කථං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති? “විරම්පි භක්ඛො අභවිස්සා, සචෙ න විචදාමසෙ. අසීසකං අනඬගුට්ඨං, සිඬගාලො හරති රොහිතං” ඉතිවා, “සචෙ ආනන්ද නාලහිස්සා මාතුගාමො තථාගතජ්ජවෙදිතෙ ධම්මවිනයෙ අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජ්ජං, විරට්ඨිතිකං ආනන්ද බ්‍රහ්මචරියං අභවිස්සා” ති ඉති වා, “අයං අඬගුලිමාලස්ස මාතා ‘අඬගුලිමාලං ආනෙස්සාමි’ ති ගච්ඡති, සචෙ සමාගමිස්සති, අඬගුලිමාලො ‘අඬගුලිසහස්සං පුරෙස්සාමි’ ති මාතරං මාරෙස්සති. සවාහං න ගමිස්සාමි, මහාජානිකො අභවිස්සා” ඉති වා එවං කාලාතිපත්තියා අනාගතවචනං භවති. කච්චායනෙ පන යෙභුයොන අතීතජ්ජවත්තිං සන්ධාය කාලාතිපත්තිවිභත්තියා අතීතකාලිකතා චුත්තාති දට්ඨබ්බං.

කච්චායනෙපි වා එසා, කාලාතිපත්තිකා පන;
අනාගතෙපි භොතීති, අයමත්ථොපි දිස්සති.

අප්පච්චක්ඛෙ පරොක්ඛාය-තීතෙ ඉති හි ලක්ඛණෙ;
සන්තෙප්පාතීතග්ගහණෙ, අනපෙක්ඛිය තං ඉදං.

අනාගතෙ භවිස්සන්තී, ඉති සුත්තස්සන්තරං;
කාලාතිපත්තිවචනා, අනාගතානුකඬ්ඨනං;
තස්මා අනියතං කාලං, කාලාතිපත්තිකං විනා.

අතීතානාගතපච්චු-ජ්ජන්තිකාහි විභත්තිහි;
සත්තම් සත්තම්යෙව, භවතෙ න තු අට්ඨමි.

පඤ්චමිසත්තමීනං තු, පච්චුජ්ජන්තිභත්තියං;
සඬගණ්හනත්ථමෙතාසං, මජ්ඣෙ ඡට්ඨි න චුච්චති.

තථා පඤ්ච උපාදාය, භවිතබ්බඤ්ච ඡට්ඨියා;
පඤ්චමියා තු සා එසා, “ඡට්ඨි” ති න සමීරිතා.

ඡට්ඨිභාවමිහි සන්තෙපි, “පඤ්චමි” ති වචො පන;
පඤ්චමියා විභත්තියා, පච්චුජ්ජන්තිභත්තියං.

සඬගණ්හනත්ථං චුත්තන්තී, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා;

පඤ්චමිං තු උපාදාය, සත්තමියා විහත්තියා.

ඡට්ඨියා ච භවිතබ්බං, න සා “ඡට්ඨි”ති ඊරිතා;
ඡට්ඨිං පන උපාදාය, “සත්තමී”ත්ථෙව ඊරිතා.

මජ්ඣෙ ඡට්ඨිං අදස්සෙත්වා, එවං තු කථනමපි ච;
සත්තමියා විහත්තියා, පච්චුප්පන්නවිහත්තියං;
සඬගණ්හනත්ථං චුත්තන්ති, අධිප්පායං විභාවයෙ.

සභාවො භෙස චත්ථුනං, ගම්භීරත්ථෙසු අත්තනො;
යෙන කෙනවාකාරෙන, අධිප්පායස්ස ඤාපනං.

යජ්ජෙවං පයමංකිතෙ-නාගතෙ ච විහත්තියො;
චත්වා තතො පච්චුප්පන්නෙ, කථෙතබ්බා විහත්තියො.

කච්චායනවිභයෙ ගන්ථෙ, කස්මා එවං න භාසිතා;
පච්චුප්පන්නවිභතොවා, කස්මා ආදිමිහි භාසිතා?

යස්මා වදන්ති වොහාර-පථෙ එතාව පායතො;
තස්මා බහුප්පයොගත්තං, භොතෙතාසං විහත්තිනං.

ආදොබහුප්පයොගොච, කථෙතබ්බොති ඤායතො;
පච්චුප්පන්නමිහි සම්භූතා, විභතොවාදිතො මතා.

අතීතානාගතං චත්වා, පච්චුප්පන්නෙ තතො පරං;
යස්මා චුත්තමිහි ලොකස්මිං, භොති වාවාසිලිට්ඨතා.

තස්මා සිලිට්ඨකථනෙ, අතීතාදිමපෙක්ඛිය;
පඤ්චමී සත්තමී චෙතා, චත්තමානායනන්තරං;
සඬගණ්හනත්ථමක්ඛාතා, පච්චුප්පන්නවිහත්තිසු.

එත්ථ හි යථා “මාතෘපිතරො”ති චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං භොති, තස්මිංයෙව
චචනෙ විපරියයං කත්වා සමාසවසෙන “පිතාමාතරො”ති චුත්තෙ
සිලිට්ඨකථනං න භොති, තස්මා තාදිසී සද්දරවනා අපුප්ඵියා, “පිතා මාතා ච මෙ
දජ්ජු”න්ති පාඨො පන බ්‍යාසවසෙන යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පුප්ඵියො, එවමෙව
“අතීතානාගතපච්චුප්පන්න”න්ති චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං භොති,
“අතීතපච්චුප්පන්නානාගත”න්ති එවමාදිනා චුත්තෙ සිලිට්ඨකථනං න භොති,
තස්මා තාදිසී සද්දරවනා අපුප්ඵියා සියා. “අතීතාරම්මණා පච්චු-

ප්පත්තානාගතගොවරා”ති වචනං පන ගාථාබන්ධසුබන්ධං
යථිච්ඡිතප්පයොගත්තා පුජනීයමෙව. අයමෙත්ථ පාළි වෙදිතබ්බා –

“යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පත්ත”න්ති ව,

“එකායනං ඡාතිබයන්තදස්සි,
මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පි;
එතෙන මග්ගෙන අතංසු පුබ්බෙ,
තරිස්සන්ති යෙ ව තරන්ති ඔස”න්ති ව,

“යෙ වබ්භතීතා සම්බුද්ධා, යෙ ව බුද්ධා අනාගතා;
යෙ වෙතරහි සම්බුද්ධා, බහුතං සොකනාසකා.

සබ්බෙ සද්ධම්මගරුනො, විහංසු විහරන්ති ව;
අථොපි විහරිස්සන්ති, එසා බුද්ධාන ධම්මතා”ති ව

එවමනෙකෙසු සද්දප්පයොගෙසු. ඉධ යථිච්ඡිතප්පයොගවසෙන
අතීතානාගතපච්චුප්පත්තකාලිකාසු අට්ඨසු විහත්තීසු තිස්සො
පච්චුප්පත්තකාලිකා විහත්තියො ආදිමහි කථිතා, තඤ්ච කථනං තාසඤ්ඤෙව
වොහාරපථෙ යෙභුයොන පවත්තිතො බහුප්පයොගතාඤ්ඤාපනත්ථං. තාසු පන
ද්විත්තං විහත්තීතං “පඤ්චමී සත්තමී”තිසඤ්ඤා සිලිට්ඨකථනිච්ඡායං කමෙන
වත්තබ්බා, අතීතානාගතකාලිකා විහත්තියො අපෙක්ඛිත්වා කතා. ඉච්චෙව.

යථිච්ඡිතප්පයොගෙන, පච්චුප්පත්තවිහත්තියො;
තිධා කත්වාන ආදිමහි, කච්චානෙන උදිරිතා.

ආදිමහි කථනං තඤ්ච, තාසං පායෙන වුත්තිතො;
බහුප්පයොගභාවස්ස, ඤාපනත්ථන්ති නිද්දිසෙ.

අතීතාදිමපෙක්ඛිත්වා, සිලිට්ඨකථනෙ ධූවං;
“පඤ්චමී සත්තමී”ච්චෙව, ද්විත්තං නාමං කතන්ති ව;
කාලාතිපත්තිං වජ්ජෙත්වා, ඉදං වචනමිරිතං.

යදි එවං අයං දොසො, ආපජ්ජති න සංසයො;
ඉති වෙ කොචි භාසෙය්‍ය, අත්ථෙ අකුසලොනරො.

තෙකාලිකාබ්‍යාතපදෙ, කාලාතිපත්තියා පන;
අසඬගභොව භොතීති, “තත්තා”ති පටිසෙධයෙ.

තෙකාලිකාබ්‍යාතපදෙ, න නො කාලාතිපත්තියා;

ඉටියො අසඬගහො තත්ථ, සඬගහොයෙව ඉච්ඡිතො.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, කාලාතිපත්තිකං පන;
විහත්තිමනපෙක්ඛිත්වා, කතා ඉච්චෙව නො මති.

නානානයං ගහෙත්වාන,
පච්චෙතඛිබ්බං තු සාරතො;
යාය එසො රුතො අත්ථො,
තස්මා එසා න දුඛිකලා.

අත්ථො ලඛිහති පාසංසො,
යත්ථ යත්ථ යථා යථා;
තථා තථා ගහෙතඛිබ්බො,
තත්ථ තත්ථ විභාවිතා.

චුත්තඤ්ඤෙතං අභිධම්මට්ඨකායං “යත්ථ යත්ථ යථා යථා අත්ථො ලඛිහති,
තත්ථ තත්ථ තථා තථා ගහෙතඛිබ්බො”ති.

පඤ්චමීසත්තමීසඤ්ඤා, රුළුභීසඤ්ඤාති කෙවන;
න පනෙවං ගහෙතඛිබ්බං, අජානිත්වා වදන්ති තෙ.

නෙසා පුරිසසඤ්ඤාදි, ඤාල සඤ්ඤාදයො විය;
රුළුභියා භාසිතා සඤ්ඤා, භූතෙනත්ථෙත භාසිතා.

උපනිධාය පඤ්ඤත්ති, එසා සඤ්ඤා යතො තතො;
අත්ථත්ථසඤ්ඤා යපිතා, පොරාණෙහිති ලක්ඛයෙ.

ඉච්චෙවං කාලජක්කං තු, සඬබ්බෙපෙන තිධා මතං;
එතමත්ථඤ්ඤි සන්ධාය, “යං තිකාල”න්ති භාසිතං.

අයමෙත්ථ කාලජක්කසඬගහො.

එවං තිධා වතුධා වා, ඡධා වාපි සුමෙධසො;
කාලහෙදං විභාවෙය්‍ය, කාලඤ්ඤාහි විභාවිතං.

අතීතානාගතං කාලං, විසුං කාලාතිපත්තිකං;
ගහෙත්වා පඤ්චධා හොති, එවඤ්චාපි විභාවයෙ.

එත්ථ නයොව “අප්ඤ්ඤා-බහිද්ධා වා”ති පාළියං;
අතීතානාගතකාලී, විහත්ති සමුදිරිතා.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි කාලසඬගහො සමත්තො.

ඉදානි විඤ්ඤානං අත්ථග්ගහණේ කොසල්ලජනනත්ථං පකරණන්තරවසෙනපි ඉමස්මිං පකරණේ වත්තමානානන්තරං චුත්තානං ආණත්තිපරිකප්පකාලිකානං “පඤ්චමීසත්තමී”තිසඬබ්බානානං ද්විත්තං විහත්තිනං පටිපාටිට්ඨපනේ පකරණසංසන්දනං කථයාම — කාතන්තප්පකරණස්මිඤ්ඤි සක්කතභාසානුරූපෙන දසධා ආර්‍යානවිහත්තියො යපිතා, කච්චායනප්පකරණේ පන මාගධභාසානුරූපෙන අට්ඨධා යපිතා, නිරුත්තියඤ්ච පන මාගධභාසානුරූපෙනෙව අතීතානාගතපච්චුප්පන්තාණත්තිපරිකප්පකාලාතිපත්තිවසෙන ඡධා යපිතා. තෙසු හි කාතන්තේ වත්තමානා, සත්තමී, පඤ්චමී, භියාත්තනී, අප්ප්පනනී, පරොක්ඛා, ස්වාතනී, ආසී, භවිස්සන්ති, ක්‍රියාතිපත්ති වාති දසධා විහත්තා. කච්චායනේ පන වත්තමානා, පඤ්චමී, සත්තමී, පරොක්ඛා, භියාත්තනී, අප්ප්පනනී, භවිස්සන්ති, කාලාතිපත්ති වාති අට්ඨධා විහත්තා. ඉති එතෙසු ද්විසු කාතන්තකච්චායනෙසු විහත්තියො විසදිසාය පටිපාටියා යපිතා. කිඤ්චාපෙත්ථ විසදිසා පටිපාටි, තථාපෙනා නිරුත්තියං චුත්තාතීතාදිකාලවිභාගවසෙන එකතො සංසන්දන්ති සමෙත්ති කිඤ්චි විසෙසං යපෙත්වා.

කථං? කාතන්තේ තාව භියාත්තනී අප්ප්පනනී පරොක්ඛා වාති ඉමා තිස්සො එකන්තෙන අතීතකාලිකා, ස්වාතනී ආසී භවිස්සන්ති වාති ඉමා තිස්සො එකන්තෙන අනාගතකාලිකා, වත්තමානා එකායෙව පච්චුප්පන්තකාලිකා, සත්තමී පන පඤ්චමී ච පච්චුප්පන්තානාගතකාලවසෙන ද්විකාලිකා “අප්ප්ප පුඤ්ඤං කරෙය්‍ය, ස්වෙපි කරෙය්‍ය. අප්ප්ප ගච්ඡතු, ස්වෙ වා ගච්ඡතු”ති පයොගාරහත්තා. ක්‍රියාතිපත්ති අනියතකාලිකා “සො චෙ භියො යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො චෙ අප්ප්ප අනත්ථඬගතෙ සුරියෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා. සො චෙ ස්වෙ යානං අලභිස්සා, අගච්ඡිස්සා”ති පයොගාරහත්තා. එවං අසඬකරතො වචන්ථපෙනබ්බං.

එවං වචන්ථපෙත්වා අයමම්හෙහි චුච්චමානො නයො සාධුකං සල්ලක්ඛෙනබ්බො. කථං?

භියාත්තනප්ප්පනනීපරොක්ඛාස්වාතනාසීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තාතීතානාගතකාලිකා විහත්තියො ඡ, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්තකාලිකා විහත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා සත්තමං යානං භජති. එවං එතස්මිං වත්තමානාසඬබ්බාතෙ සත්තමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තිනයෙන “පරිකප්පකාලිකා”ති සඬබ්බං ගතං සත්ථනයෙන “පච්චුප්පන්තානාගතකාලිකා”තිවත්තබ්බං එකං විහත්තිං සත්තමීභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා සත්තමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසී. තතො පුනදෙව ස්වාතනාසීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තානාගතකාලිකා තිස්සො විහත්තියො

ගණන්වා තං පච්චුප්පන්නානාගතකාලිකං “සත්තමී”ති ලද්ධසඤ්ඤං විහත්තිං අනාගතකාලිකභාවෙන තාහි තීහි සද්ධිං සමානට්ඨානත්තා චතුත්ථං කත්වා නිරුත්තිනයෙන “ආණත්තිකාලිකා”ති සඬ්ඛං ගතං සත්ථනයෙන “පච්චුප්පන්නානාගතකාලිකා”ති වත්තඛ්ඛං එකං විහත්තිං පඤ්චන්තං සඬ්ඛායානං පූරණෙන පඤ්චමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි.

ක්‍රියාතිපත්තියා පන අනියතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙත්වා අයං විනිවිජයො කතො, සො ච ඛො නිරුත්තිනයංයෙව නිස්සාය. අයං තාව කාතන්තෙ වත්තමානානන්තරං චුත්තානං සත්තමීපඤ්චමීනං අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අම්භාකං රූපි, එසා සද්ධම්මවිදුහි ගරුහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා “එවමෙවං ආවුසො, එවමෙවං ආවුසො”ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා “එවමෙවං භන්තෙ, එවමෙවං භන්තෙ”ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

කච්චායනප්පකරණෙ පන බුද්ධචචනානුරූපෙන අට්ඨධා විහත්තිනං චුත්තත්තා වත්තමානාවිහත්ති පඤ්චමට්ඨානෙ යීතා. කථං? පරොක්ඛාහියාත්තනප්පතනීභවිස්සන්තිවසෙන එකන්තාතීතානාගතකාලිකා චතස්සො විහත්තියො, වත්තමානවසෙන එකන්තපච්චුප්පන්තකාලිකා විහත්ති එකායෙව, සා පටිපාටියා ගණියමානා පඤ්චමං යානං භජති. එවං එතස්මිං වත්තමානාසඬ්ඛාතෙ පඤ්චමට්ඨානෙ පක්ඛිපිතුං නිරුත්තිනයෙන “ආණත්තිකාලිකා”ති සඬ්ඛං ගතං “අනුත්තකාලිකා”ති චුත්තං විහත්තිං පඤ්චමීභූතාය වත්තමානාය සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි. තතො පරං තං පඤ්චමං ඡට්ඨිට්ඨානෙ යපෙත්වා පරොක්ඛා හියාත්තනී අප්පතනී භවිස්සන්ති වත්තමානා පඤ්චමීති එවං ගණනාවසෙන ඡ විහත්තියො උපාදාය නිරුත්තිනයෙන “පරිකප්පකාලිකා”ති සඬ්ඛං ගතං “අනුත්තකාලිකා”ති චුත්තං විහත්තිං සත්තන්තං සඬ්ඛායානං පූරණෙන සත්තමීසඤ්ඤං කත්වා යපෙසි.

කාලාතිපත්තියා පන අතීතානාගතකාලිකත්තා තං වජ්ජෙත්වා අයං විනිවිජයො කතො, සො ච ඛො නිරුත්තිනයංයෙව නිස්සාය. අයං කච්චායනෙ වත්තමානානන්තරං චුත්තානං පඤ්චමීසත්තමීනං අන්වත්ථසඤ්ඤං ඉච්ඡන්තානං අම්භාකං රූපි, එසා ච සද්ධම්මවිදුහි ගරුහි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා “එවමෙවං ආවුසො, එවමෙවං ආවුසො”ති. වෙය්‍යාකරණෙහිපි අප්පටික්කොසිතා අනුමතා සම්පටිච්ඡිතා “එවමෙවං භන්තෙ, එවමෙවං භන්තෙ”ති. එවං සබ්බෙහිපි තෙහි පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා.

යස්මා හි කාතන්තකච්චායනානි අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසවිහත්තික්කමානිපි අන්තරෙන කිඤ්චි විසෙසං නිරුත්තියං චුත්තාතීතාදිකාලවිභාගවසෙනෙකජ්ඣං සංසන්දන්ති සමෙත්ති, තස්මා නිරුත්තියයඤ්ඤෙව සාරතො ගහෙත්වා පඤ්චමීසත්තමීවිහත්තිනං අන්වත්ථසඤ්ඤාපරිකප්පනෙ අමිහාකං රුපි පුබ්බාවරියෙහි අබ්භනුමොදිතා අප්පටික්කොසිතා, තස්මා එව යො කොචි ඉමං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙතුං සක්ඛිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති. අයඤ්ඤි නයො අතීව සුබ්බමො දුද්දසො ව පරමාණුරිව, දුක්ඛොගාල්ලො ව මහාගහනමිව, අතිගමීහිරො ව මහාසමුද්දො විය, තස්මා ඉමීස්සං සද්දතීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සාසනොපකාරත්ථං යොගො සුට්ඨ කරණීයො. තථා හි ඉධ කතයොගෙහි නාමාඛ්‍යාතාදීසු චතුසු පදෙසු උප්පන්නවාදා පරවාදිතො ජිතාව හොත්ති.

මුනිනා මුනිනාගෙන, දුට්ඨා පබ්බජිතා ජිතා;
යථා යථා අසද්ධම්ම-පුරණා පුරණාදයො.

තථා තථාගතාදායා-නුගායං සද්දතීතියං;
කතයොගෙහිපි ජිතා, සවන්ති පරවාදිතොති.

අයං පඤ්චමීසත්තමීනං පටිපාටිට්ඨපනෙ පකරණසංසන්දනා.

අථ චත්තමානාදීනං චචනත්ථං කථයාම – තත්ථ චත්තමානාති කෙනට්ඨෙන චත්තමානා? චත්තමානකාලචචනට්ඨෙන. පච්චුප්පන්නභාවෙන හි චත්තතීති චත්තමානො, පච්චුප්පන්නක්‍රියාසඬ්ඛාතො කාලො. තබ්බාවකචසෙන චත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථිති අයං ති අන්තිආදිවිහත්ති චත්තමානා. තථා හි “ගච්ඡති දෙවදත්තො”ති එත්ථ දෙවදත්තස්ස පච්චුප්පන්නං ගමනක්‍රියං විහත්තිභූතො තිසද්දොයෙව වදති, තස්මා තබ්බාවකචසෙන චත්තමානො කාලො එතිස්සා අත්ථිති චත්තමානාති චුච්චති. පඤ්චමීති කෙනට්ඨෙන පඤ්චමී? පඤ්චමං චත්තමානට්ඨානං ගමනට්ඨෙන, පඤ්චන්තඤ්ච සඬ්ඛානං පුරණට්ඨෙන. තථා හි නියොගා අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකානං පරොක්ඛානියාත්තනජ්ජනනිභවිස්සන්තිචත්තමානාසඬ්ඛාතානං පඤ්චන්තං විහත්තිනමන්තරෙ පඤ්චමීභූතාය චත්තමානාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකභාවෙන සමානට්ඨානත්තා පඤ්චමං චත්තමානට්ඨානං ගච්ඡතිති පඤ්චමී. යථා නදන්ති ගච්ඡතිති නදී. තථා නියොගා අතීතානාගතකාලිකා පරොක්ඛානියාත්තනජ්ජනනිභවිස්සන්තිසඬ්ඛාතා චතස්සො විහත්තියො උපාදාය සයම්පි චත්තමානාවිහත්ති විය පඤ්චන්තං සඬ්ඛානං පුරණිති පඤ්චමී. සත්තමීති කෙනට්ඨෙන සත්තමී? සත්තන්තං සඬ්ඛානං පුරණට්ඨෙන. තථා හි අතීතානාගතපච්චුප්පන්නකාලිකා පරොක්ඛානියාත්තනජ්ජනනිභවිස්සන්තිචත්තමානාපඤ්චමීසඬ්ඛාතා ඡ

විභත්තියො උපාදාය සයම්පි පච්චුප්පන්නකාලිකා හුත්වා සත්තන්නං සඬ්ඛ්‍යානං
පුරණිති සත්තම්.

පරොක්ඛාති කෙනටියෙන පරොක්ඛො? පරොක්ඛෙ භවාති අත්ථෙන්න. තථා
හි චක්ඛාදින්ද්‍රියසඬ්ඛාතස්ස අක්ඛස්ස පරො තිරොභාවො පරොක්ඛං,
තඬ්ඛාවකභාවෙන පරොක්ඛෙ භවාති පරොක්ඛො. භිය්‍යත්තනීති කෙනටියෙන
භිය්‍යත්තනී? භිය්‍යො පභුති අතීතෙ කාලෙ භවා තඬ්ඛාවකභාවෙනාති අත්ථෙන්න.
අප්පත්තනීති කෙනටියෙන අප්පත්තනී? අප්ප පභුති අතීතෙ කාලෙ භවා
තඬ්ඛාවකභාවෙනාති අත්ථෙන්න. භවිස්සන්තීති කෙනටියෙන භවිස්සන්තී? “එවං
අනාගතෙ භවිස්සන්ති”ති අත්ථං පකාසෙන්නී එති ගච්ඡන්ති අත්ථෙන්න.
කාලාතිපත්තීති කෙනටියෙන කාලාතිපත්තී? කාලස්සාතිපත්තවචනටියෙන.
තථා හි කාලස්ස අතිපත්තං අච්චියො අතික්කම්ත්වා පචත්ති කාලාතිපත්ති,
ලභිතඬ්ඛස්ස අත්ථස්ස නිප්පත්තිරහිතං ක්‍රියාතික්කමනං. කාලොති චෙත්ථ ක්‍රියා
අධිජ්ජෙතා. කරණං කාරො, කාරො එව කාලො රකාරස්ස ලකාරං කත්වා
උච්චාරණවසෙන. අයං පන විභත්ති තඬ්ඛාවකත්තා කාලාතිපත්තීති. අයං පන
චත්තමානාදීනං චචනත්ථවිභාවනා.

විජ්ජකිණ්ණවිවිධනයෙ, සංකිණ්ණලක්ඛණධරවරසාසනෙ;
සුමතිමතිවඩ්ඪනත්ථං, කථිතො පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පථගනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

පකිණ්ණකවිනිච්ඡයො නාම

තතියො පරිච්ඡෙදො.

4. භූධාතුමයනාමිකරූපවිභාග

“භූ සත්තාය”න්ති ධාතුස්ස, රූපමාඛ්‍යාතසඤ්ඤිතං;
ත්‍යාද්‍යන්තං ලපිතං නාන-ජ්ජකාරෙහි අනාකුලං.

ස්වාද්‍යන්තං, දානි තස්සෙව, රූපං නාමිකසවිභයං;
භාසිස්සං භාසිතත්ථෙසු, පටුභාවාය සොතුනං.

යදත්ථෙ’ත්තනි නාමෙති, පර’මත්ථෙසු වා සයං;
නමතීති තදාහංසු, නාමං ඉති විභාවිතො.

නාමං නාමිකමිව්වත්තං, එකමෙවෙනේථනො භවෙ;
තදෙවං නාමිකං ඤෙය්‍යං, සලිඬගං සවිහත්තිකං.

සත්වාහිධානං ලිඬගන්ති, ඉත්ථිපුමනපුංසකං;
විහත්තිතිධ සත්තෙව, තත්ථ වට්ඨ පච්චව්වරෙ.

පයමා දුතියා තතියා, චතුත්ථි පඤ්චමි තථා;
ඡට්ඨි ව සත්තමි වාති, හොන්ති සත්ත විහත්තියො.

ලිඬගත්ථෙ පයමා සායං, භින්නා ද්වෙධා සියො ඉති;
කම්මත්ථෙ දුතියා සාපි, භින්නා අං යො ඉති ද්විධා.

කරණෙ තතියා සාපි, භින්නා නා හි ඉති ද්විධා;
සම්පදානෙ චතුත්ථි සා, භින්නා ද්වෙධා ස නං ඉති.

අපාදානෙ පඤ්චමි සා, භින්නා ද්වෙධා ස්මා හි ඉති;
ඡට්ඨි සාමිම්භි සා වාපි, භින්නා ද්වෙධා ස නං ඉති.

ඔකාසෙ සත්තමි සාපි, භින්නා ද්වෙධා ස්මිංසු ඉති;
ආමන්තනට්ඨමි සායං, සියොයෙවාති චුද්දස.

වචනද්වයසංයුත්තා, එකෙකා තා විහත්තියො;
සත්වමිතිහ විඤ්ඤෙය්‍යො, අත්ථො සො දබ්බසඤ්ඤිතො.

යො කරොතිස කත්තාතු, තං කම්මං යං කරොති වා;
කුබ්බතෙ යෙන වා තත්තු, කරණං ඉති සඤ්ඤිතං.

දෙති රොචති වා යස්ස, සම්පදානන්ති තං මතං;
යතොපෙති භයං වා තං, අපාදානන්ති කිත්තිතං.

යස්සායත්තො සමුහොවා, තං වෙ සාමිති දෙසිතං;
යස්මිං කරොති කිරියං, තදොකාසන්ති සද්දිතං.

යදාලපති තං වත්ථු, ආමන්තනමුදිරිතං;
සද්දෙනාහිමුඛිකාරො, විජ්ජමානස්ස වා පන.

විනා ආලපනත්ථං ලිඬගත්ථාදීසු පයමාදිවිහත්තුප්පත්ති උපලක්ඛණවසෙන
වුත්තාති දට්ඨබ්බං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

ඉදමෙත්ථ නිරුත්තිලක්ඛණං දට්ඨබ්බං - පච්චත්තවචනෙ පයමා විහත්ති
හවති, උපයොගවචනෙ දුක්ඛයා විහත්ති හවති, කරණවචනෙ තතියා විහත්ති
හවති, සම්පදානවචනෙ චතුත්ථි විහත්ති හවති, නිස්සක්කවචනෙ පඤ්චථි
විහත්ති හවති, සාම්චවනෙ ඡට්ඨි විහත්ති හවති, භූමිමවචනෙ සත්තථි විහත්ති
හවති, ආමන්තනවචනෙ අට්ඨථි විහත්ති හවති. තනුද්දානං -

පච්චත්තමුපයොගඤ්ච, කරණං සම්පදානියං;
නිස්සක්කං සාම්චවනං, භූමිමමාලපනට්ඨමං.

තත්‍ර පච්චත්තවචනං නාම තිව්ධලිඬගවචත්ථානගතානං
ඉත්ථිපුමනපුංසකානං පච්චත්තසභාවනිද්දෙසත්ථො. උපයොගවචනං නාම යො
යං කරොති, තෙන තදුපයුත්තපරිදීපනත්ථො. කරණවචනං නාම
තජ්ජාපකතතිබ්බත්තකපරිදීපනත්ථො. සම්පදානවචනං නාම
තජ්ජදානපරිදීපනත්ථො. නිස්සක්කවචනං නාම
තත්තිස්සට්ඨපගමපරිදීපනත්ථො. සාම්චවනං නාම තදිස්සරපරිදීපනත්ථො.
භූමිමවචනං නාම තජ්ජතිට්ඨාපරිදීපනත්ථො. ආමන්තනවචනං නාම
තදාමන්තනපරිදීපනත්ථො. එවං ඤාත්වා පයොගානි අසම්මුය්හන්තෙන
යොජෙතබ්බානි.

භූතො, භාවකො, භවො, අභවො, භාතො, අභාතො, සභාතො, සබ්භාතො,
සම්භතො, පභතො, පභාතො, අනුභතො, ආනුභාතො, පරාභතො, විභතො,
පාතුභාතො, ආවිභාතො, තිරොභාතො, විනාභාතො, සොත්ථිභාතො,
අත්ථිභාතො, නත්ථිභාතොති ඔකාරන්තපුල්ලිඬගං.

අභිභවිතා, පරිභවිතා, අනුභවිතා, සමනුභවිතා, භාවිතා, පච්චනුභවිතාති
ආකාරන්තපුල්ලිඬගං.

හවං, පරාහවං, පරිහවං, අභිහවං, අනුහවං, සමනුහවං, පච්චනුහවං, පහවං,
අජ්ජහවන්ති නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඬගං.

ධනභුති, සිරිභුති, සොත්ථිභුති, සුවත්ථිභුතිති ඉකාරන්තපුල්ලිඬගං.

භාවී, විභාවී, සම්භාවී, පරිභාවීති ඊකාරන්තපුල්ලිඬගං.

සයම්භූ, පභූ, අභිභූ, විභූ, අධිභූ, පතිභූ, ගොත්‍රභූ, චත්‍රභූ, පරාභිභූ, රූපාභිභූ,
සද්දාභිභූ, ගන්ධාභිභූ, රසාභිභූ, ථොට්ඨබ්බාභිභූ, ධම්මාභිභූ, සබ්බාභිභූති
උකාරන්තපුල්ලිඬගං.

ඉමානෙත්ථ ඡබ්බිධානි පුල්ලිඬගානි භූධාතුමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තං පුල්ලිඨගංතු භූධාතුමයමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤාධාතුමයං පනුකාරන්තපුල්ලිඨගං පසිද්ධං “හික්ඛු, හෙතු” ඉති. තෙන සද්ධිං සත්තවිධානි පුල්ලිඨගානි හොන්ති, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව පුල්ලිඨගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තොති අත්ථවාචකො භූතසද්දොයෙව නියොගා පුල්ලිඨගන්තිපි දට්ඨබ්බො.

යෙ පන “යො ධම්මො භූතො, යා ධම්මජාති භූතා, යං ධම්මජාතං භූත”න්ති එවං ලිඨගත්තයෙ යොජනාරහත්තා අනියතලිඨගා අඤ්ඤෙපි භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදයො සන්දිස්සන්ති පාවචනවරෙ, තෙපි නානොපසග්ගනිපාතපදෙහි යොජනවසෙන සද්දරවනායං සුබ්බමත්ථග්ගහණෙ ව විඤ්ඤානං කොසල්ලජනනත්ථං නියතපුල්ලිඨගෙසු පක්ඛිපිත්වා දස්සෙස්සාම.

සෙය්‍යථිදං? භූතො, පරාභූතො, සම්භූතො, විභූතො, පාතුභූතො, ආවිභූතො, තිරොභූතො, විනාභූතො, හබ්බො, පරිභූතො, අභිභූතො, අධිභූතො, අද්ධභූතො, අනුභූතො, සමනුභූතො, පච්චනුභූතො, භාවිතො, සම්භාවිතො, විභාවිතො, පරිභාවිතො, අනුපරිභූතො, පරිභවිතබ්බො, පරිභොතබ්බො, පරිභවතීයො, අභිභවිතබ්බො, අභිභොතබ්බො, අභිභවතීයො, අධිභවිතබ්බො, අධිභොතබ්බො, අධිභවතීයො, අනුභවිතබ්බො, අනුභොතබ්බො, අනුභවතීයො, සමනුභවිතබ්බො, සමනුභොතබ්බො, සමනුභවතීයො, පච්චනුභවිතබ්බො, පච්චනුභොතබ්බො, පච්චනුභවතීයො, භාවෙතබ්බො, භාවතීයො, සම්භාවෙතබ්බො, සම්භාවතීයො, විභාවෙතබ්බො, විභාවතීයො, පරිභාවෙතබ්බො, පරිභාවතීයො, හවමානො, විභවමානො, පරිභවමානො, අභිභවමානො, අනුභවමානො, සමනුභවමානො, පච්චනුභවමානො, අනුභොන්තො, සමනුභොන්තො, පච්චනුභොන්තො, සම්භොන්තො, අභිසම්භොන්තො, භාවෙන්තො, සම්භාවෙන්තො, විභාවෙන්තො, පරිභාවෙන්තො, පරිභවියමානො, පරිභුය්‍යමානො, අභිභවියමානො, අභිභුය්‍යමානො, අනුභවියමානො, අනුභුය්‍යමානො, සමනුභවියමානො, සමනුභුය්‍යමානො, පච්චනුභවියමානො, පච්චනුභුය්‍යමානොති ඉමානි නියතපුල්ලිඨගෙසු පක්ඛිත්තලිඨගානි. එවමොකාරන්තාදිවසෙන ඡබ්බිධානි පුල්ලිඨගානි භූධාතුමයානි පකාසිතානි. අයං තාව පුල්ලිඨගවසෙන උදාහරණුද්දෙසා.

භාවිකා, භාවනා, විභාවනා, සම්භාවනා, පරිභාවනානි ආකාරන්තඉත්ථිලිඨගං.

භූමි, භූති, විභූති. ඉකාරන්තඉත්ථිලිඨගං.

භූරී, භූතී, භොතී, විභාවතී, පරිවිභාවතී, සම්භාවතී, පාත්‍රභවන්තී, පාත්‍රභොන්තී, පරිභවන්තී, පරිභොන්තී, අභිභවන්තී, අභිභොන්තී, අධිභවන්තී, අධිභොන්තී, අනුභවන්තී, අනුභොන්තී, සමනුභවන්තී, සමනුභොන්තී, පච්චනුභවන්තී, පච්චනුභොන්තී, අභිසම්භවන්තී, අභිසම්භොන්තීති ඊකාරන්තඉත්ථිලිඬගං.

භූ, අභූ. උභකාරන්තඉත්ථිලිඬගං.

ඉමානෙත්ථ චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඬගානි භූධාතූමයානි උද්දිට්ඨානි.

උකාරන්තීත්ථිලිඬගං භූධාතූමයමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤාධාතූමයං පන උකාරන්තීත්ථිලිඬගං පසිද්ධං “ධාතූ, ධෙත්‍ර”ඉති. තෙන සද්ධිං පඤ්චවිධානි ඉත්ථිලිඬගානි භොන්තී, ඔකාරන්තස්ස වා ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගභාවෙ තෙන සද්ධිං ඡබ්බිධානිපි භොන්තී, සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙවිත්ථිලිඬගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථාපි අනියතලිඬගා භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදයො ඉත්ථිලිඬගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථං? භූතා, පරාභූතා, සම්භූතානි සබ්බං විත්ථාරතො ගහෙතබ්බං “අනුභොන්තො සමනුභොන්තො”තිආදීනි නව පදානි වජ්ජෙත්වා. තානි හි ඊකාරන්තවසෙන යොජිතානි. ඉමානි නියතලිඬගෙසු පක්ඛිත්තලිඬගානි. එවං ආකාරන්තාදිවසෙන චතුබ්බිධානි ඉත්ථිලිඬගානි භූධාතූමයානි පකාසිතානි. අයං ඉත්ථිලිඬගවසෙන උදාහරණුද්දෙසො.

භූතං, මහාභූතං, භවිත්තං, භූතං, භවනං, පරාභවනං, සම්භවනං, විභවනං, පාත්‍රභවනං, ආවිභවනං, තිරොභවනං, විනාභවනං, සොත්ථිභවනං, පරිභවනං, අභිභවනං, අධිභවනං, අනුභවනං, සමනුභවනං, පච්චනුභවනන්තී නිග්ගහිතන්තනුසංසකලිඬගං.

අත්ථවිභාවි, ධම්මවිභාවි. ඉකාරන්තනුසංසකලිඬගං.

ගොත්‍රභූ, විත්තසහභූ, නවිත්තසහභූ. උකාරන්තනුසංසකලිඬගං.

සබ්බානෙතානි සභාවතොයෙව නුසංසකලිඬගානීති දට්ඨබ්බානි. එත්ථ සත්තභූතරූපවාචකො භූතසද්දොයෙව නියොගා නුසංසකලිඬගොනිපි දට්ඨබ්බං. එත්ථාපි අනියතලිඬගා භූත පරාභූත සම්භූතසද්දාදයො නුසංසකලිඬගවසෙන යුජ්ජන්තෙ.

කථං? භූතං, පරාභූතං, සම්භූතං, විභූතං. පෙය්‍යාලො. සමනුභවමානං, පච්චනුභවමානං, අනුභොන්තං, අනුභවන්තං, සමනුභොන්තං, සමනුභවන්තං,

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

පච්චනුභොන්තං, පච්චනුභවන්තං, සම්භොන්තං, සම්භවන්තං,
අභිසම්භොන්තං, අභිසම්භවන්තං, පාතුභොන්තං, පාතුභවන්තං, පරිභොන්තං,
පරිභවන්තං, අභිභොන්තං, අභිභවන්තං, අධිභොන්තං, අධිභවන්තං,
භාවෙන්තං, සම්භාවෙන්තං, විභාවෙන්තං, පරිභාවෙන්තං, පරිභාවියමානං,
පරිභුයාමානං, පෙය්‍යාලො. පච්චනුභවියමානං, පච්චනුභුයාමානන්ති ඉමානි
නියතනපුංසකලිඬිගෙසු පක්ඛිත්තලිඬිගානි. එවං නිග්ගහිතන්තාදිවසෙන
තිවිධානි නපුංසකලිඬිගානි භුධාතුමයානි පකාසිතානි. අයං නපුංසකලිඬිගවසෙන
උදාහරණුද්දෙසො, එවං පුල්ලිඬිගාදිවසෙන ලිඬිගත්තයං භුධාතුමයමුද්දිට්ඨං.

එත්ථ මෙ අප්පසිද්ධානි, යෙ යෙ සද්දා පකාසිතා;
තෙ තෙ පාළිප්පදෙසෙසු, මග්ගිතබ්බා විභාවිතා.

ඔ, ආ, බිත්දු, ඉ, ඊ, උ, උඉ-අන්තිමෙ සත්තධා යීතා;
ඤ්ඤා යා පුල්ලිඬිගහෙදාති, නිරුත්තඤ්ඤාහි භාසිතා.

ආ ඉවණ්ණො චූවණ්ණො ච, පඤ්ච අන්තා සරුපතො;
ඉත්ථිහෙදාති විඤ්ඤායා, ඔකාරන්තෙන ඡාපි වා.

බිත්දු, ඉ, උ-ඉමෙ අන්තා, තයො ඤ්ඤායා විභාවිතා;
නපුංසකප්පහෙදාති, නිරුත්තඤ්ඤාහි භාසිතා.

අන්තා සත්තෙව පුල්ලිඬිගෙ, ඉත්ථියං පඤ්ච වා ඡ වා;
නපුංසකෙ තයො එවං, දස පඤ්චහි ඡබ්බිධා.

යස්මා	පනෙත්ථ	“භූතො”ති ආදයො	සද්දා
-------	--------	---------------	-------

නිබ්බවනාභිධෙය්‍යකථනත්ථසාධකවචනපරියායවචනත්ථුද්ධාරවසෙන
චූච්චමානා පාකටා භොන්ති සුවිඤ්ඤායා ච, තස්මා ඉමෙසං නිබ්බවනාදීනි
යථාසම්භවං වක්ඛාම විඤ්ඤානං තුට්ඨිජනනත්ථඤ්ඤෙව සොකාරානමත්ථෙසු
පටුතරබුද්ධිපටිලාභාය ච. තත්‍ර භූතොති ඛන්ධපාතුභාවෙන භවතීති භූතො, ඉදං
තාව නිබ්බවනං. “භූතො”ති සබ්බසංඛාතභවසෙන සත්තො චූච්චති,
ඉදමභිධෙය්‍යකථනං. “යො ච කාලසංසො භූතො. සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති,
භූතා ලොකෙ සමුස්සය”න්ති ච ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. අථ වා
භූතොති එවංනාමකො අමනුස්සජාතියො සත්තවිසෙසො, ඉදමභිධෙය්‍යකථනං.
“භූතවිජ්ජා, භූතවෙජ්ජො, භූතවිග්ගහිතො”ති ච ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස
සාධකවචනං. යඤ්ච පන “සත්තො මච්චො පජා”ති ආදිකං තත්ථ තත්ථ ආගතං
වචනං, ඉදං සත්තොති අත්ථවාචකස්ස භූතසද්දස්ස පරියායවචනං. යඤ්ච
නිද්දෙසපාළියං “මච්චොති සත්තො නරො මානවො පොසො පුග්ගලො ජීවො

ජග් ජන්තු හින්දග් මනුජෝ”ති ආගතං, ඉදම්පි පරියායවචනමෙව. තානි සබ්බානි පිණ්ඩෙන්වා වුවවන්තෙ -

සත්තො මච්චො ජනො භූතො, පාණො හින්දග් පුග්ගලො;
ජන්තු ජීවො ජග් යක්ඛො, පාණි දෙහි තථාගතො.

සත්තවො මානියො ලොකො, මනුජො මානවො නරො;
පොසො සරිරිති පුමෙ, භූතමිති නපුංසකෙ.

පජාති ඉත්ථියං වුත්තො, ලිඬිගතො, න ච අත්ථනො;
ඵචං තිලිඬිගිකා භොන්ති, සද්දා සත්තාහිධානකා.

යො සො ජඩ්ඝාය උලති, සො සත්තො ජඩ්ඝලො ඉධ;
පාණදෙහාහිධානෙහි, සත්තනාමං පපඤ්චිතං.

ඉමස්මිං පකරණෙ “පරියායවචන”න්ති ච “අහිධාන”න්ති ච “සබ්බා”තිආදීනි ච ඵකත්ථානි අධිජ්ජෙතානි, අත්ථුද්ධාරවසෙන පන භූතසද්දො

පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුසස්සතවිජ්ජමානබ්ණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති, තප්පයොගො උපරි අත්ථත්තිකවිභාගෙ ආවිභවිස්සති. භාවකොති භාවෙතීති භාවකො, ඉදං නිබ්බවනං. යො භාවනං කරොති, සො භාවකො. ඉදමභිධෙය්‍යකථනං. “භාවකො නිපකො ධිරො”ති ඉදමෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකවචනං. “භාවකො භාවනාපසුතො භාවනාපයුත්තො භාවනාසම්පත්තො”ති ඉදං පරියායවචනං. ඉමානි “භූතො භාවකො”ති ද්වෙ පදානි සුද්ධකත්තුහෙතුකත්තුවසෙන වුත්තානීති. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා “ඉදං නිබ්බවන”න්ති ච ආදීනි අවත්වා කත්ථවි අත්ථසාධකවචනං පරියායවචනං අත්ථුද්ධාරඤ්ච යථාරහං දස්සෙස්සාම. තෙසු හි සබ්බත්ථ දස්සිතෙසු ගන්ථවිත්ථාරො සියා, තස්මා යෙසමත්ථො උත්තානො, තෙසම්පි පදානමභිධෙය්‍යං න කථෙස්සාම, නිබ්බවනමත්තමෙව තෙසං කථෙස්සාම. යෙසං පන ගම්භිරො අත්ථො, තෙසමභිධෙය්‍යං කථෙස්සාම.

භවනං භවො, භවො වුව්චති වුද්ධි. භූසද්දස්ස අත්ථානිසයයොගතො වඩ්ඪනෙපි දිස්සමානත්තා භවනං වඩ්ඪනන්ති කත්ථා. “භවො ච රඤ්ඤො අභවො ච රඤ්ඤො”ති ඉදං වුද්ධිඅත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා භවොති වුව්චති සස්සනං. “සස්සතො අත්තා ච ලොකො වා”ති හි සස්සතවසෙන පවත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි, තස්මා භවදිට්ඨි”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තථා භවොති භවදිට්ඨි, භවති සස්සනං තිට්ඨතීති පවත්තනතො සස්සතදිට්ඨි භවදිට්ඨි නාම. භවදිට්ඨි හි උත්තරපදලොපෙන භවොති වුව්චති. “භවෙන භවස්ස විජ්ජමොක්ඛමාහංසු”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

එත්ථායං පාළිවචනත්ථො – එකච්චෙ සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා භවදිට්ඨියා වා කාමභවාදිනා වා සබ්බභවතො විමුත්තිං සංසාරවිසුද්ධිං කප්පිංසුති. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති සත්තා එතෙනාති භවොති අත්ථෙත සම්පත්තිපුඤ්ඤාති භවොති ච චුච්චන්ති. “ඉතිභවාභවතඤ්ච චීතිවත්තො”ති ඉදමෙනස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පනායං පාළිවචනත්ථො – භවොති සම්පත්ති, අභවොති විපත්ති. තථා භවොති වුද්ධි, අභවොති භානි. භවොති සස්සතං, අභවොති උච්ඡේදො. භවොති පුඤ්ඤං, අභවොති පාපං, තං සබ්බං චීතිවත්තොති.

සහොකාසා ඛන්ධාපි භවො. “කාමභවො රූපභවො” ඉච්චෙවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ පන ඛන්ධා “යො පඤ්ඤායති, සො සරූපං ලභති”ති කත්වා “භවති අවිජ්ජාතණ්හාදිසමුදයා නිරන්තරං සමුදෙති”ති අත්ථෙත වා “භවා”ති චුච්චන්ති. ඔකාසො පන “භවන්ති ජායන්ති එත්ථ සත්තා නාමරූපධම්මා වා”ති අත්ථෙත “භවො”ති. අපිච කම්මභවොපි භවො, උපපත්තිභවොපි භවො. “උපාදානපච්චයා භවො දුට්ඨොති අත්ථි කම්මභවො, අත්ථි උපපත්තිභවො”ති ඉදමෙනස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. තත්ථ කම්මමෙව භවො කම්මභවො. තථා උපපත්ති එව භවො උපපත්තිභවො. එත්ථූපපත්ති භවතීති භවො, කම්මං පන යථා සුඛකාරණත්තා “සුඛො බුද්ධානමුප්පාදො”ති චුත්තො. එවං භවකාරණත්තා ඵලවොහාරෙන භවොති දට්ඨබ්බං. අථ වා භාවනලක්ඛණත්තා භාවෙතීති භවො. කිං භාවෙති? උපපත්තිං. ඉති උපපත්තිං භාවෙතීති භවොති චුච්චති. භාවෙතීතිමස්ස ච නිබ්බත්තෙතීති හෙතුකත්තුවසෙනත්ථො. අථ වා “භවපච්චයා ජාතී”ති වචනතො භවති එතෙනාති භවොති කම්මභවො චුච්චති.

“ඛන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොච්ඡන්තං වත්තමානා, සංසාරොති පචුච්චති”ති

චුත්තලක්ඛණො සංසාරොපි භවො. “භවෙ දුක්ඛං භවදුක්ඛං, භවෙ සංසරන්තො”ති ඉමානෙතස්සත්ථස්ස සාධකානි වචනානි. තත්‍ර කෙනට්ඨෙන සංසාරො භවොති කථියති? භවති එත්ථ සත්තසම්මුති ඛන්ධාදිපටිපාටිසඛිබාතෙ ධම්මපුඤ්ජස්මිත්ති අත්ථෙත. ඉදං භවසද්දස්ස භාවකත්තුකරණාධිකරණසාධනවසෙනත්ථකථනං.

එත්ථ භවසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං වදාම –

වුද්ධිසම්පත්තිපුඤ්ඤාති, ඛන්ධා සොකාසසඤ්ඤිනා;
සංසාරො සස්සතඤ්ථෙතං, භවසද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හා භවදිට්ඨි, උපපත්තිභවො තථා;

කම්මහවො ච සබ්බන්තං, භවසද්දෙන සද්දිතං.

භවතණ්හාභවදිට්ඨි-ද්වයං කත්ථවි පාළියං;
උත්තරපදලොපෙන, භවසද්දෙන සද්දිතං.

අභවොති න භවො අභවො.

විපත්ති හානි උච්ඡෙදො, පාපඤ්චෙව චතුබ්බිධා;
ඉමෙ අභවසද්දෙන, අත්ථා වුව්චන්ති සාසනෙ.

භාවොති අප්ඤ්ඤාසයො, යො “අධිප්පායො”තිපි වුව්චති. “ථිනංභාවො දුරාජානො. නාමච්චො රාජහරියාසු, භාවං කුබ්බෙථ පණ්ඩිතො. හදයභිගතභාවං පකාසෙති”ති එවමාදි එතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච වත්ථුධම්මොපි භාවො. “භාවසඤ්ඤාසද්ධින”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, විත්තම්පි භාවො. “අච්චාහිතං කම්මං කරොසි ලුද්දං, භාවෙ ච තෙ කුසලං නත්ථි කිඤ්චි”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ක්‍රියාපිභාවො. “භාවලක්ඛණං භාවසත්තම්”ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච භාවොති සත්තවෙච්චනන්ති භණන්ති, ධාතු වා එතං අධිවචනං. තත්ථ අප්ඤ්ඤාසයො ච වත්ථුධම්මො ච විත්තඤ්ච සත්තො වාති ඉමෙ භවතීති භාවො. තථා පන භාවෙතීති භාවො, ක්‍රියා තු භවනන්ති භාවො. සා ච භවනගමනපචනාදිවසෙනානෙකවිධා. අපිච භාවරූපම්පි භාවො, යං ඉත්ථිභාවො පුම්භාවො ඉත්ථිත්ථියන්ති ච වුව්චති. තත්‍රායං වචනත්ථො – “ඉත්ථි”ති වා “පුරිසො”ති වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති භාවො.

නත්තනොමතියා එතං, නිබ්බවනමුදාහරං;
පුබ්බාවරියසිභානං, මතං නිස්සාය මාහරං.

වුත්තඤ්ඤෙනං පොරාණෙහි “ඉත්ථියා භාවො ඉත්ථිභාවො, ඉත්ථිති වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති ඉත්ථිභාවො”ති, තස්මා පුම්භාවොති එත්ථාපි පුමස්ස භාවො පුම්භාවො, පුමාති වා භවති එතෙන විත්තං අභිධානඤ්චාති පුම්භාවොති නිබ්බවනං සමධිගන්තබ්බං. ඉදං භාවසද්දස්ස කත්තුභාවකරණසාධනවසෙනත්ථකථනං.

අභාවොති න භාවොති අභාවො, කො සො? සුඤ්ඤානා නත්ථිතා. සභාවොති අත්තනො භාවො සභාවො, අත්තනො පකති ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා සභාවොති ධම්මානං සති අත්ථසම්භවෙ යො කොචි සරූපං ලහති, තස්ස භාවො ලක්ඛණමිති සඤ්ඤිතො නමනරූප්පනකක්ඛළුප්පනාදිආකාරො ඉච්චෙවත්ථො. “සාමඤ්ඤං වා සභාවො වා, ධම්මානං ලක්ඛණං මත”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච සභාවොති සලක්ඛණො

පරමත්ථධම්මො. කෙනටියෙන? සහ භාවෙනාති අත්ථොන. සබ්භාවොති සතං භාවො සබ්භාවො, සප්පුරිසධම්මො ඉච්චෙවත්ථො. අථ වා අත්තනො භාවො සබ්භාවො. “ගාභාපයන්ති සබ්භාව”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සංවිජ්ජමානො වා භාවො සබ්භාවො. “එවං ගහණසබ්භාවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං සභාව සබ්භාවසද්දානං භාවසාධනවසෙනත්ථකථනං.

සම්භවොති සම්භවනං සම්භවො, සම්භවනක්‍රියා, යුත්ති වා. යුත්ති හි සම්භවොති වුවචති “සම්භවො ගහණස්ස කාරණං”න්තිආදීසු. අථ වා සම්භවති එතස්මාති සම්භවො. යතො හි යං කිඤ්චි සම්භවති, සො සම්භවො. පහවොති පහවනං පහවො, අවිජ්ජන්තතා, පහවති එතස්මාති වා පහවො. යතො හි යං කිඤ්චි පහවති, සො පහවො. ඉමෙ පන සම්භවපහවසද්දා කත්ථවි සමානත්ථා කත්ථවි භින්නත්ථාති වෙදිතබ්බො. කථං? සම්භවසද්දො හි භවනක්‍රියම්පි වදති යුත්තිම්පි පඤ්ඤත්තිම්පි සම්භවරූපම්පි පච්චයත්ථම්පි, පහවසද්දො පන භවනක්‍රියම්පි වදති නදිප්පහවම්පි පච්චයත්ථම්පි, තස්මා පච්චයත්ථං වජ්ජෙත්වා භින්නත්ථාති ගහෙතබ්බො, පච්චයත්ථොන පන සමානත්ථාති ගහෙතබ්බො. චුත්තඤ්ඤෙනං “පච්චයො හෙතු නිදානං කාරණං සම්භවො පහවොතිආදි අත්ථොනො එකං, ඛ්‍යාඤ්ජනතො නාන”න්ති.

“මූලං හෙතු නිදානඤ්ච, සම්භවො පහවො තථා;
සමුට්ඨානාභාරාරම්මණං, පච්චයො සමුදයෙන වා”ති

අයම්පි ගාථා එතස්සත්ථස්ස සාධිකා. ඉදං සම්භවපහවසද්දානං භාවාපාදානසාධනවසෙනත්ථකථනං.

එවමෙත්ථ භාවකත්තුකම්මකරණාපාදානාධිකරණවසෙන ඡ සාධනාති පකාසිතාති. තාති සම්පදානසාධනෙන සත්තවිධාති භවන්ති, තං පන උත්තරි ආවිභවිස්සති “ධනමස්ස භවතුති ධනභූති”තිආදිනා. ඉච්චෙවං කිතකවසෙන සබ්බථාපි සත්තවිධාති සාධනාති භොන්ති, යාති “කාරකානී”තිපි වුවචති, ඉතො අඤ්ඤං සාධනං නත්ථී. ඉධ පයොගෙස්වත්ථෙසු ව විඤ්ඤානං පාටවත්ථං සාධනනාමං පකාසිතං. තථා හි දුන්නික්ඛිත්තසාධනෙහි පදෙහි යොජිතා සද්දප්පයොගා දුබ්බොධත්ථා භොන්ති, සුනික්ඛිත්තසාධනෙහි පන පදෙහි යොජිතා සුබ්බොධත්ථා භොන්ති, තස්මා පයොගාසාධනමූලකා, අත්ථො ව පයොගමූලකො. පයොගානුරූපඤ්ඤි අවිපරිතං කත්වා අත්ථං කථනසීලා “යාවිතොව බහුලං චීවරං පරිභුඤ්ජති, අප්පං අයාවිතො”ති එවමාදීසු සාධනවසෙන ගහෙතබ්බෙසු අත්ථෙසු, අඤ්ඤෙසු වත්ථෙසු පටුතරබුද්ධිතො පණ්ඩිතායෙව එකත්තෙන භගවතො පරියත්තිසාසනධරා නාම භොන්තිති වෙදිතබ්බං. ඉතො පරං නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤායාත්තා “ඉදං නාම

සාධන'න්ති න වක්ඛාම, කෙවලමිධ දස්සිතෙසු පයොගෙසු විඤ්ඤානං
බහුමානුප්පාදනත්ථඤ්ඤෙව විවිධවිචිත්තපාලිගතිකෙ විවිධත්ථසාරෙ
ජිනවරවචනෙ සොතුනං බුද්ධිවිපම්භනත්ථඤ්ඤෙ අත්ථසාධකවචනානියෙව
යථාරහං සුත්තගෙය්‍යවෙය්‍යාකරණගාථාදීසු තතො තතො ආහරිත්වා
දස්සෙස්සාම.

පභාවොති පකාරතො භවතීති පභාවො, සොයමානුභාවොයෙව. “පභාවං
තෙ න පස්සාමි, යෙන ත්වං මිටීලං වජෙ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.
අනුභාවොති අනුභවනං අනුභවො, කිං තං? පරිභුඤ්ජනං. ආනුභාවොති
තෙජ්ජස්සාහමන්තපභූසත්තියො. “තෙජසඬ්ඛතො
උස්සාහමන්තපභූසත්තියඬ්ඛාතො වා මහන්තො ආනුභාවො එතස්සාති
මහානුභාවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

තෙජො උස්සාහමන්තා ව, පභූසත්තීති පඤ්චිමෙ;
ආනුභාවාති වුච්චන්ති, පභාවාති ව තෙ වදෙ.

තෙජාදිවාචකත්තමිහි, ආනුභාවපදස්ස තු;
අත්ථනිබ්බවනං ධීරො, යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

අථ වා ආනුභාවොති අනුභවිතබ්බඵලං. “අනුභවිතබ්බස්ස ඵලස්ස
මහන්තතාය මහානුභාවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පරාභවොති
පරාභවනං පරාභවො, අථ වා පරාභවතීති පරාභවො. “සුච්ඡාතො පරාභවො”ති
ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අපිච “ධම්මදෙස්සි පරාභවො”ති
පාඨානුරූපතො පරාභවිස්සතීති පරාභවොති අනාගතකාලවසෙනපි නිබ්බවනං
දට්ඨබ්බං. අථ වා පරාභවන්ති එතෙනාති පරාභවො. කිං තං? ධම්මදෙස්සිතාදි.
“පයමො සො පරාභවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවොති
නිබ්බානං. තඤ්ඤි භවතො විගතත්තා භවතො විගතොති විභවො, භවස්ස ව
තංභෙතු විගතත්තා විගතො භවො එතස්මාති විභවො. විභවන්ති උච්ඡිජ්ජන්ති
විනස්සන්ති ඉතො අරියධනවිලොමකා කිලෙසමහාවොරාතිපි විභවො.
විභවසද්දස්ස නිබ්බානාභිධානත්තෙ “ඵවං භවෙ විජ්ජමානෙ, විභවො
ඉච්ඡිතබ්බකො”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. ඉමානි පන නිබ්බානස්ස
පරියායවචනානි –

නිබ්බානං විභවො මොක්ඛො, නිරොධො අමතං සමං;
සඬ්ඛාරූපසමො දුක්ඛ-නිරොධො අවිචුත'ක්ඛයො.

විචට්ට'මකතං අත්ථං, සන්තිපද'මසඬ්ඛතං;
පාරං තණ්හාක්ඛයො දුක්ඛ-ක්ඛයො සඤ්ඤාප්පනක්ඛයො.

යොගක්ඛෙමො විරාගො ව,
ලොකන්තො ව භවක්ඛයො;
අපවග්ගො විසඬ්ඛාරො,
සබ්භි සුද්ධි විසුද්ධි ව.

විමුක්ඛා'පවයො මුත්ති, නිබ්බුති උපධික්ඛයො;
සන්ති අසඬ්ඛතා ධාතු, දිසා ව සබ්බතොපහං.

විනාපෙතානි නාමානි, විසෙසකපදං ඉධ;
නිබ්බානවාචකානීති, සල්ලක්ඛෙය්‍ය සුමෙධසො.

“තාණං ලෙණ” ත්තිආදීනි-පෙක්ඛිකානි භවන්ති හි;
විසෙසකපදානන්ති, එත්ථෙතානි පකාසයෙ.

තාණං ලෙණ'මරුපඤ්ච, සන්තං සච්ච'මනාලයං;
සුදුද්දසං සරණඤ්ච, පරායණ'මනීතිකං.

අනාසවං ධූවං නිච්චං, විඤ්ඤාණ'මනිදස්සනං;
අඛ්‍යාපජ්ජං සිවං බෙමං, නිපුණං අපලොකිකං.

අනන්ත'මක්ඛරං දීපො, අච්චන්තං කෙවලං පදං;
පණීතං අච්චුතඤ්චාති, බහුධාපි විභාවයෙ.

ගොත්‍රභූති පදස්සත්ථං, වදන්තෙහි ගරුහි තු;
ගොත්තං වුච්චති නිබ්බාන-මිති ගොත්තන්ති භාසිතං.

විභවොති වා විනාසසම්පත්තිධනුවෛශ්චදිට්ඨියොපි වුච්චන්ති. තත්ථ විනාසො විභවනං උච්ඡිජ්ජනං නස්සනන්ති අත්ථෙතා විභවො. “විභවො සබ්බධම්මානං, ඉත්ථෙතො සතො සත්තස්ස උච්ඡෙදං විනාසං විභවං පඤ්ඤාපෙන්නී”ති ව ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. සම්පත්ති පන විසෙසතො භවතීති විභවො. “රඤ්ඤො සිරිවිභවං දට්ඨුකාමා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ධනං පන භවන්ති වඩ්ඪන්ති වුද්ධිං විරුළුහිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජන්ති සත්තා එතෙතානි විභවො. “අසීතිකොට්ඨිභවස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පුත්තො හුත්වා නිබ්බන්ති”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉදං පන පරියායවචනං —

ධනං සං විභවො දබ්බං, සාපතෙය්‍යං පරිග්ගහො;
ඔඬ්ඬං භණ්ඩං සකං අත්ථො, ඉච්චෙතෙ ධනවාචකා.

උච්ඡෙදදිට්ඨි පන විභවති උච්ඡිජ්ජති “අත්තා ව ලොකො ව පුන චුතිතො උද්ධං න ජායතී”ති ගහණතො විභවොති. “විභවතණ්හා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවතණ්හාති හි උච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතාය තණ්හාය නාමං. එත්ථ අත්ථුද්ධාරො චුච්චති –

ධනනිබ්බානසම්පත්ති-විනාසුච්ඡෙදදිට්ඨියො;
චුත්තා විභවසද්දෙන, ඉති විඤ්ඤු විභාවයෙ.

පාතුභාවොති පාතුභවනං පාතුභාවො. ආවිභාවොති ආවිභවනං ආවිභාවො, උභින්නමෙනෙසං පාකටතා ඉච්චෙවත්ථො. තිරොභාවොති තිරොභවනං තිරොභාවො, පට්ඨිජන්තභාවො. විනාභාවොති විනාභවනං විනාභාවො, වියොගො. සොත්ථිභාවොති සොත්ථිභවනං සොත්ථිභාවො, සුවත්ථිභාවො සුඛස්ස අත්ථිතා, අත්ථතො පන නිබ්භයතා නිරුපද්දවතා එව. අත්ථිභාවොති අත්ථිතා විජ්ජමානතා අවිචිත්තතා. නත්ථිභාවොති නත්ථිතා අවිජ්ජමානතා විචිත්තතා ඊත්තතා තුච්ඡතා සුඤ්ඤතා. ඔකාරන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

අභිභවතීති අභිභවිතා, පරං අභිභවන්තො යො කොචි. එවං පරිභවිතා, අනුභවතීති අනුභවිතා, සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා අනුභවන්තො යො කොචි. එවං සමනුභවිතා. පච්චනුභවිතා, එත්ථ පන යථා “අමතස්ස දාතා. අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්ස උප්පාදෙනා”තිආදීසු “දාතා”ති පදානං කත්තුචාවකානං. “අමතස්සා”තිආදීහි පදෙහි කම්මවාචකෙහි ඡට්ඨියන්තෙහි සද්ධිං යොජනා දිස්සති, තථා ඉමෙසම්පි පදානං “පච්චාමිත්තස්ස අභිභවිතා”තිආදීනා යොජනා කාතබ්බා. එවං අඤ්ඤෙසම්පි එවරූපානං පදානං. ආකාරන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

භවතීති භවං. භවිස්සතීති වා භවං, වඩ්ඪමානො පුග්ගලො. “සුච්ඡානො භවං හොති, සුච්ඡානො පරාභවො. ධම්මකාමො භවං හොති, ධම්මදෙස්සි පරාභවො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අථ වා යෙන සද්ධිං කථෙති, සො “භව”න්ති වත්තබ්බො, “භවං කච්චායනො. භවං ආනන්දො. මඤ්ඤෙ භවං පත්ථයති, රඤ්ඤො හරියං පතිබ්බත”න්තිආදීසු. එත්ථ පන ධාතුඅත්ථෙ ආදරො න කාතබ්බො, සම්මුතිඅත්ථෙයෙවාදරො කාතබ්බො “සඬකෙතච්චනං සච්චං, ලොකසම්මුතිකාරණ”න්ති වචනතො. වොහාරවිසයස්මිඤ්ඤි ලොකසම්මුති එව පධානා අවිලඬ්ඝනීයා. පරාභවතීති පරාභවං. එවං පරිභවං. අභිභවං. අනුභවං. පභවති පහොති සක්කොතීති පභවං, පහොන්තො යො කොචි. න පභවං අප්පභවං, “අප්පභව”න්ති ව ඉදං ජාතකෙ දිට්ඨං –

“ඡින්නබ්බම්ච වාතෙන, රුණ්ණො රුක්ඛමුපාගමී;
සොභං අප්පභවං තත්ථ, සාඛං භත්ථෙහි අග්ගහි”න්ති

තත්ථ සාධකච්චනමිදං. නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

ධනභුතීති ධනමස්ස භවතුති ධනභුති. සිරිභුතීති සොභාය වෙව පඤ්ඤාපුඤ්ඤානඤ්ච අධිච්චනං. සා අස්ස භවතුති සිරිභුති. එවං සොත්ථිභුති, සුවත්ථිභුති. ඉකාරන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

භාවීති භවනසීලො භාවී, භවනධම්මො භාවී, භවනො සාධුකාරී භාවී. එවං විභාවී. සම්භාවී. පරිභාවීති. තත්‍ර විභාවීති අත්ථවිභාවනො සමත්ථො පණ්ඩිතො වුවචති. එත්ථ විද්වා, විජ්ජාගතො, ඤාණීතිආදි පරියායච්චනං දට්ඨබ්බං. භවන්ති චත්‍ර -

විද්වා විජ්ජාගතො ඤාණී, විභාවී පණ්ඩිතො සුධි;
බුධො විසාරදො විඤ්ඤ, දොසඤ්ඤ විද්දසු විදු.

විපස්සී පටිභාණී ච, මෙධාවී නිපකො කචි;
කුසලො විදුරො ධිමා, ගතිමා මුතිමා වයං.

චක්ඛුමා කණ්ණවා දබ්බො, ධීරො භූරි විචක්ඛණො;
සප්පඤ්ඤො බුද්ධිමා පඤ්ඤො, එවංනාමා විභාවිතොති.

ඊකාරන්තපුල්ලිඨගනිද්දෙසො.

සයම්භුති සයමෙව භවතීති සයම්භු. කො සො? අන්තරෙන පරොපදෙසං සාමංයෙව සබ්බං ඤෙය්‍යාධම්මං පටිවිජ්ඣිත්වා සබ්බඤ්ඤානං පත්තො සක්‍යමුති භගවා. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා -

“න මෙ ආචරියො අත්ථී, සදිසො මෙ න විජ්ජති;
සදෙවකස්මිං ලොකස්මිං, නත්ථී මෙ පටිපුග්ගලො.

අහඤ්ඨි අරහා ලොකෙ, අහං සත්ථා අනුත්තරො;
එකොමහි සම්මාසම්බුද්ධො, සිතීභූතොස්මි නිබ්බූතො”ති.

අත්ථතො පන පාරමිතාපරිභාවිතො සයම්භුඤාණෙන සහ වාසනාය විගතවිද්ධස්තනිරවසෙසකිලෙසො
මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤාඤාණාදිඅපරිමෙය්‍යගුණගුණාධාරො
බන්ධසන්තානො සයම්භු. සො එවංභූතො බන්ධසන්තානො ලොකෙ
අග්ගපුග්ගලොති වුවචති. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “එකපුග්ගලො භික්ඛවෙ
ලොකෙ උප්පජ්ජමානො උප්පජ්ජති අවිජරියමනුස්සො, කතමො
එකපුග්ගලො? තථාගතො භික්ඛවෙ අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”ති. සො

එකපුග්ගලො එතරහි “සබ්බඤ්ඤා, සුගතො” තිආදීහි
යථාභූච්චගුණාධිගතනාමෙහි ව පසිද්ධො, “ගොතමො ආදිච්චබන්ධු” ති
ගොත්තනො ව පසිද්ධො, සකාපුත්තො සක්කො සකාමුනි සකාසීහො
සකාපුඨගවොති කුලනො ව පසිද්ධො, සුද්ධොදනිමායාදෙවීසුතොති
මාතාපිතීනො ව පසිද්ධො, සිද්ධත්ථොති ගහිතනාමෙන ව පසිද්ධො. භවන්ති
චත්ත -

යො එකපුග්ගලො ආසී, බුද්ධො සො වදනං වරො;
ගොත්තනො ගොතමො නාම, තථෙවාදිච්චබන්ධු ව.

සකාකුලෙ පසුතත්තා, සකාපුත්තොති විස්සුතො;
සක්කො ඉති ව අච්ඡිනො, තථා සකාමුනීති ව.

සබ්බත්ථ සෙට්ඨභාවෙන, සකො ව සෙට්ඨභාවතො;
සකාසීහොති සො සකා-පුඨගවොති ව සම්මතො.

සුද්ධොදනීති පිතීනො, නහෙ වන්දොව විස්සුතො;
මාතීනොපි ව සඤ්ඤාතො, මායාදෙවීසුතො ඉති.

සබ්බඤ්ඤා සුගතො බුද්ධො, ධම්මරාජා තථාගතො;
සමන්තභද්දො භගවා, ජිනො දසබ්බලො මුනි.

සත්ථා විනායකො නාමො,
මුනින්දො ලොකනායකො;
නරාසහො ලොකජිනො,
සම්බුද්ධො ද්විපදුත්තමො.

දෙවදෙවො ලොකගරු, ධම්මස්සාමී මහාමුනි;
සමන්තචක්ඛු පුරිස-දම්මසාරථී මාරජි.

ධම්මස්සරො ව අද්වෙජ්ඣ-වචනො සත්ථවාහකො;
විසුද්ධිදෙවො දෙවාති-දෙවො ව සමණිස්සරො.

භූරිපඤ්ඤා’නධිවරො, නරසීහො ව චක්ඛුමා;
මුනිමුනි නරවරො, ඡළහිඤ්ඤා ජනෙ සුතො.

අඨගිරසො යතිරාජා, ලොකබන්ධු’මතන්දො;
චත්තා පචත්තා සද්ධම්ම-චක්කවත්තී යතිස්සරො.

ලොකදීපො සිරිසනො, සමණින්දො නරුත්තමො;

ලොකත්තයවිදු ලොක-පජ්ජොතො පුරිසුත්තමො.

සච්චදසො සතපුඤ්ඤ-ලක්ඛණො සච්චසච්චයො;
රච්චන්ධා' සමසමො, පඤ්චනෙත්ත' ග්ගපුග්ගලො.

සබ්බාහිභූ සබ්බවිදු, සච්චනාමො ච පාරගු;
පුරිසාතිසයො සබ්බ-දස්සාවී නරසාරථී.

සම්මාසම්බුද්ධො ඉති සො, ඤාතො සත්තුත්තමොති ච;
තාදී විහජ්ජවාදීති, මහාකාරුණිකොති ච.

චක්ඛුභූතො ධම්මභූතො, ඤාණභූතොති චණ්ණිකො;
බ්‍රහ්මභූතොති පුරිසා-ජඤ්ඤො ඉති ච ථොමිතො.

ලොකජෙට්ඨො සයම්භූ ච, මහෙසි මාරහඤ්ජනො;
අමොසච්චනො ධම්ම-කායො මාරාහිභූ ඉති.

අසඬ්ඛ්‍යයානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
නාමං ගුණෙහි නිස්සිතං, කො කචින්දො කට්ඨස්සති.

තත්‍ර සබ්බඤ්ඤ ඉච්චාදි-නාමං සාධාරණං භවෙ;
සබ්බෙසානම්පි බුද්ධානං, ගොතමො ඉතිආදි න.

බුද්ධො පච්චෙකබුද්ධො ච, ‘සයම්භූ’ ඉති සාසනෙ;
කෙචි ‘බ්‍රහ්මා සයම්භූ’ ති, සාසනාවචරං න තං.

‘බුද්ධො තථාගතො සත්ථා, භගවා’ ති පදානි තු;
යානෙනකසහස්සම්භි, සඤ්චරන්ති අභිණ්භසො.

තත්‍ර වාදිපදං අන්ත-පදඤ්චෙව ඉමානි තු;
එකතොපි වරන්තීති, විභාවෙය්‍ය විසාරදො.

විසෙසකපදානං තු, අපෙක්ඛකපදානි ච;
අනපෙක්ඛකපදානීති, පදානි දුට්ඨා සිග්ගං.

තථා හි සත්ථවාහො නරචරො ඡළහිඤ්ඤොති එවංපකාරානි අභිධානපදානි
විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි. කථං?

‘එවං විජිතසඬ්ඛාමං, සත්ථවාහං අනුත්තරං;
සාවකා පශිරූපාසන්ති, තෙවිජ්ජා මච්චුහායිනො.

යං ලොකො පුජයතෙ,
සලොකපාලො සදා නමස්සති ව;
තස්සෙත සාසනවරං,
විදුහි ඤෙය්‍යං නරවරස්සා”ති,

“ඡලහිඤ්ඤස්ස සාසන”න්ති ව එවං විසෙසකපදාපෙක්ඛකානි භවන්ති. බුද්ධො ජිනො භගවාති එවංපකාරානි පන නො විසෙසකාපෙක්ඛානීති දට්ඨබ්බං.

කෙච් පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං “මුනින්දො සමණින්දො සමණස්සරො යතිස්සරො ආදිච්චබන්ධු රච්චබන්ධුති එවංපකාරානං ඉධ චුත්තානමහිධානානං විසෙසත්ථාභාවතො පුනරුත්තිදොසො අත්ථී”ති. තන්ත, අහිධානානං අහිසඬ්ඛරණීයානහිසඬ්ඛරණීයවසෙන අහිසඬ්ඛතාහිධානානි අනහිසඬ්ඛතාහිධානානීති ද්වෙධා දිස්සනතො. තථා හි කත්ථචි කෙච් “සකාසිහො”ති අහිධානං පටිච්ච “සකාසකෙසරී සකාමිගාධිපො”තිආදිනා නානාවිච්චමහිධානමහිසඬ්ඛරොන්ති, පාවචනෙපි හි “ද්විදුග්ගමවරහනුත්ත’මලත්ථා”ති පායො දිස්සති. තථා කෙච් “ධම්මරාජා”ති අහිධානං පටිච්ච “ධම්මදිසම්පතී”තිආදීනි අහිසඬ්ඛරොන්ති. “සබ්බඤ්ඤා”ති අහිධානං පටිච්ච “සබ්බදස්සාවී සබ්බදස්සී”තිආදීනි අහිසඬ්ඛරොන්ති, “සහස්සක්ඛො”ති අහිධානං පටිච්ච “දසසතලොචනො”තිආදීනි අහිසඬ්ඛරොන්ති. “ආදිච්චබන්ධු”ති අහිධානං පටිච්ච “අරචින්දසභායබන්ධු”තිආදීනි අහිසඬ්ඛරොන්ති. “අම්බුජ”න්ති අහිධානං පටිච්ච “තීරජං කුඤ්ජ”න්තිආදීනි අහිසඬ්ඛරොන්ති. පාවචනෙපි හි යං පද්ධමං, තං ඡලජං නාමාති මත්ත්වා පටිසම්භිදාප්පත්තෙහි අරියෙහි දෙසනාවිලාසවසෙන චුත්තො “පද්ධුත්තරනාමිනො”ති චත්තබ්බට්ඨානෙ “ඡලජුත්තරනාමිනො”ති පායො දිස්සති. එවං අහිසඬ්ඛතාහිධානානි දිස්සන්ති.

“බුද්ධො භගවා”ති අහිධානානි පන අනහිසඬ්ඛතාහිධානානි. චුත්තඤ්ඤෙතං ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන “බුද්ධොති නෙතං නාමං මාතරා කතං, න පිතරා කතං, න භගිනියා කතං, න ඤාතිසාලොහිතෙහි කතං, න දෙවතාහි කතං, විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවන්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණප්පට්ලාභා සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො”ති, තථා “භගවාති නෙතං නාමං මාතරා කතං...පෙ.... සච්ඡිකා පඤ්ඤත්ති යදිදං භගවා”ති. එවං “බුද්ධො භගවා”ති අහිධානානි අනහිසඬ්ඛතාහිධානානි. න හි තානි අහිධානානි චෙව “සත්ථා සුගතො ජිනො”තිආදීනි ව අඤ්ඤං කිඤ්චි අහිධානං පටිච්ච අහිසඬ්ඛතානි, නාපි අඤ්ඤානි අහිධානානි එතානි පටිච්ච අහිසඬ්ඛතානි දිස්සන්ති. තථා හි “බුද්ධො”ති අහිධානං පටිච්ච “බුද්ධිකා බොධෙතා බොධකො”තිආදීනි නාමාහිධානානි න අහිසඬ්ඛරොන්ති. තථා “භගවා සත්ථා සුගතො”තිආදීනි නාමාහිධානානි පටිච්ච “සම්පන්නභගො

අනුසාසකො සුන්දරවචනො”ති ආදීනි නාමාහිධානානි නාහිසඬරොන්ති. එවං ඉමං විභාගං දස්සෙතුං “මුනින්දො සමණින්දො සමණස්සරො යනිස්සරො ආදිවචනන්ධු රචිතන්ධු”ති ආදීනා නයෙන පුනරුත්ති අමහෙහි කතාති දට්ඨබ්බා. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො නෙතබ්බො. අත්‍රිදං වුවිචති -

“අහිසඬරනාමඤ්ච, නාමඤ්චානහිසඬරනං;
ද්විදුග්ගමචරො බුද්ධො, ඉති නාමං ද්විධා භවෙ”ති.

පභූති පරං පසය්හ භවතීති පභූ, ඉස්සරො. “අරඤ්ඤස්ස පභූ අයං ලුද්දකො”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. අහිභූති අහිභවතීති අහිභූ, අසඤ්ඤසත්තො. කිං සො අහිභවි? චත්තාරො ඛන්ධෙ අරුපිනො. ඉති චත්තාරො ඛන්ධෙ අරුපිනො අහිභවීති අහිභූ. සො ච බො නිව්චෙතනත්තා අහිභවනක්‍රියායාසති පුබ්බෙවා’සඤ්ඤාප්පත්තිනො ඤානලාභිකාලෙ අත්තනා අධිගතපඤ්චමජ්ඣානං සඤ්ඤාචරාගවසෙන භාවෙත්වා චත්තාරො අරුපක්ඛන්ධෙ අසඤ්ඤභවෙ අප්පචත්තිකරණෙන අහිභවිතුමාරහි, තදහිභවනකිච්චං ඉදානි සිද්ධන්ති අහිභවීති අහිභූති වුවිචති. අපිච නිව්චෙතනභාවෙන අහිභවනඛ්‍යාපාරෙ අසතිපි පුබ්බෙ සචෙතනකාලෙ සඛ්‍යාපාරත්තා සචෙතනස්ස විය නිව්චෙතනස්සාපි සතො තස්ස උපවාරෙන සඛ්‍යාපාරතාවචනං යුජ්ජතෙව. දිස්සති හි ලොකෙ සාසනෙ ච සචෙතනස්ස විය අචෙතනස්සපි උපවාරෙන සඛ්‍යාපාරතාවචනං. තං යථා? කුලං පතිතුකාමං, එවං ලොකෙ. සාසනෙ පන -

“රොදන්තෙ දාරකෙ දිස්වා, උබ්බිග්ගා විපුලා දුමා;
සයමෙවොනමිත්වාන, උපගච්ඡන්ති දාරකෙ”ති ච

“අඬගාරිනො දානි දුමා භදන්තෙ, එලෙසිනො ඡදනං විජ්ජහායා”ති ච “එලං තොසෙති කස්සක”න්ති ච ආදි. අහිභූසද්දස්ස අසඤ්ඤසත්තාහිධානත්තෙ “අහිභූං අහිභූතො මඤ්ඤතී”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. අථ වා අහිභවතීති අහිභූ, පරෙසමහිභවිතා යො කොචි. විසෙසතො පන තථාගතොයෙව අහිභූ. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “තථාගතො හික්ඛෙව අහිභූ අනහිභූතො අඤ්ඤදත්ථුදසො වසවත්ති”ති. කෙචි පන “අහිභූ නාම සහස්සො බ්‍රහ්මා”ති වදන්ති.

විභූති විසෙසභූතොති විභූ, “භවසොතං සචෙ බුද්ධො, තිණ්ණො ලොකත්තගු විභූ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභූති හෙත්ථ රූපකායධම්මකායසම්පත්තියා විසෙසභූතොති අත්ථො. ආහ ව -

“දිස්සමානොපි තාවස්ස, රූපකායො අචිත්තියො;

අසාධාරණඤාණවිද්‍යෙ, ධම්මකායෙ කථාව කා”ති.

අධිභූති අධිභවතීති අධිභූ, ඉස්සරො.

“තදා මං තපනෙජෙන, සන්තත්තො තිදිවාධිභූ;
ධාරෙන්තො බ්‍රාහ්මණං වණ්ණං, භික්ඛාය මං උපාගමී”ති -

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පතිභූති පතිභූතොති පතිභූ, “ගොණස්ස පතිභූ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ගොත්‍රභූති ගොත්තසඬ්ඛානං අමතමහානිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා භූතොති ගොත්‍රභූ, සොතාපත්තිමග්ගස්ස අනන්තරපච්චයෙන සිඛාප්පත්තබ්බවච්චපස්සනාවිත්තෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “කතමො ච පුග්ගලො ගොත්‍රභූ? යෙසං ධම්මානං සමනන්තරා අරියධම්මස්ස අවක්කන්ති හොති, තෙහි ධම්මෙහි සමන්තාගතො පුග්ගලො ගොත්‍රභූ”ති, ඉදමෙවෙත්ථ අත්ථසාධකං වචනං. අපිච සමණොති ගොත්තමත්තමනුභවමානො කාසාවකණ්ඨසමණොපි ගොත්‍රභූ. සො හි “සමණො”ති ගොත්තමත්තං අනුභවති වින්දති, න සමණධම්මෙ අත්තති අවිජ්ජමානත්තාති “ගොත්‍රභූ”ති වුච්චති, “භවිස්සන්ති ඛො පනානන්ද අනාගතමද්ධානං ගොත්‍රභූතො කාසාවකණ්ඨා දුස්සීලා පාපධම්මා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. චත්‍රභූති සක්කො. සො හි මාතාපිතිහරණාදිහි සත්තහි වත්තෙහි සක්කත්තං ලභිත්වා අඤ්ඤෙ දෙවෙ වත්තෙන අභිභවතීති චත්‍රභූ. ආගම්ච්චිකථායං පන භූධාතුමිහි ලබ්භමානං පත්තිඅත්ථම්පි ගහෙත්වා “වත්තෙන අඤ්ඤෙ අභිභවිත්වා දෙවිස්සරියං පත්තොති චත්‍රභූ”ති චුත්තං, “චත්‍රනාමකං වා අසුරං අභිභවතීති චත්‍රභූ”ති ච, “චත්‍රභූ ජයතංපිතා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. එත්ථ හි චත්‍රභූති චත්‍රනාමකස්ස අසුරස්ස අභිභවිතා. ජයතං පිතාති ජයන්තානං පිතා. “සක්කො ඉන්ද්‍රො පුරින්ද්‍රො” ඉච්චාදි පරියායවචනං. ඉදං තු ධාතාධිකාරෙ පකාසෙස්සාම. පරාභිභූති පරමභිභවතීති පරාභිභූ. එවං රූපාභිභූතිආදියුපි. සබ්බාභිභූති සබ්බමභිභවිතබ්බං අභිභවතීති සබ්බාභිභූ. සබ්බාභිභූති ච ඉදං නාමං තථාගතස්සෙව යුජ්ජති. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා -

“සබ්බාභිභූ සබ්බවිදුහමස්මි,
සබ්බෙසු ධම්මෙසු අනුපලිත්තො;
සබ්බඤ්ජහො තණ්හක්ඛයෙ විමුත්තො,
සයං අභිඤ්ඤාය කමුද්දිසෙය්‍ය”න්ති.

ලාකාරන්තපුල්ලිඬගනිද්දෙසො. නියතපුල්ලිඬගනිද්දෙසොයං.

ඉදානි අනියතලිඬගානං නියතලිඬගෙසු පක්ඛිත්තානං භූතපරාභූත සම්භූතසද්දාදීනං නිද්දෙසො වුවවති. තත්‍ර භූතොති අත්තනො පච්චයෙහි අභවීති භූතො, භූතොති ජාතො සඤ්ජාතො නිබ්බන්තො අභිනිබ්බන්තො පාතුභූතො, භූතොති වා ලද්ධසරූපො යො කොචි සවිඤ්ඤාණකො වා අවිඤ්ඤාණකො වා. අථ වා තථාකාරෙන භවතීති භූතො, භූතොති සච්චො තථො අවිතථො අවිපරිතො යො කොචි, එත්ථ යො භූතසද්දො සච්චත්ථො, තස්ස “භූතට්ඨො”ති ඉදමෙත්ථ සාධකං වචනං. පරාභූතොති පරාභවීති පරාභූතො. සුට්ඨ භූතොති සම්භූතො. විසෙසෙන භූතොති විභූතො. විස්සුතො භූතොති වා විභූතො, “විභූතාරම්මණ”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. විභවීති වා විභූතො, විතට්ඨොති අත්ථො, “රූපෙ විභූතෙ න චුසන්ති එස්සා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. පාකටො භූතොති පාතුභූතො. ආචි භවතීති ආචිභූතො. එවං තිරොභූතො. විනාභූතො. භවිතුමනුවිජ්ජිකොති භබ්බො. පරිභවියතෙ සොති පරිභූතො. යෙන කෙනචි යො පිළිතො හිළිතො වා, සො පරිභූතො. ගම්‍යමානත්ථො යථාකාමචාරී. අභිභවියතෙ සොති අභිභූතො. අධිභවියතෙ සොති අධිභූතො. එවං අද්ධභූතො. එත්ථ අධිසද්දෙන සමානත්ථො අද්ධසද්දො, “චක්ඛු භික්ඛවෙ අද්ධභූතං, රූපා අද්ධභූතා, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං අද්ධභූත”න්ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං, තථා “ඉධ භික්ඛවෙ භික්ඛු න භෙව අනද්ධභූතං අත්තානං න අද්ධභාවෙති”ති පදමිපි. තත්ථ අනද්ධභූතන්ති දුක්ඛෙන අනධිභූතං. දුක්ඛෙන අනධිභූතො නාම මනුස්සත්තභාවො වුවවති, තං න අද්ධභාවෙති නාභිභවතීති සුත්තපදත්ථො.

අනුභවියතෙ සොති අනුභූතො. එවං සමනුභූතො. පච්චනුභූතො. භාවිතො. එත්ථ භාවිතොති ඉමිනා සමානාධිකරණං “සතිසම්බොජ්ඣකඬගො බො කස්සප මයා සම්මදක්ඛාතො භාවිතො”තිආදීසු ගුණිවාචකං පධානපදං සාසනෙ දට්ඨබ්බං. තිත්ථියසමයෙ පන භාවිතොති කාමගුණො වුවවති. චුත්තඤ්ඤෙනං පාළියං “න භාවිතමාසීසති”ති. තත්‍ර භාවිතා නාම පඤ්ච කාමගුණා, තෙ න ආසීසති න සෙවතීති සුත්තපදත්ථො. සම්භාවියතෙ සොති සම්භාවිතො. එවං විභාවිතො. පරිභාවිතො. අනුපරිභූතො. මනංපරිභූතොති මනං පරිභවිසිත්ථ සොති මනංපරිභූතො. එත්ථ මනංපරිභූතොති ඊසකං අප්පත්තපරිභවතො වුවවති. මනන්ති හි නිපාතපදං. “අතිපණ්ඩිතෙන පුත්තෙන, මනම්හි උපකුලිතො, දෙවදත්තෙන අත්තනො අබුද්ධභාවෙන වෙච ඛන්තිමෙත්තාදීනඤ්ච අභාවෙන කුමාරකස්සපත්ථෙරො ච ථෙරී ච මනං නාසිතො, මනං වුළ්භො අහොසී”තිආදීසු චස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. අත්‍ර මනංසද්දස්ස කිඤ්චි යුත්තිං වදාම.

මනංසද්දො ද්විධා භින්නො, නාමං නෙපාතිකඤ්චිති;
සන්තං තස්ස මනං භොති, මනම්හි උපකුලිතොති.

පරිභවිතබ්බොති අඤ්ඤාන පරිභවිතං සක්කුණෙය්‍යාති පරිභවිතබ්බො. එවං පරිභොත්තබ්බො පරිභවතීයො. තබ්බපච්චයට්ඨානෙ හි සක්කුණෙය්‍යපදෙයොජනා දිස්සති “අලද්ධං ආරම්මණං ලද්ධබ්බං ලහනීයං ලද්ධං වා සක්කුණෙය්‍ය”න්ති. අථ වා පරිභවනමරහතීති පරිභවිතබ්බො. එවං පරිභොත්තබ්බො පරිභවතීයො. තථා හි තබ්බපච්චයට්ඨානෙ අරහතිපදෙයොජනා දිස්සති “පරිසක්කුණෙය්‍යං ලාභමරහතීති ලද්ධබ්බ”න්ති. එත්ථ පන පරිභොත්තබ්බොති පදස්ස අත්ථිභාවෙ “බත්තියො බො මහාරාජ දහරොති න උඤ්ඤාතබ්බො න පරිභොත්තබ්බො”ති පාළි නිදස්සනං. අභිඅධිප්‍රබ්බා භූධාතුයො සමානත්ථා. සෙසානි දුක්ඛානි නයානුසාරෙන ඤෙය්‍යානි. භමානොති භවතීති භමානො, මජ්ඣෙක චකාරලොපො දට්ඨබ්බො. අත්‍රිදං චත්තබ්බං –

“කිං සො භමානො සච්චකො”, ඉච්චත්‍ර පාළියං පන;
රූපං භවතිධාතුස්ස, චලොපෙනෙව දිස්සති.

අත්‍රායං පාළි “කිං සො භමානො සච්චකො නිගණ්ඨපුත්තො, යො භගවතො වාදං ආරොපෙස්සති”ති. විභවමානොති විභවතීති විභවමානො. එවං පරිභවමානොතිආදීසු. තත්ථ “අභිසම්භොත්තො”තිමස්ස කරොත්තො නිජ්ඣාදෙන්තො ඉච්චෙවත්ථො. “සබ්බානි අභිසම්භොත්තො, ස රාජවස්තිං වසෙ”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. යස්මා පනිමානි “භවමානො”තිආදීනි විජ්ජකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා සරමානො රොදති, ගච්ඡන්තො ගණ්භාති, “ගච්ඡන්තො සො භාරද්වාපො, අද්දස අච්චුතං ඉසි”න්තිආදීනි විය පරිපුණ්ණත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා රාජා භවමානො සම්පත්තිමනුභවතීතිආදීනා යොජෙතබ්බානි. “සරමානො ගච්ඡන්තො”තිආදීනි හි “යාතො ගතො පත්තො”තිආදීනි සදිසානි න භොන්ති, උත්තරක්‍රියාපදාපෙක්ඛකානි භොන්ති ත්වාපච්චයන්තපදානි වියාති.

පරිභවියමානොති පරිභවියතෙ සොති පරිභවියමානො. එවං පරිභුය්‍යමානොතිආදීසුපි. ඉමානිපි විජ්ජකතපච්චත්තවචනානි, තස්මා “රාජපුරිසෙහි නියමානො වොරො එවං චින්තෙසි”තිආදීනි විය පරිපුණ්ණත්තරක්‍රියාපදානි කත්වා අඤ්ඤාති පරිභවියමානො තාණං ගවෙසති. භොගො පුග්ගලෙනානුභවියමානො පරික්ඛයං ගච්ඡතීතිආදීනා යොජෙතබ්බානි. එවං සබ්බත්‍ර ඊදිසෙසු විජ්ජකතවචනෙසු යොජෙතබ්බානි. අයං අනියතලිඬිගානං නියතලිඬිගෙසු පක්ඛිත්තානං භූත පරාභූත සම්භූතසද්දානං නිද්දෙසො. ඉච්චෙවං පුල්ලිඬිගානං භූධාතුමයානං යථාරහං නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො විභාවිතො.

ඉදානි ඉත්ථිලිඬිගනිද්දෙසො වූච්චති – තත්‍ර භාවිකාති භාවෙතීති භාවිකා. යා භාවනං කරොති, සා භාවිකා. භාවනාති වඩ්ඪනා බුහනා ථාතිකරණං ආසෙවනා බහුලිකාරො. විභාවනාති පකාසනා සන්දස්සනා. අථ වා විභාවනාති අභාවනා

අන්තර්ධාපනා. සම්භාවනානි උක්කංසනා ථොමනා. පරිභාවනානි වාසනා, සමන්තතො වා වඩ්ඪනා. ආකාරන්තිත්ථිලිඨගනිද්දෙසො.

භූමිති සත්තායමානා භවතීති භූමි, අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ ථාවරා ව ජඬ්ගමා වානි භූමි. භූමි වූච්චති පථවී. “පට්ඨමාය භූමියා පත්තියා”ති ආදීසු පන ලොකුත්තරමග්ගො භූමිති වූච්චති. යා පනන්ධබාලමහාජනෙන විඤ්ඤානා පථවී, තස්සිමානි අභිධානානි –

“පථවී මෙදනී භූමි, භූරි භූ පුථුවී මහි;
ජමා වසුමතී උබ්බි, අවනී කු වසුන්ධරා;
ජගතී බිති වසුධා, ධරණි ගො ධරා”ඉති.

අනු භූ කු ගොසද්දා පථවීපදන්තෙ වත්තන්තිති කුත්ත දිට්ඨපුබ්බාති වෙ?

විද්වා භූපාල කුමුද-ගොරක්ඛාදිපදෙසු වෙ;
භූ කු ගොඉති පථවී, වූච්චතිති විභාවයෙ.

භූතීති භවනං භූති. විභූතීති විනාසො, විසෙසතො භවනං වා, අථ වා විසෙසතො භවන්ති සත්තා ඵතායානි විභූති, සම්පත්තියෙව, “රඤ්ඤො විභූති. පිහනියා විභූතියො”ති ව ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. ඉකාරන්තිත්ථිලිඨගනිද්දෙසො.

භූරිති පථවී. සා හි භවන්ති ඵත්ථානි භූරිති වූච්චති, භවති වා පඤ්ඤායති වඩ්ඪති වානි භූරි, අථ වා භූතාභූතා තන්තිස්සිතා සත්තා රමන්ති ඵත්ථානි භූරි. පථවීතිස්සිතා හි සත්තා පථවියංයෙව රමන්ති, තස්මා සා ඉමිනාපි අත්ථෙත භූරිති වූච්චති. භූරිසද්දස්ස පථවීච්චනෙ “භූරිපඤ්ඤො”ති අත්ථසාධකං වචනං. අපිච භූරි වියානි භූරි, පඤ්ඤා, භූරිති පථවීසමාය විත්ථතාය පඤ්ඤාය නාම, “යොගා වෙ ජායතී භූරි, අයොගා භූරිසඬ්ඛයො”ති ඵත්ථ අට්ඨකථාවචනං ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා භූතෙ අත්ථෙ රමතීති භූරි, පඤ්ඤායෙතං නාම, “භූරි මෙධා පරිණායිකා”ති ඵත්ථ අට්ඨකථාවචනං ඉමස්සත්ථස්ස සාධකං. අථ වා පඤ්ඤායෙව රාගාදයො ධම්මෙ අභිභවතීති භූරි, රාගාදිඅරයො අභිභවතීතිපි භූරි. තථා හි පටිසම්භිදාමග්ගෙ ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන වුත්තං “රාගං අභිභූයතීති භූරි, පඤ්ඤා. දොසං මොහං...පෙ.... රාගො අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරි, පඤ්ඤා. දොසො. මොහො...පෙ.... සබ්බෙ භවගාමිනො කම්මා අරි, තං අරිං මද්දතීති භූරි, පඤ්ඤා”. ඵත්ථ පන “ගොත්‍රභූ”ති පදමිච “අරිභූ”ති වත්තබ්බෙපි භූසද්දං පුබ්බතිපාතං කත්වා සන්ධිවසෙන භූරිති පදමුච්චාරිතන්ති දට්ඨබ්බං. අපිච ඊදිසෙසු නාමිකපදෙසු විනාපි උපසග්ගෙන අභිභවනාදිඅත්ථා ලබ්භන්තියෙව, නාඛ්‍යාතිකපදෙසුති දට්ඨබ්බං. ඉදං පන පඤ්ඤාය පරියායවචනං –

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

පඤ්ඤා පජානනා චිත්තා, විචයො උපලක්ඛණා;
පව්චයො ච පණ්ඩිච්චං, ධම්මවිචයමෙව ච.

සල්ලක්ඛණා ච කොසල්ලං, භූරී පච්චුපලක්ඛණා;
නෙපුඤ්ඤඤ්ඤවෙව වෙහඛ්‍යා, මෙධා වුපපරික්ඛකා.

සම්පජඤ්ඤඤ්ඤව පරිණා-යිකා වෙව විපස්සනා;
පඤ්ඤිත්ථියං පඤ්ඤාබලං, අමොහො සම්මාදිට්ඨි ච;
පතොදො වාහිධම්මස්මා, ඉමානි ගහිතානි මෙ.

ඤාණං පඤ්ඤාණමුම්මච්චිගො, සත්ථො සොතො ච දිට්ඨි ච;
මත්තා බොධො බුද්ධි බුද්ධං, පටිභානඤ්ඤව බොධිති.

ධම්මො විජ්ජා ගති මොනං, නෙපක්කං ගො මතී මුති;
විමංසා යොනි ධොනා ච, පණ්ඩා පණ්ඩිච්චයම්පි ච;
වෙදො පණ්ඩිතියඤ්ඤවෙව, චිකිච්ඡා මිරියාපි ච.

“සොතො බොධි” ති යං වුත්තං, ඤාණනාමද්වයං ඉදං;
බුද්ධපච්චෙකසම්බුද්ධ-සාවකානම්පි රුහති.

“අභිසම්බොධි සම්බොධි”, ඉති නාමද්වයං පන;
පච්චෙකබුද්ධසබ්බඤ්ඤ-බුද්ධානංයෙව රුහති.

අභිසම්බොධිසඬ්ඛාතා, පරමොපපදා පන;
ඤාණපණ්ණත්ති සබ්බඤ්ඤ-සම්බුද්ධස්සෙව රුහති.

සම්මාසම්බොධිසඬ්ඛාතා, අනුත්තරපදාදිකා;
බුද්ධා වා ඤාණපණ්ණත්ති, සබ්බඤ්ඤස්සෙව රුහති.

“සබ්බඤ්ඤතා” ති යං වුත්තං, ඤාණං සබ්බඤ්ඤනොව තං;
යුජ්ජතෙ අවසෙසා තු, ඤාණපඤ්ඤත්ති සබ්බගා.

ඤාණභාවම්හි සන්තෙපි, ධම්මවක්ඛාදිකං පන;
පයොජනත්තරාභාවා, නාත්‍ර සන්දස්සිතං මයාති.

භූතීති භූතස්ස භරියා. යථා හි පෙතස්ස භරියා “පෙතී” ති වුච්චති, එවමෙව
භූතස්ස භරියා “භූතී” ති වුච්චති. භොතීති යාය සද්ධිං කථෙත්තෙන සා ඉත්ථී
“භොතී” ඉති වත්තබ්බා, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථී වොහරියතීති ච දට්ඨබ්බං.
යථා හි පුරිසෙන සද්ධිං කථෙත්තෙන පුරිසො “භවං” ඉති වොහරියති, එවමෙව

ඉත්ථියා සද්ධිං කට්ඨන්තෙන ඉත්ථි ‘‘හොති’’ ඉති වොහරියති. ‘‘කුතො නු භවං භාරද්වාජො, ඉමෙ ආනෙසි දාරකෙ’’ති, ‘‘අහං හොතිං උපට්ඨස්සං, මා හොති කුපිතා අහු’’ති චෙත්ථ නිදස්සනං. අථ වා ඉධෙකච්චො සත්තො ඉත්ථිලිඛගවසෙන ලද්ධනාමො, සො ‘‘හොති’’ ඉති චත්තබ්බො, තස්මා ඉමිනා පදෙන ඉත්ථිපි ඉත්ථිලිඛගෙන ලද්ධනාමා අනිත්ථිපි වොහරියතීති ව දට්ඨබ්බො. තථා හි දෙවපුත්තොපි ‘‘දෙවතා’’ති ඉත්ථිලිඛගවසෙන වොහරිතබ්බත්තා දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘හොති’’ ඉති වොහරිතො, පගෙව දෙවධීතා. තථා හි ‘‘හොති වරහි ජානාති, තං මෙ අක්ඛාහි පුච්ඡිතා’’ති එත්ථ පන දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘හොති’’ ඉති ඉත්ථි ලිඛගවොභාරො කතො. අත්‍රායං සුත්තපදත්ථො ‘‘යදි සො කුහකො ධනත්ථිකො තාපසො න ජානාති, හොති දෙවතා පන ජානාති කි’’න්ති. අපිච –

‘‘අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආවරියො මමා’’ති –

මට්ඨකුණ්ඩලිචත්ථස්මිං පුල්ලිඛගයක්ඛසද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘අත්ථකාමො’’ති පුල්ලිඛගවසෙන ඉත්ථිලිඛගඤ්ච දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා ‘‘හිතකාමා’’ති ඉත්ථිලිඛගවසෙන පුරිසභූතො මට්ඨකුණ්ඩලි වොහරිතො. අඤ්ඤත්‍රාපි දෙවතාසද්දමපෙක්ඛිත්වා දෙවපුත්තො ඉත්ථිලිඛගවසෙන වොහරිතො –

‘‘න ත්වං බාලෙ විජානාසි, යථා අරහතං වචො’’ති;
‘‘අත්ථකාමාසි මෙ අමිම, හිතකාමාසි දෙවතෙ’’ති.

එත්ථ පන ‘‘එහි බාලෙ බමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බල’’න්ති එත්ථ ව ඉත්ථියෙව ඉත්ථිලිඛගවසෙන වොහරිතා, තස්මා කත්ථවි ඉත්ථිපුරිසපදත්ථසඬ්ඛාතං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා ලිඛගමත්තමෙවාපෙක්ඛිත්වා හොති දෙවතා, හොති සිලා, හොති ජම්බු, හොතිං දෙවතන්තිආදීහි සද්ධිං පච්චත්තවචනාදීනි යොජෙතබ්බානි. කත්ථවි පන ලිඛගඤ්ච අත්ථඤ්ච අපෙක්ඛිත්වා ‘‘හොති ඉත්ථි, හොතිං දෙව’’න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි. විභාවිතීති විභාවෙතීති විභාවිතී. එවං පරිභාවිතීතිආදීසුපි. ඊකාරන්තිත්ථිලිඛගනිද්දෙසො.

භූති සත්තායමානා භවතීති භූ. අථ වා භවන්ති ජායන්ති වඩ්ඪන්ති චෙත්ථ සත්තසඬ්ඛාරාති භූ. භූ චූච්චති පථවී. අභූති වඩ්ඪිවිරහිතා කථා, න භූතපුබ්බාති වා අභූ, අභූතපුබ්බා කථා. න භූතාති වා අභූ, අභූතා කථා. ‘‘අභූං මෙ කථං නු භණ්ඨි, පාපකං වත භාසස්මි’’ති ඉදමෙනෙසමත්ථානං සාධකං වචනං. උභකාරන්තිත්ථිලිඛගනිද්දෙසො. නියතිත්ථිලිඛගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඛිගානං පන නියතිත්ථිලිඛිගෙසු පක්ඛිත්තානං
භූතපරාභූතසම්භූතසද්දාදීනං නිද්දෙසො නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයොයාව.
ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඛිගානං භූතානුමයානං යථාරහං නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො
විභාවිතො.

ඉදානි නපුංසකලිඛිගනිද්දෙසො වුවචති - තත්‍ර භූතන්ති චතුබ්බිධං
පථවිධානුආදිකං මහාභූතරූපං. තඤ්ඤි අඤ්ඤෙසං නිස්සයභාවෙන භවතීති භූතං,
භවති වා තස්මිං තදධිනවුත්තිතාය උපාදාරූපන්ති භූතං. අථ වා භූතන්ති සත්තො
භූතනාමකො වා. භූතන්ති හි නපුංසකවසෙන සකලො සත්තො එවංනාමකො ව
යක්ඛාදිකො වුවචති. “කාලො සසති භූතානි, සබ්බානෙව සහත්තනා. යාතීධ
භූතානි සමාගතානි, උප්ඤ්ඤාපෙත්වාන භූතානි, තම්භා යානා අපක්කමී”ති
එවමාදීසු නපුංසකප්පයොගො වෙදිතබ්බො. ගාතාබන්ධසුබන්ධං
ලිඛිගවිපල්ලාසොති වෙ? තන්ත, “යක්ඛාදීනි මහාභූතානි යං ගණ්හන්ති, නෙව
තෙසං තස්ස අත්තො, න බහි යානං උපලබ්භතී”ති වුණ්ණියපදරචනායම්පි
භූතසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තදස්සනතොති අවගන්තබ්බං. මහාභූතන්ති
වුත්තප්පකාරං චතුබ්බිධං මහාභූතරූපං. තස්ස මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි
මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. කථං? මහන්තං භූතන්ති මහාභූතං,
මායාකාරසඬ්ඛාතෙන මහාභූතෙන සමන්තිපි මහාභූතං, යක්ඛාදීහි මහාභූතෙහි
සමන්තිපි මහාභූතං, මහන්තෙහි සාසච්ඡාදනාදිපච්චයෙහි භූතං පවත්තන්තිපි
මහාභූතං, මහාවිකාරභූතන්තිපි මහාභූතං. එවං මහන්තපාතුභාවාදීහි කාරණෙහි
මහාභූතතා වෙදිතබ්බා. අත්‍රිදං සුට්ඨපලක්ඛිතබ්බං -

පුන්තපුංසකලිඛිගො ව, භූතසද්දො පවත්තති;
පණ්ණත්තියං ගුණෙ වෙව, ගුණෙයෙවිත්ථිලිඛිගකො.

භූත සම්භූතසද්දාදි-නගෙ පණ්ණත්තිවාචකා;
යොජෙතබ්බා තිලිඛිගෙ තෙ, ඉති ඤෙ යාං විසෙසතො.

“භූතො තිට්ඨති, භූතානි, තිට්ඨන්ති, සමණො අයං;
ඉදානි භූතො, විත්තානි, භූතානි විමලානි තු.

වඤ්ඤා භූතා වධු එසා”, ඉච්චුදාහරණානිමෙ;
වුත්තානි සුට්ඨ ලක්ඛෙයා, සාසනත්ථගවෙසකො.

භවිත්තන්ති වඩ්ඪිතට්ඨානං. තඤ්ඤි භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථානි භවිත්තන්ති
වුවචති, “ජනිත්තං මෙ භවිත්තං මෙ, ඉති පඬිකෙ අවස්සයි”න්ති
ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

“භවිත්තං” ඉති “භාවිත්ත”-න්ති ව පායො ද්විධා මයා;

රස්සත්තදීඝභාවෙන, දිට්ඨො භග්ගවජානකෙ.

භූතන්ති භවනං භූතං වද්ධි. “අභමෙව දුස්සයා භූතභතා, රඤ්ඤො මහාපතාපස්සා”ති, “භූතභවිටං කතං මයා”ති ච ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං.

භවනන්ති භවනක්‍රියා. අථ වා භවන්ති වඩ්ඪන්ති එත්ථ සත්තා පුත්තධීතාහි නානාසම්පත්තීහි වාති භවනං වුව්චති ගෙහො, “පෙත්තිකං භවනං මමා”ති ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. “ගෙහො සරඤ්ච ආවාසො, භවනඤ්ච නිකෙතන”න්ති ඉදං පරියායවචනං. පරාභවනන්ති අවද්ධිමාපජ්ජනං. සම්භවනන්ති සුට්ඨ භවනං. විභවනන්ති උච්ඡේදො විනාසො වා. පාතුභවනන්ති පාකටතා සරුපලාහො ඉච්චෙවත්ථො. ආවිභවනන්ති පච්චක්ඛහාවො. තිරොභවනන්ති පටිච්ඡන්තහාවො. විනාභවනන්ති විනාහාවො. සොත්ථිභවනන්ති සුවත්ථිතා. පරිභවනන්ති පිළනා හීළනා වා. අභිභවනන්ති විධමනං. අධිභවනන්ති අජ්ඣේදාත්ථරණං. අනුභවනන්ති පරිභුඤ්ජනං. සමනුභවනන්ති සුට්ඨ පරිභුඤ්ජනං. පච්චනුභවනන්ති අධිපතිභාවෙනපි සුට්ඨ පරිභුඤ්ජනං. නිග්ගහිතන්තනපුංසකලිඬගනිද්දෙසො.

අත්ථවිභාවීති අත්ථස්ස විභාවනසීලං චිත්තං වා ඤාණං වා කුලං වා අත්ථවිභාවි. එවං ධම්මවිභාවි. ඉකාරන්තනපුංසකලිඬගනිද්දෙසො.

ගොත්‍රභූති පඤ්ඤත්තාරම්මණං මහග්ගතාරම්මණං වා ගොත්‍රභූතිත්තං. තඤ්ඤි කාමාවචරගොත්තමභිභවති, මහග්ගතගොත්තඤ්ච භාවෙති නිබ්බත්තෙතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුව්චති. අපිච ගොත්‍රභූති නිබ්බානාරම්මණං මග්ගවීරියං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං වා සඬ්ඛාරාරම්මණං වා ඵලසමාපත්තිවීරියං පවත්තං ගොත්‍රභුඤාණං. තෙසු හි පයමං පුට්ඨජ්ජනගොත්තමභිභවති, අරියගොත්තඤ්ච භාවෙති, ගොත්තාහිධානා ච නිබ්බානතො ආරම්මණකරණවසෙන භවතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුව්චති, දුතියං පන සඬ්ඛාරාරම්මණමපි සමානං ආසෙවනපච්චයභාවෙන සසම්පයුත්තානි ඵලචිත්තානි ගොත්තාහිධානෙ නිබ්බානමභි භාවෙතීති “ගොත්‍රභූ”ති වුව්චති. ඉදං පාළිවචත්ථානං –

“ගොත්‍රභූ”ඉති රස්සත්ත-වසෙන කථිතං පදං;
නපුංසකන්ති විඤ්ඤෙය්‍යං, ඤාණචිත්තාදිපෙක්ඛකං.

“ගොත්‍රභූ”ඉති දීඝත්ත-වසෙන කථිතං පන;
පුල්ලිඬගමිති විඤ්ඤෙය්‍යං, පුග්ගලාදිකපෙක්ඛකං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

දීඝභාවෙන චුත්තං තු, නපුංසකන්ති නො වදෙ;
බින්නද්වන්ති'තරෙ භෙදා, තයො ඉති හි භාසිතා.

ඊකාරන්තා ව උදන්තා, රස්සත්තං යන්ති සාසනෙ;
නපුංසකත්තං පත්වාන, සහභු සීසයායිති.

චිත්තෙන සහ භවතීති චිත්තසහභු, චිත්තෙන සහ න භවතීති නචිත්තසහභු,
රූපං. උකාරන්තනපුංසකලිඛිගනිද්දෙසො. නියතනපුංසකලිඛිගනිද්දෙසොයං.

අනියතලිඛිගානං නියතනපුංසකලිඛිගෙසු පක්ඛිත්තානං
භූතපරාභූතසද්දාදීනං නිද්දෙසො නයානුසාරෙන සුවිඤ්ඤෙයොයාව. ඉච්චෙවං
නපුංසකලිඛිගානං භූධාතුමයානං යථාරහං නිබ්බවනාදිවසෙන නිද්දෙසො
විභාවිතො. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ලිඛිගත්තයනිද්දෙසො සමත්තො.

උල්ලිඛිගනෙන විවිධෙන නයෙන චුත්තං,
භූධාතුසද්දමයලිඛිගතිකං යදෙනං;
ආලිඛිගියං පියතරඤ්ච සුතං සුලිඛිගං,
පොසො කරෙ මනසි ලිඛිගවිදුත්තමිච්ඡං.

ඉති නවඛිගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

භූධාතුමයානං තිව්ධලිඛිගිකානං නාමිකරූපානං විභාගො

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

5. ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගනාමිකපදමාලා

භූ ධාතුතො පචත්තානං, නාමිකානමිතො පරං;
නාමමාලං පකාසිස්සං, නාමමාලන්තරමිපි ව.

විප්පකිණ්ණකථා එත්ථ, එවං චුත්තෙ න භෙස්සති;
පභෙදො නාමමාලානං, පරිපුණ්ණොව භෙහිති.

පුබ්බාවරියසීභානං, තස්මා ඉධ මතං සුතං;
පුරෙවරං කරිත්වාන, චක්ඛාමි සවිනිච්ඡයං.

පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ. පුරිසෙන, පුරිසෙහි, පුරිසෙහි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසා, පුරිසස්මා, පුරිසමිහා, පුරිසෙහි, පුරිසෙහි. පුරිසස්ස, පුරිසානං. පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසමිහි, පුරිසෙසු. හො පුරිස, භවන්තො පුරිසා.

අයමායස්මතා මහාකච්චානෙන පහින්තපට්ඨමිහිදෙන කතස්මා නිරුත්තිපිටකතො උද්ධරිතො පුරිසඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලානගො. තත්‍ර පුරිසච්චනඵකච්චනපුට්ඨවචනෙසු පච්චත්තච්චනාදීනි භවන්ති. තං යථා? පුරිසො තිට්ඨති, පුරිසා තිට්ඨන්ති. තත්‍ර පුරිසොති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ පච්චත්තච්චනං භවති, පුරිසාති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ පච්චත්තච්චනං භවති.

පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සති. තත්‍ර පුරිසන්ති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ උපයොගච්චනං භවති, පුරිසෙති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ උපයොගච්චනං භවති.

පුරිසෙන කතං, පුරිසෙහි කතං, පුරිසෙහි කතං. තත්‍ර පුරිසෙනාති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ කරණච්චනං භවති, පුරිසෙහි, පුරිසෙහීති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ කරණච්චනං භවති.

පුරිසස්ස දීයතෙ, පුරිසානං දීයතෙ. තත්‍ර පුරිසස්සාති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ සම්පදානච්චනං භවති, පුරිසානන්ති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ සම්පදානච්චනං භවති.

පුරිසා නිස්සං, පුරිසස්මා නිස්සං, පුරිසමිහා නිස්සං, පුරිසෙහි නිස්සං, පුරිසෙහි නිස්සං. තත්‍ර පුරිසාති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ නිස්සක්කච්චනං භවති. පුරිසස්මාති...පෙ.... පුරිසමිහාති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ නිස්සක්කච්චනං භවති, පුරිසෙහි, පුරිසෙහීති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ නිස්සක්කච්චනං භවති.

පුරිසස්ස පරිග්ගහො, පුරිසානං පරිග්ගහො. තත්‍ර පුරිසස්සාති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ සාම්ච්චනං භවති, පුරිසානන්ති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ සාම්ච්චනං භවති.

පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, පුරිසස්මිං පතිට්ඨිතං, පුරිසමිහි පතිට්ඨිතං, පුරිසෙසු පතිට්ඨිතං. තත්‍ර පුරිසෙති පුරිසච්චනෙ ඵකච්චනෙ භූමිමච්චනං භවති, පුරිසස්මින්ති...පෙ.... පුරිසමිහීති...පෙ.... පුරිසෙසුති පුරිසච්චනෙ පුට්ඨවචනෙ භූමිමච්චනං භවති.

හො පුරිස නිට්ඨං, හවන්තො පුරිසා නිට්ඨං. තත්‍ර හො පුරිසඉති පුරිසවචනෙ එකවචනෙ ආලපනං හවති, හවන්තො පුරිසාඉති පුරිසවචනෙ පුට්ඨවචනෙ ආලපනං හවතීති ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ නයො විත්ථාරෙතබ්බො.

යමකමහාපෙරෙන කතාය පන චූළනිරුත්තියං “හො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා “හො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං වුත්තං. කිඤ්චාපි තාදිසො නයො නිරුත්තීපිටකෙ නත්ථී, තථාපි බ්‍රහ්මාලපනවිසයෙ “හො යක්ඛා”ඉතිආදීනං ආලපනබ්‍රවචනානං ඡාතකට්ඨකථාදීසු දිස්සනතො පසත්ථතරොව හොති විඤ්ඤානං පමාණඤ්ච, තස්මා ඉමිනා යමකමහාපෙරමතෙනපි “පුරිසො පුරිසා පුරිස”න්තිආදීනි වත්වා ආමන්තෙන “හො පුරිස, හො පුරිසා, හවන්තො පුරිසා”ති නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො.

තත්ථ පුරිසොති පයමාය එකවචනං. පුරිසාති බ්‍රවචනං. පුරිසන්ති දුතියාය එකවචනං. පුරිසෙති බ්‍රවචනං. පුරිසෙනාති තතියාය එකවචනං. පුරිසෙහි, පුරිසෙහිති ද්වෙ බ්‍රවචනානි. පුරිසස්සාති චතුත්ථියා එකවචනං. පුරිසානන්ති බ්‍රවචනං. පුරිසා, පුරිසස්මා, පුරිසමිහාති තිණි පඤ්චමියා එකවචනානි. පුරිසෙහි, පුරිසෙහිති ද්වෙ බ්‍රවචනානි. පුරිසස්සාති ඡට්ඨියා එකවචනං. පුරිසානන්ති බ්‍රවචනං. පුරිසෙ, පුරිසස්මිං, පුරිසමිහිති තිණි සත්තමියා එකවචනානි. පුරිසෙසුති බ්‍රවචනං. හො පුරිසාති අට්ඨමියා එකවචනං. හො පුරිසා, හවන්තො පුරිසාති ද්වෙ බ්‍රවචනානි.

කිඤ්චාපෙතෙසු “පුරිසා”ති ඉදං පයමාපඤ්චමීඅට්ඨමීනං, “පුරිසෙ”ති ඉදං දුතියාසත්තමීනං, “පුරිසෙහි, පුරිසෙහි”ති තතියාපඤ්චමීනං, “පුරිසාන”න්ති චතුත්ථීඡට්ඨීනං එකසදිසං, තථාපි අත්ථවසෙන අසඬ්ඤාතො වෙදිතබ්බො. කථං? “පුරිසො නිට්ඨති, පුරිසා නිට්ඨන්ති. පුරිසං පස්සති, පුරිසෙ පස්සති”තිආදීනා.

තත්ථ ච හොති ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකවචනංයෙව හොති, අථ බො බ්‍රවචනමපි හොතීති “හො පුරිසා”ඉති බ්‍රවචනස්පයොගොපි ගහිතො. “හවන්තො”තිදං පන බ්‍රවචනමෙව හොතීති “පුරිසා”ති පුන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඉති යමකමහාපෙරෙන “හො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං වත්වා “හො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං වුත්තං. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ච නිපාතභූතො හොසද්දො එකවචනබ්‍රවචනවසෙන ද්විධා හිජ්ජති. අත්‍රිමානි නිදස්සනපදානි – “අපි නු බො සපරිග්ගහානං තෙවිජ්ජානං බ්‍රාහ්මණානං අපරිග්ගහෙන බ්‍රහ්මිනා සද්ධිං සංසන්දති සමෙතීති, නො හිදං හො ගොතම. අච්ඡරියං හො ආනන්ද, අබ්භූතං හො ආනන්ද, එහි හො සමණ, හො පබ්බජිත”ඉච්චාදිපාළිතො අට්ඨකථාතො ච

භොසද්දස්ස එකවචනප්පයොගෙ පවත්තිනිදස්සනං, “තෙන හි භො මමි සුඤ්ඤාං. යථා මයමෙව අරහාම තං භවත්තං ගොතමං දස්සනාය උපසංඝාතමිතුං, නාහං භො සමණස්ස ගොතමස්ස සුභාසිතං සුභාසිතතො නාභිහත්තමොදාමි, පස්සථ භො ඉමං කුලපුත්තං. භො යක්ඛා අහං ඉමං තුම්භාකං භාජෙත්වා දදෙය්‍යාං. අපරිසුද්ධො පනම්හි, භො ධුත්තා තුම්භාකං ක්‍රියා මය්‍යං න රුච්චති. සො තෙ පුරිසෙ ආහ භො තුම්භෙ මං මාරොත්තා රඤ්ඤො දස්සෙත්වා ච මාරොථා”ති ඉච්චාදි පන පාළිතො අට්ඨකථාතො ච භොසද්දස්ස ඛණ්ඩවචනප්පයොගෙ පවත්තිනිදස්සනං. කච්චායනප්පකරණෙ පන “භො පුරිස, භො පුරිසා”ති පද්දවයං ආලපනෙකවචනවසෙන චුත්තං. තං යථා ආගමෙහි න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙතඛිං.

කෙච්චි පන අද්දරට්ඨස්සාලපනෙ “භො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡන්ති, ද්දරට්ඨස්සාලපනෙ පන “භො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡන්ති. අද්දරට්ඨානං ද්දරට්ඨානඤ්ච පුරිසානං ඉත්ථිනඤ්ච ආලපනෙ න කිඤ්චි වදන්ති. තථා අද්දරට්ඨාය ද්දරට්ඨාය ච ඉත්ථියා ආලපනෙ තෙ පුච්ඡිතඛිං “අද්දරට්ඨානං ද්දරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනෙ කථං චත්තඛිං”න්ති. අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා උත්තරි කිඤ්චි චත්තුං න සක්ඛිස්සන්ති. එවමිති තෙ වෙ වදෙය්‍යුං “භවත්තො පුරිසාති ඉමිනාච අද්දරට්ඨානං ද්දරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවති”ති. තදා තෙ චත්තඛිං “යදි භවත්තො පුරිසා”ති ඉමිනා අද්දවෙජ්ඣකා වචනෙන අද්දරට්ඨානං ද්දරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවති, එවං සත්තෙ “භො පුරිස”ඉති රස්සපදෙනපි ද්දරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං චත්තඛිං, එවං අචත්ථා කිමත්ථං අද්දරට්ඨස්සාලපනෙ “භො පුරිස”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡථ, කිමත්ථඤ්ච ද්දරට්ඨස්සාලපනෙ “භො පුරිසා”ඉති දීඝවසෙන ආලපනෙකවචනං ඉච්ඡථ.

නත්ත “තග්ග භගවා ඛොජ්ඣකඛිං, තග්ග සුගත ඛොජ්ඣකඛිං”තිආදීසු ආලපනපදහුතං “භගවා”ඉති දීඝපදං සමීපෙ ධීතකාලෙපි දුරෙ ධීතකාලෙපි බුද්ධස්සාලපනපදං භවිතුමරහතෙව, තථා ආලපනපදහුතං “සුගත”ඉති රස්සපදමිති. යස්මා පනෙතෙසු “භගවා”ති ආලපනපදස්ස න කත්ථවිපි රස්සත්තං දිස්සති, “සුගතා”ති ආලපනපදස්ස ච න කත්ථවිපි දීඝත්තං දිස්සති, තස්මා දීඝරස්සමත්තාහෙදං අචිත්තෙත්වා “පුරිස”ඉති රස්සවසෙන චුත්තපදං පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ධීතස්ස පුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ අද්දරට්ඨස්සාලපනපදං භවති, ආයතස්සරවසෙන දුරෙ ධීතපුරිසස්ස ආමන්තනකාලෙ ද්දරට්ඨස්සාලපනපදං භවතීති ගහෙතඛිං. තථා “භවත්තො පුරිසා, භො යක්ඛා, භො ධුත්තා”තිආදීනි දීඝවසෙන චුත්තාති ආලපනඛණ්ඩවචනපදානිපි පකතිස්සරවසෙන සමීපෙ ධීතපුරිසානං ආමන්තනකාලෙ අද්දරට්ඨානමාලපනපදානි භවන්ති, ආයතස්සරවසෙන දුරෙ ධීතපුරිසාදීනං ආමන්තනකාලෙ ද්දරට්ඨානමාලපනපදානි භවන්තීති

ගහෙනබ්බානි. තථා හි බ්‍රාහ්මණා කත්ථවි කත්ථවි රස්සට්ඨානෙපි දීඝට්ඨානෙපි ආයතෙන සරෙන මජ්ඣිමායතෙන සරෙන අව්වායතෙන ච සරෙන වෙදං පටන්ති ලිබ්බුමසක්කුණෙය්‍යාන ගීතස්සරෙන විය. ඉති සබ්බක්ඛරෙසුපි ආයතෙන සරෙත්ථවාරණං ලබ්භතෙව ලිබ්බුමසක්කුණෙය්‍යං, තස්මා අසම්පට්මනොතරිත්වා “හො පුරිස” ඉති වචනෙන දුරට්ඨස්ස ච අදුරට්ඨස්ස ච පුරිසස්සාලපනං භවති, “හො පුරිසා, භවත්තො පුරිසා” ති ඉමෙහි වචනෙහිපි දුරට්ඨානඤ්ච අදුරට්ඨානඤ්ච පුරිසානමාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉති දුරට්ඨස්ස අදුරට්ඨානඤ්ච ආයතෙන සරෙන ආමන්තනමෙව පමාණං, න දීඝරස්සමත්තාවිසෙසො, තස්මා “හො සත්ථ, හො රාජ, හො ගච්ඡ, හො මුනි, හො දණ්ඩි, හො හික්ඛු, හො සයම්භු, හොති කඤ්ඤො, හොති පත්ති, හොති ඉත්ථි, හොති යාගු, හොති වට්ඨ, හො කුල, හො අට්ඨි, හො චක්ඛු” ඉච්චෙවමාදීහි පදෙහි අදුරට්ඨස්සාලපනඤ්ච දුරට්ඨස්සාලපනඤ්ච භවති. “භවත්තො සත්ථා, සත්ථාරො, හොතියො කඤ්ඤො, කඤ්ඤොයො” ති ඵ්වමාදීහිපි පදෙහි අදුරට්ඨානඤ්චාලපනං භවතීති දට්ඨබ්බං.

ඉදං පනෙත්ථ සත්තිට්ඨානං -

තස්ස තං වචනං සුත්ථා, රඤ්ඤො පුත්තං අදස්සය්‍යං;
පුත්තො ච පිතරං දිස්වා, දුරතොවජ්ඣභාසථ.

ආගච්ඡු දොචාරිකා බග්ගබන්ධා,
කාසාවියා හන්තු මම ජනිත්ථ;
අක්ඛාහි මෙ පුච්ඡිතො එතමත්ථං,
අපරාධො කො ත්විධ මමජ්ජ අත්ථි.

ඵචං සද්ධම්මරාජෙන, වොහාරකුසලෙන වෙ;
සුදෙසිතෙ සොමනස්ස-ජාතකෙ සබ්බදස්සිනා.

දුරට්ඨානෙපි රස්සත්තං, “ජනිත්ථ” ඉති දිස්සති;
න කත්ථවිපි දීඝත්තං, ඉති නීති මයා මතා.

ඉදම්පෙත්ථ වත්තබ්බං “කුතො නු හො ඉදමායාතං ‘දුරට්ඨස්සාලපනං අදුරට්ඨස්සාලපනම්’ ති”? සද්දසත්ථතො. සද්දසත්ථං නාම න සබ්බසො බුද්ධවචනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන හොති.

ඉමස්මිං පකරණෙ “බහුවචන” ත්ති වා “පුථුවචන” ත්ති වා “අනෙකවචන” ත්ති වා අත්ථතො එකං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං, තස්මා සබ්බත්ථ “බහුවචන” ත්ති වා “පුථුවචන” ත්ති වා “අනෙකවචන” ත්ති වා

වොහාරො කාතබ්බො, පුට්ඨවනං අනෙකවචනන්ති ච ඉදං සාසනෙ නිරුත්තඤ්ඤානං වොහාරො, ඉතරං සද්දසත්ථවිදුනං.

කස්මා පන ඉමස්මිං පකරණෙ ද්විවචනං න චුත්තන්ති? යස්මා බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි, තස්මා න චුත්තන්ති. නනු බුද්ධවචනෙ වචනත්තයං අත්ථි, තථා හි “ආයස්මා”ති ඉදං ඵකවචනං, “ආයස්මන්තා”ති ඉදං ද්විවචනං, “ආයස්මන්තො”ති ඉදං බහුවචනන්ති? තන්ත, යදි “ආයස්මන්තා”ති ඉදං වචනං ද්විවචනං භවෙය්‍ය, “පුරිසො පුරිසා”ති ආදීසු කතරං ද්විවචනන්ති වදෙය්‍යාථ, තස්මා බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි. තෙනෙව හි සි යො අං යො නා හීති ආදිනා ඵකවචනබහුවචනානෙව දස්සිතානීති.

නනු ච හො “සුණන්තු මෙ ආයස්මන්තා, අජ්ජ උපොසථො පන්තරසො. යදායස්මන්තානං පත්තකල්ලං, මයං අඤ්ඤමඤ්ඤං පාරිසුද්ධිඋපොසථං කරෙය්‍යාමා”ති පාළියං ද්වෙ සන්ධාය “ආයස්මන්තා”ති චුත්තං, “උද්දිට්ඨා බො ආයස්මන්තො වත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා”ති ආදීසු පන පාළීසු බහවො සන්ධාය “ආයස්මන්තො”ති චුත්තං, න ච සක්කා වත්තුං “යථා තථා චුත්ත”න්ති, පරිවාසාදිආරොචනෙහි අට්ඨකථාවරියෙහි විඤ්ඤාතසුගතාධිප්පායෙහි “ද්විත්තං ආරොචෙන්නෙ ‘ආයස්මන්තා ධාරෙන්තු’ති, තිණ්ණං ආරොචෙන්නෙ ‘ආයස්මන්තො ධාරෙන්තු’ති වත්තබ්බ”න්ති චුත්තත්තාති? සච්චං චුත්තං, තං පන විනයවොහාරවසෙන චුත්තන්ති. නනු විනයො බුද්ධවචනං, කස්මා “බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නාම නත්ථි”ති වදාති? සච්චං විනයො බුද්ධවචනං, තථාපි විනයකම්මවසෙන චුත්තත්තා උපලක්ඛණමත්තං, න සබ්බසාධාරණබහුවචනපරියාපන්තං. යදි හි “ආයස්මන්තා”ති ඉදං ද්විවචනං සියා, තප්පයොගානිපි ක්‍රියාපදානි ද්විවචනානෙව සියුං, තථාරූපානිපි ක්‍රියාපදානි න සන්ති. න හි අක්ඛරසමයකොච්ඤා ක්‍රියාපදානිපි දිබ්බවක්ඛනා වස්සසතම්පි වස්සසහස්සම්පි සමචෙක්ඛන්තො බුද්ධවචනෙ ඵකම්පි ක්‍රියාපදං ද්විවචනන්ති පස්සෙය්‍ය, ඵං ක්‍රියාපදෙසු ද්විවචනස්සාභාවා නාමිකපදෙසු ද්විවචනං නත්ථි. නාමිකපදෙසු තදභාවාපි ක්‍රියාපදෙසු තදභාවො වෙදිතබ්බො. සක්කටභාසායං ද්වීසුපි ද්විවචනානි සන්ති, මාගධභාසායං පන නත්ථි.

අපිච “පුට්ඨවන”න්ති නිරුත්තිවොහාරොපි “බුද්ධවචනෙ ද්විවචනං නත්ථි”ති ඵකමත්ථං දීපෙති. තඤ්ඤි සක්කටභාසායං චුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභූතං වචනං, තත්ථ වා චුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනං “පුට්ඨවන”න්ති චුච්චති. කථමිදං සක්කටභාසායං චුත්තා ද්විවචනතො බහුවචනතො ච විසුංභූතං වචනන්ති වෙ? යස්මා සක්කටභාසායං “පුට්ඨවන”න්ති වොහාරො නත්ථි, තස්මා ඉදං තෙහි සක්කටභාසායං චුත්තෙහි ද්විවචනබහුවචනෙහි විසුංභූතඅත්ථස්ස වචනන්ති චුච්චති. කථඤ්ඤ පන

සක්කටභාසායං වුත්තෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනන්ති පුට්ඨවචනන්ති වෙ? යස්මා සක්කටභාසායං ද්වෙ උපාදාය ද්විවචනං වුත්තං, න තිවතුපඤ්චාදිකෙ බහවො උපාදාය, බහවො පන උපාදාය බහුවචනං වුත්තං, න ද්වෙ උපාදාය, අයං සක්කටභාසාය විසෙසො. මාගධභාසායං පන ද්විතිවතුපඤ්චාදිකෙ බහවො උපාදාය පුට්ඨවචනං වුත්තං, තස්මා සක්කටභාසායං වුත්තෙහි අත්ථෙහි විසුංභූතස්ස අත්ථස්ස වචනන්ති පුට්ඨවචනන්ති වුච්චති. අයං මාගධභාසාය විසෙසො. තස්මාත්‍ර පුට්ඨභූතස්ස, පුට්ඨනො වා අත්ථස්ස වචනං “පුට්ඨවචන”න්ති අත්ථො සමධිගන්තබ්බො.

ඉදානි “පුරිසො, පුරිසා, පුරිස”න්ති නිරුත්තිප්පකතො උද්ධරිතනයං නිස්සාය පකතිරූපභූතස්ස භූතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

භූතො, භූතා. භූතං, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතමිහා, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ, භූතස්මිං, භූතමිහි, භූතෙසු. හො භූත, භවන්තො භූතා.

අථ වා “හො භූතා”ඉති බහුවචනං විඤ්ඤෙය්‍යං. යථා පනෙත්ථ භූතඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා පුරිසනෙයෙන යොජ්ජා, එවං භාවකාදීනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලා පුරිසනෙයෙන යොජෙතබ්බො. එත්ථඤ්ඤානි තංසදිසානි නාම “බුද්ධො”තිආදීනං පදානං බුද්ධඉච්චාදීනි පකතිරූපානි.

බුද්ධො ධම්මො සඞ්ඝො මග්ගො,
බන්ධො කායො කාමො කප්පො;
මාසො පක්ඛො යක්ඛො භක්ඛො,
නාගො මෙඝො භොගො යාගො.

රාගො දොසො මොහො මානො,
මක්ඛො ථම්මො කොට්ඨො ලොභො;
භාසො වෙරො දාහො තෙජො,
ජන්දො කාසො සාසො රොගො.

අස්සො සස්සො ඉස්සො සිස්සො,
සිහො ඛ්‍යග්ගො රුක්ඛො සෙලො;
ඉන්දො සක්කො දෙවො ගාමො,
චන්දො සුරො ඔසො දීපො.

පස්සො යඤ්ඤො වාගො වාදො,
භත්ථො පත්තො සොසො ගෙට්ඨො;

සොමො යොධො ගච්ඡො අච්ඡො,
ගෙහො මාළො අට්ටො සාළො.

නරො නගො මීගො සසො,
සුණො ඛකො අජො දිජො;
භයො ගජො ඛරො සරො,
දුමො තළො පටො ධජො.

උරගො පටගො විහගො භුජගො,
ඛරහො සරහො පසදො ගච්ඡො;
මහිසො වසහො අසුරො ගරුළො,
තරුණො වරුණො ඛලිසො පලිසො.

සාළො ධවො ච ඛදිරො,
ගොඬුමො සට්ඨිකො යවො;
කළායො ච කුලත්ථො ච,
තිළො මුග්ගො ච තණ්ඩුළො.

ඛත්තියො බ්‍රාහ්මණො වෙස්සො,
සුද්දො ධුත්තො ච පුක්කුසො;
චණ්ඩාළො පතිකො පට්ඨො,
මනුස්සො රථිකො රථො.

පබ්බජිතො ගහට්ඨො ච,
ගොණො ඔට්ඨො ච ගදුහො;
මාතුගාමො ච ඔරොධො,
ඉච්චාදීනි විභාවයෙ.

කෙවෙත්ථ වදෙය්‍යං “නනු හො ‘ඔරොධා ච කුමාරා වා’ති පාඨස්ස දස්සනතො ඔරොධසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො”ති? තත්ත, තත්ථ හි “ඔරොධා”ති ඉදං ඔකාරන්තපුල්ලිඬිගමෙව, නා’කාරන්තිත්ථිලිඬිගං, තුම්හෙ පන “ආකාරන්තිත්ථිලිඬිග”න්ති මඤ්ඤමානා එවං වදං, න පනිදං ආකාරන්තිත්ථිලිඬිගං, අථ ඛො “මාතුගාමා”තිපදං විය ඛහුවචනවසෙන චුත්තමාකාරන්තපදන්ති. නනු ච හො සම්මොහවිනොදනියාදීසු ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬිගතා පාකටා, කථන්ති වෙ? “රුක්ඛෙ අධිවත්ථා දෙවතා ථෙරස්ස කුද්ධා පඨමමෙව මනං පලොහෙත්ථා ‘ඉතො තෙ සත්තදිවසමත්ථකෙ උපට්ඨාකො රාජා මරිස්සතී’ති සුපිනෙ ආරොවෙසී. ථෙරො තං කථං සුත්ථා රාජොරොධානං ආචික්ඛි. තා එකප්පහාරෙතෙව මහාවිරවං විරවිංසු”ති. එත්ථ හි

“රාජොරොධාන”න්ති වත්වා “තා”ති වුත්තත්තාව ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගතා පාකටාති? තන්ත, අත්ථස්ස දුග්ගහණතො. දුග්ගහිතො හි එත්ථ තුම්හෙහි අත්ථො, එත්ථ පන ඔරොධසද්දෙන ඉත්ථිපදත්ථස්ස කථනතො ඉත්ථිපදත්ථං සන්ධාය “තා”ති වුත්තත්තා “තා ඉත්ථියො”ති අයමෙවත්ථො. තුම්හෙ පන අමාතාපිතරසංවද්ධත්තා ආවරියකුලෙ ච අනිවුට්ඨත්තා එතං සුබ්බමත්ථමජානත්තා යං වා තං වා මුබාරුල්භං වදථ.

භුඤ්ජනත්ථං කථනත්ථං, මුඛං භොතීති නො වදෙ;
යං වා තං වා මුබාරුල්භං, වචනං පණ්ඩිතො නරොති.

න මයංභො යං වා තං වා මුබාරුල්භං වදාම, අට්ඨකථාවරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙත්වා වදාම, අට්ඨකථායෙව අම්භාකං පටිසරණං, න මයං තුම්භාකං සද්දභාමාති. අම්භාකං සද්දභථ වා මා වා, මා තුම්හෙ “අට්ඨකථාවරියානඤ්ඤෙව වචනං ගහෙත්වා වදාමා”ති අට්ඨකථාවරියෙ අබ්භාවික්ඛථ. න හි අට්ඨකථාවරියෙහි “ඔරොධසද්දො ඉත්ථිලිඬගො”ති වුත්තට්ඨානමත්ථි, තස්මාපි අට්ඨකථාවරියෙ අබ්භාවික්ඛථ, න යුත්තං බුද්ධාදීනං ගරුනමබ්භාවික්ඛනං මහතො අනත්ථස්ස ලාභාය සංවත්තනතො. වුත්තඤ්ඤෙන හගවතා “අත්තනා දුග්ගහිතෙන අම්හෙ වෙව අබ්භාවික්ඛති, බහුඤ්ච අපුඤ්ඤං පසවති, තතො අත්තානඤ්ච බණ්ණි”ති.

එවං අබ්භාවික්ඛනස්ස අයුත්තතං සාවජ්ජනඤ්ච දස්සෙත්වා පුනපි තෙ ඉදං වත්තබ්බා — ජාතකට්ඨකථායම්පි තුම්හෙහි ආහට්ඨාහරණසදිසං උදාහරණමත්ථි, තං සුණාථ. කොසියජාතකට්ඨකථායඤ්ඤි “සත්ථා ජෙනවතො විහරන්තො එකං සාවත්ථියං මාතුගාමං ආරබ්භ කටෙසි. සා කිරෙකස්ස සද්ධස්ස පසන්තස්ස උපාසකබ්‍රාහ්මණස්ස බ්‍රාහ්මණී දුස්සීලා පාපධම්මා”ති පායො දිස්සති. එත්ථ හි “මාතුගාමං ආරබ්භ කටෙසි”ති වත්වා “සා”ති වුත්තත්තා තුම්භාකං මතෙන මාතුගාමසද්දො ඉත්ථිලිඬගොයෙව සියා, න පුල්ලිඬගො, කිම්දං අට්ඨකථාවචනම්පි න පස්සථ, තදෙව පන අට්ඨකථාවචනං පස්සථ, කිං සා එව අට්ඨකථා තුම්භාකං පටිසරණං, න තදඤ්ඤාති.

යදි තාසද්දං අපෙක්ඛිත්වා ඔරොධසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගත්තම්චිජථ, එත්ථාපි සාසද්දමපෙක්ඛිත්වා මාතුගාමසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගත්තම්චිජථාති. එවං වුත්තා තෙ නිරුත්තරා අප්පට්භානා මඬිකුභුතා පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායෙය්‍යුං. එත්ථාපි මාතුගාමසද්දෙන ඉත්ථිපදත්ථස්ස කථනතො ඉත්ථිපදත්ථං සන්ධාය “සා”ති වුත්තත්තා “සා ඉත්ථි”ති අයමෙවත්ථො. කත්ථවි හි පධානවාචකෙන පුල්ලිඬගෙන නපුංසකලිඬගෙන වා සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යාලිඬගානුවත්තිත්තාපුල්ලිඬගවසෙන වා නපුංසකලිඬගවසෙන වා නිද්දිසිතබ්බත්තෙපි ලිඬගමනපෙක්ඛිත්වා

ඉත්ථිපදත්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? “ඉධ විසාබ්බෙ මාතුගාමො සුසංවිහිතකම්මන්තා හොති සඛිගහිතපරිජනා හත්තුමනාපං වරති, සම්භතං අනුරක්ඛති”ති ව, “කො නු බො හන්තෙ හෙතු කො පච්චයො, යෙන මිඛෙකච්චො මාතුගාමො දුබ්බණ්ණා ව හොති දුරුපා සුපාපිකා දස්සනාය, දලිද්දා ව හොති අප්පස්සකා අප්පහොගා අප්පෙසක්ඛා ව. ඉධ මල්ලිකෙ එකච්චො මාතුගාමො කොධනා හොති උපායාසබ්භුලා, අප්පමිපි චුත්තා සමානා අභිසප්පති කුප්පති බ්‍යාපප්පති පතිත්ථියති කොපඤ්ච දොසඤ්ච අප්පච්චයඤ්ච පාතුකරොති”ති ව, “තං බො පන භික්ඛවෙ ඉත්ථිරතනං රඤ්ඤො චක්කවත්තිස්ස පුබ්බුට්ඨායිනී පච්ඡානිපාතිනී කිංකාරපට්ඨස්සාවිනී”ති ව ඉමෙ පයොගා.

කත්ථවි පන පධානවාචකෙන නපුංසකලිඛිගෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඛිගානුවත්තිත්තා නපුංසකලිඛිගවසෙන නිද්දිස්සිතබ්බත්තෙපි ලිඛිගමනපෙක්ඛිත්වා පුරිසපදත්ථමෙවාපෙක්ඛිත්වා පුල්ලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? “පඤ්ච පච්චෙකච්චද්ධසතානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ විරනිවාසිනො අහෙසුං. තං බො පන රඤ්ඤො චක්කවත්තිස්ස පරිණායකරතනං ඤාතානං පචෙසෙතා අඤ්ඤාතානං නිවාරෙතා”ති. කත්ථවි පධානවාචකෙන ලිඛිගත්තයෙන සමානාධිකරණස්ස ගුණසද්දස්ස අභිධෙය්‍යලිඛිගානුරූපං නිද්දෙසො දිස්සති. තං යථා? සා ඉත්ථි “සිලවතී කල්‍යාණධම්මා. අට්ඨන්ති බො නකුලමාතෙ ධම්මෙහි සමන්තාගතො මාතුගාමො කායස්ස හෙදා පරම්මරණා මනාපකායිකානං දෙවානං සහබ්‍යානං උපපප්පති. සද්ධො පුරිසපුග්ගලො, සද්ධං කුලං, චිත්තං දන්තං සුබාවහ”න්ති.

සෙය්‍යඉති සද්දො පන යෙභුයෙයන ඕකාරන්තභාවෙ යත්වා ලිඛිගත්තයානුකූලො භවති එකාකාරරතෙව තිට්ඨනතො. කථං? සෙය්‍යො අමිත්තො මනියා උපෙතො. එසාව පූජනා සෙය්‍යො, එකාහං ජීවිතං සෙය්‍යො.

“ධම්මෙන ව අලාභො යො,
යො ව ලාභො අධම්මිකො;
අලාභො ධම්මිකො සෙය්‍යො,
යඤ්චෙ ලාභො අධම්මිකො.

යසො ව අප්පබුද්ධිනං, විඤ්ඤුනං අයසො ව යො;
අයසොව සෙය්‍යො විඤ්ඤුනං, න යසො අප්පබුද්ධිනං.

දුම්මෙධෙහි පසංසා ව, විඤ්ඤුහි ගරභා ව යා;
ගරභාව සෙය්‍යො විඤ්ඤුහි, යඤ්චෙ බාලප්පසංසනා.

සුබඤ්ච කාමමයිකං, දුක්ඛඤ්ච පච්චෙකිකං;

පටිච්චෙකං දුක්ඛං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ කාමමයං සුඛං.

ජීවිතඤ්ච අධම්මෙන, ධම්මෙන මරණඤ්ච යං;

මරණං ධම්මිකං සෙය්‍යො, යඤ්චෙ ජීවෙ අධම්මිකං’ න්ති.

එවමයං සෙය්‍යා ඉති සද්දො ඔකාරන්තභාවෙ යත්වා ලිඛිගත්තයානුකූලො භවති. කත්ථවි පන ආකාරන්තභාවෙ යත්වා ඉත්ථිලිඛිගානුකූලො දිස්සති “ඉත්ථිපි හි එකච්චියා, සෙය්‍යා පොස ජනාධිපා” ති. නිග්ගහිතන්තො පන හුත්වා නපුංසකලිඛිගානුකූලො අපසිද්ධො. එවංපකාරෙ පයොගෙ කිං තුම්හෙ න පස්සාති. එවං වුත්තා ච තෙ නිරුත්තරාව භවිස්සන්ති.

සචෙපි තෙ එත්ථ එවං වදෙය්‍යුං “තත්ථ තත්ථ සුත්තප්පදෙසෙ අට්ඨකථාදීසු ච ‘මාතුගාමො’ ති චා ‘මාතුගාමෙනා’ ති චා ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගභාවෙන මාතුගාමසද්දස්ස දස්සනතො පුල්ලිඛිගභූතං මාතුගාමසද්දං අනපෙක්ඛිත්වා ඉත්ථිපදත්ථමෙව අපෙක්ඛිත්වා “සා ඉත්ථි” ති ඉත්ථිසද්දෙන සාසද්දස්ස සම්බන්ධග්ගණං මයං සම්පට්ඨිෂාම, ‘ඔරොධො’ ති චා ‘ඔරොධෙනා’ ති චා ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගභාවෙන ධීතස්ස ඔරොධසද්දස්ස අදස්සනතො පන තුම්හෙහි වුත්තං පුරිමත්ථං න සම්පට්ඨිෂාම” ති. තදා තෙසං ඉමානි විනයපාළියං ආගතපදානි දස්සෙතබ්බානි “තෙන ඛො පන සමයෙන රාජා උදෙනො උය්‍යානෙ පරිවාරෙසි සද්ධිං ඔරොධෙන, අථ ඛො රඤ්ඤො උදෙනස්ස ඔරොධො රාජානං උදෙනං එතදෙවාචා” ති. එවං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙත්වා සුත්තනිපාතට්ඨකථායං “රාමො නාම රාජා කුට්ඨරොගී ඔරොධෙහි ච නාටකෙහි ච ජිගුච්ඡමානො” ති වචනඤ්ච දස්සෙත්වා “ගච්ඡ ටුම්හෙ ගරුකුලමුපගන්ත්වා භගවතො සද්ධම්මස්ස චිරට්ඨිතත්ථං සාධුකං පදබ්‍යඤ්ජනානි උග්ගණ්හවා” ති උය්‍යොපෙතබ්බා.

ඉදානි මාතුගාමසද්දාදීසු කිඤ්චි විනිච්ඡයං වදාම – මාතුගාමසද්දො ච ඔරොධසද්දො ච දාරසද්දො චාති ඉමෙ ඉත්ථිපදත්ථවාචකාපි සමානා එකන්තෙන පුල්ලිඛිගා භවන්ති. තෙසු දාරසද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ චත්තමානස්සාපි බහුවචනකත්තමෙව සද්දස්සත්ථවිදු ඉච්ඡන්ති, න එකච්චනකත්තං. මයං පන දාරසද්දස්ස එකස්මිං අත්ථෙ එකච්චනකත්තං, යෙභුය්‍යෙන පන බහුවචනකත්තං අනුජානාම, බව්හත්ථෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි. පාළියඤ්චි දාරසද්දො යෙභුය්‍යෙන බහුවචනකො භවති, එකච්චනකො අප්පො. තත්ත්මෙ පයොගා –

“දාසා ච දාසො අනුජීවිනො ච,
පුත්තා ච දාරා ච මයඤ්ච සබ්බෙ;
ධම්මඤ්චරාමප්පරලොකහෙතු,

තස්මා හි අම්භං දහරා න මියායෙර්”ති ව,

“යො ඤාතීනං සබ්බිනං වා, දායෙසු පට්ඨස්සති;
සහසා සම්පියායෙන, තං ජඤ්ඤාවසලො ඉති”ති ව,

“සෙහි දායෙහි”සන්තුටියො, වෙසියාසු පට්ඨස්සති;
දිස්සති පරදායෙසු, තං පරාභවතො මුඛ”න්ති ව,

“පුත්තෙසු දායෙසු ව යා අපෙක්ඛා”ති ව බ්‍යාසෙ, සමාසෙ පන “පුත්තදාරා දිසා
පච්ඡා, පුත්තදායෙහි මත්තනො”ති ව එවමාදයො බහුවචනප්පයොගා බහවො
භවන්ති.

එකචචනප්පයොගා පන අප්පා. සෙය්‍යාපීදං? “ගරුනං දායෙ, ධම්මං වරෙ
යොපි සමුඤ්ජකං වරෙ, දාරඤ්ච පොසං දදමප්පකස්මි”න්ති ව,

“යෙ ගහට්ඨා පුඤ්ඤකරා, සීලවන්තො උපාසකා;
ධම්මෙන දාරං පොසෙත්ති, තෙ නමස්සාමි මාතලී”ති ව,

“පරදාරං න ගච්ඡෙය්‍යං, සදාරපසුතො සිය”න්ති ව,

“යො ඉච්ඡෙ පුරිසො භොතුං, ජාතිං ජාතිං පුනප්පුනං;
පරදාරං විචජ්ජෙය්‍ය, ධොතපාදොව කද්දම”න්ති ව

එවමාදයො එකචචනප්පයොගා අප්පා.

සමාහාරලක්ඛණවසෙන පනෙස දාරසද්දො නපුංසකලිඛිගෙකචචනොපි
කත්ථවි භවති. “ආදාය පුත්තදාරං. පුත්තදාරස්ස සඛිගහො”ඉති එවං ඉධ
චුත්තප්පකාරෙන ලිඛිගඤ්ච අත්ථඤ්ච සල්ලක්ඛෙත්වා “පුරිසො පුරිසා”ති
පචත්තං පුරිසසද්දනයං නිස්සාය සබ්බෙසං “භූතො භාවකො භවො”තිආදීනං
භූතාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්ඤොකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලාසු
සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සද්ධම්මට්ඨිතියා කොසල්ලමුප්පාදෙනබ්බං.

කිං පන සබ්බානි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බප්පකාරෙන
එකසදිසානෙව හුත්වා පවිට්ඨානීති? න පවිට්ඨානි. කානිච්ඡි ඔකාරන්තපදානි
පුරිසනයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ව භොත්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව, කානිච්ඡි
ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව භොත්ති, එකදෙසෙන න
පවිට්ඨානි ව, කානිච්ඡි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨානෙව. තත්‍ර
කතමානි කානිච්ඡි ඔකාරන්තපදානි පුරිසනයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ව භොත්ති,
එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව? “සරො වයො වෙතො”තිආදීති. සරොඉති හි

අයංසද්දො උසුසද්දසරවනඅකාරාදිසරවාචකො චෙ, පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ඨියො. රහදවාචකො චෙ, මනොගණපක්ඛිකත්තා පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ඨියො. වයොඉති සද්දො පරිහානිවාචකො චෙ, පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ඨියො. ආයුකොට්ඨාසවාචකො චෙ, මනොගණපක්ඛිකත්තා පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ඨියො. චෙතො ඉති සද්දො යදි පණ්ණත්තිවාචකො, පූරිසනයෙ සබ්බථා පට්ඨියො. යදි පන චිත්තවාචකො, මනොගණපක්ඛිකත්තා පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ඨියො. මනොගණො ච නාම -

මනො වචො වයො තෙජො,
තපො චෙතො තමො යසො;
අයො පයො සිරො ඡන්දො,
සරො උරො රහො අහො -

ඉමෙ සොළස.

ඉදානි යථාචුත්තස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං මනසද්දාදීනං නාමිකපදමාලං කථයාම -

මනො, මනා. මනං, මනො, මනෙ. මනසා, මනෙන, මනෙහි, මනෙහි.
මනසො, මනස්ස, මනානං. මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙහි.
මනසො, මනස්ස, මනානං. මනසි, මනෙ, මනස්මිං, මනම්හි, මනෙසු. හො මන,
භවත්තො මනා.

අථ වා “හො මනා” ඉති බහුවචනමිපි ඤෙය්‍යං. එවං වචො, වචා. වචං,
වචො, වචෙ. වචසාතිආදීනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. අහසද්දස්ස පන
භූමිමෙකවචනට්ඨානෙ අහසි, අහෙ, අහස්මිං, අහම්හි, අහු, අහනීති
යොජෙතබ්බො.

ඉදානි රූපත්තරවිසෙසදස්සනත්ථං නපුංසකලිඬිගස්ස මනසද්දස්සපි
නාමිකපදමාලං වදාම, අට්ඨානෙ අයං කථිතාති න චොදෙතබ්බං.

මනං, මනානි, මනා. මනං, මනානි, මනෙ. මනෙන, මනෙහි, මනෙහි.
මනස්ස, මනසො, මනානං. මනා, මනස්මා, මනම්හා, මනෙහි, මනෙහි.
මනස්ස, මනසො, මනානං. මනෙ, මනස්මිං, මනම්හි, මනෙසු. හො මන,
භවත්තො මනා. අථ වා “හො මනානි, හො මනා” එවමිපි බහුවචනං වෙදිතබ්බං.
එවමුත්තරත්‍රාපි නයො.

එත්ථ ච පුල්ලිඬිගස්ස මනසද්දස්ස
පට්ඨිත්තකරණසම්පදානසාම්භූමිමවචනානි මනො මනසා මනසො මනසිති

රූපානි යථෙත්වා යානි සෙසානි, නපුංසකලිඛිගස්ස ච මනසද්දස්ස පච්චත්තවචනානි “මනං මනානී”ති රූපානි ච, අට්ඨමොයාපයොගවචනානං “මනං මනානී”ති රූපද්වයඤ්ච යථෙත්වා යානි සෙසානි, තානි සබ්බානි කමතො සමසමානි.

කෙච් ඔකාරන්තො මනොඉති සද්දො නපුංසකලිඛිගොති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා – යදි සො නපුංසකලිඛිගො සියා, තස්සදිසෙහි වචො වයොනිආදිසද්දෙහිපි නපුංසකලිඛිගෙහෙව හවිතබ්බං, න “තෙ නපුංසකලිඛිගා”ති ගරු වදන්ති, “පුල්ලිඛිගා”ඉච්චෙව වදන්ති. යස්මා ච පාළියං “කායො අනිච්චො; මනො අනිච්චො”ති ච “කායො දුක්ඛො, මනො දුක්ඛො”ති ච “නිච්චො චා අනිච්චො චාති අනිච්චො හන්තෙ”ති ච එවමාදයො පුල්ලිඛිගප්පයොගා බහවො දිට්ඨා. තෙන ඤායති මනොසද්දො එකන්තෙන පුල්ලිඛිගොති. යදි පන නපුංසකලිඛිගොසියා, “අනිච්චො දුක්ඛො”ති එවමාදීනි තංසමානාධිකරණානි අනෙකපදසතානිපි නපුංසකලිඛිගානෙව සිද්ධං. න හි තානි නපුංසකලිඛිගානි, අථ ඛො අභිධෙයාලිඛිගානුචත්තකානි වාච්චලිඛිගානි. එවං මනොසද්දස්ස පුල්ලිඛිගතා පච්චෙතබ්බාති, සචෙ මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො න භොති, කථං “මනානී”ති නපුංසකරූපං දිස්සතීති? සච්චං “මනානී”ති නපුංසකලිඛිගමෙව, තථාපි මනොගණෙ පමුඛභාවෙන ගහිතස්සෙකාරන්තස්ස මනසද්දස්ස රූපං න භොති. අථ කිඤ්චරහීති චෙ? චිත්තසද්දෙන සමානලිඛිගස්ස සමානසුනිත්තෙපි මනොගණෙ අපරියාපන්තස්ස නිග්ගහිතන්තස්සෙව මනසද්දස්ස රූපං. මනසද්දො හි පුන්තපුංසකවසෙන ද්විධා හිජ්ජති “මනො මනං”ඉති යථා “අජ්ජචොඅජ්ජච”න්ති. “මනො චෙ තප්පදුස්සති. සන්තං තස්ස මනං භොති”ති හි පාළි. යදි ච සො මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො න භොති.

“ගරු චෙති යපබ්බතවත්තනියා,
පමදා පමදා පමදා විමදං;
සමණං සුනිසම්ම අකා හසිතං,
පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති

එත්ථ මනොසද්දෙන සමානාධිකරණො “පතිත”න්ති සද්දො නපුංසකලිඛිගභාවෙන කස්මා සන්නිහිතො. යස්මා ච සමානාධිකරණපදං නපුංසකලිඛිගභාවෙන සන්නිහිතං, තස්මා සද්දන්තරසන්නිධානවසෙන මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගොති ඤායතීති? තන්ත, සමානාධිකරණපදස්ස සබ්බත්ථ ලිඛිගවිසෙසාපොතනතො. යදි හි සමානාධිකරණපදං සබ්බත්ථ ලිඛිගවිසෙසං පොතෙය්‍ය, “චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානී”ති එත්ථාපි “චත්තාරො”ති පදං ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං කරෙය්‍ය, න ච කාතුං සක්කොති.

ඉන්ද්‍රියසද්දො හි එකන්තෙන නපුංසකලිඛිගො. යදි තුම්හෙ “පතිත”න්ති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තමිච්ඡට්ඨං, “චත්තාරො ඉන්ද්‍රියානී”ති එත්ථපි “චත්තාරො”ති සමානාධිකරණපදං නිස්සාය ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං ඉච්ඡාම. න මයං හො ඉන්ද්‍රියසද්දස්ස පුල්ලිඛිගත්තං ඉච්ඡාම, අථ ඛො නපුංසකලිඛිගත්තංයෙව ඉච්ඡාම, “චත්තාරො”ති පදං ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන යීතත්තා “චත්තාරී”ති ගණ්භාම, තස්මා “චත්තාරී ඉන්ද්‍රියානී”ති අත්ථං ධාරෙමාති. යදි එවං “පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති එත්ථාපි “පතිත”න්ති පදං ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන යීතත්ති මන්ත්වා “පතිතො”ති අත්ථං ධාරෙමාති. න ධාරෙම එත්ථ ලිඛිගවිපල්ලාසස්ස අනිච්ඡතබ්බතො. යදි හි මනොසද්දො පුල්ලිඛිගො සියා, තංසමානාධිකරණපදං “පතිතො”ති චත්තබ්බං සියා. කිමාවරියො එවං චත්තුං න ජානි, ජානමානො එව සො “පතිතො”ති නාවොව, “පතිත”න්ති පනාවොව, තෙන ඤායති “මනොසද්දො නපුංසකලිඛිගො”ති. මා තුම්හෙ එවං වදෙට්ඨ, සමානාධිකරණපදං නාම කත්ථවි පධානලිඛිගමනුවත්තති, කත්ථවි නානුවත්තති, තස්මා න තං ලිඛිගවිසෙසජොතනෙ එකන්තතො පමාණං. “මාතුගාමො, ඔරොධො, ආවුසො විසාබ, එහි විසාබෙ, චිත්තානි අට්ඨන්ති”ති එවමාදිරුපවිසෙසොයෙව පමාණං. යදි සමානාධිකරණපදෙයෙව ලිඛිගවිසෙසො අධිගන්තබ්බො සියා, “චත්තාරො ව මහාභූතා”තිආදීසු ලිඛිගවචත්ථානං න සියා. යස්මා එවමාදීසුපි යානෙසු ලිඛිගවචත්ථානං හොතියෙව. කථං? “චත්තාරො”ති පුල්ලිඛිගං “මහාභූතා”ති නපුංසකත්ති, තස්මා “පතිතං අසුභෙසු මුනිස්ස මනො”ති එත්ථාපි “පතිත”න්ති නපුංසකලිඛිගං “මනො”ති පුල්ලිඛිගත්ති වචත්ථානං භවතීති. ඉදං සුත්ථා තෙ තුණ්හි භවිස්සන්ති. තතො තෙසං තුණ්හිභූතානං ඉදං චත්තබ්බං – යස්මා මනොගණෙ පචත්තානං පදානං සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි නපුංසකවසෙන යොජෙතබ්බානි, තස්මා මනොගණෙ පමුඛස්ස මනොසද්දස්සපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි නපුංසකවසෙන යොජිතානි. තථා හි පුබ්බාවරියා “සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං බණෙන, වෙනෙයාසත්තභද්දෙසු තමො’පයාති. දුක්ඛං වචො එතස්මිත්ති දුබ්බවො. අවනතං සිරො යස්ස සොයං අවංසිරො, අප්පකං රාගාදි රජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛිම්හි තෙ අප්පරජක්ඛා”තිආදිනා සද්දරවනං කුබ්බිංසු, න පන තෙහි වචො සිරො රජොසද්දාදීනං නපුංසකලිඛිගත්තං විභාවෙතුං ඊදිසි සද්දරවනා කතා, අථ ඛො සිරොමනොසද්දානං මනොගණෙ පචත්තානං පුල්ලිඛිගසද්දානං කත්ථවිපි ඊදිසානිපි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන යීතානි සමානාධිකරණපදානි හොන්තීති පරෙසං ජානාපනාධිප්පායවතියා අනුකම්පාය විරචිතා. එත්ථාපි තුම්හාකං මතෙන මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඛිගත්තෙ සති වචො සිරො ඉච්චාදයොපි නපුංසකලිඛිගත්තමාපජ්ජන්ති නපුංසකලිඛිගවසෙන සමානාධිකරණපදානං නිද්දිට්ඨත්තා. කිං පනෙතෙසම්පි නපුංසකලිඛිගත්තං ඉච්ඡාම. අද්ධා තෙ ඉදම්පි සුත්ථා නිබ්බෙදෙතුමසක්කොන්තා තුණ්හි

භවිස්සන්ති. කිඤ්චාපි තෙ අඤ්ඤං ගහෙනබ්බකාරණං අපස්සන්තා එවං වදෙය්‍යං
“යදි හො මනො සද්දො නපුංසකලිඬිගොන හොති, කස්මා වෙය්‍යාකරණා
‘මනොසද්දො නපුංසකලිඬිගො’ති වදන්ති”ති? තෙ චත්තබ්බා – යදි තුම්හෙ
වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා මනොසද්දස්ස නපුංසකලිඬිගත්තං රොවෙථ, නනු
භගවායෙව ලොකෙ අසද්දිසො මහාවෙය්‍යාකරණො මහාපුරිසො විසාරදො
පරප්පවාදමද්දනො. භගචත්තඤ්ඤි පදකා වෙය්‍යාකරණා
අම්බට්ඨමාණවපොක්ඛරසාතිසොණදණ්ඩාදයො ච බ්‍රාහ්මණා
සච්චකතිගණ්ඨාදයො ච පරිබ්බාජකා වාදෙන න සම්පාපුණිංසු, අඤ්ඤදත්ථු
භගවායෙව මත්තචාරණගණමජ්ඣෙ කෙසරසිහො විය අසම්භිතො නෙසං
නෙසං වාදං මද්දෙසි, මහන්තෙ ච නෙ අත්ථෙ පතිට්ඨාපෙසි, එවංවිධෙන
භගචතා වොහාරකුසලෙන යස්මා “කායො අනිච්චො”ති ච “කායො දුක්ඛො,
මනො අනිච්චො, මනො දුක්ඛො”ති ච එවමාදිනා චුත්තා මනොසද්දස්ස
පුල්ලිඬිගහාවසුචනිකා බහු පාළියො දිස්සන්ති, තස්මා මනොසද්දො
පුල්ලිඬිගොයෙවාති සාරතො පච්චෙතබ්බොති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා
අප්පටිභානා මඬිකුභුතා පත්තක්ඛන්ධා අධොමුඛා පජ්ඣායස්සන්ති.

ඉදානි සරසද්දාදීනං නාමිකපදමාලා විසෙසතො වුච්චතෙ –

සරො, සරා. සරං, සරෙ. සරෙන, සරෙහි, සරෙහි. සරස්ස, සරානං. සරා,
සරස්මා, සරම්හා, සරෙහි, සරෙහි. සරස්ස, සරානං. සරෙ, සරස්මිං, සරම්හි,
සරෙසු. හො සර, භවන්තො සරා.

අයං පුරිසනගෙ සබ්බථා පටිට්ඨස්ස උසුසද්දසරචනඅකාරාදිසරවාචකස්ස
සරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන පුරිසනගෙ එකදෙසෙන පටිට්ඨස්ස මනොගණපක්ඛිකස්ස
රහදවාචකස්ස සරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා –

සරො, සරා. සරං, සරො, සරෙ. සරසා, සරෙන, සරෙහි, සරෙහි. සරසො,
සරස්ස, සරානං. සරා, සරස්මා, සරම්හා, සරෙහි, සරෙහි. සරසො, සරස්ස,
සරානං. සරසි, සරෙ, සරස්මිං, සරම්හි, සරෙසු. හො සර, භවන්තො සරා, හො
සරා ඉති වා.

වයො, වයා. වයං, වයෙ. වයෙන, වයෙහි, වයෙහිති පුරිසනගෙන ඤෙ
ය්‍යා. අයං පුරිසනගෙ සබ්බථා පටිට්ඨස්ස පරිභානිවාචකස්ස වයසද්දස්ස
නාමිකපදමාලා.

අයං පන පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨස්ස මනොගණපක්ඛිකස්ස ආයුකොට්ඨාසවාචකස්ස වයසද්දස්ස නාමිකපදමාලා – වයො, වයා. වයං, වයො, වයෙ. වයසා, වයෙන, වයෙහි, වයෙහීති මනනයෙන ඤෙය්‍යො. තස්ස වෙතො පටිස්සොසි, අරඤ්ඤෙ ලුද්දගොවරො. වෙතා හනිංසු වෙදබ්බං.

වෙතො, වෙතා. වෙතං, වෙතෙ. වෙතෙන, වෙතෙහි, වෙතෙහීති පූරිසනයෙන ඤෙය්‍යො. අයං පූරිසනයෙ සබ්බථා පවිට්ඨස්ස පණ්ණත්තිවාචකස්ස වෙතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

අයං පන පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨස්ස චිත්තවාචකස්ස වෙතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා – වෙතො, වෙතා. වෙතං, වෙතො, වෙතෙ. වෙතසා, වෙතෙන, වෙතෙහි, වෙතෙහීති මනනයෙන ඤෙය්‍යො. යසො කුලපුත්තො, යසං කුලපුත්තං, යසෙන කුලපුත්තෙනාති එකවචනවසෙන පූරිසනයෙන යොජෙතබ්බො, එකවචනපුප්ඵවචනවසෙන වා. එවං කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ සබ්බථා පවිට්ඨානි ව භොන්ති, එකදෙසෙන පවිට්ඨානි වාති ඉමිනා නයෙන සබ්බපදානි පඤ්ඤාවක්ඛුනා උපපරික්ඛිත්වා විසෙසො වෙදිතබ්බො. අවිසෙසඤ්ඤුනො හි එවමාදිවිභාගං අජානන්තා යං වා තං වා බ්‍යඤ්ජනං රොපෙන්තා යථාධිජ්ජෙතං අත්ථං විරාධෙන්ති, තස්මා යො එත්ථ අමිහෙහි පකාසිතො විභාගො, සො සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි සක්කච්චමුග්ගහෙතබ්බො. කතමාති කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පවිට්ඨානි ව එකදෙසෙන න පවිට්ඨානි ව? මනො වචො තෙජාසද්දාදයො වෙව අය්‍යසද්දො ව, තත්‍ර මනසද්දාදීනං නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා විභාවිතා.

අය්‍යසද්දස්ස පන නාමිකපදමාලායං “අයො, අයා. අයං, අයො”ති පූරිසනයෙන වත්වා ආලපනට්ඨානෙ “භො අයා, භො අයො”ති ද්වෙ එකවචනාති, “භවන්තො අයා, භවන්තො අයො”ති ද්වෙ බහුවචනාති ව වත්තබ්බාති. එත්ථ අයො ඉති සද්දො පච්චත්තවචනභාවෙ එකවචනං, ආලපනවචනභාවෙ එකවචනඤ්චෙව බහුවචනඤ්ච. තත්‍රිමෙ පයොගා “අයො කිර සාගතො අම්බතිත්ථිකෙන නාගෙන සඬගාමෙසි, පිචතු හන්තෙ අයො සාගතො කාපොතිකං පසන්න”න්ති එවමාදීනි අයොසද්දස්ස පච්චත්තෙකවචනප්පයොගාති, “අථ බො සා ඉත්ථි තං පූරිසං එතදවොච ‘නායො සො හික්ඛු මං නිජ්ජාටෙසි, අපිච අහමෙව තෙන හික්ඛුනා ගච්ඡාමි, අකාරකො සො හික්ඛු, ගච්ඡ බමාපෙහි’ති” එවමාදීනි අයොසද්දස්ස ආලපනෙකවචනප්පයොගාති, “එථ”යො රාජවසතිං, නිසීදිත්වා සුණාථ මෙ. එථ මයං අයො සමණෙසු සකාපුත්තියෙසු පබ්බජිස්සාමා”ති එවමාදීනි අයොසද්දස්ස ආලපනබහුවචනප්පයොගාති. භවති චත්‍ර –

අයොගා ඉති අයං සද්දො, පච්චත්තෙකවචො භවෙ;
ආලපනෙ ඛහුවචො, භවෙ එකවචොපි ච –

එවං කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියානි ච හොන්ති
එකදෙසෙන න පට්ටියානි ච.

කතමානි කානිචි ඔකාරන්තපදානි පූරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියානි?
ගොසද්දොයෙව. ගොසද්දස්ස හි අයං නාමිකපදමාලා –

ගො, ගාවො, ගවො. ගාචුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන,
ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගාවා, ගාවස්මා,
ගාවම්හා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්හා, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං,
ගුන්තං, ගොනං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගවෙ, ගවස්මිං, ගවම්හි, ගාවෙසු,
ගවෙසු, ගොසු. හො ගො, භවන්තො ගාවො, ගවො. අයං පූරිසනයෙ සබ්බථා
අප්පට්ටියස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

නනු ච හො ගොසද්දො අත්තනා සම්භූතගොණසද්දමාලාවසෙන පූරිසනයෙ
එකදෙසෙන පට්ටියො වෙව එකදෙසෙන න පට්ටියො වාති? සච්චං.
ගොණසද්දො ගොසද්දවසෙන සම්භූතොපි “චත්තිච්ඡානුපුබ්බිකා
සද්දපට්ඨපත්ති”ති වචනතො ගොසද්දතො විසුං අම්භෙහි ගහෙත්වා පූරිසනයෙ
පක්ඛිත්තො. තස්ස හි විසුං ගහණෙ යුත්ති දිස්සති ස්වාදීසු එකාකාරෙතෙව
තිට්ඨනතො, තස්මා ගොසද්දතො සම්භූතම්පි ගොණසද්දං අනපෙක්ඛිත්වා
සුද්ධං ගොසද්දමෙව ගහෙත්වා පූරිසනයෙ සබ්බථා ගොසද්දස්ස අප්පට්ටියතා
වුත්තා.

නනු ච හො පච්චත්තවචනභූතො ගොඉති සද්දො පූරිසොති සද්දෙන
සදිසත්තා පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියොති? තන්ත, ගොසද්දො හි
නිච්චමොකාරන්තො, න පූරිසසද්දාදයො විය පයමං අකාරන්තභාවෙ යත්වා
පච්ඡා පටිලද්ධොකාරන්තට්ටියො. තෙනෙව හි පච්චත්තවචනට්ටියානෙපි
ආලපනවචනට්ටියානෙපි ගොඉච්චෙව තිට්ඨති. යදි පච්චත්තවචනත්තං පට්ච්ච
ගොසද්දස්ස පූරිසනයෙ එකදෙසෙන පට්ටියතා ඉච්ඡිතබ්බො, “කානිචි
ඔකාරන්තපදානි”ති එවං වුත්තා ඔකාරන්තකථා කමත්ථං දීපෙය්‍ය, නිප්ඵලාව
සා කථා සියා, තස්මා අම්භෙහි යථාවුත්තො නයොයෙව ආයස්මන්තෙහි මනසි
කාතබ්බො. එවං ගොසද්දස්ස පූරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියතා දට්ඨබ්බො.

කෙවෙත්ථ එවං පුච්ඡෙය්‍යං “ගොසද්දස්ස තාව ‘ගො, ගාවො, ගවො. ගාචුං,
ගාවං, ගවං’ ඉච්චාදිනා නයෙන පූරිසනයෙ සබ්බථා අප්පට්ටියතා අම්භෙහි
ඤානා, ජරග්ගව පුබ්බවාදිසද්දා පන කුත්‍ර නයෙ පට්ටියා”ති? තෙසං එවං

බ්‍යාකාතබ්බං “ජරග්ගව පුඤ්ඤාදිසද්දා සබ්බථාපි පුරිසනායෙ පවිට්ඨා”ති. තථා හි තෙසං ගොසද්දතො අයං විසෙසො, ජරන්තො ච සො ගො වාති ජරග්ගවො. එත්ථ නකාරලොපො තකාරස්ස ච ගකාරත්තං භවති සමාසපදත්තා, සමාසෙ ච සිම්භි පරෙ ගොසද්දස්සෙකාරස්ස අවාදෙසො ලබ්භති, තස්මා පාළියං “විසාණෙන ජරග්ගවො”ති එකවචනරූපං දිස්සති. තථා හි අඤ්ඤත්ථ අනුපපදත්තා ගවොඉති බහුවචනපදංයෙව දිස්සති. ඉධ පන සොපපදත්තා සමාසපදභාවමාගම්ම “ජරග්ගවො”ති එකවචනපදංයෙව දිස්සති. තථා හි ජරග්ගවොති එත්ථ ජරන්තා ච තෙ ගවො වාති එවං බහුවචනවසෙන නිබ්බවනීයතා න ලබ්භති ලොකසඬකෙතවසෙන එකස්මිං අත්ථෙ නිරුජ්ඣත්තාති. “ජරග්ගවො, ජරග්ගවා. ජරග්ගවං, ජරග්ගවෙ. ජරග්ගවෙනා”ති පුරිසනායෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. එස නයො පුඤ්ඤවො සකාසපුඤ්ඤවොතිආදීසුපි.

තත්‍ර පුඤ්ඤවොති ගුත්තං යුථපති නිසභසඬබ්බාතො උසහො. යො පාළියං “මුහුත්තජාතොව යථා ගවංපති, සමෙහි පාදෙහි චුසි වසුත්ඨර”න්ති ච “ගවඤ්ඤෙ තරමානානං, උජුං ගව්ජති පුඤ්ඤවො”ති ච ආගතො. ඊදිසෙසු පන යානෙසු කෙච්චි “පුමා ච සො ගො වාති පුඤ්ඤවො”ති වචනත්ථං භණන්ති. මයං පන පධානෙ නිරුජ්ඣො අයං සද්දොති වචනත්ථං න භණාම. න හි පුඤ්ඤකාකිලොතිආදිසද්දානං කොකිලාදීනං පුම්භාවජ්ජකාසනමත්තෙ සමත්ථතා විය ඉමස්ස පුම්භාවජ්ජකාසනමත්තෙ සමත්ථතා සම්භවති, අථ බො පධානභාවජ්ජකාසනෙ ච සමත්ථතා සම්භවති. තෙන “සකාසපුඤ්ඤවො”තිආදීසු නිසභසඬබ්බාතො පුඤ්ඤවො වියාති පුඤ්ඤවො, සකාසනං, සකොසු වා පුඤ්ඤවො සකාසපුඤ්ඤවොතිආදීනා සමාසපදත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා උත්තරපදත්තෙ ධීතානං සීහබ්‍යග්ගනාගාදිසද්දානං සෙට්ඨවාචකත්තා “සකාසපුඤ්ඤවො”තිආදීනං “සකාසෙට්ඨො”තිආදීනා අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉති සබ්බථාපි පුරිසනායෙ පවත්තනතො ජරග්ගව පුඤ්ඤාදිසද්දානං ගොසද්දස්ස පදමාලතො විසදිසපදමාලතා වචත්ථපෙතබ්බො. ගොසද්දස්ස පන පුරිසනායෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා ච වචත්ථපෙතබ්බො.

ආපසද්දෙ ආවරියානං ලිඬගවචනවසෙන මතිහෙදො විජ්ජති, තස්මා තංමතෙන තස්ස පුරිසනායෙ සබ්බථා අප්පවිට්ඨතා භවති. “අඬගුත්තරාපෙසු”ති පාළියා අට්ඨකථායං “මහියා පන නදියා උත්තරෙන ආපො”ති වුත්තං, ටිකායං පන තං උල්ලිඬගිත්වා “මහියා නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙන භොන්ති, තාසං අවිදුරත්තා සො ජනපදො උත්තරාපො”ති වුත්තං. එවං ආපසද්දස්ස එකත්තෙන ඉත්ථිලිඬගතා බහුවචනතා ච ආවරියෙහි ඉච්ඡිතා, තෙසං මතෙ ආපොඉති ඉත්ථිලිඬගෙ පඨමාබහුවචනරූපෙ භොන්තෙ දුතියාතනියාපඤ්චමීසත්තමීනං බහුවචනරූපානි කිදිසානි සියුං. තථා හි “පුරිසෙ,

පුරිසෙහි පුරිසෙහි පුරිසෙසු”ති රූපවතො පුල්ලිඬගස්ස විය ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස එකාරඵහි කාරාදියුත්තානි රූපානි කත්ථවිපි න දිස්සන්ති. අතො තෙසං මනෙ පදමාලානායො අතීව දුක්කරො.

ආපසද්දස්ස ගරවො, සද්දසත්ථනයං පති;
බහුවචනකඤ්චිත්ථි-ලිඬගභාවඤ්ච අබ්බු.

ඉච්චාපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගබ්බුවචනන්තතා වෙය්‍යාකරණානං මතං නිස්සාය අනුමතානි වෙදිතබ්බා. අට්ඨසාලිනියං පන ආපො ඉති සද්දස්ස නපුංසකලිඬගෙකවචනවසෙන වුත්තො පයොගො දිට්ඨො “ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ඡාත”න්ති. ඡාතකපාළියං තු තස්සෙකවචනන්තතා දිට්ඨො. තථා හි “සුචිං සුගන්ධං සලිලං, ආපො තත්ථාහිසන්දතී”ති. ඉමස්මිං පදෙසෙ ආපො ඉති සද්දො එකවචනට්ඨානෙන ධීතො දිට්ඨො. කෙවෙත්ථ වදෙය්‍යං “ආපොති සඬබං ගතං සලිලං සුචි සුගන්ධං හුත්වා තත්ථ අහිසන්දතීති සලිලංසද්දවසෙන එකවචනප්පයොගො කතො, න නාමසද්දවසෙන. ආපසද්දො හි එකන්තෙතිත්ථිලිඬගො වෙව බහුවචනන්තො ව. තථා හි ‘ආපො තත්ථාහිසන්දන්ති’ති බහුවචනවසෙන තප්පයොගො වත්තබ්බොපි ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං වචනවිපල්ලාසවසෙන නිද්දිට්ඨො”ති. තන්ත, “ආපො තත්ථාහිසන්දරො”ති වත්තුං සක්කුණෙය්‍යත්තා “තානි අප්ප පදිස්සරො”ති බහුවචනප්පයොගා විය. යස්මා එවං න වුත්තං, යස්මා ච පන පාළියං “ආපො ලබ්භති, තෙජො ලබ්භති, වායො ලබ්භති”ති එකවචනප්පයොගො දිස්සති, තස්මා “ආපො”ති සද්දස්ස එකවචනන්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨාති.

අථාපි වෙ වදෙය්‍යං – නනු පාළියංයෙව තස්ස බහුවචනන්තතා පච්චක්ඛතො දිට්ඨො “ආපො ච දෙවා පථවී ච, තෙජො වායො තදාගමු”න්ති? තම්පි න. එත්ථ හි “දෙවා”ති සද්දං අපෙක්ඛිත්වා “ආගමු”න්ති බහුවචනප්පයොගො කතො, න “ආපො”ති සද්දං. යදි “ආපො”ති සද්දං සන්ධාය බහුවචනප්පයොගො කතො සියා, “පථවී”ති “තෙජො”ති “වායො”ති ච සද්දම්පි සන්ධාය බහුවචනප්පයොගො කතො සියා. එවං සන්තෙ පථවී තෙජො වායොසද්දාපි බහුවචනකභාවමාපජ්ජෙය්‍යං, න පන ආපජ්ජන්ති. න හෙතෙ බහුවචනකා, අථ බො එකවචනකා එව. රුල්භීවසෙන තෙ පවත්තා පකතිආපාදීසු අත්ථෙසු අප්පවත්තනතො. තථා හි ආපොකසිණාදීසු පරිකම්මං කත්වා නිබ්බත්තා දෙවා ආරම්මණවසෙන “ආපො”තිආදිනාමං ලභන්තීති. එවං වුත්තාපි තෙ එවං වදෙය්‍යං “නනු ච හො ‘අඬගුත්තරාපෙසු’ති බහුවචනපාළි දිස්සතී”ති? තෙ වත්තබ්බා – අසම්පථමවතිණ්ණා තුම්හෙ, න හි තුම්හෙ සද්දප්පවත්තිං ඡානාථ, “අඬගුත්තරාපෙසු”ති බහුවචනං පන “කුරුසු අඬගෙසු අඬගානං මගධාන”න්තිආදීනි බහුවචනානි විය රුල්භීවසෙන එකස්සාපි ඡනපදස්ස වුත්තං, න ආපසඬබාතං අත්ථං සන්ධාය. “අඬගුත්තරාපෙසු”ති එත්ථ හි

ආපසඬබාතො අත්ථො උපසප්පනීභුතො, පුල්ලිඬගබ්බවචනෙන පන චුත්තො ජනපදසඬබාතො අත්ථොයෙව පධාතො “ආගතසමණො සඬසාරාමො”ති එත්ථ සමණසඬබාතං අත්ථං උපසප්පනකං කත්වා පවත්තස්ස ආගතසමණසද්දස්ස සඬසාරාමසඬබාතො අත්ථො විය, තස්මා ආපසඬබාතං අත්ථං ගහෙත්වා යො අඬගුත්තරාපො නාම ජනපදො, තස්මිං අඬගුත්තරාපෙසු ජනපදෙති අත්ථො වෙදිතබ්බො. තථා හි “අඬගුත්තරාපෙසු විහරති ආපණං නාම අඬගානං නිගමො”ති පාළි දිස්සති. තත්ථ උත්තරෙන මහාමහියා නදියා ආපො යෙසං තෙ උත්තරාපා, අඬගා ව තෙ උත්තරාපා වාති අඬගුත්තරාපා, තෙසු අඬගුත්තරාපෙසු. එවං එකස්මිං ජනපදෙයෙව බ්බවචනං න ආපසඬබාතෙ අත්ථෙ, තෙන අවයකථායං චුත්තං “තස්මිං අඬගුත්තරාපෙසු ජනපදෙ”ති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථාපි යෙ එවං වදන්ති “ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬගො වෙව බ්බවචනකොවා”ති. තෙ පුච්ඡිතබ්බා “කිං පටිච්ච තුම්හෙ ආයස්මන්තො ‘ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬගො වෙව බ්බවචනකො වා’ති වදථා”ති? තෙ එවං පුට්ඨා එවං වදෙය්‍යුං – “අඬගායෙව යො ජනපදො, මහියා පන නදියා උත්තරෙන ආපො, තාසං අවිදුරත්තා උත්තරාපොති චුච්චති”ති ව “මහියා පන නදියා ආපො තස්ස ජනපදස්ස උත්තරෙන භොන්ති, තාසං අවිදුරත්තා යො ජනපදො උත්තරාපොති චුච්චති”ති ව එවං පුබ්බාවරියෙහි අඬසඬබාතො සද්දරචනාවියෙයො දිස්සති, තස්මා ඉත්ථිලිඬගො වෙව බ්බවචනකො වා”ති වදාමාති. සච්චං දිස්සති, යො පන සද්දසත්ථෙ වෙය්‍යාකරණානං මතං ගහෙත්වා අඬසඬබාතො, සද්දසත්ථඤ්ච නාම න සබ්බථා බුද්ධවචනස්සොපකාරකං, එකදෙසෙන පන භොති, තස්මා කච්චායනප්පකරණෙ ඉච්ඡිතානිච්ඡිතසඬගභවිච්ඡන්තං කාතුං “ජිනවචනසුත්තඤ්ච, ලිඬගඤ්ච නිප්පජ්ජතෙ”ති ලක්ඛණානි චුත්තාති.

යදි ව ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬගබ්බවචනකො, කථං ආපොති පදං සිජ්ඣති? ආපසද්දො පටිමායොචනං කත්වා තස්සොකාරාදෙසඤ්ච කත්වා ආපොති පදං සිජ්ඣති “ගාථො”ති පදම්චාති. විසමම්ඨං නිදස්සනං, “ගාථො”ති පදඤ්ච නිච්චොකාරන්තෙන ගොසද්දෙන සම්භූතං. තථා හි යොමිහි පරෙ ගොසද්දන්තස්සාවාදෙසං කත්වා තතො යොනමොකාරාදෙසං කත්වා “ගාථො”ති නිප්ඵජ්ජති, ආපසද්දෙ පන ද්වෙ ආදෙසා න සන්ති. බුද්ධවචනඤ්ච පත්වා ආපසද්දො අකාරන්තතාපකතිකො ජාතො, න අඤ්ඤථාපකතිකොති.

එවං චුත්තාපි තෙ “ඉදමෙව සච්චං, නාඤ්ඤ”න්ති චෙතසි සන්තිධාය ආධානග්ගානිදුප්පටිනිස්සග්ගිහාවෙ, “න වචනපච්චනීකසාතෙන සුච්ඡානං සුභාසිත”න්ති එවං චුත්තපච්චනීකසාතහාවෙ ව යත්වා එවං වදෙය්‍යුං “යථෙව ගාථොසද්දො, තථෙව ආපොසද්දො කිං ඉත්ථිලිඬගො න භවිස්සති

බහුවචනකො චා”ති? තතො තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතබ්බානි. සෙය්‍යථිදං? “ආපං ආපතො සඤ්ජානාති, ආපං ආපතො සඤ්ඤත්වා ආපං මඤ්ඤති, ආපස්මිං මඤ්ඤති, ආපං මෙති මඤ්ඤති, ආපං අභිනන්දති”ති එවං සුත්තපදානි දස්සෙත්වා “ආපන්ති ඉදං කතරචචන”න්ති ප්‍රච්ඡිතබ්බා. අද්ධා තෙ ආපසද්දස්ස බහුවචනන්තභාවමෙව ඉච්ඡමානා චක්ඛන්ති “දුතියාබහුවචන”න්ති. තෙ චත්තබ්බා “නනු යොචචනං න සුය්‍යතී”ති? තෙ චදෙය්‍යුං “යොචචනං කතඥමාදෙසත්තා න සුය්‍යතී”ති. යං යං භොන්තො ඉච්ඡන්ති, තං තං මුබාරුළ්භං වදන්ති.

“ආපතො”ති ඉදං පන කිං භොන්තො වදන්ති? “ආපතො”ති ඉදමපි “බහුවචනකං තොපච්චයන්ත”න්ති වදාම තොපච්චයස්ස එකත්ථෙ ච බව්හත්ථෙ ච පචත්තනතො. ඉති තුම්හෙ බහුවචනකත්තංයෙව ඉච්ඡමානා “ආපොසද්දො ච යොචචනන්තො”ති භණං, “ආපතො”ති ඉදමපි “බහුවචනකං තොපච්චයන්ත”න්ති භණං, “ආපස්මිං මඤ්ඤති”ති එත්ථ පන “ආපස්මි”න්තිදං කතරචචනන්තං කතරාදෙසෙන සම්භූතන්ති? අද්ධා තෙ එවං පුට්ඨා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. තථා යෙසං එවං භොති “ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො වෙව බහුවචනකො චා”ති, තෙ ප්‍රච්ඡිතබ්බා “යං ආචරියෙහි වෙය්‍යාකරණමතං ගහෙත්වා ‘යා ආපො’ති ච ‘තාස’න්ති ච චුත්තං, තත්ථ ‘කිං තාස’න්ති වචනෙ ‘ආපාන’න්ති පදං ආනෙත්වා අත්ථො චත්තබ්බො, උදාහු ආපස්සා”ති? “ආපාන”න්ති පදමානෙත්වා අත්ථො චත්තබ්බො”ති වෙ, එවඤ්ච සති “යා ආපා”ති චත්තබ්බං “යා කඤ්ඤා තිට්ඨන්ති”ති පදමිව. අථ “ආපා”ති පදං නාම නත්ථි, “ආපො”ති පදංයෙව බහුවචනකන්ති වෙ, එවං සති “තාස”න්ති එත්ථාපි “ආපස්සා”ති පදං ආනෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො. කස්මාති වෙ? යස්මා “ආපො”ති පච්චත්තෙකචචනස්ස තුම්හාකං මතෙන බහුවචනත්තෙ සති “ආපස්සා”ති පදමපි බහුවචනන්ති කත්වා තාසංසද්දෙන යොජෙත්වා චත්තුං යුත්තිතොති. එවං සති “ආපාන”න්ති පදස්ස අභාවෙනෙව භවිතබ්බං. යථා පන “පුරිසො, පුරිසා. පුරිසං, පුරිසෙ”ති ච, “ගො, ගාවො, ගවො. ගාචු”න්ති ච එකචචනබහුවචනානි භවන්ති, එවං “ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ”ති එකචචනබහුවචනෙහි භවිතබ්බං. එවඤ්ච සති “ආපසද්දො බහුවචනකොයෙව භොති”ති න චත්තබ්බං.

යෙ එවං වදන්ති, තෙසං වචනං සදොසං දුප්පරිහරණීයං මූලපරියායසුත්තෙ “ආපං මඤ්ඤති ආපස්මි”න්ති එකචචනපාළිතං දස්සනතො, විසුද්ධිමග්ගාදීසු ච “විස්සන්දනභාවෙන තං තං යානං ආපොති අප්පොතීති ආපො”තිආදිකස්ස එකචචනවසෙන චුත්තනිබ්බවනස්ස දස්සනතො. යථා පන පාළියං ඉත්ථිලිඬිගෙපි පරියාපන්තො ගොසද්දො “තා ගාවො තතො තතො දණ්ඨෙන ආකොටෙය්‍යා”ති ච “අන්තදා බලදා වෙතා”ති ච ආදිනා බව්හත්ථදීපකෙහි

ඉත්ථිලිඬගභුතෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි ච අසබ්බනාමිකපදෙහි ච සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තො දිස්සති, න තථා පාළියං බවහත්ථදීපකෙහි ඉත්ථිලිඬගභුතෙහි සබ්බනාමිකපදෙහි චා අසබ්බනාමිකපදෙහි චා සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තො ආපසද්දො දිස්සති. යදි හි ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬගො සියා, කඤ්ඤසද්දො ආපච්චයො විය ආපසද්දො ආපච්චයො චා සියා, නදසද්දො විය ච ඊපච්චයො චා සියා, උභයමිපි නත්ථි, උභයාභාවතො ඉත්ථිලිඬගෙ චුත්තං සබ්බමිපි විධානං තත්ථ න ලබ්භති, තෙන ඤායති “ආපසද්දො අනිත්ථිලිඬගො”ති. නනු ච හො ගොසද්දොපි ආපච්චයො නත්ථි, තදභාවතො ඉත්ථිලිඬගෙ චුත්තවිධානං න ලබ්භති, එවං සන්නෙ කස්මා සොයෙව ඉත්ථිලිඬගො හොති, න පනායං ආපසද්දොති?

එත්ථ චූච්චනෙ - ගොසද්දො න නියොගා ඉත්ථිලිඬගො, අථ බො පුල්ලිඬගොව. ඉත්ථිලිඬගභාවෙ පන තමහා ආපච්චයෙ අහොන්තෙපි ඊපච්චයො විකප්පෙන හොති, අඤ්ඤමිපි ඉත්ථිලිඬගෙ චුත්තවිධානං ලබ්භති. සො හි නිච්චමොකාරන්තතාපකතියං යත්වා “ගො, ගාවී”තිආදිනා අත්තතො ඉත්ථිලිඬගරූපානං නිබ්බන්තිකාරණභූතො, තෙන සො ඉත්ථිලිඬගො භවති. ආපසද්දෙ පන ඊපච්චයාදි න ලබ්භති. තෙන සො ඉත්ථිලිඬගොති න චත්තබ්බො. යථා චා ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරතං පටිච්ච ඉත්ථිලිඬගභාවො උපපජ්ජති, න තථා ආපසද්දස්ස. ආපසද්දස්ස හි අනාකුලරූපක්කමත්තා අවිසදාකාරවොහාරතා න දිස්සති, යාය එසො ඉත්ථිලිඬගො සියා. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

තථා යෙසං එවං හොති “ආපසද්දො සබ්බදා ඉත්ථිලිඬගො වෙච බහුවචනකො චා”ති, තෙ චත්තබ්බො - යථා ඉත්ථිලිඬගභූතස්ස කඤ්ඤසද්දස්ස පයමං කඤ්ඤඉති රස්සවසෙන යපිතස්ස ආපච්චයතො පරං ස්මිංචවනං සරූපතො න තිට්ඨති, යංභාවෙන ච යාභාවෙන ච තිට්ඨති “කඤ්ඤායං, කඤ්ඤායා”ති, න තථා “ඉත්ථිලිඬග”න්ති තුම්භෙහි ගහිතස්ස ආපොසද්දස්ස පයමං ආපඉති රස්සවසෙන යපිතස්ස පරං ස්මිංචවනං යංභාවෙන ච යාභාවෙන ච තිට්ඨති, අථ බො සරූපතොයෙව තිට්ඨති “ආපස්මිං මඤ්ඤති”ති. යදි පන ආපසද්දො ඉත්ථිලිඬගො සියා, ස්මිංචවනං සරූපතො න තිට්ඨෙය්‍ය. යස්මා ච ස්මිංචවනං සරූපතො තිට්ඨති, තස්මා ආපසද්දො න ඉත්ථිලිඬගො. න හි චතුරාසීතිධම්මක්ඛන්ධසහස්සසඬගහෙසු අනෙකකොට්ඨසතසහස්සෙසු පාළිප්පදෙසෙසු එකස්මිමිපි පාළිප්පදෙසෙ පයමං අකාරන්තභාවෙන යපෙතබ්බානං ඉත්ථිලිඬගසද්දානං පරතො ධීතං ස්මිංචවනං සරූපතො තිට්ඨතීති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

කෙවි පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං. “ආපසද්දො නපුංසකලිඬගො, තථා හි අට්ඨසාලිනියං. ‘ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ඡාත’න්ති නපුංසකලිඬගභාවෙන තංසමානාධිකරණපදානි නිද්දිට්ඨානී”ති? තන්ත, මනොගණෙ පවත්තෙහි තම වච සිරසද්දාදීහි විය ආපසද්දෙනපි සමානාධිකරණපදානං කත්ථවි නපුංසකලිඬගභාවෙන නිද්දිසිතබ්බත්තා. පුබ්බාවරියානඤ්ඤි සද්දරචනාසු “සද්ධම්මතෙජවිහතං විලයං බණෙන, වෙනෙය්‍යසත්තභද්දෙය්‍ය තමො පයාති”ති එත්ථ “තමො”තිපදෙන සමානාධිකරණං “විහත”න්ති නපුංසකලිඬගං දිස්සති, තථා “දුක්ඛං වචො එතස්මිං විපච්චනීකසාතෙ පුග්ගලෙති දුබ්බචො”ති එත්ථ “වචො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “දුක්ඛ”න්ති නපුංසකලිඬගං, “අවනතං සිරො යස්ස සො අවනතසිරො”ති එත්ථ “සිරො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “අවනත”න්ති නපුංසකලිඬගං, “අප්පං රාගාදිරජො යෙසං පඤ්ඤාමයෙ අක්ඛම්භි තෙ අප්පරජක්ඛා”ති එත්ථ “රජො”ති පදෙන සමානාධිකරණං “අප්ප”න්ති නපුංසකලිඬගං දිස්සති. න තෙ ආවරියා තෙහි සමානාධිකරණපදෙහි තමවචසිරසද්දාදීනං නපුංසකලිඬගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං තථාවිධං සද්දරචනං කුබ්බිංසු, අථ ඛො “සොහනං මනො තස්සාති සුමනො”ති එත්ථ විය මනොගණෙ පවත්තපුල්ලිඬගානං පයොගෙ නපුංසකලිඬගභාවෙනපි සමානාධිකරණපදානි කත්ථවි හොන්තීති දස්සනත්ථං කුබ්බිංසු. යථා ව “විහත”න්තිආදිකා සද්දරචනා තමවචසිරසද්දාදීනං නපුංසකලිඬගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා, තථා “ඔමත්ත”න්ති ව “අධිමත්තපථවීගතිකං ඡාත”න්ති ව සද්දරචනාපි ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඬගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං න කතා. යස්මා පන මනොගණෙ පවත්තෙහි මනසද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකත්තා ආපසද්දෙනපි නපුංසකලිඬගස්ස සමානාධිකරණතා යුජ්ජති, තස්මා අට්ඨසාලිනියං “ඔමත්තං පන ආපො අධිමත්තපථවීගතිකං ඡාත”න්ති නපුංසකලිඬගස්ස ආපසද්දෙන සමානාධිකරණතා කතා. තථාපි ආපසද්දො මනසද්දාදීහි එකදෙසෙන සමානගතිකො සමාසපදත්තෙ මජ්ඣිකාකාරස්ස “ආපොකසිණං, ආපොගත”න්තිආදිප්පයොගස්ස දස්සනතො, තස්මා “ඔමත්ත”න්තිආදිවචනං ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඬගත්තවිඤ්ඤාපනත්ථං චුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං, ලිඬගවිපරියයවසෙන පන කත්ථවි එවම්පි සද්දගති හොතීති ඤාපනත්ථං චුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. “ඔමත්තො”ති ව “අධිමත්තපථවීගතිකො ඡාතො”ති ව ලිඬගං පරිවත්තෙතබ්බං. යදි හි ආපසද්දො නපුංසකලිඬගො සියා, සනිකාරානිස්ස පච්චත්තොපයොගරූපානි බුද්ධවචනාදිසු විජ්ජෙය්‍යං, න තාදිසානි සන්ති. කිඤ්චි හිංයො – ඔකාරන්තං නාම නපුංසකලිඬගං කත්ථවිපි නත්ථි, නිග්ගහීතන්තඉකාරන්ත උකාරන්තවසෙන හි තිවිධානියෙව නපුංසකලිඬගානි. තෙන ආපසද්දස්ස නපුංසකලිඬගතා නූපපජ්ජති. එවං චුත්තා තෙ නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. ඉච්චොකාරන්තවසෙන ගහිතස්ස

ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගතා ච නපුංසකලිඛිගතා ච එකන්තතො නත්ථි, නිග්ගහීතන්තවසෙන පන ගහිතස්ස කත්ථවි නපුංසකලිඛිගතා සියා “හත්තෙ නාගසෙන සමුද්දො සමුද්දොති වුව්වති, කෙන කාරණෙන ආපං උදකං සමුද්දොති වුව්වති”ති පයොගදස්සනතො. එත්ථ පනෙකෙ වදෙය්‍යං “යදි හො ඔකාරන්තවසෙන ගහිතස්ස ආපසද්දස්ස ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගවසෙන ද්විලිඛිගතා නත්ථි, ඔකාරන්තො ආපසද්දො කතරලිඛිගො”ති? පුල්ලිඛිගොති මයං වදාමාති.

යදි ච හො ආපසද්දො පුල්ලිඛිගො. යථා ආපසද්දස්ස පුල්ලිඛිගතා පඤ්ඤායෙය්‍යා, නිජ්ඣානක්ඛමතා ච භවෙය්‍යා, තථා සුත්තං ආහරොති. “ආහරිස්සාමිසුත්තං, න තො සුත්තාහරණෙ භාරො අත්ථි”ති එවඤ්ච පන වත්ථා තෙසං ඉමානි සුත්තපදානි දස්සෙතඛිබානි. සෙය්‍යාටීදං? “ආපො උපලඛිතීති? ආමන්තා. ආපස්ස කත්තා කාරොතා උපලඛිතීති? න හෙවං වත්තඛිබෙ. අතීතො ආපො අත්ථිති? ආමන්තා. තෙන ආපෙන ආපකරණීයං කරොතීති? න හෙවං වත්තඛිබෙ. ආපං මඤ්ඤති ආපස්මිං මඤ්ඤති”ති ඉමානි සුත්තපදානි.

එත්ථ ච “උපලඛිතී”තිආදිනා ආපසද්දස්ස එකවචනතා සිද්ධා, තාය සිද්ධාය ඛ්‍යවචනතාපි සිද්ධායෙව. එකවචනතායෙව හි සද්දසත්ථෙ පටිසිද්ධා, න ඛ්‍යවචනතා, තෙන “ආපෙන”ති ඉමිනා පන ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවවිගමො සිද්ධො ඉත්ථිලිඛිගෙ එනාදෙසාභාවතො. “ආපස්ස, ආපස්මි”න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිලිඛිගභාවවිගමොයෙව ඉත්ථිලිඛිගෙ සරූපතො නා ස්මා ස්මිං වචනානමභාවා. “අතීතො”ති ඉමිනා ඉත්ථිලිඛිගනපුංසකලිඛිගභාවවිගමො ඔකාරන්තනපුංසකලිඛිගස්ස අභාවතො, ඔකාරන්තස්ස ගුණනාමභූතස්ස ඉත්ථිලිඛිගස්ස ච අභාවතො.

අපිච බුද්ධවචනාදීසු “චිත්තානි, රූපානි”තිආදීනි විය සනිකාරානං රූපානං අදස්සනතො ඔකාරන්තභාවෙන ගහිතස්ස නපුංසකලිඛිගභාවවිගමො අතීච පාකටො. අපරම්පෙත්ථ වත්තඛිබං – “අතීතො ආපො අත්ථිති? ආමන්තා”ති එත්ථ “අතීතො”ති ඉමිනා ආපසද්දස්ස විසදාකාරවොභාරතාසූචකෙන ඔකාරන්තපදෙන තස්ස අවිසදාකාරවොභාරතාය ච උභයමුත්තාකාරවොභාරතාය ච අභාවො සිද්ධො. තස්ස ච අවිසදාකාරවොභාරතාය අභාවෙ සිද්ධෙ ඉත්ථිලිඛිගභාවො දූරතරො. උභයමුත්තාකාරවොභාරතාය ච අභාවෙ සිද්ධෙ නපුංසකලිඛිගභාවොපි දූරතරොයෙව. ඉති න කත්ථවිපි ඔකාරන්තභාවෙන ගහිතො ආපසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො වා නපුංසකලිඛිගො වා භවති. මිලින්දපඤ්ඤෙ පන නිග්ගහීතන්තවසෙන ආගතො නපුංසකලිඛිගොති වෙදිතඛිබො, න චෙත්ථ

වත්තබ්බං “අතීතො”ති “තෙනා”ති ච ඉමානි ලිඛිතවිපල්ලාසවසෙන
 චුත්තානීති වාවචලිඬගානමනුවත්තාපකස්ස අභිධෙයාලිඬගභූතස්ස ආපසද්දස්ස
 “කඤ්ඤාය විත්තානී”තිආදීනං විය ඉත්ථිනපුංසකලිඬගරූපානං අභාවතො.
 අපිච වොහාරකුසලා තථාගතා තථාගතසාවකා ච, තෙනියෙව උත්තමපුරිසෙහි
 වොහාරකුසලෙහි “අතීතො ආපො”තිආදීනා චුත්තත්තාපි “අතීතො”ති
 “තෙනා”ති ච ඉමානි ලිඛිතවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානීති න විත්තෙනබ්බානි,
 තස්මා තංසමානාධිකරණො ඕකාරන්තභාවෙන ගතීතො ආපසද්දො
 එකචචනන්තො පුල්ලිඬිගො චෙව යථාපයොගං එකචචනබහුවචනකො වාති
 චෙදිතබ්බො “ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ”තිආදීනා යොජෙතබ්බත්තා. එවං
 චුත්තානි සුත්තපදානි සවිනිච්ඡයානි සුත්වා අද්ධා තෙ ආපසද්දස්ස
 ඉත්ථිලිඬිගබහුවචනතාවාදිනො නිරුත්තරා භවිස්සන්ති.

එත්ථ කොච්ච දෙයා - පාළියං පුල්ලිඬගනගො එකවචනනගො ච කිං අට්ඨකථාට්ඨකාවරියෙහි න දිට්ඨො, යෙ ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගබ්භුවචනත්තං වණ්ණෙසුන්ති? නො න දිට්ඨො, දිට්ඨොයෙව සො නගො තෙහි. යස්මා පන තෙ න කෙවලං සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙයෙව විසාරදා, අථ බො සකලෙපි සද්දසත්ථෙ විසාරදා, තස්මා සද්දසත්ථෙ අත්තනො පණ්ඩිච්චං පකාසෙතුං, “සද්දසත්ථෙ ච ඊදිසො නගො චුත්තො”ති විඤ්ඤාපෙතුඤ්ච සද්දසත්ථනයං ගහෙත්වා ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගබ්භුවචනකත්තං වණ්ණෙසුන්ති නත්ථි තෙසං දොසො. තථා හි මූලපරියායසුත්තත්තට්ඨකථායං තෙහියෙව චුත්තං ආපසද්දස්ස පුල්ලිඬගෙකවචනකත්තසුවනකං “ලක්ඛණසසම්භාරාරම්මණසම්මුතිවසෙන චතුබ්බිධො ආපො, තෙසු”තිආදි, තස්මා නත්ථි තෙසං දොසො. පුජාරහා හි තෙ ආයස්මන්තො, නමොයෙව තෙසං කරොම, න තෙසං වචනං වොදනාභාජනං. යෙ පන උජුච්චවචනීකවාදා දළ්භමෙව ආපසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගබ්භුවචනත්තං මමායන්ති, තෙසංයෙව වචනං වොදනාභාජනං. යස්මා පන මයං පාළිනයානුසාරෙන අන්තද්වයවතො ආපසද්දස්ස පුල්ලිඬගත්තං නපුංසකලිඬගත්තඤ්ච විදධාම, තස්මා යො කොච්ච ඉදං වාදං මද්දිත්වා අඤ්ඤං වාදං පතිට්ඨාපෙතුං සක්ඛිස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජති, ඉදඤ්ච පන යානං මහාගහනං දුජ්ජට්ඨිස්සකිනට්ඨෙන, පරමසුබ්බමඤ්ච කතඤ්ඤාණසම්භාරෙහි පරමසුබ්බමඤ්ඤාණෙහි පණ්ඩිතෙහි වෙදනීයත්තා. සබ්බමිදඤ්චි වචනං තෙසු තෙසු යානෙසු අත්ථබ්බාඤ්ජනපරිග්ගහණෙ සොතුනං පරමකොසල්ලජනනත්ථඤ්චෙව සාසනෙ ආදරං අකත්වා සද්දසත්ථමතෙන කාලං වීතිනාමෙත්තානං සාථලිකානං පමාදවිහාරනිසෙධනත්ථඤ්ච සාසනස්සාතිමහත්තභාවදීපනත්ථඤ්ච චුත්තං, න අත්තුක්කංසනපරවම්භනත්ථන්ති ඉමිස්සං නීතියං සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි යොගො කරණීයො භගවතො සාසනස්ස විරට්ඨිතත්ථං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

යස්මා පන පාළිතො අට්ඨකථා බලවතී නාම නත්ථි, තස්මා පාළිනායානුරූපෙනෙව ආපසද්දස්ස නාමිකපදමාලං යොජෙස්සාම සොතුනමසම්මොහත්ථං, කිමෙත්ථ සද්දසත්ථනායො කර්ස්සති. අත්‍රායං උදානපාළි “කිං කයිරා උදපානෙන, ආපා වෙ සබ්බදා සියු”න්ති.

ආපො, ආපා. ආපං, ආපෙ. ආපෙන, ආපෙහි, ආපෙහි. ආපස්ස, ආපානං. ආපා, ආපස්මා, ආපමිහා, ආපෙහි, ආපෙහි. ආපස්ස, ආපානං. ආපෙ, ආපස්මිං, ආපමිහි, ආපෙසු. හො ආප, හවන්තො ආපා.

සබ්බනාමාදීහිපි යොජෙස්සාම – යො ආපො, යෙ ආපා. යං ආපං, යෙ ආපෙ. යෙන ආපෙන, සෙසං නෙය්‍යං, සො ආපො, තෙ ආපා. අතීතො ආපො, අතීතා ආපා. සෙසං නෙය්‍යං. ඉච්චෙවං –

පුරිසෙන සමා ආප-සද්දාදී සබ්බථා මතා;
න සබ්බථාව ගොසද්දො, පුරිසෙන සමො මතො.

මනාදී ඵකදෙසෙන, පුරිසෙන සමා මතා;
සරාදී ඵකදෙසෙන, සබ්බථා වා සමා මතා.

යෙ පනෙත්ථ සද්දා “මනොගණො”ති චුත්තා, කථං තෙසං මනොගණභාවො සල්ලක්ඛෙතබ්බොති? චුච්චතෙ තෙසං මනොගණභාවසල්ලක්ඛණකාරණං –

මනොගණො මනොගණො-
දිකා වෙවා’මනොගණො;
ඉති සද්දා තිධා ඤෙය්‍යා,
මනොගණවිභාවතෙ.

යෙ තෙ නා ස ස්මිංචිසයෙ,
සා සො ස්‍යන්තා හවන්ති ව;
සමාසතද්ධිතන්තත්තෙ,
මජ්ඣොකාරා ව හොන්ති හි.

සොකාරන්තපයොගා ව, ක්‍රියායොගමිහි දිස්සරෙ;
ඵචංචිධා ව තෙ සද්දා, ඤෙය්‍යා “මනොගණො”ඉති.

අත්‍ර තස්සත්ථස්ස සාධකානි පයොගානි සාසනතො ව ලොකතො ව යථාරහමාහරිත්වා දස්සෙස්සාම – මනසා වෙ පසන්තෙන, භාසති වා කරොති වා. න මය්හං මනසො පියො. සාධුකං මනසි කරොථ. මනොපුබ්බභිගමා ධම්මා.

මනොරමං, මනොධාතු, මනොමයෙන කායෙන, ඉද්ධියා උපසඬ්ඛමි. යො වෙ “දස්ස”න්ති වත්ථාන, අදානෙ කුරුතෙ මනො. වචසා පරිචිතා. වචසො වචසි.

වචොරස්මිහි බොධෙසි, වෙනෙයාකුමුද්දස්සිදං;
රාගො සාරාගරහිතො, විසුද්ධො බුද්ධවත්තිමා.

කස්සපස්ස වචො සුත්ථා, අලාතො එතදබ්බි;
එස හියොසා පසිදාමි, සුත්ථාන මුනිනො වචො.

සබ්බා ව මිත්තො ව මමාසි සිවික, සුසික්ඛිතො සාධු කරොහි මෙ වචො. එකුනතිංසො වයසා සුභද්ද. වයසො, වයසි, වයොවුද්ධො, වයොගුණා අනුපුබ්බං ජහන්ති. ජලන්තමිව තෙජසා. තෙජසො, තෙජසි, තෙජොධාතුකුසලො. තෙජොකසිණං. තපසා උත්තමො, තපසො, තපසි, තපොධතො, තපොජිගුවිජා. කස්මා භවං විජනමරුක්ඛනිස්සිතො, තපො ඉධ කුබ්බසි බ්‍රහ්මපත්තියා. වෙනසා අක්ඛෙය්‍යාසි, එවං වෙනසො පරිචිතක්කො උදපාදි, එතමත්ථං වෙනසි සන්තිධාය, වෙනොපරිචිතක්කමක්ඛෙය්‍යාසි. වෙනොපරියක්ඛාණං, වෙනො පරිච්ඡින්නි, සො පරසත්තානං පරපුග්ගලානං වෙනසා වෙනො පරිච්ච ජානාති. තමසා, තමසො, තමසි, තමොනුදො, තමොහරො. නවාහමෙතං යසසා දදාමි. යසසො, යසසි, යසො හොගසමප්පිතො. යසොලද්ධාධො පනස්මාකං හොගා. යසොධරා දෙවි, යසො ලද්ධා න මජ්ජෙය්‍යා. අයසාව මලං සමුට්ඨිතං. අයසො, අයසි, අයොපාකාරපරියන්තං, අයසා පටිකුජ්ජිතං. සෙයොසා අයොගුලො භුත්තො, අයොපත්තො, අයොමයං, අයො කන්තතීති අයොකන්තො. සතෙන වා භුක්ඛස්ස පයසා වා, සාධු බලු පයසො පානං යක්ඛෙය්‍යාසි, පයසි ඔජා, පයොධරා, පයොනිධි. සහස්සතෙත්තො සිරසා පටිග්ගහි. සිරසො, සිරසි අක්ඛෙය්‍යාසි, කත්ථා, වන්දිතබ්බං ඉසිද්ධපං. සිරොරුහා, සිරො ඡින්නි. යො කාමෙ පරිච්ඡෙති, සප්පස්සෙව පදාසිරො. සිරො තෙ වජ්ඣයිත්ථාන. සරසා, සරසො, තිණි උප්පලජාතානි, තස්මිං සරසි බ්‍රාහ්මණ. සරොරුහං. යං එතා උපසෙවන්ති, ඡන්දසාවා ධනෙනවා. සාවිත්ති ඡන්දසො මුඛං. ඡන්දසි, ඡන්දොවිචිති, ඡන්දොභඩ්ධො, උරසා පනුදහිස්සාමි, උරසො, උරසි ජායති, උරසිලොමො, උරොමජ්ඣෙකං විජ්ඣාමි. රහසා, රහසො, රහසි, රහොගතො නිසිදිත්ථා, එවං විත්තෙසහං තදා. අහසා, අහසි. ජායන්ති තත්ථ පාරොහා, අහොරත්තානමච්චයෙනි ඉමානි පයොගානි. එත්ථ ව “මනෙන, මනස්ස, මනෙ, මනස්මිං, මනමිහි”තිආදීනි ව “මනආයතනං තමපරායනො අයපත්තො ඡන්දහානි”තිආදීනි ව “න මනං අක්ඛෙය්‍යාසි. යසං ලද්ධාන දුම්මෙධො. “සිරං ඡින්නි”තිආදීනි ව රූපානි මනොගණභාවප්පකාසකානි න හොන්තීති න දස්සිතානි, න අලබ්භමානවසෙන, තස්මාත්‍ර ඉමා ආදිතො පටියාය මනොගණභාවවිභාවිති ගාථායො භවන්ති –

“මනසා මනසො මනසි”,
ඉතිආදිවසා යිතා;
සා සො ස්‍යන්තා සද්දරූපා,
චුත්තා “මනොගණො” ඉති.

මනොධාතු වචොරස්මි,
වයොචුද්ධො තපොගුණො;
තෙජොධාතු තමොනාසො,
යසොභොගසමප්පිතො.

වෙනොපරිචිතක්කො ව, අයොපත්තො පයොධරා;
සිරොරූහා සරොරූහං, උරොමජ්ඣෙ රහොගතො.

ජන්දොභඨිගො අභොරත්තං, මනොමය’මයොමයං;
එවංවිධො විසෙසො යො, ලක්ඛණත්තං මනොගණො.

“වචො සුත්වා, සිරො ඡන්දි, අයො කන්තති” ඉච්චපි;
උපයොගස්ස සංසිද්ධි, ලක්ඛණත්තං මනොගණො.

මනොගණො චුත්තනායො, ඉත්ථිලිඨිගෙ න ලබ්භති;
පුත්තපුංසකලිඨිගෙසු, ලබ්භතෙව යථාරහං.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි —

සා සො ස්‍යන්තාති රූපාති, සන්දිස්සන්ති මනොගණො;
මජ්ඣොකාරත්තරූපා ව, සොකාරත්තුපයොගතා.

ඉදං මනොගණලක්ඛණං. එවං මනොගණලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගුම්ඛං
නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ මනොගණාදිලක්ඛණං කථයාම —

යෙ තෙ නා සස්මිංවිසයෙ,
සා සො ස්‍යන්තා යථාරහං;
සමාසතද්ධිතන්තත්තෙ,
මජ්ඣොකාරො න භොන්ති තු.

සොකාරත්තුපයොගා ව,
ක්‍රියායොගෙ න භොන්ති තෙ;

සද්දා එවංවිධා සබ්බෙ;
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යථිදං? “බ්ලං පදං මුඛ” මිච්චාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති – බ්ලසා, බ්ලසො, බ්ලසි, බ්ලගතො, බ්ලං පාවිසි. පදසාව අගමාසි, තීණි පදවාරානි, මාකාසි මුඛසා පාපං, මුඛගතං භොජනං ඡඩ්ඛාපෙති. සච්චෙන දන්තො දමසා උපෙතො. රසවරං රසමයං රසං පිච්චිති. ඉදං මනොගණාදිකලක්ඛණං.

අපරමිපි භවති –

යෙ සමාසාදිභාවමිහි, මජ්ඣිමාකාරාව භොන්ති තු;
නා ස ස්මිංවිසයෙ සාසො-සාන්තා පන න භොන්තිහි.

සොකාරන්තුපයොගා ව,
ක්‍රියායොගෙ න භොන්ති තෙ;
සද්දා එවංවිධා වාපි,
මනොගණාදිකා මතා.

සෙය්‍යථිදං? “ආපො වායො සරදො” ඉච්චෙවමාදයො. තෙසං රූපානි භවන්ති – ආපොධාතු, වායොධාතු, ආපොකසිණං, වායොකසිණං, ආපොමයං, වායොමයං, ජීව ත්වං සරදොසතං, සරදකාලො. ආපෙන, ආපස්ස, ආපෙ, ආපස්මිං, ආපමිහි. වායෙන, වායස්ස, වායෙ, වායස්මිං, වායමිහි. සරදෙන, සරදස්ස, සරදෙ, සරදස්මිං, සරදමිහි. ආපං ආපතො සඤ්ජානාති. වායං වායතො සඤ්ජානාති. සරදං පත්ථෙති, සරදං රමණීයා නදී.

කෙච්චි පනෙත්ථ වදෙය්‍යං “නනු සාසනෙ වායසද්දො විය වායුසද්දොපි මනොගණාදීසු ඉච්ඡිතබ්බො” ති? එත්ථ වුච්චතෙ –

“වායු වායො” ති එතෙසු, පච්ඡිමොයෙව ඉච්ඡිතො;
මනොගණාදීසු නාදි, ආදිග්ගභවසෙනිධ.

“මනොධාතු වායොධාතු”, ඉච්චාදීනි පදානි හි;
අකාරන්තවසෙනෙව, මජ්ඣිමාකාරානි සිජ්ඣමර.

වායුසද්දමිහි ගහිතෙ, ආදිග්ගභවසෙනිධ;
“වායොධාතු” ති ඔමජ්ඣං, රූපමෙව න හෙස්සති.

යථා හි ආයුසද්දස්ස, රූපං දිස්සති සාගමං;
“ආයුසා එකපුත්ත” න්ති, මනසාදිපදං විය.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

න තථා වායුසද්දස්ස, රූපං දිස්සති සාගමං;
තස්මා මනොගණාදිමිහි, තස්සො'කාසො න විජ්ජති.

තථා හි “වායති ඉති, වායො” ඉති ගරු වද්දං;
“වායොධාතු”ති එතස්ස, පදස්සත්ථං තහිං තහිං.

යත්ථ පථවී ව ආපො ව, තෙජො වායො න ගාධති;
එත්ථ ආපාදිකං සද්ද-ත්තිකං මනොගණාදිකෙ.

ඉදමපි මනොගණාදිකලක්ඛණං. එත්ථ මනොගණාදිකා ද්විධා හිජ්ජන්ති
බ්ල පදාදිතො ආපාදිතො ව. එවං මනොගණාදිකලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගුම්ඛං
නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

අථ අමනොගණලක්ඛණං කථයාම -

යෙ ව නාවිසයෙ සොන්තා, යෙ ව ස්මාවිසයෙ සියුං;
සද්දා එවංපකාරා තෙ, අමනොගණසඤ්ඤිතා.

කෙ තෙ? අත්ථබ්‍යඤ්ජනක්ඛරසද්දාදයො වෙව දීඝොරසද්දා ව. එතෙසු හි
අත්ථසද්දාදීනං නාවචනට්ඨානෙ “අත්ථසො බ්‍යඤ්ජනසො අක්ඛරසො
සුත්තසො උපායසො සබ්බසො යානසො”තිආදීනි සොන්තානි රූපානි භවන්ති.
දීඝොරසද්දානං පන ස්මාවචනට්ඨානෙ “දීඝසො ඔරසො”ති සොන්තානි රූපානි
භවන්ති. ඉදං අමනොගණලක්ඛණං.

අපරමපි භවති -

සබ්බථා විනිමුත්තා යෙ, සා සො ස්‍යන්තාදිභාවතො;
එවංවිධාපි තෙ සද්දා, අමනොගණසඤ්ඤිතා.

කෙ තෙ? “පුරිසො කඤ්ඤා චිත්ත”මිච්චාදයො. ඉදමපි
අමනොගණලක්ඛණං. එවං අමනොගණලක්ඛණං අනාකුලං නිග්ගුම්ඛං
නිජ්ජටං සමුද්දිට්ඨං.

එවං දස්සිතෙසු මනොගණලක්ඛණාදීසු කොචි වදෙය්‍ය “යදිදං තුම්භෙහි
චුත්තං ‘යෙ සමාසාදිභාවමිහි, මජ්ඣිකාකාරාව භොන්ති තු’තිආදීනා
මනොගණාදිකලක්ඛණං, තෙන “පරොසතං ගොමයං ගොධනො”ඉච්චාදීසු
ගොපරසද්දාදයොපි මනොගණාදිකභාවං ආපජ්ජන්තිති? නාපජ්ජන්ති. කස්මාති
වෙ? යස්මා -

එත්ථ මනොගණාදීනං, අත්තස්සොත්තං පටිච්චිදං;
“මජ්ඣිමනිකායා”ති වචනං, චූත්තං න ත්වාගමාදිකං.

“පරොසතං ගොමය”න්ති-ආදීසු අමනොගණො;
පුබ්බභූතං පදං ඔස්සා-ගමත්තා’තිවචනය ව.

තස්මා නාපජ්ජන්ති. ඉති සබ්බථාපි අමනොගණලක්ඛණං නිස්සෙසතො දස්සිතං.
ඉච්චෙවං මනොගණවිභාවනයං මනොගණො මනොගණාදිකො
අමනොගණො චාති තිඨා හෙදො වෙදිතබ්බො.

තත්ථ මනොගණෙ පරියාපන්නසද්දානං සමාසං පත්වා “අබ්‍යග්ගමනසො
නරො, ථීරචෙතසං කුලං, සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකාතිආදීනා ලිඛිගත්තයවසෙන
අඤ්ඤාපි රූපානි භවන්ති. එත්ථ පන කෙච්චි එවං වදන්ති “යදා මනසද්දො
සකත්ථෙ අවත්තිත්වා ‘අබ්‍යග්ගො මනො යස්ස සොයං අබ්‍යග්ගමනසො,
අලීනො මනො යස්ස සොයං අලීනමනසො’ති එවං අඤ්ඤත්ථෙ වත්තති, තදා
පුරිසනයෙනෙව නාමිකපදමාලා ලබ්භති, න මනොගණනයෙනා”ති. තං න
ගහෙතබ්බං උභින්නමිච්චි යථාරහං ලබ්භනතො. තථා හි විසුද්ධිමග්ගෙ
පුග්ගලාපෙක්ඛනවසෙන “ඛන්තිසොරච්චමෙත්තාදි-ගුණභූසිතචෙතසො.
අජ්ඣෙසනං ගහෙත්වානා”ති එත්ථ මනොගණනයො දිස්සති. තට්ඨිකායමිච්චි
“අජ්ඣෙසිතො දායානාග-ත්ථෙරෙන ථීරචෙතසා”ති මනොගණනයො දිස්සති,
තස්මා තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බං. එවං වදන්තා ව තෙ අබ්‍යග්ගමනසද්දාදීනං
අබ්‍යග්ගමනසඉච්චාදීනා සකාරත්තපකතිභාවෙන යපෙතබ්බභාවං
විබ්භන්තමතිවසෙන චිත්තෙත්වා සබ්බාසු විභත්තිසු, ද්විසු ව වචනෙසු
පුරිසනයෙන යොජෙතබ්බතං මඤ්ඤන්ති. එවඤ්ඤා සති “ගුණභූසිතචෙතසො,
ථීරචෙතසා”ති ඡට්ඨිචතුත්ථිතනියාරූපානි නසිද්ධං, අඤ්ඤානියෙව අනභිමතානි
රූපානි සිද්ධං. යස්මා සිද්ධං, තස්මා එවං අග්ගහෙත්වා අයං විසෙසො ගහෙතබ්බො.

යත්ථ හි සමාසවසෙන මනසද්දො චෙතසද්දාදයො ව සකත්ථෙ අවත්තිත්වා
අඤ්ඤත්ථෙ වත්තන්ති, තත්ථ සකාරාගමානං පදානං නාමිකපදමාලා
පුරිසනයෙන ව මනොගණෙ මනනයෙන ව යථාරහං ලබ්භති.
නිස්සකාරාගමානං පන පුරිසනයෙනෙව ලබ්භති. යත්ථ පන සමාසවිසයෙයෙව
මනාදිසද්දා සකත්ථෙ වත්තන්ති, තත්ථ නිස්සකාරාගමානං නාමිකපදමාලා
පුරිසනයෙන ව මනොගණෙ මනනයෙන ව ලබ්භති.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං, සද්දගතිසු ව විඤ්ඤානං
කොසල්ලජ්ජාදනත්ථං යථාචූත්තානං පදානං පදමාලා තිඨා කත්වා දස්සයිස්සාම
— “බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං බ්‍යාසත්තමනසො නරො”ති
එවමච්චන්තං පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස —

බ්‍යාසත්තමනසො නරො, බ්‍යාසත්තමනසා නරා. බ්‍යාසත්තමනසං නරං,
බ්‍යාසත්තමනසෙ නරෙ. බ්‍යාසත්තමනසා, බ්‍යාසත්තමනෙන නරෙන,
බ්‍යාසත්තමනෙහි, බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි. බ්‍යාසත්තමනසො,
බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස, බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනා,
බ්‍යාසත්තමනස්මා, බ්‍යාසත්තමනමිහා නරා, බ්‍යාසත්තමනෙහි,
බ්‍යාසත්තමනෙහි නරෙහි. බ්‍යාසත්තමනසො, බ්‍යාසත්තමනස්ස නරස්ස,
බ්‍යාසත්තමනානං නරානං. බ්‍යාසත්තමනසි, බ්‍යාසත්තමනෙ,
බ්‍යාසත්තමනස්මිං, බ්‍යාසත්තමනමිහි නරෙ, බ්‍යාසත්තමනෙසු නරෙසු. භො
බ්‍යාසත්තමනස නර, භවන්තො බ්‍යාසත්තමනසා නරාති නාමිකපදමාලා භවති.

එවං සකාරාගමස්ස ලබ්‍හමානාලබ්‍හමානතා වචන්ථපෙනබ්බො. එත්ථ හි
පට්ඨාද්වයාච්ඡන්තිනං. එකච්චනබ්‍රවචනට්ඨානෙ ව
තතියාවතුත්ථිජට්ඨිසත්තමිනං. එකච්චනට්ඨානෙ ව යථාරහං සාගමො භවති
ආදෙසසරවිහත්තිසරපරත්තා. අයඤ්ච නයො සුබ්‍රමො සාධුකං මනසි
කාතබ්බො.

අපරො නයො – “බ්‍යාසත්තො මනො යස්ස සොයං බ්‍යාසත්තමනො”ති
එවමිපි පුග්ගලාපෙක්ඛකස්ස ඉමස්ස පදස්ස “බ්‍යාසත්තමනො නරො,
බ්‍යාසත්තමනා නරා. බ්‍යාසත්තමනං නර”න්තිආදිනා පූරිසනයෙනෙව
නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථ පන සබ්බථාපි සාගමො නත්ථි. අපරොපි නයො –
“බ්‍යාසත්තො ව සො මනො වාති බ්‍යාසත්තමනො”ති එවං
චිත්තාපෙක්ඛකස්සපි ඉමස්ස පදස්ස “බ්‍යාසත්තමනො, බ්‍යාසත්තමනා.
බ්‍යාසත්තමනං, බ්‍යාසත්තමනෙ. බ්‍යාසත්තමනසා,
බ්‍යාසත්තමනෙනා”තිආදිනා මනොගණෙ මනනයෙන නාමිකපදමාලා භවති,
එත්ථ පන තතියාවතුත්ථිජට්ඨිසත්තමිනං. එකච්චනට්ඨානෙයෙව සාගමො භවති
ආදෙසසරපරත්තා. යථා ව එත්ථ, එවං “අලීනමනසො නරො”තිආදීසුපි අයං
තිවිධො නයො වෙදිතබ්බො.

නපුංසකලිඬිගෙ පන වත්තබ්බෙ “බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනාති
කුලාති. බ්‍යාසත්තමනසං කුලං, බ්‍යාසත්තමනාති කුලාති. බ්‍යාසත්තමනසා
කුලෙනා”තිආදිනා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. එත්ථ පන
පට්ඨාද්වයාතතියාවතුත්ථිජට්ඨිසත්තමිනං. එකච්චනට්ඨානෙයෙව යථාරහං
සාගමො භවති ආදෙසසරවිහත්තිසරපරත්තා, අයමිපි නයො සුබ්‍රමො සාධුකං
මනසි කාතබ්බො.

ඉත්ථිලිඬිගෙ පන වත්තබ්බෙ “බ්‍යාසත්තමනසා ඉත්ථි”ති එවං
පට්ඨමෙකච්චනට්ඨානෙයෙව සාගමං වත්වා තතො “බ්‍යාසත්තමනා,
බ්‍යාසත්තමනායො ඉත්ථියො. බ්‍යාසත්තමනං ඉත්ථි”න්ති කඤ්ඤානයෙන

යොජෙතබ්බා. “එවං සද්ධෙය්‍යවචසා උපාසිකා, සද්ධෙය්‍යවචායො උපාසිකායො. සද්ධෙය්‍යවචං උපාසික”න්තිආදිනාපි. “ඛ්‍යාසත්තමනං කුලං, ඛ්‍යාසත්තමනා ඉත්ථි”තිආදිනා පන චිත්තකඤ්ඤානයෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථ පන සබ්බථාපි සාගමො නත්ථි.

සොතුනං ඤාණප්පහෙදජනනත්ථං අපරාපි නාමිකපදමාලායො දස්සයිස්සාම සහතිබ්බවනෙන – මනො එව මානසං, සමුස්සාහිතං මානසං යස්ස සොයං සමුස්සාහිතමානසො. “සමුස්සාහිතමානසො, සමුස්සාහිතමානසා. සමුස්සාහිතමානසං, සමුස්සාහිතමානසෙ. සමුස්සාහිතමානසෙනා”ති පූරිසනයෙන යොජෙතබ්බා. සුන්දරා මෙධා අස්ස අත්ථිති සුමෙධසො. “සුමෙධසො, සුමෙධසා. සුමෙධසං, සුමෙධසෙ. සුමෙධසෙනා”ති පූරිසනයෙන, එවං “භූරිමෙධසො”තිආදිනම්පි. තත්ත්වමෙ පයොගා –

“යං වදන්ති සුමෙධොති, භූරිපඤ්ඤං සුමෙධසං;
කිං නු තම්හා විජ්ජවසි, මුහුත්තමපි පිඨගිය;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා.

නාහං තම්හා විජ්ජවසාමි, මුහුත්තමපි බ්‍රාහ්මණ;
ගොතමා භූරිපඤ්ඤාණා, ගොතමා භූරිමෙධසා”ති.

ඉත්ථිලිඨගෙ වත්තබ්බෙ “සමුස්සාහිතමානසා සුමෙධසා”ති රූපානි, නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ “සමුස්සාහිතමානසං සුමෙධස”න්ති රූපානි, කඤ්ඤා චිත්තනයෙන එතෙසං පදමාලා යොජෙතබ්බා. ඔකාරන්තපුල්ලිඨගට්ඨානෙ ඉත්ථිලිඨගාදිවිනිච්ඡයො නයප්පකාසනත්ථං කතො. විසෙසතො හි ඔකාරන්තකථායෙව ඉධාධිප්පෙතා. අපිච ලොකෙ නීති නාම නානප්පකාරෙහි කථිතා එව සොහති, අයඤ්ච සාසනෙ නීති, තස්මා නානප්පකාරෙහි කථිතාති.

සබ්බානි නයතො එවං, ඔකාරන්තපදානිමෙ;
පුල්ලිඨගානි පචුත්තානි, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

විසෙසො තෙසු කෙසඤ්චි, පාළියං යො පදිස්සති;
පච්චත්තවචනට්ඨානෙ, පකාසෙස්සාමි තං’ධුනා.

“වනප්පගුම්බෙ යථ චුස්සිතග්ගෙ”, ඉතිආදිනයෙන හි;
කත්ථවොදන්තපුල්ලිඨග-රූපානි අඤ්ඤථා සිග්ගං.

පච්චත්තවචනිච්චෙව, තඤ්ච රූපං පකාසයෙ;
“පච්චත්තෙ භූමිමනිද්දෙසො”, ඉති භාසන්ති කෙවන.

තත්‍ර කානිචි සුත්තපදානි දස්සෙස්සාම – නත්ථි අත්තකාරො, නත්ථි පරකාරො, නත්ථි පුරිසකාරො, පරියන්තකතෙ සංසාරො, ජීවෙ සත්තමෙ, න හෙවං වත්තබ්බෙ, බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්ථා සංසරිත්ථා දුක්ඛස්සන්තං කරස්සන්තීති. ඉමානි එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ගහෙතබ්බානි. පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානඤ්ච එකාරාදෙසො වෙදිතබ්බො.

යෙ පන “චනප්පගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති වදන්ති, තෙ වත්තබ්බා “යදි චනප්පගුම්බෙති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො, එවඤ්ච සති ‘ථාලියං ඔදනං පචති’ති එත්ථ විය ආධාරසුතිසම්භවතො ‘ගිම්භාන මාසෙ පයමස්මිං ගිම්භෙ’ති ඉදං කතරත්ථං ජොතෙති”ති? තෙ වදෙය්‍යං “න මයං හො ‘චනප්පගුම්බෙති ඉදං භුම්මවචන’න්ති වදාම, අථ බො ‘පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසො’ති වදාමා”ති. එවම්පි දොසොයෙව තුම්භාකං, නනු “සඬ්ඝෙ ගොතම් දෙහී”ති එත්ථාපි සම්පදානවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසොති චුත්තෙපි සඬ්ඝස්ස දානක්‍රියාය ආධාරභාවතො “සඬ්ඝෙ”ති වචනං සුණන්තානං ආධාරසුති ච ආධාරපරිකප්පො ච හොතියෙව. න හි සක්කා එවං පචත්තං චිත්තං නිවාරොතුං, තස්මා එත්ථ එවං පන විසෙසො ගහෙතබ්බො “පච්චත්තවචනස්සපි කත්ථවි භුම්මවචනස්ස විය රූපං හොති”ති. එවඤ්චි ගහිතෙ න කොචි විරොධො. ඊදිසෙසු හි යානෙසු නිරුත්තිප්පහෙදකුසලො ලොකානුකම්පකො භගවා පච්චත්තවචනවසෙන නිද්දිසිතබ්බෙ සති එවං අනිද්දිසිත්ථා ලොකස්ස සම්මොහමුප්පාදයන්තො විය කථං භුම්මවචනනිද්දෙසං කරස්සති, තස්මා සද්දසාමඤ්ඤලෙසමත්තං ගහෙත්ථා “භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති න වත්තබ්බං. යදි සද්දසාමඤ්ඤං ගහෙත්ථා භුම්මවචනනිද්දෙසං ඉච්ඡථ, “පච්චත්තෙකවචනස්ස උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො”තිපි ඉච්ඡිතබ්බං සියා.

අපිච තථෙව “අත්තකාරො”ති පච්චත්තවචනස්ස භුම්මවචනනිද්දෙසෙ සති ආධාරසුතිසම්භවතො “අත්තකාරස්මිං කිඤ්චි වත්ථු නත්ථි”ති අනධිප්පෙතො අත්ථො සියා, න පන “අත්තකාරො නත්ථි”ති අධිප්පෙතො අත්ථො. “උපයොගබහුවචනනිද්දෙසො”ති ගහණෙපි උපයොගත්ථස්ස නත්ථිසද්දෙන අවත්තබ්බත්තා දොසොයෙව සියා, අත්ථිසද්දාදීනං විය පන නත්ථිසද්දස්සපි පයමාය යොගතො “අත්තකාරො”ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. “බාලෙ ච පණ්ඩිතෙ ච සන්ධාවිත්ථා සංසරිත්ථා දුක්ඛස්සන්තං කරස්සන්තී”ති එත්ථාපි පච්චත්තවචනස්ස “භුම්මවචනනිද්දෙසො”ති වා “උපයොගවචනනිද්දෙසො”ති වා ගහණෙ සති “බාලා ච පණ්ඩිතා වා”ති එත්තකම්පි වත්තුං අජානනදොසො සියා, “කරිස්සන්තී”ති පදයොගතො පන “බාලෙ වා”තිආදි පච්චත්තවචනමෙවාති විඤ්ඤායති. යථා පන නිග්ගහිතාගමවසෙනුච්චාරිතෙ “චක්ඛුං උදපාදී”ති පදෙ පච්චත්තවචනස්ස “චක්ඛුං මෙ දෙහි යාචිතො”ති එත්ථ උපයොගවචනෙන සුතිවසෙන

සමානත්තෙපි පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති “උදපාදී”තිආබ්‍යානෙන කථිතත්තා, න පන විභත්තිවිපල්ලාසත්ථභූතො උපයොගවචනත්ථො “උදපාදී”තිආබ්‍යානෙන අවචනීයත්තා, “චක්ඛුං උදපාදී”ති හි භගවතා චුත්තකාලෙ කො “චක්ඛුං උදපාදී”ති පදං පරිචත්තිත්වා අත්ථමාවික්ඛති, තථා “බාලෙ පණ්ඩිතෙ”තිආදීනම්පි පච්චත්තවචනානං අපරෙහි “බාලෙ පණ්ඩිතෙ”තිආදීහි භූමිමොපයොගවචනෙහි සුතිවසෙන සමානත්තෙපි පච්චත්තවචනත්ථොයෙව සොතාරෙ පටිභාති, න ඉතරවචනත්ථො යථාපයොගං අත්ථස්ස ගහෙනබ්බත්තා. ඉති “වනප්පගුම්ඛෙ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ”තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙනබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භූමිමොපයොගවචනත්තං.

යං පනාවරියෙන ජාතකට්ඨකථායං –

“තයො ගිරිං තිඅන්තරං කාමයාමි,
පඤ්චාලා කුරුයො කෙකකෙ ව;
තතුත්තරිං බ්‍රාහ්මණ කාමයාමි,
තිකිච්ඡ මං බ්‍රාහ්මණ කාමනීත”න්ති –

ඉමස්ස කාමනීතජාතකස්ස සංවණ්ණනායං “කෙකකෙ වාති පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, තෙන කෙකකස්ස රට්ඨං දස්සෙති”ති චුත්තං. එවං වදන්තො ව සො “පුරිසෙ පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨිත”න්ති, “පස්සාමි ලොකෙ සධනෙ මනුස්සෙ”ති ව ආදීප්‍ය යෙභුයොන “පුරිසෙ, ලොකෙ, සධනෙ, මනුස්සෙ”තිආදීනං උපයොගබ්‍රවචනභූමිමෙකවචනභාවෙන ආගතත්තා පච්චත්තෙකවචනබ්‍රවචනභාවස්ස පන අපාකටත්තා යෙභුයාප්පවත්තිං සන්ධාය “ඉදම්පි තාදිසමෙවා”ති මඤ්ඤමානො වදති මඤ්ඤෙ. ආචරියා හි කත්ථවි අත්තනො රුචියාපි විසුං විසුං කථෙත්ති. අයං පන අම්භාකං රුචි – “කෙකකෙ”ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙව “පඤ්චාලා, කුරුයො”ති සහජාතපදානි විය, රට්ඨවාචකත්තා පන “කුරුයො”ති පදමිව බ්‍රවචනවසෙන චුත්තං. න හි භගවා “බත්තියො, බ්‍රාහ්මණො, වෙස්සො”තිආදීප්‍ය විය සමානවිභත්තිහි නිද්දිසිතබ්බෙසු සහජාතපදෙසු පච්ඡිමං උපයොගවචනවසෙන නිද්දිසෙය්‍ය, යුත්ති ව න දිස්සති “පඤ්චාලා”ති, “කුරුයො”ති පච්චත්තවචනං වත්වා “කෙකකෙ”ති උපයොගවචනස්ස වචනෙ, තස්මා “කෙකකෙ”ති ඉදං පච්චත්තවචනමෙව. තථා හි සන්ධිවිසොධනවිධායකො ආචරියො තාදිසානං පදානං පච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව විභාවෙන්තො සාමං කතෙ පකරණෙ “වනප්පගුම්ඛො වනප්පගුම්ඛෙ, සුබං දුක්ඛං ජීවො, සුබෙ දුක්ඛෙ ජීවෙ”ති ආහ, ථිකායම්පි ව තෙසං පච්චත්තවචනභාවමෙව විභාවෙන්තො “වනප්පගුම්ඛො, සුබං, දුක්ඛං, ජීවො”ති සාධනීයං රූපං පතිට්ඨපෙත්වා නිග්ගහිතලොපවසෙන අකාරොකාරානඤ්ඤෙව එකාරාදෙසවසෙන “වනප්පගුම්ඛෙ, සුබෙ, දුක්ඛෙ,

ජීවේ”ති රූපනිප්පත්තිමාහ. සා පාළිනායානු කූලා. කච්චායනාවරියෙනපි පාළිනායං නිස්සාය “ද්විපදෙ තුලායාධිකරණේ”ති පච්චත්තබ්බවචනපදං වුත්තං. තෙනාහ වුත්තියං “ද්වේ පදානි තුලායාධිකරණානී”ති. “ද්විපදෙ තුලායාධිකරණේ”ති ච ඉදං “අට්ඨ නාගාචාසසතානී”ති වත්තබ්බේ “අට්ඨ නාගාචාසසතෙ”ති පදම්ච වුච්චතීති දට්ඨබ්බං.

කෙච්චි පන තෙසං භූමිමෙකවචනත්තං ඉච්ඡන්ති. තත්ථ යදි “වනප්පගුම්භේ”ති පච්චත්තෙ භූමිමවචනං, “කෙකකෙ”ති ච පච්චත්තෙ උපයොගවචනං, “එසෙසෙ එකෙ එකට්ඨේ”ති එත්ථ “එසෙසෙ”ති ඉමානිපි පච්චත්තෙ භූමිමවචනානි වා සිද්ධං, උපයොගවචනානි වා. යථෙතානි එවංවිධානි න භොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව භොන්ති, තථා “වනප්පගුම්භේ, කෙකකෙ”තිආදීනිපි තථා විධානි න භොන්ති, සුද්ධපච්චත්තවචනානියෙව භොන්ති. ඉච්චෙවං සබ්බථාපි “වනප්පගුම්භේ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ, කෙකකෙ”ති, “විරත්තෙ කොසියායනෙ, අට්ඨ නාගාචාසසතෙ, කෙ පුරිසෙ, එසෙසෙ”ති එවමාදීනං අනෙකෙසං පුරිසලිඬගඉත්ථිලිඬගනපුංසකලිඬගසබ්බතාමඑකවචනඅනෙකවචනවසෙන සාසනවරෙ ධීතානං පදානං නිප්පත්ති පච්චත්තෙකවචනපුච්චනානමෙකාරාදෙසවසෙනෙව භවතීති අවස්සමිදං සම්පට්ඨිතබ්බං. එවං “වනප්පගුම්භේ, බාලෙ, පණ්ඩිතෙ”තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනතා අතීච සුබ්බමා දුබ්බිඤ්ඤායා, සද්ධෙන කුලපුත්තෙන ආචරියෙ පයිරූපාසිත්වා තදුපදෙසං සක්කච්චං ගහෙත්වා ජානිතබ්බා. බුද්ධවචනස්මිඤ්ඤි සද්දතො ච අත්ථතො ච අධිප්පායතො ච අක්ඛරවිත්තකානං ඤාණවක්ඛුසම්මුස්භනට්ඨානභූතා පාළිනායා විවිධා දිස්සන්ති.

තත්ථ සද්දතො තාව ඉදං සම්මුස්භනට්ඨානං – “විරත්තා කොසියායනී”ති වත්තබ්බේ “විරත්තෙ කොසියායනෙ”ති ඉත්ථිලිඬගපච්චත්තවචනං දිස්සති, “කො පුරිසො”ති වත්තබ්බේ “කෙ පුරිසෙ”ති සබ්බතාමිකපච්චත්තවචනං දිස්සති, “කිත්තාමො තෙ උපජ්ඣායො”ති වත්තබ්බේ “කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො”ති සමාසපදං පුල්ලිඬගවිසයං දිස්සති. කිං නාමං එතස්සානි කොනාමොති හි සමාසො. තෙන “කොනාමා ඉත්ථි, කොනාමං කුල”න්ති අයම්පි නයො ගහෙතබ්බො. “ක්ච තෙ බලං මහාරාජා”ති වත්තබ්බේ “කො තෙ බලං මහාරාජා”ති එත්ථ ක්චසද්දෙන ඊසකං සමානසුතිකො සත්තමියන්තො කොසද්දො දිස්සති, ක්ච කොසද්දා හි අඤ්ඤමඤ්ඤමිසකසමානසුතිකා. තථා “ඉධ හෙමන්තගිම්හෙසු, ඉධ හෙමන්තගිම්හිසු, න තෙනත්ථං අබන්ධි සො, න තෙනත්ථං අබන්ධිසු”ති අඤ්ඤානිපි යොජෙතබ්බානි.

අත්ථතො පන ඉදං සම්මුස්භනට්ඨානං – “යං න කඤ්චනද්වේපිඤ්ඤ, අත්ථෙන තමසා ගත”න්ති එත්ථ නකාරො “කත”න්ති ඉමිනා

සම්බන්ධිතබ්බො. න කතන්ති කතං වියාති අත්ථො. එත්ථ හි නකාරො උපමානෙ වත්තති, න පටිසෙසෙධෙ.

“අස්සද්ධො අකතඤ්ඤ ව,
සන්ධිවිජෙදො ව යො නරො;
හතාවකාසො වත්තාසො,
ස වෙ උත්තමපොරිසො”ති

එවමාදීනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බානි.

අධිප්පායතො ඉදං සම්මුය්හනට්ඨානං — “තණ්හං අස්මිමානං සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨියො ද්වාදසායතනනිස්සිතං නන්දිරාගඤ්ච හන්ත්වා බ්‍රාහ්මණො අනීසො යාති”ති වත්තබ්බෙපි තථා අවත්වා තමෙවත්ථං ගහෙත්වා අඤ්ඤෙන පරියායෙන

“මාතරං පිතරං හන්ත්වා, රාජානො ද්වෙ ව බත්තිසෙ;
රට්ඨං සානුවරං හන්ත්වා, අනීසො යාති බ්‍රාහ්මණො”ති

වුත්තං.

“වනං ඡින්නදපං මා රුක්ඛං, වනතො ජායතෙ භයං;
ජෙත්වා වනඤ්ච වනථං, නිබ්බනා හොථ හික්ඛවො”ති

එවමාදීනිපි අඤ්ඤානි යොජෙතබ්බානි. එවං බුද්ධවචනෙ සද්දතො ව අත්ථතො ව අධිප්පායතො ව අක්ඛරවිත්තකානං ඤාණවක්ඛුසම්මුය්හනට්ඨානභූතා පාළිනායා විවිධා දිස්සන්ති. යථාහ —

“ජානන්තා අපි සද්දසත්ථමබ්බෙලං මුය්හන්ති පායක්කමෙ,
යෙභුයොන හි ලොකනීතිවිදුරා පායෙ නයා විජ්ජරෙ;
පණ්ඩිච්චම්පි පභාය බාහිරගතං එත්ථෙව තස්මා බුධො,
සික්ඛෙය්‍යාමලධම්මසාගරතරෙ නිබ්බානනිත්ථුපගෙ”ති.

එවං පාළිනායානං දුබ්බිඤ්ඤායාත්තා “වනජ්ජගුම්බෙ, බාලෙ ව, පණ්ඩිතෙ වා”තිආදීනං සුද්ධපච්චත්තවචනත්තඤ්ඤෙව සාරතො පච්චෙතබ්බං, න සුතිසාමඤ්ඤෙන භුම්මොපයොගවචනත්තං භුම්මොපයොගවචනෙහි තෙසං සමානසුතිකත්තෙපි පච්චත්තජොතකත්තා. සමානසුතිකාපි හි සද්දා අත්ථප්පකරණලිඛිතසද්දන්තරාහිසම්බන්ධාදිවසෙන අත්ථවිසෙසජොතකා භවන්ති. තං යථා? “සීහො ගායති”ති වුත්තෙ “එවංනාමකො පුරිසො”ති අත්ථො විඤ්ඤායති. “සීහො නඬගුට්ඨං වාලෙති”ති වුත්තෙ පන “මීගරාජා”ති

විඤ්ඤායති. එවං අත්ථවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. සඬගාමෙ යත්වා “සින්ධවමානෙනී”ති වුත්තෙ “අස්සො”ති විඤ්ඤායති. රොගිසාලායං පන “සින්ධවමානෙනී”ති වුත්තෙ “ලවණ”න්ති විඤ්ඤායති. එවං පකරණවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. “ඉස්සා”ති වුත්තෙ “එවංනාමිකා ධම්මජාතී”ති විඤ්ඤායති. “ඉස්සො”ති වුත්තෙ පන “අච්ඡම්ගො”ති විඤ්ඤායති. එවං ලිඬගවසෙන එකදෙසසමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. එත්ථ පන කිඤ්ඤාපි “දෙවදත්තං පක්කොස සට්ඨාසං දණ්ඩධාරක”න්තිආදියුපි සට්ඨාසංදාදීනි ලිඬගං, තථාපි සමානසුතිකාධිකාරත්තා න තං ඉධාධිප්පෙනං.

“ඉස්සා උප්පජ්ජති”ති ච “ඉස්සා පුරිසමනුබන්ධිංසු”ති ච වුත්තෙ පන සබ්බථා සමානසුතිකානං සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන යථාවුත්තඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා “සිහො හික්ඛවෙ මිගරාජා සායන්හසමයං ආසයා නික්ඛමති”ති වුත්තෙ “මිගාධිපො කෙසරසිහො”ති විඤ්ඤායති. “සිහො සමණුද්දෙසො, සිහො සෙනාපතී”ති ච වුත්තෙ පන “සිහො නාම සාමණෙරො, සිහො නාම සෙනාපතී”ති විඤ්ඤායති. එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං අත්ථවිසෙසජොතනං භවති. “අද්දසංසු ඛො ඡබ්බග්ගියා හික්ඛු සත්තරසවග්ගියෙ හික්ඛු විහාරං පටිසඬ්ඛරොත්තෙ”ති එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං පච්චත්තොපයොගත්ථසඬ්ඛාතඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති. තථා “සිඤ්ච හික්ඛු ඉමං නාවං, අඤ්ඤතරො හික්ඛු භගවන්තං එතදවොවා”ති එවමපි සද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සමානසුතිකානං ආලපනත්ථපච්චත්තත්ථසඬ්ඛාතඅත්ථවිසෙසජොතනං භවති, තස්මා “චනප්පගුම්බෙ යථ චුස්සිතග්ගෙ”තිආදීනි භූමිමොපයොගවචනෙනි සදිසත්තෙපිසද්දන්තරාහිසම්බන්ධවසෙන සුද්ධපච්චත්තවචනානීති ගහෙතබ්බාති. පච්චත්තෙකවචනබහුවචනානං එව හි එකාරාදෙසවසෙන එවංවිධානි රූපානි භවන්ති භූමිමොපයොගවචනානි වියාති. නනු ච හො එවංවිධානං රූපානං පාළියං දිස්සන්තො ‘එකාරන්තම්පි පුල්ලිඬගං අත්ථී’ති චත්තබ්බන්ති? න චත්තබ්බං, ඔකාරන්තභාවොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං එකාරන්තපුල්ලිඬගං නාම නත්ථී, තස්මා පුල්ලිඬගානං යථාවුත්තසත්තවිධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

කෙච්ච පන වදෙය්‍යුං “යායං පුරිසසද්දනයං ගහෙත්වා ‘භූතො, භූතා. භූත’න්තිආදීනා සබ්බෙසමොකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලා විහත්තා, තත්ථ චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි කිමත්ථං න වුත්තානී”ති? විසෙසදස්සන්තත්ථං. තාදිසානි හි චතුත්ථෙකවචනරූපානි පාළිනායෙ පොරාණට්ඨකථානායෙ ච උපපරික්ඛියමානෙ “ගත්තත්ථකම්මනී, නයනත්ථකම්මනී, විහත්තිවිපරිණාමෙ, තදත්ථෙ වා”ති සඬ්ඛෙපතො ඉමෙසු

චතුසුයෙව යානෙසු, පහෙදතො පන සත්තසු යානෙසු දිස්සන්ති.
දානරොවනධාරණනමොයොගාදිහෙදෙ පන යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ න
දිස්සන්ති, ඉති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං න චුත්තානීති. නනු දානක්‍රියායොගෙ
“අභිරුපාය කඤ්ඤා දෙය්‍යා”ති චතුත්ථෙකචචනස්ස
ආයාදෙසසහිතරුපදස්සනතො ඉමස්මිම්පි සද්දනීතිප්පකරණෙ “පුරිසාය,
භූතායා”තිආදීනි චත්තබ්බානි, එවං සත්තෙ කස්මා
“දානරොවනධාරණනමොයොගාදිහෙදෙ පන යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ
න දිස්සන්ති”ති චුත්තන්ති? අපාළිනයත්තා. “අභිරුපාය කඤ්ඤා දෙය්‍යා”ති
අයඤ්භි සද්දසත්ථතො ආගතො නයො, න බුද්ධචචනතො. බුද්ධචචනඤ්භි
පත්වා “අභිරුපස්ස කඤ්ඤා දෙය්‍යා”ති පදරුපං භවිස්සතිති. නනු ච භො
නමොයොගාදිසුපි චතුත්ථෙකචචනස්ස ආයාදෙසො දිස්සතිති. සාසනාවචරාපි හි
නිපුණා පණ්ඩිතා “නමො බුද්ධායා”තිආදීනි චත්වා රතනත්තයං චන්දන්ති.
කෙච්ච පන –

“නමො බුද්ධාය බුද්ධස්ස,
නමො ධම්මාය ධම්මිනො;
නමො සඛිසාය සඛිසස්ස,
නමොකාරෙන සොත්ථි මෙ”ති ව,

“මුඛෙ සරසි සම්ඵුල්ලෙ, නයනුප්පලපඬිකපේ;
පාදපඬිකප්පුජාය, බුද්ධාය සතතං දදෙ”ති ව,

“නරො නරං යාවති කිඤ්චි චත්ථුං, නරෙන දුතො පහිතො නරායා”ති ව
ගාථාරචනම්පි කුබ්බන්තිති? සච්චං, සාසනාවචරාපි නිපුණා පණ්ඩිතා “නමො
බුද්ධායා”තිආදීනිචත්වා රතනත්තයං චන්දන්ති, ගාථාරචනම්පි කුබ්බන්ති, එවං
සත්තෙපි තෙ සද්දසත්ථෙ කතපරිවයවසෙන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා
තථාරුපා ගාථාපි චුණ්ණියපදානිපි අභිසඬ්ඛරොන්ති, “නමො බුද්ධායා”තිආදීනි
චත්වා රතනත්තයං චන්දන්ති. යෙ පන සද්දසත්ථෙ අකතපරිවයා අන්තමසො
බාලදාරකා, තෙපි අඤ්ඤෙසං චචනං සුත්වා කතපරිවයවසෙන “නමො
බුද්ධායා”තිආදීනි චත්වා රතනත්තයං චන්දන්ති, “නමො බුද්ධස්සා”ති වදන්තා
පන අප්පකතරා. කත්ථවි හි පදෙසෙ කුමාරකෙ අක්ඛරසමයං
උග්ගණ්භාපෙන්තා ගරු අක්ඛරානමාදිමිහි “නමො බුද්ධායා”ති සික්ඛාපෙන්ති,
න පන “නමො බුද්ධස්සා”ති, එවං සත්තෙපි පාළිනයෙ පොරාණට්ඨකථානයෙ
ව උපපරික්ඛියමානෙ යපෙත්වා ගතාත්ථකම්මාදිට්ඨානචතුක්කං, පහෙදතො
සත්තට්ඨානං වා දානරොවනධාරණනමොයොගාදිහෙදෙ යත්ථ කත්ථවි
සම්පදානවිසයෙ චතුත්ථෙකචචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රුපානි න දිස්සන්ති,
තස්මා කෙහිවි අභිසඬ්ඛතානි “නමො බුද්ධාය, බුද්ධාය දානං දෙන්ති”ති පදානි
පාළිං පත්වා “නමො බුද්ධස්ස, බුද්ධස්ස දානං දෙන්ති”ති අඤ්ඤරුපානි

භවත්තීති දට්ඨබ්බං. අයං පන පාළියාදට්ඨකථානායානුරූපෙන ආයාදෙසස්ස පයොගරචනා - “බුද්ධාය සරණං ගච්ඡති, බුද්ධං සරණං ගච්ඡති”ති වා, “බුද්ධාය නගරං නෙත්ති, බුද්ධං නගරං නෙත්ති”ති වා, “බුද්ධාය සක්කතො ධම්මො, බුද්ධෙන සක්කතො ධම්මො”ති වා, “බුද්ධාය ජීවිතං පරිච්චජති, බුද්ධස්ස අත්ථාය ජීවිතං පරිච්චජති”ති වා, “බුද්ධාය අපෙන්නි අඤ්ඤතිත්ථියා, බුද්ධස්මා අපෙන්නි අඤ්ඤතිත්ථියා”ති වා, “බුද්ධාය ධම්මතා, බුද්ධස්ස ධම්මතා”ති වා, “බුද්ධාය පසන්නො, බුද්ධෙ පසන්නො”ති වා ඉති පභෙදතො ඉමං සත්තඨානං විචජ්ජෙත්වා අඤ්ඤත්ථ ආයාදෙසො න දිස්සති. තථා හි -

පායෙ මහානමක්කාර-සඬ්ඛානෙ සාධුනන්දනෙ;
සම්පදානෙ නමොයොගෙ, ආයාදෙසො න දිස්සති.

එත්ථ මහානමක්කාරපායො නාම “නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්සා”ති පායො. අනුපි ආයාදෙසො න දිස්සති. වම්ඕකසුත්තෙපි “නමො කරොහි නාගස්සා”ති එවං ආයාදෙසො න දිස්සති. අම්බට්ඨසුත්තෙපි “සොත්ථි හදන්තෙ භොතු රඤ්ඤො, සොත්ථි ජනපදස්ස”. එවං ආයාදෙසො න දිස්සති.

“සුප්පබුද්ධ”න්ති පාඨස්ස, අත්ථසංවණ්ණනායපි;
සම්පදානෙ නමොයොගෙ, ආයාදෙසො න දිස්සති.

තථා හි

“සුප්පබුද්ධං පබුජ්ඣන්ති, සදා ගොතමසාවකා;
යෙසං දිවා ච රත්තො ච, නිච්චං බුද්ධගතා සතී”ති

ඉමිස්සා පාළියා අට්ඨකථායං “සම්මාදිට්ඨිකස්ස පුත්තො ගුළං බිපමානො බුද්ධානුස්සතිං ආචජ්ජෙත්වා ‘නමො බුද්ධස්සා’ති වත්වා ගුළං බිපති”ති ආයාදෙසවජ්ජිතො සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. සගාථාවග්ගවණ්ණනායම්පි ධනඤ්ජානීසුත්තට්ඨකථායං “ත්වං ධීතාපි නිසින්නාපි බිපිත්වාපි කාසෙත්වාපි ‘නමො බුද්ධස්සා’ති තස්ස මුණ්ඩකස්ස සමණකස්ස නමක්කාරං කරොසී”ති ආයාදෙසවජ්ජිතො සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. තථා තත්ථ තත්ථ “බුද්ධස්පමුඛස්ස හික්ඛුසඬ්ඝස්ස දානං දෙනි. තස්ස පුරිසස්ස භත්තං න රුච්චති. සමණස්ස රොචතෙ සච්චං, බුද්ධස්ස ඡත්තං ධාරෙති, බුද්ධස්ස සිලාසතෙ”තිආදිනා ආයාදෙසවිචජ්ජිතො සද්දරචනාවිසෙසො දිස්සති. එවං දානරොචනාදීසු බහුසු සම්පදානවිසයෙසු චතුත්ථෙකච්චනස්ස ආයාදෙසසහිතං රූපං න දිස්සති.

ගත්‍යත්ථකම්මාදීසු පන චතුසු යානෙසු දිස්සති. තථා හි “මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති”ති චෙත්ථ ගත්‍යත්ථකම්මනි දිස්සති. එත්ථ හි “මූලං පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගං ගච්ඡති”ති ච අත්ථො. “පටිකස්සෙය්‍යා”ති චෙත්ථ කස ගතියන්ති ධාතුස්ස පක්උපසග්ගෙන විසෙසිතත්තා “ආකඨ්ඨෙය්‍යා”ති අත්ථො භවති. “අයං පුරිසො මම අත්ථකාමො, යො මං ගහෙත්වාන දකාය නෙති”ති එත්ථ නයනත්ථකම්මනි දිස්සති. එත්ථ හි මං උදකං නෙති, අත්තනො වසනකසොඛ්භං පාපෙතීති අත්ථො. “විරමථායස්මන්තො මම වචනායා”ති එත්ථ විහත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම වචනතො විරමථාති හි නිස්සක්කවචනවසෙන අත්ථො. “මහාගණාය භත්තා මෙ”ති එත්ථාපි විහත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මම මහතො භංසගණස්ස භත්තාති හි සාමීවචනවසෙන අත්ථො. මම භංසරාජාති චෙත්ථ අධිප්පායො. “අසක්කතා චස්ම ධනඤ්චයායා”ති එත්ථාපි විහත්තිවිපරිණාමෙ දිස්සති. මයං ධනඤ්චයස්ස රඤ්ඤො අසක්කතා ච භවාමාති හි කත්තුත්ථෙ සාමීවචනං. තථා හි “ධනඤ්චයස්සා”ති වා “ධනඤ්චයෙනා”ති වා වත්තබ්බෙ එවං අවත්වා “ධනඤ්චයායා”ති සම්පදානවචනං දානක්‍රියාදිකස්ස සම්පදානවිසයස්ස අභාවතො විහත්තිවිපරිණාමෙයෙව යුජ්ජති, තස්මා ධනඤ්චයරාජෙන මයං අසක්කතා ච භවාමාති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අඤ්ඤම්පි විහත්තිවිපරිණාමට්ඨානං මග්ගිතබ්බං.

“විරාගාය උපසමාය නිරොධායා”තිආදීනි පන අනෙකසභස්සානි ආයාදෙසසහිතානි සද්දරූපානි තදත්ථෙ පවත්තන්ති. අට්ඨකථාවරියාපි හි ධම්මචිත්‍යසද්දත්ථං වණ්ණෙත්තා “ධම්මානං චිත්‍යාය. අනවජ්ජධම්මත්ථඤ්ඤෙස චිත්‍යො, න භවභොගාදිඅත්ථ”න්ති තදත්ථවසෙනෙව ආයාදෙසසහිතං සද්දරූපං පයුඤ්ජිංසු, එවං චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි ගත්‍යත්ථකම්මනි නයනත්ථකම්මනි විහත්තිවිපරිණාමෙ තදත්ථෙ වාති ඉමෙසු චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොවනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ. තථා හි නිරුත්තිපිටකෙ “අත්ථායාති සම්පදානවචන”න්ති ආයාදෙසසහිතං සද්දරූපං චුත්තං, පුරිසසද්දාදිවසෙන පන තාදිසානි රූපානි න චුත්තානි තාදිසානං සද්දරූපානං යත්ථ කත්ථවි අප්පවත්තනතො. කච්චායනප්පකරණෙපි හි “ආය චතුත්ථෙකවචනස්ස තු”ති ලක්ඛණස්ස චුත්තියං “අත්ථාය හිත්‍යා සුඛාය දෙවමනුස්සාන”න්ති චුත්තං. “පුරිසායා”ති වා “සමණායා”ති වා “බ්‍රාහ්මණායා”ති වා න චුත්තන්ති.

එත්ථ සියා – නනු භො තස්සෙව චුත්තියං “චතුත්ථිති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛං. එකවචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාති. වාති කිමත්ථං දාතා භොති සමණස්ස වා බ්‍රාහ්මණස්ස වා”ති චුත්තත්තා “පුරිසාය සමණාය

බ්‍රාහ්මණායා”තිආදීති පදරූපානි නයතො දස්සිතානි, කෙවලං පන මුඛසද්දයොගතො ඛහුවචනභාවතො විකප්පනතො ච “පුරිසායා”තිආදීති න සිජ්ඣන්ති, මුඛසද්දයොගාදිවිරහිතෙ පන යානෙ අවස්සං සිජ්ඣන්ති? එත්ථ චුච්චතෙ – “චතුත්ථීති කිමත්ථං පුරිසස්ස මුඛ”න්ති වදන්තො “සචෙ ආයාදෙසො භවෙය්‍ය, චතුත්ථීයා එව භවති, න ඡට්ඨියා”ති දස්සෙන්තො “මුඛ”න්ති පදං දස්සෙසි, න ච තෙන “මුඛසද්දට්ඨානෙ දෙතීතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ ධීතෙ ආයාදෙසො හොති”ති දස්සෙති. “එකචචනස්සාති කිමත්ථං පුරිසානං දදාති”ති වදන්තොපි “එකචචනස්සෙව ආයාදෙසො හොති, න ඛහුවචනස්සා”ති දස්සෙති. “දදාති”ති ඉදං පදං “පුරිසාන”න්ති පදස්ස සම්පදානචචනත්තං ඤාපෙතුං අවොච, න ච “දෙතීතිආදිකෙ සම්පදානවිසයභූතෙ ක්‍රියාපදෙ සති චතුත්ථෙකචචනස්ස ආයාදෙසො හොති”ති ඉමමත්ථං විඤ්ඤාපෙති. “චාති කිමත්ථං දාතා හොති සමණස්ස චා බ්‍රාහ්මණස්ස චා”ති ච වදන්තොපි “සම්පදානෙයෙව විකප්පෙන ආයාදෙසො හොති”ති විඤ්ඤාපෙති, න දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං ඤාපෙති.

යදි පන දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං සියා, චුත්තිකාරකෙන ලක්ඛණස්ස චුත්තියං මූලොදාහරණෙයෙව “අත්ථාය භිතායා”ති තදත්ථපයොගානි විය “පුරිසාය දීයතෙ”තිආදි චත්තබ්බං සියා, න ච චුත්තං. කස්මාති චෙ? බුද්ධචචනෙ පොරාණට්ඨකථාසු ච තාදිසස්ස පයොගස්ස අභාවා. නිරුත්තිපිටකෙ හි පභින්නපටිසම්භිදො සො ආයස්මා මහාකච්චානො “පුරිසස්ස දීයතෙ”ති ආයාදෙසරහිතානියෙව රූපානි දස්සෙති, “අත්ථායාති සම්පදානචචන”න්ති භණන්තොපි ච ථෙරො දානාදික්‍රියාපෙක්ඛං අකත්ථා චතුත්ථෙකචචනස්ස ආයාදෙසසහිතං රූපමෙව නිද්දිසි. තෙන සො පයොගො තදත්ථප්පයොගොති විඤ්ඤායති. ඉති ඉමෙහි කාරණෙහි ජානිතබ්බං “දානාදික්‍රියං පටිච්ච ආයාදෙසවිධානං න කත”න්ති. යජ්ජෙවං “අත්ථාය භිතායා”තිආදීතියෙව තදත්ථප්පයොගානි “ආය චතුත්ථෙකචචනස්ස තු”ති ලක්ඛණස්ස විසයා භවෙය්‍යුං, නාඤ්ඤානීති? තන්න, අඤ්ඤානීපි විසයායෙව තස්ස. කතමාති? “මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති, දකාය නෙති, විරමථායස්මන්තො මමචචනාය, ගණාය භත්තා”තිආදීති. “සග්ගස්ස ගමනෙන චා”තිආදීති පන වාධිකාරත්තා අවිසයාවාති.

නනු ච හො එවං සන්නෙ චුත්තිකාරකෙන මූලොදාහරණෙසු “අත්ථාය භිතාය සුඛාය දෙවමනුස්සාන”න්ති චත්ථා “මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා”තිආදීනිපි චත්තබ්බානි, කිමුදාහරණෙ පන “චාති කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන චා”ති චත්තබ්බන්ති? සච්චං, අචචනෙ කාරණමත්ථී, තං සුණාථ – “මූලාය පටිකස්සෙය්‍ය, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති”ති එත්ථ හි “මූලාය, සග්ගායා”ති

පදානි සුද්ධසම්පදානවචනානි න භොන්ති ගත්තත්ථකම්මති වත්තනතො, තස්මා මූලොදාහරණෙසු න චුත්තානි. තථා “දකාය නෙතී”ති එත්ථ “දකායා”ති පදං නයනත්ථකම්මති වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න භොතීති න චුත්තං. “විරමථායස්මන්තො මම වචනායා”ති එත්ථ පන “වචනායා”ති පදං නිස්සක්කවචනත්ථෙ වත්තනතො, “ගණාය හත්තා”ති එත්ථ “ගණායා”ති පදං සාම්චචනත්ථෙ වත්තනතො, “අසක්කතා වස්ම ධනඤ්චයායා”ති එත්ථ “ධනඤ්චයායා”ති පදං කත්තුවසෙන සාම්ඤ්ඤත්ථෙ වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න භොතීති න චුත්තං. කිමුදාහරණෙපි “සග්ගස්සා”ති පදං ගමනසද්දසන්නිධානතො ගත්තත්ථකම්මති වත්තනතො සුද්ධසම්පදානවචනං න භොතීති “වාති කිමත්ථං සග්ගස්ස ගමනෙන වා”ති න චුත්තං. එවඤ්ඤත්ථ චුත්තනයෙන බුද්ධවචනං පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි ගත්තත්ථකම්මාදීසු චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙති දට්ඨබ්බං.

නනු ච භො “වන්දනසාරං ජෙට්ඨිකාය අදාසි සුවණ්ණමාලං කනිට්ඨායා”ති දානප්පයොගෙ චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතරූපදස්සනතො “රාජකඤ්ඤාය දීයතෙ, රාජකඤ්ඤාය රූච්චති අලඬිකාරො, රාජකඤ්ඤාය ඡත්තං ධාරෙති, රාජකඤ්ඤාය නමො කරොහි, රාජකඤ්ඤාය සොත්ථි භවතු, රාජකඤ්ඤාය සිලාසතෙ”තිආදීහිපි පයොගෙහි භවිතබ්බං, අථ කස්මා “බුද්ධවචනං පොරාණට්ඨකථානයඤ්ච පත්වා චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි ගත්තත්ථකම්මාදීසු චතුසුයෙව යානෙසු දිස්සන්ති, න පන දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ”ති වදාති? උප්පට්ඨවතිණ්ණො භවං, න හි භවං අම්භාකං වචනත්ථං ජානාති. අයඤ්ඤත්ථ අම්භාකං වචනත්ථො – සබ්බානිපි ඉත්ථිලිඬිගානි එකවචනවසෙන තතියාවතුත්ථිපඤ්චමිජට්ඨිසත්තමියානෙසු සමසමානි භොන්ති, අප්පානි අසමානි, තස්මා තානි යපෙත්වා පුල්ලිඬිගනපුංසකලිඬිගෙසු පුරිසාදි චිත්තාදිසද්දානං අකාරන්තපකතිභාවෙ යිතානං චතුත්ථෙකවචනස්ස ආයාදෙසසහිතානි රූපානි බුද්ධවචනාදීසු දානරොචනාදිභෙදෙ යත්ථ කත්ථවි සම්පදානවිසයෙ න දිස්සන්ති. තෙනෙව හි “මූලාය, සග්ගාය, දකාය, වචනාය, ගණායා”තිආදීනි ගත්තත්ථකම්මාදීසු තීසු “අහිඤ්ඤාය, සම්බොධාය, නිබ්බානායා”ති එවමාදීනි පන අනෙකසතානි තිලිඬිගපදානි තදත්ථෙයෙවාති ඉමෙසු චතුසු යානෙසු දිස්සන්ති. “දෙනි, රොචති, ධාරෙති”තිආදීසු පන සුද්ධසම්පදානවිසයෙසු න දිස්සන්ති. භවන්ති චතු –

චතුත්ථෙකවචනස්ස, ආයාදෙසෙන සංයුතං;
රූපං අනිත්ථිලිඬිගානං, යානෙසු චතුසුට්ඨිතං.

ගත්තත්ථකම්මති වෙව, නයනත්ථස්ස කම්මති;

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

විහත්තියා විපල්ලාසෙ, තදත්ථෙථ වාති නිද්දිසෙ.

“මූලාය පටිකස්සෙය්‍යා, අප්පො සග්ගාය ගච්ඡති”;
ඵචං ගතාත්ථකම්මස්මිං, දිට්ඨමම්හෙහි සාසනෙ.

“දකාය නෙති” ඉච්චෙචං, නයනත්ථස්ස කම්මනි;
“චචනායා”ති නිස්සක්කෙ, විරමණප්පයොගතො.

“ගණාය” ඉති සාමිස්මිං, “හත්තා”ති සද්දයොගතො;
“ධනඤ්චයායා”ති පදං, කත්තුත්ථෙ සාමිසුචකං.

“අසක්කතා”ති සද්දස්ස, යොගතොති විනිද්දිසෙ;
අඤ්ඤො වාපි විපල්ලාසො, මග්ගිතඛ්ඛො විභාවිතා.

“අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය, නිබ්බානායා”තිමානි තු;
ලිඛිගත්තයවසෙනෙච, තදත්ථස්මිං විනිද්දිසෙ.

ඵචං පායානුලොමෙන, කථිතො ආයසම්භවො;
ඉදන්තු සුබ්බමං යානං, චිත්තෙතඛ්ඛං පුනස්පුනං.

ඔකාරන්තවසෙනෙච, නානානයසුමණ්ඨිතා;
පදමාලා මහෙසිස්ස, සාසනත්ථං පකාසිතා.

ඉමමතිමධුරඤ්ඤෙච විත්තිකත්වා සුණෙය්‍යං,
විවිධනයවිචිත්තං සාධවො සද්දනීතිං;
ජිනවරචවනෙනෙ සද්දතො ජාතකඛ්ඛං,
කුමුදමීච’සිනා වෙ සුට්ඨු ඡිත්තෙය්‍යමෙත්ථ.

ඉති නවඛිගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

අකාරන්තොකාරන්තතාපකතිකඔකාරන්තපුල්ලිඛිගං නිට්ඨිතං.

6. ආකාරන්තපුල්ලිභිගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාවරියමනං පුරෙවරං කත්වා ආකාරන්තපුල්ලිභිගනං පකතිරූපෙසු අභිභවිතු ඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම - සත්ථා, සත්ථා, සත්ථා රො. සත්ථාරං, සත්ථා රො. සත්ථාරා, සත්ථා රෙහි, සත්ථා රෙහි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං. සත්ථාරා, සත්ථා රෙහි, සත්ථා රෙහි. සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං. සත්ථරි, සත්ථා රෙසු. හො සත්ථ, හො සත්ථා, භවන්තො සත්ථා රො.

අයං යමකමභාටෙරෙන කතාය වුළුනිරුක්තියා ආගතො නයො. එත්ථ ච නිරුක්තිපිටකෙ ච කච්චායනෙ ච “සත්ථුනා”ති පදං අනාගතමිපි ගහෙනබ්බමෙව “ධම්මරාජෙන සත්ථුනා”ති දස්සනතො. “සත්ථාරා, සත්ථුනා, සත්ථා රෙහි, සත්ථා රෙහි”ති කමො ච වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච අසතිපි අත්ථවිසෙසෙ බ්‍යඤ්ජනවිසෙසවසෙන, බ්‍යඤ්ජනවිසෙසාභාවෙපි අත්ථනානත්ථතාවසෙන සද්දන්තරසන්දස්සනං නිරුක්තික්කමොති “සත්ථා”ති පදං එකච්චනබ්‍රවචනවසෙන ද්වික්ඛන්තුං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. නිරුක්තිපිටකාදීසු පන “සත්ථා”ති පඨමාබ්‍රවචනං න ආගතං. කිඤ්චාපි න ආගතං, තථාපි “අවිතක්කිතා මච්චුපුබ්බජන්ති”ති පාළියං “අවිතක්කිතා”ති පඨමාබ්‍රවචනස්ස දස්සනතො “සත්ථා”ති පදස්ස පඨමාබ්‍රවචනත්තං අවස්සමිච්ඡිතබ්බං. තථා වත්තා, ධාතා, ගන්තාදීනමිපි තග්ගතිකත්තා. තථා නිරුක්තිපිටකෙ “සත්ථා රො”ති දුතියාබ්‍රවචනඤ්ච “සත්ථුස්ස, සත්ථාන”න්ති චතුත්ථීජට්ඨෙකච්චනබ්‍රවචනාති ච ආගතාති, වුළුනිරුක්තියං පන න ආගතාති. තත්ථ “මාතාපිතරො පොසෙති. භාතරො අතික්කමති”ති දස්සනතො “සත්ථා රො”ති දුතියාබ්‍රවචනරූපං අයුත්තං විය දිස්සති. කච්චායනාදීසු “හො සත්ථ, හො සත්ථා” ඉති රස්සදීඝවසෙන ආලපනෙකච්චනද්වයං වුත්තං. නිරුක්තිපිටකෙ “හො සත්ථ” ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකච්චනං වත්වා “භවන්තො සත්ථා රො”ති ආරාදෙසවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං වුත්තං. වුළුනිරුක්තියං “හො සත්ථ” ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකච්චනං වත්වා “හො සත්ථා” ඉති දීඝවසෙන ආලපනබ්‍රවචනං ලපිතං. සබ්බමෙන ආගමෙ උපපරික්ඛිත්වා යථා න විරුජ්ඣති, තථා ගහෙනබ්බං.

ඉදානි සත්ථුසද්දස්ස යං රූපන්තරං අමහෙහි දිට්ඨං, තං දස්සෙස්සාම - තථා හි “ඉමෙසං මහානාම තිණ්ණං සත්ථුනං එකා නිට්ඨා උදාහු පුටු නිට්ඨා”ති පාළියං “සත්ථුන”න්ති පදං දිට්ඨං, තස්මා අයමිපි කමො වෙදිතබ්බො “සත්ථු, සත්ථුස්ස, සත්ථුනො, සත්ථානං, සත්ථාරානං, සත්ථුන”න්ති. අභිභවිතා, අභිභවිතා රො. අභිභවිතාරං, අභිභවිතා රො. අභිභවිතාරා, අභිභවිතුනා, අභිභවිතා රෙහි, අභිභවිතා රෙහි. අභිභවිතු, අභිභවිතුස්ස, අභිභවිතුනො,

අභිභවිතානං, අභිභවිතාරානං, අභිභවිතුනං. අභිභවිතාරා, අභිභවිතාරෙහි,
අභිභවිතාරෙහි. අභිභවිතු, අභිභවිතුස්ස, අභිභවිතූනො, අභිභවිතානං,
අභිභවිතාරානං. අභිභවිතරි, අභිභවිතාරෙසු. හො අභිභවිත, හො අභිභවිතා,
භවන්තො අභිභවිතාරො. යථා පනෙත්ථ අභිභවිතු ඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලා සත්ථුනායෙන යොජිතා, එවං පරිභවිතුආදීනඤ්ච අඤ්ඤෙසඤ්ච
තංසදිසානං නාමිකපදමාලා සත්ථුනායෙන යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤානි
තංසදිසානි නාම “වත්තා, ධාතා” ඉච්චාදීනං පදානං වත්තුධාතු ඉච්චාදීනි
පකතිරූපානි.

වත්තා ධාතා ගන්තා නෙතා,
දාතා කත්තා වෙතා තාතා;
ජෙත්තා හෙත්තා හන්තා මෙතා,
ජෙතා බොද්ධා ඤාතා සොතා.

ගජ්ජිතා වස්සිතා හත්තා, මුච්ඡිතා පටිසෙධිතා;
භාසිතා පුච්ඡිතා ඛන්තා, උට්ඨාතොක්කමිතා තතා.

නත්තා පනත්තා අක්ඛාතා, සහිතා පටිසෙවිතා;
නෙතා විනෙතා ඉච්චාදී, වත්තරෙ සුද්ධකත්තරි.

උප්පාදෙතා විඤ්ඤාපෙතා, සන්දස්සෙතා පබ්බුහෙතා;
බොධෙතාදී වඤ්ඤෙ සද්දා, ඤෙය්සා හෙතුස්මිං අත්ථස්මිං.

කත්තා ඛත්තා නෙත්තා හත්තා, පිතා භාතාතිමෙ පන;
කිඤ්චි හිජ්ජන්ති සුත්තස්මිං, තං පහෙදං කට්ඨස්සහං.

සත්ථානිආදීසු කෙචි, උපයොගෙන සාමිතා;
සහෙව නිච්චං වත්තන්ති, නෙව වත්තන්ති කෙචි තු.

තත්තු කත්තුසද්දාදයො රූපන්තරවසෙන සත්ථුසද්දතො කිඤ්චි හිජ්ජන්ති.
තථා හි “උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො, ගන්ත්වා වෙස්සන්තරංවදා”ති එත්ථ
“කත්තෙ”ති ඉදං ආලපනෙකවචනරූපං, එවඤ්ඤි “හො කත්තා”ති රූපතො
රූපන්තරං නාම. “තෙන හි හො ඛත්තෙ යෙන වම්පෙය්සාකා බ්‍රාහ්මණගහපතිකා
තෙත්තපසඬකමා”ති එත්ථ “ඛත්තෙ”ති ඉදඤ්චාලපනෙකවචනරූපං. එවම්පි
“හො ඛත්තා”ති රූපතො රූපන්තරං නාම. “නෙත්තෙ උජුං ගතෙ සති”ති
එත්ථ “නෙත්තෙ”ති ඉදං සත්තමියා එකවචනරූපං, එතම්පි “නෙත්තරි”ති
රූපතො රූපන්තරං. “ආරාධයති රාජානං, සුජං ලහති හත්තුසු”ති එත්ථ
“හත්තුසු”ති ඉදං සත්තමියා බහුවචනරූපං. “හත්තාරෙසු”ති රූපතො
රූපන්තරං, අත්තු “හත්තුසු”ති දස්සනතො, “මාතාපිතුසු පණ්ඩිතා”ති එත්ථ

“පිතුසු”ති දස්සනතො ව “චත්තුසු ධාතුසු ගත්තුසු නෙතුසු ආතුසු කත්තුසු”ති එවමාදිනයොපි ගහෙනබ්බො. අයං නයො සත්ථුසද්දෙපි ඉච්ඡිතබ්බො විය අම්භෙ පටිභාති.

පිතා, පිතා, පිතරො. පිතරං, පිතරො. පිතරා, පිතුනා, පෙත්තා, පිතරෙහි, පිතරෙහි, පිතුහි, පිතුහි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරා, පෙත්තා, පිතරෙහි, පිතරෙහි, පිතුහි, පිතුහි. පිතු, පිතුස්ස, පිතුනො, පිතානං, පිතරානං, පිතුනං. පිතරි, පිතරෙසු, පිතුසු. භො පිත, භො පිතා, භවත්තො පිතරො. එත්ථ පන “පෙත්තා, පිතුන”න්ති ඉමං නයද්වයං වජ්ජෙත්වා භාතුසද්දස්ස ව පදමාලා යොජෙතබ්බො. තත්ථ “මත්තා ව පෙත්තා ව කතං සුසාධු, අනුඤ්ඤාතොපි මාතාපිතුහි, මාතාපිතුනං අච්චයෙනා”ති ව දස්සනතො පිතුසද්දස්ස “පෙත්තා, පිතුහි, පිතුහි. පිතුන”න්ති රූපභෙදො ව, “පිතරො” ඉච්චාදීසු රස්සත්තඤ්ච සත්ථුසද්දතො විසෙසො. තත්ථ ව “පෙත්තා”ති ඉදං “ජන්තුයො, හෙතුයො, හෙතුයා, අධිපතියා”ති පදානි විය අච්ඡිත්තෙයාං පුල්ලිච්චගරූපන්ති දට්ඨබ්බං.

වොදනා සොධනා වාත්ත භවති — සත්ථා පිතා ඉච්චෙවමාදීනි නිජ්චන්තත්තමුපාදාය ආකාරන්තානීති ව, පටිමං යථෙතබ්බං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති ව තුම්භෙ භණ්ඨං, “හෙතු සත්ථාරදස්සනං. අමාතාපිතරසංවච්චියො. කත්තාරනිද්දෙසො”තිආදීසු පන සත්ථාර ඉච්චාදීනි කථං තුම්භෙ භණ්ඨාති? එතානිපි මයං පකතිරූපමුපාදාය උකාරන්තානීති භණ්ඨාමාති. නනු ව භො එතානි අකාරන්තානීති? න, උකාරන්තානියෙව තානි. නනු ව භො යො අං නාදීනි පරභූතානි වචනානි න දිස්සන්ති යෙහි උකාරන්තසද්දානමන්තස්ස ආරාදෙසො සියා, තස්මා අකාරන්තානීති? න, ඊදිසෙ යානෙ පරභූතානං යො අං නාදීනං වචනානමනොකාසත්තා. තථා හි සමාසවිසයො එසො. සමාසවිසයස්මිඤ්ඤි අච්ඡිත්තෙයානිපි රූපානි දිස්සන්ති. එවං සත්තෙපි භො “ගාමතො නික්ඛමති”ති පයොගස්ස විය අසමාසවිසයෙ “සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡති”ති නිද්දෙසපාළිදස්සනතො “හෙතු සත්ථාරදස්සන”න්තිආදීසු සත්ථාර ඉච්චාදීනි අකාරන්තානීති චිත්තෙතබ්බානීති? න චිත්තෙතබ්බානි “සත්ථාරතො සත්ථාරං ගච්ඡති”ති එත්ථාපි උකාරන්තත්තා. එත්ථ හි අසමාසත්තෙපි තොපච්චයං පටිච්ච සත්ථුසද්දස්ස උකාරො ආරාදෙසං ලභති. යානි පන තුම්භෙ උකාරස්ස ආරාදෙසනිමිත්තානි යො අංනාදීනි වචනානි ඉච්ඡං, තානි ඊදිසෙ යානෙ විඤ්ඤානං පමාණං න භොන්ති. කානි පන භොන්තිති වෙ? අසමාසවිසයෙ තොපච්චයො ව සමාසවිසයෙ පරපදානි ව පරපදාභාවෙ ස්වාදිවිභත්තියො වානි ඉමානෙව ඊදිසෙ යානෙ එකන්තෙන පමාණං භොන්ති. තථා හි ධම්මපදට්ඨකථායං “යාවදෙව අනත්ථාය, ඤත්තං බාලස්ස ජායති”ති ඉමිස්සා

පාළියා අත්ථසංවණ්ණනායං “අයං නිම්මානාපිතරොති ඉමස්මිං පහටෙ දණ්ඩො නත්ථි”ති එත්ථ නිම්මානාපිතරොති ඉමස්ස සමාසවිසයත්තා සිමිහි පරෙ උකාරො ආරාදෙසං ලභති, තතො සිස්ස ඔකාරාදෙසො, ඉව්චෙනං පදං පකතිරූපවසෙන උකාරන්තං භවති. නිප්ඵන්තත්තමුපාදාය “පුරිසො, උරගො”ති පදානි විය ඔකාරන්තඤ්ච භවති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො “මාතා ච පිතා ච මාතාපිතරො, නත්ථි මාතාපිතරො එතස්සාති නිම්මානාපිතරො”ති. පකතිරූපවසෙන හි “නිම්මානාපිතු” ඉති යිතෙ සිවචනස්මිං පරෙ උකාරස්ස ආරාදෙසො හොති. කත්ථවි පන ධම්මපදට්ඨකථාපොත්ථකෙ “අයං නිම්මානාපිතිකො”ති පාඨො දිස්සති, එසො පන “අයං නිම්මානාපිතරො”ති පදස්ස අයුත්තතං මඤ්ඤමානෙනි යපිතොති මඤ්ඤාම, න සො අයුත්තො අට්ඨකථාපාඨො. සො හි උමඬගජාතකට්ඨකථායං එකපිතරොති සිමිහි ආරාදෙසපයොගෙන සමෙති. තථා හි –

“යථාපි නියකො භාතා,
සඋදරියො එකමාතුකො;
එවං පඤ්චාලචන්දො තෙ,
දයිතබ්බො රටෙසභා”ති

ඉමස්සා පාළියා අත්ථං සංවණ්ණෙන්නෙහි පාළිනයඤ්ඤාහි ගරුහි “නියකොති අප්ඤ්ඤාතිකො එකපිතරො එකමාතුයා ජාතො”ති සිමිහි ආරාදෙසපයොගරචනා කතා. න කෙවලඤ්ච සිමිහි ආරාදෙසෙ පුල්ලිඬගප්පයොගොයෙවම්හෙහි දිට්ඨො, අථ බො ඉත්ථිලිඬගප්පයොගොපි සාසනෙ දිට්ඨො. තථා හි විනයපිටකෙ චූළවග්ගෙ “අස්සමණි හොති අසකායධිතරා”ති පදං දිස්සති. අයං පනෙත්ථ සමාසවිග්ගහො “සකායකුලෙ උප්පන්නත්තා සකායස්ස භගවතො ධීතා සකායධිතරා, න සකායධිතරා අසකායධිතරා”ති. ඉධාපි සිමිහි පරෙ උකාරස්ස ආරාදෙසො කතො, ඉත්ථිලිඬගභාවස්ස ඉව්ඡිතත්තා ආපච්චයො, තතො සිලොපො ච දට්ඨබ්බො. එවං සමාසපදත්තෙ සත්ථු පිතු කත්තුසද්දානං නාමිකපදමාලායං චුත්තරූපතො කොචි කොචි රූපවිසෙසො දිස්සති. අඤ්ඤෙසම්පි රූපවිසෙසො නයඤ්ඤානා මග්ගිතබ්බො සුත්තන්තෙසු. කො හි නාම සමත්ථො නිස්සෙසතො බුද්ධචචනසාගරෙ සංකිණ්ණානි විචිත්‍රානි පණ්ඩිතජනානං හදයවිම්භාපනකරානි පදරූපරතනානි සමුද්ධරිත්වා දස්සෙතුං, තස්මා අම්මෙහි අප්පමත්තකානියෙව දස්සිතානි.

අදන්ධජාතිකො විඤ්ඤ-ජාතිකො සතතං ඉධ;
යොගං කරොති චෙ සත්ථු, පාළියං සො න කඩ්ඛති.

යෙ පනිධ අම්මෙහි “සත්ථා, අභිභවිතා, වත්තා, කත්තා”දයො සද්දා පකාසිතා, තෙසු කෙචි උපයොගවචනෙන සද්ධිං නිව්චං වත්තන්ති “පුච්ඡිතා,

ඔක්කමිතා’ ඉච්චාදයො. තථා හි ‘අභිජානාසි නො ත්වං මහාරාජ ඉමං පඤ්ඤං අඤ්ඤෙ සමණබ්බාහිමණෙ පුච්ඡිතා. නිද්දං ඔක්කමිතා’ තිඤාදිපයොගා බහු දිස්සන්ති. කෙච්චි සාමිච්චනෙන සද්ධිං නිච්චං චත්තන්ති ‘අභිභවිතා, චත්තා’ ඉච්චාදයො. තථා හි ‘පච්චාමිත්තානං අභිභවිතා, තස්ස භවන්ති චත්තාරො. අමතස්ස දාතා. පරිස්සයානං සහිතා. අනුප්පන්තස්ස මග්ගස්ස, උප්පාදෙනා නරුත්තමො’ තිඤාදිපයොගා බහු දිස්සන්ති. කෙච්චි පන උපයොගච්චනෙනපි සද්ධිං නෙච චත්තන්ති නියොගා පඤ්ඤත්තියං පචත්තනතො. තං යථා? ‘සත්ථා, පිතා, භාතා, නත්තා’ ඉච්චාදයො. එත්ථ පන ‘උපයොගච්චනෙන සද්ධිං නිච්චං චත්තන්ති’ තිඤාදිච්චනං කම්මභූතං අත්ථං සන්ධාය කතන්ති චෙදිතබ්බං.

එවං උකාරන්තතාපකතිකානං ආකාරන්තපදානං පචත්තිං විදිත්වා සද්දෙසු අත්ථෙසු ච කොසල්ලමිච්ඡන්තෙහි පුන ලිඛිගඅන්තවසෙන ‘සත්ථා, සත්ථො, සත්ථ’ ත්ති තිකං කත්වා පදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච චචත්ථපෙතබ්බා. තත්ත්ව හි ‘සත්ථා’ ති ඉදං පයිමං උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, ‘සත්ථො’ ති ඉදං පයිමං අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඛිගං, ‘සත්ථ’ ත්තිදං පන පයිමං අකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා නිග්ගහිතන්තභූතං නපුංසකලිඛිගං. තත්ත්ව සත්ථාති සදෙවකං ලොකං සාසති අනුසාසති සත්ථා, කො සො? භගවා. සත්ථොති සහ අත්ථෙතාති සත්ථො, භණ්ඩමුලං ගහෙත්වා වාණිජ්ජාය දෙසන්තරං ගතො ජනසමුහො. සත්ථන්ති සාසති ආචික්ඛති අත්ථෙ එතෙනාති සත්ථං, බ්‍යාකරණාදිගන්ථො, අථ වා සසති හිංසති සත්තෙ එතෙනාති සත්ථං, අසිඤ්ඤා. ‘සත්ථා, සත්ථා, සත්ථාරො. සත්ථාරං, සත්ථාරො’ ති පුරෙ විය පදමාලා. ‘සත්ථො, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථෙ’ ති පුරිසනායෙන පදමාලා. ‘සත්ථං, සත්ථාති, සත්ථා. සත්ථං, සත්ථාති, සත්ථෙ’ ති නපුංසකෙ චත්තමාන විත්තනායෙන පදමාලා යොජෙතබ්බා. එවං තිධා භින්නාසු නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා චචත්ථපෙතබ්බා.

සත්ථා තිට්ඨති සබ්බඤ්ඤා, සත්ථා යන්ති ධනත්ථිකා;
සත්ථා අපෙති පුරිසො, භොන්තො සත්ථා දදාථ සං.

එවං සුත්තිසාමඤ්ඤවසෙන සදිසතා භවති.

සත්ථං යං තිබ්බං තෙන, සත්ථො කත්වාන කප්පියං;
එලං සත්ථස්ස පාදාසි, සත්ථා තං පරිභුඤ්ජති.

එවං අසුතිසාමඤ්ඤවසෙන අසදිසතා භවති, තථා ලිඛිගඅන්තවසෙන. “වෙනා වෙනො”ති ව “තාතා තාතො”ති ව දුකං කත්වා පදානමත්ථො ව පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ව පදානං සදිසාසදිසතා ව වචන්ථපෙනබ්බො.

තත්‍ර හි “වෙනා”ති පයමං උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඬිගං, තථා “තාතා”ති පදමපි. “වෙනො”ති ඉදං පන පයමං ආකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ඔකාරන්තභූතං පුල්ලිඬිගං, තථා “තාතො”ති පදමපි. තත්‍ර වෙනාති විනොති රාසිං කරොතීති වෙනා, පාකාරචිතනකො පුග්ගලො, ඉට්ඨකවඩ්ඪකීති අත්ථො. වෙනොති විත්තං, එවංනාමකො වා ලුද්දො. එත්ථ ව විත්තං “වෙනයති විත්තෙති”ති අත්ථවසෙන වෙනො, ලුද්දො පන පණ්ණත්තිවසෙන. තාතාති තායතීති තාතා. “අසස්ස තාතා හිතස්ස විධාතා”තිස්ස පයොගො. “තාතො”ති එත්ථාපි තායතීති තාතො, පුත්තානං පිතුසු, පිතරානං පුත්තෙසු, අඤ්ඤෙසඤ්ච අඤ්ඤෙසු පියපුග්ගලෙසු වත්තබ්බවොහාරො එසො. “සො නූන කපණො තාතො, විරං රුවිචති අස්සමෙ. කිච්ඡෙනාධිගතා භොගා, තෙ තාතො විධමං ධමං. එහි තාතා”තිආදීසු වස්ස පයොගො වෙදිතබ්බො. “වෙනා, වෙනා, වෙනාරො. වෙනාරං, වෙනාරො”ති සත්ථුනයෙන පදමාලා. “වෙනො, වෙනා. වෙනං, වෙනෙ. වෙනසා, වෙනෙනා”ති මනොගණනයෙන ඤෙය්‍යා. අයං විත්තවාචකස්ස වෙනසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “වෙනො, වෙනා. වෙනං, වෙනෙ. වෙනෙනා”ති පූරිසනයෙන ඤෙය්‍යා. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස වෙනසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “තාතා, තාතා, තාතාරො. තාතාර”න්ති සත්ථුනයෙන ඤෙය්‍යා. “තාතො, තාතා, තාත”න්ති පූරිසනයෙන ඤෙය්‍යා. එවමිමාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචන්ථපෙනබ්බො, තථා ලිඛිගඅන්තවසෙන “ඤාතා, ඤාතො, ඤාතං, ඤාතා”ති චතුක්කං කත්වා පදානමත්ථො ව පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ව පදානං සදිසාසදිසතා ව වචන්ථපෙනබ්බො.

තත්‍ර හි “ඤාතා”ති ඉදං පයමං උකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡා ආකාරන්තභූතං පුල්ලිඬිගං. “ඤාතො ඤාත”න්ති ඉමානි යථාක්කමං පයමං ආකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡාකාරන්තනිග්ගහිතන්තභූතානි වාච්චලිඬිගෙසු පුත්තපුංසකලිඬිගානි. තථා හි “ඤාතො අත්ථො සුඛාවහො. ඤාතමෙතං කුරඬිගස්සා”ති නෙසං පයොගා දිස්සන්ති. “ඤාතා”ති ඉදං පන පයමං ආකාරන්තතාපකතියං යත්වා පච්ඡාපි ආකාරන්තභූතං වාච්චලිඬිගෙසු ඉත්ථිලිඬිගං. තථා හි “එසා ඉත්ථිමයා ඤාතා”ති පයොගො. තත්‍ර පුල්ලිඬිගපක්කෙ “ජානාතීති ඤාතා”ති කත්තුකාරකවත්තමානකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉත්ථිලිඬිගාදිපක්කෙ “ඤායිත්ථාති ඤාතා ඤාතො ඤාත”න්ති කම්මකාරකාතීතකාලවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. එස නයො අඤ්ඤත්ථාපි යථාසම්භවං දට්ඨබ්බො. “ඤාතා, ඤාතා, ඤාතාරො.

ඤාතාර්”න්ති සත්ථුනායෙන ඤෙය්‍යා. “ඤාතො, ඤාතා. ඤාත”න්ති පුරිසනායෙන ඤෙය්‍යා. “ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතා. ඤාතං, ඤාතානි, ඤාතෙ”ති චක්ඛමානචිත්තනායෙන ඤෙය්‍යා. “ඤාතා, ඤාතා, ඤාතායො. ඤාතං, ඤාතා, ඤාතායො”ති චක්ඛමානකඤ්ඤානායෙන ඤෙය්‍යා. එවමිමාසුපි නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා චචත්ථපෙනබ්බා. අඤ්ඤෙසුපි යානෙසු යථාරහං ඉමිනා නායෙන සදිසාසදිසතා උපපරික්ඛිතබ්බා. චත්තා ධාතා ගන්තාදීනමපි “චදතීති චත්තා, ධාරෙතීති ධාතා, ගච්ඡතීති ගන්තා”තිආදිනා යථාසම්භවං නිබ්බවනානි ඤෙය්‍යානි.

යං පනෙත්ථ අමිහෙහි පකිණ්ණකචචනං කථිතං, තං “අට්ඨානෙ ඉදං කථිත”න්ති න චත්තබ්බං. යස්මා අයං සද්දතීති නාම සද්දානමත්ථානඤ්ච යුත්තායුත්තිපකාසනත්ථං කතාරම්භත්තා නානප්පකාරෙන සබ්බං මාගධවොහාරං සඬබ්බොහෙත්වා කථිතායෙව සොහති, න ඉතරථා, තස්මා නානප්පහෙදෙන චත්තුමිච්ඡාය සම්භවතො “අට්ඨානෙ ඉදං කථිත”න්ති න චත්තබ්බං. නානාඋපායෙහි විඤ්ඤානං ඤාපනත්ථං කතාරම්භත්තා ච පන පුනරුත්තිදොසොපෙත්ථ න චිත්තෙනබ්බො, අඤ්ඤදත්ථු සද්ධාසම්පන්නෙහි කුලපුත්තෙහි අයං සද්දතීති පිටකත්තයොපකාරාය සක්කච්චං පරියාපුණිතබ්බා.

ඉති අභිභවිතාපදසදිසානි චත්තා, ධාතා, ගන්තාදීනි පදානි දස්සිතානි. ඉදානි අතංසදිසානි දස්සෙස්සාම. සෙය්‍යාටීදං –

ගුණවා ගුණවා වෙව, බලවා යසවා තථා;
ධනවා සුතවා විද්වා, ධුතවා කතවාපි ව.

හිතවා භගවා වෙව, ධිතවා ථාමවා තථා;
යතවා වාගවා වාථ, හිමවිච්චාදයො රවා.

පුන්තපුංසකලිඬිගෙහි, අකාරන්තෙහි පායතො;
චත්තුසද්දො පරො හොති, තදන්තා ගුණවාදයො.

සඤ්ඤාවා රස්මිවා වෙව, මස්සවා ව යසස්සිවා;
ඉච්චාදිදස්සනාපෙසො, ආකාරිවණ්ණකාරතො;
ඉත්ථිලිඬිගාදීසු හොති, කත්ථවීති පකාසයෙ.

සතිමා ගතිමා අත්ථ-දස්සිමා ධිතිමා තථා;
මුතිමා මතිමා වෙව, ජුතිමා හිරිමාපි ව.

ථුතිමා රතිමා වෙව, යතිමා බලිමා තථා;
කසිමා සුචිමා ධිමා, රුචිමා චක්ඛුමාපි ව.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

බන්ධුමා හෙතුමා'යස්මා, කෙතුමා රාහුමා තථා;
බාණුමා භාණුමා ගොමා, විජ්ජුමා වසුමාදයො.

පාපිමා පුත්තිමා වෙව, චන්දිමිච්චාදයොපි ව;
අතංසදිසසද්දාති, විඤ්ඤාතබ්බා විභාවිනා.

ඉවණ්ණුකාරොකාරෙහි, මන්තුසද්දො පරො භවෙ;
ආකාරන්තා විකාරන්තා, ඉමන්තුති විභාවයෙ.

ගුණවා, ගුණවා, ගුණවන්තො. ගුණවන්තං, ගුණවන්තෙ. ගුණවතා,
ගුණවන්තෙන, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස,
ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවතා, ගුණවන්තා, ගුණවන්තස්මා,
ගුණවන්තම්භා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස,
ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තස්මිං,
ගුණවන්තම්හි, ගුණවන්තෙසු. හො ගුණවා, භවන්තො ගුණවා, හොන්තො
ගුණවන්තො.

එත්ථ පන “එථ තුම්භෙ ආවුසො සීලවාහොථා”ති ව,

“බලවන්තො දුබ්බලා හොන්ති, ථාමවන්තොපි භායරෙ;
චක්ඛුමා අන්ධිකා හොන්ති, මාතුගාමවසං ගතා”ති ව

පාළියං “සීලවා, චක්ඛුමා”ති පටිමාබ්‍රව්වනස්ස දස්සනතො “ගුණවා”ති
පච්චත්තාලපනට්ඨානෙන බ්‍රව්වනං වුත්තං. “ගුණවා සතිමා”තිආදීසුපි එසෙව
නයො. චූළනිරුත්තියම්පි හි “ගුණවා”ති පච්චත්තාලපනබ්‍රව්වනාති ආගතාති,
නිරුත්තිපිටකෙ පච්චත්තෙකච්චනභාවෙනෙව ආගතං, චූළනිරුත්තියං පන
නිරුත්තිපිටකෙ ව “හො ගුණවා”ඉති රස්සවසෙන ආලපනෙකච්චනං ආගතං.
මයං පන “තග්ග භගවා බොජ්ඣංගිගා. කථං නු භගවා තුය්හං සාවකො සාසනෙ
රතො”තිඑවමාදීසු අනෙකසතෙසු පාඨෙසු “භගවා”ඉති ආලපනෙකච්චනස්ස
දීඝභාවදස්සනතො වන්තුපච්චයට්ඨානෙන “හො ගුණවා”ඉච්චාදි දීඝවසෙන
ච්චනං යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, මන්තුපච්චයට්ඨානෙන පන
ඉමන්තුපච්චයට්ඨානෙන ව “සබ්බවෙරහයාතීත, පාදෙ චන්දාමි චක්ඛුම. එවං
ජානාහි පාපිම”ඉච්චාදීසු පාළිපදෙසෙසු “චක්ඛුම”ඉච්චාදිආලපනෙකච්චනස්ස
රස්සභාවදස්සනතො “හො සතිම, හො ගතිම”ඉච්චාදි රස්සවසෙන ච්චනං
යුත්තතරං විය මඤ්ඤාම, අථ වා මහාපරිනිබ්බානසුත්තට්ඨකථායං “ආයස්මා
තිස්ස” ඉතිදීඝවසෙන වුත්තාලපනෙකච්චනස්ස දස්සනතො “භගවා,
ආයස්මා” ඉතිදීඝවසෙන වුත්තපදමත්තං යපෙත්වා වන්තුපච්චයට්ඨානෙනපි
මන්තුපච්චයනයො නෙතබ්බො, මන්තුපච්චයට්ඨානෙනපි වන්තුපච්චයනයො

නෙතබ්බො. තථා හි කච්චායනාදීසු “හො ගුණවං, හො ගුණව, හො ගුණවා” ඉති නිග්ගහිතරස්සදීසවසෙන තිණි ආලපනෙකවචනානි චුත්තානි, ඉමිනා “හො සතිමං, හො සතිම, හො සතිමා” ති ඵවමාදිනයොපි දස්සිතො. පට්ඨමාබ්භවචනට්ඨානෙන පන “ගුණවත්තො, ගුණවත්තා, ගුණවත්ති” ති තිණි පදානි චුත්තානි, ඉමිනාපි “සතිමත්තො, සතිමත්තා, සතිමත්ති” ති ඵවමාදිනයොපි දස්සිතො. තෙසු “හො ගුණවං හො සතිමං, ගුණවත්තා, ගුණවත්ති” ති ඉමානි පදානි ඵවංගතිකානි ච අඤ්ඤානි පදානි පාළියං අප්පසිද්ධානි යථා “ආයස්මත්තා” ති පදං පසිද්ධං, තස්මා යං චූළනිරුත්තියං චුත්තං, යඤ්ච නිරුත්තීපිටකෙ, යඤ්ච කච්චායනාදීසු, තං සබ්බං පාළියා අට්ඨකථාහි ච සද්ධිං යථා න විරුජ්ඣති, ගඬිගොදකෙන යමුනොදකං විස අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දනි සමෙති, තථා ගහෙතබ්බං.

අපිචෙත්ථ අයම්පි විසෙසො ගහෙතබ්බො. තං යථා? “තුය්හං ධිතා මහාවීර, පඤ්ඤවත්ත ජුතින්ධරා” ති පාළියං “පඤ්ඤවත්ත” ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො.

“සබ්බා කිරෙවං පරිනිට්ඨිතානි,
යසස්සි නං පඤ්ඤවත්තං විසය්හ;
යසො ච ලද්ධා පුරිමං උළාරං,
නප්පජ්ජහෙ වණ්ණබලං පුරාණ” ති.

ඉමිස්සා ජාතකපාළියා අට්ඨකථායං “පඤ්ඤවත්ත” ඉති ආලපනෙකවචනස්ස දස්සනතො ච “හො ගුණවත්ත, හො ගුණවත්තා, හො සතිමත්ත, හො සතිමත්තා” ති ආදීනිපි ආලපනෙකවචනානි අවස්සම්චිජ්ඣිතබ්බානි. තථා හි තිස්සං පාළියං “යසස්සි පඤ්ඤවත්ත” ඉච්චාලපනවචනං අට්ඨකථාවරියා ඉච්ඡන්ති. නන්ති හි පදපුරුණෙ නිපාතමත්තං. පඤ්ඤවත්තන්ති පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අනුසාරාගමං කත්වා චුත්තං. ඵවං පාවචනෙ වත්තුපච්චයාදිසහිතානං සද්දානං “හගවා, ආයස්මා, පඤ්ඤවත්ත, චක්ඛුම, පාපිම” ඉතිදස්සිතනයෙන ආලපනප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච “ගඬිගාහාගීරථී නාම, හිමවත්තා පභාවිතා” ති ච “කුතො ආගතත්ථ හන්තෙති, හිමවත්තා මහාරාජා” ති ච දස්සනතො “ගුණවත්තා” ති පඤ්චමියා එකවචනං කථිතං. යථා ගුණවත්තු සද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජිතා, ඵවං ධනවත්තුබලවත්තාදීනං සතිමත්තු ගතිමත්තාදීනඤ්ච නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි විද්වාදිපදානං ගුණවාපදෙන සමානගතිකත්තම්පි සොතුනං පයොගෙසු සම්මොභාපගමත්ථං එකදෙසතො නිබ්බවනාදිහි සද්ධිං විද්වත්තුඉච්චාදිපකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා චුච්චනෙ – ඤාණසංඛාතො වෙදො අස්ස අත්ථිති විද්වා, පණ්ඩිතො. එත්ථ ච විද්වාසද්දස්ස අත්ථිභාවෙ “ඉති

විද්වා සමං වරෙ”ති ආදි ආභවිවපායො නිදස්සනං. අත්‍රායං පදමාලා – විද්වා, විද්වා, විද්වන්තො. විද්වන්තං, විද්වන්තෙ. විද්වතා, විද්වන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. වෙදනාවා, වෙදනාවා, වෙදනාවන්තො. වෙදනාවන්තං, වෙදනාවන්තෙ. වෙදනාවතා, වෙදනාවන්තෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. එවං “සඤ්ඤාචාලෙතනාවා සද්ධාවා පඤ්ඤවා සබ්බාවා” ඉච්චාදීසුපි. එත්ථ ව “වෙදනාවන්තං වා අත්තානං සබ්බාවන්තං ලොක”න්ති ආදීති නිදස්සනපදානි. තත්ථ සබ්බාවන්තන්ති සබ්බසත්තවන්තං, සබ්බසත්තයුත්තන්ති අත්ථො. මජ්ඣිමනිකායෙ ඉදං පදං. යෙහෙය්‍යෙන පන “පඤ්ඤාවාපඤ්ඤවන්තො” ති ආදීති මජ්ඣිමරස්සානිපි භවන්ති. යසස්සිනො පරිවාරභූතා ජනා අස්ස අත්ථිති යසස්සිවා, අථ වා යසස්සි ව යසස්සිවා වාති යසස්සිවා. එකදෙසසරූපෙකසෙසොයං. “යසස්සිවා” ති පදස්ස පන අත්ථිභාවෙ –

“ඛත්තියො ජාතිසම්පන්නො, අභිජාතො යසස්සිවා;
ධම්මරාජා විදෙහානං, පුත්තො උප්පජ්ජතෙ තවා” ති

ඉදං නිදස්සනං. “යසස්සිවා, යසස්සිවා, යසස්සිවන්තො. යසස්සිවන්තං” ඉච්චාදි නෙතබ්බං. අත්ථෙ දස්සනසීලං අත්ථදස්සි, කිං තං? ඤාණං. අත්ථදස්සි අස්ස අත්ථිති අත්ථදස්සිමා, එත්ථ ව –

“තං තත්ථ ගතිමා ධිතිමා, මුතිමා අත්ථදස්සිමා;
සඬ්ඛාතා සබ්බධම්මානං, විධුරො එතදබ්බි” ති

ඉදමෙතස්සත්ථස්ස සාධකං වචනං. “අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමා, අත්ථදස්සිමන්තො. අත්ථදස්සිමන්තං” ඉච්චාදි නෙතබ්බං. පාපං අස්ස අත්ථිති පාපිමා, අකුසලරාසිසමන්තාගතො මාරො. පුත්තා අස්ස අත්ථිති පුත්තිමා, බහුපුත්තො. “සොචති පුත්තෙහි පුත්තිමා” ති එත්ථ හි බහුපුත්තො “පුත්තිමා” ති වුවචති. වන්දො අස්ස අත්ථිති වන්දිමා. වන්දොති චෙත්ථ වන්දවිමානමධිප්පෙතං, වන්දවිමානවාසී පන දෙවපුත්තො “වන්දිමා” ති. තථා හි “වන්දො උග්ගතො, පමාණතො වන්දො ආයාමවිත්ථාරතො උබ්බෙධතො ව එකුනපඤ්ඤාසයොජනො, පරික්ඛෙපතො තීහි යොජනෙහි උනාදියඬ්ඪසතයොජනො” ති ආදීසු වන්දවිමානං. “වන්දො” ති වුත්තං. “තථාගතං අරහන්තං, වන්දිමා සරණං ගතො” ති ආදීසු පන වන්දදෙවපුත්තො “වන්දිමා” ති. අපරො නයො – වන්දො අස්ස අත්ථිති වන්දිමා. වන්දොති චෙත්ථ වන්දදෙවපුත්තො අධිප්පෙතො, තත්තිවාසට්ඨානභූතං පන වන්දවිමානං “වන්දිමා” ති. තථා හි “රාහු වන්දං පමුඤ්ඤස්සු, වන්දො මණ්ඩපවිමානෙ වසති” ති ආදීසු වන්දදෙවපුත්තො “වන්දො” ති වුත්තො.

“යො හවෙ දහරො හික්ඛු, යුඤ්ජති බුද්ධසාසනෙ;

ආදීසු පන තන්තිවාසට්ඨානභූතං චන්දවිමානං “චන්දිමා”ති චුත්තං. ඉති “චන්දො”ති ච “චන්දිමා”ති ච චන්දදෙවපුත්තස්සපි චන්දවිමානස්සපි නාමන්ති වෙදිතබ්බං. තත්ත “පාපිමා පුත්තිමා චන්දිමා”ති ඉමානි පාපසද්දාදිතො “තදස්සත්ථි” ඉච්චෙතස්මිං අත්ථෙ පචත්තස්ස ඉමන්තූපච්චයස්ස වසෙන සිද්ධිමුපාගතානීති ගහෙතබ්බානි.

නත්ත ච හො මන්තූපච්චයවසෙනෙව සාධෙතබ්බානීති? න, කත්ථවිපි අකාරන්තතො මන්තූතො අභාවා. නත්ත ච හො එවං සන්තෙපි පාප පුත්ත චන්දතො පට්ඨං ඉකාරාගමං කත්වා තතො මන්තූපච්චයං කත්වා සක්කා සාධෙතන්ති? සක්කා රූපමත්තසිජ්ඣනතො, නයො පන සොහතො න හොති. තථා හි පාප පුත්තාදිතො අකාරන්තතො ඉකාරාගමං කත්වා මන්තූපච්චයෙ විධියමානෙ අඤ්ඤෙහි ගුණයසාදිහි අකාරන්තෙහි ඉකාරාගමං කත්වා මන්තූපච්චයස්ස කාතබ්බතාපසඬිගො සියා. න හි අනෙකෙසු පාළිසත්තසහස්සෙසු කත්ථවිපි අකාරන්තතො ගුණ යසාදිතො ඉකාරාගමෙන සද්ධිං මන්තූපච්චයො දිස්සති, අට්ඨානත්තා පන පාප පුත්තාදිතො අකාරන්තතො ඉකාරාගමං අකත්වා ඉමන්තූපච්චයෙ කතෙයෙව “පාපිමා පුත්තිමා”තිආදීනි සිජ්ඣන්තිති.

එවං සන්තෙපි හො කස්මා කච්චායනප්පකරණෙ මන්තූපච්චයොව චුත්තො, න ඉමන්තූපච්චයොති? ද්වයමිපි චුත්තමෙව. කථං ඤායතීති වෙ? යස්මා තත්ථ “තපාදිතො සී, දණ්ඩාදිතො ඉක ඊ, මධ්වාදිතො රො, ගුණාදිතො චන්තූ”ති ඉමානි චත්තාරි සුත්තානි සන්තිහිතතොදන්තසද්දභාවෙන චත්වා මජ්ඣෙ “සත්තාදිහි මන්තූ”ති අඤ්ඤථා සුත්තං චත්වා තතො සන්තිහිතතොදන්තවසෙන “සද්ධාදිතො ණා”ති සුත්තං චුත්තං, තස්මා තත්ථ “සත්තාදිහිමන්තූ”ති විසදිසං කත්වා චුත්තස්ස සුත්තස්ස වසෙන ඉමන්තූ පච්චයො ච චුත්තොති විඤ්ඤායති. පකති හෙසාවරියානං යෙන කෙනචි ආකාරෙන අත්තතො අධිප්පායවිඤ්ඤාපනං. එත්ථ ච දුතියො අත්ථො සරසන්ධිවසෙන ගහෙතබ්බො. තථා හිස්ස “සත්තාදිහි මන්තූ”ති පට්ඨො අත්ථො, “සත්තාදිහි ඉමන්තූ”ති දුතියො අත්ථො. ඉති “සෙනො ධාවතී”ති පයොගෙ විය “සත්තාදිහි මන්තූ”ති සුත්තෙ හින්තසත්තිසමච්චෙතවසෙන අත්ථද්වයපටිපත්ති භවති, තස්මා පරමසුබ්බමසුගම්භීරත්ථවතා අනෙත සුත්තෙන කත්ථවි සති ගති සෙතු ගොඉච්චාදිතො මන්තූපච්චයො ඉච්ඡිතො. කත්ථවි සති පාප පුත්තඉච්චාදිතො ඉමන්තූපච්චයො ඉච්ඡිතොති දට්ඨබ්බං.

යස්මා පන සතිසද්දො මන්තූවසෙන ගතිධිසෙථුගො ඉච්චාදිහි, ඉමන්තූවසෙන පාපපුත්තාදිහි ච සමානගතිකත්තා තෙසං පකාරභාවෙන

ගහිතො, තස්මා එවං සුත්තත්ථො භවති “සත්‍යාදිහි මන්තු සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි මන්තුපච්චයො හොති ඉමන්තුපච්චයො ච යථාරහං ‘තදස්සත්ථි’ ඉච්චෙනස්මිං අත්ථො”ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො – යථා “සතිමා”ති එත්ථ සතිති ඉකාරන්තතො මන්තුපච්චයො හොති, තථා “ගතිමා, ධිමා, සෙතුමා, ගොමා”තිආදීසු ඉකාරන්ත රීකාරන්ත උකාරන්තනිච්චොකාරන්තතො මන්තුපච්චයො හොති. යථා ච “සතිමා”ති එත්ථ “සති”ති ඉකාරන්තතො ඉමන්තුපච්චයො හොති, තථා “ගතිමා, පාපිමා, පුත්තිමා”තිආදීසු ඉකාරන්ත අකාරන්තතො ඉමන්තුපච්චයො හොති. එවං සතිප්පකාරෙහි සද්දෙහි යථාසම්භවං මන්තු ඉමන්තුපච්චයා හොත්තිති.

යජ්ජෙවං පච්චයද්වයවිධායකං “දණ්ඩාදිතො ඉක රී”ති සුත්තං විය “සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තු”ති වත්තබ්බං, කස්මා නාවොවාති? තථා අවචනෙ කාරණමත්ථි. යදි හි “දණ්ඩාදිතො ඉක රී”ති සුත්තං විය “සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තු”ති සුත්තං වුත්තං සියා, එකක්ඛණෙයෙව ඉමන්තු මන්තූනං වචනෙන දණ්ඩසද්දතො සම්භූතං “දණ්ඩිකො දණ්ඩි”ති රූපද්වයමිච සතිගතිආදිතොපි විසදිසරූපද්වයමිච්ඡිතබ්බං සියා, තඤ්ච නත්ථි, තස්මා “සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තු”ති න වුත්තං. අපිච තථා වුත්තෙ බව්භක්ඛරතාය ගන්ථගරුතා සියා. යස්මා ච සුත්තෙන නාම අප්පක්ඛරෙන අසන්දිද්ධෙන සාරවත්තෙන ගුළ්භනිත්තයෙන සබ්බතොමුඛෙන අනවජ්ජෙන භවිතබ්බං. කච්චායනෙ ච යෙභුයොන තාදිසානි ගම්භිරත්ථානි සුවිසදඤ්ඤාණවිසයභූතානි සුත්තානි දිස්සන්ති “උපාක්ඛධිකිස්සරවචනෙ, සරා සරෙ ලොප”න්තිආදීනි, ඉදම්පි තෙසමඤ්ඤතරං, තස්මා “සත්‍යාදිතො ඉමන්තු මන්තු”ති න වුත්තං. එවං සුත්තොපදෙසෙ අකතෙපි ඉමන්තුතොපි ගහණත්ථං හිත්තසත්තිසමචෙනවසෙන “සත්‍යාදිහි මන්තු”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අපරො නයො – “තපාදිතො සි”තිආදීසු තොදන්තසද්දස්ස බහුවචනත්තතා න සුට්ඨු පාකටා තොපච්චයස්ස එකත්ථබ්විහත්ථෙසු වත්තනතො, “සත්‍යාදිහි මන්තු”ති එත්ථ පන හිසද්දස්ස බහුවචනත්ථතා අතීච පාකටා, තස්මා බහුවචනග්ගහණෙන ඉමන්තු පච්චයො හොතීතිපි දට්ඨබ්බං. නනු ච හො විනාපි ඉමන්තුපච්චයෙන පාපමස්සත්ථිති පාපි, පාපි එව පාපිමාති සකත්ථෙ මාපච්චයෙ කතෙයෙව “පාපිමා පුත්තිමා”තිආදීනි සිජ්ඣන්ති “ජට්ඨමො සො පරාභවො”ති එත්ථ මපච්චයෙන “ජට්ඨමො”ති පදං වියාති? අතිනයඤ්ඤ භවං, අතිනයඤ්ඤ නාමාති භවං වත්තබ්බො, න පන භවං සද්දගතිං ජානාති, සද්දගතියො ච නාම බහුවිධා. තථා හි ජට්ඨොයෙව ජට්ඨමො, “සුත්තමෙව සුත්තන්තො”තිආදීසු පුරිසනායෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, “දෙවොයෙව දෙවතා”තිආදීසු කඤ්ඤානායෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති, “දිට්ඨි එව දිට්ඨිගත”න්තිආදීසු චිත්තනායෙන යොජෙතබ්බා සද්දගති. එවංවිධාසු සද්දගතීසු

“පාපි එව පාපිමා” තිආදිකං කතරං සද්දගතිං වදෙසි? “සත්ථා රාජා බ්‍රහ්මා සබ්බා අත්තා සා පුමා” තිආදීසු ච කතරං සද්දගතිං වදෙසි? කතරසද්දන්තොගධං කතරාය ච නාමිකපදමාලායං යොජෙතබ්බං මඤ්ඤසීති? සො එවං පුට්ඨො අද්ධා උත්තරි කිඤ්චි අදිස්වා තුණ්හි භවිස්සති, තස්මා තාදිසො න යො න ගහෙතබ්බො. තාදිසස්මිඤ්හි න යෙ “පාපිමතා පාපිමතො” තිආදීනි රූපානි න සිජ්ඣන්ති, ඉමන්තූපච්චයන යෙන පන සිජ්ඣන්ති, තස්මා අයමෙව න යො පසත්ථතරො ආයස්මන්තෙහි සම්මා චිත්තෙ ය්‍යෙතබ්බො. අත්‍රිදං නිදස්සනං –

“ජයො හි බුද්ධස්ස සිරිමතො අයං,
මාරස්ස ච පාපිමතො පරාජයො;
උග්ගොසයුං බොධිමණ්ඩෙ පමොදිතා,
ජයං තදා දෙවගණා මහෙසිතො” ති ච,

“සාබ්‍යපත්තඵලූපෙතො, බන්ධිමාවමහාදුමො” ති ච.

පාපිමා, පාපිමා, පාපිමන්තො. පාපිමන්තං. සෙසං නෙය්‍යං, එස න යො “බන්ධිමා, පුත්තිමා” තිආදීසුපි.

ඉදානි යථාපාවචනං කිඤ්චිදෙව හිමවන්තූ සතිමන්තාදීනං විසෙසං බ්‍රුම. හිමවන්තොව පබ්බතො. සතිමං හික්ඛුං. බන්ධුමං රාජානං. චන්දිමං දෙවපුත්තං. සතිමස්ස හික්ඛුතො. බන්ධුමස්ස රඤ්ඤො. ඉද්ධිමස්ස ච පරස්ස ච එකක්ඛණෙ චිත්තං උජ්ජජ්ජති. ඉච්චාදි විසෙසො වෙදිතබ්බො. අපිචෙත්ථ “ආයස්මන්තා” ති ද්විත්තං වත්තබ්බවචනං, “ආයස්මන්තො” ති බහුතං වත්තබ්බවචනන්ති අයම්පි විසෙසො වෙදිතබ්බො. තථා හි “ද්විත්තං ආරොචෙත්තෙන ‘ආයස්මන්තා ධාරෙන්තු’ ති, තිණ්ණං ආරොචෙත්තෙන ‘ආයස්මන්තො ධාරෙන්තු’ ති වත්තබ්බ” ති වුත්තං. “තිණ්ණ” ති චෙත්ථ කථාසීසමත්තං, තෙන චතුත්තම්පි පඤ්චන්තම්පි අතිරෙකසත්තානම්පිති දස්සිතං හොති. බහවොහි උපාදාය “උද්දිට්ඨා බො ආයස්මන්තො චත්තාරො පාරාජිකා ධම්මා” තිආදිකා පාළියො යපිතා. තත්ථ “ආයස්මන්තා” තිදං විනයවොහාරවසෙන ද්වෙයෙව සන්ධාය වුත්තත්තා න සබ්බසාධාරණං. විනයවොහාරඤ්චි වජ්ජෙත්වා අඤ්ඤස්මිං වොහාරෙ න පවත්ති. “ආයස්මන්තො” තිදං පන සබ්බත්ථ පවත්තිති ද්විත්තං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

තත්‍ර “හිමවන්තො” ති ඉදං යෙභුයොනෙකවචනං භවති, කත්ථවි බහුවචනම්පි, තෙනාහ නිරුත්තිපිටකෙ ථෙරො “හිමවා තිට්ඨති, හිමවන්තො තිට්ඨන්ති” ති. “හිමවන්තොව පබ්බතො” ති අයං එකවචනන යො යථාරුතපාළිවසෙන ගහෙතබ්බො. යථාරුතපාළි ච නාම –

“දුරෙ සන්තො පකාසන්ති, හිමවන්තොව පබ්බතො;

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

අසන්තෙත්ථ න දිස්සන්ති, රත්තිං බිත්තා යථා සරා.

අහං තෙන සමයෙන, නාගරාජා මහිද්ධිකො;

අතුලො නාම නාමෙන, පුඤ්ඤවත්තො ජුතින්ධරො.

ගතිමන්තො සතිමන්තො, ධිතිමන්තො ච සො ඉසි;

සද්ධම්මධාරකො ථෙරො, ආනන්දො රතනාකරො”

ඉච්චාදි. එත්ථ “පුඤ්ඤවත්තො” තිආදීනි අනෙකෙසු යානෙසු බහුවචනභාවෙන පුනස්පුනං වදන්තානිපි කත්ථවි එකවචනානි භොන්ති, එකවචනභාවො ච නෙසං ගාථාවිසයෙ දිස්සති, තස්මා තානි යථාපාවචනං ගහෙතබ්බානි.

එවං හිමවන්තුසතිමන්තුසද්දාදීනං විසෙසං ඤත්වා පුන ලිඛගන්තවසෙන ද්විලිඛගකපදානමත්ථො ච පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා ච පදානං සදිසාසදිසතා ච වචන්ථපෙතබ්බා.

තත්‍ර හි “සිරිමා” ති පදං සුතිසාමඤ්ඤවසෙන ලිඛගද්වයෙ වත්තනතො ද්විධා හිජ්ජති. “සිරිමා පුරිසො” ති හි අත්ථෙ ආකාරන්තං පුල්ලිඛගං, “සිරිමා නාම දෙවි” ති අත්ථෙ ආකාරන්තං ඉත්ථිලිඛගං, උභයමිපෙතං උකාරන්තතාපකතිකා. අථ චා පන පච්ඡමං ආකාරන්තතාපකතිකං, සිරි යස්ස අත්ථි සො සිරිමාති පුල්ලිඛගවසෙන නිබ්බවනං, සිරි යස්සා අත්ථි සා සිරිමාති ඉත්ථිලිඛගවසෙන නිබ්බවනං. අත්‍රිමානි කිඤ්චාපි සුතිවසෙන නිබ්බවනත්ථවසෙන ච අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානත්ථානි, තථාපි පුරිසපදත්ථඉත්ථිපදත්ථවාචකත්තා හින්තත්ථානීති වෙදිතබ්බානි. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමන්තො. සිරිමන්තං, සිරිමන්තෙ. සිරිමතා, සිරිමන්තෙන. ගුණවන්තුසද්දස්සෙව නාමිකපදමාලා. සිරිමා, සිරිමා, සිරිමායො. සිරිමං, සිරිමා, සිරිමායො. සිරිමාය. වක්ඛමානකඤ්ඤානායෙන ඤෙය්‍යා. එවං ද්විධා හින්තානං සමානසුතිකසද්දානං නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා වචන්ථපෙතබ්බා. සමානනිබ්බවනත්ථස්සපි හි අසමානසුතිකස්ස “සිරිමා” ති සද්දස්ස නාමිකපදමාලායං පදානං ඉමෙහි පදෙහි කාවිපි සමානතා න ලබ්හති. අත්‍රිදං වුවචති –

“සිරිමා” ති පදං ද්වෙධා, පුමිත්ථිසු පවත්තිතො;

හිජ්ජතිති විභාවෙය්‍ය, එත්ථ පුල්ලිඛගමිච්ඡිතං.

ඉති අභිභවිතා පදෙන විසදිසානි ගුණවාසතිමාදීනි පදානි දස්සිතානි සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි. ඉදානි අපරානිපි තබ්බිසදිසානි පදානි දස්සෙස්සාම සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි. සෙය්‍යථිදං?

රාජා බ්‍රහ්මා සඛා අත්තා, ආතුමා සා පුමා රහා;
දළ්භධම්මා ච පච්චක්ඛ-ධම්මා ච විචට්ඨජදා.

වත්තභා ච තථා වුත්ත-සිරා වෙව යුවාපි ච;
මසව අද්ධ මුද්ධාදි, විඤ්ඤාතඛිඛා විභාවිතා.

එත්ථ “සා”ති පදමෙව ආකාරන්තතාපකතිකමාකාරන්තං, සෙසානි පන
අකාරන්තතාපකතිකානි ආකාරන්තානි.

රාජා, රාජා, රාජානො. රාජානං, රාජං, රාජානො. රඤ්ඤා, රාජීනා, රාජුහි,
රාජුහි. රඤ්ඤො, රාජීනො, රඤ්ඤං, රාජුනං, රාජානං. රඤ්ඤා, රාජුහි, රාජුහි.
රඤ්ඤො, රාජීනො, රඤ්ඤං, රාජුනං, රාජානං. රඤ්ඤ, රාජීනි, රාජුසු. භො
රාජ, භවන්තො රාජානො, භවන්තො රාජා ඉති වා, අයමම්භාකං රුචි.

නිරුත්තිපිටකාදීසු “රාජා”ති බහුවචනං න ආගතං, වුළුනිරුත්තියං පන
ආගතං. කිඤ්චාපි නිරුත්තිපිටකාදීසු න ආගතං, තථාපි “නෙතාදිසා සඛා
හොන්ති, ලඛිභා මෙ ජීවතො සඛා”ති පාළියං බහුවචනෙකවචනවසෙන
“සඛා”ති පදස්ස දස්සනතො “රාජා”ති බහුවචනං ඉච්ඡිතඛිඛමෙව. තථා
“බ්‍රහ්මා, අත්තා”ඉච්චාදීනිපි බහුවචනානි තග්ගතිකත්තා විතා කෙනචි
රුපවිසෙසෙන.

එත්ථ ච “ගහපතිකො නාම යපෙත්වා රාජං රාජහොගං බ්‍රාහ්මණං
අවසෙසො ගහපතිකො නාමා”ති දස්සනතො රාජන්ති වුත්තං, ඉදං පන
නිරුත්තිපිටකෙ න ආගතං. “සඛිඛදත්තෙන රාජීනා”ති දස්සනතො “රාජීනා”ති
වුත්තං. “ආරාධයති රාජානං, සුජං ලහති භත්තුසු”ති දස්සනතො
චතුත්ථිපට්ඨිවසෙන “රාජාන”න්ති වුත්තං. කච්චායනරූපසිද්ධිගන්ථෙසු පන
“රාජෙන, රාජෙහි, රාජෙහි. රාජෙසු”ති පදානි වුත්තානි.
වුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු තානි නාගතානි, අනාගතභාවොයෙව තෙසං
යුත්තතරො පාළියං අදස්සනතො, තස්මා එත්ථෙතානි අම්භෙහි න වුත්තානි.
පාළිනයෙ හි උපපරික්ඛියමානෙ ඊදිසානි පදානි සමාසෙයෙව පස්සාම, න
පනාඤ්ඤත්‍ර, අත්‍රිමෙ පයොගා – “ආවුත්ථං ධම්මරාජෙනා”ති ච, “සිවිරාජෙන
පෙසිතො”ති ච, “පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ග”න්ති ච, “නික්ඛමන්තෙ
මහාරාජෙ, සිවීනං රට්ඨවඬ්ඨනෙ”ති ච, එවං පාළිනයෙ උපපරික්ඛියමානෙ
“රාජෙනා”තිආදීනි සමාසෙයෙව පස්සාම, න කෙවලං පාළිනයෙ
පොරාණට්ඨකථානයෙපි උපපරික්ඛියමානෙ සමාසෙයෙව පස්සාම, න
පනාඤ්ඤත්‍ර, එවං සන්තෙපි සුට්ඨු උපපරික්ඛිතඛිඛමිදං යානං. කො හි නාම
සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ සඛිඛසො නයං සල්ලක්ඛෙත්‍රං සමත්ථො
අඤ්ඤත්‍ර පහින්තපට්ඨසම්භිදෙහි බිණාසවෙහි.

එත්ථ ච සමාසන්තගතරාජ-සද්දස්ස නාමිකපදමාලායො ද්විධා වුවුවන්තෙ ඔකාරන්තාකාරන්තවසෙන. තත්ත්වාකාරන්තා “මහාරාජො යුවරාජො සිවිරාජො ධම්මරාජො” ඉව්චෙවමාදයො භවන්ති. ආකාරන්තා පන “මහාරාජා යුවරාජා සිවිරාජා ධම්මරාජා” ඉව්චෙවමාදයො. එත්ථ කිඤ්චාපි පාළියං පොරාණට්ඨකථාසූ ච “මහාරාජො” තිආදීනි න සන්ති, තථාපි “සබ්බමිත්තො සබ්බසබ්බො, සබ්බභූතානුකම්පකො” ති පාළියං “සබ්බසබ්බො” ති දස්සනතො “මහාරාජො” තිආදීනිපි අවස්සමිච්ඡිතබ්බානි. තථා හි සමාසෙසූ “ධම්මරාජෙන, ධම්මරාජස්සා” තිආදීනි දිස්සන්ති. එතානි ඔකාරන්තරූපානි එව, නාකාරන්තරූපානි. මහාරාජො, මහාරාජා. මහාරාජං, මහාරාජෙ. මහාරාජෙන, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජමහා, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි. මහාරාජස්ස, මහාරාජානං. මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජමිහි, මහාරාජෙසූ. හො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජා. කච්චායනචූළනිරුක්තිනායෙහි පන “හො මහාරාජා” ඉති එකච්චනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා “මහාරාජො” ති ඔකාරන්තපදස්ස වසෙන, එවං “සිවිරාජො ධම්මරාජො දෙවරාජො” තිආදීනමිපි ඔකාරන්තපදානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

අයං පනාකාරන්තවසෙන නාමිකපදමාලා -

මහාරාජා, මහාරාජා, මහාරාජානො. මහාරාජානං, මහාරාජං, මහාරාජානො. මහාරාජ්ඤා, මහාරාජීනා, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි. මහාරාජ්ඤො, මහාරාජීනො, මහාරාජ්ඤං, මහාරාජුනං. මහාරාජ්ඤා, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි. මහාරාජ්ඤො, මහාරාජීනො, මහාරාජ්ඤං, මහාරාජුනං. මහාරාජ්ඤො, මහාරාජීනි, මහාරාජුසූ. හො මහාරාජ, භවන්තො මහාරාජානො.

ඉධාපි පකරණද්වයනායෙන “හො මහාරාජා” ඉති එකච්චනබහුවචනානිපි දට්ඨබ්බානි. යථා ච “මහාරාජා” ති ආකාරන්තපදස්ස වසෙන, එවං “සිවිරාජා, ධම්මරාජා, දෙවරාජා” තිආදීනමිපි ආකාරන්තපදානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉධ අපරාපි අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං ක්‍රියාපදෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා ආකාරන්තොකාරන්තානං මිස්සකවසෙන නාමිකපදමාලා වුවුවනෙ -

මහාරාජා, මහාරාජො තිට්ඨති, මහාරාජානො, මහාරාජා තිට්ඨන්ති. මහාරාජානං, මහාරාජං පස්සති, මහාරාජානො, මහාරාජෙ පස්සති. මහාරාජ්ඤා, මහාරාජීනා, මහාරාජෙන කතං, මහාරාජුහි, මහාරාජුහි, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි කතං. මහාරාජ්ඤො, මහාරාජීනො, මහාරාජස්ස දීයතෙ, මහාරාජ්ඤා, මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජමහා නිස්සට්ඨං, මහාරාජුහි,

මහාරාජ්ඣි, මහාරාජෙහි, මහාරාජෙහි නිස්සං. මහාරක්ඛෙය්‍යා, මහාරාජිනො, මහාරාජස්ස පරිග්ගහො, මහාරක්ඛං, මහාරාජ්ඣනං, මහාරාජානං පරිග්ගහො. මහාරක්ඛෙය්‍යා, මහාරාජිනි, මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජමහි පතිට්ඨිතං, මහාරාජ්ඣ, මහාරාජෙසු පතිට්ඨිතං. හො මහාරාජ ත්වං තිට්ඨ, හොන්තො මහාරාජානො, මහාරාජා තුමිහෙ තිට්ඨාමාහි. එවං “යුවරාජා, යුවරාජො”තිආදීසුපි.

කෙවෙත්ථ වදෙය්‍යං “කස්මා පකරණකත්තුනා ඉමස්මිං යානෙ මහන්තො වායාමො ච මහන්තො ච පරක්කමො කතො, නන්වෙනෙසුපි පදෙසු කානිවි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිවි න විජ්ජන්ති? විඤ්ඤාහි තෙ එවං චත්තබ්බො “පකරණකත්තාරෙනත්ථ සො ච මහන්තො වායාමො සො ච මහන්තො පරක්කමො සාට්ඨකමෙ නවඨිගෙ සත්ථුසාසනෙ සද්දෙසු ච අත්ථෙසු ච සොතාරානං සුට්ඨු කොසල්ලප්පාදනෙන සාසනස්සොපකාරත්ථං කතො, යානි චෙතානි තෙන පදානි දස්සිතානි, එතෙසු කානිවි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, කානිවි න විජ්ජන්ති. එත්ථ යානි බුද්ධවචනෙ විජ්ජන්ති, තානි විජ්ජමානවසෙන ගහිතානි. යානි න විජ්ජන්ති, තානි පොරාණට්ඨකථාදීසු විජ්ජමානවසෙන පාළිනායවසෙන ච ගහිතානි”ති. අත්‍රායං සඨබ්බෙපතො අධිප්පායවිභාවනා –

“ඉදං චත්වා මහාරාජා, කංසො බාරාණසිග්ගහො;
ධනුං තුණ්ඤ්ඤං නික්ඛිප්ප, සංයමං අප්ඤ්ඤාපාගමී”ති

ඉදං ආකාරන්තස්ස මහාරාජසද්දස්ස නිදස්සනං. යස්මා “සබ්බසබ්බො”ති පාළි විජ්ජති, තස්මා තෙන නායෙන “මහාරාජො”තිපි ඔකාරන්තො දිට්ඨො නාම හොති පුරිසනායෙන යොජෙතබ්බො ච. තෙනෙව ච “තමබ්බු වි මහාරාජා. නික්ඛමන්තෙ මහාරාජෙ”තිආදීනි දිස්සන්ති.

එවං මහාරාජසද්දස්ස ඔකාරන්තත්තෙ සිද්ධෙ “මහාරාජා, මහාරාජස්මා, මහාරාජමහා”ති පඤ්චමියා එකවචනඤ්ඤං “මහාරාජෙ, මහාරාජස්මිං, මහාරාජමහි”ති සත්තමියා එකවචනඤ්ඤං සිද්ධානි එව හොන්ති පාළියං අවිජ්ජමානානම්පි නායවසෙන ගහෙතබ්බත්තා. “රාජෙන, රාජස්සා”තිආදීනි පන නායවසෙන ගහෙතබ්බානි න හොන්ති. කස්මානි චෙ? යස්මා “රාජා බ්‍රහ්මා සබ්බා අත්තා”ඉච්චෙවමාදීනි “පුරිසො උරගො”තිආදීනි විය අඤ්ඤමඤ්ඤං සබ්බො සදිසානි න හොන්ති. තථා හි නෙසං “රඤ්ඤා බ්‍රහ්මිනා සබ්බා අත්තනා අත්තෙන සානා පුමුනා”තිආදීනි විසදිසානිපි රූපානි භවන්ති, තස්මා තානි න සක්කා නායවසෙන ජානිතුං. එවං දුප්පානත්තා පන පාළියං පොරාණට්ඨකථාසු ච යථාරුතපදානෙව ගහෙතබ්බානි. මහාරාජසද්දාදීනං පන ඔකාරන්තභාවෙ සිද්ධෙයෙව “පුරිසනායොගධා ඉමෙ සද්දා”ති නායග්ගහණං දිස්සති, තස්මා අම්මෙහි නායවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි වුත්තානි. යථා හි –

“එතඤ්ඤි තෙ දුරාජානං, යං සෙසි මතසායිකං;
යස්ස තෙ කඨ්ඨමානස්ස, හත්ථා දණ්ඩොන මුච්චතී”ති

එත්ථ “හත්ථා”ති, “අත්තදණ්ඩා භයං ජාත”න්ති එත්ථ පන “දණ්ඩා”ති ච ඔකාරන්තස්ස පඤ්චමියෙකච්චනස්ස දස්සනතො “උරගා, පට්ඨගා, විහගා”තිආදීනිපි ඔකාරන්තානි පඤ්චමියෙකච්චනානි ගහෙතඛ්ඛානි භොන්ති. යථා ච “දායීනි මානිමඤ්ඤවිහො, සිඬගාලො මම පාණදො”ති එත්ථ “මඤ්ඤවිහො”ති, “සුද්ධා සුද්ධෙහි සංවාසං, කප්පයවිහො පතිස්සතා”ති එත්ථ පන “කප්පයවිහො”ති ච ක්‍රියාපදස්ස දස්සනතො “ගච්ඡවිහො, භුඤ්ජවිහො, සයවිහො”තිආදීනිපි ගහෙතඛ්ඛානි භොන්ති. ගණ්හන්ති ච තාදිසානි පදරූපානි සාසනෙ සුකුසලා කුසලා, තස්මා අම්භෙහිපි නයග්ගාහවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි චුත්තානි. නයග්ගාහවසෙන පන ගහණෙ අසති කථං නාමිකපදමාලා පරිපුණ්ණා භවිස්සන්ති, සතියෙව තස්මිං පරිපුණ්ණා භවන්ති.

තථා හි බුද්ධච්චනෙ අනෙකසතසහස්සානි නාමිකපදානි ක්‍රියාපදානි ච පාටිචක්කං පාටිචක්කං එකච්චනබ්‍රව්චනකාහි සත්තහි අට්ඨහි වා නාමවිහත්තීහි ඡන්තවුතියා ච ආබ්‍යාතිකච්චනෙහි යොජිතානි න සන්ති, නයවසෙන පන සන්තියෙව, ඉති නයවසෙන “මහාරාජා, මහාරාජස්මා”තිආදීනි අම්භෙහි ධ්විතානි. “මහාරාජා තිට්ඨන්ති, මහාරාජා තුම්භෙ තිට්ඨතා”ති ඉමානි පන “අථ ඛො චත්තාරො මහාරාජා මහතියා ච යක්ඛසෙනාය මහතියා ච කුම්භණ්ඩසෙනායා”ති දස්සනතො,

“චත්තාරො තෙ මහාරාජා, සමන්තා චතුරො දිසා;
දද්දළ්භමානා අට්ඨංසු, චනෙ කාපිලචත්ථවෙ”ති

දස්සනතො ච චුත්තානි. “මහාරාජ”න්තිආදීනිපි පාළිඤ්ච පාළිනයඤ්ච දිස්වා එව චුත්තානි. අසමාසෙ “රාජං, රාජෙනා”තිආදීනි න පස්සාම, තස්මා සුට්ඨු විචාරෙතඛ්ඛමිදං ධානං. ඉදඤ්ඤි දුද්දසං වීරජාතිනා ජාතිතඛ්ඛට්ඨානං. සචෙ පනායස්මන්තො බුද්ධච්චනෙ වා පොරාණිකාසු වා අට්ඨකථාසු අසමාසෙ “රාජං, රාජෙනා”තිආදීනි පස්සෙය්‍යාථ, තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි නාම සබ්බජ්ජකාරෙන බුද්ධච්චනෙ වොහාරජ්ජහෙදං ජාතිතුං සමත්ථො අඤ්ඤත්‍ර පහින්තපට්ඨමහිදෙහි මහාඛිණ්ණාසවෙහි.

චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා –

“චිත්තණ්ඩො අනාදානො, නිරුත්තිපදකොච්චො;
අක්ඛරානං සන්තිපාතං, ජඤ්ඤො පුබ්බාපරානි වා”ති.

බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මා, බ්‍රහ්මානො. බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මං, බ්‍රහ්මානො. බ්‍රහ්මුනා,
බ්‍රහ්මෙනි, බ්‍රහ්මෙනි, බ්‍රහ්මුහි, බ්‍රහ්මුහි. බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මානං, බ්‍රහ්මුනං.
බ්‍රහ්මුනා, බ්‍රහ්මෙනි, බ්‍රහ්මෙනි, බ්‍රහ්මුහි, බ්‍රහ්මුහි. බ්‍රහ්මස්ස, බ්‍රහ්මුනො, බ්‍රහ්මානං,
බ්‍රහ්මුනං. බ්‍රහ්මනි, බ්‍රහ්මෙසු, හො බ්‍රහ්ම, හො බ්‍රහ්මෙ, භවන්තො බ්‍රහ්මානො.

යමකමහාපේරරුචියා “හො බ්‍රහ්මා”ඉති බ්‍රහ්මවචනං වා. එත්ථ පන
“පණ්ඩිතපුරිසෙහි දෙවෙනි බ්‍රහ්මුහි”ති ථිකාවචනස්ස දස්සනතො, “බ්‍රහ්මුනං
වට්ඨෙසාසො හොති”ති ව “බ්‍රහ්මුනං විමානාදිසු ඡන්දරාගො කාමාසවො න
හොති”ති ව අවධිකථාවචනස්ස දස්සනතො, “විහිංසසඤ්ඤී පගුණං න භාසිං,
ධම්මං පණිතං මනුෂ්‍යෙසු බ්‍රහ්මෙ”ති ආභවිචභාසිතස්ස ව දස්සනතො “බ්‍රහ්මුහි,
බ්‍රහ්මුහි, බ්‍රහ්මුනං, බ්‍රහ්මෙ”ති පදානි වුත්තානි, එතානි
වුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකකච්චායනෙසු න ආගතානි.

සබ්බා, සබ්බා, සබ්බිනො, සබ්බානො, සබ්බායො. සබ්බං, සබ්බාරං, සබ්බානං, සබ්බිනො,
සබ්බානො, සබ්බායො. සබ්බිනා, සබ්බාරෙහි, සබ්බාරෙහි, සබ්බෙනි, සබ්බෙනි. සබ්බස්ස,
සබ්බිනො, සබ්බිනං, සබ්බාරානං, සබ්බානං. සබ්බාරස්මා, සබ්බිනා, සබ්බාරෙහි, සබ්බාරෙහි,
සබ්බෙනි, සබ්බෙනි. සබ්බස්ස, සබ්බිනො, සබ්බිනං, සබ්බාරානං, සබ්බානං. සබ්බෙ, සබ්බෙසු,
සබ්බාරෙසු. හො සබ්බ, හො සබ්බා, හො සබ්බි, හො සබ්බි, හො සබ්බෙ, භවන්තො
සබ්බිනො, සබ්බානො, සබ්බායො.

යමකමහාපේරමතෙන “හො සබ්බා”ඉති බ්‍රහ්මවචනං වා. පාළියං පන
සුවණ්ණකක්කට්ඨානකෙ “භරෙ සබ්බා කිස්ස නු මං ඡහාසි”ති දීඝවසෙන
වුත්තො සබ්බසද්දො ආලපනෙකවචනං, තස්මා යමකමහාපේරනායො න
යුජ්ජතිති වෙ? නො න යුජ්ජති. යස්මා “නෙතාදිසා සබ්බා හොන්ති, ලබ්භා මෙ
ජීවතො සබ්බා”ති මනොජජානකෙ සබ්බසද්දො එකවචනමිති හොති බ්‍රහ්මවචනමිති.
තථා හි තත්ථ පටිමපාදෙ බ්‍රහ්මවචනං, දුතියපාදෙ පනෙකවචනං, තස්මා
යමකමහාපේරෙන පච්චත්තාලපනබ්‍රහ්මවචනට්ඨානෙ සබ්බසද්දො වුත්තො.
එත්ථ ව “සබ්බමිත්තො සබ්බසබ්බො, සබ්බභූතානුකම්පකො”ති
පාඨානුලෝමෙන සමාසෙ ලබ්භමානස්ස සබ්බසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති
“සබ්බසබ්බො, සබ්බසබ්බා, සබ්බසබ්බං, සබ්බසබ්බෙ”තිආදිනා පුරිසනායෙන.
තත්‍රායං සමාසවිග්ගහො – සබ්බසබ්බං ජනානං සබ්බා, සබ්බසබ්බො චා ජනා සබ්බිනො
එතස්සාති සබ්බසබ්බො, යථා සබ්බසබ්බොති.

අත්තා, අත්තා, අත්තානො. අත්තානං, අත්තං, අත්තානො. අත්තනා,
අත්තෙන, අත්තෙනෙහි, අත්තෙනෙහි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනා,
අත්තෙනෙහි, අත්තෙනෙහි. අත්තනො, අත්තානං. අත්තනි, අත්තනෙසු. හො
අත්ත, භවන්තො අත්තා, හොන්තො අත්තානො.

එත්ථ පන අත්තං නිරඬකත්වාන පියානි සෙවති.

“සචෙ ගච්ඡසි පඤ්චාලං, බ්ඡප්මත්තං ජහිස්සසි;
මිගං පන්ථානුපන්නංව, මහත්තං භයමෙස්සති”ති

පාළිසු “අත්ත”න්ති දස්සනතො “අත්ත”න්ති ඉධ චුත්තං, “අත්තෙන වා අත්තනියෙන වා”ති පාළිදස්සනතො පන “අත්තෙනා”ති. චූළනිරුත්තියං පන “අත්තස්සා”ති චතුත්ථිජට්ඨිනමෙකචචනං ආගතං, එතං කච්චායනෙ නිරුත්තිපිටකෙ ච න දිස්සති. කත්ථවි පන “අත්තෙසු”ති ආගතං. සබ්බානෙතානි සාට්ඨකථං ජිනතන්තිං ඔලොකෙත්වා ගහෙතබ්බානි.

“ආතුමා, ආතුමා, ආතුමානො. ආතුමානං, ආතුමං, ආතුමානො. ආතුමෙන, ආතුමෙහි, ආතුමෙහි”තිආදිනා පූරිසනයෙන වත්වා “භො ආතුම, භවත්තො ආතුමා, ආතුමානො”ති වත්තබ්බං.

තත්‍ර අත්තසද්දස්ස සමාසෙ “භාවිතත්තො, භාවිතත්තා. භාවිතත්තං, භාවිතත්තෙ. භාවිතත්තෙන, භාවිතත්තෙහි, භාවිතත්තෙහි”ති පූරිසනයෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා, සානෙහි, සානෙහි. සාස්ස, සානං. සානා, සානෙහි, සානෙහි. සාස්ස, සානං. සානෙ, සානෙසු. භො සා, භවත්තො සානො. සා චුච්චති සුනබ්බො.

එත්ථ ච “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො භොති. සාව වාරෙත්ති සුකර”න්ති නිදස්සනපදානි. කෙච්චි පන සාසද්දස්ස දුතියාතතියාදීසු “සං, සෙ. සෙනා”තිආදිනි රූපානි වදන්ති, තං න යුත්තං. න හි තානි “සං, සෙ. සෙනා”තිආදිනි රූපානි බුද්ධචචනෙ චෙව අට්ඨකථාදීසු ච නිරුත්තිපිටකෙ ච දිස්සන්ති. එවං පන නිරුත්තිපිටකෙ චුත්තං “සා තිට්ඨති, සානො තිට්ඨන්ති. සානං පස්සති, සානෙ පස්සති. සානා කතං, සානෙහි කතං, සානෙහි කතං. සාස්ස දීයතෙ, සානං දීයතෙ. සානා නිස්සට්ඨං, සානෙහි නිස්සට්ඨං, සානෙහි නිස්සට්ඨං. සාස්ස පරිග්ගහො, සානං පරිග්ගහො. සානෙ පතිට්ඨිතං, සානෙසු පතිට්ඨිතං. භො සා, භවත්තො සානො”ති, තස්මා නිරුත්තිපිටකෙ චුත්තනයෙනෙව නාමිකපදමාලා ගහෙතබ්බා.

අත්‍රිදං වත්තබ්බං – යථා “සෙහි දාරෙහි අසන්තුට්ඨො”තිආදීසු පුල්ලිඬිගෙ වත්තමානස්ස “සකො”ඉති අත්ථවාචකස්ස සසද්දස්ස “අත්තතො අයත්ති සො”ති එතස්මිං අත්ථෙ “සො, සා. සං, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්භා, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්භි, සෙසු”ති පූරිසනයෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනබ්බවාචකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි

භවන්ති. යථා වා ‘‘හිංසන්ති අත්තසම්භූතා, තවසාරංව සං ඵලං. සානි කම්මානි තප්පෙන්නි, කොසලං සෙන’සන්තුට්ඨං, ජීවග්ගාහං අගාහයි’’ති ආදීසු නපුංසකලිඬිගෙ වත්තමානස්ස සකම්චිවත්ථවාචකස්ස සසද්දස්ස ‘‘සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙන, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සා, සස්මා, සම්භා, සෙහි, සෙහි. සස්ස, සානං. සෙ, සස්මිං, සම්භි, සෙසු’’ති චිත්තනායෙන රූපානි භවන්ති, න තථා සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙහි ආවරියෙහි දුතියාතනියායානෙ ‘‘සං, සෙ. සෙනා’’ති චුත්තං, කස්මා ච පඤ්චමීයානෙ ‘‘සා, සස්මා, සම්භා’’ති චුත්තං, සත්තමීයානෙ ච ‘‘සෙ, සස්මිං, සම්භි’’ති ච චුත්තං? සබ්බමෙතං අකාරණං, තක්කගාහමත්තෙන ගහිතං අකාරණං. සුනබ්බාවකො හි සාසද්දො ආකාරන්තතාපකතිකො, න පූරිස චිත්තසද්දාදයො විය අකාරන්තතාපකතිකො. යාය ඉමස්ස ඊදිසානි රූපානි සිද්ධං, සා ච පකති නත්ථි. න චෙසො ‘‘රාජා, බ්‍රහ්මා, සබ්බා, අත්තා’’ ඉච්චෙවමාදයො විය පයමං අකාරන්තතාවෙ යත්වා පච්ඡා පටිලද්ධආකාරන්තතා, අථ බො නිච්චමොකාරන්තතාපකතිකො ගොසද්දො විය නිච්චමොකාරන්තතාපකතිකො. නිච්චමොකාරන්තතාපකතිකස්ස ච එවරූපානි රූපානි න භවන්ති, තස්මා නිරුත්තිපිටකෙ පහින්තපටිසම්භිදෙන ආයස්මතා මහාකච්චායනෙන න චුත්තානි. සචෙපි මඤ්ඤෙය්‍යුං ‘‘අත්තං, අත්තෙනා’’ති ච දස්සනතො ‘සං, සෙනා’ති ඉමානි පන ගහෙතබ්බානි’’ති. න ගහෙතබ්බානි ‘‘රාජා, බ්‍රහ්මා, සබ්බා, අත්තා, සා, පුමා’’ඉච්චෙවමාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං පදමාලාවසෙන විසදිසත්තා නයවසෙන ගහෙතබ්බාකාරස්ස අසම්භවතො. ඊදිසෙ හි යානෙ නයග්ගාහවසෙන ගහණං නාම සදොසංයෙව සියා, තස්මා නයග්ගාහවසෙනපි න ගහෙතබ්බානි.

අපරම්පි අත්‍ර වත්තබ්බං – යථා හි ‘‘සාහි නාරීහි තෙ යන්ති’’ති චුත්තෙ ‘‘අත්තෙනා නාරී’’ති, ‘‘සා නාරී’’ති එවං අත්ථවතො ඉත්ථිලිඬිගස්ස කඤ්ඤාසද්දෙන සදිසස්ස සාසද්දස්ස ‘‘සා, සා, සායො. සං, සා, සායො. සාය, සාහි, සාහි. සාය, සානං. සාය, සාහි, සාහි. සාය, සානං. සාය, සායං, සාසු’’ති කඤ්ඤානායෙන රූපානි භවන්ති, න තථා ඉමස්ස සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපානි භවන්ති. එවං සන්තෙ කස්මා තෙ ආවරියා තනියාබ්‍රව්වනට්ඨානෙ ච ‘‘සාහි, සාහි’’ති රූපානි ඉච්ඡන්ති, කස්මා ච සත්තමීබ්‍රව්වනට්ඨානෙ ‘‘සාසු’’ති? ඉදම්පි අකාරණං ආකාරන්තපුල්ලිඬිගත්තා. කස්මා ච පන චතුත්ථිපට්ඨෙකවචනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස රස්සවසෙන ‘‘සස්ස’’ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදම්පි අකාරණං සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස ආකාරන්තතාපකතිකත්තා. ආකාරන්තතාපකතිකස්ස ච සාසද්දස්ස යථා අකාරන්තතාපකතිකස්ස පූරිසසද්දස්ස ‘‘පූරිසස්සා’’ති චතුත්ථිපට්ඨෙකවචනරූපං භවති එවරූපස්ස රූපස්ස අභාවතො. තෙනෙව ආයස්මා කච්චානො නිරුත්තිපිටකෙ සුනබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස රූපං

දස්සෙන්තො චතුත්ථිජට්ඨෙකච්චනට්ඨානෙ පුබ්බක්ඛරස්ස දීඝවසෙන “සාස්ස” ඉති රූපමාහ. කස්මා ච පන තෙ ආවරියා චතුත්ථෙකච්චනට්ඨානෙ “සාය” ඉති රූපං ඉච්ඡන්ති? ඉදම්පි අකාරණං, යපෙත්වා හි ආකාරන්තිත්ථිලිඨගෙ සසඤ්ඤතො ආකාරතො පරෙසං නාදීනං ආයාදෙසඤ්ච අකාරන්තතො පුන්තපුංසකලිඨගතො පරස්ස චතුත්ථෙකච්චනස්ස ආයාදෙසඤ්ච ආකාරන්තපුල්ලිඨගෙ අසතො ආකාරන්තතො පරස්ස චතුත්ථෙකච්චනස්ස කත්ථවිපි ආයාදෙසො න දිස්සති. නිරුත්තිපිටකෙ ච තාදිසං රූපං න චුත්තං, අවචනංයෙව යුත්තතරං බුද්ධවචනෙ අට්ඨකථාදීසු ච අනාගමනතො. යා පනම්හෙහි නිරුත්තිපිටකං නිස්සාය බුද්ධවචනඤ්ච සුනඛවාචකස්ස සාසද්දස්ස නාමිකපදමාලා චුත්තා, සායෙව සාරතො පච්චෙනබ්බා. එත්ථාපි නානාඅත්ථෙසු චත්තමානානං ලිඨගත්තයපරියාපන්තානං සා සො සංඉච්චෙනෙසං තිණ්ණං පදානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාසු පදානං සදිසාසදිසතා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ සියා — යො තුම්හෙහි සාසද්දො “තංසද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ ච සකම්ච්චත්ථෙ ච චත්තති” ති ඉච්ඡිතො, කථං තං “සා” ති චුත්තෙයෙව “ඉමස්ස අත්ථස්ස වාචකො” ති ජානන්ති? න ජානන්ති, පයොගවසෙන පන ජානන්ති ලොකියජනා වෙව පණ්ඩිතා ච. පයොගවසෙන හි “සා මද්දී නාගමාරුති, නාතිබද්ධංව කුඤ්ජර” තිආදීසු සාසද්දස්ස තංසද්දත්ථතා විඤ්ඤායති, එවං සාසද්දො තංසද්දත්ථෙ ච චත්තති. “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති. භගවතො සාජාතිම්පි සුත්වා සත්තා අමතරසභාගිතො භවන්ති” තිආදීසු සාසද්දස්ස සුනඛවාචකතා විඤ්ඤායති.

“අන්තං තවෙදං පකතං යසස්සි,
තං ඛජ්ජරෙ භුඤ්ජරෙ පියාසරෙ ව;
ජානාසි මං ත්වං පරදත්තුපජිවිං,
උත්තිට්ඨපිණ්ඩං ලහතං සපාකො” ති

එත්ථ පන සාසද්දස්ස රස්සභාවකරණෙන “සපාකො” ති පාළි යිතාති අත්ථං අග්ගහෙත්වා “සානං සුනඛානං ඉදං මංසන්ති ස” මිති අත්ථං ගහෙත්වා “සං පචතීති සපාකො” ති චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අට්ඨකථායං පන “සපාකොති සපාකචණ්ඩාලො” ඉච්චෙව චුත්තං. තම්පි එතදෙවත්ථං දීපෙති. එවං සාසද්දො සුනඛෙ ච චත්තති. “සා දාරා ජන්තුනං පියා” ති චුත්තෙ පන “සකා දාරා සත්තානං පියා” ති අත්ථදීපනවසෙන සාසද්දස්ස සකවාචකතා පඤ්ඤායති. එවං සාසද්දො සකම්ච්චත්ථෙ ච චත්තති. ඉති සාසද්දං පයොගවසෙන ඊදිසත්ථස්ස වාචකොති ජානන්ති. අත්‍රිදං චුච්චති —

තංසද්දත්ථෙ ච සුනඛෙ,

සකස්මිමිපි ච වත්තති;
සාසද්දො සො ච බො ඤෙයොයා,
පයොගානං වසෙන වෙ.

එත්ථ ච පාළියං “න යත්ථ සා උපට්ඨිතො හොති”ති
එකච්චනප්පයොගදස්සනතො ච,

“අසන්නා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරෙ;
රක්ඛසා පුත්තරුපෙන, සාව වාරෙන්ති සුකර”න්ති

බහුවචනප්පයොගදස්සනතො ච, නිරුත්තිපිටකෙ “සානො” ඉච්චාදිදස්සනතො
ච “සා, සා, සානො. සානං, සානෙ. සානා” තිආදිනා සුතබ්බාවකස්ස සාසද්දස්ස
නාමිකපදමාලා කථිතා.

ඉදානි පුමසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ —

පුමා, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමානෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන,
පුමානෙහි, පුමානෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමානෙහි,
පුමානෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමානෙසු. හො පුම, භවත්තො
පුමා, පුමානො. “හො පුමා” ඉති බහුවචනෙ නයොපි ඤෙයොයා.

එත්ථ පන —

“ථිගො තස්ස පජායන්ති, න පුමා ජායරෙ කුලෙ;
යො ජානං පුච්ඡිතො පඤ්ඤං, අඤ්ඤාං නං වියාකරෙ”ති

අයං පාළි පුමසද්දස්ස බහුවචනභාවසාධිකා, කච්චායනෙ “හෙ පුමං” ඉති
සානුසාරං ආලපනෙකච්චනං දිස්සති. තදනෙකෙසු පාළිප්පදෙසෙසු ච
අට්ඨකථාසු ච සානුසාරානං ආලපනච්චනානං අදස්සනතො ඉධ න වදාමි.
උපපරික්ඛිත්වා යුත්තං වෙ, ගහෙතබ්බං. “යසස්සි නං පඤ්ඤාචන්තං විසය්හා”ති
එත්ථ පන ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං ආගමවසෙනෙවානුසාරො හොති, න
සභාවතොති දට්ඨබ්බං. අයමාකාරන්තවසෙන නාමිකපදමාලා.

“සොළසිත්ථිසහස්සානං,
න විජ්ජති පුමො තදා;
අහොරත්තානමච්චයෙන,
නිබ්බත්තො අහමෙකකො”ති ච,

“යථා බලාකයොනිමිහි, න විජ්ජති පුමො සදා;

මෙසෙසු ගජ්ජමානෙසු, ගබ්භං ගණ්හන්ති තා තදා’ති ව

පාළිදස්සනතො පන ඔකාරන්තවසෙනපි නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

පුමො, පුමා. පුමං, පුමෙ. පුමෙන, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමානං. පුමා, පුමස්මා, පුමම්හා, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමානං. පුමෙ, පුමස්මිං, පුමම්හි, පුමෙසු. හො පුම, හවන්තො පුමා. “හො පුමා”ඉති වා, එවං පුමසද්දස්ස ද්විධා නාමිකපදමාලා හවති.

ඉදානි මිස්සකනයො වුච්චතෙ -

පුමා, පුමො, පුමා, පුමානො. පුමානං, පුමං, පුමානෙ, පුමෙ. පුමානා, පුමුනා, පුමෙන, පුමානෙහි, පුමානෙහි, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානා, පුමුනා, පුමා, පුමස්මා, පුමම්හා, පුමානෙහි, පුමානෙහි, පුමෙහි, පුමෙහි. පුමස්ස, පුමුනො, පුමානං. පුමානෙ, පුමෙ, පුමස්මිං, පුමම්හි, පුමානෙසු, පුමෙසු. හො පුම, හවන්තො පුමානො, හවන්තො පුමා. “හො පුමානො, හො පුමා”ඉති වා.

ඉදානි රහසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

රහා වුච්චති පාපධම්මො. රහා, රහා, රහිනො. රහානං, රහානෙ. රහිනා, රහිනෙහි, රහිනෙහි. රහස්ස, රහානං. රහා, රහානෙහි, රහානෙහි. රහස්ස, රහානං. රහානෙ, රහානෙසු. හො රහ, හවන්තො රහිනො, හවන්තො රහා.

ඉදානි දළ්භධම්මසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මානො. දළ්භධම්මානං, දළ්භධම්මානෙ. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මෙ දළ්භධම්මෙසු. හො දළ්භධම්ම, හවන්තො දළ්භධම්මානො, හවන්තො දළ්භධම්මා. “හො දළ්භධම්මානො, හො දළ්භධම්මා”ඉති පුච්චවනම්පි ඤෙය්‍යං, එවං පච්චක්ඛධම්මසද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්ථ ව “සෙය්‍යාථාපි හික්ඛවෙ චත්තාරො ධනුග්ගහා දළ්භධම්මා”ති ඉදං නිදස්සනං. ඉමිස්සං පන පාළියං “දළ්භධම්මා” ඉති බහුවචනවසෙන ආගතත්තා දළ්භධම්මසද්දො ආකාරන්තොතිපි ඔකාරන්තොතිපි අප්පසිද්ධො තදන්තානං බහුවචනභාවෙ තුල්‍යරූපත්තා. තථාපි අම්භෙහි පදමාලා ආකාරන්තවසෙනෙව යොජිතා. ඊදිසෙසු හි යානෙසු දළ්භධම්මසද්දො ආකාරන්තොතිපි

ඔකාරන්තොතිපි චත්තුං යුජ්ජනෙව අපරිබ්බන්තරුපත්තා. අඤ්ඤස්මිං පන පාළිප්පදෙසෙ අතීව පරිබ්බන්තො භුත්වා ඔකාරන්ත දළ්භධම්මසද්දො ද්විධා දිස්සති ගුණසද්දපණ්ණත්තිවාචකසද්දවසෙන. තත්ථ “ඉස්සත්තෙ චස්මි කුසලො, දළ්භධම්මොති විස්සුතො”ති එත්ථ දළ්භධම්මසද්දො ඔකාරන්තො ගුණසද්දො. “බාරාණසියං දළ්භධම්මො නාම රාජා රජ්ජං කාරෙසී”ති එත්ථ පන පණ්ණත්තිවාචකසද්දො. එවං ඔකාරන්තො දළ්භධම්මසද්දො ද්විධා දිට්ඨො. තස්ස පන “දළ්භධම්මො, දළ්භධම්මා. දළ්භධම්මං, දළ්භධම්මෙ”ති පුරිසනගයෙන නාමිකපදමාලා ඤෙය්‍යා, ආකාරන්තොකාරන්තානං වසෙන මිස්සකපදමාලා ව. කථං?

දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මො, දළ්භධම්මානො, දළ්භධම්මා. දළ්භධම්මානං, දළ්භධම්මං, දළ්භධම්මානෙ, දළ්භධම්මෙ. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මෙන, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මිනා, දළ්භධම්මා, දළ්භධම්මස්මා, දළ්භධම්මම්හා, දළ්භධම්මෙහි, දළ්භධම්මෙහි. දළ්භධම්මස්ස, දළ්භධම්මානං. දළ්භධම්මෙ, දළ්භධම්මස්මිං, දළ්භධම්මම්හි, දළ්භධම්මෙසු. හො දළ්භධම්ම, භවන්තො දළ්භධම්මානො, භවන්තො දළ්භධම්මාති. එවං පච්චක්ඛධම්මා, පච්චක්ඛධම්මොති මිස්සකපදමාලා ව යොජෙතබ්බා.

ඉදානි විවටච්ඡදසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදානො. විවටච්ඡදානං, විවටච්ඡදානෙ. විවටච්ඡදෙන, විවටච්ඡදෙහි, විවටච්ඡදෙහි. විවටච්ඡදස්ස, විවටච්ඡදානං. විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදෙහි, විවටච්ඡදෙහි. විවටච්ඡදස්ස, විවටච්ඡදානං. විවටච්ඡදෙ, විවටච්ඡදෙසු. හො විවටච්ඡද, භවන්තො විවටච්ඡදා, භවන්තො විවටච්ඡදානො.

අයං නාමිකපදමාලා “සචෙ පන අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජති අරහං හොති සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ විවටච්ඡදා”ති පාළිදස්සනතො ආකාරන්තවසෙන කථිතා. “ලොකෙ විවටච්ඡදො”තිපි පාළිදස්සනතො පන ඔකාරන්තවසෙනපි කථෙතබ්බා “විවටච්ඡදො, විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදං, විවටච්ඡදෙ”ති. මිස්සකවසෙනපි කථෙතබ්බා “විවටච්ඡදා, විවටච්ඡදො, විවටච්ඡදානො, විවටච්ඡදා. විවටච්ඡදානං, විවටච්ඡදං, විවටච්ඡදානෙ, විවටච්ඡදෙ”ඉති.

ඉදානි චත්තභසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ - චත්තභාති සක්කො.

වත්තහා, වත්තහානො. වත්තහානං, වත්තහානෙ. වත්තහානා, වත්තහානෙනි, වත්තහානෙනි. වත්තහිනො, වත්තහානං. වත්තහානා, වත්තහානෙනි, වත්තහානෙනි. වත්තහිනො, වත්තහානං. වත්තහානෙ, වත්තහානෙසු. හො වත්තහ, භවන්තො වත්තහානො. අථ වා “හො වත්තහා, හො වත්තහානො” ඉච්චයි.

ඉදානි වුත්තසිරසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

වුත්තසිරා, වුත්තසිරා, වුත්තසිරානො. වුත්තසිරානං, වුත්තසිරානෙ. වුත්තසිරානා, වුත්තසිරානෙනි, වුත්තසිරානෙනි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං, වුත්තසිරා, වුත්තසිරෙනි, වුත්තසිරෙනි. වුත්තසිරස්ස, වුත්තසිරානං. වුත්තසිරෙ, වුත්තසිරෙසු. හො වුත්තසිර, භාන්තො වුත්තසිරානොති. “වුත්තසිරො” ති ඔකාරන්තපාඨොපි දිස්සති.

ඉදානි යුවසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

යුවා, යුවා, යුවානො, යුවානා. යුවානං, යුවං, යුවානෙ, යුවෙ. යුවානා, යුවෙන, යුවානෙන, යුවානෙනි, යුවානෙනි, යුවෙනි, යුවෙනි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානා, යුවානස්මා, යුවානම්හා, යුවානෙනි, යුවානෙනි, යුවෙනි, යුවෙනි. යුවානස්ස, යුවස්ස, යුවානානං, යුවානං. යුවානෙ, යුවානස්මිං, යුවානම්හි, යුවෙ, යුවස්මිං, යුවම්හි, යුවානෙසු, යුවාසු, යුවෙසු. හො යුව, යුවාන, භවන්තො යුවානා.

ඉමස්මිං යානෙ එකදෙසෙන ආකාරන්තනයො ච සබ්බථා ඔකාරන්තනයො ච එකදෙසෙන ච ඔකාරන්තනයොති තයො නයා දිස්සන්ති.

මසවසද්දස්සපි “මසවා, මසවා, මසවානො, මසවානා” තිආදිනා යුවසද්දස්සෙව නාමිකපදමාලායොජනං කුබ්බන්ති ගරු. නිරුත්තිපිටකෙ පන “මසවා තිට්ඨති, මසවන්තො තිට්ඨන්ති. මසවන්තං පස්සති, මසවන්තෙ පස්සති. මසවතා කතං, මසවන්තෙනි කතං, මසවන්තෙනි කතං. මසවතො දීයතෙ, මසවන්තානං දීයතෙ. මසවතා නිස්සං, මසවන්තෙනි නිස්සං, මසවන්තෙනි නිස්සං. මසවතො පරිග්ගහො, මසවන්තානං පරිග්ගහො. මසවති පතිට්ඨිතං, මසවන්තෙසු පතිට්ඨිතං. හො මසවා, භවන්තො මසවන්තො” ති ගුණවාපදනයෙන වුත්තං, තථා වුළුනිරුත්තියම්පි. තං පාළියා සංසන්දති සමෙති. පාළියඤ්ඤි “සක්කො මහාලි දෙවානම්න්දො පුබ්බෙ මනුස්සභූතො සමානො මසො නාම මාණවො අහොසි, තස්මා මසවාති වුච්චති” ති වුත්තං. එතෙන “මසොති නාමං අස්ස අත්ථිති මසවා” ති අත්ථි අත්ථවාචකවන්තුපච්චයවසෙන

පදසිද්ධි දස්සිතා හොති, තස්මාස්ස ගුණවත්තුසද්දස්ස විය ව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

ඉදානි අද්ධසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ - අද්ධසද්දස්ස හි යං කාලෙ මග්ගෙ ව චත්තමානස්ස “අතීතො අද්ධා. දීඝො අද්ධා සුදුග්ගමො”තිආදීසු “අද්ධා”ති පට්මන්තං රූපං දිස්සති, තං “අද්ධා ඉදං මන්තපදං සුදුද්දස්ස”න්තිආදීසු එකංසත්තෙ චත්තමානෙන “අද්ධා”ති නිපාතපදෙන සමානං. නිපාතානං පන පදමාලා න රූහති, නාමිකානංයෙව රූහති.

අද්ධා, අද්ධා, අද්ධානො. අද්ධානං, අද්ධානෙ. අද්ධානා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙහි. අද්ධානො, අද්ධානං. අද්ධානා, අද්ධානෙහි, අද්ධානෙහි. අද්ධානො, අද්ධානං. අද්ධනි, අද්ධානෙ, අද්ධානෙසු. හො අද්ධ, භවන්තො අද්ධා, අද්ධානො.

එත්ථ කිඤ්චි පයොගං දස්සෙස්සාම - තයො අද්ධා. අද්ධානං විනිචත්තො. ඉමිනා දීඝෙන අද්ධානා. දීඝස්ස අද්ධානො අච්චයෙන. පට්ඨානො පන්තරසෙව චන්දො. අහු අතීතමද්ධානෙ, සමණො ඛන්තිදීපනො. අද්ධානෙ ගච්ඡන්තෙ පඤ්ඤායිස්සති. ඉච්චාදයො ඤෙය්‍යා. අයම්පි පනෙත්ථ නීති වෙදිතබ්බා “අද්ධානන්ති දුතියෙකචචනන්තවසෙන චතුත්ථිජට්ඨිඛහුවචනවසෙන ව චුත්තං රූපං. “අද්ධානමග්ගපටිප්පන්තො හොති”තිආදීසු දීඝමග්ගවාචකෙන “අද්ධාන”න්ති නපුංසකෙන සදිසං සුතිසාමඤ්ඤවසෙනාති.

ඉදානි මුද්ධසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ -

මුද්ධා, මුද්ධා, මුද්ධානො. මුද්ධං, මුද්ධෙ, මුද්ධානෙ. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙහි. මුද්ධස්ස, මුද්ධානං. මුද්ධානා, මුද්ධෙහි, මුද්ධෙහි. මුද්ධස්ස, මුද්ධානං. මුද්ධනි, මුද්ධානෙසු. හො මුද්ධ, භවන්තො මුද්ධා, මුද්ධානො.

එවං අභිභවිතාපදෙන විසදිසපදානි භවන්ති. ඉති නානානායෙහි අභිභවිතාපදෙන සදිසානි චත්තාදීනි විසදිසානි ගුණවාදීනි රාජසාඉච්චාදීනි ව ආකාරන්තපදානි දස්සිතානි සද්ධිං නාමිකපදමාලාහි.

එත්ථ යොගං සචෙ පොසො, කරෙ පණ්ඩිතජාතිකො;
තස්ස වොහාරහෙදෙසු, විජම්හෙ ඤාණමුත්තමං.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකතෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)
සවිනිව්ඡයො ආකාරන්තපුල්ලිඨගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ජට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

උකාරන්ත අවණ්ණන්තතාපකතිකං

ආකාරන්තපුල්ලිඨගං නිට්ඨිතං.

7. නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඨගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා නිග්ගහීතන්තපුල්ලිඨගානං භවන්ත
කරොන්තඉච්චාදිකස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම -

ගච්ඡං මහං චරං තිට්ඨං, දදං භුඤ්ජං සුඤ්ඤං පටං;
ජයං ජරං චට්ඨං මීයං, සරං කුබ්බං ජපං චජං.

ගච්ඡං, ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡතා,
ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙති. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං.
ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං,
ගච්ඡතං. ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙසු. හො ගච්ඡං, හො ගච්ඡා, භවන්තො ගච්ඡන්තො.

ගච්ඡාදීනි අඤ්ඤානි ච තංසදිසානං ඵලං ඤෙය්‍යානීති යමකමහාටේරමතං.
කිඤ්ඤාපෙත්ථ තතියෙකචචනට්ඨානාදීසු “ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තා,
ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තම්හා, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තම්හී”ති ඉමානි පදානි
නාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි.

තත්‍ර යමකමහාටේරෙන ආලපනචචනට්ඨානෙනෙව “ගච්ඡන්තො,
මහන්තො, චරන්තො”තිආදීනං බහුවචනත්තං කථිතං, පච්චත්තචචනට්ඨානෙ
ඵකචචනත්තං. කෙහිවි පන පච්චත්තචචනට්ඨානෙ ඵකචචනබහුවචනත්තං,
ආලපනචචනට්ඨානෙ බහුවචනත්තංයෙව කථිතං. “ගච්ඡං, මහං,
චර”න්තිආදීනං පන ආලපනට්ඨානෙ ඵකචචනත්තං. මයං පන බුද්ධචචනෙ
අනෙකාසු චාට්ඨකථාසු “ගච්ඡන්තො, මහන්තො”තිආදීනං
බහුවචනප්පයොගානං “ගච්ඡං, මහං”ඉච්චාදීනඤ්ඤ
සානුසාරාලපනෙකචචනප්පයොගානං අදස්සනතො “ගච්ඡන්තො භාරද්වාපො.
ස ගච්ඡං න නිවත්තති. මහන්තො ලොකසන්නිවාසො”තිආදීනං පන
පච්චත්තෙකචචනප්පයොගානඤ්ඤෙව දස්සනතො තාදිසානි රූපානි
අනිප්ඤානක්ඛමානි විය මඤ්ඤාම. නිරුත්තිපිටකෙ පච්චත්තාලපනට්ඨානෙ

“මහන්තො, හවන්තො, වරන්තො”තිආදීනං බහුවචනත්තමෙව කථිතං, න එකචචනත්තං. තථා හි තත්ථ “මහං හවං වරං තිට්ඨ”න්ති ගාථං වත්වා “මහං තිට්ඨති, මහන්තො තිට්ඨන්ති”ති ව, “හො මහා, හවන්තො මහන්තො”ති ව, “හවං තිට්ඨති, හවන්තො තිට්ඨන්ති”ති ව ආදි වුත්තං.

එත්ථ පන “හවං, හවන්තො”ති පදානි යත්ථ “හොන්තො හොන්තා”ති ක්‍රියත්ථං. න වදන්ති, තත්ථ “හවං කච්චානො. මා හවන්තො එවං අවචුත්ථා”තිආදීසු විය අඤ්ඤස්මිං අත්ථෙව පතනතො එකචචනබහුවචනානි හවන්ති, තස්මා “සන්තො සප්පුරිසා ලොකෙ”ති එත්ථ “සන්තො”ති පදස්ස විය “අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා”ති එත්ථ “අරහන්තො”ති පදස්ස විය ව “හවන්තො”ති පදස්ස බහුවචනත්තං නිජ්ඣානක්ඛමං. “මහන්තො, වරන්තො, තිට්ඨන්තො”තිආදීනං පන බහුවචනත්තං න නිජ්ඣානක්ඛමං විය අම්භෙ පටිභාති. න හි කත්ථවිපි “සන්තො, අරහන්තො, හවන්තො”ති පදවජ්ජිතානං “ගච්ඡන්තො, මහන්තො, වරන්තො”තිආදීනං අනෙකපදසතානං බහුවචනත්තතාපයොගෙ පස්සාම. තථා හි —

බව්හත්තෙ කත්ථවි යානෙ, “ජාන”මිච්චාදයො යථා;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉතිආදයො.

බව්හත්තෙ කත්ථවි යානෙ, “සන්තො” ඉච්චාදයොපි ව;
දිස්සන්ති නෙවං බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉතිආදයො.

“අරහන්තො”ති බව්හත්තෙ, එකන්තෙනෙව දිස්සති;
නෙවං දිස්සන්ති බව්හත්තෙ, “ගච්ඡන්තො” ඉතිආදයො.

අනෙකසතපායෙසු, “චිහරන්තො”තිආදීසු;
එකස්සපි බහුකත්තෙ, පවත්ති න තු දිස්සති.

බහුවචනනායෙන, “ගච්ඡන්තො”ති පදස්ස හි;
ගහණෙ සති බහවො, දොසා දිස්සන්ති සච්චතො.

යථෙකම්හි සරෙ දඬුපෙ, දඬුසා සාමිපිකා සරා;
තථා බව්හත්තවාචිත්තෙ, “ගච්ඡන්තො”ති පදස්ස තු.

“චිහරන්තො”තිආදීනං, බව්හත්තවාචිතා සියා;
රූපනායො අනිට්ඨො ව, ගහෙනබ්බො අනෙකධා.

එවං සන්තෙපි යස්මා “නිරුත්තිප්පකං නාම පහින්තපට්ඨමහිදෙන මහාබ්ණාසවෙන මහාකච්චායනෙන කත්තං”ති ලොකෙ පසිද්ධං, තස්මා ඉදං

යානං පුනස්පුනං උපපරික්ඛිතබ්බං. කිඤ්චාපෙත්ථ ථෙරෙ ගාරවෙන එවං
වුත්තං, තථාපි පාළිනයං ගරුං කත්වා දිට්ඨෙතෙකචචනනයෙන අදිට්ඨො
බහුවචනනයො ඡඩ්ඛෙතබ්බො. එවං සති නිග්ගහීතන්තෙසු නයො සොහනො
භවති. අයං පන අමිහාකං රූචි -

“භවං කරං අරහං සං, මහං” ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

“ගච්ඡං වරං දදං තිට්ඨං, චිත්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස”න්තිආදීනි, සදිසානි භවන්ති හි.

තත්‍ර “ජාන”න්තිආදීනි, කත්ථචි පරිචන්තරෙ;
විභත්තිලිඛිගවචන-වසෙනාති විභාවයෙ.

තත්‍ර තාව භවන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවවති - භවංසද්දො හි
“වඩ්ඪන්තො, භොන්තො”ති අත්ථෙපි වදති. තෙසං වසෙන අයං
නාමිකපදමාලා.

භවං, භවන්තො, භවන්තා. භවන්තං, භවන්තෙ. භවන්තෙන, භවන්තෙහි,
භවන්තෙහි. භවන්තස්ස, භවන්තානං. භවන්තා, භවන්තස්මා, භවන්තම්භා,
භවන්තෙහි, භවන්තෙහි. භවන්තස්ස, භවන්තානං. භවන්තෙ, භවන්තස්මිං,
භවන්තම්හි, භවන්තෙසු. භෙ භවන්ත, භෙ භවන්තා.

තත්ථ “භවං, භවන්තො”තිආදීනං “වඩ්ඪන්තොභොන්තො”තිආදීනා
අත්ථො දට්ඨබ්බො. තථා හි “සුච්ඡානො භවං භොති. ධම්මකාමො භවං භොති.
රාජා භවන්තො නානාසම්පත්තීහි මොදති. කුළීරදහො ගඬිගාය එකාබද්ධො,
ගඬිගාය පූරණකාලෙ ගඬිගොදකෙන පූරති, උදකෙ මන්දී භවන්තෙ දහතො
උදකං ගඬිගාය ඔතරතී”ති පයොගා භවන්ති, තස්මා අයං නාමිකපදමාලා
සාරතො පච්චෙතබ්බො. එත්ථ භවංසද්දමත්තං වජ්ජෙත්වා
ගච්ඡමානවරමානසද්දාදීසු විය භවන්තසද්දෙ “භවන්තො, භවන්තා”ති
පූරිසනයොපි ලබ්භති, නපුංසකලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ “භවන්තං, භවන්තානී”ති
චිත්තනයොපි ලබ්භති. එවං වඩ්ඪනභවනත්ථවාචකස්ස භවන්තසද්දස්ස
නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බො.

අයඤ්ච විසෙසො “භවන්තො”ති පදං වඩ්ඪනභවනත්ථතො අඤ්ඤත්ථෙ
වත්තමානං බහුවචනමෙව භොති, යථා “භවන්තො ආගච්ඡන්ති”ති.
වඩ්ඪනභවනත්ථෙසු වත්තමානං එකචචනමෙව. අත්‍රිමෙ පයොගා
“අනුපුබ්බෙන භවන්තො විඤ්ඤානං පාපුණාති. සමණො නාම ඊදිසෙසු
කම්මෙසු අබ්‍යාවට්ඨන භවිතබ්බං, එවං භවන්තො හි සමණො සුසමණො

අස්සා”ති. “හවං” ඉති පදං පන උභයත්ථාපි එකවචනමෙව, තස්මා ඉදානි “හවං ආනන්දො. භවන්තො ආගච්ඡන්ති, අප්පසද්දා භවන්තො භොන්තු, මා භොන්තො සද්දමකත්ථා”ති එවමාදිපයොගදස්සනවසෙන වොහාරවිසෙසෙ පවත්තං අඤ්ඤං අත්ථං පටිච්ච අපරාසි නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

හවං, භවන්තො, භොන්තො. භවන්තං, භවන්තෙ. භවතා, භොතා, භවන්තෙන, භවන්තෙහි, භවන්තෙහි. භවතො, භොතො, භවන්තස්ස, භවන්තානං, භවතං. භවතා, භොතා, භවන්තෙහි, භවන්තෙහි. භවතො, භොතො, භවන්තස්ස, භවන්තානං, භවතං. භවති, භවන්තෙ, භවන්තස්මිං, භවන්තම්හි, භවන්තෙසු. භො, භවන්තො, භොන්තො ඉති.

එත්ථ පන “භො” ඉච්චාදීනි තීණි පදානි යස්මා වොහාරවිසෙසපවත්තානි ආලපනපදානි භොන්ති, තස්මා “ආවුසො, හන්තෙ”ති පදානි විය භොසද්දාදිඋපපදවත්තානි න භවන්ති, “භො පුරිස, භවන්තො බ්‍රාහ්මණා, භොන්තො සමණා, භො රාජ” ඉච්චාදීසු හි පුරිසසද්දාදියොයෙව භොසද්දාදි උපපදවත්තො භවන්ති. ඉධ ව “හවං ආනන්දො”ති එත්ථ හවංසද්දෙන සමානත්ථානි “භො, භවන්තො, භොන්තො”ති පදානි වුත්තානි, න පන “ධම්මකාමො හවං භොති”ති එත්ථ හවංසද්දෙන සමානත්ථානි. පයමස්මිඤ්ඤි නයෙ වඩ්ඪනත්ථවසෙන “භො භවන්ත, භවන්තො භවන්තා, භොන්තො භවන්තා”ති භොසද්දාදියො ආලපනපදානං උපපදානි භවන්ති, න දුතියස්මිං නයෙ. ආමෙඬ්ඨවසෙන පන “භො භො, භවන්තො භවන්තො, භොන්තො භොන්තො”ති පදානි භවන්ති යථා “හන්තෙ හන්තෙ”ති.

අත්‍රිදං භූධාතුවසෙන සඬ්ඛෙපතො පාළිනිදස්සනං - කස්මා හවං විජ්ජනමරඤ්ඤනිස්සිතො. කථං පනාහං භො තං භවන්තං ගොතමං ජානිස්සාමි. එවං භොති ඛො අමබට්ඨො මාණවො බ්‍රාහ්මණස්ස පොක්ඛරසානිස්ස පටිස්සුත්වා. මා භවන්තො එවං අවචුත්ථං. ඉමං භොන්තො නිසාමෙථ. එවං භො පුරිස ජානාහි, පාපධම්මා අසඤ්ඤතා ඉච්චෙවමාදි. එත්ථ “හවං” ඉච්චාදීනි භූධාතූමයානි නාමපදානිති වෙදිතබ්බානි.

අපිච තෙසු “භො, භවන්තො, භොන්තො”ති ඉමානි නිපාතපදානිපි භොන්තිති වචන්ථපෙතබ්බං. “භො පුරිසා”ති ආදීසු තෙසං නිපාතානිපාතභාවෙ විවාදො න කරණීයො. කච්චායනස්මිඤ්ඤි “භො ගෙ තු”ති වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ පන “ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො”ති ආදි වුත්තං. තථා හි නිරුත්තිමඤ්ජුසායං වුත්තං “භොතිදං ආමන්තනත්ථෙ නිපාතො. සො න කෙවලං එකවචනමෙව භොති, අථ ඛො බහුවචනමපි භොතිති ‘භො පුරිසා’ති බහුවචනප්පයොගොපි ගහිතො. ‘භවන්තො’ති පදං පන බහුවචනමෙව භොතිති ‘පුරිසා’ති පුන වුත්ත”න්ති. පාළියඤ්ඤි අට්ඨකථාසු ව නිපාතභූතො භොසද්දො

එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා දිස්සති, ඉතරෙ පන බහුවචනවසෙනෙව දිස්සන්ති. තෙසං තු නිපාතපදත්තෙ රූපනිප්ථාදනකිව්වං නත්ථි. තෙසු භොසද්දස්ස නිපාතපදත්තා ආභව්වහාසිතෙ නිප්ථිවාලපනෙ ඉත්ථිලිඬගවිසයො “උම්මුජ්ජ භො පුට්ඨිලෙ, පරිජ්ලව භො පුට්ඨිලෙ” ති පයොගොපි දිස්සති. අත්‍රිමා භොසද්දස්ස පවත්තිපරිදිපතී ගාථායො –

“ඉතො භො සුගතිං ගච්ඡ, මනුස්සානං සහබ්බතං”;
එවමාදිසු භොසද්දො, එකවචනකො මතො.

“පස්සථ භො ඉමං කුල-පුත්ත” මිච්චෙවමාදිසු;
බහුවචනකො එසො, භොසද්දොති විභාවයෙ.

පුග්ගලාලපනෙ වෙව, ධම්මස්සාලපනෙපි ච;
නිප්ථිවාලපනෙ වාති, භොසද්දො තිසු දිස්සති.

තත්‍ර ධම්මාලපනමිහි, එකවචොව ලබ්භති;
ඉතරෙසු සියා දෙක-වචො බහුවචොපි ච.

නිව්ඡිතබ්බං ගුණිපදං, ධම්මස්සාලපනෙ ධ්‍රුවං;
“අච්ඡරියං වත භො” ති, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ඉච්ඡිතබ්බං ගුණිපදං, පුග්ගලාලපනෙ පන;
“එවං භො පුරිස ජානාහි”, ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

ගුණිපදං අසන්තමපි, පුග්ගලාලපනමිහි තු;
අප්පකාහරිත්වා පාවදෙ, අත්ථං “භො එහි” ආදිසු.

සට්ඨානං ආලපනං, නිප්ථිවාලපනං භවෙ;
ජීවංව ලොකියා ලොකෙ, ආලපන්ති කදාචි තු.

නිප්ථිවාලපනං අප්පං, අත්ථවිඤ්ඤාපනෙ සියා;
“උම්මුජ්ජ භො පුට්ඨිලෙ”, ඉති පාළි නිදස්සනං.

එත්ථ ලිඬගවිපල්ලාසං, කෙච්ඡ ඉච්ඡන්ති පණ්ඩිතා;
තෙසං මතෙන භොතීති, ලිඬගං විපරිණාමයෙ.

අථ වා පන භොසද්දො, නිපාතො සොපදං විය;
තස්මා විරොධතා නාස්ස, තිලිඬගෙ වචනද්වයෙ.

එවං සත්තෙපි භොසද්දො, ද්විලිඬගෙයෙව පායතො;

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

යස්මා දිට්ඨො තතො විඤ්ඤ, ද්විලිඬගෙයෙව තං වදෙ.

ඉත්ථිලිඬගම්හි සම්පත්තෙ, “හො”ති ඉති පයොජයෙ;
එවංවිධං පයොගඤ්ඤි, සුප්පයොගං බුධාබුච්චං.

යජ්ජෙවං දුප්පයොගංව, සියා තුම්හෙහි දස්සිතං;
“උම්මුජ්ජ හො පුථුසිලෙ”, ඉච්චාහච්චපදන්ති වෙ.

දුප්පයොගං න තං යස්මා, වොහාරකුසලෙන වෙ;
ජිනෙන භාසිතෙ ධම්මෙ, දුප්පයොගා න විජ්ජරෙ.

ඉත්ථිලිඬගස්ස විසයෙ, හොතිසද්දප්පයොජනං;
කථිතං පෙමනියන්ති, මයා එවමුදිරිතං.

එවං භවත්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා පාලිනයානුරූපං ද්විධා විභත්තා
වඩ්ඪනභවනත්ථතදඤ්ඤත්ථවසෙන.

කරොත්තසද්දස්ස පන –

කරං, කරොත්තො, කරොත්තා. කරොත්තං, කරොත්තෙ. කරොතා,
කරොත්තෙන, කරොත්තෙහි, කරොත්තෙහි. කරොතො, කරොත්තස්ස,
කරොත්තානං, කරොතං. කරොතා, කරොත්තා, කරොත්තස්මා,
කරොත්තම්හා, කරොත්තෙහි, කරොත්තෙහි. කරොතො, කරොත්තස්ස,
කරොත්තානං, කරොතං. කරොත්තෙ, කරොත්තස්මිං, කරොත්තම්හි,
කරොත්තෙසු. හො කරොත්ත, භවත්තො කරොත්තාති රූපාති භවන්ති.

“කරොතො න කරියති පාප”න්ති ඉදමෙත්ථ කරොතොසද්දස්ස
අත්ථිතාතිදස්සනං. ඉත්ථිලිඬගෙ වත්තබ්බෙ “කරොත්තී,
කරොත්තියො”තිආදිනා යොජෙතබ්බාති, නපුංසකලිඬගෙ වත්තබ්බෙ
“කරොත්තං, කරොත්තාති”තිආදිනා යොජෙතබ්බාති.

අරහත්තසද්දස්ස –

අරහං, අරහත්තො. අරහත්තං, අරහත්තෙ. අරහතා, අරහත්තෙන,
අරහත්තෙහි, අරහත්තෙහි. අරහතො, අරහත්තස්ස, අරහත්තානං, අරහතං.
අරහතා, අරහත්තා, අරහත්තස්මා, අරහත්තම්හා, අරහත්තෙහි, අරහත්තෙහි.
අරහතො, අරහත්තස්ස, අරහත්තානං, අරහතං. අරහත්තෙ, අරහත්තස්මිං,
අරහත්තම්හි, අරහත්තෙසු. හො අරහත්ත, භවත්තො අරහත්තො ඉති රූපාති
භවන්ති.

අයං ගුණවාචකස්ස අරහන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. “අරහා, අරහන්තො, අරහන්තා” ඉති ව. එතඤ්ඤි රූපං සමන්තපාසාදිකායං මනුස්සවිග්ගහට්ඨානෙ දිස්සති. උත්තරිමනුස්සධම්මපාළියං පන “මයඤ්චම්භා අනරහන්තො” ති පදං දිස්සති. අරහන්තං, අරහන්තෙ. අරහතා, සෙසං විත්ථා රෙතඛිබ්බං. අයං පණ්ණත්තිවාචකස්ස අරහන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

තථා හි “අරහං සම්මාසම්බුද්ධො. අරහං සුගතො ලොකෙ. අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා” ති ආදීසු අරහංසද්දාදයො ගුණවාචකා. “අරහා අහොසි. අහඤ්ඤි අරහා ලොකෙ. එකො අරහා, එකසට්ඨි අරහන්තො ලොකෙ අහෙසුං.

ගාමෙ වා යදි වාරඤ්ඤෙ, නින්තෙ වා යදි වා ථලෙ;
යත්ථ අරහන්තො විහරන්ති, තං භූමිරාමණෙයාකං.

මයඤ්චම්භා අනරහන්තො” ති ආදීසු අරහංසද්දාදයො පණ්ණත්තිවාචකාති දට්ඨබ්බා. ඉධ ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගවසෙන විසුං වත්තඛිබ්බනෙයො අප්පසිද්ධො. යදි එවං ආසවක්ඛයං පත්තා ඉත්ථි කථං වත්තඛිබ්බා, ආසවක්ඛයං පත්තං විත්තං කථං වත්තඛිබ්බන්ති? ඉත්ථි තාව “යං ඉත්ථි අරහං අස්ස සම්මාසම්බුද්ධො” ති වචනතො “අරහ” න්ති වත්තඛිබ්බා ගුණවසෙන, පණ්ණත්තිවසෙන පන “ඉත්ථි අරහා අහොසි” ති වත්තඛිබ්බා. විත්තං පන ගුණවසෙනෙව “අරහං විත්ත” න්ති වත්තඛිබ්බන්ති.

සන්තසද්දස්ස —

සං, සන්තො, සන්තො, සන්තා. සං, සන්තං, සන්තෙ. සතා, සන්තෙන, සන්තෙහි, සන්තෙහි, සබ්භි. සතො, සන්තස්ස, සන්තානං, සතං, සතානං. සතා, සන්තා, සන්තස්මා, සන්තම්භා, සන්තෙහි, සන්තෙහි, සබ්භි. සතො, සන්තස්ස, සන්තානං, සතං, සතානං. සති, සන්තෙ, සන්තස්මිං, සන්තම්භි, සන්තෙසු. භො සන්ත, භවන්තො සන්තොති රූපානි භවන්ති.

එත්ථ පන “අද්ධා හි තාත සතනෙස ධම්මො” ති ජයද්දිසජාතකපාළිදස්සනතො “සතාන” න්ති වුත්තං. තත්ථ හි සතනෙසාති සතානං එසාති ඡෙදො, රස්සත්තනිග්ගනීතසරලොපවසෙන ව රූපනිට්ඨානං වෙදිතඛිබ්බං. තථා හි තදට්ඨකථායං “අද්ධා එකංසෙන එස තාත සතානං පණ්ඩිතානං ධම්මො සභාවො” ති අත්ථො වුත්තො. අයං යෙ ලොකෙ “සප්පුරිසා” ති ව “අරියා” ති ව “පණ්ඩිතා” ති ව වුච්චන්ති, තෙසං වාචකස්ස සන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා. තප්පට්ඨෙසධස්ස පන අසං, අසන්තො, කත්ථවි අසන්තා ඉච්චපි. තථා හි “අසන්තා කිර මං ජම්මා, තාත තාතාති භාසරෙ” ති පාළි දිස්සති. “අසං, අසන්තං, අසන්තෙ. අසතා” ති ආදීනා යොජෙතඛිබ්බා. ඉමස්මිං

අත්ථෙ “සන්තො, අසන්තො” තිමානි බහුවචනකානියෙව භවන්ති, න කත්ථවිපි එකචචනකානි. කස්මා? පණ්ණත්තිවාචකත්තා. අඤ්ඤත්‍ර පන “සන්තො, දන්තො” තිආදීසු එකචචනානියෙව ය්පෙත්වා විජ්ජමානත්ථවාචකසන්තොසද්දං, කස්මා? අපණ්ණත්තිවාචකත්තාති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි පණ්ණත්තිවාචකානං තෙසං කානිපි පයොගානි කථයාම —

සමෙති අසතා අසං. යං යඤ්ඤි රාජ භජති, සන්තං වා යදි වා අසං. න සා සභා යත්ථ න සන්ති සන්තො. අසන්තො නිරයං යන්ති, සන්තො සග්ගපරායණා. අසන්තෙ නොපසෙවෙය්‍ය, සන්තෙ සෙවෙය්‍ය පණ්ඩිතො. සබ්බිරෙව සමාසෙථ. සතං ධම්මො ඉච්චෙවමාදීනි භවන්ති.

යො පනම්හෙහි පදමාලායං “සබ්බි” ති අයං සද්දො තතියාපඤ්චම්බහුවචනවසෙන යොජිතො, සො ච බො සන්තඉති අකාරන්තපකතිවසෙන, අඤ්ඤත්ථ පන “සබ්බි” ති ඉකාරන්තපකතිවසෙන යොජෙතබ්බො. තථා හි සබ්බිති සප්පුරිසො නිබ්බානඤ්ච, සුන්දරාධිවචනං වා එතං සබ්බිති. සබ්බො වායමත්ථො සාට්ඨකථාය “බහුම්පෙනං අසබ්බි ජාතවෙදා” ති ඉමාය පාළියා “සන්තො භවෙ සබ්බි පවෙදයන්ති” ති ඉමාය ච දීපෙතබ්බො.

ආලපනෙ ව පච්චත්තෙ, තතියාපඤ්චම්සු ව;
සමාසම්භි ව යොජෙය්‍ය, සබ්බිසද්දං සුමෙධසො.

අත්‍රායං යොජනා — හො සබ්බි තිට්ඨ, සබ්බි තිට්ඨති, සබ්බි සභ ගච්ඡති, සබ්බි අපෙහි, අසබ්බිරුපො පුරිසො. යස්මා පනායං සාසනානුකූලා, තස්මා ඉමිස්සා තදනුකූලත්තං දස්සෙත්‍රං ඉධ සාසනතො පයොගෙ දස්සෙස්සාම අතක්කාවචරෙ විචිත්තෙ සුගතපාළිනයෙ සොතුනං විසාරදමතිපටිලාභත්ථං. තං යථා? බහුම්පෙනං අසබ්බි ජාතවෙද, යං තං වාලධිනා’හිපුජයාම. සබ්බි කුබ්බෙථ සන්ථවං. යං සාලචනස්මිං සෙනකො, පාපකම්මමකරි අසබ්බිරුපං. ආබාධොයං අසබ්බිරුපො. අසම්මොදකො ථද්ධො අසබ්බිරුපො” ති. තත්ථ ආලපනච්චනෙ දිට්ඨියෙයෙව පච්චත්තච්චනං පාළියං සරූපතො අනාගතම්පි දිට්ඨිමෙව හොති. තථා කරණච්චනෙ දිට්ඨියෙයෙව නිස්සක්කච්චනම්පි දිට්ඨිමෙව හොති. සමාසෙ සද්දරූපෙ දිට්ඨියෙයෙව බ්‍යාසෙ සද්දරූපං යථාසම්භවං දිට්ඨිමෙව හොති ය්පෙත්වා “හෙතුසත්ථාරදස්සන” තිආදීනි. තත්ථ ච නිබ්බානවාචකො චෙ, සබ්බිසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො සන්තිවිසුද්ධි නිබ්බුතිසද්දා විය, සො ච යමකමභාථෙරමනෙ රත්තිනයෙන යොජෙතබ්බො. සබ්බෙසම්කාරන්තිත්ථිලිඬිගානං සාධාරණො හි සො නයො.

සුන්දරත්ථවාචකො වෙ, අග්ගි රත්ති අට්ඨිනියෙහි යොජෙතබ්බො වාච්චලිඨගත්තා. “සබ්බිධම්මභූතං නිබ්බාන”න්ති එත්ථ හි සුන්දරධම්මභූතං නිබ්බානන්ති අත්ථො. එවං පාළිනයවසෙන ආලපනාදීසු පඤ්චසු යානෙසු සබ්බිසද්දස්ස පවත්තිං ඤාත්වා පුන අට්ඨකථානයවසෙනපි තප්පවත්ති වෙදිතබ්බා. කථං? යස්මා සගාථාවග්ගස්ස අට්ඨකථායං “සන්තො ‘සබ්බිහි සද්ධිං සතං ධම්මො න ජරං උපෙති’ති පවෙදයන්ති”ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “සබ්බිහි”ති නිවචනවසෙන සද්දරචනාවිසෙසො අට්ඨකථාවරියෙහි දස්සිතො, තස්මා සබ්බිසද්දො සබ්බෙසුපි විහත්තිවචනෙසු යොජෙතබ්බො. අත්‍රිදං වදාම –

ගරු “සබ්බිහි සද්ධිං”න්ති, අත්ථං භාසිංසු පාළියා;
යතො තතො සබ්බිසද්දං, ධීරො සබ්බත්ථ යොජයෙ.

“අසබ්බිරූපො” ඉතිපි, සමාසවිසයෙ සුතං;
යස්මා තස්මා සබ්බිසද්දං, විඤ්ඤා සබ්බධි යොජයෙ.

“ඔවදෙය්‍යානුසාසෙය්‍ය, අසබ්බා ව නිවාරයෙ”ති එත්ථ පන “අසබ්බා”තිපදං විචිත්‍රවුත්තිසු තද්ධිතපච්චයෙසු ණ්‍යපච්චයවසෙන නිප්පත්තිමුපාගතන්ති වෙදිතබ්බං. කථං? යෙභුයොන අසබ්බිසු භවං අසබ්බං. කිං තං? අකුසලං, තතො අසබ්බා අකුසලධම්මා නිවාරයෙ ව, කුසලධම්මෙ පතිට්ඨපෙය්‍යාති අත්ථො. “අම්හෙ අසබ්බාහි වාචාහි වික්කොසමානා තිබ්බාහි සත්තිහි හනිස්සන්ති”ති එත්ථ තු අසබ්බිනං එතාති අසබ්බා, න වා සබ්බිනං එතාතිපි අසබ්බාති නිබ්බවනං, ණ්‍යපච්චයවසෙන ව පදස්සිද්ධි වෙදිතබ්බා. යා ව පනෙත්ථ අම්හෙහි සන්තසද්දස්ස “සං, සන්තො. සං, සන්තං, සන්තෙ”තිආදිනා පදමාලා දස්සිතා, තත්ථ “සමෙති අසතා අස”න්ති පාළියං “අස”න්ති පදෙ දිට්ඨියෙයව “ස”න්ති පදං පාළියං අනාගතම්පි දිට්ඨිමෙව හොති යුගලභාවෙන විජ්ජමානතාරහත්තා. එවං දිට්ඨියෙන අදිට්ඨස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. අථ වා “අස”න්ති එත්ථ න සං අසන්ති සමාසවිග්ගභවසෙනාධිගන්තබ්බත්තා “ස”මිති පදං දිට්ඨිමෙව හොති. එවමඤ්ඤත්‍රාපි නයො. තත්‍ර සන්ති සප්පුරිසො. අසන්ති අසප්පුරිසො. ඉත්ථිලිඨිගෙවත්තබ්බෙ “අසති, අසා”ති රූපානි භවන්ති. “අසති, අසති, අසතියො, අසා. අසතිං, අසති, අසතියො. අසාය, අසතියා, අසතිහි, අසතිහි. අසතියා, අසතින”න්ති වක්ඛමාන ඉත්ථිනියෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්ථ පන “අසා ලොකිත්ථියො නාම, වෙලා තාසං න විජ්ජති. මා ව වසං අසතිනං නිගච්ඡෙ”තිආදීනි දස්සෙතබ්බානි. අසාති වෙන්ථ අසතීති ව සමානත්ථා, අසන්තජාතිකාති හි තෙසං අත්ථො. යස්මා පන ජාතකට්ඨකථායං “අසාති අසතියො ලාමිකා, අථ වා සාතං වුච්චති සුඛං, තං තාසු නත්ථි, අත්තති පට්ඨෙද්ධවිත්තානං අසාතමෙව දෙන්තිතිපි අසා, දුක්ඛා, දුක්ඛවත්ථුභූතාති

අත්ථො”ති අත්ථං සංවණ්ණෙසු, තස්මා සාතං නන්ථි එතිස්සන්ති අසාති අත්ථෙ “අසා”ති පදස්ස යථා රිත්තො අස්සාදො එත්ථාති රිත්තස්සන්තිපදස්ස ලුත්තුත්තරක්ඛරස්ස “රිත්තස්සං, රිත්තස්සානි. රිත්තස්ස”න්ති විත්තන යෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො, තථා “අසා, අසා, අසායො. අසං, අසා, අසායො. අසායා”ති කඤ්ඤාන යෙන යොජෙතබ්බො.

එත්ථ ච යො අම්බෙහි “සන්තො”ඉති සද්දො දස්සිතො. සො කත්ථවි එකවචනබහුවචනභාවෙන සංවිජ්ජමානසද්දස්සත්ථමිපි වදති, තස්ස වසෙන අයං නාමිකපදමාලා –

සන්තො, සන්තො, සන්තා. සන්තං, සන්තෙ. සතා, සන්තෙන, සන්තෙහි, සන්තෙහි. සතො, සන්තස්ස, සතං, සන්තානං. සතා, සන්තා, සන්තස්මා, සන්තම්භා, සන්තෙහි, සන්තෙහි. සතො, සන්තස්ස, සතං, සන්තානං. සති, සන්තෙ, සන්තස්මිං, සන්තම්හි, සන්තෙසු. හො සන්ත, භවන්තො සන්තො, භවන්තො සන්තා.

එත්ථ පන “අයං බො භික්ඛවෙ අට්ඨමො හද්දො අස්සාජානීයො සන්තො සංවිජ්ජමානො ලොකස්මිං. චත්තාරොමෙ භික්ඛවෙ පුග්ගලා සන්තො සංවිජ්ජමානා ලොකස්මිං. අසතා තුව්ඡා මුසා අභුතෙන අබ්භාවික්ඛන්ති. භවෙ බො සති ජාති හොති”ඉච්චෙවමාදීනි පයොගානි භවන්ති. “සඬ්ඛාරෙසු බො සති විඤ්ඤාණං හොති”තිආදීසු පන සතිසද්දො වචනවිපල්ලාසවසෙන ධීතොති ගහෙතබ්බො.

තත්ථ එකවචනබහුවචනවසෙන ද්විධා ධීතෙසු සන්තොසද්දෙසු බහුවචනසන්තොසද්දං යථෙත්වා සෙසා සමානසද්දස්සත්ථමිපි වදන්ති, තස්මා “සන්තොති සමානො, සන්තාති සමානා”තිආදීනා අත්ථො කථෙතබ්බො. සමානොති ඉමස්ස ච “හොන්තො”ති අත්ථො “පහු සමානො විපුලත්ථවින්ති, කිං කාරණා මෙ න කරොසි දුක්ඛ”න්තිආදීසු විය. පයොගානි පන –

“යො මාතරං පිතරං වා, ජිණ්ණකං ගතයොබ්බනං;
පහු සන්තො න භරති, තං පරාභවතො මුඛං.

ඉධෙව තිට්ඨමානස්ස, දෙවභූතස්ස මෙ සතො;
පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා”ති

එවමාදීනි භවන්ති.

අපිච සන්තොසද්දො යස්මා “කිලන්තො”ති ච “උපසන්තො”ති ච “නිරුද්ධො”ති ච අත්ථං වදති, තස්මා තෙසං වසෙන සන්තසද්දස්ස “සන්තො,

සන්තා. සන්තං, සන්තෙ. සන්තෙනා”ති පූරිසනයෙන නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා. එත්ථ ච “සන්තො තසිතො. දීසං සන්තස්ස යොජනං. සන්තො දන්තො නියතො බ්‍රහ්මචාරී. සන්තො නිරුද්ධො අත්ථචගතො අබ්භත්ථචගතො”ති ආදීනි පයොගානි. නපුංසකලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ “සන්තං, සන්තානී”ති විත්තනයෙන නාමිකපදමාලා. සා ච “සංවිජ්ජමානං සමානං කිලන්තං උපසන්තං නිරුද්ධ”මිති අත්ථදීපකාපදවතීති වෙදිතබ්බා. අථ චා “උපාදානෙ බො සති භවො හොති”ති ආදීසු නපුංසකප්පයොගදස්සනතො සන්තසද්දස්ස

සංවිජ්ජමානසද්දත්ථවාචකත්තෙ තතියාපඤ්චමීචතුත්ථිජට්ඨිසත්තමීයානෙ “සතා, සතො, සතං, සතී”ති පදානි අධිකානි වත්තබ්බානි, සෙසානි විත්තනයෙන ඤෙය්‍යානි. ඉත්ථිලිඛිගෙ පන වත්තබ්බෙ “සන්තා, සන්තා, සන්තායො. සන්තං, සන්තා, සන්තායො. සන්තායා”ති කඤ්ඤානයෙන ච, සන්තී, සන්තී, සන්තියො. සන්තිං, සන්තී, සන්තියො. සන්තියා”ති ඉත්ථිනයෙන ච නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එතාසු පටිමා “සංවිජ්ජමානා කිලන්තා උපසන්තා නිරුද්ධා”ති අත්ථදීපකාපදවතී, එත්ථ පයොගා සුවිඤ්ඤෙය්‍යාව. දුතියා පන “සංවිජ්ජමානා සමානා”ති අත්ථදීපකාපදවතී. තථා හි “සන්තී ආපත්ති ආවිකාතබ්බා”ති එත්ථ සංවිජ්ජමානා “සන්තී”ති වුවචති.

“යාය මාතු භතො පොසො,
ඉමං ලොකං අවෙක්ඛති;
තම්පි පාණදදිං සන්තිං,
භන්ති කුද්ධො පුපුජ්ජතො”ති

එත්ථ පන සමානා “සන්තී”ති වුවචති. අපරාපි ඉත්ථිලිඛිගෙ වත්තබ්බෙ පදමාලා වෙදිතබ්බා. සන්තීසද්දස්ස හි සංවිජ්ජමානසද්දත්ථවාචකත්තෙ “ජාතියා බො සති ජරාමරණං හොති”ති ආදීනා ඉත්ථිලිඛිගප්පයොගදස්සනතො සත්තමීයානෙ “සති, සතියා, සතියං, සන්තියා, සන්තියං, සන්තීසු”ති රූපානි වත්තබ්බානි. සෙසානි ඉත්ථිනයෙන ඤෙය්‍යානි. අයං තතියා, එත්ථ ච “අසන්තියා ආපත්තියා තුණ්හි භවිතබ්බ”න්ති පාළි “සන්තියා”ඉච්චාදීනං අත්ථිභාවෙ නිදස්සනං. අපරො නයො – සතීසද්දස්ස “සමානා”ති ඉමස්මිං අත්ථෙ “යා ත්වං වසසි ජිණ්ණස්ස, එවං දහරියා සතී”ති ච “යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සතී”න්ති ච පාළිදස්සනතො “සතී, සතී, සතියො. සතිං, සතී, සතියො. සතියා”ති ආදීනිපි රූපානි යොජෙතබ්බානි, සංයොගෙ නකාරලොපවසෙන චා.

ඉදානි “සන්තො, සන්තා”ති පදද්වයස්ස පයොගනිව්ජයං කථයාම පයොගෙසු සොතුනං අසම්මුළ්භභාවාය. තථා හි “සප්පුරිසා”ති චා “පණ්ඩිතා”ති ච බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්තො දන්තො”ති එවං වුත්තඵකචචනසදිසං “සන්තො”ති බහුවචනං වත්තබ්බං.

“සංවිජ්ජමානෝ”ති එකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්තෝ”ති එකවචනං වත්තබ්බං. “සංවිජ්ජමානා”ති බහුවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්තො සප්පුරිසා”ති, “සන්තො සංවිජ්ජමානා”ති ච එවං චුත්තබහුවචනසදිසං “සන්තෝ”ති චා “සන්තා”ති චා බහුවචනං වත්තබ්බං, “කිලන්තෝ”ති චා “සමානෝ”ති චා “උපසන්තෝ”ති චා “නිරුද්ධෝ”ති චා එකවචනවසෙන අත්ථං වත්තුකාමෙන “සන්තො සප්පුරිසා”ති එවං චුත්තබහුවචනසදිසං “සන්තෝ”ති එකවචනං වත්තබ්බං. තෙයෙවත්ථෙව බහුවචනවසෙන වත්තුකාමෙන පන “සන්තා සුනෙහි පාදෙහි, කො නෙ හත්ථෙ ගහෙස්සති”ති එත්ථ විය “සන්තා”ති බහුවචනං වත්තබ්බං. අයං නීති සාධුකං මනසි කාතබ්බා. ඉදංඤ්ඤි මන්දබුද්ධිනං සම්මොහට්ඨානං. අයම්පි පනෙත්ථ සඨගහො වෙදිතබ්බො –

“තිලිඬිගත්ථෙ ච එකත්ථෙ, බව්හත්ථෙපි ච දිස්සති;
සත්තමාන්තො සතිසද්දො, විපල්ලාසෙ බහුමහි සො”ති.

ඉදානි මහන්තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවවතෙ –

මහං, මහා, මහන්තො, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තෙ. මහතා, මහන්තෙන, මහන්තෙහි, මහන්තෙහි. මහතො, මහන්තස්ස, මහන්තානං, මහතං. මහතා, මහන්තා, මහන්තස්මා, මහන්තම්හා, මහන්තෙහි, මහන්තෙහි. මහතො, මහන්තස්ස, මහන්තානං, මහතං. මහති, මහන්තෙ, මහන්තස්මිං, මහන්තම්හි, මහන්තෙසු. හො මහ, හො මහා, හවන්තො මහන්තොති අයමම්හාකං රුචි.

එත්ථ “මහන්තො, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තෙ. මහන්තෙනා”ති පුරිසනායොපි ලබ්භති, තස්මා “හො මහන්ත, හවන්තො මහන්තා”ති ආලපනපදානි යොජෙතබ්බානි. නපුංසකලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “මහන්තං, මහන්තානී”ති චිත්තනායොපි ලබ්භති. ඉත්ථිලිඬිගෙ වත්තබ්බෙ “මහති, මහති, මහතියො. මහතිං, මහති, මහතියො. මහතියා, මහතීහි මහතීහි”ති ඉත්ථිනායොපි ලබ්භති. “මහතියා ච යක්ඛසෙනායා”තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. අපරොපි “මහන්තා, මහන්තා, මහන්තායො. මහන්ත”න්ති කඤ්ඤානායොපි ලබ්භති, “මහන්තා නිධිකුම්භියො”තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. කච්චායනෙ පන “මහන්ති”ඉති පදං දිට්ඨං. තං “ගුණවන්ති, කුලවන්ති”ඉච්චාදීනි විය පාළියං අප්පසිද්ධත්තා වීමංසිතබ්බං.

නනු හො යස්මා සාසනෙපි “ගච්ඡන්ති, වරන්ති”තිආදීනි ච “ඉද්ධිමන්ති”ති ච පදං දිස්සති, තස්මා “මහන්ති, ගුණවන්ති”තිආදීනිපි භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං තථාරූපස්ස නයස්ස වසෙන අග්ගහෙතබ්බත්තා, “මහති, ගුණවති”ඉච්චාදීනායස්සෙව දස්සනතො ච. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු

ව “සෙය්‍යාලාපි නාම මහතී නඬගලසිසා, ඉත්ථි සියා රූපවතී, සා ව සිලවතී සියා. සතිමතී වක්ඛමතී. ඉද්ධිමතී පත්තිමතී”ති ව “මහතිං සෙනං දිස්වා මහොසධසෙනා මන්දා, අයං අතිවිය මහතී සෙනා දිස්සතී”ති ව ආදීති පයොගානි දිස්සන්ති, න “මහන්තී, රූපවන්තී” ඉච්චාදීති.

කෙච් පන “මහාඉති සද්දො ඛ්‍යාසෙ න ලබ්භති, සමාසෙයෙව ලබ්භති ‘මහාපුරිසො’ති එත්ථ වියා”ති වදන්ති, තං න ගහෙතඛ්ඛං. “මහා තෙ උපාසක පරිච්චාගො. මහා වතායං හන්තෙ භූමිවාලො. සොසො ව විපුලො මහා. ඛාරාණසිරජ්ජං නාම මහා. සෙනා සාදිස්සතෙ මහා”ති පයොගදස්සනතො. එවං ඛ්‍යාසෙපි ලබ්භතීති වෙදිතඛ්ඛං, තස්මා “මහං, මහා, මහන්තො, මහන්තා. හො මහන්ත, හවන්තො මහන්තා”ති පුල්ලිඬිගෙ, “මහන්තං, මහා, මහන්තානි. හො මහන්ත, හවන්තො මහන්තානි”ති නපුංසකලිඬිගෙ, “මහන්තා, මහා, මහන්තා, මහන්තායො. හොති මහන්තෙ, හොතියො මහන්තා, මහන්තායො”ති ඉත්ථිලිඬිගෙ සඛ්ඛං සම්පුණ්ණං යොජෙතඛ්ඛං. සමාසෙ පන “මහාසත්තො මහාඋපාසකො මහාඋපාසිකා මහඛ්ඛලො මහාවනං මහග්ගතං මහස්ඵලං මහඛ්භය”න්තිආදීති රූපානි හවන්ති, තද්ධිතෙ “මහත්තතො මහත්තං මහත්තත්තං මහත්තතා”ති රූපානි හවන්ති. ගච්ඡන්තසද්දස්ස පන “ගච්ඡන්තො ගච්ඡන්තා”ති රූපානි වත්වා සෙසානි මහත්තසද්දෙ චුත්තනයෙන විත්ථාරෙත්වා නාමිකපදමාලා වෙදිතඛ්ඛා. තථා “ගච්ඡන්තො, ගච්ඡන්තා”ති පුරිසනයො ව “ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි”ති විත්තනයො ව “ගච්ඡන්ති, ගච්ඡන්ති, ගච්ඡන්තියො”ති ඉත්ථිනයො ව ගහෙතඛ්ඛො. එවං ලිඬිගත්තයවසෙන “වරං වරන්තො වරන්තං වරන්ති, දදං දදන්තො දදන්තං දදන්ති”තිආදීනං අනෙකපදසහස්සානං නාමිකපදමාලා විත්ථාරෙතඛ්ඛා.

යෙ පනාවරියා “ගච්ඡන්තො”තිආදීනං පච්චත්තාලපනඛහ්‍රවචනත්තඤ්ච “ගච්ඡං”ඉච්චාදීනං ආලපනෙකවචනත්තඤ්ච ඉච්ඡන්ති, තෙ සමම්භෙහි පයොගො සාසනෙ න දිට්ඨො නයවසෙනාගහෙතඛ්ඛත්තා. තස්මා තානි එත්ථ න වදාම. අයං පන විසෙසො දිට්ඨො. සෙය්‍යාථිදං?

“ගච්ඡං විධම”ථිච්චාදි-පදානි මුනිසාසනෙ;
කත්ථවාඛ්‍යාතිකා හොන්ති, කත්ථවි පන නාමිකා.

“තස්සාහං සන්තිකෙ ගච්ඡං,
සො මෙ සත්ථා හවිස්සති;
විධමං දෙව තෙ රට්ඨං,
පුත්තො වෙස්සන්තරො තව.

අධම්මං සාරථි කයිරා, මඤ්චෙ ත්ථං නික්ඛනං වනෙ”;

ඉච්චෙවමාදයො ඤෙය්‍යා, පයොගා එත්ථ ධිමතා.

“ගච්ඡස්සාමි විධමි”ති-ආදිනා ජිනසාසනෙ;
නානාකාලපුරිසානං, වසෙනත්ථං වදෙ විදු.

නාමත්තෙ පන “ගච්ඡන්තො, විධමන්තො”තිආදිනා;
“ගච්ඡ”මිච්චෙවමාදින-මත්ථමත්ථවිදු වදෙ.

ඉදානි සමගතිකත්තෙපි “ජානං, පස්ස”න්තිආදිනං ලිඛිගච්ඡත්තිවචනන්තරවසෙන යො විසෙසො දිස්සති, තං වදාම. තථා හි “සා ජානංයෙව ආහ න ජානාමිති, පස්සංයෙව ආහ න පස්සාමි”ති එවමාදීසු ජානං පස්සං සද්දානං “ජානන්ති පස්සන්ති”ති ලිඛිගන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා “ගච්ඡං”ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං “ගච්ඡන්ති”ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න “ගච්ඡන්තො”ති සද්දස්ස “ගච්ඡන්ති”ති ඉත්ථියා කථනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. “අපි නු තුම්හෙ ආයස්මන්තො එකත්තසුඛං ලොකං ජානං පස්සං විහරාමා”ති එත්ථ “ජානන්තා පස්සන්තා”ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවතීති දට්ඨබ්බං. ඉමිනා පන “ගච්ඡං”ඉති සද්දස්සපි යථාපයොගං “ගච්ඡන්තා”ති ඛුච්චනත්ථො ලබ්භති තෙහි සමානගතිකත්තා, න “ගච්ඡන්තෙ”ති සද්දස්ස “ගච්ඡන්තා”ති ඛුච්චනත්ථො ලබ්භති තෙහි අසමානගතිකත්තාති කාරණං දස්සිතං හොති. එස නයො උත්තරත්‍රාපි. “භරන්ති මාතාපිතරො, පුබ්බෙ කතමනුස්සර”න්ති එත්ථ අනුස්සරංසද්දස්ස “අනුස්සරන්තා”ති වචනන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. “සද්ධම්මො ගරුකාතබ්බො, සරං බුද්ධාන සාසන”න්ති එත්ථ සරංසද්දස්ස සරන්තෙනාති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. “චුසං භූතානි සණ්ඨානං, මනසා ගණ්ඨතො යථා”ති එත්ථ චුසංසද්දස්සපි “චුසන්තස්සා”ති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. තථා “යාචං අදදමජ්ජියො”ති එත්ථාපි යාචංසද්දස්ස “යාචන්තස්සා”ති විභත්තන්තරවසෙන පරිවත්තනං භවති. යාචන්ති වා යාචිතබ්බං ධනං, ඉමිනා නයෙන නානප්පකාරතො පරිවත්තනං වෙදිතබ්බං. ඉති “භවංකර”න්තිආදිනං විසදිසපදමාලා ව “ගච්ඡං, වර”න්තිආදිනං සදිසපදමාලා ව “ජානං, පස්ස”න්තිආදිනං ලිඛිගච්ඡත්තිවචනන්තරවසෙන කත්ථවි පරිවත්තනන්ති අයං තිවිධොපි ආකාරො ආබ්‍යාතිකපදත්ථවිභාවනාය සද්ධිං කථිතො පාවචනවරෙ සොතුනං සද්දෙස්වත්ථෙසු ව විසාරදබුද්ධිපටිලාභත්ථං. සබ්බමෙතඤ්ඤි සන්ධාය ඉමා ගාථා චුත්තා —

“භවං කරං අරහං සං, මහං”ඉති පදානි තු;
විසදිසානි සම්භොන්ති, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ලක්ඛයෙ.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

“ගච්ඡං වරං දදං තිට්ඨං, චිත්තයං භාවයං වදං;
ජානං පස්ස”න්තිආදීනි, සමානානි භවන්ති හි.

තත්‍ර “ජාන”න්තිආදීනං, කත්ථවි පරිවත්තනං;
ලිඛිගවිහත්තිවචන-න්තරතො පන දිස්සතිති.

අපිව අයං සබ්බෙසමපි නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගානං පකති, යදිදං ද්විසු
ලිඛිගෙසු ඡසු විහත්තිසු තෙරසසු වචනෙසු අඤ්ඤතරලිඛිගවිහත්තිවචනවසෙන
පරිවත්තනං. අයමපි පනෙත්ථ නීති වෙදිතබ්බො.

“ගච්ඡං වර”න්තිආදීනි, විප්පකතවචො සියුං;
“ගච්ඡමානො වරමානො”, ඉච්චාදීනි පදානි ව.

“මහං භව”න්ති ඵතානි, විප්පකතවචොපි ව;
අවිප්පකතවචො ව, සියුං අත්ථානුරූපතො.

“අරහං ස”න්ති ඵතානි, විනිමුත්තානි සබ්බථා;
ආකාරං තිට්ඨමිපෙනං, කරෙ විත්තෙ සුමෙධසොති.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගානං පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහිතන්තපුල්ලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි ධනභූතිඉච්චෙතස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤෙසඤ්ච තංසදිසානං
නාමිකපදමාලාවිභාගං වක්ඛාමි පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා.

අග්ගි, අග්ගී, අග්ගයො. අග්ගිං, අග්ගී, අග්ගයො. අග්ගිනා, අග්ගීහි, අග්ගීහි.
අග්ගිස්ස, අග්ගිනො, අග්ගීනං. අග්ගිනා, අග්ගීහි, අග්ගීහි. අග්ගිස්ස, අග්ගිනො,
අග්ගීනං. අග්ගිස්මිං, අග්ගිමිහි, අග්ගීසු. හො අග්ගි, හො අග්ගී, භවන්තො
අග්ගයො. යමකමහාථෙරමතං.

ඵත්ථ කිඤ්චාපි නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ “අග්ගිස්මා, අග්ගිමහා”ති ඉමානි
නාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි.
“අග්ගිනා, අග්ගිස්මා, අග්ගිමහා”ති කමො ව වෙදිතබ්බො.

ධනභූති, ධනභූතී, ධනභූතයො. ධනභූතිං, ධනභූතී, ධනභූතයො. ධනභූතිනා,
ධනභූතීහි, ධනභූතීහි. ධනභූතිස්ස, ධනභූතිනො, ධනභූතීනං. ධනභූතිනා,
ධනභූතිස්මා, ධනභූතිමහා, ධනභූතීහි, ධනභූතීහි. ධනභූතිස්ස, ධනභූතිනො,

ධනභූතීනං. ධනභූතිස්මිං, ධනභූතිමිහි, ධනභූතීසු. හො ධනභූති, හො ධනභූතී,
භවත්තො ධනභූතයො.

සිරිභූති සොත්ථිභූති, සුවත්ථිභූති අග්ගිනි;
ගිනි ජොති දධි පාණි, ඉසි සන්ධි මුනි මණි.

බ්‍යාධි ගණ්ඨි රචි මුට්ඨි, කචි ගිරි කපි නිධි;
කුච්ඡි වත්ථි විධි සාලි, චිහි රාසි අහි මසි.

සාති කෙසි කිම් බොන්දි, බොධි දීපි පති හරි;
අරි ධනි තිම් කලි, සාරථ්‍යුදධි අඤ්ජලි,

අධිපති නරපති, අසි ඤාති නිරූපධි;
සමාධි ජලධිච්චාදි, ධනභූතිසමා මතා.

අථ වා එතෙසු අධිපතිසද්දස්ස “අධිපතියා සත්තා”ති පාළිදස්සනතො
“අධිපතියා”ති සත්තමීරූපමිපි ඉච්ඡිතබ්බං. අපිච “අසාරෙ සාරමතිනො”ති
පාළියං ඉකාරන්තසමාසපදතො යොවචනස්ස නොආදෙසදස්සනතො ක්වචි
අධිපතිඉච්චාදීනං ඉකාරන්තසමාසපදානං “අධිපතිනො”තිආදීනාපි
පච්චත්තොපයොගරූපානි ඉච්ඡිතබ්බානි ඊකාරන්තානං දණ්ඨිසද්දාදීනං
“දණ්ඨිනො”තිආදීනි පච්චත්තොපයොගසම්පදානසාම්චචනරූපානි විය.
ගහපතිජාතිපතිසද්දාදීනං පන සමාසපදානමිපි එවරූපානි
පච්චත්තොපයොගරූපානි න ඉච්ඡිතබ්බානි “ගහපතයො
ජාතිපතයො”තිආදීනා නයෙන යථාපාවචනං ගහෙතබ්බරූපත්තා. ඉසි
මුනිසද්දානං පනාලපනට්ඨානෙ “ඉසෙ, මුසෙ”ති රූපන්තරමිපි ගහෙතබ්බං
“පුත්තො උප්පජ්ජනං ඉසෙ. පටිග්ගණ්ඨ මහාමුනෙ”ති දස්සනතො.

යෙ පනෙත්ථ අම්හෙහි අග්ගිනි ගිනිසද්දා චුත්තා, තත්‍රෙකෙ එවං වදන්ති
“අග්ගිනිසද්දො පච්චත්තෙකචචනභාවෙයෙව ලබ්භති, න
පච්චත්තබ්බචචනභාවෙ උපයොගභාවාදීසු වා”ති. කෙචි පන “පාළියං
අග්ගිනිසද්දො නාම නත්ථි, ගිනිසද්දොයෙව අත්ථි”ති වදන්ති. කෙචි
“ගිනිසද්දො නාම නත්ථි, අග්ගිනිසද්දොයෙවත්ථි”ති වදන්ති. සබ්බමෙතං න
යුජ්ජති අග්ගිනි ගිනිසද්දානමුපලබ්භනතො, සබ්බාසුපි විහත්තිසු ද්වීසු වචනෙසු
යොජෙතබ්බතාදස්සනතො ව. තථා හි සුත්තනිපාතෙ කොකාලිකසුත්තෙ –

“න හි වග්ගු වදන්ති වදන්තා,
නාහිජවන්ති න තාණමුපෙන්නි;
අඬිගාරෙ සන්ථතෙ සෙන්නි,

අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්ති”ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ “අග්ගිනි”න්ති උපයෝගවචනං දිස්සති. තෙනාහ අට්ඨකථාවරියො “අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතන්ති සමන්තතොජාලං සබ්බදිසාසු ව සම්පජ්ජලිතමග්ගි”න්ති. තත්ත්ව ව සුත්තනිපාතෙ කොකාලිකසුත්තෙ –

“අථ ලොහමයං පන කුම්භිං,
අග්ගිනිසඤ්ජලිතං පවිසන්ති;
පච්චන්ති හි තාසු චිරරත්තං,
අග්ගිනිසමාසු සමුප්පලවාතෙ”ති

ඉමස්මිං පදෙසෙ සමාසවිසයත්තා අග්ගිනිසඤ්ජලිතන්ති අග්ගිනිහි සඤ්ජලිතන්ති අත්ථො ලබ්භති, තථා අග්ගිනිසමාසුති අග්ගිනිහි සදිසාසුති අත්ථොපි. එවං සමාසවිධානමුඛෙන “අග්ගිනිහි”ති කරණවචනමපි දිස්සති.

ගිනිසද්දොපි ව පාළියං දිස්සති. තථා හි “තමෙව කට්ඨං දහති, යස්මා සො ජායතෙ ගිනී”ති චූළබොධිවරියායං ගිනිසද්දො දිට්ඨො. කෙච් පනෙත්ථ සන්ධිවසෙන අකාරලොපං සඤ්ඤාගාදිස්ස ව ගකාරස්ස ලොපං වදන්ති, තමපි න යුජ්ජති තස්සා පාළියා අට්ඨකථායං “යස්මාති යතො කට්ඨා. ගිනීති අග්ගි”ති එවං ගිනිසද්දස්ස උල්ලිඛිගෙත්වා වචනතො. තථා “ජන්නා කුට්ඨාහිතො ගිනී”ති ඉමස්ස ධනියසුත්තස්ස අට්ඨකථායං “ආහිතොති ආහතො ජාලිතො වා. ගිනීති අග්ගි”ති වචනතො, තථෙව ව “මහාගිනි පජ්ජලිතො, අනාහාරොපසම්මති”ති ඉමස්සා ථෙරගාථාය සංවණ්ණනායං “ගිනීති අග්ගි”ති වචනතො. යදි හි ගිනිසද්දො විසුං න සියා, අට්ඨකථාවරියා “ජායතෙ ගිනී”තිආදීති “ජායතෙ අග්ගිනී”තිආදීනා පදවිෂේදවසෙන අත්ථං වදෙය්‍යං. යස්මා එවං න වදිංසු, “ගිනීති අග්ගි”ති පන වදිංසු, තෙන ඤායති “ගිනිසද්දොපි විසුං අත්ථි”ති. යෙ “ගිනිසද්දො නත්ථි”ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බමෙව සාසතෙ ගිනිසද්දස්සපලබ්භනතො. සුත්තනිපාතට්ඨකථායඤ්චි “ජන්නා කුට්ඨාහිතො ගිනී”ති පාඨස්ස සංවණ්ණනායමෙව “තෙසු යාතෙසු අග්ගිනි ‘ගිනී’ති වොහරියති”ති තස්ස අභිධානන්තරං චුත්තං, තස්මා මයමෙත්ථ ගාථාරචනං කරිස්සාම –

විදෙහරට්ඨමජ්ඣමිහි, යං තං නාමෙන විස්සුතං;
රට්ඨං පබ්බතරට්ඨන්ති, දස්සනෙය්‍යං මනොරමං.

ධම්මකොණ්ඩවිභයං තත්ථ, නගරං අත්ථි සොහනං;
තමිහි යාතෙ මනුස්සානං, භාසා එව ගිනිච්චයං.

“ගිනි ගිනි ගිනියො”ති-ආදිනා පවදෙ වීදු;
පදමාලං යථා අග්ගි-සද්දස්සෙව සුමෙධසො.

ඉති අලාබ්‍ර ලාබ්‍රසද්දා විය අග්ගිනි ගිනිසද්දාපි භගවතො පාවනෙ දිස්සන්තීති වෙදිතබ්බා. යථා පන අග්ගිනිසද්දස්ස සබ්බාසු විභත්තීසු ද්වීසු වචනෙසු යොජෙතබ්බතා සිද්ධා, තථා ගිනිසද්දස්සපි සිද්ධාව හොති. තස්මාත්‍ර -

අග්ගිනි, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිනා, අග්ගිනීහි, අග්ගිනීහි. අග්ගිනිස්ස, අග්ගිනීනං. අග්ගිනිනා, අග්ගිනිස්මා, අග්ගිනිමිහා, අග්ගිනීහි, අග්ගිනීහි. අග්ගිනිස්ස, අග්ගිනීනං. අග්ගිනිස්මිං, අග්ගිනිමිහි, අග්ගිනීසු. හො අග්ගිනි, භවන්තො අග්ගිනී, භවන්තො අග්ගිනියො.

“ගිනි, ගිනි, ගිනියො. ගිනිං, ගිනි, ගිනියො, ගිනිනා”ති සබ්බං යොජෙතබ්බං. ඉති පාළිනසානුසාරෙන අග්ගිනි ගිනිසද්දානං නාමිකපදමාලා යොජිතා. අථ වා යථා සක්කටභාසායං සත්ව පද්ධස්වාමීනීති සඤ්ඤාගවසෙන චුත්තානං සද්දානං මාගධභාසං පත්වා සත්තවපද්ධමසුවාමීනීති නිස්සඤ්ඤාගවසෙන උච්චාරිතා පාළි දිස්සති “ත්වඤ්ච උත්තමසත්තවො”තිආදිනා, තථා සක්කටභාසායං අග්ගිනි සඤ්ඤාගවසෙන චුත්තස්ස මාගධභාසං පත්වා “අග්ගිනී”ති සඤ්ඤාගනකාරවසෙන උච්චාරිතා පාළි දිස්සති “අග්ගිනිං සම්පජ්ජලිතං පවිසන්තී”තිආදිකා. යථා ච වෙය්‍යාකරණෙහි සක්කටභාසාභූතො අග්ගිනිසද්දො සබ්බාසු විභත්තීසු තීසු වචනෙසු යොජියති, තථා මාගධභාසාභූතො අග්ගිනිසද්දොපි සබ්බාසු විභත්තීසු ද්වීසු වචනෙසු යොජෙතබ්බොව හොති, තස්මා සො ඉධම්හෙහි යොජියති, ගිනිසද්දොපි අග්ගිනිසද්දෙන සමානත්ථත්තා, ඊසකඤ්ච සරූපත්තා තථෙව යොජියතීති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ සියා - යදි අග්ගිනිසද්දො සබ්බෙසු විභත්තිවචනෙසු යොජෙතබ්බො, අථ කස්මා කච්චායනෙ “අග්ගිස්සිනී”ති ලක්ඛණෙන සිම්හි පරෙ අග්ගිසද්දන්තස්ස ඉතිආදෙසො දස්සිතොති? සච්චං, යථා නවක්ඛත්තුං යට්ඨෙත්වා කතෙකසෙසස්ස දසසද්දස්ස යොවචනමිහි නවාදෙසං කත්වා යොවචනස්ස උත්ථාදෙසං කස්මා “නචුතී”ති රූපෙ නිප්ඵන්තො පුන “නචුතී”ති පකතිං යට්ඨෙත්වා තතො නංවචනං කත්වා “නචුතීන”න්ති රූපං නිප්ඵාදිතං. ඉත්ථිලිඬිගෙ පන නාදිඵකවචනානි කත්වා තෙසං යාආදෙසං කත්වා “නචුතියා”ති රූපං නිප්ඵාදිතං. තථා හි “ඡන්තචුතීනං පාසණ්ඩානං ධම්මානං පවරං යදිදං සුගතවිනයං නචුතියා භංසසහස්සෙහි පරිවුතො”තිආදීනි පයොගානි දිස්සන්ති. තථා සිම්හි අග්ගිනිසද්දන්තස්ස ඉතිආදෙසකරණවසෙන “අග්ගිනී”ති රූපෙ නිප්ඵන්තොපි පුන “අග්ගිනී”ති පකතිං යට්ඨෙත්වා තතො යොආනාදයො

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

විහත්තියො කත්වා “අග්ගිනි, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිං, අග්ගිනී, අග්ගිනියො. අග්ගිනිනා” තිආදිනි කථං න නිප්පජ්ජිස්සන්තීති සන්තිට්ඨානං කාතබ්බං.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තපුල්ලිඨගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තපුල්ලිඨගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භාවී ඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස අඤ්ඤාසඤ්ච තංසදිසානං නාමිකපදමාලාවිභාගං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා.

දණ්ඨි, දණ්ඨි, දණ්ඨිනො. දණ්ඨිං, දණ්ඨි, දණ්ඨිනො. දණ්ඨිනා, දණ්ඨිහි, දණ්ඨිහි. දණ්ඨිස්ස, දණ්ඨිනො, දණ්ඨිනං. දණ්ඨිනා, දණ්ඨිහි, දණ්ඨිහි. දණ්ඨිස්ස, දණ්ඨිනො, දණ්ඨිනං. දණ්ඨිස්මිං, දණ්ඨිමිහි, දණ්ඨිසු. භො දණ්ඨි, භො දණ්ඨි, භවන්තො දණ්ඨිනො. යමකමභාටෙරමතං.

එත්ථ කිඤ්චාපි “දණ්ඨින”න්ති උපයොගෙකච්චනඤ්ච “දණ්ඨිස්මා, දණ්ඨිමිහා”ති නිස්සක්කච්චනඤ්ච “දණ්ඨිනී”ති භූමිමෙකච්චනඤ්ච නාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසස්ස පයොගස්ස දස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව.

“භණ් සම්ම අනුඤ්ඤාතො, අත්ථං ධම්මඤ්ච කෙවලං;
සන්ති හි දහරා පක්ඛි, පඤ්ඤවන්තො ජුතින්ධරා”ති

පාළියං “පක්ඛි”ඉති පච්චත්තබ්බච්චනස්ස දස්සනතො පන “දණ්ඨි”ඉති පච්චත්තොපයොගබ්බච්චනානි චුත්තානීති දට්ඨබ්බං.

භාවී, භාවී, භාවිනො. භාවිං, භාවිනං, භාවී, භාවිනො. භාවිනා, භාවීහි, භාවීහි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවිනං. භාවිනා, භාවිස්මා, භාවිමිහා, භාවීහි, භාවීහි. භාවිස්ස, භාවිනො, භාවිනං. (භාවිනි) භාවිස්මිං, භාවිමිහි, භාවීසු. භො භාවී, භො භාවී, භවන්තො භාවිනො.

එවං විභාවී සම්භාවී, පරිභාවී ධජී ගණි;
සුඛි රොගී සසී කුට්ඨි, මකුට්ඨි කුසලී බලී.

ජට්ඨි යොගී කරී යානී, තොමරී මුසලී එලී;
දන්තී මන්තී සුඛි මෙධි, භාගී භොගී නඛි සිඛි.

ධම්මි සඛිසී ඤාණී අත්ථි, හත්ථි චක්ඛි පක්ඛි දාඨි;
රට්ඨි ඡත්තී මාලී චම්මි, වාරි වාගී කාමී සාමී.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

මල්ලකාරී පාපකාරී, සත්තුසාතී දීඝජීවී;
ධම්මවාදී සිහනාදී, භූමිසායී සිසයායී.

වජ්ජදස්සී ව පාණී ව, යසස්සිච්චාදයොපි ව;
එතෙසං කොචි හෙදො තු, එකදෙසෙන වුවුවතෙ.

ඊකාරන්තපුල්ලිඬගපදෙසු හි “වජ්ජදස්සී, පාණී” ඉච්චෙවමාදීනං
උපයොගභූමිමවචනට්ඨානෙ “වජ්ජදස්සීනං, පාණීනෙ” තිආදීනිපි රූපානි
භවන්ති. එත්ථ ව –

“නිධිනංව පවත්තාරං, යං පස්සෙ වජ්ජදස්සීනං;
එවං ජරා ව මච්ච ව, අධිවත්තන්ති පාණීනෙ.

සමුපගච්ඡති සසිති ගගනතලං.

උපහච්ච මනං මජ්ඣො, මාතඬගස්මිං යසස්සිනෙ;
උච්ඡින්නො සහ රට්ඨෙන, මජ්ඣාරඤ්ඤං තදා අහු.

සුසුඛං වත ජීවාම, වෙරිනෙසු අවෙරිනො” ති

එවමාදයො පයොගා වෙදිතබ්බා, අයං නයො දණ්ඩිපදාදීසුපි ලබ්භතෙව
සමානගතිකත්තා දණ්ඩිපදාදීනං වජ්ජදස්සීපදාදීහි. තස්මා උපයොගට්ඨානෙ
“දණ්ඩිං, දණ්ඩිනං, දණ්ඩිනො, දණ්ඩිනෙ” ති යොජෙතබ්බං. භූමිමට්ඨානෙ
“දණ්ඩිස්මිං, දණ්ඩිමිහි, දණ්ඩිනි, දණ්ඩිනෙ, දණ්ඩිසු, දණ්ඩිනෙසු” ති
යොජෙතබ්බං. එස නයො ගාමණී සෙනානීඉච්චාදීනි වජ්ජෙත්වා යථාරහං
ඊකාරන්තපුල්ලිඬගෙසු නෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඊකාරන්තපුල්ලිඬගානං පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං ඊකාරන්තපුල්ලිඬගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූධාතුමයානං උකාරන්තපුල්ලිඬගානං අප්පසිද්ධත්තා අඤ්ඤාසං
උකාරන්තපුල්ලිඬගානං වසෙන පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං සුරෙස්සාම.
කතමානි තානි? “හික්ඛු හෙතු සෙතු කෙතු රාහු භාණු බාණු සඬකු උච්ඡු වෙළු
මච්චු ජන්තු සින්ඬු බන්ඬු රුරු නෙරු සත්තු බබ්බු පටු බින්දු ගරු” ඉච්චාදීනි.

හික්ඛු, හික්ඛු, හික්ඛවො. හික්ඛුං, හික්ඛු, හික්ඛවො. හික්ඛුනා, හික්ඛුහි,
හික්ඛුහි. හික්ඛුස්ස, හික්ඛුනො, හික්ඛුනං. හික්ඛුනා, හික්ඛුස්මා, හික්ඛුමිහා,

හික්ඛුහි, හික්ඛුහි. හික්ඛුස්ස, හික්ඛුනො, හික්ඛුනං. හික්ඛුස්මිං, හික්ඛුමහි,
හික්ඛුසු. හො හික්ඛු, භවන්තො හික්ඛු, හික්ඛවෙ, හික්ඛවො. හික්ඛුආදීනි
අඤ්ඤානි ච තංසදිසානි එවං ඤෙය්‍යානි.

අයම්පි පනෙත්ථ විසෙසො ඤෙය්‍යො — හෙතු, හෙතු, හෙතුයො, හෙතවො.
හෙතුං, හෙතු, හෙතුයො, හෙතවො. හො හෙතු, භවන්තො හෙතු, හෙතවෙ,
හෙතවො. සෙසං හික්ඛුසමං.

අථ වා “හෙතුයා”තිආදීනං දස්සනතො “ධෙනුයා”ති ඉත්ථිලිඬගරුපෙන
සදිසං “හෙතුයා”ති පුල්ලිඬගරුපම්පි සත්තම්ඨානෙ ඉව්ඡිතබ්බං. කානිචි හි
පුල්ලිඬගරුපානි කෙහිචි ඉත්ථිලිඬගරුපෙහි සදිසානි භවන්ති. තං යථා?
“උට්ඨෙහි කත්තෙ තරමානො. එහි බාලෙබ්බාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං.
භාතරා මාතරා අධිපතියා රත්තියා හෙතුයො ධෙනුයො මත්තා පෙත්තා”ති එවං
නායදස්සනෙන “හෙතුයා තීණි. අධිපතියා සත්ත. උට්ඨෙහි කත්තෙ”තිආදීසු
ලිඬගවිපල්ලාසචිත්තා න උප්පාදෙතබ්බා.

ජන්තු, ජන්තු, ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. ජන්තුං, ජන්තු,
ජන්තුයො, ජන්තුනො, ජන්තවො. හො ජන්තු, භවන්තො ජන්තු, ජන්තවෙ
ජන්තවො. සෙසං හික්ඛුසමං.

ගරු, ගරු, ගරවො, ගරුනො. ගරුං, ගරු, ගරවො, ගරුනො. හො ගරු,
භවන්තො ගරු, ගරවො, ගරුනො. සෙසං හික්ඛුසමං. එත්ථ පන “භත්තු ච
ගරුනො සබ්බෙ, පටිපුපෙති පණ්ඩිතා”තිපාළිනිදස්සනං. තත්‍ර “හික්ඛවෙ”ති
ආමන්තනපදං චුණ්ණියපදෙස්වෙව දිස්සති, න ගාථාසු. “හික්ඛවො”ති
පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිස්සති, න චුණ්ණියපදෙසු, අපිච “හික්ඛවෙ”ති
ආමන්තනපදං සාවකස්ස හික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙයෙව දිස්සති,
න අසන්ධිවිසයෙ, බුද්ධස්ස පන හික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං සන්ධිවිසයෙපි
අසන්ධිවිසයෙපි දිස්සති. “හික්ඛවො”ති ආමන්තනපදං බුද්ධස්ස හික්ඛුනං
ආමන්තනපාළියං ගාථාසු ච දිස්සති, චුණ්ණියපදෙසු ච සන්ධිවිසයෙයෙව
දිස්සති. සාවකස්ස පන හික්ඛුනං ආමන්තනපාළියං න දිස්සතීති අයං ද්විත්තං
විසෙසො දට්ඨබ්බො. තථා හි “එවඤ්ච පන හික්ඛවෙ ඉමං සික්ඛාපදං
උද්දිසෙය්‍යාථා”තිආදීසු “හික්ඛවෙ”ති පදං චුණ්ණියපදෙස්වෙව දිට්ඨං.
“හික්ඛවො තිසතා ඉමෙ, යාවන්ති පඤ්ඤාප්පිකතා”තිආදීසු “හික්ඛවො”ති
පච්චත්තපදං ගාථාසුයෙව දිට්ඨං. “ආයස්මා සාරිපුත්තො හික්ඛු ආමන්තෙසි
ආවුසො හික්ඛවෙ”ති එවමාදීසු සාවකස්ස හික්ඛුනං ආමන්තනපාළියු
සන්ධිවිසයෙයෙව “හික්ඛවෙ”ති පදං දිට්ඨං. “හික්ඛු ආමන්තෙසි
සොතුකාමත්ථ හික්ඛවෙ”ති “ඉධ හික්ඛවෙ හික්ඛු”තිආදීසු පන බුද්ධස්ස
හික්ඛුනං ආමන්තනපාළියු සන්ධිවිසයාවිසයෙසු “හික්ඛවෙ”ති පදං දිට්ඨං.

“අරඤ්ඤෙ රුක්ඛමුලෙ වා, සුඤ්ඤාගාරෙව භික්ඛවො”ති “තත්ත ඛො භගවා භික්ඛු ආමන්තෙසි භික්ඛවො”ති එවමාදීසු බුද්ධස්ස භික්ඛුනං ආමන්තනපාළීසු “භික්ඛවො”ති ආමන්තනපදං ගාථාසු ච දිට්ඨං, වුණ්ණියපදෙසු ච සන්ධිවිසයෙයෙව දිට්ඨං. ඉච්චෙවං -

වුණ්ණියෙව පදෙ දිට්ඨං, “භික්ඛවෙ”ති පදං ද්විධා;
යතො පවත්තතෙ සන්ධි-විසයාවිසයෙසු තං.

“භික්ඛවො”ති පදං දිට්ඨං, ගාථායඤ්ඤෙව වුණ්ණියෙ;
පදස්මිම්පි ච සන්ධිස්ස, විසයෙවාති නිද්දිසෙති.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තපුල්ලිඨගානං පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තනාපකතිකං උකාරන්තපුල්ලිඨගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි පන සයම්භූඉච්චෙනස්ස පකතිරූපස්ස තංසදිසානඤ්ඤා නාමිකපදමාලං
කථයාම -

සයම්භූ, සයම්භූ, සයම්භූවො. සයම්භූං, සයම්භූ, සයම්භූවො. සයම්භූනා,
සයම්භූහි, සයම්භූහි. සයම්භූස්ස, සයම්භූනො, සයම්භූනං. සයම්භූනා,
සයම්භූස්මා, සයම්භූමිහා, සයම්භූහි, සයම්භූහි. සයම්භූස්ස, සයම්භූනො,
සයම්භූනං. සයම්භූස්මිං, සයම්භූමිහි, සයම්භූසු. හො සයම්භූ, හො සයම්භූ,
භවන්තො සයම්භූ, සයම්භූවො. එවං පභූ අභිභූවිභූ ඉච්චාදීනිපි.

සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤානො. සබ්බඤ්ඤං, සබ්බඤ්ඤා,
සබ්බඤ්ඤානො. හො සබ්බඤ්ඤා, භවන්තො සබ්බඤ්ඤා, සබ්බඤ්ඤානො,
සෙසාසු විහත්තිසු පදානි භික්ඛුසදිසානි භවන්ති, එවං විදු විඤ්ඤා කතඤ්ඤා
මග්ගඤ්ඤා ධම්මඤ්ඤා අත්ථඤ්ඤා කාලඤ්ඤා රත්තඤ්ඤා මත්තඤ්ඤා වදඤ්ඤා
අවදඤ්ඤා ඉච්චාදීනි.

තත්ත “යෙ ච ලද්ධා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤා විතමච්ඡරා”ති එත්ථ
“වදඤ්ඤා”ති පච්චත්තබ්බවචනස්ස දස්සනතො සයම්භූ සබ්බඤ්ඤා
ඉච්චාදීනම්පි පච්චත්තොපයොගබ්බවචනත්තං ගහෙතබ්බං. අපිච “විදු,
විඤ්ඤා”තිආදීසු “පරචිත්තවිදුනි”ති ඉත්ථිලිඨගදස්සනතො ඉත්ථිලිඨගෙ
චත්තබ්බෙ “විදුනි, විදුනි, විදුනියො. විදුනිං, විදුනි, විදුනියො. විදුනියා”ති
ඉත්ථිනෙයෙන පදමාලා කාතබ්බා. තථා “විඤ්ඤා පටිබලා සුභාසිතදුබ්භාසිතං
දුට්ඨුල්ලාදුට්ඨුල්ලං ආජානිතු”න්ති එත්ථ “විඤ්ඤා”ති ඉත්ථිලිඨගදස්සනතො
“කොධනා අකතඤ්ඤා ච, පිසුණා මිත්තහෙදිකා”ති එත්ථ ච “අකතඤ්ඤා”ති

ඉත්ථිලිඛගදස්සනතොපි “විඤ්ඤා, විඤ්ඤා, විඤ්ඤායො. විඤ්ඤං, විඤ්ඤා, විඤ්ඤායො. විඤ්ඤායා”ති ච “කතඤ්ඤා, කතඤ්ඤා, කතඤ්ඤායො. කතඤ්ඤං, කතඤ්ඤා, කතඤ්ඤායො, කතඤ්ඤායාති ච ජම්බුනායෙන පදමාලා කාතබ්බා. එවං “මග්ගඤ්ඤා, ධම්මඤ්ඤා”ඉච්චාදීසුපි. “සයම්භු”ති පදෙ පන “සයම්භු ඤාණං ගොත්‍රභු චිත්ත”න්ති දස්සනතො නපුංසකලිඛගත්තෙ චත්තබ්බෙ “සයම්භු, සයම්භු, සයම්භුනි. සයම්භුං, සයම්භු, සයම්භුනී”ති නපුංසක ආයුනායොපි ගහෙතබ්බො. එස නයො සෙසෙසුපි යථාරහං ගහෙතබ්බො.

සච්චිච්ඡයොයං ඌකාරන්තපුල්ලිඛගානං පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඌකාරන්තතාපකතිකං ඌකාරන්තපුල්ලිඛගං නිට්ඨිතං.

ඉති සබ්බථාපි පුල්ලිඛගානං පකතිරූපස්ස

නාමිකපදමාලාවිභාගො සමත්තො.

යස්මා පනායං සමත්තොපි පාවචනාදීසු යං යං යානං සොතුනං සම්මුය්හනට්ඨානං දිස්සති, තත්ථ තත්ථ සොතුනමනුග්ගහාය චොදනාසොධනාවසෙන සංසයං සමුග්ගාටෙත්වා පුන චත්තබ්බො හොති, තස්මා කිඤ්චි පදෙසමෙත්ථ කථයාම.

යං කිර හො පාළියං “සඤ්ඤාතෙ බ්‍රහ්මචාරයො, අපචෙ බ්‍රහ්මචාරයො”ති ච රූපං ඉකාරන්තස්ස අග්ගිසද්දස්ස “අග්ගයො”ති රූපමිව චුත්තං, තං තථා අචත්වා ඊකාරන්තස්ස දණ්ඩිසද්දස්ස “දණ්ඩිනො”ති රූපමිව “බ්‍රහ්මචාරිනො”ඉච්චෙව චත්තබ්බන්ති? සච්චං, තත්ථ “බ්‍රහ්මං චරතීති බ්‍රහ්මචාරි යථා මුනාතීති මුනී”ති එවං ඉකාරන්තවසෙන ඉච්ඡිතත්තා. “මුනායො අග්ගයො”ති රූපානි විය “බ්‍රහ්මචාරයො”ති රූපං භවති. අඤ්ඤත්ථ පන “බ්‍රහ්මං චරණසිලොති බ්‍රහ්මචාරී, යථා දුක්කටං කම්මං කරණසිලොති දුක්කටකම්මකාරී”ති එවං තස්සිලත්ථං ගහෙත්වා ඊකාරන්තවසෙන ගහණෙ “දුක්කටකම්මකාරිනො”ති රූපමිව “දණ්ඩො අස්ස අත්ථිති දණ්ඩි”ති ඊකාරන්තස්ස සද්දස්ස “දණ්ඩිනො”ති රූපමිව ච “බ්‍රහ්මචාරිනො”ති රූපං භවති. තථා හි “ඉමෙ හි නාම ධම්මචාරිනො සමචාරිනො බ්‍රහ්මචාරිනො සච්චවාදිනො සීලවත්තො කල්‍යාණධම්මා පටිජානිස්සන්ති”ති පාළි දිස්සති. එවං ඉකාරන්තවසෙන “බ්‍රහ්මචාරයො”ති පච්චත්තොපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපං යුජ්ජති, පුන ඊකාරන්තවසෙන “බ්‍රහ්මචාරිනො”ති පච්චත්තොපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපමිපි යුජ්ජති, තස්මා

“බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරයො”ති අග්ගිනියෙන, “බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරී, බ්‍රහ්මචාරිනො”ති දණ්ඩිනියෙන ච පදමාලා ගහෙනබ්බං.

යං පන ආයස්මා බුද්ධසොසො “යථා සොහන්ති යතිනො, සීලභූසනභූසිතා”ති එත්ථ යතිසද්දස්ස ඉකාරන්තස්ස අග්ගිසද්දස්ස “අග්ගියො”ති රූපං විය “යතයො”ති රූපං අචත්ථා කස්මා ඊකාරන්තස්ස දණ්ඩිසද්දස්ස “දණ්ඩිනො”ති රූපං විය “යතිනො”ති රූපං දස්සෙති. නත්ථෙසා පමාදලොඛා විය දිස්සති. යථා හි “කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා සිවයො දෙව තෙ කුද්ධා”ති පාළිගතියා උපපරික්ඛියමානාය “යතයො”ති රූපෙනෙව භවිතබ්බං ඉකාරන්තත්තාති? නායං පමාදලොඛා. “චදනසීලො වාදී”ති එත්ථ විය තස්සීලත්ථං ගහෙත්ථා ඊකාරන්තවසෙන යොජනෙ නිද්දොසත්තා, තස්මා “යතනසීලො යති”ති එවං තස්සීලත්ථං චෙතසි සන්නිධාය ඊකාරන්තවසෙන “යතිනො”ති සම්පදානසාමීනමෙකචචනසදිසං පච්චත්තබ්‍රවචනරූපං භදන්තෙන බුද්ධසොසෙන දස්සිතන්ති දට්ඨබ්බං. උපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපමපි තාදිසමෙව.

යත්ථ පන තස්සීලත්ථං අග්ගහෙත්ථා “යො මුනාති උභො ලොකෙ, මුනි තෙන පච්චිවති”ති එත්ථ විය “යතති වීරියං කරොතීති යති”ති කත්තුකාරකවසෙන ඉකාරන්තභාවො ගය්හති. තත්ථ “මුනයො මණයො සිවයො”ති යොකාරන්තරූපානි විය “යතයො”ති යොකාරන්තං පච්චත්තබ්‍රවචනරූපඤ්ච උපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපඤ්ච භවති, එවං ඊකාරන්තපුල්ලිඨගානං තීසු යානෙසු යොකාරන්තානෙව රූපානි භවන්තීති දට්ඨබ්බං.

යදි එවං ඉකාරන්තපුල්ලිඨගානං සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨිමිච්ඡාදිට්ඨිවජීරබුද්ධි සද්දාදී කථන්ති? එතෙසං පන ඉකාරන්තවසෙන නිද්දිට්ඨානමපි සමාසපදත්තා අග්ගිනියෙ අට්ඨත්ථා යථාසම්භවං දණ්ඩිනියෙ තිට්ඨනතො නොකාරන්තානෙව රූපානි. තථා හි “අසාරෙ සාරමතිනො”ති නොකාරන්තපච්චත්තබ්‍රවචනපාළි දිස්සති, උපයොගාලපනබ්‍රවචනරූපමපි තාදිසමෙව දට්ඨබ්බං. නනු ච භො කච්චායනප්පකරණෙ “අත්ථෙවි විසාරදමතයො”ති එත්ථ සමාසපදස්ස ඉකාරන්තපුල්ලිඨගස්ස යොකාරන්තස්ස පච්චත්තබ්‍රවචනපාදස්ස දස්සනතො සාරමතිසද්දාදීනමපි “විසාරදමතයො”ති රූපෙන විය යොකාරන්තෙහි රූපෙහි භවිතබ්බන්ති? නපි භවිතබ්බං බුද්ධච්චනෙ සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඨගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසස්ස රූපස්ස අදස්සනතොති.

නනු ව හො බුද්ධවචනෙ “පඤ්චිමෙ ගහපතයො ආනිසංසා. තෙ භොන්ති ජානිපතයො, අඤ්ඤමඤ්ඤං පියංවදා”ති සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඬගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසානි යොකාරන්තානි රූපානි දිස්සන්ති. එවං සන්නෙ කස්මා “බුද්ධවචනෙ සමාසපදානං ඉකාරන්තපුල්ලිඬගානං “විසාරදමතයො”ති රූපසදිසස්ස යොකාරන්තස්ස රූපස්ස අදස්සනතො”ති චුත්තන්ති? එත්ථ චුච්චනෙ – විසදිසත්තං පටිච්ච. ගහපතිසද්දාදීසු හි යස්මා පතිසද්දො සභාවෙනෙව පුල්ලිඬගො, න තු සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඬගපකතිකො හුත්වා පච්ඡා පුල්ලිඬගභාවං පත්තො, තස්මා ඊදිසෙසු යානෙසු “ගහපතයො, ජානිපතයො”ති යොකාරන්තානි, “සෙනාපතයො, සෙනාපතිතො”ති යො නොකාරන්තානි ව පච්චත්තොපයොගාලපනබ්භුවචනරූපානි භවන්ති. තථා හි “තත්තකා සෙනාපතිතො”ති අට්ඨකථාපායො දිස්සති. යස්මා පන සාරමති සුද්ධදිට්ඨිසම්මාදිට්ඨි මිච්ඡාදිට්ඨි වජිරබුද්ධි සද්දාදීසු මතිදිට්ඨිසද්දාදයො සමාසතො පුබ්බෙ ඉත්ථිලිඬගපකතිකා හුත්වා පච්ඡා බ්භුබ්බිහිසමාසවසෙන පුල්ලිඬගභාවප්පත්තා, තස්මා ඊදිසෙසු යානෙසු “සාරමතිතො සුද්ධදිට්ඨිතො සම්මාදිට්ඨිතො මිච්ඡාදිට්ඨිතො වජිරබුද්ධිතො”ති ආදීනි’නොකාරන්තානියෙව පච්චත්තොපයොගාලපනබ්භුවචනරූපානි භවන්ති, සම්පදානසාමීනමෙකවචනෙහි සදිසානීති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

සෙට්ඨි සාරථිවක්කවත්තිසාමීඉච්චෙනෙසු කථන්ති? එත්ථ පන අයං විසෙසො වෙදිතබ්බො – කත්ථවි පායෙ “සෙට්ඨි සාරථි වක්කවත්ති සාමී”ති අන්තක්ඛරස්ස දිසත්තං දිස්සති, කත්ථවි පන “සෙට්ඨි සාරථි වක්කවත්ති සාමී”ඉති අන්තක්ඛරස්ස රස්සත්තං දිස්සති. කිඤ්චාපි රස්සත්තමෙනෙසං දිස්සති, තථාපි තත්ථ තත්ථ පච්චත්තවචනාදිභාවෙන “සෙට්ඨිතො සාරථිතො”ති ආදිපයොගදස්සනතො රස්සං කත්වා එතානි උච්චාරියන්තීති ඤායති, තස්මා එවං නිබ්බවනත්ථො ගහෙනබ්බො – සෙට්ඨං ධනසාරං, යානන්තරං වා අස්ස අත්ථිති සෙට්ඨි. අස්සදම්මාදයො සාරණසිලොති සාරථි. වක්කං පවත්තනසිලොති වක්කවත්ති. සං එතස්ස අත්ථිති සාමීති. අස්සත්ථිකතස්සිලත්ථසද්දා හි නොකාරන්තරූපවසෙන සමානගතිකා භවන්ති යථා “දණ්ඩිතො භූමිසායිතො”ති. අපරොපි නිබ්බවනත්ථො ඊකාරන්තවසෙන අස්සදම්මාදයො සාරෙතීති සාරථි. තථා හි “පුරිසදම්මෙ සාරෙතීති පුරිසදම්මසාරථි”ති චුත්තං. වක්කං වත්තෙතීති වක්කවත්ති. එවං කත්තුකාරකවසෙන ඊකාරන්තත්තං ගහෙත්වා කත්ථවි ලබ්භමානමපි ඉකාරන්තත්තං අනපෙක්ඛිත්වා බුද්ධවචනානුරූපෙන “සාරථිතො වක්කවත්තිතො”ති ආදීනි නොකාරන්තරූපානි ගහෙත්වා දණ්ඩිතයෙන යොජෙතබ්බානි “දණ්ඩිති”ති ආදිකං වජ්ජිතබ්බං වජ්ජෙත්වා. එවං

“සෙට්ඨිනො සාරථිනො චක්කවත්තිනො සාමිනො” තිආදීති නොකාරන්තානියෙව රූපානි ඤෙය්‍යානි.

අනු කිඤ්චි පයොගං නිදස්සනමත්තං කථයාම. “තාත තයො සෙට්ඨිනො අම්භාකං බහුපකාරා”ති ච “තෙ කතහත්තකිච්චා ‘මහාසෙට්ඨිනො මයං ගමිස්සාමා’ති වදිංසු”ති ච “සාරථිනො ආභංසු”ති ච “ද්වෙ චක්කවත්තිනො”ති ච එවමාදීති. තත්ථ කිඤ්චාපි කත්ථවි “සෙට්ඨි සාරථි” ඉච්චාදි රස්සත්තපායො දිස්සති, තථාපි සො සභාවෙන රස්සත්තභාවො පායො න භොති, දීඝස්ස රස්සත්තකරණපායොති වෙදිතබ්බො. පදමාලා චස්ස චූත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

මහෙසීති එත්ථ කථන්ති? “මහෙසී”ති එත්ථ කිඤ්චාපි මහෙසීසද්දො ඊකාරන්තවසෙන නිද්දිසියති, තථාපි ඉසිසද්දෙන සමානගතිකත්තා ඉසිසද්දස්ස අග්ගිසද්දෙන සමානපදමාලත්තා අග්ගිනයෙන පදමාලා කාතබ්බා. නනු ච භො එත්ථ තස්සිලත්ථො දිස්සති “මහත්තෙ සිලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසනසිලොති මහෙසී”ති, තස්මා “භූමිසායී”ති පදස්ස විය දණ්ඩිනයෙනෙව පදමාලා කාතබ්බාති? න කාතබ්බා තස්සිලත්ථස්ස අසම්භවතො. ඉමස්ස හි “මහත්තෙ සිලක්ඛන්ධාදයො ධම්මෙ එසි ගවෙසි එසිත්වා යිතොති මහෙසී”ති අතස්සිලත්ථො එව යුජ්ජති. කතකරණියෙසු බුද්ධාදිසු අරියෙසු පචත්තනාමත්තා. ඉසිසද්දෙන වායං සද්දො ඊසකං සමානො කෙවලං සමාසපරියොසානෙ දිඝවසෙන උච්චාරියති, රස්සවසෙන පන “මහා ඉසි මහෙසී”ති සන්ධිවිග්ගහො. යස්මා රස්සත්තං ගහෙත්වා තස්ස පදමාලාකරණං යුජ්ජති, තස්මා “සඬිගායිංසු මහෙසයො”ති ඉකාරන්තරූපං දිස්සති. න හි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධච්චනෙ කත්ථවිපි චතුත්ථිජට්ඨෙකච්චනරූපං විය “මහෙසීනො”ති පච්චත්තොපයොගාලපනබහුවචනරූපං දිස්සති. තස්මා ඊකාරන්තවසෙන උච්චාරිතස්සපි සතො රස්සවසෙන උච්චාරිතස්ස විය “මහෙසී, මහෙසී, මහෙසයො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසයො. මහෙසීනා”ති පදමාලා කාතබ්බා. අපිච මහෙසීසද්දො යත්ථ රාජග්ගුබ්බරිවාචකො, තත්ථ ඉත්ථිලිඬිගො භොති, තබ්බසෙන පන “මහෙසී, මහෙසී, මහෙසියො. මහෙසිං, මහෙසී, මහෙසියො. මහෙසියා”ති ච චක්ඛමානඉත්ථිනයෙන පදමාලා කාතබ්බා. හත්ථිසද්දෙ කථන්ති? හත්ථිසද්දස්ස පන හත්ථො අස්ස අත්ථිති එවං ඊකාරන්තවසෙන ගහණෙ “හත්ථිනො”ති රූපං භවති. තථා හි “චනෙ හත්ථිනො”ති පයොගො දිස්සති. තස්සෙව තස්මිංයෙවත්ථෙ රස්සං කත්වා ගහණෙ “හත්ථයො”ති රූපං භවති. තථා හි –

“භංසා කොඤ්චා මයුරා ච, හත්ථයො පසදා මිගා;
සබ්බෙ සිහස්ස භායන්ති, නත්ථි කායස්මි තුල්‍යතා.

එවමෙව මනුස්සෙසු, දහරො වෙපි පඤ්ඤවා;

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

සොපි තත්ථ මහා හොති, නෙව බාලො සරිරවා”ති

ඉමස්මිං කෙළිසිලජාතකෙ “හත්ථයො”ති ආහච්චපදං දිස්සති. එවමස්ස දණ්ඩනයෙන ච අග්ගිනයෙන ච ද්විධා පදමාලා, වෙදිතබ්බා. ඉමිනා නයෙන අවුත්තෙසුපි යානෙසු පාළිනයානුරූපෙන පොරාණට්ඨකථානුරූපෙන ච පදමාලා යොජෙතබ්බා.

එත්තාවතා භූධාතුමයානං පුල්ලිඬිගානං නාමිකපදමාලා සද්ධිං ලිඬිගන්තරෙහි සද්දන්තරෙහි අත්ථන්තරෙහි ච නානප්පකාරතො දස්සිතා.

ඉමං සද්දනීතිං සුනිතිං විචිත්තං,
සපඤ්ඤෙහි සම්මා පරිපාලනීයං;
සදා සුට්ඨු චිත්තෙති වාචෙති යො සො,
නරො ඤාණචිත්ථිත්තනං යාති සෙට්ඨං.

ඉති නවඬිගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යප්පථගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සචිතිච්ඡයො නිග්ගහීතන්තාදිපුල්ලිඬිගානං

පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

සබ්බථාපි පුල්ලිඬිගං සමත්තං.

8. ඉත්ථිලිඬිගනාමිකපදමාලා

අථ ඉත්ථිලිඬිගෙසු ආකාරන්තස්ස භූධාතුමයස්ස පකතිරූපභූතස්ස භාවිකාසද්දස්ස නාමිකපදමාලායං වත්තබ්බායම්පි පසිද්ධස්ස තාව කඤ්ඤාසද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම -

කඤ්ඤා, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤං, කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාහි, කඤ්ඤාහි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤාහි, කඤ්ඤාහි. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤානං. කඤ්ඤාය, කඤ්ඤායං, කඤ්ඤාසු. මොති කඤ්ඤෙ, මොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො. අයම්මිභාකං රුචි.

එත්ථ “කඤ්ඤා”ති එකවචනබහුවචනවසෙන චුත්තං, නිරුත්තිපිටකෙ බහුවචනවසෙන චුත්තො නයො නත්ථි. තථා හි තත්ථ “සද්ධා තිට්ඨති, සද්ධායො තිට්ඨන්ති. සද්ධං පස්සති, සද්ධායො පස්සති”ති එත්තකමෙව චුත්තං, “සද්ධා”ති බහුවචනං න ආගතං. කිඤ්ඤාපි නාගතං, තථාපි “බාහා පග්ගස්ස පක්කන්ද්දං, සිව්කඤ්ඤා සමාගතා. අහෙනු අප්පච්චයා පුරිසස්ස සඤ්ඤා උප්පජ්ජන්තිපි නිරුජ්ඣන්තිපි”තිආදිපාළිදස්සනතො බාහාකඤ්ඤා සඤ්ඤාසද්දාදීනං බහුවචනතා ගහෙනබ්බා. චූළනිරුත්තියං “හොති කඤ්ඤෙ, හොති කඤ්ඤා”ති ද්වෙ එකවචනාති වත්ථා “හොතියො කඤ්ඤායො”ති එකං බහුවචනං චුත්තං. නිරුත්තිපිටකෙ පන “හොති සද්ධා”ති එකවචනං වත්ථා “හොතියො සද්ධායො”ති එකං බහුවචනං චුත්තං. මයං පනෙත්ථ “එහි බාලෙ බමාපෙහි, කුසරාජං මහබ්බලං. ඵස්සති වරවණ්ණාහෙ. එහි ගොධෙ නිවත්තස්ස”තිආදිපාළිදස්සනතො “හොති කඤ්ඤෙ, හොතියො කඤ්ඤා, කඤ්ඤායො”ති එවංපකාරානියෙව ආලපනෙකවචනබහුවචනාති ඉච්ඡාම. එත්ථ “හොති කඤ්ඤෙ”ති අයං නයො අම්මාදීසු මාතාදීසු ව න ලබ්භති.

භාවිකා, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකං, භාවිකා, භාවිකායො. භාවිකාය, භාවිකාහි, භාවිකාහි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකාහි, භාවිකාහි. භාවිකාය, භාවිකානං. භාවිකාය, භාවිකායං, භාවිකාසු. හොති භාවිකෙ, හොතියො භාවිකා, භාවිකායො.

එවං හෙට්ඨද්දිට්ඨානං සබ්බෙසං භූධාතුමයානං “භාවනා විභාවනා”ඉච්චෙවමාදීනංආකාරන්තපදානං අඤ්ඤෙසඤ්ඤාකාරන්තපදානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. එත්ථඤ්ඤාති ආකාරන්තපදාති නාම සද්ධාදීති.

සද්ධා මෙධා පඤ්ඤා විජ්ජා, චිත්තා මන්තා තණ්හා’හිජ්ඣා;
ඉච්ඡා පුච්ඡා ජායා මායා, මෙත්තා මත්තා සික්ඛා සඬ්ඛා.

ජඩ්ඝා බාහා ගීවා ජීවිහා, වාචා ඡායා ගඬ්ඣා නාචා;
නිද්දා කන්තා සාලා මාලා, වෙලා වීණා හික්ඛා ලාබා.

ගාථා සෙනා ලෙඛා’පෙක්ඛා, ආසා පූජා එසා කඬ්ඛා;
අඤ්ඤා මුද්දා බිඬ්ඛා හස්සා, හාසා කීලා සත්තා වෙතා.

පිපාසා වෙදනා සඤ්ඤා, වෙතනා තසිණා පජා;
දෙවතා වට්ටකා ගොධා, බලාකා වසුධා සහා.

උක්කා සෙථාලිකා සික්කා, සලාකා වාලිකා සිඛා;
කාරණා විසිඛා සාඛා, වචා වඤ්ඤා ජටා සටා.

පිළා සොණ්ඩා විතණ්ඩා ව, කරුණා වනිතා ලතා;
කලා නින්දා සුධා රාධා, වාසනා සිංසපා පපා.

පහා සීමා බමා එජා,
බත්තියා සක්බරා සුරා;
දොලා තුලා සිලා ලීලා,
ලාලෙ'ලා මෙබලා කලා.

වළවා සුණ්සා මුසා, මඤ්ජුසා සුලසා දිසා;
නාසා පුණ්හා ගුහා ඊහා, ලසිකා පරිසා නිසා;
මාතිකිව්වාදයො වෙව, භාවිකාපදසාදිසා.

අම්මන්තම්බා ව තාතා ව, කිඤ්චිදෙව සමා සියුං;
මාතා ධිතා පනත්තාදී, පුඨගෙව ඉතො සියුං.

පරිසාසද්දස්ස පන සත්තම්ඨානෙ “පරිසාය, පරිසායං, පරිසති, පරිසාසු”ති යොජෙතබ්බං “එකමිදං හො ගොතම සමයං තොදෙයාස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස පරිසති පරුපාරම්භං වත්තෙන්ති”ති පාළිදස්සනතො. අම්මාදීනං පන “අම්මා, අම්මා, අම්මායො”තිආදීනා කඤ්ඤානගෙන වත්වා අවසානෙ “හොති අම්ම, හොති අම්මා, හොතියො අම්මා, අම්මායො”තිආදීනා යොජෙතබ්බං.

මාතා, මාතා, මාතරො. මාතරං, මාතරො. මාතරා, මාතුයා, මත්තා, මාතුහි, මාතුහි. මාතු, මාතුයා, මත්තා, මාතරානං, මාතානං, මාතුනං. මාතරා, මාතුයා, මත්තා, මාතුහි, මාතුහි. මාතු, මාතුයා, මත්තා, මාතරානං, මාතානං, මාතුනං. මාතරී, මාතුයා, මත්තා, මාතුයං, මත්තං, මාතුසු. හොති මාතා, හොතියො මාතා, මාතරො.

එත්ථ පන යස්මා පාළියං ඉත්ථිලිඬිගානං සකාරන්තානි රූපානි එහි එහි එසුකාරන්තාදීනි ව එනන්තාදීනි ව න දිස්සන්ති, තස්මා කෙහිවි වුත්තානිපි “මාතුස්ස මාතරෙහි”තිආදීනි න වුත්තානි, එස නයො ඉතරෙසුපි. “යංකිඤ්චිත්ථිකතං පුඤ්ඤං, මය්හඤ්ච මාතුයා ව තෙ. අනුඤ්ඤාතො අහං මත්තා”ති පාළිදස්සනතො පන කරුණසම්පදානනිස්සක්කසාම්භුම්මවචනට්ඨානෙ “මාතුයා, මත්තා”ති ව වුත්තං ඉත්ථිලිඬිගට්ඨානෙ සමානගතිකත්තා තෙසං වචනානං. තථා හි උම්මාදන්තිජාතකෙ “මත්තා”ති පදං පඤ්චමීතතියෙකවචනවසෙන ආගතං, යථා පන “බත්තියා”ති පදං මජ්ඣසරලොපවසෙන “මත්තා”ති භවති, තථා “මාතුයා මාතුය”න්ති ව පදං “මත්තා, මත්ත”න්ති භවති, අයං නයො ධිතුසද්දාදීසු න ලබ්භති.

ධිතා, ධිතා, ධිතරො. ධිතං, ධිතරං, ධිතරො. ධිතුයා, ධිතුහි, ධිතුහි. ධිතු,
ධිතුයා, ධිතරානං, ධිතානං, ධිතුනං. ධිතරා, ධිතුයා, ධිතුහි, ධිතුහි. ධිතු, ධිතුයා,
ධිතරානං, ධිතානං, ධිතුනං. ධිතරි, ධිතුයා, ධිතුයං, ධිතුසු. හොති ධිතු, හොති
ධිතා, හොතියො ධිතා, ධිතරො. එත්ථ පන.

“ජාලිං කණ්භාජිතං ධිතං, මද්දිදෙවිං පතිබ්බතං;
චජමානො න චිත්තෙසිං, බොධියායෙව කාරණා”ති

පාළියං “ධිත”න්ති දස්සනතො උපයොගවචනට්ඨානෙන “ධිත”න්ති චුත්තං,
තස්මා ඉදං සාරතො ගහෙනබ්බං, තථා පාළියං “අස්සමණි හොති
අසකායධිතරා”ති සමාසපදස්ස දස්සනතො තතියෙකවචනන්තපදසදිසං
“සෙට්ඨධිතරා”තිආදිකං පට්ඨමෙකවචනන්තමිපි සමාසපදං ගහෙනබ්බමෙව,
නිරුත්තිපිටකෙ පන “මාතා ධිතා”ති පදද්වයං සද්ධානායෙ පක්ඛිත්ත,
තමම්හෙහි “සද්ධායා”ති පදස්ස විය “මාතායා”තිආදීනං පාළිආදීසු බ්‍යාසෙ
අදස්සනතො විසුං ගහිතං සමාසෙයෙව හි ඊදිසිං සද්දගතිං පස්සාම “රාජමාතාය
රාජධිතාය සෙට්ඨධිතායා”ති. එවං කඤ්ඤානායොපි එකදෙසෙන ලබ්භති, තථා
“අච්ඡරියං නන්දමානෙ, අබ්භුතං නන්දමානෙ”ති පාළියං “නන්දමානෙ”ති
දස්සනතො “හොති රාජමානෙ, හොති රාජධිතෙ”ති එවමාදිනායොපි ලබ්භති,
තත්‍ර නන්දමානෙති නන්දස්ස මාතා නන්දමාතා, හොති නන්දමානෙ, එවං
සමාසෙයෙව ඊදිසි සද්දගති හොති, තස්මා සමාසපදත්තෙ “මාතු ධිතු
දුහිතු”ඉච්චෙනෙසං පකතිරූපානං ද්වෙ කොට්ඨාසා ගහෙනබ්බා පට්ඨං
දස්සිතරූපකොට්ඨාසො ව කඤ්ඤානායො රූපකොට්ඨාසො වාති. නත්තාදීනි
පදානි න කෙවලං පුල්ලිඬිගානියෙව හොත්ති, අථ බො ඉත්ථිලිඬිගානිපි. තථා හි
“විසාබ්‍ය නත්තා කාලඬිකතා හොති. චතස්සො මුසිකා ගාධං කත්තා, නො
වසිතා”තිආදීනි පයොගානි සාසනෙ දිස්සන්ති.

නත්තා, නත්තා, නත්තරො. නත්තං, නත්තරං, නත්තරො. නත්තරා,
නත්තුයා, නත්තුහි, නත්තුහි. නත්තු, නත්තුයා, නත්තරානං නත්තානං,
නත්තුනං. නත්තරා, නත්තුයා, නත්තුහි, නත්තුහි. නත්තු, නත්තුයා,
නත්තරානං, නත්තානං, නත්තුනං. නත්තරි, නත්තුයා, නත්තුයං, නත්තුසු.
හොති නත්ත, හොති නත්තා, හොතියො නත්තා, නත්තරො.

එවං “කත්තා වසිතා භාසිතා” ඉච්චාදීසුපි සමාසපදත්තෙ පන “රාජමාතාය
නන්දමානෙ”තිආදීනි විය “රාජනත්තාය, රාජනත්තෙ”තිආදීනි රූපානි
භවන්ති.

සවිනිච්ඡයොයං ආකාරන්තුකාරන්තිත්ථිලිඬිගානං පකතිරූපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ආකාරන්තුකාරන්තනාපකතිකං

ආකාරන්තිත්ථිලිඛිතං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූමිපදාදීනං නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා

—

රත්ති, රත්ති, රත්තියො. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො. රත්තියා, රත්තිහි,
රත්තිහි. රත්තියා, රත්තිනං. රත්තියා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රත්තිනං.
රත්තියා, රත්තියං, රත්තිසු. හොති රත්ති, හොතියො රත්තියො.
යමකමහාථෙරමතං.

“භූමි, භූමි, භූමියො. භූමිං, භූමි, භූමියො”ති සබ්බං නෙය්‍යං. එවං “භූති
සත්ති පත්ති චුත්ති මුත්ති කිත්ති ඛත්ති තිත්ති සිද්ධි ඉද්ධි වුද්ධි සුද්ධි බුද්ධි බොධි
පීති නන්දි මති අසනි වසනි සති ගති වුඩ්ඪි යුවති අභිගුලි බොන්දි දිට්ඨි තුට්ඨි
නාහි” ඉච්චාදීනම්පි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. අපිච “රතොයා අමොසා
ගච්ඡන්ති. දිවා ච රත්තො ච හරන්ති යෙ බලිං. න භූමායා චතුරභිගුලො. සෙති
භූමායා අනුත්ථුනං. භූමායා සො පතිතං පාසං. ගීවාය පටිමුඤ්චති. ඉමා ච නභොයා
සතරාජිවිත්තිතා. සතෙරතා විජ්ජුරිවජ්ජහාසරෙ”ති එවමාදීනං පයොගානං
දස්සනතො රත්ති භූමි නාහිසද්දාදීනං අයම්පි නාමිකපදමාලාවිසෙසො
වෙදිතබ්බො. කථං?

රත්ති, රත්ති, රත්තියො, රතොයා. රත්තිං, රත්ති, රත්තියො, රතොයා.
රත්තියා, රතොයා, රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රතොයා, රත්තිනං. රත්තියා, රතොයා,
රත්තිහි, රත්තිහි. රත්තියා, රතොයා, රත්තිනං. රත්තියා, රතොයා, රත්තියං රතොයං,
රත්තො, රත්තිසු. හොති රත්ති, හොතියො රත්ති, රත්තියො, රතොයා.

එත්ථ “රත්තො”ති රූපනයං වජ්ජෙත්වා “භූමි, භූමි, භූමියො, භූමොයා”ති
සබ්බං නෙය්‍යං.

නාහි, නාහි, නාහියො, නභොයා. නාහිං, නාහි, නාහියො, නභොයා. නාහියා,
නභොයා, නාහිහි, නාහිහි. නාහියා, නභොයා, නාහිනං. නාහියා, නභොයා, නාහිහි,
නාහිහි. නාහියා, නභොයා, නාහිනං. නාහියා, නභොයා, නාහියං, නභොයං, නාහිසු.
හොති නාහි, හොතියො නාහි, නාහියො, නභොයා.

බොධි, බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධිං, බොධියං, බොජ්ඣං,
බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො. බොධියා, බොජ්ඣො, බොධිහි, බොධිහි.
බොධියා, බොජ්ඣො, බොධිනං. බොධියා, බොජ්ඣො, බොධිහි, බොධිහි.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

බොධියා, බොජ්ඣා, බොධීනං. බොධියා, බොජ්ඣා, බොධියං, බොජ්ඣං,
බොධීසු. හොති බොධි, හොතියො බොධි, බොධියො, බොජ්ඣො.

එත්ථ පන “චූජ්ඣස්සු ජීන බොධියං. අඤ්ඤත්‍ර බොජ්ඣා තපසා”ති
විචිත්‍රපාලිනසදස්සනතො විචිත්‍රනයා නාමිකපදමාලා චුත්තා. සබ්බොපි වායං
න යො අඤ්ඤත්ථාපි යථාරහං යොජෙතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තිත්ථිලිඬිගානං පකතිරුපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉකාරන්තතාපකතිකං ඉකාරන්තිත්ථිලිඬිගං

නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූරිසද්දාදීනං නාමිකපදමාලං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං
කත්වා -

ඉත්ථි, ඉත්ථි, ඉත්ථියො. ඉත්ථිං, ඉත්ථි, ඉත්ථියො. ඉත්ථියා, ඉත්ථිහි,
ඉත්ථිහි. ඉත්ථියා, ඉත්ථිනං. ඉත්ථියා, ඉත්ථිහි, ඉත්ථිහි. ඉත්ථියා, ඉත්ථිනං.
ඉත්ථියා, ඉත්ථියං, ඉත්ථීසු. හොති ඉත්ථි, හොතියො ඉත්ථියො.
යමකමභාටෙරමතං.

“භූරි, භූරි, භූරියො. භූරිං, භූරි, භූරි යො”ති ඉත්ථියා සමං. එවං භූතී හොතී
විභාවතී ඉච්චාදීනං භූධාතුමයානං අඤ්ඤෙසඤ්ච ථිකාරන්තසද්දානං
නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. එත්ථඤ්ඤෙ ථිකාරන්තසද්දා නාම -

“මාතුලානී ච භගිනී, භික්ඛුනී සාමුගී අජී;
වාපි පොක්ඛරණි දෙවී, නාගී යක්ඛිනී රාජිනී.

දාසී ච බ්‍රාහ්මණී මුට්ඨ-ස්සතිනී සීසයායිනී;
සාකියානී”ති වාදීනී, පයොගානී භවන්ති හි.

තත්‍ර “පොක්ඛරණි දාසී, බ්‍රාහ්මණී”ච්චාදීනං ගති;
අඤ්ඤථාපි සියා ගාථා-චූණ්ණියෙසු යථාරහං.

“කුසාවතී”තිආදීනං, ගාථාස්ථෙව විසෙසතො;
රූපානි අඤ්ඤථා හොන්ති, එකවචනතො වදෙ.

“කාසී අවන්ති”ඉච්චාදී, බහුවචනතො වදෙ;
“චන්දවතී”තිආදීනී, පයොගස්සානුරූපතො.

තථා හි “පොක්ඛරඤ්ඤො සුමාපිතා. තා ච සත්තසතා හරියා, දාසො සත්තසතානි ච. දාරකෙ ච අහං නෙස්සං, බ්‍රාහ්මණො පරිවාරකෙ. නජ්ජො සන්දන්ති. නජ්ජා තෙරඤ්ජරාය තීරෙ. ලක්ඛො හව නිවෙසනං.

බාරාණසං මහාරාජ, කාකරාජා නිවාසකො;
අසීනියා සහස්සෙහි, සුපත්තො පරිවාරිතො.

රාජා යථා වෙස්සවණො නළිඤ්ඤ”න්ති

එවමාදීනං පාළීනං දස්සනතො පොක්ඛරණී ඉච්චාදීනං නාමිකපදමාලායො සවිසෙසා යොජෙතබ්බො. කථං? ‘පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණී, පොක්ඛරණියො, පොක්ඛරඤ්ඤො. පොක්ඛරණී’න්ති ආදීනා වත්ථා කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්චවනට්ඨානෙ “පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරඤ්ඤො”ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භූමිමචවනට්ඨානෙ පන “පොක්ඛරණියා, පොක්ඛරඤ්ඤො, පොක්ඛරණියං, පොක්ඛරඤ්ඤ”න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ ච පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. තථා “දාසී, දාසී, දාසියො, දාසො. දාසී, දාසියං, දාසී, දාසියො, දාසො”ති වත්ථා කරණවචනට්ඨානාදීසු “දාසියා, දාසො”ති එකවචනානි වත්තබ්බානි. භූමිමචවනට්ඨානෙ පන “දාසියා, දාසො, දාසියං, දාසො”න්ති ච එකවචනානි වත්තබ්බානි. සබ්බත්ථ පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. එත්ථ පන “යට්ඨියා පටිකොටෙති, සරෙ ජාතංව දාසියං. පුසිස්සාමි විමුත්තිය”න්ති පයොගානං දස්සනතො අංවචනස්ස යමාදෙසවසෙන “දාසිය”න්ති වුත්තං. තෙසු ච “සරෙ ජාතංව දාසිය”න්ති එත්ථ අංවචනස්ස යමාදෙසතො අඤ්ඤොපි සද්දනායො ලබ්භති. කථං? යථා දහරී එව “දහරියා”ති වුච්චති, එවං දාසී එව “දාසියා”ති.

එත්ථ පන “පස්සාමි වොහං දහරිං, කුමාරිං වාරුදස්සන”න්ති ච “යෙ තං ජිණ්ණස්ස පාදංසු, එවං දහරියං සති”න්ති ච පාළි නිදස්සනං, උපයොගවචනිචජාය “දාසිය”න්ති වුත්තං, ඉමස්මිං පනාධිප්පායෙ “දාසියා, දාසියා, දාසියායො. දාසියං, දාසියා, දාසියායො. දාසියායා”ති කඤ්ඤානයෙනෙව නාමිකපදමාලා හවති “කුමාරියා”ති සද්දස්සෙව. තථා හි “කුමාරියෙ උපසෙනියෙ”ති පාළි දිස්සති. තථා “පුප්ඵවතියා, පුප්ඵවතියං, පුප්ඵවතියාය, පුප්ඵවතියායං, හොති පුප්ඵවතියෙ”ති කඤ්ඤානයනිස්සිතෙන එකවචනනයෙන නාමිකපදමාලා හවති.

එත්ථ පන “අතීතෙ අයං බාරාණසී පුප්ඵවතියා නාම අහොසී. රාජාසී ලුද්දකම්මො, එකරාජා පුප්ඵවතියායං. උයාස්සු පුබ්බෙන පුප්ඵවතියායා”ති පාළි ච අට්ඨකථාපාඨො ච නිදස්සනං. අපරො නයො – “දාසියා දහරියා කුමාරියා”ති ආදීසු කකාරස්ස යකාරාදෙසොපි දට්ඨබ්බො. බ්‍රාහ්මණීසද්දස්ස තු

“බ්‍රාහ්මණී, බ්‍රාහ්මණී, බ්‍රාහ්මණියො, බ්‍රාහ්මණො. බ්‍රාහ්මණී” න්තිආදීනි වත්වා කරණවචනට්ඨානාදීසු “බ්‍රාහ්මණියා, බ්‍රාහ්මණො” ති එකවචනානි වත්තබ්බානි, සබ්බත්ථ ව පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. නදීසද්දස්ස “නදී, නදී, නදියො, නජ්ජො. නදි” න්තිආදීනා වත්වා “නදියා, නජ්ජා” ති ව “නදියං, නජ්ජ” න්ති ව වත්තබ්බං, සබ්බත්ථ ව පදානි පරිපුණ්ණානි කාතබ්බානි. ඉත්ථිලිඬිගෙසු හි පච්චත්තබ්බවචනෙ දිට්ඨෙයෙව උපයොගබ්බවචනං අනාගතමිති දිට්ඨමෙව හොති, තථා උපයොගබ්බවචනෙ දිට්ඨෙයෙව පච්චත්තබ්බවචනං අනාගතමිති දිට්ඨමෙව හොති, කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්භුම්මවචනානමිති අඤ්ඤාතරස්මිං දිට්ඨෙයෙව අඤ්ඤතරං දිට්ඨමෙව හොති. තථා හි “දාසා ව දාසො අනුජීවිනො චා” ති එත්ථ “දාසො” ති පච්චත්තබ්බවචනෙ දිට්ඨෙයෙව අපරමිති “දාසො” ති උපයොගබ්බවචනං තංසදිස්සත්තා දිට්ඨමෙව හොති.

“සක්කො ව මෙ වරං දජ්ජා, සො ව ලබ්බෙථ මෙ වරො;
එකරත්තං ද්විරත්තං චා, භවෙය්‍යං අභිපාරකො;
උම්මාදන්තො රමිත්ථාන, සිවිරාජා තතො සිය” න්ති

එත්ථ “උම්මාදන්තො” ති කරණවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිස්සානි සම්පදානනිස්සක්කසාම්භුම්මවචනානමිති දිට්ඨානියෙව හොන්ති. “බ්‍රාහ්මණො පරිවාරකෙ” ති එත්ථ “බ්‍රාහ්මණො” ති සාම්චවනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිස්සානි කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්භුම්මවචනානමිති දිට්ඨානියෙව හොන්ති. “සෙති භූමො අනුත්ථුන” න්ති එත්ථ “පඨංගො වාරුපුබ්බධිගී” ති එත්ථ ව “භූමො, පඨංගො” ති සත්තමියා එකවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිස්සානි කරණසම්පදානනිස්සක්කසාම්චවනානමිති දිට්ඨානියෙව හොන්ති. “බාරාණසො මහාරාජා” ති එත්ථ “බාරාණසො” ති භුම්මවචනෙ දිට්ඨෙයෙව තංසදිස්සානි අඤ්ඤානමිති “බ්‍රාහ්මණො එකාදසො පඤ්චමො” න්තිආදීනි භුම්මවචනානි දිට්ඨානියෙව හොන්ති.

ගණ්හන්ති ව තාදිස්සානි රූපානි පුබ්බාවරියාසහාපි ගාථාහිසඬ්ඛරණවසෙන. සාසනෙපි පන එතාදිස්සානි රූපානි යෙභුයොන ගාථාසු සන්දිස්සන්ති.

කුසාවතී. කුසාවතීං. කුසාවතියා, කුසාවතො. කුසාවතියං, කුසාවතො. හොති කුසාවතී.

බාරාණසී. බාරාණසීං. බාරාණසියා, බාරාණසො. බාරාණසියං, බාරාණසො, බාරාණස්සං ඉච්චපි, හොති බාරාණසී.

නළිනී. නළිනීං. නළිනියා, නළිඤ්ඤා. නළිනියං, නළිඤ්ඤං. හොති නළිනී. අඤ්ඤානමිති යොජෙතබ්බානි.

ගාථාවිසයං පන පත්වා “කුසාවතීමහි, බාරාණසීමහි, නළිනීමහි” තිආදිනා සද්දරූපානිපියොපෙතබ්බානි. තථා හි පාළියං “කුසාවතීමහි” ආදීනි මහියන්තානි ඉත්ථිලිඬගරූපානි ගාථාසුයෙව පඤ්ඤායන්ති, න චුණ්ණියපදරචනායං. අක්ඛරසමයෙ පන තාදිසානි රූපානි අනිච්ඡානි “නදිමහා වා” තිආදිදස්සනතො. යං පන අට්ඨකථාසු චුණ්ණියපදරචනායං “සම්මාදිට්ඨීමහි” තිආදිකං ඉත්ථිලිඬගරූපං දිස්සති, තං අක්ඛරවිපල්ලාසවසෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං චුණ්ණියපදට්ඨානෙ “සම්මාදිට්ඨියං පටිසන්ධියං සුගතියං දුග්ගතිය” න් තිආදිදස්සනතො. අයං පනෙත්ථ නියමො සුගතසාසනෙ ගාථායං චුණ්ණියපදට්ඨානෙ ව “කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථි යාගු වඬු” ති එවං පඤ්චන්තෙහි ඉත්ථිලිඬගෙහි සද්ධිං නා ස ස්මා ස්මිං මහා මහිඉච්චෙතෙ සද්දා සරූපතො පරත්තං න යන්ති. මහිසද්දො පන ගාථායං ඉවණ්ණන්තෙහි ඉත්ථිලිඬගෙහි සද්ධිං පරත්තං යාති. තත්ත්වං චුච්චති -

“ගාථායං චුණ්ණියෙ වාපි, නා සස්මාදී සරූපතො;
නාකාරන්තඉවණ්ණන්ත-ඉත්ථිති පරතං ගතා.

මහිසද්දො පන ගාථායං, ඉවණ්ණන්තිත්ථිහි සහ;
ය’තො පරත්තමෙතස්ස, පයොගානි භවන්ති හි.

යථා බලාකයොනිමහි, න විජ්ජති පුමො සදා;
කුසාවතීමහි නගරෙ, රාජා ආසි මහිපති” ති.

එවං කුසාවතී ඉච්චාදීනි අඤ්ඤා භවන්ති, නගරනාමත්තා පනෙකච්චනානිපි, න ජනපදනාමානි විය බහුවචනානි. “කාසී, කාසියො. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීසු. හොතියො කාසියො. එවං අවන්තී අවන්තියො” තිආදිනාපි නාමිකපදමාලා යොපෙතබ්බා. අඤ්ඤානිපි පදානි ගහෙතබ්බානි. එවං කාසීඉච්චාදීනි ජනපදනාමත්තා රුළුභිවසෙන බහුවචනානෙව භවන්ති අත්ථස්ස එකත්තෙපි.

වන්දවතී, වන්දවතිං, වන්දවතියා, වන්දවතියං, හොති වන්දවති, එවං එකච්චනවසෙන වා, වන්දවතියො, වන්දවතියො, වන්දවතීහි, වන්දවතීහි, වන්දවතීනං, වන්දවතීසු, හොතියො වන්දවතියො, එවං බහුවචනවසෙන වා නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා, අඤ්ඤානිපි පදානි යොපෙතබ්බානි. “වන්දවතී” ඉච්චාදීනි හි එකිස්සා බහුනඤ්චිත්ථිනං පණ්ණත්තිභාවතො පයොගානුරූපෙන එකච්චනවසෙන වා බහුවචනවසෙන වා යොපෙතබ්බානි භවන්ති. එස නයො අඤ්ඤත්වාපි.

සවිනිච්ඡයොයං ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඊකාරන්තතාපකතිකං ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූධාතූමයානං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං අප්පසිද්ධත්තා අඤ්ඤෙන උකාරන්තිත්ථිලිඛිගෙන නාමිකපදමාලං පුරෙස්සාම —

යාගු, යාගු, යාගුයො. යාගුං, යාගු, යාගුයො. යාගුයා, යාගුහි, යාගුහි. යාගුයා, යාගුනං. යාගුයා, යාගුහි, යාගුහි. යාගුයා, යාගුනං. යාගුයා, යාගුයං, යාගුසු. හොති යාගු, හොතියො යාගු, යාගුයො.

එවං “ධාතූ ධෙනු කාසු දද්දු කණ්ඩු කච්ඡු රජ්ජු” ඉව්වාදීනි. තත්‍ර ධාතූසද්දො රසරුධිරමංසමෙදන්භාරු අට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජසුක්කසඬ්ඛාතධාතූවාචකො පුල්ලිඛිගො, සභාවවාචකො පන සුගතාදීනං සාරීරිකවාචකො ලොකධාතූවාචකො ච චක්ඛාදිවාචකො ච ඉත්ථිලිඛිගො, භූ භූ කරපවාදිසද්දවාචකො ඉත්ථිලිඛිගොවෙව පුල්ලිඛිගො ච. අත්‍ර පනිත්ථිලිඛිගො අධිජ්ජෙතො.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගානං නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උකාරන්තතාපකතිකං උකාරන්තිත්ථිලිඛිගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි භූසද්දාදීනං නාමිකපදමාලං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා —

ජම්බු, ජම්බු, ජම්බුයො. ජම්බුං, ජම්බු, ජම්බුයො. ජම්බුයා, ජම්බුහි, ජම්බුහි. ජම්බුයා, ජම්බුනං. ජම්බුයා, ජම්බුහි, ජම්බුහි. ජම්බුයා, ජම්බුනං. ජම්බුයා, ජම්බුයං, ජම්බුසු. හොති ජම්බු, හොතියො ජම්බු, ජම්බුයො. යමකමහාචෙරමතං.

එත්ථ ජම්බුසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගත්තං “අම්බා සාලා ච ජම්බුයො” තිආදීනා පසිද්ධං. “ඉමෙ තෙ ජම්බුකා රුක්ඛා” ති එත්ථ පන රුක්ඛසද්දං අපෙක්ඛිත්වා “ජම්බුකා” ති පුල්ලිඛිගනිද්දෙසො කතොති දට්ඨබ්බං. තථා හි ජම්බුති කථෙතබ්බාති ජම්බුකා. කෙ රෙ ගෙ සද්දෙති ධාතූ. අථ වා ඉත්ථිලිඛිගවසෙන ජම්බු එව ජම්බුකා, ජම්බුකා ච තා රුක්ඛා වාති ජම්බුකාරුක්ඛා, යථා ලඬ්ඛාදීපො, පුල්ලිඛිගපක්ඛෙ වා සමාසවසෙන “ජම්බුකාරුක්ඛා” ති වත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං දීඝං කත්වා “ජම්බුකාරුක්ඛා” ති වුත්තං “සරණාගමනෙ කඤ්චී” ති එත්ථ විය.

භූ, භූ, භූයො. භූං, භූ, භූයො. භූයා, භූහි, භූහි. භූයා, භූනං. භූයා, භූහි, භූහි.
භූයා, භූනං. භූයා, භූයං, භූසු. හොති භූ, හොතියො භූ, භූයො.

එවං “අභූ, අභූ, අභූයො. අභූං, අභූ, අභූයො. අභූයා” තිආදිනා
යොජෙතබ්බං. අනු “අභූං මෙ කථං නු භණ්ඨි, පාපකං චත භාසස්” ති
නිදස්සනපදං.

“වඬු ව සරභූ වෙව, සරඬු සුතනු වමු;
වාමුරු නාගනාසුරු”, ඉච්චාදී ඡම්බුයා සමා.

ඉදං පන සුබ්බමං යානං සුට්ඨු මනසි කාතබ්බං. “වදඤ්ඤු, වදඤ්ඤු,
වදඤ්ඤුයො. වදඤ්ඤුං, වදඤ්ඤු, වදඤ්ඤුයො. වදඤ්ඤුයා” ති ඡම්බුසමං
යොජෙතබ්බං. එවං “මග්ගඤ්ඤු ධම්මඤ්ඤු කතඤ්ඤු” ඉච්චාදීසුපි.

නනු ව හො –

“සොභං නුත ඉතො ගන්ත්වා, යොනිං ලද්ධාන මානුසිං;
වදඤ්ඤු සීලසම්පන්නො, කාහාමි කුසලං බහු” ත්ති

එවමාදිප්පයොගදස්සනතො වදඤ්ඤුසද්දාදීනං පුල්ලිච්චගහාවො පසිද්ධො, එවං
සන්නෙ කස්මා ඉධ ඉත්ථිලිච්චගනායො දස්සිතොති? වදඤ්ඤුඉච්චාදීනං
එකන්තපුල්ලිච්චගහාවාහාවතො ද්විලිච්චගාති තෙසං වාවච්චලිච්චගත්තා. තථා හි –

“සාභං ගන්ත්වා මනුස්සත්තං, වදඤ්ඤු චිතමච්ඡරා;
සඬ්ඨෙස දානානි දස්සාමි, අප්පමත්තා පුනප්පුන” ත්ති ව,

“කොධනා අකතඤ්ඤු වා” ති ව ඉත්ථිලිච්චගපයොගිකා බහු පාලියො
දිස්සන්ති, තස්මා එවං නීති අම්භෙහි යපිතා.

සවිනිච්ඡයොයං ඌකාරන්තිත්ථිලිච්චගානං පකතිරුපස්ස
නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඌකාරන්තතාපකතිකං ඌකාරන්තිත්ථිලිච්චගං නිට්ඨිතං.

ඔකාරන්තපදං භූධාතූමයං ඉත්ථිලිච්චගමප්පසිද්ධං, අඤ්ඤං පනොකාරන්තං
ඉත්ථිලිච්චගං පසිද්ධං.

ඔකාරන්තං ඉත්ථිලිච්චගං, ගොසද්දොති විභාවයෙ;
ගොසද්දස්සෙව පුල්ලිච්චගෙ, රූපමස්සාහු කෙවන;

තථා හි කෙවි “ගො, ගාවො, ගවො. ගාවු”න්තිආදිනා නයෙන චුත්තානි පුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපානි විය ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපානි ඉච්ඡන්ති, තෙසං මනෙ මජ්ඣෙ භින්තසුචණ්ණානං චණ්ණවිසෙසාභාවො විය රූපවිසෙසාභාවතො ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවපටිපාදනං අනිජ්ඣානක්ඛමං. කස්මාති වෙ? යස්මා මාතුගාමසද්දස්ස “මාතුගාමො, මාතුගාමා. මාතුගාම”න්තිආදිනා නයෙන ද්වෙ පදමාලා කත්වා එකා පුල්ලිඛිගස්ස පදමාලා, එකා ඉත්ථිලිඛිගපදමාලාති චුත්තචචනං විය ඉදං චචනං අමිහෙ පටිභාති, තස්මා අනිජ්ඣානක්ඛමං.

අපිච ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපෙසු පුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපෙහි සමෙසු සන්තෙසු කථං ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඛිගභාවො සියා? රූපමාලාවිසෙසාභාවතො. යථා හි රත්ති අග්ගි අට්ඨිසද්දානං ඉකාරන්තභාවෙන සමත්තෙපි ඉත්ථිලිඛිගපුමනපුංසකලිඛිගලක්ඛණභූතො රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්විත්තං ධාතුසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, න තථා තෙභාවරියෙහි අභිමතස්ස ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති. යථා පන ද්විත්තං ධාතුසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො භවති, යථා ද්විත්තං ගොසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතඛිං, යථා ච ද්විත්තං ආයුසද්දානං පුන්තපුංසකලිඛිගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසො දිස්සති, තථා ද්විත්තං ගොසද්දානං පුමිත්ථිලිඛිගපරියාපන්නානං රූපමාලාවිසෙසෙන භවිතඛිං. අවිසෙසත්තෙ සති කථං තෙසං පුමිත්ථිලිඛිගචචත්ථානං සියා, කථංඤ්ච විසදාවිසදාකාරවොභාරතා සියා. ඉදං යානං අතීච සණ්ඨපුබ්බමං පරමගම්හිරං මහාගහනං න සක්කා සබ්බසත්තානං මූලභාසාභූතාස සබ්බඤ්ඤාජිනෙරිතාස මාගධිකාස සභාවනිරුත්තියා නාසං සම්මා අජානන්තෙන අකතඤාණසම්භාරෙන කෙනවි අජ්ඣෙය්ගාහෙතුං චා විජටෙතුං චා, අමිහාකං පන මනෙ ද්විත්තං ගොසද්දානං රූපමාලාවිසෙසො චෙච දිස්සති, පුමිත්ථිලිඛිගචචත්ථානඤ්ච දිස්සති, විසදාවිසදාකාරවොභාරතා ච දිස්සති, නපුංසකලිඛිගස්ස තදුභයමුත්තාකාරවොභාරතා ච දිස්සතීති දට්ඨඛිං.

ඉදානි ඉමස්සත්ථස්ස ආවිභාවත්ථං ඉමස්මිං යානෙ ඉමං නීතිං යපෙස්සාම. එවඤ්ඤි සති පරියත්තිසාසනෙ පටිපන්නකා නික්කඛිඛාවෙන න කිලමිස්සන්ති. එත්ථ තාව අත්ථග්ගහණෙ විඤ්ඤානං කොසල්ලුප්පාදනත්ථං තිස්සො නාමිකපදමාලායො කට්ඨස්සාම – සෙය්‍යාපීදං?

ගාවී, ගාවී, ගාවියො. ගාවිං, ගාවී, ගාවියො. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීහි. ගාවියා, ගාවීනං. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීහි. ගාවියා, ගාවීනං. ගාවියා, ගාවියං, ගාවීසු. භොති ගාවී, භොතියො ගාවී, ගාවියො.

අයං ගොසද්දතො විහිතස්ස ඊපච්චයස්ස වසෙන නිස්ථන්තස්ස ඉත්ථිවාචකස්ස ඊකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස ගාවීසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවො, ගවො. ගාවුං, ගාවං, ගවං, ගාවො, ගවො. ගාවෙන, ගවෙන, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගාවා, ගාවස්මා, ගාවම්හා, ගවා, ගවස්මා, ගවම්හා, ගොහි, ගොහි. ගාවස්ස, ගවස්ස, ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගාවෙ, ගාවස්මිං, ගාවම්හි, ගවෙ, ගවස්මිං, ගවම්හි, ගාවෙසු, ගවෙසු, ගොසු. හො ගො, හවන්තො ගාවො, ගවො.

අයං පුමවාචකස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා.

ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවිං, ගාවො, ගාවී ගවො. ගොහි, ගොහි. ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගොහි, ගොහි. ගවං, ගුන්තං, ගොනං. ගොසු. හොති ගො, හොතියො ගාවො, ගාවී, ගවො. අයං පුමිත්ථිවාචකස්ස ඔකාරන්තස්සිත්ථිපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දනාමිකපදමාලා.

එත්ථ පන “ගාවු”න්ති පදං එකන්තපුමවාචකත්තා න චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, එකන්තපුමවාචකත්තඤ්චස්ස ආභවිචපාළියා ඤායති “ඉධ පන භික්ඛවෙ වස්සුපගතං භික්ඛුං ඉත්ථි නිමන්තෙසි ‘එහි හන්තෙ, හිරඤ්ඤං වා තෙ දෙමි, සුවණ්ණං වා තෙ දෙමි, බෙත්තං වා තෙ දෙමි, වත්ථුං වා තෙ දෙමි, ගාවුං වා තෙ දෙමි, ගාවිං වා තෙ දෙමි. දාසං වා තෙ දෙමි, දාසිං වා තෙ දෙමි, ධීතරං වා තෙ දෙමි හරියත්ථාය, අහං වා තෙ හරියා හොමි, අඤ්ඤං වා තෙ හරියං ආනෙමි’ති” එවං ආභවිචපාළියා ඤායති.

එත්ථ හි “ගාවු”න්ති වචනෙන පුමා චුත්තො, “ගාවී”න්ති වචනෙන ඉත්ථි, යං පන ඉමිස්සං ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගපදමාලායං “ගාවී”ති පදං චතුක්ඛත්තුං චුත්තං, තං “කඤ්ඤා”ති පදං විය ඉත්ථිලිඛිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතාවිඤ්ඤාපනෙ සමත්ථං හොති. න හි ඉතරෙසු ලිඛිගෙසු සමානසුතිකභාවෙන චතුක්ඛත්තුං ආගතපදං එකමිපි අත්ථි, “ගාවී ගාවී”න්ති ව ඉමෙසං සද්දානං කත්ථවි යානෙ ඉත්ථිපුමෙසු සාමඤ්ඤවසෙන පචත්තිං උපරි කට්ඨස්සාම. යා පනම්හෙහි ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො. ගාවං, ගවං, ගාවී”න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා කතා, තත්ථ ගොසද්දතො සියොනං ඊකාරාදෙසො අංචවනස්ස ව ඉංකාරාදෙසො හවති, තෙන ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස “ගාවී ගාවී ගාවී”න්ති රූපානි දස්සිතානි. තථා හි මුඛමත්තදීපනියං සද්දසත්ථවිදුනා වජිරබුද්ධාවරියෙන නිරුත්තිනයෙ කොසල්ලවසෙන ගොසද්දතො යොනමිකාරාදෙසො චුත්තො. යථා පන ගොසද්දතො යොනමිකාරාදෙසො හවති, තථා සිස්සිකාරාදෙසො අංචවනස්ස ව ඉංකාරාදෙසො හවති. අත්‍රිමා නයග්ගාහපරිදීපනියො ගාථා —

ඊපච්චයා සිද්ධෙස්වපි, “ගාවී ගාවී” තිආදිසු;
පඨමෙකච්චනාදි-අන්තෙසු ජිනසාසනෙ.

වදනා යොනමිකාරං, ගොසද්දස්සිත්ථියං පන;
අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දින්නොති නො රුචි.

කිඤ්ච හියොයා අට්ඨකථාසු ච –

“ගාවො” ති වත්වා “ගාවී” න්ති-වචනෙන පනිත්ථියං;
අවිසදත්තමක්ඛාතුං, නයො දින්නොති නො රුචි.

තථා හි සමන්තපාසාදිකාදිසු අට්ඨකථාසු “ෂෙකො හි ගොපාලකො සක්ඛරායො උච්ඡඨගෙන ගහෙත්වා රජ්ජුදණ්ඩහත්ථො පාතොව වජං ගත්ත්වා ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා පලිසථම්භමත්ථකෙ නිසින්තො ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං ‘එකො ද්වෙ’ ති සක්ඛරං බිපින්වා ගණෙති” ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “ගාවො” ති වත්වා “ගාවී” න්ති වචනෙන ඉත්ථිපුමවාචකස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඨගස්ස ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා විහිතා. “ගාවො” ති හි ඉමිනා සාමඤ්ඤතො ඉත්ථිපුමභූතා ගොණා ගහිතා, තථා “ගාවී” න්ති ඉමිනාපි ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ච ගොණො. එවං “ගාවො” ති ච “ගාවී” න්ති ච ඉමෙ සද්දා සද්දසත්ථවිදුහි අට්ඨකථාවරියෙහි නිරුත්තිනයකුසලතාය සමානලිඨගවසෙන එකස්මිංයෙව පකරණෙ එකස්මිංයෙව වාකො පිණ්ඩිකතා. යදි හි ඉත්ථිලිඨගෙ වත්තමානස්ස ඉත්ථිපුමවාචකස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඨගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලායං “ගාවී ගාවී” මිච්චෙතාති රූපාති න ලබ්භෙය්‍යං, අට්ඨකථායං “ගාවො” ති වත්වා “ගාව” න්තිච්චෙව වත්තබ්බං සියා, “ගාවී” න්ති පන න වත්තබ්බං. යථා ච පන අට්ඨකථාවරියෙහි “ගාවො” ති ඉත්ථිපුමවසෙන සබ්බෙසං ගුන්තං සඨගාහකච්චනං වත්වා තෙයෙව ගාවො සන්ධාය පුන “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවී” න්ති සද්දරචනං කුබ්බිංසු, තස්මා “ගාවී” න්ති ඉදම්පි සබ්බසඨගාහකච්චනමෙවාති දට්ඨබ්බං. අසබ්බසඨගාහකච්චනං ඉදං ගාවීසද්දෙන ඉත්ථියායෙව ගහෙතබ්බත්තාති චෙ? න, පකරණවසෙන අත්ථන්තරස්ස විදිත්තා. න හි සබ්බවජෙසු “ඉත්ථියොයෙව වසන්ති, න පුමානො” ති ච, “පුමානොයෙව වසන්ති, න ඉත්ථියො” ති ච සක්කා වත්තුං. අපිච “ගාවිම්පි දිස්වා පලායන්ති ‘හික්ඛු’ ති මඤ්ඤමානා” ති පාළි දිස්සති, එත්ථාපි “ගාවී” න්ති වචනෙන ඉත්ථිභූතො පුමභූතො ච සබ්බො ගො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. ඉතරථා “ඉත්ථිභූතොයෙව ගො හික්ඛුති මඤ්ඤිතබ්බො” ති ආපජ්ජති. ඉති පාළිනයෙන ඉත්ථිලිඨගෙ වත්තමානමිහා ඉත්ථිපුමවාචකස්මා ගොසද්දතො අංචචනස්ස ඉංකාරාදෙසො හොතිති විඤ්ඤායති.

වජිරවුද්ධාවරියෙනපි ගොසද්දතො රූපච්චයෙ කාතබ්බෙපි අකත්වා යොනමිකාරාදෙසො කතො. තස්සාධිප්පායො ඵලං සියා ගොසද්දතො රූපච්චයෙ කතෙ සති රූපච්චයවසෙන “ගාවී”ති නිප්ඵන්තසද්දො යත්ථ කත්ථවි විසයෙ “මිගී මොරී කුක්කුටී”ඉච්චාදයො විස ඉත්ථිචාවකොයෙව සියා, න කත්ථවිපි ඉත්ථිපුමචාවකො, තස්මා සාසනානුකූලප්පයොගවසෙන යොනමිකාරාදෙසො කාතබ්බොති. ඉති වජිරවුද්ධාවරියමතෙ ගොසද්දතො යොනං රූකාරාදෙසො හොතීති ඥායති.

කිඤ්ච භියොගා - යස්මා අට්ඨකථාවරියෙහි “ගාවො පිට්ඨියං පහරිත්වා”තිආදිනා නයෙන රචිතාය “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවිං ‘එකො ද්වෙ’ති සක්ඛරං බිපිත්වා ගණෙති”ති වචනපරියොසානාය සද්දරචනායං “එකො ගාවී, ද්වෙ ගාවී”ති අත්ථයොජනානායො වත්තබ්බො හොති, “ගාවී”න්ති උපයොගවචනඤ්ච දිස්සති. ඉති අට්ඨකථාවරියානං මතෙ ගොසද්දතො සියොනමිකාරාදෙසො අංවචනස්ස ඉංකාරාදෙසො හොතීති ඥායති. තස්මායෙවමිහෙහි යා සා ඔකාරන්තතාපකතිකස්ස ඉත්ථිලිඬිගස්ස ගොසද්දස්ස “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො, ගාවං, ගාවී”න්තිආදිනා නයෙන පදමාලා ධ්වනි, සා පාළිනානුකූලා අට්ඨකථානානුකූලා කච්චායනාවරියමතං ගහෙත්වා පදනිප්ඵන්තිජනකස්ස ගරුතො ච මනානුකූලා, “ගාවී”ති පදස්ස චතුක්ඛත්තුං ආගතත්තා පන ඔකාරන්තිත්ථිලිඬිගස්ස ගොසද්දස්ස අවිසදාකාරවොහාරත්තඤ්ච සාධෙති. ඉච්චෙසා පාළිනාදීසු ඥාණෙන සම්මා උපපරික්ඛියමානෙසු අතීව යුජ්ජති, නත්ථෙත්ථ අප්පමත්තකොපි දොසො. ඵත්ථ පන පච්චත්තොපයොගාලපනානං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවියො”ති පදඤ්ච කරණසම්පදානනිස්සක්කසාමීනමෙකවචනට්ඨානෙ “ගාවියා”ති පදඤ්ච කරණනිස්සක්කානං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවීහි ගාවීහි”ති පදානි ච සම්පදානසාමීනං බහුවචනට්ඨානෙ “ගාවීන”න්ති පදඤ්ච භූමිමවචනට්ඨානෙ “ගාවියා, ගාවියං, ගාවීසු”ති පදානි වාති ඉමානි විත්ථාරතො සොළස පදානි එකන්තෙන රූපච්චයවසෙන සිද්ධත්තා එකන්තිත්ථිචාවකත්තා ච න චූත්තානීති දට්ඨබ්බං.

අයං පනෙත්ථ නිව්ඡයො චූච්චතෙ සොතුනං නික්කඩ්ඛවාය - ඉත්ථිලිඬිගපදෙසු හි “ගාවී ගාවී”න්ති ඉමානි රූපච්චයවසෙන වා රූකාරිංකාරාදෙසවසෙන වා සිජ්ඣන්ති. එතෙසු පච්ඡිමනායො ඉධාධිප්පෙනො, පුබ්බනායො අඤ්ඤත්ථ. තථා “ගාවී ගාවී”න්ති ඉමානි රූපච්චයවසෙනපි සිද්ධත්තා යෙභුයොගන ඉත්ථිචාවකානි භවන්ති රූකාරිංකාරාදෙසවසෙනපි සිද්ධත්තා. කත්ථවි එකක්ඛණෙයෙව සබ්බසඬිගාහකවසෙන ඉත්ථිපුමචාවකානි භවන්ති. එතෙසුපි පච්ඡිමොයෙව නයො ඉධාධිප්පෙනො, පුබ්බනායො අඤ්ඤත්ථ. “ගාවියො. ගාවියා, ගාවීහි, ගාවීහි. ගාවීනං. ගාවියං, ගාවීසු”ති

එතනානි පන ඊපච්චයවසෙනෙව සිද්ධත්තා සබ්බථාපි ඉත්ථිනංයෙව වාවකානි භවන්ති. ඉත්ථිභූතෙස්වෙව ගොදබ්බෙසු ලොකසඬකෙතවසෙන විසෙසතො පවත්තත්තා එකත්තතො ඉත්ථිදබ්බෙසු පවත්තානි “මිථි මොථි කුක්කුටි” ඉච්චාදීනි පදානි විය. කිඤ්චාපි පන “නදී මහී” ඉච්චාදීනිපි ඉත්ථිලිඬගානි ඊපච්චයවසෙනෙව සිද්ධානි, තථාපි තානි අවිඤ්ඤාණකත්තා තදත්ථානං ඉත්ථිදබ්බෙසු වත්තන්තීති වත්තුං න යුජ්ජති. ඉත්ථිපුමනපුංසකභාවරහිතා හි තදත්ථා. යස්මා පන ඉත්ථිලිඬගෙ ගොසද්දෙ එනයොගො එසුකාරො ච න ලබ්හති, තස්මා “ගාවෙන ගවෙන ගාවෙසු ගවෙසු”ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ච ඉත්ථිලිඬගෙන ගොසද්දෙන සද්ධිං සස්මාස්මිංවචනානි සරූපතො පරත්තං න යන්ති, තස්මා “ගාවස්ස ගවස්ස ගාවස්මා ගවස්මා ගාවස්මිං ගවස්මි”න්ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ච තත්ථ ස්මාවචනස්ස ආදෙසභූතො ආකාරො ච මිභාකාරො ච න ලබ්හති, තස්මා “ගාවා ගවා ගාවමිභා ගවමිභා”ති පදානි න චුත්තානි. යස්මා ච ස්මිංවචනස්ස ආදෙසභූතො එකාරො ච මිහිකාරො ච න ලබ්හති, තස්මා “ගාවෙ ගවෙ ගාවමිහි ගවමිහි”ති පදානි න චුත්තානි. අපිච “යාය තායා”තිආදීහි සමානාධිකරණපදෙහි යොජෙතුං අයුත්තත්තාපි “ගාවෙන ගවෙනා”තිආදීනි ඉත්ථිලිඬගට්ඨානෙ න චුත්තානි. තථා හි “යාය තාය” ඉච්චාදීහි සද්ධිං “ගාවෙන ගවෙනා”තිආදීනි න යොජෙතබ්බානි එකත්තපුල්ලිඬගරූපත්තා.

කෙච් පනෙත්ථ වදෙය්‍යං - යා තුම්හෙහි ඔකාරන්තතාපකතිකස්ස ඉත්ථිලිඬගස්ස ගොසද්දස්ස “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”තිආදීනා නයෙන පදමාලා ධ්වනි, සා “මාතුගාමො ඉත්ථි මාතුගාමා ඉත්ථියො”ති චුත්තසදිසා ච භොතීති? තන්ත. මාතුගාමඉත්ථිසද්දා හි නානාලිඬගා පුමිත්ථිලිඬගභාවෙන, නානාධාතුකා ච ගමු ඉසුධාතුචසෙන, ඉමස්මිං පන ධානෙ ගො ගාවීසද්දා එකලිඬගා ඉත්ථි ලිඬගභාවෙන, එකධාතුකා ච ගමුධාතුචසෙනානි. යජ්ජෙවං ගොණසද්දස්ස ගොසද්දස්සාදෙසවසෙන කච්චායනෙන චුත්තත්තා තදාදෙසත්තං එකධාතුකත්තඤ්චාගම්ම තෙනාපි සද්ධිං මිස්සෙත්වා පදමාලා වත්තබ්බානි? න, ගොණසද්දස්ස අච්චන්තපුල්ලිඬගත්තා අකාරන්තතාපකතිකත්තා ච. තථා හි සො විසුං පුල්ලිඬගට්ඨානෙ උද්දිට්ඨො. අයං පන “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”තිආදිකා පදමාලා ඔකාරිකාරන්තපදානි මිස්සෙත්වා කතානි න සල්ලක්ඛෙතබ්බා, අථ බො විකජ්ජෙන ගොසද්දතො පරෙසං සි යො අංවචනානං ඊකාරිංකාරාදෙසවසෙන චුත්තපදවත්තත්තා ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගපදමාලා ඉච්චෙව සාරතො පච්චෙතබ්බා.

ඉදානි ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගභාවසාධකානි සුත්තපදානි ලොකිකජ්ජයොගානි ච කථයාම - “සෙය්‍යාථාපි හික්ඛවෙ වස්සානං පච්ඡිමෙ

මාසෙ සරදසමයෙ කිට්ඨසම්බාධෙ ගොපාලකො ගාවො රක්ඛෙය්‍ය, තා ගාවො තතො තතො දණ්ඨෙන ආකොටෙය්‍ය.

අන්තදා බලදා වෙනා, වණ්ණදා සුබදා ච තා;
එතමත්ථං වසං ඤාත්වා, නාස්සු ගාවො හනිංසු තෙ.

සබ්බා ගාවො සමාහරති. ගමිස්සන්ති හන්තෙ ගාවො වච්ඡගිද්ධිනියො”ති ඉමානි සුත්තපදානි. “ගොසු දුස්භමානාසු ගතො”ති ආදීනි පන ලොකිකප්පයොගානි. ඉති ගොසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගභාවොපි පුල්ලිඬගභාවො විය සාරතො පච්චෙතබ්බො.

තත්‍ර “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගාවො”ති ආදීනි කිඤ්චාපි ඉත්ථිලිඬගභාවෙන චුත්තානි, තථාපි යථාපයොගං “පජා දෙවතා”ති පදානි විය ඉත්ථිපුරිසවාචකානෙව හවන්ති, තස්මා ඉත්ථිලිඬගවසෙන “සා ගො”ති වා “තා ගාවො”ති වා චුත්තෙ ඉත්ථිපුරිසමභූතා සබ්බෙපි ගොණා ගහිතානි වෙදිතබ්බා. න හි ඊදිසෙ යානෙ එකන්තතො ලිඬගං පධානං, අත්ථොයෙව පධානො. “වජ්‍රගාවො දුහන්ති”ති චුත්තෙ කිඤ්චාපි “ගාවො”ති අයං සද්දො පුමෙපි වත්තති, තථාපි දුහන්තියාය පුමෙ අසම්භවතො අත්ථවසෙන ඉත්ථියො ඤායන්තෙ. “ගාවී දුහන්ති”ති චුත්තෙ පන ලිඬගවසෙන අත්ථවසෙන ච වචනතො කො සංසමාපජ්ජිස්සති විඤ්ඤ. “තා ගාවො වරන්ති”ති චුත්තෙ ඉත්ථිලිඬගවසෙන වචනතො කදාචි කස්සචි සංසයො සියා “නනු ඉත්ථියො”ති, පුල්ලිඬගවසෙන පන “තෙ ගාවො වරන්ති”ති චුත්තෙ සංසයො නත්ථි, ඉත්ථියො ච පුමානො ච ඤායන්තෙ පුල්ලිඬගබ්‍රවචනෙන කත්ථවි ඉත්ථිපුරිසමස්ස ගහිතත්තා. “අථෙත්ථ සිහා බ්‍යග්ඝා වා”ති ආදීසු විය “ගාවී වරති”ති ව “ගාවිං පස්සති”ති ව චුත්තෙ ඉත්ථි විඤ්ඤායතෙ ගාවීසද්දෙන ඉත්ථියා ගහෙතබ්බත්තා. ලොකිකප්පයොගෙසු හි සාසනිකප්පයොගෙසු ච ගාවීසද්දෙන ඉත්ථි ගස්හති. එකච්චං පන සාසනිකප්පයොගං සන්ධාය “ගාවී”ති, “ගාවී”න්ති ව “ඉත්ථිපුරිසසාධාරණවචනමචොචුම්භ. තථා හි “සෙය්‍යථාපි හික්ඛවෙ දක්ඛො ගොසාතකො වා ගොසාතකන්තෙවාසී වා ගාවිං වධිත්වා චතුමහාපථෙ බිලසො විහජිත්වා නිසින්තො අස්සා”ති පාළි දිස්සති. අට්ඨකථාසු ච “ගාවො”ති ඉත්ථිපුරිසාධාරණං සද්දරචනං කත්වා පුන තදෙව ඉත්ථිපුරිසමං සන්ධාය “ද්වාරං පත්තං පත්තං ගාවී”න්ති රචිතා සද්දරචනා දිස්සති.

එත්ථ හි ගොජානියං යිතා ඉත්ථිපි පුමාපි “ගාවී”ති සඬ්ඛං ගච්ඡති. විසෙසතො පන “ගාවී”ති ඉදං ඉත්ථියා අධිවචනං. තථා හි තත්ථ තත්ථ පාළිප්පදෙසාදීසු “අවිරපක්කන්තස්ස හගවතො බාහියං දාරුවිරියං ගාවී තරුණවච්ඡා අධිපතිත්වා ජීවිතා වොරොපෙසී”ති, “ගාවුං වා තෙ දෙමි, ගාවිං වා තෙ දෙමි”ති ව “තිණසිහො කපොතවණ්ණගාවීසදිසො”ති ව

පයොගදස්සනතො ඉත්ථි කථියතීති වත්තබ්බං. ගොසද්දෙන පන “ගොදුහනං. ගද්දුහනං. ගොඬිරං ගොධනො ගොරුපානි වා”ති දස්සනතො ඉත්ථිපි පුමාපි කථියතීති වත්තබ්බං.

ඉදානි ඔකාරන්තස්ස ඉත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලායං
පාළිනයාදිතිස්සිතො අත්ථයුත්තිනයො වුවචනෙ විඤ්ඤානං
කොසල්ලජනනත්ථං -

සා ගො ගච්ඡති, සා ගාවී ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොහි කතං. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං දෙති. තාහි ගොහි, ගොහි අපෙති. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං සිඬිගානි. තාසු ගොසු පතිට්ඨිතං. හොති ගො ත්වං තිට්ඨ, හොතියො ගාවො ගාවී, ගවා තුමිහෙ තිට්ඨථ.

අපරොපි වුවචනෙ -

සා ගො නදිං තරන්තී ගච්ඡති, සා ගාවී නදිං තරන්තී ගච්ඡති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො ගච්ඡන්ති. තං ගාවං, ගාවිං, ගවං නදිං තරන්තිං පස්සති, තා ගාවො, ගාවී, ගවො නදිං තරන්තියො පස්සති. තාහි ගොහි, ගොහි නදිං තරන්තීහි කතං. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං නදිං තරන්තීනං දෙති. තාහි ගොහි, ගොහි නදිං තරන්තීහි අපෙති. තාසං ගවං, ගුන්තං, ගොනං නදිං තරන්තීනං සන්තකං. තාසු ගොසු නදිං තරන්තීසු පතිට්ඨිතන්ති.

තත්ත්ව යා සා “ගො, ගාවී, ගාවො, ගාවී, ගවො”තිආදිනා ඔකාරන්තස්සිත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලා යපිතා, සා “ගො, ගාවො ගවො”තිආදිනා වුත්තස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස පදමාලාතො සවිසෙසා පච්චත්තොපයොගාලපනට්ඨානෙන චතුන්නං කඤ්ඤාසද්දානං විය ගාවීසද්දානං වුත්තත්තා. යස්මා පනායං විසෙසො, තස්මා ඉමස්ස ඔකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස අඤ්ඤාසමිත්ථිලිඛිගානං විය අවිසදාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා, න පුල්ලිඛිගානං විය විසදාකාරවොහාරතා, නාපි නපුංසකලිඛිගානං විය උභයමුත්තාකාරවොහාරතා සල්ලක්ඛෙතබ්බා. එත්ථ නිව්ඡයකරණී ගාථා වුවචති -

දුවින්නං ධාතුසද්දානං, යථා දිස්සති නානතා;
ගොසද්දානං තථා ද්වින්නං, ඉච්ඡිතබ්බාව නානතා.

තථා හි පුමිත්ථිලිඛිගවසෙන ද්වින්නං ධාතුසද්දානං විසෙසො දිස්සති. තං යථා?

ධාතු, ධාතු, ධාතුවො. ධාතුං, ධාතු, ධාතුවො. ධාතුනා, ධාතුහි, ධාතුහි.
ධාතුස්ස, ධාතුනං. ධාතුස්මා, ධාතුමහා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුස්ස, ධාතුනං.
ධාතුස්මිං, ධාතුමිහි, ධාතුසු. අයං පුල්ලිඬගවිසෙසො.

ධාතු, ධාතු, ධාතුයො. ධාතුං, ධාතු, ධාතුයො. ධාතුයා, ධාතුහි, ධාතුහි.
ධාතුයා, ධාතුනං. ධාතුයා, ධාතුහි, ධාතුහි. ධාතුයා, ධාතුනං. ධාතුයා, ධාතුයං,
ධාතුසු. අයං ඉත්ථිලිඬගස්ස විසෙසො.

යථා ච ද්විත්තං ධාතුසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායති, තථා ද්විත්තමිති
ගොසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව. යථා ච පුන්තපුංසකලිඬගානං ද්විත්තං
ආයුසද්දානං “ආයු, ආයු, ආයවො”තිආදිනා, “ආයු, ආයු, ආයුහි”තිආදිනා ච
විසෙසො පඤ්ඤායති, යථා ද්විත්තමිති ගොසද්දානං විසෙසො පඤ්ඤායතෙව.
තථා හි විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඬගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඬගං,
උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඬගං.

ඉදානි ඉමමෙවත්ථං පාකට්ඨකරං කත්වා සඬබ්බෙපතො කථයාම – පුරිසොති
විසදාකාරවොහාරො, කඤ්ඤාති අවිසදාකාරවොහාරො, රූපන්ති
උභයමුත්තාකාරවොහාරො. පුරිසො තිට්ඨති, කඤ්ඤා තිට්ඨති, කඤ්ඤා
තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤා පස්සති, හොතියො කඤ්ඤා තිට්ඨං, එත්ථෙකපදමසමං,
චත්තාරි සමානි. පුරිසා තිට්ඨන්ති, පුරිසා නිස්සං, භවන්තො පුරිසා ගච්ඡං.
කඤ්ඤායො තිට්ඨන්ති, කඤ්ඤායො පස්සති, හොතියො කඤ්ඤායො ගච්ඡං,
තීණි තීණි සමානි. පුරිසං පස්සති, කඤ්ඤං පස්සති, ද්වෙ අසමානි. පුරිසෙ
පස්සති, පුරිසෙ පතිට්ඨිතං, ද්වෙ සමානි. තෙන පුරිසෙන කතං, තාය කඤ්ඤාය
කතං, තාය කඤ්ඤාය දෙති, තාය කඤ්ඤාය අපෙති, තාය කඤ්ඤාය සන්තකං,
තාය කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං, එකමසමං, පඤ්ච සමානි. එවං පුල්ලිඬගස්ස
විසදාකාරවොහාරතා දිස්සති, ඉත්ථිලිඬගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා දිස්සති.
නපුංසකලිඬගස්ස පන “රූපං, රූපානි, රූපා. රූපං, රූපානි, රූපෙ. හො රූප,
භවන්තො රූපානි, රූපා”ති එවං තීසු පච්චන්තොපයොගාලපනට්ඨානෙසු
සනිකාරාය විසෙසාය රූපමාලාය වසෙන උභයමුත්තාකාරවොහාරතා දිස්සති,
පුම්ත්ථිලිඬගානං තීසු යානෙසු සනිකාරානි රූපානි සබ්බදා න සන්ති, ඉති
විසදාකාරවොහාරො පුල්ලිඬගං, අවිසදාකාරවොහාරො ඉත්ථිලිඬගං,
උභයමුත්තාකාරවොහාරො නපුංසකලිඬගන්ති වෙදිතබ්බං.

අයං නයො “සද්ධා සති හිරි, යා ඉත්ථි සද්ධා පසන්නා, තෙ මනුස්සා සද්ධා
පසන්නා, පහුතං සද්ධං පටියත්තං, සද්ධං කුල”න්තිආදියු
සමානසුතිකසද්දෙසුපි පදමාලාවසෙන ලබ්භතෙව. යා ච පන ඉත්ථිලිඬගස්ස
අවිසදාකාරවොහාරතා වුත්තා, සා එකච්චෙසුපි සඬබ්බාසද්දෙසු ලබ්භති. තථා හි
විසතිආදයො නවුතිපටියත්තා සද්දා එකච්චනන්තා ඉත්ථිලිඬගානි වුත්තා, එත්ථ

“විසතියා”ති පඤ්චක්ඛන්තුං වත්තබ්බං, තථා “තිංසායා”තිආදීනං “නවුතියා”ති පදපරියන්තානං, එවං විසතිආදීනං කඤ්ඤාසද්දස්සෙව අවිසදාකාරවොහාරතා ලබ්භතීති අවගන්තබ්බං. යදි එවං තිවතුසද්දෙසු කථන්ති? තිවතුසද්දා පන යස්මා “තයො තිස්සො තීණි, චත්තාරො චතුරො චතස්සො චත්තාරී”ති අත්තනො අත්තනො රූපානි අභිධෙයාලිඛිගානුගහත්තා යථාසකලිඛිගවසෙන “පුරිසා කඤ්ඤායො චිත්තානී”තිආදීහි විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරසඛිබාතෙහි සද්දෙහි යොගං ගච්ඡන්ති, තස්මා පච්චෙකලිඛිගවසෙන විසදාවිසදොභයරහිතාකාරවොහාරාති වත්තුමරහන්ති.

සබ්බනාමෙසුපි අයං තිවිධො ආකාරො ලබ්භති රූපවිසෙසයොගතො. කථං? පුන්නපුංසකවිසයෙ “තස්ස කස්ස” ඉච්චාදීනි සබ්බානි සබ්බනාමිකරූපානි චතුත්ථිජට්ඨියන්තානි භවන්ති, ඉත්ථිලිඛිගවිසයෙ “තස්සා කස්සා” ඉච්චාදීනි සබ්බනාමිකරූපානි තතියාවතුත්ථිපඤ්චමිජට්ඨිසත්තමියන්තානි භවන්ති, තස්මා සබ්බනාමත්තෙපි ඉත්ථිලිඛිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා එකන්තනො සම්පට්ඨිතබ්බා. එත්ථ පන සුලභානි චතුත්ථිජට්ඨිරූපානි අනාහරිත්වා සුදුල්ලභනාවෙන තතියාපඤ්චමිසත්තමිරූපානි සාසනතො ආහරිත්වා දස්සෙස්සාම භගවතො පාවචනෙ නික්කඛ්ඛනාවෙන සොතුනං පරමසණ්ඨසුඛුමඤ්ඤාණාධිගමත්ථං. තං යථා? “ආයස්මා උදායී යෙන සා කුමාරිකා තෙනුපසඬිකම්, උපසඬිකම්ත්වා තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං එකො එකාය රහො පටිච්ඡන්තො ආසනො අලංකම්මනීයෙ නිසජ්ජං කප්පෙසී”ති. එත්ථ “තස්සා”ති තතියාය රූපං, “තස්සා”ති තතියාය රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි තතියාරූපානි පාළියං අනාගතානිපිදිට්ඨානීයෙව නාම තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤසමානගතිකත්තා, දිට්ඨෙන ව අදිට්ඨස්සපි යුත්තස්ස ගහෙනබ්බත්තා. “කස්සාහං කෙන භායාමී”ති එත්ථ “කස්සා”ති පඤ්චමියා රූපං, “කස්සා”ති පඤ්චමියා රූපෙ දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි පඤ්චමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානීයෙව නාම. “අඤ්ඤතරො හික්ඛු වෙසාලියං මහාවතෙ මක්කට්ඨිං ආමිසෙන උපලාපෙත්වා තස්සා මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවති. අඤ්ඤතරො හික්ඛු අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො හොතී”ති ව එත්ථ “තස්සා අඤ්ඤතරිස්සා”ති ව සත්තමියා රූපං, තස්මිං දිට්ඨෙයෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානීයෙව නාමාති.

නනු ව හො “තස්සා කුමාරිකාය සද්ධි”න්ති එත්ථ “තස්සා”ති ඉදං විහත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං, “තායා”ති හිස්ස අත්ථො, තථා “කස්සාහං කෙන භායාමී”ති ඉදමිපි විහත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං. “කායා”ති හිස්ස අත්ථො. “අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධචිත්තො”ති එත්ථාපි “අඤ්ඤතරිස්සා”ති ඉදං

විහත්තිවිපල්ලාසෙන චුත්තං. “අඤ්ඤතරිස්ස”න්ති හිස්ස අත්ථොති? තන්ත, ඊදිසෙසු චුණ්ණියපදවිසයෙසු විහත්තිවිපල්ලාසස්ස අනිච්ඡතබ්බත්තා. නනු ච හො චුණ්ණියපදවිසයෙපි “සඬිසෙ ගොතම් දෙහි”තිආදීසු “සඬිසස්සා”ති විහත්තිවිපල්ලාසත්ථං වදන්ති ගරුති? සච්චං, තථාපි තාදිසෙසු යානෙසු ද්වෙ අධිප්පායා හවන්ති ආධාරපටිග්ගාහකභාවෙන භූමිමසම්පදානානම්චිඡ්තබ්බත්තා. තථා හි “සඬිසස්ස දෙථා”ති වත්තුකාමස්ස සතො “සඬිසෙ දෙථා”ති වචනං න විරුජ්ඣති, යුජ්ජතියෙව. තථා “සඬිසෙ දෙථා”ති වත්තුකාමස්සපි සතො “සඬිසස්ස දෙථා”ති වචනම්පි න විරුජ්ඣති, යුජ්ජතියෙව, යථා පන අලාබ්‍ර ලාබ්‍රසද්දෙසු විසුං විසුං විජ්ජමානෙසුපි “ලාබ්‍රති සිදන්ති සිලා ජලවන්ති”ති එත්ථ ඡන්දානුරක්ඛණත්ථං අකාරලොපො හොතීති අක්ඛරලොපො බුද්ධියා කරියති. තථා “සඬිසෙ ගොතම් දෙහි”තිආදීසුපි බුද්ධියා විහත්තිවිපල්ලාසස්ස පරිකප්පනං කත්වා “සඬිසස්සා”ති විපල්ලාසත්ථම්චිඡන්ති ආවරියා. තස්මා “සඬිසෙ ගොතම් දෙහි. වෙස්සන්තරෙ වරං දත්වා”තිආදීසු විහත්තිවිපල්ලාසො යුත්තො “තස්සා කුමාරිකායා”තිආදීසු පන න යුත්තො, විහත්තිවිපල්ලාසො ච නාම යෙභුයොන “නෙව දානං විරම්ස්ස”න්තිආදීසු ගාථාසු ඉච්ඡිතබ්බො.

තථාපි වදෙය්‍ය යා සා තුම්හෙහි “තස්සා මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවතී”ති පාළි ආහතා, න සා සත්තම්පයොගා. “තස්සා”ති හි ඉදං ඡට්ඨියන්තපදං “තස්සාමක්කටියාඅඬිගජානෙ මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවතී”ති අත්ථසම්භවතොති? තන්ත, අට්ඨකථායං “තස්සාති භූමිමච්චන”න්ති චුත්තත්තා. කිඤ්ච හියොයා – අට්ඨකථායංයෙව “තස්සා ච සික්ඛාය සික්ඛං පරිපුරෙන්නො සික්ඛති, තස්මිඤ්ච සික්ඛාපදෙ අවිතික්කමන්නො සික්ඛති”ති ඉමස්මිං පදෙසෙ “තස්සා”ති භූමිමච්චනං නිද්දෙසො කතොති. නනු ච හො තත්ථාපි “තස්සා”ති ඉදං විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන භූමිමත්ථෙ සාම්ච්චනන්ති? “අතිවිය ත්වං විහත්තිවිපල්ලාසනායෙ කුසලොසි, විහත්තිවිපල්ලාසිකො නාමා”ති භවං වත්තබ්බො. යො ත්වං ධම්මසඬිගාහකත්ථෙරෙහි චුත්තපාළිමිපි උල්ලඬිසසි, අට්ඨකථාවචනමිපි උල්ලඬිසසි, අපරමිපි තෙ නිද්දෙසපාළිං ආහරිස්සාම. සච්ච ත්වං පණ්ඩිතජාතිකො, සඤ්ඤත්තිං ගම්ස්සසි. සච්ච අපණ්ඩිතජාතිකො, අත්තනො ගාහං අමුඤ්චන්නොයෙව සඤ්ඤත්තිං න ගම්ස්සති, සාසනෙ චිත්තිං කත්වා සුඤ්ඤාහීති. “තස්මා හි සික්ඛෙථ ඉධෙව ජන්තු”ති ඉමස්සා පාළියා අත්ථං නිද්දිසන්නෙන පහින්තපටිසම්භිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන ධම්මසෙනාපතිනා ආයස්මතා සාරිපුත්තෙන “ඉධාති ඉමස්සා දිට්ඨියා ඉමස්සා ඛන්තියා ඉමස්සා රුටියා ඉමස්මිං ආදායෙ ඉමස්මිං ධම්මෙ”ති එවං “ඉමස්සා”ති පදං භූමිමච්චනවසෙන චුත්තං. තඤ්චි “ඉධා”ති පදස්ස අත්ථවාචකත්තා සත්තම්යා රූපන්ති විඤ්ඤායති. ඉති

“ඉමිස්සා”ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙය්‍යෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම.

අපරමිපි තෙ සබ්බලොකානුකම්පකෙන සබ්බඤ්ඤානා ආභවිවහාසිතං පාළිං ආහරිස්සාම, චිත්තිං කත්වා සුඤ්ඤාහි, “අට්ඨානමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා අපුබ්බං අවර්මං ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා උප්පජ්ජෙය්‍යු”න්ති එත්ථ “එකිස්සා”ති ඉදං සත්තමියා රූපං. එවං “එකිස්සා”ති සත්තමියා රූපෙ දිට්ඨෙය්‍යෙව “සබ්බස්සා කතරිස්සා”තිආදීනි සත්තමියා රූපානි පාළියං අනාගතානිපි දිට්ඨානියෙව නාම. න භි සබ්බථාපි වොහාරා සරූපතො පාළිආදීසු දිස්සන්ති, එකච්චෙ දිස්සන්ති, එකච්චෙ න දිස්සන්තියෙව. අත්‍රිදං වුවිච්ඡිති –

“තස්සා”ඉච්චාදයො සද්දා, “තාය”ඉච්චාදයො විය;
ඤ්ඤායා පඤ්චසු යානෙසු, තතියාදීසු ධිමතා.

තිණ්ණන්තං පන නාදීනං, හොති සබ්බාපදෙසතො;
“තස්සා කස්සා”තිආදීනි, භවන්ති තතියාදීසු.

අත්‍ර පනායං පාළිනායවිභාවනා අට්ඨකථානායවිභාවනා ච – තස්සා කඤ්ඤාය සද්ධිං ගවිජ්ඣති, තස්සා කඤ්ඤාය කතං, තස්සා කඤ්ඤාය දෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා භීනා, තස්සා කඤ්ඤාය අයං කඤ්ඤා අධිකා, තස්සා කඤ්ඤාය සන්තකං, තස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතන්ති. දුල්ලභායං නීති සාධුකං චිත්තිං කත්වා පරියාපුණිතබ්බා සාසනස්ස විරට්ඨිතත්ථං. එවං සබ්බථාපි පාළිඅට්ඨකථානානුසාරෙන ඉත්ථිලිච්ඡිගස්ස අවිසදාකාරවොහාරතා ඤාතබ්බා.

එවං පන ඤාත්වා විඤ්ඤජාතිනා “ද්වින්නං ගොසද්දානං රූපමාලාවිසෙසෙන ලිඬගනානත්තං හොති”ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං. ගොසද්දො හි “පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො සත්ථා”තිආදයො විය න නියොගා විසදාකාරවොහාරො, නාපි “කඤ්ඤා රත්ති ඉත්ථි”තිආදයො විය න නියොගා අවිසදාකාරවොහාරො. තථා හි අයං පුල්ලිච්ඡිගහාවෙ ධාතුසද්දො විය විසදාකාරවොහාරො, ඉත්ථිලිච්ඡිගහාවෙ අවිසදාකාරවොහාරො. ඉති ඉමස්ස අත්ථස්ස සොතුනං ඤාපනෙන පරමසණ්ඨප්පුබ්බඤ්ඤාණප්පට්ඨාහත්තං “ගො, ගාවී ගාවො. ගාවිං, ගවො”තිආදීනා ඔකාරන්තස්ස ඉත්ථිලිච්ඡිගස්ස ගොසද්දස්ස ආවෙණිකා නාමිකපදමාලා වුත්තා. එත්ථ පන “ගාවි”න්ති එකක්ඛත්තුමාගතං, “ගො ගොහි”තිආදීනි ද්වික්ඛත්තුං, “ගාවො ගාවී ගාව”න්ති තික්ඛත්තුං, “ගාවියා”ති පඤ්චක්ඛත්තුං, එවමෙත්ථ පඤ්චක්ඛත්තුං ආගතපදානං වසෙන අවිසදාකාරො දිස්සන්ති ඉදං ඉත්ථිලිච්ඡිගන්ති ගහෙතබ්බං. ඉමඤ්ඤි නයං

මුඤ්චිත්වා නත්ථි අඤ්ඤා නයො යෙන ගොසද්දො ඉත්ථිලිඛිගො සියා. තස්මා ඉදමෙව අම්භාකං මතං සාරතො පච්චෙනබ්බං. පුම්ත්ථිලිඛිගසඛිබ්බානානං ද්විත්තං ගොසද්දානං රූපමාලාය නිබ්බිසෙසනං වදන්තානං පන ආවරියානං මතං. පුල්ලිඛිගෙ වත්තමානෙන ගොසද්දෙනිත්ථිලිඛිගෙ වත්තමානස්ස ගොසද්දස්ස රූපමාලාය සදිස්සත්තෙ සති මාතුගාමසද්දස්ස නාමිකපදමාලායො සමං යොජෙත්වා පුම්ත්ථිලිඛිගභාවපරිකප්පනං විය හොතීති න සාරතො පච්චෙනබ්බං.

එත්ථ පන කිඤ්චි ලිඛිගසංසන්දනං කථයාම - හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨස්ස ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගස්ස ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලායං “ගාචුං ගාවං ගාවෙනා”තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “ගො ගොහී”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “ගාවො ගවො ගව”න්ති ඉමානි පන “සත්ථා රාජා”තිආදීනි විය තික්ඛන්තුං, වතුක්ඛන්තුං වා පනෙත්ථ පඤ්චක්ඛන්තුං වා ආගතපදානි න සන්ති. තදභාවතො විසදාකාරො දිස්සති. පුරිසසද්දස්ස නාමිකපදමාලායමපි “පුරිසො පුරිස”න්තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “පුරිසෙ”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “පුරිසා”ති තික්ඛන්තුං. එවං විසදාකාරො දිස්සති. ආකාරන්තිත්ථිලිඛිගස්ස පන “කඤ්ඤ”න්තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “කඤ්ඤාහී”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “කඤ්ඤායො”තිආදීනි තික්ඛන්තුං, “කඤ්ඤා”ති ඉදං වතුක්ඛන්තුං, “කඤ්ඤායා”ති ඉදං පන පඤ්චක්ඛන්තුං. එවං අවිසදාකාරො දිස්සති. ආකාරන්තපුල්ලිඛිගස්සතු “සත්ථරි”තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “සත්ථු”තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “සත්ථා”තිආදීනි තික්ඛන්තුං, එවං විසදාකාරො දිස්සති. ඉමිනා නයෙන සබ්බාසුපි පුම්ත්ථිලිඛිගපදමාලාසු විසදාකාරො ව අවිසදාකාරො ව වෙදිතබ්බො. නපුංසකලිඛිගස්ස පන නාමිකපදමාලායං “චිත්තෙනා”තිආදීනි එකක්ඛන්තුමාගතානි, “චිත්ත”න්තිආදීනි ද්වික්ඛන්තුං, “චිත්තානී”ති ඉදං තික්ඛන්තුං ආගතං. අට්ඨි ආයුසද්දාදීසුපි එසෙව නයො. එත්ථ උභයමුත්තාකාරො දිස්සති. කිඤ්චාපෙත්ථ වතුක්ඛන්තුං පඤ්චක්ඛන්තුං වා ආගතපදානං අභාවතො විසදාකාරො උපලබ්භමානො විය දිස්සති, තථාපි යස්මා “චිත්තං අට්ඨි ආයු”තිආදීනි නපුංසකානි “ගච්ඡං අග්ගි භික්ඛු”තිආදීනං පුල්ලිඛිගානං නයෙන අප්පචත්තනතො විසදාකාරඤ්ච, “රත්ති යාගු”තිආදීනං ඉත්ථිලිඛිගානං නයෙන අප්පචත්තනතො අවිසදාකාරඤ්ච උභයමනුපගම්ම විසෙසතො “චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ”තිආදීනා සතිකාරාය රූපමාලාය රූපවත්තානි භවන්ති, තස්මා තෙසමාකාරො උභයමුත්තොති දට්ඨබ්බො.

තිවිධොපායං ආකාරො සක්කට්ඨාසාසු න ලබ්භති. තෙනෙස සබ්බෙසුපි බ්‍යාකරණසත්ථෙසු න චුත්තො. සබ්බසත්තානං පන මූලභාසාභූතාය ජිනෙරිතාය

මාගධිකාය සභාවනිරුත්තියා ලබ්භති. තථා හි අයං නිරුත්තිමඤ්ජුසායං වුත්තො

—

කිං පනෙතං ලිඛිගං නාම? කෙවි තාව වදන්ති —

“ථනකෙසවතී ඉත්ථී, මස්සුවා පුරිසො සියා. උභින්නමත්තරං එතං, ඉතරො’භයමුත්තකො’ති

වුත්තත්තා විසිටියා ථනකෙසාදයො ලිඛිග’න්ති, එතං න සබ්බත්ථ, ගඨිගාසාලාරුක්ඛාදීනං ථනාදිනා සම්බන්ධාභාවතො.

අපරෙ වදන්ති — “න ලිඛිගං නාම පරමත්ථතො කිඤ්චි අත්ථී, ලොකසඬකෙතරුළුහො පන වොභාරො ලිඛිගං නාමා”ති. ඉදමෙත්ථ සන්නිටියානං. සබ්බලිඛිගිකොපි සද්දො හොති තථං තථී තටොති. යදි ච පරමත්ථතො ලිඛිගං නාම සියා, කථං අඤ්ඤමඤ්ඤවිරුද්ධානං තෙසං එකත්ථ සමාවෙසො භවති, තස්මා යස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොභාරො ඉත්ථීලිඛිගං, විසදාකාරවොභාරො පුල්ලිඛිගං, උභයමුත්තාකාරවොභාරො නපුංසකලිඛිගන්ති වෙදිතබ්බන්ති.

එත්ථ පන නාමිකපදමාලාසඬාතපබන්ධවසෙනෙව අවිසදාකාරවොභාරාදිනා ගහෙතබ්බා, න එකෙකපදවසෙන. තථා හි “කඤ්ඤා පුරිසො විත්ත”න්ති ච, “කඤ්ඤායො පුරිසා විත්තානී”ති ච එවමාදිකස්ස එකෙකපදස්ස අවිසදාකාරවොභාරාදිනා න දිස්සති. යස්මා පන පබන්ධවසෙන විසදාකාරවොභාරාදිභාවෙ සිද්ධෙයෙව සමුදායාවයවත්තා එකෙකපදස්සපි අවිසදාකාරවොභාරාදිනා සිජ්ඣිතෙව.

කෙවි පන නාමිකපදමාලාසඬාතං පබන්ධං අපරාමසිත්වා එකෙකපදවසෙනෙව අවිසදාකාරවොභාරාදිකං ඉච්ඡන්ති, තෙ වත්තබ්බා “යදි එකෙකපදස්සෙව අවිසදාකාරවොභාරාදිනා සියා, එවං සන්නෙ ‘කඤ්ඤා පුරිසා සත්ථා ගුණවා රාජා’තිආදීනං පදානං ආකාරසුතිවසෙන, ‘පුරිසො සත්ථාරො කඤ්ඤායො’තිආදීනං පන ඕකාරසුතිවසෙන, ‘විත්තං පුරිසං කඤ්ඤ’න්තිආදීනං අනුසාරසුතිවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං සමානසුතිසම්භවා කථං අවිසදාකාරවොභාරාදිනා සියා’ති? කිඤ්චාපි තෙ එවං වදෙය්‍යුං “සියා එව, නානත්තං පන තෙසං දුජ්ජට්ඨෙධ”න්ති. තෙ වත්තබ්බා “මා තුම්භෙ එවමවචුත්ථ, දුජ්ජානතරම්පි නිබ්බානං කථනසමත්ථං පුග්ගලං නිස්සාය ජානන්ති, තස්මා සුට්ඨු උපපරික්ඛිත්වා වදෙථා”ති. එවඤ්ච පන වත්ථා තතො උත්තරි තෙ පඤ්භං පුච්ඡිතබ්බා “බොධිසද්දො ආයුසද්දො ච කතරලිඬිගො”ති. තෙ ජානන්තා එවං වක්ඛන්ති “බොධිසද්දො ඉත්ථීලිඬිගො වෙව පුල්ලිඬිගො ච,

ආයුසද්දො ච පන නපුංසකලිඬිගො ච පුල්ලිඬිගො වානි ද්විලිඬිගා එතෙ සද්දා”ති. තෙ වත්තබ්බා “යදි බොධිසද්දො ච ආයුසද්දො ච ද්විලිඬිගා එතෙ සද්දා, එවං සන්තෙ ද්වින්නං බොධිසද්දානං එකපදභාවෙන වචන්ථිතානං අවචන්තසමානසුතිකානං කථං අවිසදාකාරවොභාරතා ච විසදාකාරවොභාරතා ච සියා, කථඤ්ච පන ද්වින්නං ආයුසද්දානං එකපදභාවෙන වචන්ථිතානං අවචන්තසමානසුතිකානං උභයමුත්තාකාරවොභාරතා ච විසදාකාරවොභාරතා ච සියා”ති? එවං චුත්තා තෙ අද්ධා කිඤ්චි උත්තරි අපස්සන්තා නිරුත්තරා භවිස්සන්ති. සද්දසත්ථවිදු පන සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා වදන්ති –

“එසෙ’සා එත’මිති ව,
පසිද්ධි අත්ථෙසු යෙසු ලොකස්ස;
‘ථිපුමනපුංසකානී’ති,
චුච්චන්තෙ තානි නාමානී”ති.

තෙසං කිර අයමධිප්පායො – “එසො පුරිසො, එසො මාතුගාමො, එසො රාජා, එසා ඉත්ථි, එසා ලතා, එතං නපුංසකං, එතං චිත්ත”න්ති එවං පුරිසාදීසු යෙසු අත්ථෙසු ලොකස්ස “එසො එසා එත”න්ති ච පසිද්ධි භොති, තෙසු අත්ථෙසු තානි නාමානි “පුමිත්ථිනපුංසකලිඬිගානී”ති චුච්චන්ති, තංද්වාරෙන අඤ්ඤානිජිති. එවං වදන්තෙහි තෙහි “ඉමිනා නාම ආකාරෙන ‘එසො එසා එත’න්ති නාමානි අඤ්ඤානි ච පුල්ලිඬිගාදිනාමං ලභන්ති”ති අයං විසෙසො න දස්සිතො, සද්ධම්මනසඤ්ඤාහි පන තෙරුත්තිකෙහි දස්සිතො “යස්ස කස්සචි අත්ථස්ස අවිසදාකාරවොභාරො ඉත්ථිලිඬිග”න්තිආදිනා.

කෙචි පන “අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොභාරො ඉත්ථිලිඬිග”න්තිආදිනි වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. යදි හි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොභාරො ඉත්ථිලිඬිගං, එවං සන්තෙ මාතුගාමකලත්තකන්තකණ්ටකගුම්ඛාදයොපි වොභාරා ඉත්ථිලිඬිගානි සියුං අවිසදාකාරත්තා තදත්ථානං. යදි පන විසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොභාරො පුල්ලිඬිගං, එවං සන්තෙ “දෙවතා සද්ධා ඤාණ”ම්චිවාදයොපි වොභාරා පුල්ලිඬිගානි සියුං විසදාකාරත්තා තදත්ථානං. අථ වා යදි අවිසදාකාරානං අත්ථානං වාචකො වොභාරො ඉත්ථිලිඬිගං, විසදාකාරානං පනත්ථානං වාචකො වොභාරො පුල්ලිඬිගං, එවං සන්තෙ එකස්සෙවත්ථස්ස එකක්ඛණෙ ද්විභි ලිඬිගෙහි න වත්තබ්බතා සියා –

“අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ;
කරොමි තෙ තං වචනං, ත්වංසි ආචරියො මමා”ති.

යදි ච උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං වාවකො වොහාරො නපුංසකලිඬගං, එවං සත්තෙ උභයමුත්තාකාරානං අත්ථානං තිණුරුක්ඛාදීසු “ඉදං නාමා”ති නියමාභාවතො ලිඬගවචනං විරුද්ධං සියා. අපිච “පඤ්ඤාරතනං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුග්”න්ති ච ආදිනා නපුංසකලිඬගවචනෙන තදත්ථානම්පි උභයමුත්තාකාරතා වුත්තා සියා. අපිච එකම්පි තීරං “තටං තටී තටො”ති තීහි ලිඬගෙහි න වත්තබ්බං සියා. එකම්පි ච ඤාණං “පඤ්ඤාණං පඤ්ඤා පජානනා අමොහො”තිආදිනා තීහි ලිඬගෙහි න වත්තබ්බං සියා, තස්මා තං නයං අග්ගහෙත්වා යථාවුත්තොයෙව නයො ගහෙතබ්බො.

ලොකස්මිඤ්ඤි ඉත්ථිනං හෙට්ඨිමකායො විසදො හොති, උපරිමකායො අවිසදො, උරමංසං අවිසදං, ගමනාදීනිපි අවිසදානි. ඉත්ථියො හි ගච්ඡමානා අවිසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසීදමානා ඛාදමානා භුඤ්ජමානා අවිසදං භුඤ්ජන්ති. පුරිසම්පි හි අවිසදං දිස්වා “මාතුගාමො විස ගච්ඡති තිට්ඨති නිපජ්ජති නිසීදති ඛාදති භුඤ්ජති”ති වදන්ති. ඉති යථා ඉත්ථියො යෙභුයොන අවිසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සවි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා යෙභුයොන අවිසදාකාරා, තෙයෙව ඉත්ථිලිඬගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “කඤ්ඤා දෙවතා ධිතලිකා දුබ්බා සද්ධා රත්ති ඉත්ථි යාගු වධු” ඉච්චෙවමාදීනි. පුරිසානං පන හෙට්ඨිමකායො අවිසදො හොති, උපරිමකායො විසදො, උරමංසං විසදං, ගමනාදීනිපි විසදානි හොන්ති. පුරිසා හි ගච්ඡමානා විසදං ගච්ඡන්ති, තිට්ඨමානා නිපජ්ජමානා නිසීදමානා ඛාදමානා භුඤ්ජමානා විසදං භුඤ්ජන්ති. ඉත්ථිම්පි හි ගමනාදීනි විසදානි කුරුමානං දිස්වා “පුරිසො විස ගච්ඡති”තිආදීනි වදන්ති. ඉති යථා පුරිසා යෙභුයොන විසදාකාරා, තථා යස්ස කස්සවි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා යෙභුයොන විසදාකාරා, තෙයෙව පුල්ලිඬගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “පුරිසො මාතුගාමො ඔරොධො ආපො රුක්ඛො මොහො සත්ථා” ඉච්චෙවමාදීනි. යථා ච පන නපුංසකා උභයමුත්තාකාරා, තථා යස්ස කස්සවි සවිඤ්ඤාණකස්ස වා අවිඤ්ඤාණකස්ස වා අත්ථස්ස යෙ වොහාරා උභයමුත්තාකාරා, තෙයෙව නපුංසකලිඬගානි නාම භවන්ති. තං යථා? “චිත්තං රූපං ඉත්ථාගාරං කලත්තං නාටකං රතනං ඤාණං අට්ඨි ආයු”ඉච්චෙවමාදීනි. ඉච්චෙවං නාමිකානං සබ්බෙසම්පි වොහාරානං -

විසදාවිසදාකාරා, ආකාරො’භයමුත්තකො;
ලිඬගස්ස ලක්ඛණං එතං, ඤෙය්‍යං ස්‍යාදිප්පබන්ධනො.

ඉදං යානං දුබ්බිනිවිජ්ඣං මහාවනගහනං නිග්ගුම්ඛං නිජ්ජටං කත්වා දස්සිතං සාධුකං මනසි කාතබ්බං. ඉති සබ්බෙසං නාමිකපදානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන ඉත්ථිලිඬගාදිභාවස්ස සම්භවතො ද්විත්තම්පි

ගොසද්දානං පබන්ධනිස්සිතෙන අවිසදාකාරවොහාරාදිභාවෙන යථාසකං ඉත්ථිලිඬගාදිභාවො වෙදිතබ්බො.

සවිනිච්ඡයොයං ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඔකාරන්තතාපකතිකං ඔකාරන්තිත්ථිලිඬගං නිට්ඨිතං.

එවං සබ්බථාපි ආකාරන්ත ඉවණ්ණන්ත උවණ්ණන්තොකාරන්තවසෙන ඡබ්බිධානි ඉත්ථිලිඬගානි නිරවසෙසතො ගහිතානි භවන්ති. එතෙසු පන කෙසඤ්චි ආකාරන්තානං ඊකාරන්තානඤ්ච කත්ථවි පච්චත්තෙකච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන යො පහෙදො දිස්සති, සො ඉදානි වුච්චති. තථා හි –

“න ත්වං රාධ විජානාසි, අඬ්ඨරත්තෙ අනාගතෙ;
අබ්බයතං විලපසි, විරත්තෙ කොසියායනෙ”ති

ඉමස්මි. රාධජාතකෙ “විරත්තා”ති ආකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන “විරත්තෙ”ති වුත්තං. තථා “කොසියායනී”ති ඊකාරන්තවසෙන වත්තබ්බෙ පච්චත්තච්චනස්ස එකාරාදෙසවසෙන “කොසියායනෙ”ති වුත්තං. තෙන අවිධිකථාවරියො “විරත්තෙ කොසියායනෙති මාතා නො කොසියායනී බ්‍රාහ්මණී විරත්තා අම්භාකං පිතරි නිජපෙමා ජාතා”ති අත්ථං සංවණ්ණෙසි. නනු ච හො පාළියං “විරත්තෙ”ති, “කොසියායනෙ”ති ච පච්චත්තච්චනස්ස දස්සනතො “එකාරන්තමපි ඉත්ථිලිඬගං අත්ථි”ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං ආකාරිකාරන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං එකාරන්තං ඉත්ථිලිඬගං නාම නත්ථි, තස්මා ඉත්ථිලිඬගානං යථාවුත්තා ඡබ්බිධතායෙව ගහෙතබ්බො.

ඉච්චෙවං ඉත්ථිලිඬගානං, පකිණ්ණනයසාලිනී;
පදමාලා විහත්තා මෙ, සාසනත්ථං සයම්භුතො.

සද්දනීතිසුරියොයං,
අනෙකසුචිනිච්ඡයරස්මිකලාපො;
සංසයන්ධකාරනුදො,
කස්ස මතිපදුමං න විකාසෙ.

ඉති නවඬගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යජ්ජගනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

9. නපුංසකලිඛිගනාමිකපදමාලා

අථ පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඛිගානං “භූතං” ඉච්චාදිකස්ස පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලං චක්ඛාම -

චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තං, චිත්තානි. චිත්තෙන, චිත්තෙහි, චිත්තෙනි.
චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තා, චිත්තස්මා, චිත්තමහා, චිත්තෙහි, චිත්තෙනි.
චිත්තස්ස, චිත්තානං. චිත්තෙ, චිත්තස්මිං, චිත්තමහි, චිත්තෙසු. භො චිත්ත, භො
චිත්තා, භවන්තො චිත්තානි. යමකමහාථෙරමතං.

එත්ථ කිඤ්චාපි “චිත්තා”ති පච්චත්තබ්බවචනං “චිත්තෙ”ති
උපයොගබ්බවචනඤ්ච අනාගතං, තථාපි තත්ථ තත්ථ අඤ්ඤෙසමිපි තාදිසානං
නිග්ගහීතන්තනපුංසකරූපානං දස්සනතො විභච්ඡිගපාළියඤ්ච “ඡ චිත්තා
අබ්‍යාකතා”තිආදිදස්සනතො ගහෙතබ්බමෙව, තස්මා “චිත්තං, චිත්තානි,
චිත්තා. චිත්තං, චිත්තානි, චිත්තෙ”ති කමො වෙදිතබ්බො.
නිග්ගහීතන්තනඤ්ච නපුංසකලිඛිගානං කත්ථවි ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගානං විය
පච්චත්තොපයොගබ්බවචනානි භවන්ති. තානි ච පුල්ලිඛිගෙන වා සලිඛිගෙන වා
අලිඛිගෙන වා සද්ධිං සමානාධිකරණානි හුත්වා කෙවලානි වා පාවචනෙ
සඤ්චරන්ති. අනු “චත්තාරො සතිපට්ඨානා. චත්තාරො සම්මප්පධානා. සබ්බෙ
මාලා උපෙන්නිමං. යස්ස එතෙ ධනා අත්ථි. චත්තාරො මහාභූතා. තීණින්ද්‍රියා.
ද්වෙ ඉන්ද්‍රියා. දසින්ද්‍රියා. ද්වෙ මහාභූතෙ නිස්සාය ද්වෙ මහාභූතා, පඤ්ච
විඤ්ඤාණා, චතුරො අභිගෙ අධිට්ඨාය, සෙමි වම්මිකමත්ථකෙ, රූපා සද්දා රසා
ගන්ධා. රූපෙ ච සද්දෙ ච අපො රසෙ ච. චක්ඛුඤ්ච පට්චිව රූපෙ ච උප්පජ්ජති
චක්ඛුවිඤ්ඤාණං”න්ති එවමාදයො අනෙකසතා පාළිප්පදෙසා දට්ඨබ්බා.

එත්ථ පන “සතිපට්ඨානා”තිආදීනි පදානි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානීති
න ගහෙතබ්බානි සතිපට්ඨානසද්දාදීනං පයමෙකවචනට්ඨානෙ
ඔකාරන්තපුල්ලිඛිගහාවෙන ධීතභාවස්ස අදස්සනතො.
“චත්තාරො”තිආදීනියෙව පන පදානි ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තානීති
ගහෙතබ්බානි නියොගා නිග්ගහීතන්තෙහි නපුංසකලිඛිගෙහි
සතිපට්ඨානසද්දාදීනි සද්ධිං තෙසං සමානාධිකරණභාවස්ස දස්සනතොති.

කෙචෙත්ථ වදෙය්‍යුං - නනු “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො,
චිත්තා ධම්මා”තිආදිප්පයොගදස්සනතො සතිපට්ඨානසද්දාදීනං

ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවො ලබ්භති. එවං සන්නෙ කස්මා තුම්භෙහි “සතිපට්ඨානසද්දාදීනං පයමෙකවචනට්ඨානෙ ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවෙන ධීතභාවස්ස අදස්සනතො”ති චුත්තං, කස්මා ච එකන්තතො සතිපට්ඨානසද්දාදීනං නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඬගතා අනුමතා, නනු “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදිදස්සනතො “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”තිආදීසුපි “සතිපට්ඨානසද්දාදයො ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තා”ති චත්තබ්බාති? න චත්තබ්බා, කස්මාති වෙ? “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදීසුපි සතිපට්ඨානචිත්තසද්දාදීනං ලිඬගවිපල්ලාසවසෙන අනිච්ඡිතබ්බතො. තත්ථ හි පුල්ලිඬගෙන ධම්මසද්දෙන යොජෙතුං ධම්මිස්සරො භගවා ධම්මාපෙක්ඛං කත්වා “සතිපට්ඨානො, චිත්තො, චිත්තා”ති ච අභාසි. කෙවලා හි සතිපට්ඨාන චිත්තසද්දාදයො ඔකාරන්තපුල්ලිඬගභාවෙන කත්ථවිපි යොජිතා න සන්නි, නිග්ගහීතන්තනපුංසකභාවෙන පන යොජිතා සන්නි.

තථා හි “චිත්තො ගහපතී”ති එත්ථාපි පුල්ලිඬගගහපතීසද්දං අපෙක්ඛිත්වා විඤ්ඤාණෙ පවත්තං චිත්තනාමං පණ්ණත්තිවසෙන පුග්ගලෙ ආරොපෙත්වා පුග්ගලවාචකං කත්වා “චිත්තො”ති චුත්තං. යදි පන විඤ්ඤාණසංඛිතං චිත්තමධිප්පෙතං සියා, “චිත්ත”මිච්චෙව චුච්චෙය්‍ය. තස්මා “චිත්තො ගහපතී, චිත්තා ඉත්ථී”තිආදීසු ලිඬගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො සාපෙක්ඛත්තා චිත්තසද්දාදීනං. යථා ච එත්ථ, එවං “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදීසුපි ලිඬගවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො. “චත්තාරො සතිපට්ඨානා”තිආදීසු පන සතිපට්ඨානසද්දාදීනං අපෙක්ඛිතබ්බාති පදානි න සන්නි, යෙහි තෙ පුල්ලිඬගානි සියුං, තස්මා “චත්තාරො”තිආදීනියෙව පදානි පරිචත්තෙත්වා “චත්තාරි, සබ්බානි, එතානී”ති නපුංසකලිඬගවසෙන ගහෙත්වා “සතිපට්ඨානා, සම්මජ්ජධානා”තිආදීහි පදෙහි යොජෙතබ්බාති. ඊදිසෙසු යානෙසු කෙවි අට්ඨකථාවරියා නිකාරලොපං ඉච්ඡන්ති “යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලඬකවරමාභුජෙ, නිමිත්තානි පදිස්සන්ති”ති එත්ථ විය. අදස්සනඤ්ඤි ලොපො, තස්මා “චත්තාරි සතිපට්ඨානානි, චත්තාරි සම්මජ්ජධානානි, සබ්බානි මාලානී”තිආදිකා යොජනා කාතබ්බා.

කෙවි පන “සබ්බෙ මාලා උපෙන්නි ම”න්ති එත්ථ මාලාසද්දං ඉත්ථීලිඬගන්ති මඤ්ඤිත්වා පුල්ලිඬගභූතං සබ්බෙසද්දං ඉත්ථීලිඬගවසෙන පරිචත්තෙත්වා “සබ්බා මාලා”ති අත්ථං කට්ඨන්ති. තං කිඤ්ඤාපි යුත්තතරං විය දිස්සති, තථාපි න ගහෙතබ්බං. න හි සො භගවා ලිඬගං නඤ්ඤාසි, න ච “සබ්බා මාලා උපෙන්නි ම”න්ති ද්වෙ පදානි ඉත්ථීලිඬගානි කත්වා චත්තුං න සක්ඛි. යො එවං විසදිසලිඬගානි පදානි උච්චාරෙසි. ඡානන්තොයෙව පන භගවා චත්තුං සක්කොන්තොයෙව ච “සබ්බෙ මාලා උපෙන්නි ම”න්ති විසදිසලිඬගානි පදානි

උච්චාරෙසි, තස්මා පුල්ලිඬගභුතං සබ්බෙසද්දං “සබ්බානී”ති නපුංසකලිඬගවසෙන පරිවත්තෙත්වා විභවිගපාළියං “තීණිනදියා”ති පදං විය ලුත්තනිකාරෙන නපුංසකලිඬගෙන මාලාසද්දෙන යොජෙත්වා “සබ්බානී මාලානී”ති අත්ථො ගහෙතබ්බො කත්ථවි “යස්ස එතෙ ධනා අත්ථී”ති එත්ථ විය. එත්ථ හි යස්ස එතානි ධනානීති අත්ථො. ඉදම්පෙත්ථ සල්ලක්ඛිතබ්බං. මාලාසද්දො ද්විලිඬගො ඉත්ථීනපුංසකවසෙන. තිට්ඨතු තස්සිත්ථිලිඬගත්තං සුවිඤ්ඤායාත්තා, නපුංසකත්තෙ පන තීණි මාලානී. “මාලෙහි ච ගන්ධෙහි ච භගවතො සරීරං පූජෙත්ති”තිආදයො නපුංසකප්පයොගානිපි බහු සන්දිස්සන්තිති.

යදි පන හො මාලසද්දො ඉත්ථීනපුංසකවසෙන ද්විලිඬගො, “සබ්බෙ මාලා උපෙත්ති ම”න්ති එත්ථ මාලාසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගභාවපරිකප්පෙන කො දොසො අත්ථීති? අත්ථෙව ඉත්ථිලිඬගසද්දස්ස පුල්ලිඬගභුතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්සාභාවතො, නපුංසකලිඬගස්ස පන පුල්ලිඬගභුතෙන සබ්බනාමිකපදෙන සද්ධිං සමානාධිකරණභාවස්ස උපලබ්භනතො. තෙනෙව ච “එතෙ ධනා”තිආදයො පයොගා පාවචනෙ බහුධා දිට්ඨා. එත්ථාපි පන වදෙය්‍යං “ධනාතිආදීනි විපල්ලාසවසෙන පුල්ලිඬගානියෙව “එතෙ”තිආදීනි සමානාධිකරණපදෙහි යොජිතත්තා”ති. න, නපුංසකානියෙවෙතානි. යදි හි “ධනා”තිආදීනි පුල්ලිඬගානි සිද්ධං, කත්ථවි පරිවත්තෙකවචනට්ඨානෙ “එසො”තිආදීනි ඔකාරන්තසමානාධිකරණපදෙහි යොජිතා ඔකාරන්තධනසද්දාදයො සිද්ධං. තථාරූපානං අභාවතො පන “ධනා ඉන්ද්‍රියා විඤ්ඤාණා”තිආදයො සද්දා නපුංසකලිඬගානියෙව හොත්ති. අයං නයො පව්චත්තබ්බවචනට්ඨානෙයෙව ලබ්භති. නපුංසකලිඬගානි හි විසදාකාරානි පුල්ලිඬගරූපානි විය හුත්වා පුල්ලිඬගෙහිපි සද්ධිං වරන්ති, නපුංසකා විය පුරිසවෙසධාරිතො පුරිසෙහිති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං.

අථාපි තෙ පුබ්බෙ චුත්තවචනං පුන පරිවත්තෙත්වා එවං වදෙය්‍යං “චිත්තො ගහපති, චිත්තා ඉත්ථී”තිආදීසු චිත්තං එතස්ස අත්ථීති චිත්තො, චිත්තං එතිස්සා අත්ථීති චිත්තා යථා “සද්ධො, සද්ධා”ති එවං අස්සත්ථීති අත්ථවසෙන ගහෙතබ්බො ලිඬගවිපල්ලාසො නිව්ඡිතබ්බො, “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදීනි පන එවරූපස්ස අත්ථස්ස අග්ගහෙතබ්බො “සතිපට්ඨානං ධම්මො, චිත්තං ධම්මො, චිත්තානි ධම්මා”ති වත්තබ්බෙ ලිඬගවිපල්ලාසෙන “සතිපට්ඨානො ධම්මො, චිත්තො ධම්මො, චිත්තා ධම්මා”තිආදි චුත්තන්ති ලිඬගවිපල්ලාසො ඉව්ඡිතබ්බො”ති? තන්ත, “චිත්තො ගහපති”තිආදීසු පන “සතිපට්ඨානො ධම්මො”තිආදීසු ච චිත්තසතිපට්ඨානසද්දාදීනං ගහපති ධම්මාදීනං අපෙක්ඛනවසෙන නිව්චං පුල්ලිඬගභාවස්ස ඉව්ඡිතත්තා.

තථා හි එකන්තනපුංසකලිඛිගොපි පුඤ්ඤසද්දො
අභිසංඛාරාපෙක්ඛනවසෙන “පුඤ්ඤො අභිසංඛාරො”ති පුල්ලිඛිගො ජාතො,
තථා එකන්තනපුංසකලිඛිගොපි පදුම මච්ඡගලසද්දාදයො
අඤ්ඤස්සත්ථස්සාපෙක්ඛනවසෙන “පදුමො භගවා, පදුමා දෙවී, මච්ඡගලො
භගවා, මච්ඡගලා ඉත්ථී”ති ච පුමිත්ථිලිඛිගා ජාතා. එකන්තපුල්ලිඛිගොපි
භත්ථිවිසෙසවාචකා කාලාවක ගච්ඡගෙයාසද්දාදයො කුලාපෙක්ඛනවසෙන
“කාලාවකඤ්ච ගච්ඡගෙයා”න්තිආදීනා නපුංසකලිඛිගා ජාතා.
තදපෙක්ඛනවසෙන හි අට්ඨකථායං “කාලාවකො ච ගච්ඡගෙයා”තිආදී
පුල්ලිඛිගනිද්දෙසො දිස්සති. එවං තංතදත්ථානමපෙක්ඛනවසෙන
තංතංපකතිලිඛිගං නාසෙත්වා අපරං ලිඛිගං පතිට්ඨාපෙත්වා නිද්දෙසො දිස්සති,
න ච තානි සබ්බානිපි ලිඛිගානි තද්ධිතවසෙන අඤ්ඤලිඛිගානි ජාතානි, අථ බො
ගහපතිධම්මාදීනං අපෙක්ඛනවසෙනෙව අඤ්ඤලිඛිගානි ජාතානි, තස්මා
“පෙතානි හොති පුත්තානි, බාදමානා තුවං පුරෙ. සිව්පුත්තානි වච්ඡය. එවං
ධම්මානි සුත්ථාන, විප්පසීදන්ති පණ්ඩිතා”තිආදීසුයෙව ලිඛිගවිපල්ලාසො
ඉච්ඡිතබ්බො අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා චුත්තධම්මසද්දාදීනං, න පන “විත්තො
ගහපති, විත්තා ඉත්ථී, සතිපට්ඨානො ධම්මො, විත්තො ධම්මො, විත්තා
ධම්මා”තිආදීසු විත්තසද්දාදීනං විපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො ගහපති ධම්මාදීනං
අපෙක්ඛකත්තා තෙසන්ති නිට්ඨමෙත්ථාවගන්තබ්බං, ඉදඤ්ච එකච්චානං
සම්මොභට්ඨානං, තස්මා සද්ධම්මට්ඨිනියා අයං නීති සද්ධාසම්පන්නෙහි
කුලපුත්තෙහි සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

බදරතිත්ථවිහාරවාසී ආචරියධම්මපාලො පන “අපරිමාණා පදා අපරිමාණා
අක්ඛරා අපරිමාණා බ්‍යාඤ්ජනාති පාළිජ්ජදෙසෙ ‘පදා අක්ඛරා බ්‍යාඤ්ජනා’ති
ලිඛිගවිපල්ලාසො කතොති දට්ඨබ්බ”න්ති ආහ. එත්ථාපි මයං “පදා”ති ඉදං
“ඉන්ද්‍රියා රූපා”තිආදීනි විය නපුංසකලිඛිගමෙවාති වදාම ඕකාරන්තවසෙන
පට්මෙකච්චනන්තභාවාභාවතො, ඉතරද්වයං පන නපුංසකලිඛිගන්තිපි
පුල්ලිඛිගන්තිපි ගහෙතබ්බං නිග්ගහීතන්තොකාරන්තවසෙන
පට්මෙකච්චනන්තභාවස්සුපලබ්භනතො. තථා හි “පුත්තානි ලතානි පබ්බතානි
ධම්මානි”තිආදීනංයෙව ලිඛිගවිපල්ලාසානි ඉච්ඡිතබ්බානි නිග්ගහීතන්තවසෙන
පට්මෙකච්චනන්තතාය අනුපලද්ධිතො, තෙසඤ්චොකාරන්තාකාරන්තවසෙන
පට්මෙකච්චනන්තතාදස්සනතො. “ජරාධම්මං මා ජීරී”ති ඉදං පන
අඤ්ඤපදත්ථවසෙන නපුංසකං ජාතන්ති දට්ඨබ්බං.

භූතං, භූතානි, භූතා. භූතං, භූතානි, භූතෙ. භූතෙන, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස,
භූතානං. භූතා, භූතස්මා, භූතමිහා, භූතෙහි, භූතෙහි. භූතස්ස, භූතානං. භූතෙ,
භූතස්මිං, භූතමිහි, භූතෙසු. හො භූත, භවන්තො භූතානි, භවන්තො භූතා. එවං
විත්තනයෙන නාමිකපදමාලා භවති.

ඉමිනා නයෙන ‘‘මහාභූතං භවිත්තං භූතං භවන’’මිච්චාදීනං භූධාතූමයානං
නිග්ගහිතන්තපදානං අඤ්ඤාසඤ්ච ‘‘චත්ත’’මිච්චාදීනං නිග්ගහිතන්තපදානං
නාමිකපදමාලා වෙදිතබ්බා.

චත්තං රූපං සොතං ඝාතං, දුක්ඛං පුප්ඵං ඤානං ඤාණං;
දානං සීලං පුඤ්ඤං පාපං, චජ්ජං සච්චං යානං ඡත්තං.

සකටං කතකං තගරං නගරං, තරණං වරණං ධරණං මරණං;
නයනං වදනං කරණං ලවනං, වසනං පවනං භවනං ගගනං.

අමතං පුළිතං මාලං, ආසනං සවනං මුඛං;
පදුමං උජ්ජලං වස්සං, ලොචනං සාධනං සුඛං.

තාණං මූලං ධනං කූලං, මඬිගලං නළිනං ඵලං;
හිරඤ්ඤං අම්බුජං ධඤ්ඤං, ජාලං ලිඬිගං පදං ජලං.

අඬිගං පණ්ණං සුසානං සං, ආවුධං හදයං වනං;
සොපානං චීවරං පාණං, අලාතං ඉන්ද්‍රියං කුලං.

ලොභං කණං බලං පීඨං, අණ්ඩං ආරම්මණං පුරං;
අරඤ්ඤං තීරමස්සත්ථ-මිච්චාදීනි සමුද්ධරෙ.

ඉමානි චිත්තසද්දෙන සබ්බථාපි සදිසානි, ඉමානි පන විසදිසානි. සෙය්‍යථීදං

‘‘චම්මං වෙස්ම’’න්තිආදීනි, එකධායෙව හිජ්ජරෙ;
‘‘කම්මං ථාමං ගුණව’’න්ති-ආදීනි තු අනෙකධා.

කථං?

චම්මෙ, චම්මස්මිං, චම්මම්හි, චම්මනි, වෙස්මෙ, වෙස්මස්මිං, වෙස්මම්හි,
වෙස්මනි, සම්මෙ, සම්මස්මිං, සම්මම්හි, සම්මනි. එවං අඤ්ඤානිපි
යොජෙතබ්බානි.

කම්මං, කම්මානි, කම්මා. කම්මං, කම්මානි, කම්මෙ. කම්මෙන, කම්මුනා,
කම්මනා, කම්මෙහි, කම්මෙහි. කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං. කම්මස්මා,
කම්මම්හා, කම්මුනා, කම්මෙහි, කම්මෙහි. කම්මස්ස, කම්මුනො, කම්මානං.
කම්මෙ, කම්මස්මිං, කම්මම්හි, කම්මනි, කම්මෙසු. හො කම්ම, භවන්තො
කම්මානි, භවන්තො කම්මා.

උමසද්දස්ස පන තතියෙකවනට්ඨානාදීසු “උමෙන, උමුනා, උමස්ස, උමුනො”ති ව, “උමා, උමස්මා, උමමිහා, උමුනා”ති ව යොජෙතබ්බං.

වන්තු මන්තු ඉමන්තුවච්චයවනං පන නිග්ගහීතන්තසද්දානං “ගුණවං චිත්තං, රුචිමං පුප්ඵං, පාපිමං කුලං” ඉච්චාදිපයොගවසෙන -

ගුණවං, ගුණවන්තානි, ගුණවන්තා, ගුණවන්ති. ගුණවන්තං, ගුණවන්තානි, ගුණවන්තෙ ගුණවන්ති. ගුණවතා, ගුණවන්තෙන, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවතා, ගුණවන්තා, ගුණවන්තස්මා, ගුණවන්තමිහා, ගුණවන්තෙහි, ගුණවන්තෙහි. ගුණවතො, ගුණවන්තස්ස, ගුණවතං, ගුණවන්තානං. ගුණවති, ගුණවන්තෙ, ගුණවන්තස්මිං, ගුණවන්තමිහි, ගුණවන්තෙසු. හො ගුණව, භවන්තො ගුණවන්තානි, ගුණවන්ති.

ඵවං “රුචිමං, රුචිමන්තානි, රුචිම”න්තිඉච්චාදිනා, “පාපිමං, පාපිමන්තානි, පාපිම”න්ති ඉච්චාදිනා ව යොජෙතබ්බං. අපිචෙත්ථ “ගුණවං බලවං යසවං සතිමං ගතිමං”ඉච්චාදිනා පයොගා චිත්ථාරෙතබ්බා.

කරොන්තසද්දස්ස “කරොන්තං චිත්තං, කරොන්තං කුලං”න්ති පයොගවසෙන -

කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්ති. කරොන්තං, කරොන්තානි, කරොන්තෙ, කරොන්ති. කරොතා, කරොන්තෙන, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙහි. කරොතො, කරතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොතා, කරොන්තා, කරොන්තස්මා, කරොන්තමිහා, කරොන්තෙහි, කරොන්තෙහි. කරොතො, කරතො, කරොන්තස්ස, කරොන්තානං, කරොතං. කරොති, කරොන්තෙ, කරොන්තස්මිං, කරොන්තමිහි, කරොන්තෙසු. හො කරොන්ත, භවන්තො, කරොන්තානි, කරොන්තා, කරොන්තීති යොජෙතබ්බං.

ගච්ඡන්තසද්දස්ස තු “ගච්ඡන්තං චිත්තං, ගච්ඡන්තං කුලං”න්ති පයොගවසෙන -

ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තා. ගච්ඡන්තං, ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තෙ. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තෙන, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡතා, ගච්ඡන්තා, ගච්ඡන්තස්මා, ගච්ඡන්තමිහා, ගච්ඡන්තෙහි, ගච්ඡන්තෙහි. ගච්ඡතො, ගච්ඡන්තස්ස, ගච්ඡන්තානං, ගච්ඡතං. ගච්ඡති, ගච්ඡන්තෙ, ගච්ඡන්තස්මිං, ගච්ඡන්තමිහි, ගච්ඡන්තෙසු. හො ගච්ඡං, හො ගච්ඡන්තා, භවන්තො ගච්ඡන්තානි, ගච්ඡන්තානි යොජෙතබ්බං.

එවං “චරන්තං දදන්තං තිට්ඨන්තං වින්තයන්ත” න්ති ආදීසුපි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො.

මහන්තසද්දස්ස පන කොචි හෙදො, තථා හි “බාරාණසිරජ්ජං නාම මහා” ති එවං “මහා” ඉති නපුංසකපයොගදස්සනතො “මහන්තං, මහා, මහන්තානි, මහන්තා. මහන්තං, මහන්තානි, මහන්තෙ. මහතා” ති කමො වෙදිතබ්බො. සබ්බානෙතානි විත්තසද්දෙන විසදිසානි.

සවිනිච්ඡයොයං නිග්ගහීතන්තනපුංසකලිඬගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

අවණ්ණුකාරන්තතාපකතිකං නිග්ගහීතන්තං

නපුංසකලිඬගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි තස්සිලත්ථස්ස කතරස්සස්ස අත්ථවිභාවි ඉච්චෙනස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං චක්ඛාම පුබ්බාවරියමං පුරෙවරං කත්වා -

අට්ඨි, අට්ඨි, අට්ඨිනි. අට්ඨිං, අට්ඨි, අට්ඨිනි. අට්ඨිනා, අට්ඨිහි, අට්ඨිහි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨිනං. අට්ඨිනා, අට්ඨිහි, අට්ඨිහි. අට්ඨිස්ස, අට්ඨිනො, අට්ඨිනං. අට්ඨිස්මිං, අට්ඨිමිහි, අට්ඨිසු. හො අට්ඨි, භවන්තො අට්ඨි, භවන්තො අට්ඨිනි. යමකමහාථෙරමතං.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ “අට්ඨිස්මා, අට්ඨිමිහා” ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසජ්ජපයොගදස්සනා ගහෙතබ්බානි. යථා පන අට්ඨිසද්දස්ස, එවං “සත්ථි දධි වාරි අක්ඛි අච්ඡි” ඉච්චාදීනමපි රූපානි භවන්ති.

අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවිනි. අත්ථවිභාවිං, අත්ථවිභාවි, අත්ථවිභාවිනි. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවිහි, අත්ථවිභාවිහි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවිනං. අත්ථවිභාවිනා, අත්ථවිභාවිස්මා අත්ථවිභාවිමිහා, අත්ථවිභාවිහි, අත්ථවිභාවිහි. අත්ථවිභාවිස්ස, අත්ථවිභාවිනො, අත්ථවිභාවිනං. අත්ථවිභාවිස්මිං, අත්ථවිභාවිමිහි, අත්ථවිභාවිසු. හො අත්ථවිභාවි, භවන්තො අත්ථවිභාවි, භවන්තො අත්ථවිභාවිනි.

එවං “ධම්මවිභාවි, විත්තානුපරිවත්ති, සුඛකාරි” ඉච්චාදීනිපි. තත්ථ අට්ඨි සත්ථිආදීනි පධානලිඬගානි අනඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා, අත්ථවිභාවි ධම්මවිභාවිආදීනි අප්පධානලිඬගානි අඤ්ඤාපෙක්ඛකත්තා.

සවිනිච්ඡයොයං ඉකාරන්තනපුංසකලිඬගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

ඉවණ්ණන්තනාපකතිකං ඉකාරන්තනපුංසකලිඬගං නිට්ඨිතං.

ඉදානි කතරස්සස්ස ගොත්‍රභූ ඉච්චෙනස්ස සද්දස්ස නාමිකපදමාලං වක්ඛාම පුබ්බාවරියමතං පුරෙවරං කත්වා -

ආයු, ආයු, ආයුනි. ආයුං, ආයු, ආයුනි. ආයුනා, ආයුහි, ආයුහි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයුනං. ආයුනා, ආයුහි, ආයුහි. ආයුස්ස, ආයුනො, ආයුනං. ආයුස්මිං, ආයුමිහි, ආයුසු. හො ආයු, භවන්තො ආයු, භවන්තො ආයුනි. යමකමහාථෙරමතං.

කිඤ්චාපෙත්ථ නිස්සක්කවචනට්ඨානෙ “ආයුස්මා, ආයුමිහා”ති පදානි අනාගතානි, තථාපි තත්ථ තත්ථ තංසදිසප්පයොගදස්සනතො ගහෙතබ්බානි. එත්ථ ච ආයුසද්දො පුංතපුංසකලිඬගො දට්ඨබ්බො. තථා හි පාළියං අට්ඨකථාසු ච තස්ස ද්විලිඬගතා දිස්සති. “පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිස. ආයු වස්සා පරික්ඛිණො අහොසි”තිආදීසු හි ආයුසද්දො පුල්ලිඬගො, තබ්බසෙන “ආයු, ආයු, ආයවො”තිආදිනා හික්ඛුනායෙන යථාසම්භවං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. “අග්ගං ආයු ච වණ්ණො ව. කිත්තකං පනස්ස ආයු”තිආදීසු පන නපුංසකලිඬගො, තබ්බසෙන “ආයු, ආයු, ආයුනී”ති යොජිතා.

ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූනි. ගොත්‍රභූං, ගොත්‍රභූ, ගොත්‍රභූනි. ගොත්‍රභූනා, ගොත්‍රභූහි, ගොත්‍රභූහි. ගොත්‍රභූස්ස, ගොත්‍රභූනො, ගොත්‍රභූනං. ගොත්‍රභූනා, ගොත්‍රභූස්මා, ගොත්‍රභූමිහා, ගොත්‍රභූහි, ගොත්‍රභූහි. ගොත්‍රභූස්ස, ගොත්‍රභූනො, ගොත්‍රභූනං. ගොත්‍රභූස්මිං, ගොත්‍රභූමිහි, ගොත්‍රභූසු. හො ගොත්‍රභූ, භවන්තො ගොත්‍රභූ, භවන්තො ගොත්‍රභූනි. හො ගොත්‍රභූ, හො ගොත්‍රභූනි, එවං බහුවචනං වා. අයමමිහාකං මතං, එවං “චිත්තසහභූ”ඉච්චාදීනං භූධාතුමයානං උකාරන්තසද්දානං අඤ්ඤෙසම්පි තංසදිසානං නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. පුග්ගලවාචකො පන උභකාරන්තො ගොත්‍රභූසද්දො පුල්ලිඬගපරියාපන්තත්තා සබ්බඤ්ඤානායෙ පවිට්ඨො. තත්‍රඤ්ඤෙසද්දා නාම “වක්ඛු වසු ධනු දාරු තිපු මධු සිඬගු හිඬගු චිත්තගු”ඉච්චාදයො.

සවිනිච්ඡයොයං උකාරන්තනපුංසකලිඬගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො.

උවණ්ණොකාරන්තනාපකතිකං

උකාරන්තනපුංසකලිඬගං නිට්ඨිතං.

එවං නිග්ගහිතන්ත ඉකාරන්ත උකාරන්තවසෙන තිවිධානි නපුංසකලිඬගානි නිරවසෙසතො ගහිතානෙව භොන්ති. තෙසු කෙසඤ්චි නිග්ගහිතන්තානං ක්වචි පච්චත්තෙකච්චනස්ස බහුවචනස්ස එකාරාදෙසවසෙන හෙදො දිස්සති. සෙය්‍යාපීදං? “සුඛෙ දුක්ඛෙ. එකුතපඤ්ඤාස ආජීවකසතෙ එකුතපඤ්ඤාස පරිබ්බාජකසතෙ” ඉච්චෙවමාදි. නනු භො එවංවිධානං රූපානං පාලියං දස්සනතො “එකාරන්තමිපි නපුංසකලිඬගං අත්ථි”ති චත්තබ්බන්ති? න චත්තබ්බං නිග්ගහිතන්තොගධරූපවිසෙසත්තා තෙසං රූපානං. ආදෙසවසෙන හි සිද්ධත්තා විසුං එකාරන්තං නපුංසකලිඬගං නාම නත්ථි. තස්මා නපුංසකලිඬගානං යථාචුත්තා තිවිධතායෙව ගහෙතබ්බාති.

නපුංසකානම්ච්චෙවං, ලිඬගානං නයසාලිනී;
පදමාලා විහත්තා මෙ, සාසනත්ථං මහෙසිනො.

යස්සෙසා පගුණා සද්ද-නීතිරෙසා සුභාවිතා;
සාසනෙ කුලපුත්තානං, සරණං සො පරායණං.

ඉති නවඬගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

නපුංසකලිඬගානං පකතිරූපස්ස නාමිකපදමාලාවිභාගො

නවමො පරිච්ඡෙදො.

10. ලිඬගත්තයමිස්සකනාමිකපදමාලා

අධිකුතකතො චෙක-ක්ඛරතො ච ඉතො පරං;
තීණි ලිඬගානි මිස්සෙත්ථා, පදමාලමනාකුලං.

නානාසුබ්බමසඬකෙත-ගතෙස්චත්ථෙසු විඤ්ඤානං;
ගම්භීරබුද්ධිවාරත්ථං, පචක්ඛාමි යථාබලං.

ඉත්ථි ථි ච පභා භා ච, ගිරා රා පචනං චනං;
උදකඤ්ච දකං කඤ්ච, විතක්කො ඉති වාදයො.

භූ භූමි චෙව අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානීති වාදයො;
පඤ්ඤා පඤ්ඤාණං ඤාණඤ්ච, ඉච්චාදී ච තිධා සියුං.

කො වි සා චෙව භා රා ච, ථි ධි කු භූ තථෙව කං;

බං ගො මො මා ව සං යං තං, කිම්චිවාදී ව එකිකාති.

අයං ලිඛිගත්තයමිස්සකො නාමිකපදමාලාඋද්දෙසො. තත්‍ර ඉත්ථී, ඉත්ථී, ඉත්ථීයො. ඉත්ථීං...පෙ.... හොතියො ඉත්ථීයො.

ථී ථී, ථීයො. ථීං, ථී, ථීයො. ථීයා, ථීහි, ථීහි. ථීයා, ථීනං. ථීයා, ථීහි, ථීහි. ථීයා, ථීනං. ථීයා, ථීයං, ථීසු. හොති ථී, හොතියො ථී, හොතියො ථීයො. එත්ථ

—

“කුක්කුටා මණයො දණ්ඩා, ථීයො ව පුඤ්ඤලක්ඛණා;
උප්පජ්ජන්ති අපාපස්ස, කතපුඤ්ඤස්ස ජන්තුනො;
ථීයා ගුය්හං න සංසෙයා; ථීනං භාවො දුරාජානො”ති

ආදීනි නිදස්සනපදානි.

පහා, පහා, පහායො. පහං...පෙ.... හොතියො පහායො.

හා, හා, හායො. හං, හා, හායො. හාය, හාහි, හාහි. හාය, හානං. හාය, හාහි, හාහි. හාය, හානං. හාය, හායං, හාසු. හොති හෙ, හොතියො හා, හොතියො හායො. එත්ථ ව “භාකරො භානු”ඉච්චාදීනි නිදස්සනපදානි.

ගිරා, ගිරා, ගිරායො. ගිරං...පෙ.... හොතියො ගිරායො. “වාවා ගිරා බ්‍යාජ්ජමො. යෙ වොහං කිත්තයිස්සාමි, ගිරාහි අනුපුබ්බසො”ති ඉමානි ගිරාසද්දස්ස ඉත්ථීලිඛිගතාවෙ නිදස්සනපදානි.

සුවණ්ණවාචකො රාසද්දො පුල්ලිඛිගො, ඉධ පන සද්දවාචකො රාසද්දො ඉත්ථීලිඛිගො.

රා, රා, රායො. රං, රා, රායො. රාය, රාහි, රාහි. රාය, රානං. රාය, රාහි, රාහි. රාය, රානං. රාය, රායං, රාසු. හොති රෙ, හොතියො රා, හොතියො රායො.

රා වුච්චති සද්දො. අග්ගඤ්ඤසුත්තට්ඨකායඤ්ඤි “රා සද්දො තියති ජිජ්ජති එත්ථාති රත්ති, සත්තානං සද්දස්ස වූපසමකාලො”ති වුත්තං. තස්මා රාසද්දස්ස සද්දවාචකත්තෙ “රත්ති”ති පදං නිදස්සනං.

පවනං, පවනානි, පවනා. පවනං, පවනානි, පවනෙ.

වනං, වනානි, වනා. වනං, වනානි, වනෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

පවන වනසද්දා කදාවි සමානත්ථා කදාවි භින්නත්ථා. තෙ භි අරඤ්ඤවාචකත්තෙ සමානත්ථා “තෙ ධම්මෙ පරිපුරෙන්නො, පවනං පාවිසිං තදා. සපුත්තො පාවිසිං වන”න්තිආදීසු. යථාක්කමං පන තෙ වායුතණ්භාවනවාචකත්තෙ භින්නත්ථා “පරමදුග්ගන්ධපවනවිචරිතෙ. ඡෙත්වා වනඤ්ච වනථං, නිබ්බනා භොථ භික්ඛවො”න්තිආදීසු.

උදකං, උදකානි, උදකා. උදකං, උදකානි, උදකෙ.

දකං, දකානි, දකා. දකං, දකානි, දකෙ. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං.

“අම්බපක්කං දකං සීතං. ථලජා දකජා පුජ්ථා”න්තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. “නිලොදං වනමජ්ඣකතො. මහොදධි. උදබ්බන්දුනිපාතෙන, උදකුම්භොපි පුරති”ති පාළිප්පදෙසෙසු පන සමාසන්තගතනාමත්තා උදසද්දෙනෙව උදකත්ථො වුත්තො “රිත්තස්සාද”න්ති වත්තබ්බට්ඨානෙ “රිත්තස්ස”න්ති සද්දෙන රිත්තස්සාදත්ථො විය. පාළියඤ්ඤි කෙවලො උදසද්දො න දිට්ඨපුබ්බො. අත්ථි වෙ, සුට්ඨු මනසි කාතබ්බො.

කං, කානි, කා. කං, කානි, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්භා, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්භි, කෙසු. භො ක, භවත්තො කා, භවත්තො කානි. භොසද්දෙන වා බහුවචනං යොජෙතබ්බං “භො කානි, භො කා”ති.

එත්ථ කං වුච්චති උදකං සීසං සුබඤ්ච. අත්‍ර “කන්තාරො කන්දරො කෙවට්ඨා කෙසා කරුණා නාකො”න්තිආදීනි පයොගානි වෙදිතබ්බානි. තත්‍ර කන්තාරොති කං වුච්චති උදකං, තෙන තරිතබ්බො අතික්කම්මිතබ්බොති කන්තාරො, නිරුදකප්පදෙසො. වොරකන්තාරන්තිආදීසු පන රුළුභියා දුග්ගමනට්ඨානෙපි කන්තාරසද්දො පවත්තතීති දට්ඨබ්බං. කන්දරොති එත්ථාපි කං වුච්චති උදකං, තෙන දාරිතො භින්නොති කන්දරො. කෙවට්ඨාතිආදීසු පන කෙ උදකෙ වත්තනතො ගහණත්ථං පවත්තනතො කෙවට්ඨා. කෙ සීසෙ සෙන්ති උප්පජ්ජන්තීති කෙසා. කං සුබං රුන්ධතීති කරුණා. නාකොති සග්ගො. කන්ති හි සුබං, න කං අකං, දුක්ඛං, තං නත්ථි එත්ථාති නාකොති අත්ථො ගහෙතබ්බො. යථෙත්ථ ඉත්ථිසද්දාදීනං නාමිකපදමාලා යොජ්‍යා, එවං “විතක්කො විචාරො ආහා පදීපො”න්තිආදීනම්පි යොජෙතබ්බො.

භූ, භූ, භූයො. භූං, භූ, භූයො. භූයා, භූහි, භූහි. භූයා, භූනං. භූයා, භූහි, භූහි. භූයා, භූනං. භූයා, භූයං, භූසු. භොති භූ, භොතියො භූ, භොතියො භූයො. එත්ථ ව “භූරුභො භූපාලො භූභූජො භූතල”න්ති නිදස්සනපදානි.

භූමි, භූමි, භූමියො; සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං;

අරඤ්ඤං, අරඤ්ඤානි, අරඤ්ඤා; සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

අරඤ්ඤානී වුච්චති මහාඅරඤ්ඤං, “ගහපතානී”ති පදමිව ඉතීපච්චයවසෙන සාධෙතබ්බං පදං ඉත්ථිලිඬගඤ්ච. “අරඤ්ඤානී”ති හි අට්ඨකථාපාඨොපි දිස්සති.

අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානිං, අරඤ්ඤානී, අරඤ්ඤානියො. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීහි, අරඤ්ඤානීහි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීහි, අරඤ්ඤානීහි. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානීනං. අරඤ්ඤානියා, අරඤ්ඤානියං, අරඤ්ඤානීසු. භොති අරඤ්ඤානී, භොතියො අරඤ්ඤානී, භොතියො අරඤ්ඤානියො.

යථෙත්ථ උත්තරාධිකවසෙන යොජිතා, එවං “සභා, සභාය”න්තිආදීසුපි යොජෙතබ්බා. සභායන්ති සභා එව, ලිඬගඛාත්තයවසෙන පන එවං වුත්තං. “සභායෙ වා ද්වාරවුලෙ වා වත්ථබ්බ”න්ති පාළි එත්ථ නිදස්සනං.

පඤ්ඤා, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤං, පඤ්ඤා, පඤ්ඤායො. පඤ්ඤාය.

පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණා. පඤ්ඤාණං, පඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤාණෙ. පඤ්ඤාණෙන.

“තථා හි භන්තෙ භගවතො සීලපඤ්ඤාණං. සාධු පඤ්ඤාණවා නරො”තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණා. ඤාණං, ඤාණානි, ඤාණෙ. ඤාණෙන. සෙසං සබ්බං නෙය්‍යං. “අග්ගි අග්ගිනි ගිනි”ඉච්චාදීසුපි උත්තරාධිකවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.

කො වී සාදීසුපි එකක්ඛරෙසු කො වුච්චති බ්‍රහ්මා වාතො ව සරීරඤ්ච, තස්ස තබ්බාවකත්තෙ ඉමෙ පයොගා. සෙය්‍යාපීදං?

“ජිනෙන යෙන ආනීතං, ලොකස්ස අමිතං හිතං;

තස්ස පාදම්බුජං වන්දෙ, කමොළිඅලිසෙවිතං.

කකුධරුක්ඛො. කරජකායො” ඉච්චෙවමාදයො. තත්ථ කමොළිඅලිසෙවිතන්ති වන්දන්තානං අනෙකසතානං බ්‍රහ්මානං මොළිහමරසෙවිතන්ති කවයො ඉච්ඡන්ති. කකුධරුක්ඛොති එත්ථ පන කො වුච්චති වාතො, තස්ස යො කුජ්ඣති, වාතරොගාපනයනවසෙන තං නිවාරෙති, තස්මා සො රුක්ඛො කකුධොති වුච්චතිහි ආචරියා. කරජකායොති එත්ථ තු කො

වුව්වති සරීරං, තත්ථ පවත්තො රජො කරජො. කිං තං? සුක්කසොණිනං. තඤ්ඤි “රාගො රජො, න ච පන රෙණු වුව්වති”ති එවං වුත්තරාගරජඵලත්තා සරීරවාචකෙන කසද්දෙන විසෙසෙත්වා ඵලවොහාරෙන “කරජො”ති වුව්වති. තෙන සුක්කසොණිතසඬාතෙන කරජෙන සම්භූතො කායො කරජකායොති ආවරියා. තථා හි “කායො මාතාපෙත්තිකසම්භවො”ති වුත්තො, මහාඅස්සපුරසුත්තට්ඨකායං පන “කරියති ගබ්භාසයෙ බිපියතීති කරො, සම්භවො. කරතො ජාතොති කරජො, මාතාපෙත්තිකසම්භවොති අත්ථො. මාතුආදීනං සණ්ඨාපනවසෙන කරතො ජාතොති අපරෙ, උභයථාපි කරජකායන්ති චතුසත්තතිරූපමාහා”ති වුත්තං. අයං පනත්ථො ඉධ නාධිප්පෙතො, පුරිමොයෙවත්ථො අධිප්පෙතො කසද්දාධිකාරත්තා.

කො, කා. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කා, කස්මා, කම්භා, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කානං. කෙ, කස්මිං, කම්භි, කෙසු. හො ක, භවත්තො කා.

තත්‍ර ච වුව්වති පක්ඛි. තථා හි පක්ඛිනං ඉස්සරො සුපණ්ණරාජා වින්දොති කටියති. එතමත්ථඤ්ඤි සන්ධාය පුබ්බාවරියෙනපි අයං ගාථා භාසිතා –

“සද්ධානතෙ මුද්ධති සණ්ඨපෙමි, මුනින්ද නින්දාපගතං තවග්ගං;
දෙවින්දනාගින්දනරින්දවින්ද-න තං විහින්තං වරණාරවින්ද”න්ති.

තත්ථ චීනං ඉන්දොති වින්දො, පක්ඛිජාතියා ජාතානං සුපණ්ණානං රාජාති අත්ථො.

විං, වී, වයො. විං, වී, වයො. විනා, විහි, විහි. විස්ස, විනො, විනං. විනා, විස්මා, විම්භා, විහි, විහි. විස්ස, විනො, විනං. විස්මිං, විම්භි, විසු. හො වි, භවත්තො වයො.

සා වුව්වති සුනබො, “මාතා මෙ අත්ථී, සා මයා පොසෙතබ්බා”තිආදීසු පන සාසද්දො සබ්බනාමිකපරියාපන්තො පරම්මුඛවචනො තසද්දෙන සම්භූතො දට්ඨබ්බො. සාසද්දස්ස භා රා ථී භූ කසද්දානඤ්ච නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

ධි වුව්වති පඤ්ඤා. එත්ථ ච “අමච්චෙ තාත ජානාහි, ධීරෙ අත්ථස්ස කොච්ඤ”ති. “ධිමා, ධිමති, සුධි, සුධිති, ධියුත්ත”න්ති ච ආදීනි නිදස්සනපදානි.

ධි, ධි, ධියො. ධිං, ධි, ධියො. ධියා, ධිහි, ධිහි. ධියා, ධිනං. ධියා, ධිහි, ධිහි. ධියා, ධිනං. ධියා, ධියං, ධියු. හොති ධි, හොතියො ධි, හොතියො ධියො.

කු වුවවති පථවී. එත්ථ ච “කුදාලො. කුමුදං. කුඤ්ජරො”ති ඉමානි නිදස්සනපදානි. තත්‍ර කුං පථවීං දාලයති පදාලෙති හින්දති එතෙනාති කුදාලො. කුයං පථවියං මොදතීති කුමුදං. කුං ජරතීති කුඤ්ජරො. තථා හි විමානවත්ථුඅට්ඨකථායං වුත්තං “කුං පථවීං තදහිසාතෙන ජරයතීති කුඤ්ජරො”ති.

කු, කු, කුයො. කුං, කු, කුයො. කුයා, කුහි, කුහි. කුයා, කුනං. කුයා, කුහි, කුහි. කුයා, කුනං. කුයා, කුයං, කුසු. හොති කු, හොතියො කු, හොතියො කුයො.

ඛ’මිත්ථියං පකථිතං, ඛ’මාකාසමුදිරිතං;
සග්ගට්ඨානම්පි ඛං වුත්තං, සුඤ්ඤත්තම්පි ච ඛං මතං.

තත්‍රිත්ථියං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ගතීනිවාසභාවතො “ඛ”න්ති වුවවති, ආකාසං විචිත්තට්ඨෙන. සග්ගො කතසුචරිතෙහි එකන්තෙන ගන්තබ්බතාය “ඛ”න්ති සඬ්ඛං ගව්ඡති. “ඛගො යථා හි රුක්ඛග්ගෙ, නිලියන්තොව සාබ්බතො. සාඛං සට්ටෙති”ති ච, “ඛෙ නිමිමිතො අවරි අට්ඨසතං සයම්භු”ති ච ආදි එත්ථ නිදස්සනං.

ඛං, ඛානි, ඛා. ඛං, ඛානි, ඛෙ. ඛෙන, ඛෙහි, ඛෙහි. ඛස්ස, ඛානං. ඛා, ඛස්මා, ඛම්භා, ඛෙහි, ඛෙහි. ඛස්ස, ඛානං. ඛෙ, ඛස්මිං, ඛම්හි, ඛෙසු. හො ඛ, භවන්තො ඛානි, භවන්තො ඛා.

ගොසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුවවතෙ —

ගො ගොණෙ චිත්ථියෙ භූමාං, වචනෙ වෙච බුද්ධියං;
ආදිච්චෙ රස්මියඤ්ඤෙච, පාතියෙපි ච චත්තතෙ;
තෙසු අත්ථෙසු ගොණෙ ථි-පුමා ච ඉතරෙ පුමා.

තථා හි “ගොසු දුස්භමානාසු ගතො. ගොපඤ්චමො”තිආදීසු ගොසද්දො ගොණෙ චත්තති. ගොචරොති එත්ථිත්ථියෙපි චත්තති ගාථො චක්ඛාදීනිත්ථියානි චරන්ති එත්ථාති ගොචරො. තථා හි පොරාණා කථයිංසු “ගාථො චරන්ති එත්ථාති ගොචරො, ගොචරො විය ගොචරො, අහිණ්භං චරිතබ්බට්ඨානං. ගාථොචාචක්ඛාදීනිත්ථියානි, තෙහි චරිතබ්බට්ඨානං ගොචරො”ති. “ගොමතිං ගොතමං නමෙ”ති පොරාණකචිරවනායං පන පථවියං චත්තති. “භූරිපඤ්ඤං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධංවන්දාමි”ති හි අත්ථො. තථා සුත්තනිපාතට්ඨකථායවාසෙට්ඨසුත්තසංවණ්ණනප්පදෙසෙ “ගොරක්ඛන්ති ඛෙත්තරක්ඛං, කසිරක්ඛන්ති වුත්තං හොති. පථවී හි “ගො”ති වුවවති, තප්පහෙදො ච ඛෙත්ත”න්ති වුත්තං.

“ගොත්තවසෙන ගොතමො”ති එත්ථ තු වචනෙ බුද්ධියඤ්ච වත්තති. තෙනාහු පොරාණා “ගං තායතීති ගොත්තං. ගොතමොති හි පවත්තමානං ගං වචනං බුද්ධියඤ්ච තායති එකංසිකවිසයතාය රක්ඛතීති ගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙත විනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙය්‍යභූතෙන, තස්මා සො ගොත්තසංඛ්‍යාතො අත්ථො තාති තායති රක්ඛතීති වුව්වති. කො පන සොති? අඤ්ඤකුලපරම්පරාසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාගතං තංකුලපරියාපන්නසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බ”න්ති. තථා හි තංගොත්තජාතා සුද්ධොදනමහාරාජාදයොපි ගොතමොත්ථෙව වුව්වන්ති. හෙන භගවා අත්තනො පිතරං සුද්ධොදනමහාරාජානං “අතික්කන්තවරා බො ගොතම තථාගතා”ති අවොච. වෙස්සවණොපි මහාරාජා භගවන්තං “විජ්ජාවරණසම්පන්නං, බුද්ධං වන්දාම ගොතම”න්ති අවොච, ආයස්මාපි වඩ්ඨිමසො ආයස්මන්තං ආනන්දං “සාධු නිබ්බාපනං බුහි, අනුකම්පාය ගොතමා”ති අවොච. එවං ඉදං සාමඤ්ඤරූපං ගං තායතීති ගොත්තන්ති වුත්තං. තං පන ගොතමගොත්තකස්සපගොත්තාදිවසෙන බහුවිධං.

තථා ගොසද්දො ආදිවිචෙ වත්තති. “ගොගොත්තං ගොතමං නමෙ”ති පොරාණකචිරවතා එත්ථ නිදස්සනං, ආදිවිචන්ද්‍රං ගොතමං සම්මාසම්බුද්ධං වන්දාමිති අත්ථො. ආදිවිචොපි හි ගොතමගොත්තෙ ජාතො භගවාපි, එවං තෙන සමානගොත්තතාය තත්ථ තත්ථ “ආදිවිචන්ද්‍ර”තිආදිනා භගවතො ථොමනා දිස්සති “පුච්ඡාමි තං ආදිවිචන්ද්‍ර, විචෙකං සන්තිපදඤ්ච මහෙසී”ති ච, “වන්දෙ ජෙනවතං නිව්චං, විහාරං රවිචන්ද්‍රනො”ති ච, “ලොකෙකචන්ද්‍ර”මරවින්දසභායචන්ද්‍ර”න්ති ච. “උණ්හගු”ති එත්ථ පන ගොසද්දො රස්මියං වත්තති. උණ්හා ගාවො රස්මියො එතස්සාති උණ්හගු, සූරියො. පුබ්බාවරියාපි හි ජන්දොවිචිතිසත්ථෙ ඉමමෙවත්ථං බ්‍යාකරිංසු.

“ගොසිතවන්දන”න්ති එත්ථ පාතියෙ වත්තති. ගොසද්දෙන හි ජලං වුව්වති. ගො විය සීතං වන්දනං, තස්මිං පන උද්ධනතො උද්ධරිතපක්කුථිතතෙලමිහි පක්ඛිත්තෙ තඬ්ඛණඤ්ඤෙව තං තෙලං සුසීතලං හොති.

එත්ථෙකෙ වදන්ති “කස්මා හො ‘ගොපදත්ථෙ වත්තමානො ගොසද්දො ඉත්ථිලිඬිගො වෙච පුල්ලිඬිගො වා’ති වදථ, කස්මා ච පන ‘ඉන්ද්‍රියපථවිච්චනබුද්ධිසූරියරස්මිපාතියෙසු වත්තමානො පුල්ලිඬිගො’ති වදථ, එතෙසු සූරියත්ථෙ වත්තමානො පුල්ලිඬිගො හොතු, නනු ඉන්ද්‍රියවචනපාතියෙසු වත්තමානෙන පන ගොසද්දෙන නපුංසකලිඬිගෙන භවිතබ්බං, පථවිබුද්ධිරස්මිසු වත්තමානෙන ඉත්ථිලිඬිගෙන භවිතබ්බං ඉන්ද්‍රියාදිපථවාදිපදත්ථෙසු වත්තමානානං ඉන්ද්‍රියසද්දාදිපථවිසද්දාදීනං නපුංසකිත්ථිලිඬිගවසෙන නිද්දෙසස්ස දස්සනතො”ති? තන්ත, නියමාභාවතො. ඉත්ථිපදත්ථෙ වත්තමානස්සාපි හි සතො කස්සවි සද්දස්ස පුල්ලිඬිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති

යථා “ඔරොධො”ති. පුරිසපදත්ථෙච චත්තමානස්සාපි ච සතො කස්සවි ඉත්ථිලිඛිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති, යථා “අත්ථකාමොසි මෙ යක්ඛ, හිතකාමාසි දෙවතෙ”ති. ඉත්ථිපුරිසපදත්ථෙසු පන අචත්තමානානම්පි සතං කෙසඤ්චි සද්දානං. එකස්මිංයෙව ඤාණාදිඅත්ථෙ චත්තමානානං ඉත්ථිපුමනපුංසකලිඛිගවසෙන නිද්දෙසො දිස්සති යථා “පඤ්ඤා අමොහො ඤාණ”න්ති, “තටංතට්ඨතො”ති ච. තථා හි අනිත්ථිභූතොපි සමානො “මාතුලා”ති ඉත්ථිලිඛිගවසෙන රුක්ඛොපි නාමං ලහති, තඛ්ඛසෙන නගරම්පි. තෙනාහ චක්කචත්තිසුත්තට්ඨකායං “මාතුලාති ඉත්ථිලිඛිගවසෙන ලද්ධනාමො එකො රුක්ඛො, තාය ආසන්නප්පදෙසෙ මාපිතත්තා නගරම්පි ‘මාතුලා’ත්ථෙව පඤ්ඤායිත්ථ. තෙන වුත්තං මාතුලායන්ති එවංනාමකෙ නගරෙ”ති.

ගොසද්දස්ස නාමිකපදමාලා හෙට්ඨා පකාසිතා.

මො වුච්චති චන්දො, අට්ඨකථායං පන “මා වුච්චති චන්දො”ති ආකාරන්තපායො දිස්සති, ඔකාරන්තපායෙන තෙන භවිතඛ්ඛං සක්කට්ඨාසාය එකක්ඛරකොසතො නයං ගහෙත්වා “මො සිචො චන්දිමා චෙවා”ති ඔකාරන්තවසෙන චත්තඛ්ඛත්තා. එත්ථ ච ඔකාරන්තවසෙන වුත්තස්ස මසද්දස්ස චන්දවාචකත්තෙ “පුණ්ණමි, පුණ්ණමා”ති ච නිදස්සනපදානි. තත්ථ පුණ්ණො මො එත්ථාති පුණ්ණමි, එවං පුණ්ණමා, රත්තාපෙක්ඛං ඉත්ථිලිඛිගවචනං. එත්ථ පන “විසාඛපුණ්ණමාය රත්තියා පට්ඨමයාමෙපුඛිබ්බෙතිවාසං අනුස්සරී”ති ඉදං නිදස්සනං. එත්ථ සියා – යදි “පුණ්ණමා”ති අයංසද්දො රත්තාපෙක්ඛො ඉත්ථිලිඛිගො.

“පුණ්ණමායෙ යථා චන්දො, පරිසුද්ධො විරොචති;
තථෙව ත්වං පුණ්ණමනො, විරොච දසසහස්සියං.

අත්ථද්ධමාසෙ පන්තරසෙ, පුණ්ණමායෙ උපොසථෙ;
පච්චයං නාගමාරුය්හ, දානං දාතුමුපාගමී”න්ති

ආදීසු කථං “පුණ්ණමායෙ”ති පදසිද්ධිති? යකාරස්ස යෙකාරාදෙසවසෙන. ධම්මිස්සරෙන හි භගවතා “පුණ්ණමායා”ති චත්තඛ්ඛෙ “පුණ්ණමායෙ”ති වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පටිතො ඉත්ථිලිඛිගවිසයෙ ත්තාකාරස්ස යානෙ ත්තෙකාරො විය, නීකාරස්ස යානෙ නෙකාරො විය ච. තථා හි යථා “අබ්බයතං විලපසි විරත්තෙ කොසියායනෙ”ති ඉමස්මිං රාධජාතකෙ “විරත්තා”ති චත්තඛ්ඛෙ “විරත්තෙ”ති වදන්තෙන ත්තාකාරස්ස යානෙ ත්තෙකාරො පටිතො, “කොසියායනී”ති ච චත්තඛ්ඛෙ “කොසියායනෙ”ති වදන්තෙන නීකාරස්ස යානෙ නෙකාරො පටිතො. එවං “පුණ්ණමායා”ති චත්තඛ්ඛෙ “පුණ්ණමායෙ”ති වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පටිතො. යථා

ච “දක්ඛිතායෙ අපරාජිතසඛිස”න්ති ඉමස්මිං මහාසමයසුත්තප්පදෙසෙ “දක්ඛිතායා”ති වත්තබ්බෙ “දක්ඛිතායෙ”ති වදනා යකාරස්ස යානෙ යෙකාරො පටිතො, එවම්ධාපි. යථා පන “සභායෙ චා ද්වාරමුලෙ චා”ති එත්ථ “සභාය”න්ති ලිඛිගඛ්‍යත්තයවසෙන සභා වුත්තා, න තථා ඉධ “පුණ්ණමාය”න්ති ලිඛිගඛ්‍යත්තයෙන පුණ්ණමා වුත්තා, අථ බො “පුණ්ණමා”ති ආකාරන්තිත්ථිලිඛිගවසෙන වුත්තා. තථා හි “පුණ්ණමායො”ති පදං යකාරට්ඨානෙ යෙකාරුච්චාරණවසෙන සම්භූතං භූමිමවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

මා වුච්චති සිරි. තථා හි විද්වමුඛමණ්ඩනට්ඨකායං “මාලිනී”ති පදස්සත්ථං වදනා “මා වුච්චති ලක්ඛී, අලිනී හමරී”ති වුත්තං. ලක්ඛීසද්දො ච සිරිසද්දෙන සමානත්ථො, තෙන “මා වුච්චති සිරි”ති අත්ථො අම්භෙහි අනුමතො, තථා පොරාණෙහිපි “මං සිරිං ධාරෙති විදධාති වාති මන්ධාතා”ති අත්ථො පකාසිතො, තස්මා “මාලිනී මන්ධාතා”ති ච ඉමානෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්‍ර පුල්ලිඛිගස්ස තාව මසද්දස්ස අයං නාමිකපදමාලා —

මො, මා. මං, මෙ. මෙන, මෙහි, මෙහි. මස්ස, මානං. මා, මස්මා, මම්භා, මෙහි, මෙහි. මස්ස, මානං. මෙ, මස්මිං, මම්හි, මෙසු. හො ම, භවන්තො මා.

අයං පන ඉත්ථිලිඛිගස්ස මාසද්දස්ස නාමිකපදමාලා —

මා, මා, මායො. මං, මා, මායො. මාය, මාහි, මාහි. මාය, මානං. මාය, මාහි, මාහි. මාය, මානං. මාය, මායං, මාසු. හොති මෙ, හොතියො මායො.

එත්ථ පන සිරිවාචකො මාසද්දො ච සද්දවාචකො රාසද්දො වාති ඉමෙ සමානගතිකා එකක්ඛරත්තා නිච්චමාකාරන්තපකතිකත්තා ඉත්ථිලිඛිගත්තා ච.

තත්‍ර සං වුච්චති සන්තචිත්තො පුරිසො. යං ලොකෙ “සප්පුරිසො”ති ච, “අරියො”ති ච, “පණ්ඩිතො”ති ච වදන්ති, තස්සෙතං අධිවචනං යදිදං “ස”න්ති. එවං සප්පුරිසාරියපණ්ඩිතවාචකස්ස සංසද්දස්ස පච්චත්තවචනවසෙන අත්ථිභාවෙ “සමෙති අසතා අස”න්ති ඉදං පයොගනිදස්සනං. එත්ථ හි “න සං අස”න්ති සමාසචිත්තාය සප්පුරිසාසප්පුරිසපදත්ථා සං අසංසද්දෙහි වුත්තාති ඤායන්ති, තස්මා “සප්පුරිසපදත්ථො පච්චත්තවචනෙන සංසද්දෙන වුත්තො නත්ථි”ති වචනං න වත්තබ්බං. යෙ “නත්ථි”ති වදන්ති, තෙසං වචනං න ගහෙතබ්බං. නාමිකපදමාලා පනස්ස “සං, සන්තං, සන්තෙ”තිආදිනා හෙට්ඨා පකාසිතා. නපුංසකලිඛිගත්තෙ සං වුච්චති ධනං, “මනුස්සස්සං. පරස්සං. සබ්බස්සං. සබ්බස්සහරණං. පරස්සහරණ”න්තිආදීනෙත්ථ නිදස්සනපදානි. තත්ථ මනුස්සස්ස සං මනුස්සස්සං. එවං පරස්ස සං පරස්සං. සබ්බස්ස සං සබ්බස්සං.

තස්ස භරණං පරස්සභරණං සබ්බස්සභරණන්ති සමාසො. තථා සං වුව්චති සුඛං සන්ති ව. වුත්තඤ්ඤි තබ්බාවකත්තං පොරාණකචිරවනායං -

“දෙවදෙවො සංදෙහී නො, හීනො දෙවාතිදෙහනො;
හතොපපාතසංසාරො, සාරො සං දෙතු දෙහින”න්ති.

තස්මා අයමෙත්ථ ගාථා, “සකලලොකසඬකරො දීපඬකරො”ති එත්ථ “සඬකරො”ති පදඤ්චනිදස්සනං. “සං, සානි, සා. සං, සානි, සෙ. සෙන” ඉච්චාදි පුබ්බෙ පකාසිතනායෙන ඤෙය්‍යං. එත්ථ ව සොතුනං සුගතමතවරෙ කොසල්ලජනනත්ථං සමාසන්තගතස්ස සංසද්දස්ස නාමිකපදමාලං පරිපුණ්ණං කත්වා කථයාම -

මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි, මනුස්සස්සා. මනුස්සස්සං, මනුස්සස්සානි,
මනුස්සස්සෙ. මනුස්සස්සෙන, මනුස්සස්සෙහි, මනුස්සස්සෙහි. මනුස්සස්සස්ස,
මනුස්සස්සානං. මනුස්සස්සා, මනුස්සස්සස්මා, මනුස්සස්සමිහා, මනුස්සස්සෙහි,
මනුස්සස්සෙහි. මනුස්සස්සස්ස, මනුස්සස්සානං. මනුස්සස්සෙ, මනුස්සස්සස්මි,
මනුස්සස්සමිහි, මනුස්සස්සෙසු. හො මනුස්සස්ස, හොන්තො මනුස්සස්සානි,
මනුස්සස්සා. එස නයො “පරස්සං සබ්බස්ස”න්තිආදීසුපි, සබ්බානෙතානි පදානි
අභිධෙය්‍යලිඬගානිති ගහෙතබ්බානි.

යං තං කිමිතිසද්දානං, නාමමාලං පනත්තරි;
සබ්බනාමපරිච්ඡෙදෙ, පකාසිස්සං තිලිඬගතො.

ඉච්චෙවං හෙට්ඨා උද්දිට්ඨානං කො වී සාදීනං නාමිකපදමාලා සද්ධිං
අත්ථන්තරනිදස්සනපදෙහි විහත්තා. තත්ත්වං ලිඬගවචත්ථානං -

කො වී සා හොන්ති පුල්ලිඬගෙ, හා රා ථි ධි කු භු ථියං;
කං බං නපුංසකෙ ගො තු, පුමෙ වෙචිත්ථිලිඬගකෙ.

මො පුමෙ ඉත්ථිලිඬගෙ මා, සං පුමෙ ච නපුංසකෙ;
යං තං කිමිති සබ්බත්‍ර, ලිඬගෙස්වෙච පචත්තරෙ.

ඉතො අඤ්ඤානිපි එකක්ඛරානි උපපරික්ඛිත්වා ගහෙතබ්බානි.

එවං විඤ්ඤානං නයඤ්ඤානං සද්දරවනාවිසයෙ
පරමවිසුද්ධවිපුලබුද්ධිපටිලාභත්ථං පරමසණ්ඨපුබුමත්ථෙසු පයොගෙසු
අසම්මොහත්ථං සුවණ්ණතලෙ සිහවිජම්භනෙන කෙසරීසිහස්ස විජම්භනම්ච
තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ ඤාණවිජම්භනෙන විජම්භනත්ථඤ්ච
අධිකූනෙකක්ඛරවසෙන ලිඬගත්තයං මිස්සෙත්වා නාමිකපදමාලා විහත්තා.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

සද්දෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙවි අත්ථෙ,
අත්ථෙ භවන්ති කුසලා න තු කෙවි සද්දෙ.

කොසල්ලමෙව පරමං දුභයත්ථ තස්මා,
යොගං කරෙය්‍ය සත්තං මනිමා වරන්ති.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨකීසු

විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

ලිඨගත්තයමිස්සකො නාමිකපදමාලාවිභාගො

දසමො පරිච්ඡෙදො.

11. වාච්චාභිධෙය්‍යලිඨගාදිපරිදීපනනාමිකපදමාලා

වාච්චාභිධෙය්‍යලිඨගාදි-වසෙනපි ඉතො පරං;
භාසිස්සං පදමාලායො, භාසිතස්සානුරූපතො.

තත්ථ වාච්චලිඨගානීති අප්පධානලිඨගානි, ගුණනාමසඬබ්බානානි වා ලිඨගානි. අභිධෙය්‍යලිඨගානීති පධානලිඨගානි, ගුණිපදසඬබ්බානානි වා ලිඨගානි. යස්මා පන තෙසු වාච්චලිඨගානි නාම අභිධෙය්‍යලිඨගානුවත්තකානි භවන්ති, තස්මා සබ්බානි භූධාතුමයානි ච වාච්චලිඨගානි අභිධෙය්‍යලිඨගානුරූපතො යොජෙතබ්බානි. තෙසං භූධාතුමයානි වාච්චලිඨගානි සරූපතො නාමිකපදමාලාය අයොජිතානිපි තත්ථ තත්ථ නයතො යොජිතානි, තස්මා න දානි දස්සෙස්සාම. අභූධාතුමයානිපි කිඤ්චාපි නයතො යොජිතානි, තථාපි සොතාරාතං පයොගෙසු කොසල්ලජනනත්ථං කථයාම, නාමිකපදමාලඤ්ච තෙසං දස්සෙස්සාම කිඤ්චි පයොගං වදන්තා.

දීඝො රස්සො නිලො පිතො,
සුක්කො කණ්ණො සෙට්ඨො පාපො;
සද්ධො සුද්ධො උච්චො නිවො,
කතොතීතො ඉච්චාදීනි.

දීඝා ජාගරතො රත්ති, දීඝං සන්තස්ස යොජනං;
දීඝො බාලාන සංසාරො, සද්ධම්මං අවිජානනං.

දීඝො, දීඝා. දීඝං, දීඝ. දීඝන, දීඝහි, දීඝහි. දීඝස්ස, දීඝානං. දීඝා,
දීඝස්මා, දීඝම්භා, දීඝහි, දීඝහි. දීඝස්ස, දීඝානං. දීඝ, දීඝස්මිං, දීඝම්හි,

දීසෙසු. හො දීස, හවන්තො දීසා. “දීසානි මං පක්කොසෙය්‍යාථා”ති ඉදමෙත්ථ නිදස්සනං.

දීසා, දීසා, දීසායො. දීසං, දීසා, දීසායො. දීසාය. සෙසං කඤ්ඤානයෙන ඤෙය්‍යං.

දීසං, දීසානි, දීසා. දීසං, දීසානි, දීසෙ. දීසෙන. සෙසං චිත්තනයෙන ඤෙය්‍යං. රස්සාදීනි ච ඵලමෙව චිත්ථාරෙතබ්බානි. අයං වාච්චලීඨගානං නාමිකපදමාලා, “ගුණනාමානං නාමිකපදමාලා”ති වත්තුං වට්ටති.

අභිධෙය්‍යකලීඨගෙසු, සවිසෙසානි යානි හි;
තෙසං දානි යථාපාළිං, පදමාලං කථෙස්සහං.

කතමානි තානි පදානි, යානි සවිසෙසානි?

හවාහවාදිකං ලඬිකා-දීපො ඉච්චාදිකානි ච;
බොධි සන්ධිති වාදීනි, සවිසෙසානි හොන්ති තු.

එතෙසු හි —

හවාහවපදං දෙක-චචො ඛහුවචො ක්චචි;
සමාසෙ අසමාසෙපි, සම්භවො තස්ස ඉච්ඡිතො.

විග්ගහඤ්ච පදත්ථඤ්ච, චත්ථා පදස්සිමස්ස මෙ;
චුවචමානමචික්ඛිත්තා, පදමාලං නිබොධං.

හවො ච අහවො ච හවාහවං. අථ වා හවො ච අහවො ච හවාහවානි, අයං විග්ගහො. තත්‍ර හවොති චුද්දකො හවො. අහවොති මහන්තො හවො. චුද්ධත්ථාවචකො හෙත්ථ අකාරො. එත්ථ ච සුගතිදුගතිවසෙන භීතපණීතවසෙන ච චුද්දකමහන්තතා වෙදිතබ්බා. අථ වා හවොති චුද්ධි. අහවොති අචුද්ධි. අයං පදත්ථො. අයං පන නාමිකපදමාලා —

හවාහවං, හවාහවං, හවාහවෙන, හවාහවස්ස, හවාහවා, හවාහවස්මා, හවාහවම්හා, හවාහවස්ස, හවාහවෙ, හවාහවස්මිං, හවාහවම්හි, හො හවාහව. ඉති හවාහවපදං එකච්චනකං හවති. දිස්සති ච තස්සෙකච්චනතා පාළියං අට්ඨකථායඤ්ච —

“අතීතකප්පෙ වරිතං, යපයිත්ථා හවාහවෙ;
ඉමස්මිං කප්පෙ වරිතං, පචක්ඛිස්සං සුඤ්ඤානි මෙ”

ඉති වා,

“එවං බහුවිධං දුක්ඛං, සම්පත්තිඤ්ච බහුවිධං;
භවාහවෙ අනුභවිත්වා, පත්තො සම්බොධිමුත්තමං”

ඉති වා එවං පාළියං භවාහව පදස්ස එකවචනතා දිට්ඨා.

අට්ඨකථායමිපි –

“අසම්බුධං බුද්ධනිසෙවිතං යං,
භවාහවං ගච්ඡති ජීවලොකො;
නමො අවිජ්ජාදිකිලෙසජාල-
විද්ධංසිතො ධම්මවරස්ස තස්සා”ති

එවං තස්සෙකවචනතා දිට්ඨා.

භවාහවානි, භවාහවා, භවාහවානි, භවාහවෙ, භවාහවෙහි, භවාහවෙහි,
භවාහවානං, භවාහවෙහි, භවාහවෙහි, භවාහවානං, භවාහවෙසු, භවත්තො
භවාහවානි. ඉති භවාහවපදං බහුවචනකමිපි භවති. දිස්සති ච තස්ස බහුවචනකතා
පාළියං “ධොනස්ස හි නත්ථි කුහිඤ්චි ලොකෙ. පකප්පිකා දිට්ඨි භවාහවෙසු”ති.
උභයමිපි නයං වොඨිස්සෙත්වා නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. කථං?
“භවාහවං, භවාහවානි. භවාහවං, භවාහවානි. භවාහවෙන, භවාහවෙහි,
භවාහවෙහි” ඉච්චෙවමාදිනා චිත්තනායෙන යොජෙතබ්බා.

නපුංසකෙකවචන-බහුවචනතා ඉමා;
පදමාලා සමාසත්තෙ, කතාති පරිදීපයෙ.

සමාසකපදඤ්චෙව, අසමාසකමෙව ච;
භවාහවපදං ද්වෙධා, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

නපුංසකං සමාසත්තෙ, පුල්ලිඬගමිතරත්තනෙ;
නපුංසකං තු පායෙන, එකවචනකං වදෙ.

“භවො ච අභවො වා”ති, සමාසත්ථං වදෙ බුධො;
“භවතො භව”මිච්චත්ථං, අසමාසස්ස භාසයෙ.

පුල්ලිඬගත්තමිහි සො ඤෙය්‍යා, නිස්සක්කඋපයොගතො;
එවං විසෙසතො ජඤ්ඤා, භවාහවපදං විදු.

යථා චෙත්ථ භවාභවපදස්ස නාමිකපදමාලා යොජිතා, එවං “කම්මාකම්මං එලාඵල”න්තිආදීනම්පි නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. අත්ථොපි නෙසං යථාරහං චත්තබ්බො. යෙභුයොනෙතානි එකච්චනකානි භවන්ති. එවං තාව භවාභවපදාදීනං විසෙසචන්තතා දට්ඨබ්බා.

ලඬිකාදීපො, ලඬිකාදීපං, ලඬිකාදීපෙන, ලඬිකාදීපස්ස, ලඬිකාදීපා, ලඬිකාදීපස්මා, ලඬිකාදීපමිහා, ලඬිකාදීපස්ස, ලඬිකාදීපෙ, ලඬිකාදීපස්මිං, ලඬිකාදීපමිහි, හො ලඬිකාදීප. අයං සමාසත්තෙ නාමිකපදමාලා. අසමාසත්තෙපි පන යොජෙතබ්බා.

ලඬිකා දීපො, ලඬිකං දීපං, ලඬිකාය දීපෙන, ලඬිකාය දීපස්ස, ලඬිකාය දීපා, ලඬිකාය දීපස්මා, ලඬිකාය දීපමිහා, ලඬිකාය දීපස්ස, ලඬිකාය දීපෙ, ලඬිකාය දීපස්මිං, ලඬිකාය දීපමිහි, හොති ලඬිකෙ දීප. අයං බ්‍යාසෙ නාමිකපදමාලා. අයං නයො “ජම්බුදීපො”ති එත්ථ න ලබ්භති කෙවලෙන ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපස්ස අකථනතො, යථා කෙවලෙන ලඬිකාසද්දෙන ලඬිකාදීපො කථියති. අයං පන බ්‍යාසෙ පදමාලානයො විසෙසතො කබ්බරචනායං කචිතං උපකාරාය සංචත්තති සාසනස්සාපි. තථා හි බ්‍යාසචසෙන පොරාණකචිරචනා දිස්සති —

“චන්දාමි සෙලම්හි සමන්තකූටෙ,
ලඬිකාය දීපස්ස සිබායමානෙ;
ආවාසභූතෙ සුමනාමරස්ස,
බුද්ධස්ස තං පාදවළඤ්ජමග්ග”න්ති.

සාසනෙපි බ්‍යාසචසෙන “දිබ්බො රථො පාතුරහු, චෙදෙහස්ස යසස්සිනො”තිආදිකා පාළි දිස්සති.

යථා පන “ජම්බුදීපො”ති එත්ථ අයං නයො න ලබ්භති, තථා “නාගදීපො”තිආදීසුපි කෙවලෙන ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපස්ස අකථනම්ච කෙවලෙන නාගසද්දාදිනා නාගදීපාදීනං අකථනතොති. නනු ච හො “බුද්ධස්ස ජම්බුනදරංසිනො තං, දායං මයං ජම්බුනරා නමාමා”ති පොරාණකචිරචනායං ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපො චුත්තො “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථසම්භවතොති? සච්චං “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථො සම්භවති, කෙවලෙන පන ජම්බුසද්දෙන ජම්බුදීපත්ථං න වදති, කින්තු “ජම්බුදීපනරා”ති චත්තබ්බෙ ගාථාවිසයත්තා අධිකක්ඛරදොසං පරිවජ්ජන්තෙන දීපසද්දලොපං කත්වා “ජම්බුනරා”ති චුත්තං, එවං උත්තරපදලොපචසෙන චුත්තො ජම්බුසද්දො නරසද්දං පටිච්ච සමාසබලෙන “ජම්බුදීපනරා”ති අත්ථප්පකාසනෙ සමත්ථො හොති, න කෙවලො බ්‍යාසකාලෙ, තථා හි “ජම්බු”ති චුත්තෙ ජම්බුදීපො න ඤායති, අථ ඛො ජම්බුරුක්ඛොයෙව ඤායති.

කිං පන හො “කාකො දාසො, කාකං දාසං, කාකෙන දාසෙනා”ති අයං නයො ලබ්හති, න ලබ්හතීති? ලබ්හති, කාකසද්දෙන කාකනාමකස්ස දාසස්ස කථනං හොති. යදි එවං “ජම්බුදීපො”ති එත්ථාපි “ජම්බුනාමකො දීපො”ති අත්ථං ගහෙත්ථා “ජම්බු දීපො, ජම්බුං දීපං, ජම්බුයා දීපෙනා”ති අයං නයො ලබ්හතීති? න ලබ්හති ජම්බුසද්දස්ස පණ්ණත්තිවසෙන දීපෙ අප්පචත්තනතො. ජම්බුසද්දො හි රුක්ඛෙයෙව පණ්ණත්තිවසෙන පචත්තති, න දීපෙ. යථා පන චිත්තවොහාරො චිත්තනාමකෙ ගහපතිමිහිපි මනෙපි පචත්තති “චිත්තො ගහපති. චිත්තං මනො මානස”න්තිආදීසු. යථා ච කුසවොහාරො කුසනාමකෙ රඤ්ඤෙපි කුසතිණෙපි පචත්තති –

“පභාවතිඤ්ඤා ආදාය, මණිං වෙරොචනං කුසො;
කුසාවතිං කුසරාජා, අගමාසි මහබ්බලො;
කුසො යථා දුග්ගහිතො, හත්ථමෙවානුකන්තති”ති

ආදීසු, තථා කාකසද්දොපි වායසෙ, එවංනාමකෙ දාසෙපි පචත්තති “කාකො රචති, කාකො නාම දාසො සට්ඨියොජනාති ගච්ඡති”තිආදීසු. ජම්බුසද්දො පන ගහපතිමනාදීසු චිත්ත කුස කාකසද්දා විය පණ්ණත්තිවසෙන දීපස්මිං න පචත්තති, තස්මා යථාචුත්තොයෙව නයො මනසිකරණීයො.

යථා පනෙත්ථ “ලඬ්ඛාදීපො”ති සද්දස්ස නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන බ්‍යාසවසෙන ච යොජිතා, එවං “පුබ්බවිදෙහදීපො, අපරගොයානදීපො, උත්තරකුරුදීපො, අස්සයුජනක්ඛත්තං, චිත්‍රමාසො, වෙස්සන්තරරාජා, සෙනවත්ථං, දිබ්බරථො”තිආදීනමපි නාමිකපදමාලා සමාසවසෙන බ්‍යාසවසෙන ච යොජෙතබ්බා. පුබ්බවිදෙහාදිසද්දෙහි පුබ්බවිදෙහදීපාදීනං කථනඤ්ඤා වෙදිතබ්බං. “දිබ්බරථො”තිආදීනං සමාසගතපදානං පයොජනෙ සති බ්‍යාසවසෙන විසුං කත්තබ්බතා ච වෙදිතබ්බා. තථා හි බ්‍යාසවසෙන “දිබ්බො රථො”තිආදීනා ද්විත්තං ද්විත්තං පදානං සමානාධිකරණවසෙන පච්චෙකචිහත්තියුත්තභාවෙ සති ගාථාසු චුත්තිපාලනසුච්චාරණගුණො භවති. සො ච සාසනානුකූලො හි අයං නයො යපිතො. තථා හි පාවචනෙ “දිබ්බො රථො පාතුරහු, වෙදෙහස්ස යසස්සිනො”තිආදිකා පාළියො බහු දිස්සන්ති, එවං ලඬ්ඛාදීපාදිසද්දානං විසෙසචත්තතා භවති.

ඉදානි බොධිසන්ධිආදීනං විසෙසචත්තතා වුවචති –

බොධි සන්ධි විහත්තා’යු, ධාතුයෙව පජාපති;
දාමා දාමං තථා සද්ධා, සද්ධං තථං තථී තට්ඨා.

බ්‍යඤ්ජනං බ්‍යඤ්ජනො අත්ථො, අත්ථමක්ඛරමක්ඛරො;

අප්පචං අප්පචො වෙව, තථා මද්දවගාරවා.

වචො වචීති වාදීති, සමරූපා සරූපතො;
ද්විත්තිලිඬගානි සම්භොන්ති, යථාසම්භවමුද්දිසෙ.

එතෙසු හි බොධිසද්දස්ස තාව “බොධි රාජකුමාරො”ති ව, “අරියසාවකො ‘බොධි’ති වුච්චති, තස්ස බොධිස්ස අඬගොති බොජ්ඣංගිගො”ති ව එවං පුග්ගලවචනස්ස “බොධි, බොධි, බොධියො. බොධිං, බොධි, බොධියො. බොධිනා”ති පුල්ලිඬගෙ අග්ගිනායෙන නාමිකපදමාලා භවති.

රුක්ඛමග්ගනිබ්බානසබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණුවචනස්ස පන “බොධි, බොධි, බොධියො. බොධිං, බොධි, බොධියො. බොධියා”ති ඉත්ථිලිඬගෙ රත්තිනායෙන නාමිකපදමාලා භවති.

කෙච්ඡි පන “රුක්ඛවචනො බොධිසද්දො පුල්ලිඬගො”ති වදන්ති, තං ආගමෙන විරුද්ධං විය දිස්සනතො විචාරෙතබ්බං. න හි ආගමෙ රුක්ඛවචනස්ස බොධිසද්දස්ස පුල්ලිඬගභාවො දිස්සති, පුග්ගලවචනස්ස පන දිස්සති. යදි ව “සාලො ධවො බද්දිරො”තිආදීනං විය රුක්ඛවචනස්ස බොධිසද්දස්ස පුල්ලිඬගත්තං සියා, ඡම්බු සිම්බලී පාටලිසද්දාදීනං රුක්ඛවාචකත්තා පුල්ලිඬගත්තං සියා, න තෙසං ඉමස්ස ව රුක්ඛවාචකත්තෙපි පුල්ලිඬගභාවො උපලබ්භති. යදි හි රුක්ඛවචනො බොධිසද්දො පුල්ලිඬගො, එවං සත්තෙ නිබ්බානවචනො සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණුවචනො ව බොධිසද්දො නපුංසකලිඬගො සියා “නිබ්බාන”න්තිආදීනා නපුංසකලිඬගවසෙන නිද්දිට්ඨස්ස නිබ්බානාදිනො අත්ථස්ස කථනතො.

යෙ එවං වදන්ති “රුක්ඛවචනො බොධිසද්දො පුල්ලිඬගො”ති, තෙ “බොධි වුච්චති චතුසු මග්ගෙසු ඤාණං, තං එත්ථ භගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුච්චති”ති වුත්තමත්ථං වෙනසි සන්නිධාය “බුජ්ඣති එත්ථාති බොධි”ති නිබ්බවනවසෙන “කිං රුක්ඛවචනො බොධිසද්දො පුල්ලිඬගො න භවිස්සති”ති මඤ්ඤමානා වදන්ති මඤ්ඤෙ. නෙවං දට්ඨබ්බං, එවඤ්ච පන දට්ඨබ්බං, “බොධි වුච්චති චතුසු මග්ගෙසු ඤාණං, තං එත්ථ භගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුච්චති”ති වදන්තෙහි ගරුහි ඤාණුවචනං ඉත්ථි ලිඬගභූතං බොධීති ඤාණස්ස නාමං පණ්ණත්තිඅන්තරපරිකප්පනෙනත්ථං පරිකප්පෙන්තෙන බුජ්ඣනට්ඨානභූතෙ රුක්ඛෙ ආරොපෙන්වා රුක්ඛො “බොධි”ති වුත්තො, තස්මා ඊදිසෙසු යානෙසු නිබ්බවනෙ ආදරො න කාතබ්බො. න හි “බුජ්ඣති එත්ථාති බොධි”ති නිබ්බවනකරණං රුක්ඛවචනස්ස බොධිසද්දස්ස පුල්ලිඬගත්තං කාතුං සක්කොති සඬකෙතසිද්ධත්තා වොහාරස්ස, තස්මා රුක්ඛං සයං අබොධිමිපි සමානං

බොධියා පටිලාභට්ඨානත්තා සඬකෙතසිද්ධෙන “බොධි”ති
ඉත්ථිලිඬගවොහාරෙන වොහරන්ති සාසනිකා, බොධියා වා කාරණත්තා
ඵලවොහාරෙන. එතමත්ථංයෙව හි සන්ධාය “බොධි වුව්වති වතුසු මග්ගෙසු
ඤාණං, තං එත්ථ හගවා පත්තොති රුක්ඛොපි බොධිච්චෙව වුව්වති”ති
වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං, එවං “බොධි”ති ඉත්ථිලිඬගවසෙන රුක්ඛනාමං
පවත්තති. තෙනාහ ආයස්මා සාරිපුත්තො ධම්මසෙනාපති
අනුධම්මවක්කවත්ති වොහාරකුසලො ඉත්ථිලිඬගවොහාරෙන “බුද්ධානං
හගවත්තානං බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාඤාණප්පට්ඨාහා සච්ඡිකා
පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො”ති. අපිච තත්ථ තත්ථ “බොධියා සාඛා”ති ව,
“කෙනට්ඨෙන මහාබොධි, කස්ස සම්බන්ධතී ව සා”ති ව,

“හත්ථතො මුත්තමත්තා සා, අසීතිරතනං නහං;
උග්ගන්ත්වාන තදා මුඤ්චි, ඡබ්බණ්ණො රස්මියො සුභා”ති ව

එවමාදයො රුක්ඛවාචකස්ස බොධිසද්දස්ස ඉත්ථිලිඬගහාවෙ පයොගා දිස්සන්ති.

අථ වා රුක්ඛවාචකො බොධිසද්දො ද්විලිඬගො පුමිත්ථිලිඬගවසෙන. තථා
හි සමන්තපාසාදිකායං විනයසංවණ්ණනායං මහාවෙය්‍යාකරණස්ස
පාළිනයවිදුනො බුද්ධසොසාවරියස්ස එවං සද්දරවනා දිස්සති “සක්ඛිස්සසි ත්වං
තාත පාටලිපුත්තං ගන්ත්වා මහාබොධිනා සද්ධිං අය්‍යං සඬසමිත්තත්ථෙරිං
ආනෙතු”න්ති ව, “සාපි බො මහාබොධිසමාරුළ්භා නාවා පස්සතො මහාරාජස්ස
මහාසමුද්දතලං පක්ඛන්දා”ති ව තස්ස රුක්ඛවාචකස්ස බොධිසද්දස්ස
“බුජ්ඣති එත්ථාති බොධි”ති නිබ්බවනවසෙන “බොධි, බොධි, බොධියො.
බොධිං, බොධි, බොධියො. බොධිනා”තිආදිනා පදමාලා වෙදිතබ්බා.
රුක්ඛවාචකස්සෙව පන තස්ස ඤාණෙ පවත්තිත්ථිලිඬගවොහාරෙන
සඬකෙතසිද්ධෙන රුළ්භත්ථදීපකෙන “බොධි, බොධි, බොධියො. බොධිං,
බොධි, බොධියො. බොධියා”තිආදිනා පදමාලා වෙදිතබ්බා. ඉච්චෙවං —

පුග්ගලවාචකො බොධි-සද්දො පුල්ලිඬගිකො හවෙ;
ඤාණාදිවාචකො ඉත්ථි-ලිඬගොයෙව සියා සදා.

බොධිපාදපවචනො, පුමිත්ථිලිඬගිකො හවෙ;
එවං සන්තෙපි එතස්ස, ඉත්ථිලිඬගත්තමෙව තු;
ඉච්ඡිතබ්බතරං යස්මා, ධම්මසෙනාපතීරිතං.

සන්ධිසද්දාදිනම්පි නයානුසාරෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා.
සන්ධිසද්දො හි සරසන්ධිආදිවාචකො පුල්ලිඬගො, පටිසන්ධියාදිවාචකො
ඉත්ථිලිඬගො “සන්ධිනො. සන්ධියා”තිආදිදස්සනතො. විහත්තිසද්දො

විභජනවාචකො ඉත්ථිලිඬිගො, ස්‍යාදිවාචකො පුල්ලිඬිගො වෙව ඉත්ථිලිඬිගො ච “විභත්තිස්ස. විභත්තියා”ති ආදිදස්සනතො.

ආයුසද්දො පන ජීවිතින්ද්‍රියවාචකොයෙව හුත්වා පුන්නපුංසකලිඬිගො, “පුනරායු ච මෙ ලද්ධො, එවං ජානාහි මාරිසා”ති “එත්තකංයෙව තෙ ආයු, චචනකාලො හවිස්සති”ති ච දස්සනතො.

ධාතුසද්දො සභාවාදිවාචකො ඉත්ථිලිඬිගො, කරපවාදිවාචකො පුම්ත්ථිලිඬිගො “චක්ඛුධාතුයා. කරොතිස්ස ධාතුස්ස. ධාතුයො ධාතුයා”ති දස්සනතො.

පජාපතිසද්දො දෙවවිසෙසවාචකො පුල්ලිඬිගො, කලත්තජිනමාතුච්ඡාවාචකො ඉත්ථිලිඬිගො “පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ගං උල්ලොකෙය්‍යාථ”, “අත්තනො පජාපතියා සද්ධිං මහාපජාපතියා”ති ච දස්සනතො.

දාමා දාමං සද්දා මාලකීදාමාදිහෙදහින්නස්ස එකස්ස වත්ථුස්ස යථාක්කමං ඉත්ථිනපුංසකලිඬිගා. තථා හි “මාලකීදාමා ලොලාලිඬිගලීලා. මාලකීදාමං. සිඬිසිතං දාමං හමරෙහි. රතනදාමා. රතනදාම”න්ති ච ද්විලිඬිගහාවෙ ලොකිකප්පයොගා දිස්සන්ති සාසනානුකූලා.

සද්ධං සද්ධාසද්දා පන හින්නවත්ථුනං වාචකා ඉත්ථිනපුංසකලිඬිගා, සද්ධාසද්දො පසාදලක්ඛණවාචකො ඉත්ථිලිඬිගො, සද්ධංසද්දො මතකහත්තවාචකො නපුංසකලිඬිගො “සද්ධා සද්දහනා. මයමස්සුහො ගොතමබ්‍රාහ්මණා නාම දානානි දෙම සද්ධානි කරොමා”ති දස්සනතො. ඉමස්මිං පන යානෙ “සද්ධො පුරිසො, සද්ධා ඉත්ථි, සද්ධං කුල”න්ති ඉමානි වාච්චලිඬිගත්තා සඬිගහං න ගච්ඡන්තිති දට්ඨබ්බානි.

තටං තටී තටොතිමෙ සද්දා තීරසඬ්ඛානෙ එකස්මිංයෙවත්ථෙ ථිපුන්නපුංසකලිඬිගා.

බ්‍යඤ්ජනසද්දො උපසෙවනලිඬිගවාක්‍යාවෙණිකසරීරාවයවවාචකො නපුංසකලිඬිගො, අක්ඛරවාචකො පුන්නපුංසකලිඬිගො. තනුපසෙවනෙ “සුපං වා බ්‍යඤ්ජනං වා”ති නපුංසකනිද්දෙසො දිස්සති. තථා ලිඬිගෙ “ඉත්ථිබ්‍යඤ්ජනං පුරිසබ්‍යඤ්ජන”න්ති නපුංසකනිද්දෙසො. වාක්‍යෙ “පදබ්‍යඤ්ජනානි සාධුකං උග්ගහෙත්වා”ති නපුංසකලිඬිගනිද්දෙසො. ආවෙණිකෙ “අසීති අනුබ්‍යඤ්ජනානි”ති නපුංසකනිද්දෙසො. සරීරාවයවෙ “කිලෙසානං අනු අනු බ්‍යඤ්ජනතො පාකටභාවකරණතො අනුබ්‍යඤ්ජන”න්ති එවං නපුංසකනිද්දෙසො. එත්ථ හි අනුබ්‍යඤ්ජනං නාම

හත්ථපාදසිතහසිතකථිතවිලෝකිතාදිහෙදො ආකාරො. සො එව “සරීරාවයවො”ති වුව්වතීති. අක්ඛරෙ “ඛාඤ්ජනො. ඛාඤ්ජන”න්ති ව පුන්තපුංසකනිද්දෙසො.

අත්ථසද්දො නිබ්බානවචනො නපුංසකලිඛිගො, අභිධෙය්‍යධනකාරණපයොජනනිවත්‍යාභිසන්ධානාදිවචනො පන පුල්ලිඛිගො. තථා හි කථාවත්ථුමිහි “අත්ථත්ථමිහි”ති ඉමිස්සා පාළියා අත්ථසංවණ්ණනායං “අත්ථං වුව්වති නිබ්බාන”න්ති නපුංසකලිඛිගනිද්දෙසෙන අත්ථසද්දො වුත්තො. ඉති අත්ථසද්දො ද්විලිඛිගො.

අක්ඛරසද්දො ව “යො පුබ්බො අක්ඛරො අක්ඛරානි”ති ව දස්සනතො. අපිච අක්ඛරසද්දො නිබ්බානවචනො නාමපණ්ණත්තිවචනො ච සබ්බදානපුංසකලිඛිගො භවති “පදමච්චුතමක්ඛරං, මහාජනසම්මතොති බො වාසෙට්ඨ ‘මහාසම්මතො’ත්වෙව පයමං අක්ඛරං නිබ්බත්ත”න්ති එවමාදීසු. “අක්ඛරාය දෙසෙති, අක්ඛරක්ඛරාය ආපත්ති පාවිත්තියස්සා”ති එත්ථ පන පුල්ලිඛිගොතිපි නපුංසකලිඛිගොතිපි වත්තබ්බො, ඉත්ථිලිඛිගොති පන න වත්තබ්බො. අයඤ්චි “අසක්කතා වස්ම ධනඤ්චයාය. විරමථායස්මත්තො මමවචනායා”තිආදීසු “ධනඤ්චයාය, වචනායා”ති සද්දා විය විහත්තිවිපල්ලාසෙන වුත්තො, න ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙනාති.

අජ්ජව මද්දව ගාරවසද්දො පන පුන්තපුංසකලිඛිගො. “අජ්ජවො ව මද්දවො ව. අජ්ජවමද්දවං. ගාරවො ව නිවාතො ව. සහ ආවජ්ජිතෙ ථූපෙ, ගාරවං හොති මෙ තදා”ති ව ආදිදස්සනතො.

වචොවච්චිසද්දො පන සට්ඨාසට්ඨිසද්දො විය පුමිත්ථිලිඛිගො, තත්ථ වච්චිසද්දස්ස “වචී, වචී, වචියො. වචිං, වචී, වචියො. වචියා”ති නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො. කෙචි “දුච්චරිතපයොගවිඤ්ඤත්තිසද්දාදීසු පරෙසු වචසද්දස්සන්තො ඊකාරො හොති, තෙන “වච්චුච්චරිත”න්තිආදීති රූපානි දිස්සන්ති”ති වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං වචසද්දතො විසුං වච්චිසද්දස්ස දස්සනතො. අත්‍රිමානි පාළිතො ච අට්ඨකථාතො ච නිදස්සනපදානි. “වචී වච්චිසඛිබාරො, වච්චිසඛිබාරො වචී, වච්චිඤ්ච වච්චිසඛිබාරෙ ව යපෙත්වා අවසෙසා න වෙව වචී, න ච වච්චිසඛිබාරො. ගදිතො වච්චිහි සතිමාහිනන්දෙ”ති ඉමානි පාළිතො නිදස්සනපදානි. “වොපනසඛිබාතා වචී එව විඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති, වචියා හෙදො වචීහෙදො”ති ඉමානි අට්ඨකථාතො නිදස්සනපදානි. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි සරූපාසරූපපදානං යථාරහං ද්විතිලිඛිගතා වචත්ථපෙතබ්බො. එවං අභිධෙය්‍යකලිඛිගෙසු සවිසෙසානි අභිධෙය්‍යලිඛිගානි වෙදිතබ්බානි.

ඉදානි කත්ථවි වාච්චලිඤ්ඤානානං අභිධෙය්‍යලිඤ්ඤානානාඤ්ච
තද්ධිනන්තලිඤ්ඤානානාඤ්ච ධම්මාදිවසෙන නාමිකපදමාලා වුවුවතෙ. තථා හි -

ධම්මභො පුග්ගලා චෙව, ධම්මපුග්ගලතොපි ව;
එකන්තධම්මතො චෙව, තථෙවෙකන්තපුග්ගලා.

පදමාලා සිග්‍රං තාසු, පච්චන්තාදිවසෙන තු;
පදං සමං විසමඤ්ච, ජඤ්ඤා සබ්බසමමිති ව.

කථං? “මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාසඤ්ඤාපො, මිච්ඡාචාචා, මිච්ඡාචාචො,
මිච්ඡාදිට්ඨිකො, මිච්ඡාසඤ්ඤාපි” ඉච්චෙතෙසං නාමිකපදමාලා එවං වෙදිතබ්බා.

“මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨි,
මිච්ඡාදිට්ඨියො. මිච්ඡාදිට්ඨියා”ති එවං ධම්මතො, “මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨි,
මිච්ඡාදිට්ඨිනො. මිච්ඡාදිට්ඨිං, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාදිට්ඨිනො. මිච්ඡාදිට්ඨිනා”ති
එවං පුග්ගලතො, “මිච්ඡාසඤ්ඤාපො, මිච්ඡාසඤ්ඤාපා. මිච්ඡාසඤ්ඤාප”න්ති
එවං ධම්මපුග්ගලතො, “මිච්ඡාචාචා, මිච්ඡාචාචා, මිච්ඡාචාචායො. මිච්ඡාචාචං,
මිච්ඡාචාචා මිච්ඡාචාචායො. මිච්ඡාචාචාය” එවං එකන්තධම්මතො,
“මිච්ඡාචාචො, මිච්ඡාචාචා. මිච්ඡාචාචං, මිච්ඡාචාචෙ. මිච්ඡාචාචෙන” එවං
එකන්තපුග්ගලතො, “මිච්ඡාදිට්ඨිකො. මිච්ඡාදිට්ඨිකා. මිච්ඡාදිට්ඨික”න්ති
එවමිති එකන්තපුග්ගලතො, “මිච්ඡාසඤ්ඤාපි, මිච්ඡාසඤ්ඤාපිනො.
මිච්ඡාසඤ්ඤාපි”න්ති එවමිති එකන්තපුග්ගලතො නාමිකපදමාලා භවති.
පච්චන්තොපයොගවචනාදිවසෙන පන පදං සදිසං විසදිසං සබ්බථා සදිසමිති ව
භවති. එස නයො සම්මාදිට්ඨිසම්මාසඤ්ඤාපාදීසුපි.

අත්‍රිමෙ ආහව්වහාසිතා පයොගා - අවිජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ අවිද්දසුනො
මිච්ඡාදිට්ඨි පහොති. මිච්ඡාදිට්ඨිස්ස මිච්ඡාසඤ්ඤාපො පහොති.
මිච්ඡාසඤ්ඤාපස්ස මිච්ඡාචාචා පහොති. මිච්ඡාචාචස්ස මිච්ඡාකමමන්තො
පහොති. මිච්ඡාකමමන්තස්ස මිච්ඡාආජීවො පහොති. මිච්ඡාආජීවස්ස
මිච්ඡාචායාමො පහොති. මිච්ඡාචායාමස්ස මිච්ඡාසති පහොති. මිච්ඡාසතිස්ස
මිච්ඡාසමාධි පහොති. විජ්ජාගතස්ස භික්ඛවෙ විද්දසුනො සම්මාදිට්ඨි පහොති.
සම්මාදිට්ඨිස්ස සම්මාසඤ්ඤාපො පහොති. විත්ථාරො, එවං කත්ථවි
වාච්චලිඤ්ඤානානං අභිධෙය්‍යලිඤ්ඤානානාඤ්ච තද්ධිනන්තලිඤ්ඤානානාඤ්ච
නාමිකපදමාලා සප්පයොගා කථිතා.

ඉදානි නෙවාභිධෙය්‍යලිඤ්ඤාසස්ස භවිතබ්බසද්දස්ස ව අභිධෙය්‍යලිඤ්ඤානං
සොත්ථි සුවත්ථි සද්දානාඤ්ච වාච්චලිඤ්ඤානානාඤ්ච අබ්භුතසද්දස්ස ව
වාච්චලිඤ්ඤාසස්ස අභුතසද්දස්සවාති ඉමෙසං කිඤ්චි විසෙසං කථයාම,

නාමිකපදමාලාඤ්ච යථාරහං යොජෙස්සාම. එතෙසු හි භවිතබ්බසද්දො එකන්තභාවවාචකො නපුංසකලිඬිගො එකවචනන්තොයෙව හොති. තතියන්තපදෙහි එවංසද්ද නසද්දාදීහි ව යොජෙතබ්බො ව හොති. නාස්ස නාමිකපදමාලා ලබ්භති, අත්‍රිමෙ ව පයොගා “සද්ධම්මගරුකෙන භවිතබ්බං, නො ආමිසගරුකෙන, ඉමිනා වොරෙන භවිතබ්බං, ඉමෙහි වොරෙහි භවිතබ්බං, ඉමාය වොරියා භවිතබ්බං, ඉමාහි වොරීහි භවිතබ්බං, අනෙන චිත්තෙන භවිතබ්බං, ඉමෙහි චිත්තෙහි භවිතබ්බං, එවං භවිතබ්බං, අඤ්ඤා භවිතබ්බං”න්ති. අත්‍රිදං වුවචති –

භවිතබ්බපදං නිව්චං, සබ්බඤ්ඤාවරසාසනෙ;
පට්ඨමෙකවචො භාව-වාචකඤ්ච නපුංසකං.

තතියන්තපදෙහෙවං-සද්දාදීහි ව ධිමතා;
යොජෙතබ්බංව සම්මොති, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අයං “භවිතබ්බ”න්ති පදස්ස විසෙසො.

සොත්ථි හද්දන්තෙ හොතු රඤ්ඤො, සොත්ථි ගච්ඡති න්භාපිතො. සොත්ථිනාමිහි සමුට්ඨිතො. සුවත්ථි, සුවත්ථිං, සුවත්ථිනා, අයං ධසාත්ථිසද්දාදීනං විසෙසො.

අයං පන “අබ්භූතං අභූත”න්ති ද්විත්තං විසෙසො. භූසද්දස්ස බ්භූ, සංයොගපරෙ පටිසෙධත්ථවති අඉතිනිපාතෙ උපපදෙ සති එකන්තෙන රස්සත්තමුපයාති. ක්වත්ථෙ? “අභූතපුබ්බං භූත”න්තිආදීස්වත්ථෙසු. තථාච්චෙධ අසඤ්ඤාගපරෙ රස්සත්තං න උපයාති. ක්වත්ථෙ? “අසච්ච”න්තිආදීස්වත්ථෙසු. තථා හි “අබ්භූත”න්ති පදස්ස “අභූතපුබ්බං භූත”න්තිපි අත්ථො භවති, “අබ්භූතකරණ”න්තිපි අත්ථො භවති. “අභූත”න්ති පදස්ස පන “අසච්ච”න්තිපි අත්ථො භවති, “අජාත”න්තිපි අත්ථො භවති. තත්‍ර “අච්ඡරියං වත හො අබ්භූතං වත හො. අච්ඡෙරං වත ලොකස්මිං, අබ්භූතං ලොමහංසනං” ඉච්චෙවමාදයො “අභූතපුබ්බං භූත”න්ති අත්ථෙ පයොගා.

“ත්ථං මං නාගෙන ආලම්ප,
අහං මණ්ඩුකඡාපියා;
හොතු නො අබ්භූතං තත්ථ,
ආසහස්සෙහි පඤ්චහී”ති

ඉච්චෙවමාදයො අබ්භූතකරණත්ථෙ පයොගා. එවං රස්සවසෙන, දීඝවසෙන පන නිස්සංයොගෙ “අභූතං අතච්ඡං. අතථං” ඉච්චෙවමාදයො අසච්චත්ථෙ පයොගා,

“අභූතං අජාතං අසඤ්ජාත”න්ති ඉච්චෙවමාදයො අජාතත්ථෙප්පයොගා. භවන්ති චත්ත -

“අභූතපුබ්බං භූත”න්ති, අත්ථස්මිං අබ්භූතන්තිදං;
පදං විඤ්ඤාහි විඤ්ඤෙය්‍යං, රස්සභාවෙන සංඝඨිතං.

අබ්භූතකරණත්ථෙප්පි, අබ්භූතන්ති පදං තථා;
සංඝඨිතං රස්සභාවෙන, ඉති විද්වා විභාවයෙ.

අභූතමිති දීඝත්ත-වසෙන කථිතං පන;
පදං සමධිගන්තබ්බ-මසච්චාජාතවාචකං.

අබ්භූතං, අබ්භූතානි. චිත්තනායෙන, අබ්භූතො, අබ්භූතා. අබ්භූතං, පුරිස්සනායෙන, අබ්භූතා, අබ්භූතා, අබ්භූතායො. අබ්භූතං. කඤ්ඤානායෙන ඤෙය්‍යං. එවං භූතසද්දස්සපි නාමිකපදමාලා තිඨා ගහෙතබ්බා. අත්ත “අබ්භූත”මිති පදං වාච්චලිඨගමිපි භවති අභිධෙය්‍යලිඨගමිපි. “අභූත”මිති පදං පන වාච්චලිඨගං අභිධෙය්‍යලිඨගමිපි වා සච්චසද්දො විය කත්ථවි. ඉතිස්ස යථාරහං අයමිපි සප්පයොගා නාමිකපදමාලා කථිතා.

ඉදානි ආගමිකානං කොසල්ලජනනත්ථං පදසමොධානවසෙන නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ - බුද්ධො භගවා, බුද්ධා භගවන්තො. බුද්ධං භගවන්තං, බුද්ධෙ භගවන්තෙ. බුද්ධෙන භගවතා, සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. අයං පදමාලා එකච්චනබ්‍රවචනවසෙන ඤෙය්‍යා.

දෙවා තාවතිංසා. දෙවෙ තාවතිංසෙ. දෙවෙහි තාවතිංසෙහි. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. බ්‍රවචනවසෙන ඤෙය්‍යා පදමාලා.

සො භගවා ජානං පස්සං අරහං සම්මාසම්බුද්ධො, තං භගවන්තං ජානන්තං පස්සන්තං අරහන්තං සම්මාසම්බුද්ධං, තෙන භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන, තස්ස භගවතො ජානතො පස්සතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං. එකච්චනවසෙන ඤෙය්‍යා පදමාලා.

රාජා සුද්ධොදනො, රාජානං සුද්ධොදනං, රඤ්ඤා සුද්ධොදනෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

රාජා පස්සෙනදී කොසලො, රාජානං පස්සෙනදිං කොසලං, රඤ්ඤා පස්සෙනදිනා කොසලෙන. සෙසං චිත්ථාරොතබ්බං.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

රාජා මාගධො සෙනියො ඛිම්බිසාරො, රාජානං මාගධං සෙනියං ඛිම්බිසාරං,
රඤ්ඤා මාගධෙන සෙනියෙන ඛිම්බිසාරෙන. සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං.

රාජා මාගධො අජාතසත්තු වෙදෙහිපුත්තො, රාජානං මාගධං අජාතසත්තුං
වෙදෙහිපුත්තං, රඤ්ඤා මාගධෙන අජාතසත්තුනා වෙදෙහිපුත්තෙන. සෙසං
විත්ථාරෙතඛිබ්බං.

මහාපජාපතී ගොතමී, මහාපජාපතීං ගොතමීං, මහාපජාපතියා ගොතමියාති
පඤ්චක්ඛත්තුං චත්තඛිබ්බං. මහාපජාපතියං ගොතමියං, හොති මහාපජාපතී
ගොතමී.

මක්ඛලි ගොසාලො. මක්ඛලිං ගොසාලං. මක්ඛලිනා ගොසාලෙන. සෙසං
විත්ථාරෙතඛිබ්බං.

සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං සාවකයුගං. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානං
සාවකයුගං, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙන සාවකයුගෙන,
සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානස්ස සාවකයුගස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං.
සබ්බාපෙතා පදමාලා එකච්චනචසෙන ඤෙය්‍යා. සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානා
අග්ගසාවකා, සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙ අග්ගසාවකෙ,
සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානෙහි අග්ගසාවකෙහි. සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං.
බහුවච්චනචසෙන ඤෙය්‍යා. ඉතො අඤ්ඤෙසුපි එසෙව නයො.

සො දාරො, සා දාරා. සං දාරං, සෙ දාරෙ. සෙන දාරෙන. සෙසං
විත්ථාරෙතඛිබ්බං. සා නාරී, සා නාරියො. සං නාරීං, සා නාරියො. සාය නාරියා.
සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං. සං කම්මං, සාති කම්මානි. සෙන කම්මෙන. සං ඵලං,
සාති ඵලානි. සෙන ඵලෙන. සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං.

පයමං ක්කානං, පයමං ක්කානං, පයමෙන ක්කානෙන, පයමස්ස ක්කානස්ස.
සෙසං විත්ථාරෙතඛිබ්බං.

චතුත්ථි දිසා, චතුත්ථිං දිසං, චතුත්ථියා දිසාය.

ධම්මි කථා, ධම්මිං කථං, ධම්මියා කථාය, ධම්මියං කථායං. එවං අනුපුබ්බි
කථා, එවරුපි කථා. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසුපි යානෙසු පදසමොධානචසෙන
ලිඬගතො ච අන්තතො ච වචනතො ච අපෙක්ඛිතඛිබ්බං. පදතො ච නානප්පකාරා
නාමිකපදමාලා යොජෙතඛිබ්බා.

ඉදානි එකප්පකාරානං සද්දානං ලිඬගඅන්තචසෙන නානත්තං වෙදිතඛිබ්බං.
කථං? යාදිසො, යාදිසී, යාදිසං. තාදිසො, තාදිසී, තාදිසං. එතාදිසො, එතාදිසී,

එතාදිසං. කිදිසො, කිදිසී, කිදිසං. ඊදිසො, ඊදිසී, ඊදිසං. එදිසො, එදිසී, එදිසං. සදිසො, සදිසී, සදිසං. කදාවි පන “යාදිසා තාදිසා”ති එවමාදීනි ඉත්ථිලිඬගරුපානිහි භවන්ති. නාමිකපදමාලා නෙසං පුරිස ඉත්ථි විත්තනගෙන යොජෙතබ්බං.

ඉදානි සමාසතද්ධිතපදභූතානං අමමසද්දාදීනං නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ — අමමො, අමමා, අමමං, අමමෙ. අමමෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

මය්හකො, මය්හකා. මය්හකං, මය්හකෙ. මය්හකෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

ආමා, ආමා, ආමායො. ආමං, ආමා, ආමායො. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

තත්‍ර අමමොති නත්ථි තණ්හාමමත්තං දිට්ඨිමමත්තඤ්ච එතස්සාති අමමො, කො සො, අරහායෙවාති වත්තුං වට්ටති. අපිච යෙසතණ්හාපි සදිට්ඨිපි “මම ඉද්”න්ති මමත්තං න කරොන්ති, තෙපි අමමායෙව. එත්ථ ච “මනුස්සා තත්ථ ජායන්ති, අමමා අපරිග්ගහා”ති ඉදං සාසනතො නිදස්සනං. “අමමො නිරහඬිකාරො”ති ඉදං පන ලොකතො නිදස්සනං. ඉත්ථිලිඬගෙ වත්තබ්බෙ “අමමා, අමමා, අමමායො”ති පදමාලා. නපුංසකෙ වත්තබ්බෙ “අමමං, අමමානී”ති පදමාලා. තත්‍ර මය්හකොති “ඉදම්පි මය්හං ඉදම්පි මය්හ”න්ති විජ්ජලපතීති මය්හකො, එකො පක්ඛිවිසෙසො. වුත්තඤ්ඤෙන ජාතකෙ —

“සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරීවරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දතී”ති.

ඉත්ථිලිඬගෙ වත්තබ්බෙ “මය්හකී, මය්හකී, මය්හකියො”ති පදමාලා. තත්‍ර ආමාති “ආම අහං තුම්හාකං දාසී”ති එවං දාසිභාවං පටිජානාතීති ආමා. ගෙහදාසී. වුත්තඤ්ඤෙන ජාතකෙසු “යත්ථ දාසො ආමජාතො, ධීතො ථුල්ලානි ගච්ඡතී”ති ච, “ආමාය දාසාපි භවන්ති ලොකෙ”ති ච, තස්මා ඉමානෙවෙත්ථ නිදස්සනපදානි.

ඉදානි කති කතිපය කතිමීසද්දානං විසෙසො වුවිචතෙ යථාරහං නාමිකපදමාලා ච. තත්‍ර කතිමීසද්දස්ස නාමිකපදමාලා න ලබ්භති “අජ්ජ හන්තෙ කතිමී”ති එවං පුච්ඡාවසෙන ආගතමත්තතො. කති කතිපයසද්දානං පන ලබ්භතෙව, සා ච බහුවචනිකා. විසුද්ධිමග්ගටිකායං පන කතිපයසද්දො එකචචනිකො වුත්තො. කති පුරිසා තිට්ඨන්ති, කති පුරිසෙ පස්සති. කති ඉත්ථියො, කති කුලානි. කති ලොකස්මිං ඡද්දානි යත්ථ විත්තං න තිට්ඨති. කති කුසලා. කති ධාතුයො. කති ආයතනානි. කතිහි බන්ධෙහි කතිභායතනෙහි කතිහි

ධාතුහි සඬගහිනං. කතිහි රජමානෙනි, කතිහි පරිසුජ්ඣති. කතිපයා පුරිසා, කතිපයා ඉත්ථියො, කතිපයානි චිත්තානි. ඉමා පන නාමිකපදමාලා.

කති. කතිහි, කතිහි. කතිනං. කතිසු.

කතිපයා. කතිපයෙහි, කතිපයෙහි. කතිපයානං. කතිපයෙසු. කතිපයායො. කතිපයාහි, කතිපයාහි. කතිපයානං. කතිපයාසු. කතිපයානි. කතිපයෙ. කතිපයෙහි, කතිපයෙහි. කතිපයානං. කතිපයෙසුති. සබ්බාපෙනා සත්තන්තං විහත්තීනං වසෙන ඤෙය්‍යා, සමාසවිධිමිහිපි කති කතිපයසද්දා බහුවචනවසෙනෙව යොජෙතබ්බා. “කතිසඬගාතිගො හික්ඛු, ඔසතිණ්ණොති වුවිචති. කතිපයජනකත”න්තිආදීසු හි “කති කිත්තකා සඬගා කතිසඬගා”තිආදීනා සබ්බදා බහුවචනසමාසො දට්ඨබ්බො.

ඉදානි රුළුභීසද්දානං නාමිකපදමාලා වුවිචනෙ – ඉධ රුළුභීසද්දා නාම යෙවාපනකසද්දාදයො. යෙවාපනකො, යෙවාපනකා. යෙවාපනකං. යෙවාපනො, යෙවාපනා. යෙවාපනං. යංවාපනකං, යංවාපනකානි. සෙසං සබ්බත්ථ විත්ථාරෙතබ්බං. තත්‍ර යෙවාපනකොති “එස්සො හොති වෙදනා හොති”තිආදීනා වුත්තා එස්සාදයො විය සරූපතො අවත්වා “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ අඤ්ඤෙපි අත්ථි පටිච්චසමුප්පන්නා අරුපිනො ධම්මා”ති එවං “යෙවාපනා”ති පදෙන වුත්තො යෙවාපනකො, එවං “යෙවාපනො”ති එත්ථාපි. තථා “යං වා පනඤ්ඤමිපි අත්ථි රූප”න්ති එවං “යංවාපනා”ති පදෙන වුත්තං යංවාපනකං. එස නයො යථාරහං යස්සකං යත්ථකන්තිආදීසුපි නෙතබ්බො.

එත්ථ සියා – නත්‍ර ව හො පනසද්දො නිපාතො, නිපාතානඤ්ච අබ්‍යයභාවො සිද්ධො තීසු ලිඬිගෙසු සබ්බවිහත්තිවචනෙසු ව වයාභාවතො, සො කස්මා “යෙවාපනො”ති ඔකාරන්තො ජාතොති? සච්චං පනසද්දො නිපාතො, සො ව බො “යෙ වා පන තස්මිං සමයෙ”ති වා, “යං වා පනඤ්ඤමිපි”ති වා, “බ්‍රාහ්මණා පනා”ති වා එවමාදීසු නිපාතො, “යෙවාපනකො”ති වා, “යෙවාපනො”ති වා එවමාදීසු නිපාතො නාම න හොති. අනුකරණමත්තඤ්ඤෙතං, තස්මා ඊදිසෙසු පනසද්දසහිතා පයොගා රුළුභීසද්දාති ගහෙතබ්බා. යජ්ජෙවං කස්මා නිබ්බවනමුදාහරන්ති? අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණත්ථං.

තයොධම්මජාතකං. තයොධම්මජාතකං. තයොධම්මජාතකෙන. තයොධම්මජාතකස්ස. තයොධම්මජාතකා, තයොධම්මජාතකස්මා. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං.

තයොසඬ්ඛාරා. තයොසඬ්ඛාරෙ. තයොසඬ්ඛාරෙහි, තයොසඬ්ඛාරෙහි.
තයොසඬ්ඛාරානං. සෙසං විත්ථාරෙතඬ්ඛං.

චත්තාරිපුරිසයුගො සඬ්ඛො. චත්තාරිපුරිසයුගං සඬ්ඛං. චත්තාරිපුරිසයුගෙන
සඬ්ඛෙන. චත්තාරිපුරිසයුගස්ස සඬ්ඛස්ස. සෙසං විත්ථාරෙතඬ්ඛං.

සතොකාරී, සතොකාරී, සතොකාරිනො. සතොකාරිං, සතොකාරී,
සතොකාරිනො. සතොකාරිනා, සතොකාරීහි, සතොකාරීහි. සතොකාරීස්ස.
සෙසං විත්ථාරෙතඬ්ඛං. එත්ථ සතොකාරීති සරතීති සතො, සතො එව භුත්වා
කරණසිලොති සතොකාරී.

අපරෙසම්පි රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා වුවුවනෙ සද්ධිමත්ථවිභාවනාය.
අඬ්ගා. අඬ්ගෙ. අඬ්ගෙහි, අඬ්ගෙහි. අඬ්ගානං. අඬ්ගෙහි, අඬ්ගෙහි. අඬ්ගානං.
අඬ්ගෙසු. භොන්තො අඬ්ගා.

අඬ්ගා ජනපදො. අඬ්ගෙ ජනපදං. අඬ්ගෙහි, අඬ්ගෙහි ජනපදෙන. අඬ්ගානං
ජනපදස්ස. අඬ්ගෙහි, අඬ්ගෙහි ජනපදස්මා. අඬ්ගානං ජනපදස්ස. අඬ්ගෙසු
ජනපදෙ. භොන්තො අඬ්ගා ජනපද. එවං මගධකොසලාදීනම්පි යොජෙතඬ්ඛං.

ඉත්ථිලිඬ්ගෙ කාසී, කාසියො, කාසී, කාසියො. කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං.
කාසීහි, කාසීහි. කාසීනං. කාසීසු. භොතියො කාසියො. අත්‍රායමත්ථවිභාවනා –
කාසී, කාසියො ජනපදො. කාසී, කාසියො ජනපදං. කාසීහි, කාසීහි ජනපදෙන.
කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීහි, කාසීහි ජනපදස්මා. කාසීනං ජනපදස්ස. කාසීසු
ජනපදෙ. භොතියො කාසියො ජනපද. එවං අවන්තීවෙතී වජ්ජී ඉව්වෙනෙසම්පි
පදානං යොජෙතඬ්ඛං. තෙනාහු අට්ඨකථාවරියා “කුරුසු ජනපදෙ”ති. එවං
අඬ්ගාදීනි අත්ථස්ස එකත්තෙපි ජනපදනාමත්තා රුළුභිවසෙන ඛුච්චනානෙව
භවන්ති. තථා හි තත්ථ තත්ථ “අඬ්ගෙසු විහරති. මගධෙසු වාරිකං
වරමානො”තිආදීනා, “අඬ්ගානං මගධානං කාසීනං කොසලාන”න්තිආදීනා ව
ඛුච්චනපාළියො දිස්සන්ති. එවං රුළුභිසද්දානං නාමිකපදමාලා භවන්ති.

ඉදානි අපරාපි ඉතො සවිසෙසතරා සද්දහෙදෙ සම්මොහවිද්ධංසනකාරිකා
පරමසුබ්බමඤ්ඤාණාවහා නාමිකපදමාලායො කථයාම සොතුනං
අත්ථබ්‍යක්ඛ්‍යජනග්ගහණෙ පරමකොසල්ලසම්පාදනත්ථං. තා ව බො
“සම්බුද්ධො පටිජානාසී. කස්සකො පටිජානාසී. උපාසකො පටිජානාසී.
සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා”තිආදියො
පාළිනයෙ නිස්සායෙව. තත්ථ සම්බුද්ධොපටිජානාසීති “ත්වං ‘අහං
සම්මාසම්බුද්ධො’ති පටිජානාසී”ති ඉතිසද්දලොපවසෙන අත්ථො
ගහෙතඬ්ඛං. එස නයො “කස්සකො පටිජානාසී”තිආදීසුපි.

“සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො” ති එත්ථ පන “අහං සම්මාසම්බුද්ධො” ති පටිජානන්තස්ස තවාති එවං ඉතිසද්දලොපයොජනාවසෙන අඤ්ඤො සද්දසන්නිවෙසො තෙනෙව අඤ්ඤො අත්ථපටිවෙධො ව භවති. “බ්‍රිණාසවස්ස තෙ පටිජානතොති” ආදීසුපි එසෙව නයො. අට්ඨකථායං පන සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතොති “අහං සම්මාසම්බුද්ධො, සබ්බෙ ධම්මා මයා අභිසම්බුද්ධා” ති එවං පටිජානතො තවාති යො අත්ථො චුත්තො, සොපි යථාදස්සිතො අත්ථොයෙව. එවංපකාරං ඤත්වා පණ්ඩිතජාතියෙන කුලපුත්තෙන අම්බෙහි වුවිච්චානා “අහං සම්මාසම්බුද්ධො” ති ත්වං පටිජානාසි” ති එතස්මිං අත්ථෙ සක්‍රියාපදා අයං පදමාලා වචන්ථපෙනබ්බො —

සම්මාසම්බුද්ධො ත්වං පටිජානං තිට්ඨසි. සම්මාසම්බුද්ධං තං පටිජානන්තං පස්සති. සම්මාසම්බුද්ධෙන තෙ පටිජානතා ධම්මො දෙසිතො. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො දීයතෙ. සම්මාසම්බුද්ධස්මා තයා පටිජානතා අපෙති. සම්මාසම්බුද්ධස්ස තෙ පටිජානතො ධම්මො. සම්මාසම්බුද්ධස්මිං තයි පටිජානන්තෙ පතිට්ඨිතන්ති. තථා “බ්‍රිණාසවො ත්වං පටිජානාසි” ති ආදිනාපි විත්ථාරෙතබ්බං.

ඉද්ධිමා භික්ඛු එකොපි හුත්වා බහුධා භොති, බහුධාපි හුත්වා එකො භොති. ඉද්ධිමන්තො භික්ඛු එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්ති, බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තිති ඉමස්මිං පනත්ථෙ අයම්පි සක්‍රියාපදා පදමාලා වචන්ථපෙනබ්බො —

එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තො බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තො භික්ඛු තිට්ඨති, එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තා බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තා භික්ඛු තිට්ඨන්ති. එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තං බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තං භික්ඛුං පස්සති, එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තෙ බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තෙ භික්ඛු පස්සති. එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තෙන බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තෙන භික්ඛුනා ධම්මො දෙසිතො, එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තෙහි බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තෙහි භික්ඛුහි ධම්මො දෙසිතො. එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තස්ස බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තස්ස භික්ඛුනො දීයතෙ. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. භො එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්ත බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්ත භික්ඛු ත්වං ධම්මං දෙසෙහි, භොන්තො එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තා බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්තා තුම්බෙ ධම්මං දෙසෙථාති. ඉමස්මිං යානෙ කෙවට්ටසුත්තං සාධකං. “ඉධ කෙවට්ට භික්ඛු අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තොති. එකොපි හුත්වා බහුධා භොති, බහුධාපි හුත්වා එකො භොති, ආවිභාවං...පෙ... තමෙනං අඤ්ඤතරො සද්ධො පසන්තො පස්සති තං භික්ඛුං අනෙකවිහිතං ඉද්ධිවිධං පච්චන්තොන්තං එකොපි හුත්වා බහුධා භොන්තං බහුධාපි හුත්වා එකො භොන්ත”න්ති ඉදං කෙවට්ටසුත්තං.

එකොළකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නො භික්ඛු එවං වදති, එකොළකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නා භික්ඛු එවං වදන්ති. එකොළකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නං භික්ඛුං පස්සති, එකොළකාය මාතුගාමෙන සද්ධිං රහො නිසජ්ජං කප්පෙන්නෙ භික්ඛු පස්සති. සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං. එත්ථ පන “න ත්වෙව එකොළකාය, මාතුගාමෙන සල්ලපෙ” තිආදිකං පාළිපදං සාධකං. එත්ථ හි එකොළකායාති ඉදං අබ්බයපදසදිසං රුල්භීපදන්ති ගහෙතබ්බං, අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති සද්දස්ස විය ව එකපදත්තූපගමනඤ්චස්ස වෙදිතබ්බං. භික්ඛු විතා දුතියෙන සයං එකො හුත්වා එකාය ඉත්ථියා සද්ධිත්ති ඉමස්මිං අත්ථෙ “එකොළකායා” ති ඉදං පදං න රුල්භීපදන්ති දට්ඨබ්බං. එවං සන්තෙපි න “එකො” ති සද්දො “භික්ඛු” ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, “නිසජ්ජං කප්පෙන්න” තිආදි න වත්තබ්බං සියා. “එකායා” ති සද්දොපි න අජ්ඣාහරිතබ්බෙන “ඉත්ථියා” ති පදෙන සමානාධිකරණො. යදි සමානාධිකරණො සියා, “මාතුගාමෙනා” ති න වත්තබ්බං සියා විසෙසාභාවතො ද්විරුත්තභාවාපජ්ජනතො ව. කිඤ්ච භියො “මාතුගාමෙනා” ති චුත්තත්තා “එකෙනා” ති වත්තබ්බං සියා, එකන්තතො පන “එකොළකායා” ති ඉදං පදං පුම්මත්ථිසඬ්ඛාතං අත්ථං අපෙක්ඛති, න සමානාධිකරණපදං, තස්මා “ද්වෙ ජානිපතයො අඤ්ඤමඤ්ඤං සල්ලපෙන්න” තිආදිසු “අඤ්ඤමඤ්ඤ” ති පදස්ස විය ව “එකොළකායා” ති ඉමස්ස එකපදත්තඤ්ච නිසජ්ජං කප්පෙන්නස්ස භික්ඛුතො විසෙසනත්තඤ්ච වෙදිතබ්බං. අථ වා යස්ස නිසජ්ජක්‍රියායං භික්ඛුපි එකොව හොති, ඉත්ථිපි එකාව. සා ක්‍රියා රුල්භීවසෙන “එකොළකායා” ති චුච්චති, තාදිසාය එකොළකාය නිසජ්ජක්‍රියාය භික්ඛු මාතුගාමෙන සද්ධිත්තිපි අත්ථො ගහෙතබ්බො. ඉමිනා නයෙන අඤ්ඤෙසම්පි රුල්භීසද්දානං නාමිකපදමාලා යථාපයොගං එකවචනබහුවචනවසෙන යොජෙතබ්බො. ඉච්චෙවං වාච්චාභිධෙයාලිඬ්ඛාදීනං නාමිකපදමාලා නානාජ්ජකාරතො පකාසිතා.

සුමධුරතරසද්දනීතිං ඉමං,
පටුතරමතිතං සුසිංචෙ වරං;
විදුච්චිමතිතමොපහරිං රචිං,
මතිකුමුදපබොධිනිසාපතිං.

කතවිඤ්ඤජනස්සාස-සාසනස්සාභිවුද්ධියා;
ධියා නීතිමිමං සාධු, සාධුකඤ්ඤෙව ලක්ඛයෙ.

ඉති නවඬ්ඛෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ බ්‍යජ්ජගතීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

වාච්චානිධෙයාලිඬිගාදිපරිදීපනො නාමිකපදමාලාවිභාගො

එකාදසමො පරිච්ඡේදො.

එත්තාවතා භූධාතූමයානං පුල්ලිඬිගානං ඉත්ථිලිඬිගානං
නපුංසකලිඬිගානාඤ්ච නාමිකපදමාලා යථාරහං ලිඬිගන්තරෙහි සද්දන්තරෙහි
අත්ථන්තරෙහි ච සද්ධිං නානප්පකාරතො දස්සිතා. සබ්බනාමානි හි යපෙත්වා
නයතො අඤ්ඤානි කානිචි නාමානි අග්ගහිතානි නාම නත්ථි.

12. සබ්බනාමකංසදිසනාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සබ්බනාමඤ්ච තස්සමං;
නාමඤ්ච යොජිතං නානා-නාමෙහෙව විසෙසතො.

යානි භොන්ති තිලිඬිගානි, අනුකූලානි යානි ච;
තිලිඬිගානං විසෙසෙන, පදානෙතානි නාමතො.

‘සබ්බසාධාරණකානි, නාමානි’ චිචෙව අත්ථතො;
සබ්බනාමානි චුච්චන්ති, සත්තථිසති සඬිඛතො.

තෙසු කානිචි රූපෙහි, සෙසාඤ්ඤෙහි ච යුජ්ජරෙ;
කානිචි පන සහෙව, එතෙසං ලක්ඛණං ඉදං.

එතස්මා ලක්ඛණා මුත්තං, න පදං සබ්බනාමිකං;
තස්මානීතාදයො සද්දො, ගුණනාමානි චුච්චරෙ.

සබ්බනාමානි නාම – සබ්බ කතර කතම උභය ඉතරඅඤ්ඤ අඤ්ඤතර
අඤ්ඤතම පුබ්බ පර අපර දක්ඛිණ උත්තර අධරයත එත ඉම අමුකිං එක උභ
ද්විති චතු තුම්භ අම්භ ඉච්චෙතානි සත්තථිස.

එතෙසු සබ්බසද්දො සකලත්ථො, සො ච සබ්බසබ්බාදිවසෙන ඤෙයොයා.
කතර කතමසද්දො පුච්ඡන්තං. උභයසද්දො ද්විඅවයවසමුදායවචනො.
ඉතරසද්දො චුත්තපටියොගීවචනො. අඤ්ඤසද්දො අධිගතාපරවචනො.
අඤ්ඤතර අඤ්ඤතමසද්දො අනියමත්ථො. පුබ්බාදයො උත්තරපරියන්තා
දිසාකාලාදිවත්ථාවචනා. තථා හි පුබ්බ පරා පර දක්ඛිණුත්තරසද්දො
පුල්ලිඬිගත්තෙ යථාරහං කාලදෙසාදිවචනා, ඉත්ථිලිඬිගත්තෙ දිසාදිවචනා,
නපුංසකලිඬිගත්තෙ යානාදිවචනා. අධරසද්දොපි හෙට්ඨිමත්ථාවචකො
වචත්ථාවචනොයෙව, සො ච තිලිඬිගො ‘අධරො පත්තො. අධරා අරණි, අධරං
භාජන’ මිති, යංසද්දො අනියමත්ථො. තංසද්දො පරමිමුඛාවචනො. එතසද්දො

සමීපවචනො. ඉමසද්දො අවචන්තසමීපවචනො. අමුසද්දො දුරවචනො. කිංසද්දො ප්‍රච්ඡන්තො. එකසද්දො සඬබ්බවචනො. චුත්තඤ්ඤි -

එකසද්දො අඤ්ඤත්ථසෙට්ඨඅසභායසඬබ්බාදීසු දිස්සති. තථා භෙස “සස්සතො අත්තා ච ලොකො ච, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤන්ති, ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්ති” තිආදීසු අඤ්ඤත්ථෙ දිස්සති. “චෙතසො එකොදිභාව” තිආදීසු සෙට්ඨෙ. “එකො වුපකට්ඨො” තිආදීසු අසභායෙ. “එකොව බො භික්ඛවෙ බණො ච සමයො ච බ්‍රහ්මචරියවාසායා” තිආදීසු සඬබ්බායන්ති.

යත්ථෙස සඬබ්බවචනො, තත්ථෙකවචනන්තොව. උභසද්දො ද්විසද්දපරියායො. ද්විතිවතුසද්දො සඬබ්බවචනො, සබ්බකාලං බහුවචනන්තොව. තුම්භසද්දො යෙන කථෙති, තස්මිං චත්තබ්බවචනං. අම්භසද්දො අත්තති චත්තබ්බවචනං.

ඉදානි තෙසං නාමිකපදමාලං කථයාම -

සබ්බො, සබ්බෙ. සබ්බං, සබ්බෙ. සබ්බෙන, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බමිභා, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මිං, සබ්බමිහි, සබ්බෙසු. භො සබ්බ, භවන්තො සබ්බෙ.

තත්‍ර “සබ්බො භූතො, සබ්බෙ භූතා” තිආදීනා, “සබ්බො පුරිසො, සබ්බෙ පුරිසා” තිආදීනා ච නයෙන සබ්බානි පුල්ලිඬිගනාමෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. යානි පන යමකමභාටෙරෙන පුන්තපුංසකවිසයෙ සබ්බ කතර කතමාදීනං අඤ්ඤානිපි රූපානි චුත්තානි. තං යථා?

“සබ්බා” ඉච්චාදිකං රූපං, නිස්සක්කෙ භුම්මකෙ පන;

“සබ්බෙ” ඉච්චාදිකං රූපං, යමකෙන පකාසිතං.

තඤ්ථෙව උපපරික්ඛිත්වා, යුත්තං ගණ්හන්තු යොගිතො;

සබ්බනාමිකරූපඤ්ඤි, විවිධං දුබ්බුධං යතො.

සබ්බො, සබ්බො, සබ්බායො. සබ්බං, සබ්බො, සබ්බායො. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාහි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාහි, සබ්බාහි. සබ්බාය, සබ්බස්සා, සබ්බාසං. සබ්බායං, සබ්බස්සා, සබ්බස්සං, සබ්බාසු. භොති සබ්බෙ, භොතියො සබ්බො, සබ්බායො. ඉත්ථිලිඬිගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ “සබ්බා භාවිකා, සබ්බා භාවිකායො”ති, “සබ්බා කඤ්ඤා, සබ්බා කඤ්ඤායො”ති ච ආදිනා ඉත්ථිලිච්ඡගසබ්බනාමානි සබ්බෙහි ඉත්ථිලිච්ඡගෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එත්ථ ච “සබ්බස්සා”ති පදං තනියාවතුත්ථිපඤ්චමීෂට්ඨිසත්තමීවසෙන පඤ්චධා විහත්තං. “තස්සා කුමාරිකාය සද්ධි”න්ති කරණප්පයොගාදිදස්සනතො. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය කතං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය දෙනි. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය භීනා විරූපා. අයං කඤ්ඤා සබ්බස්සා කඤ්ඤාය උත්තමා අභිරූපා. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය අපෙති, සබ්බස්සා කඤ්ඤාය ධනං. සබ්බස්සා කඤ්ඤාය පතිට්ඨිතං.

සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බං, සබ්බානි. සබ්බෙන, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මා, සබ්බමිහා, සබ්බෙහි, සබ්බෙහි. සබ්බස්ස, සබ්බෙසං, සබ්බෙසානං. සබ්බස්මිං, සබ්බමිහි, සබ්බෙසු. හො සබ්බ, භවන්තො සබ්බානි. නපුංසකලිච්ඡගත්තෙ නාමිකපදමාලා.

එත්ථ “සබ්බං භූතං, සබ්බානි භූතානි. සබ්බං චිත්තං, සබ්බානි චිත්තානි”ති ච ආදිනා නපුංසකලිච්ඡගසබ්බනාමානි සබ්බෙහි නපුංසකලිච්ඡගෙහි සද්ධිං යොජෙතබ්බානි. එවං සබ්බසද්දස්ස ලිච්ඡගත්තයවසෙන පදමාලා භවති.

ඉදානිස්ස පරපදෙන සද්ධිං සමාසො වෙදිතබ්බො “සබ්බසාධාරණො සබ්බවෙරී”ඉති. තත්ථ සබ්බෙසං සාධාරණො සබ්බසාධාරණො. සබ්බෙසං වෙරී, සබ්බෙ වා වෙරිතො යස්ස සොයං සබ්බවෙරීති සමාසවිග්ගහො. යථා පන සබ්බසද්දස්ස පදමාලා ලිච්ඡගත්තයවසෙන යොජිතා, එවං කතරසද්දාදීනම්පි අධරසද්දපරියන්තානං යොජෙතබ්බා.

තත්ත්වයං උභයසද්දවජ්ජිතො පුල්ලිච්ඡගපෙය්‍යාලො –

කතරො, කතරෙ. කතරං...පෙ.... හො කතර, භවන්තො කතරෙ. කතමො, කතමෙ. ඉතරො, ඉතරෙ. අඤ්ඤො, අඤ්ඤෙ. අඤ්ඤතරො, අඤ්ඤතරෙ. අඤ්ඤතමො, අඤ්ඤතමෙ. පුබ්බො, පුබ්බෙ. පරො, පරෙ. අපරො, අපරෙ. දක්ඛිණො, දක්ඛිණෙ. උත්තරො, උත්තරෙ. අධරො, අධරෙ...පෙ.... හො අධර, භවන්තො අධරෙති.

අයං පන උභයසද්දසහිතො නපුංසකලිච්ඡගපෙය්‍යාලො –

කතරං, කතරානි. කතරං...පෙ.... හො කතර, භවන්තො කතරානි. කතමං. උභයං. ඉතරං. අඤ්ඤං. අඤ්ඤතරං. අඤ්ඤතමං. පුබ්බං. පරං. අපරං. දක්ඛිණං. උත්තරං. අධරං, අධරානි. අධරං...පෙ.... හො අධර, භවන්තො අධරානීති.

ඉදානි පුත්තපුංසකලිඛිගානං පරසද්දාදීනං රූපන්තරනිද්දෙසො වුවිවති. කච්චායනස්මිඤ්ඤි “පුරිසා”ති විය “පරා”ති පයමාබ්භුවචනං දිස්සති. එවරූපො නයො අපරසබ්බකතරාදීසු අඤ්ඤතමපරියොසානෙසු නවසු අප්පසිද්ධො, ලබ්භමානො පුබ්බදක්ඛිණුත්තරාධරෙසු චතුසු ලබ්භෙය්‍යා. තථා “පුරිසෙ”ති විය පාළිආදීසු “පුබ්බෙ”ති සච්චසඬ්ඛෙපෙ “ඉතරෙ”ති, කච්චායනෙ ච “පරෙ”ති සත්තමිච්ඡකච්චනං දිස්සති. එවරූපො නයො සබ්බ අඤ්ඤසද්දෙසු අප්පසිද්ධො, ලබ්භමානො කතරකතමාදීසු සෙසෙසු අධරපරියොසානෙසු ද්වාදසසු ලබ්භෙය්‍යා. තථා “පුරිසා”ති විය සබ්බා කතරා ඉච්චාදි පඤ්චමිච්ඡකච්චනනායො පාළිආදීසු අප්පසිද්ධො. එවං සත්තෙපි අයං නයො පුනප්පුනං උපපරික්ඛිත්වා යුත්තො වෙ, ගහෙනබ්බො.

අයං පන උභයසද්දසහිතො ඉත්ථිලිඛිගපෙය්‍යාලො –

කතරා, කතරා, කතරායො. කතරං...පෙ.... හොති කතරෙ, හොතියො කතරා, කතරායො. කතමා. උභයා. ඉතරා. අඤ්ඤතරා. අඤ්ඤතමා. පුබ්බා. පරා. අපරා. දක්ඛිණා. උත්තරා. අධරා, අධරා, අධරායො. අධරං...පෙ.... හොති අධරෙ, හොතියො අධරා, අධරායොති.

යස්මා පනෙතෙසු ඉතර අඤ්ඤ අඤ්ඤතර අඤ්ඤතමානං පාළියාදීසු “ඉතරිස්සා”තිආදිදස්සනතො කොචි හෙදො වත්තබ්බො, තස්මා චතුත්ථිජට්ඨිනං එකච්චනට්ඨානෙ “ඉතරිස්සා, ඉතරාය, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤාය. අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතමිස්සා, අඤ්ඤතමායා”ති යොජෙතබ්බං. තථා තනියාපඤ්චමීනමෙකච්චනට්ඨානෙ “තස්සා කුමාරිකාය සද්ධිං. කස්සාහං කෙන භායාමි”ති කරණනිස්සක්කප්පයොගදස්සනතො සත්තමියා පනෙකච්චනට්ඨානෙ “ඉතරිස්සා, ඉතරිස්සං, ඉතරාය, ඉතරායං, අඤ්ඤිස්සා, අඤ්ඤිස්සං, අඤ්ඤාය, අඤ්ඤායං, අඤ්ඤතරිස්සා, අඤ්ඤතරිස්සං, අඤ්ඤතරාය, අඤ්ඤතරායං, අඤ්ඤතමිස්සා, අඤ්ඤතමිස්සං, අඤ්ඤතමාය, අඤ්ඤතමාය”න්ති යොජෙතබ්බං. “අඤ්ඤතරො භික්ඛු අඤ්ඤතරිස්සා ඉත්ථියා පටිබද්ධවිත්තො හොති”ති පාළිදස්සනතො.

තත්‍ර සබ්බසද්දො සබ්බසබ්බං, පදෙසසබ්බං, ආයතනසබ්බං, සක්කායසබ්බන්ති චතුසු විසයෙසු දිට්ඨප්පයොගො. තථා හෙස “සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාටමාගච්ඡන්ති”තිආදීසු සබ්බසබ්බස්මි. ආගතො. “සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිතං පරියායෙනා”තිආදීසු පදෙසසබ්බස්මි. “සබ්බං වො භික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි, තං සුණාථ සාධුකං මනසි කරොථ, භාසිස්සාමි...පෙ.... කතමඤ්ච භික්ඛවෙ සබ්බං චක්ඛුඤ්චෙව රූපා ව...පෙ.... මනො වෙව ධම්මා වා”ති එත්ථ ආයතනසබ්බස්මි. “සබ්බං සබ්බතො සඤ්ජානාති”තිආදීසු සක්කායසබ්බස්මි.

තත්ථ සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො නිප්පදෙසො, ඉතරෙසු තිසු සප්පදෙසානි
වෙදිතබ්බො. ඉච්චෙවං -

සබ්බසබ්බපදෙසෙසු, අපො ආයතනෙපි ව;
සක්කායෙ වානි චතුසු, සබ්බසද්දො පවත්ති.

කතර කතමසද්දෙසු කතරසද්දො අප්පෙසු එකං වා ද්වෙ වා තීණි වා හියො
වා අප්පමුපාදාය වත්ති. කතමසද්දො බහුසු එකං වා ද්වෙ වා තීණි වා බහුං වා
උපාදාය වත්ති. කතරසද්දො හි අප්පවිසයො, කතමසද්දො බහුවිසයො.
තත්ත්මෙ පයොගා “කතරො මග්ගෙන ගන්තබ්බං. සමුද්දො කතරො අයං.
කතමො තස්මිං සමයෙ එස්සො හොති. කතමෙ ධම්මා කුසලා. දිසා චතස්සො
විදිසා චතස්සො, උද්ධං අධො දස දිසතා, ඉමායො, කතමං දිසං තිට්ඨති
නාගරාජා”. ඉච්චෙවමාදයො භවත්ති. උභයො. උභයං. උභයො. උභයෙන.
සෙසං පුල්ලිඬිගෙ සබ්බසද්දසමං. උභයො ජනා තිට්ඨන්ති. උභයො ජනෙ
පස්සති. යථා උභො පුත්තා. උභො පුත්තෙති. “උභයො”ති හි පදං “උභො”ති
පදම්ච බහුවචනන්තභාවෙන පසිද්ධං, න ත්වෙකචචනන්තභාවෙන. එත්ථ හි -

“එකරත්තෙන උභයො, තුවඤ්ච ධනුසෙබ ව;
අන්තමෙවාහිනන්දන්ති, උභයො දෙවමානුසා”

“උභයො තෙ පිතාභාතරො”ති තදත්ථසාධකානි නිදස්සනපදානි
වෙදිතබ්බානි. යදා පනායස්මන්තො “උභයො”ති එකචචනන්තං පස්සෙය්‍යාථ,
තදා සාධුකං මනසි කරොථ. කො හි සමත්ථො අනන්තනයපටිමණ්ඩිතෙ
සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ ජිනසාසනෙ නිරවසෙසතො නයං දට්ඨුං දස්සෙතුඤ්ච
අඤ්ඤත්‍ර ආගමාධිගමසම්පන්නෙන පහින්තපටිසම්භිදෙන.
ඉදඤ්චෙත්ථුපලක්ඛිතබ්බං -

අඤ්ඤසද්දො පුබ්බසද්දො, දක්ඛිණො චුත්තරො පරො;
සබ්බනාමෙසු ගස්හන්ති, අසබ්බනාමිකෙසුපි.

එතෙසඤ්භි සබ්බනාමෙසු සඬිගහො විභාවිතොව.

ඉදානි අසබ්බනාමෙසු සඬිගහො වුවිචතෙ - තත්ථ අඤ්ඤසද්දො තාව යදා
බාලවාචකො, තදා සබ්බනාමං නාම න හොති. අසබ්බනාමත්තා ව සබ්බථාපි
පුරිස කඤ්ඤා චිත්තනයෙනෙව යොජෙතබ්බො. තථා හි න ජානාතීති අඤ්ඤො,
බාලො පුරිසො. න ජානාතීති අඤ්ඤො, බාලා ඉත්ථී. න ජානාතීති අඤ්ඤං, බාලං
කුලන්ති චචනත්ථො. එවං විදිත්වා පුල්ලිඬිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤො, අඤ්ඤො.
අඤ්ඤං, අඤ්ඤෙ”ති ආදිනා පුරිසනයෙනෙව නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බො.
ඉත්ථීලිඬිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤො, අඤ්ඤො, අඤ්ඤායො”ති ආදිනා

කඤ්ඤානායෙනෙව, නපුංසකලිඛිගට්ඨානෙ “අඤ්ඤං, අඤ්ඤානී”තිආදිනා විත්තනායෙනෙව යොජෙතබ්බං.

ඉමස්මිඤ්ඤි අත්ථවිසෙසෙ බාලජනෙ වත්තුකාමෙන “අඤ්ඤා ජනා”ති අවත්වා “අඤ්ඤෙ ජනා”ති චුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිජ්ජෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. තථා “අඤ්ඤානං ජනාන”න්ති අවත්වා “අඤ්ඤෙසං ජනානං, අඤ්ඤෙසානං ජනාන”න්ති වා චුත්තෙ තස්ස තං වචනං අධිජ්ජෙතත්ථං න සාධෙති. තථා “අඤ්ඤානං ඉත්ථීන”න්ති අවත්වා “අඤ්ඤාසං ඉත්ථීන”න්ති චුත්තෙපි, “අඤ්ඤානං කුලාන”න්ති අවත්වා “අඤ්ඤෙසං කුලානං, අඤ්ඤෙසානං කුලාන”න්ති වා චුත්තෙපි. සබ්බනාමිකවසෙන පන අධිගතාපරවචනිච්ඡායං “අඤ්ඤෙ ජනා”තිආදිනා වත්තබ්බං, න “අඤ්ඤා ජනා”තිආදිනා. තථා හි “අඤ්ඤා ජනා”තිආදිනා චුත්තවචනං අධිජ්ජෙතත්ථං න සාධෙති අඤ්ඤා අත්ථස්ස ගහෙතබ්බත්තා. ඉති යත්ථ “අඤ්ඤා ජනා”තිආදිවචනං උපපජ්ජති, “අඤ්ඤෙ ජනා”තිආදිවචනං නුපපජ්ජති, යත්ථ පන “අඤ්ඤෙ ජනා”තිආදිවචනං උපපජ්ජති, “අඤ්ඤා ජනා”තිආදිවචනං නුපපජ්ජති. යා එතස්මිං අත්ථවිසෙසෙ සල්ලක්ඛණා පඤ්ඤා, අයං නීතියා මග්ගො යුත්තායුත්තිවිචාරණෙ හෙතුත්තා, ලොකස්මිඤ්ඤි යුත්තායුත්තිවිචාරණා නීතීති චුත්තා. සා ච විනා පඤ්ඤාය න සිජ්ඣති. එවං අඤ්ඤසද්දො අසබ්බනාමිකොපි භවති.

පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පරසද්දෙසු පුබ්බසද්දො යත්ථ පට්ඨානවාචකො, යත්ථ ච “සෙමහං පුබ්බො”තිආදීසු ලොභිතකොපජ්ජවාචකො, තත්ථ අසබ්බනාමිකො. පට්ඨමත්ථෙ තිලිඬිගො, දුතියත්ථෙ එකලිඬිගො. උත්තමත්ථවාචකො පන උත්තරසද්දො ච පරසද්දො ච අසබ්බනාමිකො තිලිඬිගොයෙව. තථා “දක්ඛිණස්සා වහන්තිම”න්ති එත්ථ විය සුසික්ඛිතත්ථවතුරත්ථවාචකො දක්ඛිණසද්දො. “පෙතානං දක්ඛිණං දජ්ජා”තිආදීසු පන දෙයාධම්මවාචකො දක්ඛිණසද්දො නියොගා ඉත්ථිලිඬිගො අසබ්බනාමිකොයෙව. එවං අඤ්ඤ පුබ්බ දක්ඛිණුත්තර පරසද්දා අසබ්බනාමිකාපි සන්තීති තෙසං සබ්බනාමෙසුපි අසබ්බනාමෙසුපි සඬිගහො වෙදිතබ්බො.

ඉදානි කතරසද්දාදීනං පරපදෙන සද්ධිං සමාසො නීයතෙ “කතරගාමවාසී කතමගාමවාසී. උභයගාමවාසීනො, ඉතරගාමවාසී අඤ්ඤතරගාමවාසී, පුබ්බදිසා, පරජනො, දක්ඛිණදිසා, උත්තරදිසා, අධරපත්තො”ති. තත්ත “කතරො ගාමො කතරගාමො, කතමො ගාමො කතමගාමො, උභයො ගාමා උභයගාමා”තිආදිනා යථාරහං සමාසවිග්ගහො, කතරසද්දස්ස පන කතමසද්දෙන සද්ධිං සමාසං ඉච්ඡන්ති ද්විධා ච රූපානි ගරු “කතරො ච කතමො ච කතරකතමෙ කතරකතමා වා”ති. තස්මා සබ්බනාමිකනායෙන

සුද්ධනාමිකෙසු පුරිසනගෙන ච කතර කතමසද්දස්ස නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා, තෙනස්ස සම්පදානසාමිච්චනට්ඨානෙසු “කතරකතමෙසං, කතරකතමෙසානං, කතරකතමාන”න්ති තීණි රූපානි සියුං “කතරා ච කතමා ච කතරකතමා”ති එවං ඉත්ථිලිච්චගවසෙන කතසමාසෙ පන සබ්බනාමිකනගෙන, සුද්ධනාමිකෙසු කඤ්ඤානගෙන ච යොජෙතබ්බා. “කතරඤ්ච කතමඤ්ච කතරකතමානී”ති එවං නපුංසකලිච්චගවසෙන කතසමාසෙ සබ්බනාමිකනගෙන, සුද්ධනාමිකෙසු චිත්තනගෙන ච යොජෙතබ්බා.

අයං පනෙත්ථ විසෙසොපි වෙදිතබ්බො — පුබ්බාපරාදිසද්දා ද්වන්ද්වසමාසාදිවිධිං පත්වා සෙහි රූපෙහි රූපවත්තො න භොන්ති, තං යථා? පුබ්බාපරා, අධරුත්තරා, මාසපුබ්බා පුරිසා, දිට්ඨපුබ්බා පුරිසා, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බා සාවකා, ඉදං පුල්ලිච්චගත්තෙ පට්ඨානභ්‍රවචනරූපං. එත්ථෙකාරො ආදෙසභූතො න දිස්සති. පුබ්බාපරානං අධරුත්තරානං, මාසපුබ්බානං පුරිසානං, ඉදං පුල්ලිච්චගත්තෙ චතුත්ථිෂ්ටස්ථිතං බ්‍රවචනරූපං. එත්ථ සං සානම්චිචෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවකානං, තථාගතං දිට්ඨපුබ්බානං සාවිකානං, කුලානං චා, ඉදං තිලිච්චගත්තෙ චතුත්ථිෂ්ටස්ථිතං බ්‍රවචනරූපං. එත්ථාපි සං සානම්චිචෙතෙ ආදෙසභූතා න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බායං මාසපුබ්බායං, පියපුබ්බායං පියපුබ්බායං, ඉදමිත්ථිලිච්චගත්තෙ සත්තම්චතුත්ථිෂ්ටස්ථිතං එකවචනරූපං. එත්ථාදෙසභූතා සං සා න දිස්සන්ති. මාසපුබ්බානං ඉත්ථිනං, පියපුබ්බානං ඉත්ථිනං, ඉදමිත්ථිලිච්චගත්තෙ චතුත්ථිෂ්ටස්ථිතං බ්‍රවචනරූපං. එත්ථ පනාදෙසභූතො සම්චිචෙසො න දිස්සති. අඤ්ඤානිපි යථාසම්භවං යොජෙතබ්බානි, පුබ්බාපරාදීනං සමාසවිග්ගහං සමාසපරිච්ඡේදෙ පකාසෙස්සාම.

ඉදානි යංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුවිචතෙ —

යො, යෙ. යං, යෙ. යෙන, යෙහි, යෙහි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මා, යම්භා, යෙහි, යෙහි. යස්ස, යෙසං, යෙසානං. යස්මිං, යම්හි, යෙසු. ඉදං පුල්ලිච්චගං. යං, යානි. යං, යානි. යෙන. සෙසං පුල්ලිච්චගසදිසං. අථ චා යං, යානි, යා. යං, යානි, යෙ. යෙන. සෙසං පුල්ලිච්චගසදිසං. කත්ථවි හි නිකාරලොපො භවති. අථ චා පන නිකාරස්ස ආකාරෙකාරාදෙසාපි ගාථාවිසයෙ.

“යා පුබ්බෙ බොධිසත්තානං, පල්ලච්චකවරමාභූෂෙ;
නිමිත්තානි පදිස්සන්ති, තානි අජ්ජ පදිස්සරෙ”ති ච,

“කිං මාණවස්ස රතනානි අත්ථි, යෙ තං ජිනන්තො හරෙ අක්ඛඤ්ඤානො”ති ච ඉදමෙත්ථ පාළිනිදස්සනං. ඉදං නපුංසකලිච්චගං.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

යා, යා, යායො. යං, යා, යායො. යාය, යාහි, යාහි. යාය, යස්සා, යාසං. යාය, යාහි, යාහි. යාය, යස්සා, යාසං. යස්සං, යායං, යාසු. ඉත්ථිලිඬිගං. එවං යංසද්දස්ස ලිඬිගත්තයවසෙන පදමාලා භවති. එත්ථාලපනපදානි න ලබ්භන්ති. තථා තංසද්දාදීනං පදමාලාදීසුපි.

එත්ථ පන යන්ති සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ – යන්ති සද්දො “යං මෙ භන්තෙ දෙවානං තාවතිංසානං සම්මුඛා සුතං සම්මුඛා පටිග්ගහිතං, ආරොවෙමි තං භන්තෙ භගවතො”තිආදීසු පච්චත්තවචනෙ දිස්සති. “යන්තං අප්පච්ඡිමහ අකිත්තයි නො, අඤ්ඤං තං පුච්ඡාම තදිඬ්ඨි ඛුභි”තිආදීසු උපයොගවචනෙ. “අට්ඨා නමෙතං භික්ඛවෙ අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා”තිආදීසු කරණවචනෙ. “යං විපස්සි භගවා අරහං සම්මාසම්බුද්ධො ලොකෙ උදපාදි”තිආදීසු භූමිමවචනෙ දිස්සති. එත්ථෙදං වුච්චති –

“පච්චත්තෙ උපයොගෙ ව, භූමිමෙ ව කරණෙපි ව;
චතුස්ථෙතෙසු යානෙසු, යන්ති සද්දො පවත්ති”ති.

පරපදෙන සද්ධිං යංසද්දස්ස සමාසොපි වෙදිතබ්බො “යංඛන්ධාදි, යංගුණා, යග්ගුණා”ති. තත්ථ යො ඛන්ධාදි යංඛන්ධාදි, යෙ ගුණා යංගුණාති සමාසවිග්ගහො. තථා හි විසුද්ධිමග්ගෙ “යංගුණනෙමිත්තිකඤ්ඤෙතං නාමං, තෙසං ගුණානං පකාසනත්ථං ඉමං ගාථං වදන්ති”ති එතස්මිං පදෙ “යෙ ගුණා යංගුණා, යංගුණා එව නිමිත්තං යංගුණනිමිත්තං, තතො ජාතං ‘භගවා’ති ඉදං නාමන්ති යංගුණනෙමිත්තික”න්ති නිබ්බවනමිච්ඡිතබ්බං. යග්ගුණාති එත්ථ පන “යස්ස ගුණා යග්ගුණා”ති නිබ්බවනං. තථා හි –

“අපි සබ්බඤ්ඤාතා පඤ්ඤා, යග්ගුණන්තං න ජානියා;
අථ කා තස්ස විපඤ්ඤා, තං බුද්ධං භූගුණං නමෙ”ති

පොරාණකවිරචනායං “යස්ස ගුණා යග්ගුණා”ති නිබ්බවනමිච්ඡිතබ්බං.

යසද්දස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහිතාගමො වාථ, ද්විභාවො වා සියා ද්විධා.

එවං යසද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි තසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ –

සො, තෙ. නං, තං, තෙ, තෙ. නෙන, තෙන, නෙහි, තෙහි, නෙහි, තෙහි.
අස්ස, නස්ස, තස්ස, ‘තෙසං, තෙසං (ආසං). අස්මා, නස්මා, තස්මා, නම්හා,
තම්හා, නෙහි, තෙහි, නෙහි, තෙහි. අස්ස, නස්ස, තස්ස, තෙසං, තෙසං (ආසං).

අස්මිං, නස්මිං, තස්මිං, අමහි, නමහි, තමහි, ත්‍යමහි, නෙසු, තෙසු. ඉදං පුල්ලිඬිගං. එත්ථ ච ආසංසද්දස්ස අත්ථිභාවෙ “නෙවාසං කෙසා දිස්සන්ති, හත්ථපාදා ච ජාලිතො”ති ගාථා නිදස්සනං, සො ච තිලිඬිගො දට්ඨබ්බො. ත්‍යමහීති පදස්ස අත්ථිභාවෙ –

“යදාස්ස සීලං පඤ්ඤඤථ, සොචෙය්‍යඤ්චාධිගච්ඡති;
අථ විස්සාසතෙ ත්‍යමහි, ගුය්‍හඤ්චස්ස න රක්ඛති”ති

අයං ගාථා නිදස්සනං. අයමෙත්ථ රූපවිසෙසො සල්ලක්ඛිතබ්බො – අරියවිනයෙති චා සප්පුරිසවිනයෙති චා. එසෙ සෙ එකෙ එකට්ඨෙති පාළිප්පදෙසෙ පච්චත්තෙකච්චනකානමෙත තසද්දානං එකාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සතිති.

එත්ථ පන තෙසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො වුව්චතෙ – තෙසද්දො “න තෙ සුඛං පජානන්ති, යෙ න පස්සන්ති නන්දන”න්තිආදීසු තංසද්දස්ස වසෙන පච්චත්තබ්‍රව්චතෙ ආගතො, “තෙ න පස්සාමි දාරකෙ”තිආදීසු උපයොගබ්‍රව්චතෙ. “නමො තෙ පුරිසාපඤ්ඤ, නමො තෙ පුරිසුත්තම. නමො තෙ බුද්ධ වීරත්ථු”ති ච ආදීසු තුම්භසද්දස්ස වසෙන සම්පදානෙ, තුය්‍හන්ති අත්ථොති වදන්ති. “කිත්තෙ දිට්ඨං කිත්ති තෙ දිට්ඨං, උපධි තෙ සමතික්කන්තා, ආසවා තෙ පදාලිතා”ති ච ආදීසු කරණෙ. “කිත්තෙ චතං කිං පන බ්‍රහ්මචරිය”න්තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, තවාති අත්ථොති වදන්ති. එත්ථෙතං වුව්චති –

“පච්චත්තෙ උපයොගෙ ච, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාමිමහි වාති තෙසද්දො, පඤ්ඤස්චත්ථෙසු දිස්සති”ති.

තං, තාති. තං, තාති. නෙන, තෙන ඉච්චාදි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඬිගං.

සා, තා, තායො. නං, තං, නා, තා, නායො, තායො. නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාහි, තාහි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. අස්සා, නස්සා, තස්සා, නාය, තාය, නාහි, තාහි, නාහි, තාහි. අස්සා, නස්සා, (තිස්සා,) තස්සා, නාය, තාය, නාසං, තාසං, සානං, ආසං. නාය, තාය, අස්සං, නස්සං, තිස්සං, තස්සං, නායං, තායං, නාසු, තාසු, ත්‍යාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඬිගං.

එත්ථ පන “අභික්කමො සානං පඤ්ඤායති, නාසං කුජ්ඣන්ති පණ්ඩිතා. බිඬ්ඨා පණ්හිතා ත්‍යාසු, රති ත්‍යාසු පතිට්ඨිතා. බිජානි ත්‍යාසු රුහන්ති”ති පයොගදස්සනතො “සානං ආසං ත්‍යාසු”ති ඉමානි වුත්තානි අක්ඛරවිත්තකානං

ඤාණවක්ඛුසම්මුස්භනට්ඨානභූතානි. එවං පරම්මුඛවචනස්ස තංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

එත්ථ ච ඉදං චත්තබ්බං —

“තං ත්වං ගන්ත්වාන යාවස්සු”, ඉච්චාදීසු පදිස්සරෙ;
ආදො තං තෙතිආදීනි, නන්තිආදීනි නො තථා.

නං නෙ නෙතාතිආදීනි, චො නොඉච්චාදයො විය;
පදතො පරභාවම්භි, දිට්ඨානි ජිනසාසනෙ.

“අථ නං අථ නෙ ආහ, න ච නං පටිනන්දති”;
ඉච්චාදීනි පයොගානි, දස්සෙතබ්බානි විඤ්ඤානා.

කො චෙත්ථ වදෙය්‍ය —

“යථා නදී ච පන්ථො ච, පානාගාරං සහා පපා;
එවං ලොකිත්ථියො නාම, නාසං කුජ්ඣන්ති පණ්ඩිතා”ති

එත්ථ —

පදතො අපරත්තෙපි, නාසංසද්දස්ස දස්සනා;
ආදොපි ඉච්ඡිතබ්බාව, නං නෙඉච්චාදයො ඉති.

සො පනෙවන්තු චත්තබ්බො, “තච වාදෙ න ලබ්භති;
නාසංසද්දො නසද්දො ච, ආසංසද්දො ච ලබ්භරෙ.

තස්මා ‘ආසං න කුජ්ඣන්ති, ඉත්ථිනං පණ්ඩිතා’ඉති;
අත්ථොච භවතෙ එවං, සුට්ඨු ධාරෙහි පණ්ඩිතා”ති.

අථ වා යස්මා නිරුත්තිපිටකෙ “නං පුරිසං පස්සති, නෙ පුරිසෙ පස්සති”තිආදීනා පදතො අපරත්තෙපි “නං, නෙ” ඉච්චාදීනි පදානි චුත්තානි, තස්මා තෙනාපි නයෙන පදතො අපරානිපි තානි කදාවි සියුං. මයං පන පාළිනායානුසාරෙන තෙසං පවත්තිං වදාම, ඉදං යානං සුට්ඨු විචාරෙතබ්බං.

එත්ථ පන තසද්දස්ස පරපදෙහි සද්ධිං සමාසොපි වෙදිතබ්බො “තංපුත්තො, තංසදිසො, තන්තින්තො, තප්පොණො, තප්පබ්භාරො, තබ්භුතො, තග්ගුණො, තස්සදිසො”ති.

තසද්දස්ස සමාසම්භි, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;

නිග්ගහිතාගමො පුබ්බ-පදෙ ද්විත්තන්තු පච්ඡමෙ.

එවං තසද්දස්ස සමාසො සල්ලක්ඛිතබ්බො.

ඉදානි එතසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ —

එසො, එතෙ. එතං, එතෙ. එතෙන, එතෙහි, එතෙහි. එතස්ස, එතෙසං,
එතෙසානං. එතස්මා, එතම්හා, එතෙහි, එතෙහි. එතස්ස, එතෙසං, එතෙසානං.
එතස්මිං, එතම්හි, එතෙසු. ඉදං පුල්ලිඬ්ඨගං.

එතං, එතානි. එතං, එතානි. සෙසං පුල්ලිඬ්ඨගසදිසං, ඉදං නපුංසකලිඬ්ඨගං.

එසා, එතා, එතායො. එතං, එතා, එතායො. එතාය, එතාහි, එතාහි. එතාය,
එතිස්සා, එතිස්සාය, එතාසං. එතාය, එතාහි, එතාහි. එතාය, එතිස්සා, එතිස්සාය,
එතාසං. එතාය, එතිස්සං, එතාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඬ්ඨගං. එවං එතසද්දස්ස
නාමිකපදමාලා භවති.

පරපදෙනෙත්ථ සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො ‘එතදත්ථාය ලොකස්මිං,
නිධි නාම නිධියාති. එතප්පරමායෙව දෙවතා සන්නිපතිතා අහෙසු’න්තිආදීසු.

සමාසෙ එතසද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙහි වෙ;
නිග්ගහිතාගමො පුබ්බ-පදෙ භොති න භොති ව.

ඉදානි ඉදංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ —

අයං, ඉමෙ. ඉමං, ඉමෙ. අනෙත, ඉමිනා, එහි, එහි, ඉමෙහි, ඉමෙහි. අස්ස,
ඉමස්ස, එසං, එසානං, ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මා, ඉමස්මා, ඉමම්හා, එහි, එහි,
ඉමෙහි, ඉමෙහි. අස්ස, ඉමස්ස, එසං, එසානං, ඉමෙසං, ඉමෙසානං. අස්මිං,
ඉමස්මිං, අමිහි, ඉමම්හි, එසු, ඉමෙසු. ඉදං පුල්ලිඬ්ඨගං.

ඉදං, ඉමානි. සෙසං පුල්ලිඬ්ඨගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඬ්ඨගං.

අයං, ඉමා, ඉමායො. ඉමං, ඉමා, ඉමායො. ඉමාය, ඉමාහි, ඉමාහි. අස්සා,
අස්සාය, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමාය, ඉමාසං. අස්සා, ඉමිස්සා, ඉමාය, ඉමාහි,
ඉමාහි. අස්සා, අස්සාය, ඉමිස්සා, ඉමිස්සාය, ඉමාය, ඉමාසං. අස්සං, ඉමිස්සං,
ඉමාය, ඉමායං, ඉමාසු. ඉදං ඉත්ථිලිඬ්ඨගං. එවං ඉදංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති.

කච්චායතෙ තු “ඉමස්සිදමංසිසු නපුංසකෙ”ති ඉමසද්දොයෙව
පකතිභාවෙන වුත්තො, ඉධ පන ඉදංසද්දොයෙව “ඉදප්පච්චයතා”ති එත්ථ
“ඉද”න්ති පකතියා දස්සනතො. තථා හි “ඉමෙසං පච්චයා ඉදප්පච්චයා,

ඉදස්පච්චයා එව ඉදස්පච්චයතා, ඉදස්පච්චයානං වා සමුහො ඉදස්පච්චයතා’ති වුත්තං. එත්ථ ච ඉදස්පච්චයා එව ඉදස්පච්චයතාති තාසද්දෙන පදං වඩ්ඪිතං න කිඤ්චි අත්ථන්තරං යථා දෙවො එව දෙවතාති. ඉදස්පච්චයානං සමුහො ඉදස්පච්චයතාති සමුහත්ථං තාසද්දමාහ යථා ජනානං සමුහො ජනතාති. චූළනිරුත්තියං නිරුත්තිපිටකෙ ච ඉදංසද්දොයෙව පකතිභාවෙන වුත්තො.

සමාසෙ ඉදංසද්දස්ස, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
ඉදස්පච්චයතාත්ථෙව, රූපං ද්විත්තං සියුත්තරෙ.

ඉදානි අමුසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

අසු, අමු, අමු. අමුං, අමු. අමුනා, අමුහි, අමුහි. අමුස්ස, දුස්ස, අමුසං, අමුසානං. අමුස්මා, අමුමිහා, අමුහි, අමුහි. අමුස්ස, දුස්ස, අමුසං, අමුසානං. අමුස්මිං, අමුමිහි, අමුසු. ඉදං පුල්ලිඨිගං.

අදුං, අමුනි. සෙසං පුල්ලිඨිගසදිසං. ඉදං නපුංසකලිඨිගං.

අසු, අමු, අමු, අමුයො. අමුං, අමු, අමුයො. අමුයා, අමුහි, අමුහි. අමුස්සා, අමුයා, අමුසං, අමුසානං. අමුයා, අමුහි, අමුහි. අමුස්සා, අමුයා, අමුසං, අමුසානං. අමුයා, අමුයං, අමුස්සං, අමුසු. ඉදං ඉත්ථිලිඨිගං. එවං අමුසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති, සමාසො පන අප්පසිද්ධො.

තත්ත්ව “දුස්ස මෙ ඛේත්තපාලස්ස, රත්තිහත්තං අපාහත”න්ති පයොගදස්සනතො “දුස්සා”ති පදමම්භෙහි ය්පිතං. කකාරාගමවසෙන අඤ්ඤානිපි අසබ්බනාමිකරූපානි භවන්ති. තෙසං වසෙන අයං ලිඨිගත්තයස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

“අසුකො, අසුකා. අසුකං, අසුකෙ”තිආදිනා, “අමුකො, අමුකා. අමුකං, අමුකෙ”තිආදිනා ච පුරිසනායොපි ලබ්භති. “අසුකා, අසුකායො”තිආදිනා, “අමුකා, අමුකායො”තිආදිනා ච කඤ්ඤානායොපි ලබ්භති. “අසුකං, අසුකානි”තිආදිනා, “අමුකං, අමුකානි”තිආදිනා ච චිත්තනායොපි ලබ්භති. ඉමානෙත්ථ පදානි අසබ්බනාමිකානිපි කකාරාගමවසෙන නානත්තදස්සනත්ථං වුත්තානි.

ඉදානි කිංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්වතෙ -

කො, කෙ. කං, කෙ. කෙන, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මා, කම්භා, කෙහි, කෙහි. කස්ස, කිස්ස, කෙසං. කස්මිං, කිස්මිං, කම්හි, කිම්හි, කෙසු. ඉදං පුල්ලිඨිගං.

රූපවිසෙසොපෙත්ථ වෙදිතබ්බො “කෙ ගන්ධබ්බෙ ව රක්ඛසෙ නාගෙ, කෙ කිම්පුරිසෙ ව මානුසෙ, කෙ පණ්ඩිතෙ සබ්බකාමදදෙ, දීඝං රත්තං හත්තා මෙ හවිස්සති, කෙ ව ඡවෙ පාථිකපුත්තෙ, කා ව තථාගතානං අරහත්තානං සම්මාසම්බුද්ධානං ආසාදනා”ති පාළිදස්සනතො. යස්මා පන කෙ ගන්ධබ්බෙ ව රක්ඛසෙ නාගෙ ඉතිආදීසු පාළිසු “කෙ”ති පච්චත්තවචනං එකාරත්තමිපි දිස්සති, තස්මා “කෙ”ති රූපහෙදො වෙත්ථ ඤෙය්‍යො. තථා “කිස්සස්ස එකධම්මස්ස, වධං රොවෙසි ගොතම. කිස්මිං මෙ සිවයො කුද්ධා. කම්හි කාලෙ තයා වීර, පත්ථිතා බොධිමුත්තමා”තිආදීනි ව නිදස්සනපදානි ඤෙය්‍යානි. අපිව

—

“කො තෙ බලං මහාරාජ”, ඉතිආදීසු පාළිසු;
ක්වසද්දත්ථෙ වත්තතීති, ඤෙය්‍යා කො ඉච්චයං සුති.

පෙතං තං සාමමද්දක්ඛිං, කො නු ත්වං සාම ජීවසි;
ඉති පාඨෙ කථංසද්දා-හිට්ඨෙය්‍යො වත්තතීති ව.

එතෙසු ද්විසු අත්ථෙසු, දිට්ඨො කො ඉච්චයං රචො;
නිපාතොති ගහෙතබ්බො, සුතිසාමඤ්ඤතො රුතො.

නපුංසකලිඬිගෙ කං, කානි. කං, කානි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං යොජෙතබ්බං. අථ වා “කිං චිත්තං. කිං රූපං. කිං පරාභවතො මුඛං. කිං ඉච්ඡසි”තිආදිපයොගදස්සනතො පන “කිං, කානි. කිං, කානි”ති වත්ථා සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං යොජෙතබ්බං. අයං නයො යුත්තතරො, ඉදං නපුංසකලිඬිගං.

කා, කා, කායො. කං, කා, කායො. කාය, කාහි, කාහි. කාය, කස්සා, කාසං, කාසානං. කාය, කස්සා, කාහි, කාහි. කාය, කස්සා, කාසං කාසානං. කාය, කස්සා, කායං, කස්සං, කාසු.

එත්ථ පන කායොති පදස්ස අත්ථිහාවෙ “කායො අමොසා ගච්ඡන්ති”ති නිදස්සනං දට්ඨබ්බං. ඉදං ඉත්ථිලිඬිගං. එවං කිංසද්දස්ස නාමිකපදමාලා භවති. එත්ථෙතස්ස අත්ථුද්ධාරො වුච්චතෙ — කිං සද්දො “කිං රාජා යො ලොකං න රක්ඛති. කිං නු බො නාම තුම්හෙ මං වත්තබ්බං මඤ්ඤථා”තිආදීසු ගරහනෙ ආගතො. “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න”න්තිආදීසු අනියමෙ. “කිත්තෙ වක්කලි ඉමිනා පුතිකායෙන දිට්ඨෙන, යො බො වක්කලි ධම්මං පස්සති, සො මං පස්සති”තිආදීසු නිප්පයොජනතායං. “කිං න කාහාමි තෙ වචො”තිආදීසු සම්පට්චිඡතෙ. “කිංසුධ චිත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨ”න්තිආදීසු පුච්ඡායං, පුච්ඡා ව නාම කාරණපුච්ඡාදිවසෙන අනෙකවිධා, අතො කාරණපුච්ඡාදිවසෙනපි කිංසද්දස්ස පවත්ති විත්ථාරතො ඤෙය්‍යා. තථා හි අයං

“කිං නු සන්තරමානොව, කාසුං ඛණ්ඩි සාරථී. කිං නු ජාතිං න රොවෙසී. කෙන තෙනාදිසො වණ්ණො”තිආදීසු කාරණප්‍රවිඡායං වත්තති. “කිං කාසුයා කර්ස්සති”තිආදීසු කිව්වප්‍රවිඡායං. “කිං සීලං. කො සමාධි”තිආදීසු සරූපප්‍රවිඡායං. “කිං බාදසී. කිං පිවසී”තිආදීසු වත්ථුප්‍රවිඡායං. “බාදසී කිං පිවසී කි”ත්තිආදීසු ක්‍රියාප්‍රවිඡායං වත්තති. අදිට්ඨපොතනාප්‍රවිඡාති ඵවමාදිකා පන පඤ්චවිධා ප්‍රවිඡා කිංසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො අනාහරිතබ්බත්තා අනාගතාති දට්ඨබ්බං. එත්ථෙතං වුච්චති –

ගරභායං අනියමෙ, නිප්පයොජනතාය ව;
සම්පට්ච්ඡනප්‍රවිඡාසු, කිංසද්දො සම්පවත්තති.

පරපදෙන සද්ධිං සමාසොපිස්ස වෙදිතබ්බො “කිංසමුදයො, කිංවෙදනො, කිංසඤ්ඤොජනො”ති. එත්ථ “කො, කෙ. කා, කා, කායො. කිං, කානී”ති ඵවං ලිඛිගත්තයවසෙන විහත්තාති කිංසද්දමයාති පදාති සමාසපදත්තෙ පුන කිමිති පකතිභාවෙනෙව තිට්ඨන්ති. නාමසද්දෙන පන සමාසෙ තෙසං ද්විධා ගති දිස්සති “කින්නාමො, කොනාමො”ති. සබ්බාති පනෙතාති ඉත්ථිනපුංසකලිඛිගවසෙන බහුවචනවසෙන ච යොජෙතබ්බාති.

කිංසද්දස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං නාමරවෙන වෙ;
“කින්නාමො” ඉති “කොනාමො”, ඉති වෙචං ගති ද්විධා.

“කොනාමො තෙ උපජ්ඣායො”, ඉච්චාදෙන්ථ නිදස්සනං;
සහඤ්ඤන සමාසමිහි, “කිං කිං” ඉච්චෙව සුයාතෙ.

තථා හි “කිංචිත්තො ත්වං භික්ඛු. කිංකාරපට්ඨස්සාවතී”තිආදීසු කිංසද්දො සරූපමච්ඡහන්තො තිට්ඨති. තත්ථ හි කිංචිත්තං යස්ස සො කිංචිත්තො. “කිං කරොමි සාමී”ති ඵවං කින්නි කාරො කරණං සද්දනීච්ඡාරණං කිංකාරො, තං පට්ඨස්සාවෙතීති කිංකාරපට්ඨස්සාවතීතිආදි නිබ්බවනමච්ඡිතබ්බං. “කින්නරො. කිංපක්කමිව භක්ඛිත”ත්තිආදීසු පන නිබ්බවනමජ්ජසිද්ධං, කිංසද්දොයෙව පදාවයවභාවෙන සුතො. තථා හි සො කත්ථවි පදාවයවභාවෙන කත්ථවි නු සු නුබො කාරණාදිසද්දෙහි සහචාරිභාවෙන ච සුයාති. අත්‍රිමෙ පයොගා – එසා තෙ ඉත්ථි කිං හොති. එතෙ මනුස්සා තුම්භාකං කිං හොන්ති. කිම්පුරිසානුච්ඡිණ්ණො. කිං නු භීතොව තිට්ඨසී. කිංසුජෙත්වා සුඛං සෙති. කිං නුබො කාරණං. කිං කාරණා අම්ම තුවං පමජ්ජසී, කිඤ්ඤි නාම වජන්තස්ස, වාචාය අදදමජ්ජකන්ති ඵවමාදයො. අත්‍රිදං වුච්චති –

“විසුං පදාවයවො වා, හුත්වා ත්වාදිහි වා පන;
යුත්තො සද්දෙහි කිංසද්දො, දිට්ඨො සුගතසාසනෙ.

සද්දතීතිප්පකරණං (පදමාලා)

පාළිනායානුසාරෙන, සෙසානං සම්භවොපි ව;
කෙදෙයො විඤ්ඤාහි සද්ධම්ම-නායඤ්ඤාහි පහෙදතො’ති.

ඉදානි සබ්බනාමිකභාවෙ යිතෙහි කො කංසද්දෙහි සමානසුතිකානං
අඤ්ඤාසං කො කංසද්දානං නාමිකපදමාලාවිසෙසො වත්තබ්බො සියා, සො
හෙට්ඨා ලිඛිගත්තයමිස්සකපරිච්ඡෙදෙ වුත්තො. අසබ්බනාමිකත්තා පන පූරිස
චිත්තනායෙනෙව විහත්තො. තථා හි යදා කොසද්දො
බ්‍රහ්මවාතකායත්ථවාචකො, කංසද්දො පන සිරොජලසුඛත්ථවාචකො, තදා
තානි පදානි අසබ්බනාමිකානි, කස්මා? අකිංසද්දමයත්තා
සබ්බනාමිකරූපසඬාතෙහි අසාධාරණරූපෙහි විරහිතත්තා පුච්ඡත්ථතො
අත්ථන්තරවාචකත්තා ව. එත්ථ පන සමානසුතිවසෙන
අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං කොසද්දො කංසද්දොති ව වුත්තං, එකත්තතො
පන සබ්බනාමිකත්තෙ කිංසද්දොයෙව, සුද්ධනාමත්තෙ කසද්දොයෙවාති
ගහෙතබ්බං. ඉච්චෙවං -

කායෙ බ්‍රහ්මනි වාතෙ ව, සීසෙ ජලසුඛෙසු ව;
කසද්දො වත්තති තීසු, පුමා තීසු නපුංසකො.

එවං සබ්බනාමභූතානං කිංකසද්දානං පවත්ති වෙදිතබ්බා.

ඉධ වුත්තප්පකාරානං, අත්ථානං දානි සඬගහො;
පඤ්ඤාවෙපුල්ලකරණො, එකදෙසෙන වුච්චතෙ.

කිං කිංපක්කෙන සදිසං, කායො කිංපභවො වද;
කිංපක්කසදිසො කාමො, කායො තණ්හාදිසම්භවො.

උණ්හකාලෙ ක’මිච්ඡන්ති, ක’මිච්ඡන්ති පිපාසිතා;
පච්චාමිත්තා ක’මිච්ඡන්ති, ක’මිච්ඡන්ති දුබ්චිතා.

කායස්ස කස්ස කො ආයො,
කො නාමො කස්ස භූතලෙ;
කස්ස කං කුමානජං සාතං,
කස්සඬගෙසු ව කං පරන්ති.

යා පන තා හෙට්ඨා අමිහෙහි ලිඛිගත්තයවසෙන කිංසද්දස්ස
සබ්බනාමිකසඤ්ඤිතස්ස නාමිකපදමාලා විහත්තා, එතාසු
පුල්ලිඛිගතපුංසකලිඛිගට්ඨානෙ “කෙහි, කිස්ස, කස්මා, කම්භා, කම්භී”ති
ඉමානි පදානි පභාය ඉත්ථිලිඛිගට්ඨානෙ “කායො, කාහි, කාසානං, කායං,
කස්ස”න්ති ඉමානි ව පදානි පභාය තතො තතො සෙසපදතො යථාසම්භවං

විසද්දං වනසද්දං වනංසද්දඤ්ච නිපාතෙත්වා එවරූපානි රූපානි ගහෙනබ්බානි.
සෙය්‍යාපීදං?

කොච්චි, කෙච්චි, කෙචන. කිඤ්චි, කිඤ්චනං, කෙච්චි, කෙචන. කෙනච්චි,
කෙහිච්චි. කස්සච්චි, කෙසඤ්චි. පඤ්චමියා එකච්චනං උභතං පාළියං අනාගතත්තා.
කෙහිච්චි. කස්සච්චි, කෙසඤ්චි. කස්මිඤ්චි, කිස්මිච්චි, කෙසුච්චි.
පුල්ලිඤ්චගපුංසකලිඤ්චගවසෙන දට්ඨබ්බානි. අත්‍ර කිස්මිච්චි අනුසාරලොපවසෙන
වුත්තං.

ඉත්ථිලිඤ්චගවසෙන පන කාචි ඉත්ථි, කාචි ඉත්ථියො. කාචි, කාචි. කිඤ්චි,
කාචි. කායචි, කාහිච්චි. කායචි, කස්සාචි, කාසඤ්චි. කායචි, කාහිච්චි. කායචි,
කස්සාචි, කාසඤ්චි. කායචි, කාසුච්චි රූපානි.

එත්ථ “ඉති භාසන්ති කෙචන, න නං හිංසාමි කිඤ්චන”න්තිආදයො
පයොගා වෙදිතබ්බා. ඉති ලිඤ්චගත්තයවසෙන වුත්තානි කොච්චි කාචි
කිඤ්චිතිආදීනි අප්පමත්තකානං සඨගාහකච්චනානීති වෙදිතබ්බානි.

සුනෙතානියෙව යථාරහං යංසද්දෙන යොජෙත්වා දස්සෙස්සාමි –

යො කොච්චි, යෙ කෙච්චි. යං කිඤ්චි, යෙ කෙච්චි. යෙන කෙනච්චි, යෙහි කෙහිච්චි.
යස්ස කස්සච්චි, යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මා කස්මාච්චි, යෙහි කෙහිච්චි. යස්ස කස්සච්චි,
යෙසං කෙසඤ්චි. යස්මිං කස්මිඤ්චි, යෙසු කෙසුච්චි.

එත්ථ “යො කොච්චි මං අට්ඨි කත්වා සුඤ්ඤායා. යෙ කෙච්චිමෙ අත්ථි රසා
පඨබ්බා, සච්චං තෙසං සාධුතරං රසාන”න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා.
පුල්ලිඤ්චගරූපානි.

යං කිඤ්චි, යානි කානිච්චි. යං කිඤ්චි, යානි කානිච්චි. සෙසං පුල්ලිඤ්චගසදිසං.
එත්ථ “යං කිඤ්චි රතනං අත්ථි, ධතරට්ඨනිවෙසනෙ. යං කිඤ්චි චිත්තං ඉධ වා
හුරං වා. යානි කානිච්චි රූපානී”න්තිආදයො පයොගා වෙදිතබ්බා.
නපුංසකලිඤ්චගරූපානි.

යා කාචි ඉත්ථි, යා කාචි ඉත්ථියො. යං කිඤ්චි, යා කාචි. යාය කායචි, යාහි
කාහිච්චි. යාය කායචි, යාසං කාසඤ්චි. යාය කායචි, යාහි කාහිච්චි. යාය කායචි,
යාසං කාසඤ්චි. යාය කායචි, යාසු කාසුච්චි.

එත්ථ “යා කාචි වෙදනා අතීතානාගතපච්චුප්පන්තා”න්තිආදයො පයොගා
වෙදිතබ්බා. ඉත්ථිලිඤ්චගරූපානි. ඉති ලිඤ්චගත්තයවසෙන වුත්තානි යො කොච්චි, යා
කාචි, යං කිඤ්චිතිආදීනි අනවසෙසපරියාදානච්චනානීති වෙදිතබ්බානි. සබ්බානි

වෙනානි න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරූපකා සද්දගතියොති වෙදිතබ්බානි. යදි නිපාතපදානි සියුං, තීසු ලිඬිගෙසු සත්තසු විහත්තීසු එකාකාරෙන තිට්ඨෙය්‍යුං, න ච තිට්ඨන්ති, තස්මා න නිපාතපදානි, නිපාතපතිරූපකා සද්දගතියොයෙව.

අපිව ය ත කිං එතඉච්චෙනෙහි සබ්බනාමෙහි ලිඬිගානුරූපතො ත්තකත්තිකපච්චයෙ කත්වා වත්තිච්ඡායං යානි පදානි සිජ්ඣන්ති, තානි පරිච්ඡෙදවචනානි අසබ්බනාමිකානියෙව භවන්ති. තෙසං නාමිකපදමාලා පූර්ව විත්ත කඤ්ඤානයෙන යොජෙතබ්බා. තං යථා?

යත්තකො ජනො, යත්තකං චිත්තං, යත්තිකා ඉත්ථී. තත්තකො, තත්තකං, තත්තිකා. කිත්තකො, කිත්තකං, කිත්තිකා. එත්තකො, එත්තකං, එත්තිකානි. ඉමානි පදානි අසබ්බනාමිකානිපි පච්චයවසෙන සම්භූතත්ථන්තරෙසු විඤ්ඤානං කොසල්ලත්ථං වුත්තානි.

ඉදානි සඬබ්බාදිවචනස්ස එකසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුච්චතෙ -

එකසද්දො හි සඬබ්බාවචනො ච භොති අසදිසවචනො ච අසභායවචනො ච එකච්චවචනො ච මිස්සිභූතවචනො ච. යදා සඬබ්බා'සදිසා'සභායවචනො, තදා එකච්චනකො භවති.

එකො, එකං, එකෙන, එකස්ස, එකස්මා, එකම්භා, එකස්ස, එකස්මී, එකම්හීති. එවං සඬබ්බාදිවචනො එකසද්දො එකච්චනකො. තථා හි “එකො ද්වෙ තයො”ති සඬබ්බාවිසයෙ එකසද්දො එකච්චනකොව. “එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො. එකො රාජ නිපජ්ජාමී”ති අසදිසාසභායකථනෙපි එකච්චනකොව. අයං එකච්චනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා.

යදා පන සඬබ්බත්ථා ච අසභායා ච බහු වත්තබ්බා සියුං, තදා එකසද්දතො කකාරාගමං කත්වා එකකා, එකකෙ, එකකෙහි, එකකෙහි. පූර්වනයෙ බහුවචනවසෙන නාමිකපදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි සඬබ්බත්ථාපි බහු භොන්ති. “චත්තාරො එකකා සියු”න්ති හි වුත්තං. අසභායාපි බහු භොන්ති. තථා හි “අයම්පි ගහපති එකොව ආගතො, අයම්පි එකොව ආගතො”ති වත්තබ්බො “ඉමෙ ගහපතයො එකකා ආගතා”ති වත්තබ්බතා දිස්සති. අයං නයො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති අසාධාරණරූපාභාවතො, අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන වුත්තො.

යදා එකච්චවචනො, තදා “එකෙ, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි එකෙසං, එකෙහි, එකෙහි, එකෙසං, එකෙසු”ති වත්තබ්බං. අයම්පි බහුවචනිකා සබ්බනාමිකපදමාලා. එත්ථ එකෙති එකච්චෙ. එස නයො සෙසෙසුපි. යදා පන

මිස්සිභූතවචනො, තදා “එකා, එකෙ, එකෙහි, එකෙහි, එකාන”න්ති පූරිසනගෙ
බහුවචනවසෙන වත්තබ්බං. “පඤ්චාලො ව විදෙනො ව, උනො එකා භවන්තු
තෙ”ති පාළි දිස්සති. අයං නගො සබ්බනාමිකපක්ඛං න භජති
අසාධාරණරූපාභාවනො, අත්ථන්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං පන චුත්තො. තත්ථ එකා
භවන්තුති එකීභවන්තු මිස්සිභවන්තු, ගඬිගොදකෙන යමුනොදකං විය
අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දන්තු සමෙන්තුති වචනත්ථො.

ආවරියා පන එවං විභාගං අදස්සෙත්වා එකසද්දස්ස සබ්බනාමත්තමෙව
ගහෙත්වා සබ්බසද්දස්ස විය නාමිකපදමාලං යොජෙත්ති. කථං?

එකො, එකෙ. එකං, එකෙ. එකෙන, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං,
එකෙසානං. එකස්මා, එකමිහා, එකෙහි, එකෙහි. එකස්ස, එකෙසං, එකෙසානං.
එකස්මිං, එකමිහි, එකෙසුති. අයං සබ්බනාමිකපදමාලාති වෙදිතබ්බො.

කෙවි “එකසද්දො සඬ්ඛ්‍යාතුලාසභායඤ්ඤවචනො. යදා සඬ්ඛ්‍යාවචනො,
තදා සබ්බත්ථෙකවචනන්තොව, අඤ්ඤත්ථ බහුවචනන්තොපි, එකො එකා
එකං ඉච්චාදි සබ්බත්ථ සබ්බසද්දසමං. සංසාස්වෙව විසෙසො”ති ලිඬිගත්තගෙ
යොජනානයං වදන්ති. එවං වදන්තා ව තෙ විභාගං අදස්සෙත්වා වදන්ති. මයං
පන සොතුනං පයොගෙසු කොසල්ලුප්පාදනත්ථං විභාගං දස්සෙත්වා වදාම.

අපිචෙත්ථ අයං විසෙසොපි සල්ලක්ඛිතබ්බො “එකෙ එකට්ඨෙ සමෙ
සමභාගෙ”ති පාළිප්පදෙසෙ පච්චත්තෙකවචනස්ස එකසද්දස්ස
එකාරන්තනිද්දෙසොපි දිස්සති”ති. පුල්ලිඬිගරූපානි.

එකං, එකානි. එකං, එකානි. සෙසං පුල්ලිඬිගසදිසං. තත්ථ එකානීති
එකච්චානි. එස නගො සෙසබහුවචනෙසුපි, නපුංසකලිඬිගරූපානි.

එකා, එකා, එකාගො. එකං, එකා, එකාගො. එකාය, එකාහි, එකාහි.
එකාය, එකිස්සා, එකාසං. එකාය, එකාහි, එකාහි. එකාය, එකිස්සා, එකාසං.
එකාය, එකායං, එකිස්සං, එකාසු. එත්ථ බහුවචනට්ඨානෙ එකානි එකච්චා,
එකාහීති එකච්චාහි, එකාසන්ති එකච්චානං එකාසුති එකච්චාසු.
ඉත්ථිලිඬිගරූපානි. සබ්බානෙතානි සබ්බනාමානි එකවචනබහුවචනවසෙන
චුත්තානි.

අපිච එකසද්දෙ විච්ඡාවසෙන වත්තබ්බෙ ලිඬිගත්තයරූපානි එකවචනානෙව
භවන්ති. කථං?

එකෙකො, එකෙකං, එකෙකෙන, එකෙකස්ස, එකෙකස්මා, එකෙකමිහා,
එකෙකස්ස, එකෙකස්මිං, එකෙකමිහීති පුල්ලිඬිගරූපානි.

එකෙකං, එකෙකං. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං, නපුංසකලිඬගරූපානි. එකෙකා, එකෙකං, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකාය, එකෙකිස්සා, එකෙකායං, එකෙකිස්සං. ඉත්ථිලිඬගරූපානි.

සබ්බානෙතානි විච්ඡාසබ්බනාමානීති වත්තුං වට්ටති. බහුවචනානි පනෙන්ථ න සන්ති පයොගාභාවතො. ඉති ඉමෙසු විච්ඡාවසෙන චුත්තෙසු ලිඬගත්තයරූපෙසු සමාසවිත්තා න උප්පාදෙනබ්බා අනිබ්බවතීයත්තා විච්ඡාසද්දානං. තථා හි “පබ්බං පබ්බං සන්ධි සන්ධි ඔධි ඔධි හුත්වා තත්තකපාලෙ පක්ඛිත්තතිලා විය තට්ඨතපායත්තා සඬබ්බා හිජ්ජන්ති” තිආදීසු පබ්බපබ්බසද්දාදීනං සමාසකරණවසෙන නිබ්බවනං පුබ්බාවරියෙහි න දස්සිතං. යස්මා ච විච්ඡායං වත්තමානානං ද්විරුත්ති ලොකතො එව සිද්ධා, න ලක්ඛණතො, තස්මා තත්ථ සමාසවිත්තා න උප්පාදෙනබ්බා.

ඉදානි එකච්ච එකතිය එකච්චියසද්දානං නාමිකපදමාලායො වුවචන්තෙ — පුල්ලිඬගෙ තාව එකච්චො, එකච්චෙ. එකච්චං, එකච්චෙ. සෙසං පූර්වසසද්දසමං. එත්ථ එකච්චෙති පච්චත්තබ්බවචනමෙව සබ්බනාමිකරූපසමං අසාධාරණරූපත්තා. “ඉධෙකච්චො කුලපුත්තො. ඉධෙකච්චෙ මොසපුරිසා” ති නිදස්සනපදානි.

එකතියො, එකතියෙ. එකතියං, එකතියෙ. සෙසං පූර්වසසද්දසමං. ඉධාපි එකතියෙති පච්චත්තබ්බවචනමෙව සබ්බනාමිකරූපසමං අසාධාරණරූපත්තා. එකතියෙ මනුස්සා.

“න විස්සසෙ එකතියෙසු එව,
අගාරිසු පබ්බජිතෙසු වාපි;
සාධුපි හුත්වාන අසාධු හොන්ති;
අසාධු හුත්වා පුන සාධු හොන්ති” ති

නිදස්සනපදානි. එකච්චියසද්දස්ස අත්ථිතායං පන —

“සච්චං කිරෙවමාහංසු, නරා එකච්චියා ඉධ;
කට්ඨං නිජ්ජලචිතං සෙය්‍යො, න ත්වෙවෙකච්චියො නරො.

එකච්චියං ආහාර” ත්ති නිදස්සනපදානි. එකච්චියො, එකච්චියා. එකච්චියං, එකච්චියෙති සබ්බථාපි පූර්වසනායො. පුල්ලිඬගරූපානි.

එකච්චං, එකච්චානි. එකච්චං, එකච්චානි. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. එකතියං, එකතියානි. එකතියං, එකතියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. එකච්චියං,

එකච්චියානි. එකච්චියං, එකච්චියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. නපුංසකලිඬගරූපානි.

“එකච්චා, එකච්චා, එකච්චායො”ති කඤ්ඤානායෙන, තථා “එකතියා, එකතියා, එකතියායො. එකතිය”න්ති ච, “එකච්චියා, එකච්චියා, එකච්චියායො. එකච්චිය”න්ති ච කඤ්ඤානායෙන යොජෙතබ්බං. ඉත්ථිලිඬගරූපානි.

ඉදානි එකාකී එකාකියසද්දවසෙන නාමිකපදමාලා වුව්චනෙ –

එකාකී, එකාකී, එකාකීනො. එකාකිං, එකාකී, එකාකීනො. දණ්ඩිනායෙන ඤෙය්‍යා. එකාකීයො, එකාකියා. එකාකියං, එකාකීයෙ. එකාකීයෙන. පුරිසනායෙන ඤෙය්‍යං. පුල්ලිඬගරූපානි.

එකාකී කුලං, එකාකී, එකාකීනි. එකාකිං, එකාකී, එකාකීනි. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. එකාකියං, එකාකියානි. එකාකියං, එකාකියානි. සෙසං පුල්ලිඬගසදිසං. නපුංසකලිඬගරූපානි.

එකාකීනී, එකාකීනී, එකාකීනීයො. එකාකීනිං, එකාකීනී, එකාකීනීයො. එකාකීනියානි ඉත්ථිසදිසං. එකාකියා, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියං, එකාකියා, එකාකියායො. එකාකියායානි කඤ්ඤාසදිසං. ඉත්ථිලිඬගරූපානි. සබ්බානි පනෙතානි අසබ්බනාමිකරූපානි අත්ථත්තරවිඤ්ඤාපනත්ථං වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි.

ඉදානි ද්විසද්දපරියායස්ස සදා බහුවචනත්තස්ස සබ්බනාමිකපදස්ස උභසද්දස්ස නාමිකපදමාලා වුව්චනෙ –

“උභො, උභො, උභොහි, උභොහි, උභින්තං, උභොහි, උභොහි, උභින්තං, උභොසු”ති අයං පාලිනායානුරූපෙන වුත්තපදමාලා. අත්‍රිමෙ පයොගා – උභො කුමාරා නික්කිතා. උභො ඉත්ථියො තිට්ඨන්ති, උභො විත්තානි තිට්ඨන්ති, උභො පුත්තෙ අදාසි. උභො කඤ්ඤායො පස්සති. උභො පාදානි භින්දිත්වා, සඤ්ඤමිස්සාමි වො අහං. උභොහි හත්ථෙහි. උභොහි බාහාහි, උභොහි විත්තෙහි, උභින්තං ජනානං, උභින්තං ඉත්ථිනං, උභින්තං විත්තානං, උභොසු පුරිසෙසු, උභොසු ඉත්ථිසු, උභොසු පස්සෙසුති, අයමස්මාකං රූචි. ආවරියා පන “උභෙහි, උභෙහි, උභෙසු”තිපි ඉච්ඡන්ති. කච්චායනෙපි හි “උභෙ තස්පුරිසා”ති වුත්තං. සබ්බානිපි එතානි මනසි කාතබ්බානියෙව. උභසද්දස්ස සමාසො අප්පසිද්ධො. ලිඬගත්තයසාධාරණරූපානි.

ඉදානි සඬබාවචනානං ද්විති චතුසද්දානං සදා බහුවචනත්තානං සබ්බනාමානං නාමිකපදමාලායො වුච්චන්තෙ -

ද්වෙ, ද්වෙ, ද්විහි, ද්විහි, ද්වින්තං, ද්වින්තං, ද්විහි, ද්විහි, ද්වින්තං, ද්වින්තං, ද්විසු. වුළුනිරුත්තිසං පන “ද්වින්තන්ත”න්ති පදමාලා ආගතා. ඉමානි අභංසද්දාදීනි විය ඉත්ථි ලිඬගාදිභාවචනිමුත්තානිපි තිසු ලිඬගෙසු යුජ්ජන්තෙ “ද්වෙ පුරිසා, ද්වෙ ඉත්ථියො, ද්වෙ විත්තානි”ඉච්චෙවමාදිනා. ඉමානිපි ලිඬගත්තයසාධාරණානි රූපානි.

“ද්වෙ”ති රූපං ද්විසද්දස්ස, යං සමාසමිහි තං භවෙ;
ද්විතිප්පකතිකංයෙව, නානාදෙසෙහි සා සියා.

ද්විභාවො වෙව ද්වෙභාවො, ද්විරත්තඤ්ච ද්වස්සකො;
දොහළිනි ද්වපත්තඤ්ච, තද්ධිතත්තෙ ද්වයං ද්වයං.

තයො, තයො, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිසු. ඉමානි පුල්ලිඬගරූපානි.

තිස්සො, තිස්සො, තිහි, තිහි, තිස්සන්තං, තිහි, තිහි, තිස්සන්තං, තිසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඬගරූපානි. වුළුනිරුත්තිසං “තිස්සන්තන්ත”න්ති චතුත්ථිජට්ඨිතං බහුවචනමාගතං, නිරුත්තිපිටකෙ පන “තිණ්ණන්ත”න්ති. තානි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ පුනප්පුනං උපපරික්ඛිත්වා දිස්සන්ති වෙ, ගහෙතබ්බානි.

තිණ්, තිණ්, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිහි, තිහි, තිණ්ණං, තිණ්ණන්තං, තිසු. ඉමානි නපුංසකලිඬගරූපානි. කත්ථවි පන පාළිප්පදෙසෙ තිණ්සද්දස්ස ණිකාරලොපොපි භවති “ද්වෙ වාති වා උදකචුසිතානි”ති. “තිණ්ණන්තං ඛො භික්ඛවෙ ඉන්ද්‍රියානං භාවිතත්තා බහුලිකතත්තා පිණ්ඩොලභාරද්වාජෙන භික්ඛුනා අඤ්ඤා බ්‍යාකතා”ති ඉදං “තිණ්ණන්ත”න්ති පදස්ස අත්ථිභාවෙ නිදස්සනං.

යානි රූපානි වුත්තානි, “තිස්සො තිණ් තයො”ඉති;
සමාසවිසයෙ තානි, තිතිප්පකතිකා සියුං.

යස්මා තිස්ස සමාසමිහි, සද්ධිං පරපදෙන වෙ;
“තිවෙදනං තිචිත්ත”න්ති, “තිලොක”න්ති ච නිද්දිසෙ.

එත්ථ නපුංසකත්තංව, පාසංසං පායවුත්තිතො;
පුමත්තම්පෙත්ථ ඉච්ඡන්ති, “තිභවො බායතෙ”ඉති.

වත්තාරො, වතුරො, වත්තාරො, වතුරො, වතුහි, වතුහි, වතුබ්භි, වතුන්තං,
වතුහි, වතුහි, වතුබ්භි, වතුන්තං, වතුසු. ඉමානි පුල්ලිඨගරුපානි.

වතස්සො, වතස්සො, වතුහි, වතුහි, වතුබ්භි, වතස්සන්තං, වතුන්තං, වතුහි,
වතුහි, වතුබ්භි, වතස්සන්තං, වතුන්තං, වතුසු. ඉමානි ඉත්ථිලිඨගරුපානි.
ඉත්ථිලිඨගට්ඨානෙ “වතුන්ත”න්ති පදං චූළනිරුත්තියං නිරුත්තිපිටකෙ පාළියං
අට්ඨකථාසු ව දස්සනතො චුත්තං. තථා හි චූළනිරුත්තියං ඉත්ථිලිඨගට්ඨානෙ
“වතුන්ත”න්ති ආගතං, නිරුත්තිපිටකෙ “වතුන්තං කඤ්ඤාන”න්ති ආගතං.
පාළියං පන සොණදන්තසුත්තාදීසු “සමණො ගොතමො වතුන්තං පරිසානං
පියො මනාපො”ති ආගතං. අට්ඨකථාසු ව පන සුත්තන්තට්ඨකථායං “වතුහි
අව්චරියබ්භුතධම්මෙහි සමන්තාගතො වතුන්තං පරිසානං පියො මනාපො”ති
ආගතං. සත්තිලඬ්ඝජාතකට්ඨකථායං “ආවරියො පනස්ස වතුන්තං සත්තිනං
ලඬ්ඝනං සිප්පං ජානාතී”ති ආගතං.

වත්තාරි, වත්තාරි, වතුහි, වතුහි, වතුබ්භි, වතුන්තං, වතුහි, වතුහි, වතුබ්භි,
වතුන්තං, වතුසු. ඉමානි නපුංසකලිඨගරුපානි.

“වත්තාරො”ති “වතස්සො”ති, “වත්තාරි”ති ව සද්දිතං;
රූපං සමාසභාවම්භි, වතුප්පකතිකං භවෙ.

නිදස්සනපදානෙන්ථ, කමතො කමකොවිදො;
“වතුබ්බිධං වතුස්සාලං, වතුසච්ච”න්ති නිද්දිසෙ.

ඉමානි ද්වෙආදිකානි සබ්බනාමිකානි බහුවචනානියෙව භවන්ති, න
එකචචනානි. චූළනිරුත්තියං පන තීසු ලිඬිගෙසු “වතස්සන්ත”න්ති චුත්තං, තං
අනිජ්ඣානක්ඛමං විය දිස්සති.

ඉදානි තුම්භඅම්භසද්දානං නාමිකපදමාලා වුව්චන්තෙ, තෙසු යෙන කථෙති,
තස්සාලපතෙ තුම්භචචනානි භවන්ති.

ත්ථං, තුවං, තුම්භෙ. තං, තුවං, ත්ථං, තථං, තුම්භෙ. තයා, ත්ථයා, තුම්භෙහි,
තුම්භෙහි. තුය්හං, තථ, තුම්භං, තුම්භාකං. තයා, ත්ථයා, තුම්භෙහි, තුම්භෙහි.
තුය්හං, තථ, තුම්භං, තුම්භාකං. තයි, ත්ථයි, තුම්භෙසු. තත්ත “ත්ථං පුරිසො, ත්ථං
ඉත්ථි, ත්ථං විත්ත”න්තිආදිනා යොජෙතබ්බානි.

අත්තයොගෙ අම්භචචනානි භවන්ති.

අහං, අහකං, මයං, අම්හෙ. මං, මමං, අම්හෙ. මයා, අම්හෙහි, අම්හෙහි.
මය්හං, මම, අම්හං, අම්හාකං, අස්මාකං. මයා, අම්හෙහි, අම්හෙහි. මය්හං, මම,
අම්හං, අම්හාකං, අස්මාකං. මයි, අම්හෙසු, අස්මෙසු.

එත්ථ පන “කථං අම්හෙ කරොමසෙ”ති පාළිදස්සනතො “තුම්හෙ”ති
පච්චත්තවචනස්ස විය “අම්හෙ”ති පච්චත්තවචනස්සපි අත්ථිතා වෙදිතබ්බා,
“අහක”න්ති රූපන්තරම්පි ඉච්ඡිතබ්බං. තස්ස අත්ථිතාවෙ “අහකඤ්ච
චිත්තවසානුගා භාසිස්ස”න්ති එසා පාළි නිදස්සනං. එත්ථ හි අහකන්ති අහං
ඉච්චෙවත්ථො. තත්ත “අහං පුරිසො, අහං කඤ්ඤා, අහං චිත්ත”න්තිආදීනා
යොජෙතබ්බාති. ඉමානිපි ලිඛිතත්තයසාධාරණරූපානි.

කච්චායනවුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙසු පන “තුම්හාකං අම්හාක”න්ති ව
දුතියාබ්භවචනං වුත්තං. කච්චායනෙ “තුම්හානං අම්හාන”න්ති ව
පඨමාදුතියාබ්භවචනං, “තුම්හං අම්හ”න්ති ව චතුත්ථිපට්ඨෙකවචනං,
පඨමාදුතියාබ්භවචනඤ්ච වුත්තං, වුළුනිරුත්තිනිරුත්තිපිටකෙ පන “තුම්හං
අම්හ”න්ති ව දුතියෙකවචනං වුත්තං, “තුම්හෙ අම්හෙ”ති ව
චතුත්ථිපට්ඨිබ්භවචනං වුත්තං. එතානි උපපරික්ඛිත්වා සාට්ඨකපෙසු
සුත්තන්තෙසු දිස්සන්ති වෙ, ගහෙතබ්බාති.

තුම්හඅම්හසද්දානං පන පරපදෙහි සද්ධිං සමාසෙ “මංදීපා”තිආදයො
පයොගා තථාගතාදිමුඛතො සම්භවන්ති. “එතෙ ගාමණි මංදීපා මංලෙණා
මංසරණා”ති හි තථාගතමුඛතො, “තයොගාගො මයොගාගො”ති
නිරුත්තඤ්ඤමුඛතො, කාබ්‍යාදාසෙ ව “ත්වංමුඛං කමලෙනෙව, තුල්‍යං
නාඤ්ඤෙන කෙනවී”ති ව “චන්දෙන ත්වංමුඛං තුල්‍ය”න්ති ව කච්චිමුඛතො.

තත්ථ හි අහං දීපො එතෙසන්ති මංදීපා, අහං ලෙණං එතෙසන්ති මංලෙණා,
එවං මංසරණා. තුම්හෙන යොගො තයොගාගො, තුම්හසද්දෙන යොගො
ඉච්චෙවත්ථො. අම්හෙන යොගො මයොගාගො, අම්හසද්දෙන යොගො
ඉච්චෙවත්ථො. තව මුඛං ත්වංමුඛං. බ්භවචනවසෙනපි නිබ්බවතීයං “තුම්හාකං
මුඛං ත්වංමුඛ”න්ති. එත්ථ ව පාළියං “මංදීපා”ඉච්චාදිදස්සනතො
“ත්වංදීපා”තිආදීනි කාබ්‍යාදාසෙ ව “ත්වංමුඛ”න්ති දස්සනතො ත්වංචණ්ණො,
ත්වංසරො, මංමුඛං, මංචණ්ණො, මංසරොආදීනි ගහෙතබ්බාති. තත්ථ ත්වං
දීපො එතෙසන්ති ත්වංදීපා, තුම්හෙ වා දීපා එතෙසන්ති ත්වංදීපා, තව චණ්ණො
ත්වංචණ්ණො. මම මුඛං මංමුඛං, අම්හාකං වා මුඛං මංමුඛන්ති නිබ්බවනානි.
එස නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු.

සමාසෙ තුම්හඅම්හාකං, හොන්ති පරපදෙහි වෙ;

“ත්වංමුඛ”න්ති ව “මංදීපා, තයොගාගො මයොගාගො”ති ව.

එත්ථාහ “කිං එත්තකමෙව තුම්භඅම්භසද්දානං රූපං, උදාහු අඤ්ඤම්පි අත්ථි”ති? අත්ථි “තෙ මෙ” ඉච්චාදීති. යදි එවං කස්මා පදමාලා විසුං න වුත්තාති? අවචනෙ කාරණමත්ථි. අත්‍රිදං කාරණං –

“තෙ මෙ වො නො”ති රූපානි, පරානි පදනො යනො;
තනො නාමිකපන්තීසු, න තු වුත්තාති තානි මෙ.

එත්ථ ච මයං මෙ වො නොසද්දානමත්ථුද්ධාරො වුච්චනෙ – තෙසද්දස්ස පන වුත්තොච. යස්මා අට්ඨකථාවරියා මයංසද්දට්ඨානෙපි මයාසද්දො, මයාසද්දට්ඨානෙපි ච මයංසද්දො ඉච්චෙව වදන්ති, තස්මා මයම්පි තට්ථෙව වදාම. මයංසද්දො “අනුඤ්ඤාතපට්ඨකානා, තෙවිජ්ජාමයමස්මුහො”තිආදීසු අස්මදත්ථෙ ආගතො. “මයං නිස්සාය හෙමාය, ජාතා මන්දොසිසුපගා”ති එත්ථ පඤ්ඤත්තියං. “මනොමයා පිතිහක්ඛා සයංපභා”තිආදීසු නිබ්බත්තිඅත්ථෙ. බාහිරෙන පච්චයෙන විනා මනසාව නිබ්බත්තාති මනොමයා. “යංනුනාහං සබ්බමත්තිකාමයං කුට්ඨං කරෙය්‍ය”න්තිආදීසු විකාරත්ථෙ. “දානමයං සීලමය”න්තිආදීසු පදපුරණමත්තෙ. “පීඨං තෙ සොවණ්ණමයං උළාර”න්ති එත්ථ විකාරත්ථෙ පදපුරණමත්තෙ වා දට්ඨබ්බො. යදා හි සුවණ්ණමෙව සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සුවණ්ණස්ස විකාරො සොවණ්ණමයන්ති විකාරත්ථෙ මයසද්දො දට්ඨබ්බො. නිබ්බත්තිඅත්ථොතිපි වත්තුං වට්ටති. යදා පන සුවණ්ණෙන නිබ්බත්තං සොවණ්ණන්ති අයමත්ථො, තදා සොවණ්ණමෙව සොවණ්ණමයන්ති පදපුරණමත්තෙ මයසද්දො දට්ඨබ්බො.

මෙසද්දො “කිව්ඡෙන මෙ අධිගතං, හලං දානි පකාසිතු”න්තිආදීසු කරණෙ ආගතො. මයානි අත්ථො. “තස්ස මෙ හන්තෙ හගවා සංඛිත්තෙන ධම්මං දෙසෙතු”තිආදීසු සම්පදානෙ, මය්හන්ති අත්ථොති වදන්ති. “පුබ්බෙව මෙ හික්ඛෙව සම්බොධා අනභිසම්බුද්ධස්ස බොධිසත්තස්සෙව සතො”තිආදීසු සාම්අත්ථෙ, මමානි අත්ථොති ච වදන්ති. එත්ථෙතං වුච්චති –

කරණෙ සම්පදානෙ ච, සාම්අත්ථෙ ච ආගතො;
මෙසද්දො ඉති විඤ්ඤෙය්‍යො, විඤ්ඤානා නයදස්සිනා.

එත්ථ පන යත්ථා අට්ඨකථාවරියෙහි කතෙ තෙ මෙසද්දානමත්ථවිවරණෙ විනිවිජයං බුම තෙසමධිප්පායප්පකාසනවසෙන සොතුං සංසයසමුග්ගාටනත්ථං. තථා හි අට්ඨකථාවරියා තෙමෙසද්දානං සම්පදානත්ථවසෙන “තුය්හං මය්හ”න්ති අත්ථං සංවණ්ණෙසුං, සාම්අත්ථවසෙන පන “තව මමා”ති. එවං ය්වායං තෙහි අසඬ්කරතො නියමො දස්සිතො, සො සාට්ඨකට්ඨෙ තෙපිට්ඨෙ බුද්ධච්චනෙ කුතො ලබ්භා. තථා හි

තෙමෙසද්දත්ථවාචකා තුය්හං මය්හංසද්දා තච මමසද්දා ච සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු අනියමනො පවත්තන්ති.

තත්‍රීමෙ පයොගා - ඉදං තුය්හං දදාමි. තුය්හං විකජ්ජෙමි. තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, මත්ථකෙන ච බ්‍රාහ්මණ, ආහුතිං පග්ගහෙස්සාමි. එස හි තුය්හං පිතා නරසිංහො. තුය්හං පත මාතා කහන්ති. මය්හමෙව දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං, මය්හමෙව සාවකානං දානං දාතබ්බං, න අඤ්ඤෙසං. න මය්හං හරියා එසා. අස්සමො සුකතො මය්හං. සබ්බඤ්ඤාතං පියං මය්හං. තාත මය්හං මාතු මුඛං අඤ්ඤාදිසං, තුම්හාකං අඤ්ඤාදිසං. මය්හං සාමිකො ඉදානි මරිස්සති. තච දීයතෙ, තච සිලාසතෙ, මම සිලාසතෙ, පබ්බජ්ජා මම රුච්චති. තච පුත්තො. උභො මාතාපිතා මමාති එවං අනියමනො පවත්තන්ති.

වුළුනිරුත්තියඤ්ඤි යමකමහාථෙරෙන චතුත්ථිජට්ඨිනං අනඤ්ඤරූපත්තං වුත්තං “චතුත්ථිජට්ඨිනං සබ්බත්ථ අනඤ්ඤං, තතියාපඤ්චමීනං බහුවචනඤ්චා”ති. යදි එවං අට්ඨකථාවරියා “නමො තෙ පුරිසාපඤ්ඤ. නමො තෙ බුද්ධ වීරත්ථු”තිආදීසු තුය්හංසද්දස්ස වසෙන සම්පදානො, තුය්හන්ති හි අත්ථො. ‘කිත්තෙ චතං කිං පත බ්‍රහ්මචරිය’න්තිආදීසු සාමිඅත්ථෙ, තවාති හි අත්ථො”තිආදීති වදන්තා “අයුත්තං සංවණ්ණනං සංවණ්ණෙසු”න්තිපි, “පස්සිතබ්බං න පස්සිංසු”තිපි ආපජ්ජන්තිති? යුත්තංයෙව තෙ සංවණ්ණයිංසු, පස්සිතබ්බඤ්ච පස්සිංසු. තථා හි තෙ “සද්දසත්ථම්පි එකදෙසතො සාසනානුකූලං හොති”ති පරෙසමනුකම්පාය සද්දසත්ථතො නයං ගහෙත්වා සම්පදානත්ථවසෙන තෙ මෙසද්දානං “තුය්හං මය්හ”න්ති අත්ථං සංවණ්ණයිංසු, සාමිඅත්ථවසෙන පත “තච මමා”ති. සද්දසත්ථෙ හි චතුත්ථිජට්ඨිරූපාති සබ්බථා විසදිසාති, සාසනෙ පත සදිසාති. තස්මා සාසනෙ සාමඤ්ඤෙන පවත්තාති චතුත්ථිජට්ඨිරූපාති සද්දසත්ථෙ විසෙසෙන පවත්තෙහි චතුත්ථිජට්ඨිරූපෙහි සමානගතිකාති කත්වා පරෙසමනුකම්පාය සම්පදානත්ථෙ තුය්හං මය්හංසද්දානං පවත්තිතියමො, සාමිඅත්ථෙ ච තච මමසද්දානං පවත්තිතියමො දස්සිතො. යස්මා පත පරෙසමනුකම්පාය අයං නියමො, තස්මා කරුණායෙවායංපරාධො, න අට්ඨකථාවරියානං. තාය එව හි තෙහි එවං සංවණ්ණනා කතාති.

කෙච් පනෙත්ථ එවං වදෙය්‍යං - නනු ච හො අට්ඨකථාවරියෙහි සද්දනායං නිස්සාය තෙ මෙසද්දානං සාමිඅත්ථෙ චත්තමානානං “තච මමා”ති අත්ථවචනෙන “තුය්හං මංසෙන මෙදෙන, න මය්හං හරියා එසා”තිආදීසු සාමිවිසයෙසු විහත්තිවිපල්ලාසනායො දස්සිතොති සක්කා චත්තුං, තථා සද්දනායඤ්ඤෙව නිස්සාය තෙ මෙසද්දානං සම්පදානත්ථෙ චත්තමානානං “තුය්හං මය්හ”න්ති අත්ථවචනෙන “හත්තං තච න රුච්චති. පබ්බජ්ජා මම රුච්චති”තිආදීසුපි සම්පදානවිසයෙසු විහත්තිවිපල්ලාසනායො දස්සිතොති

සක්කා චත්තුන්ති? න සක්කා, ගාථාසු විය වුණ්ණියපදට්ඨානෙන පි තුය්හං මය්හං තච මමසද්දානං අනියමෙන ද්විසු අත්ථෙසු පචත්තනතො. න හි ඊදිසෙ යානෙ ගාථායං වා වුණ්ණියපදට්ඨානෙ වා විහත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො. “තස්ස රජ්ජස්සහං භිතො. කිං නු බො අහං තස්ස සුඛස්ස භායාමි” තිආදීසුයෙව පන යානෙසු ඉච්ඡිතබ්බො.

යදි සද්දනයං නිස්සාය “තුය්හං මංසෙන මෙදෙනා” තිආදීසු විහත්තිවිපල්ලාසො ඉච්ඡිතබ්බො සියා, “බ්‍රාහ්මණස්ස පියපුත්තදානං අදාසි. බ්‍රාහ්මණස්ස පිතා අදාසි” තිආදීසුපි සද්දනයං නිස්සාය “බ්‍රාහ්මණායා” තිආදිනා විහත්තිවිපල්ලාසත්ථො වචනියො සියා චතුත්ථිජට්ඨිරූපානං සත්ථෙ වසුං වචනතො. එවඤ්ච සති කො දොසොති වෙ? අත්ථෙව දොසො, යස්මා දානයොගෙ වා නමොයොගෙ වා ආයාදෙසසහිතානි චතුත්ථිජට්ඨිරූපානි සාට්ඨකථෙ තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ නුපලබ්භන්ති, තස්මා “බ්‍රාහ්මණායා” තිආදිනා විහත්තිවිපල්ලාසත්ථවචනෙ අයං දොසො යදිදං අවිජ්ජමානග්ගහණං. යස්මා පන ඊදිසෙසු යානෙසු විහත්තිවිපල්ලාසකරණං සාවජ්ජං, තස්මා “තුය්හං මංසෙන මෙදෙනා” තිආදීසුපි විහත්තිවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බො.

චතුත්ථිජට්ඨිරූපානි හි අනඤ්ඤානි දිස්සන්ති “පුරිසස්ස අදාසි, පුරිසස්ස ධනං බ්‍රාහ්මණානං අදාසි, බ්‍රාහ්මණානං සන්තක”න්ති. තථා හි පාවචනෙ ස නංසද්දා සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු සාමඤ්ඤෙන පචත්තන්ති, තජ්ජචත්ති “අග්ගස්ස දාතා මෙධාවි” තිආදීහි පයොගෙහි දීපෙතබ්බො. “අග්ගස්ස දාතා මෙධාවි” ති එත්ථ හි “අග්ගස්සා” ති අයං සද්දො යදා ක්‍රියාපට්ඨග්ගහණං පටිච්ච සම්පදානත්ථෙ පචත්තති, තදා “අග්ගස්ස රතනත්තයස්ස දාතා” ති අත්ථවසෙන පචත්තති. යදා පන ක්‍රියං පටිච්ච කම්මභූතෙ සාමිඅත්ථෙ පචත්තති, තදා “අග්ගස්ස දෙය්‍යධම්මස්ස දාතා” ති අත්ථවසෙන පචත්තති. එවං සබ්බථාපි විපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න භොතීති. තථා සද්දනයං නිස්සාය “සම්පදානවචන”න්ති තුම්භෙහි දළ්භං ගහිතස්ස මය්හංසද්දස්ස සාමිඅත්ථවසෙන පණ්ණත්තියං දස්සනතො විහත්තිවිපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න භොතෙව. තථා හි –

“සකුණො මය්හකො නාම, ගිරිසානුදරිවරො;
පක්කං පිප්ඵලිමාරුය්හ, ‘මය්හං මය්හ’න්ති කන්දති” ති

එත්ථ මය්හකොති එකාය සකුණුජාතියා නාමං. සො හි ලොලුජ්ජවාරිතාය “ඉදම්පි මය්හං, ඉදම්පි මය්හ”න්ති කායති රචතීති මය්හකොති වුව්චති මය්හසද්ද්වපපදස්ස කෙ රෙ ගෙ සද්දෙති ධාතුස්ස වසෙන.

අත්‍රායං පදසොධනා - යදි තුය්හං මය්හංසද්දා ධූවං සම්පදානත්ථෙ, තච මමසද්දා ච සාමිඅත්ථෙ භවෙය්‍යං, එවං සන්තෙ ලොකචොභාරකුසලෙන සබ්බඤ්ඤනා තස්ස සකුණස්ස “මය්හකො”ති පණ්ණත්ති න චත්තබ්බා සියා අනන්තොගධසම්පදානත්ථත්තා, අන්තොගධසාමාන්තත්තා පන “මමකො” ඉච්චෙව පඤ්ඤත්ති චත්තබ්බා සියා. එත්ථපි “මය්හකො”ති ඉදං විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන චුත්තත්ති වෙ? න, පණ්ණත්තිවිසයෙ විහත්තිවිපරිණාමස්ස අට්ඨානත්තා අනවකාසත්තා.

අපිචෙත්ථ මය්හංසද්දො සරුපතො විහ්‍යාන්තභාවෙන තිට්ඨති කසද්දෙන එකපදත්තූපගමනතො, එවං සන්තෙපි “මය්හකො”ති අයං සකුණවිසෙසවාචකො සද්දො පච්චත්තචචනභාවෙ ධිතොයෙව ඊසකං සාමිඅත්ථම්පි ජොතයති සුප්ප්පති රාජපුරිසසද්දා විය. ඉමිනාපි කාරණෙන විහත්තිවිපල්ලාසො තුම්භාකං සරණං න භොති. ඉති “මය්හකො”ති පණ්ණත්තියං චත්තමානස්ස පදාවයචභූතස්ස මය්හසද්දස්ස අවිපල්ලාසචචනලෙසෙන තුය්හං තච මමසද්දෙසුපි විහත්තිවිපල්ලාසො න ඉච්ඡිතබ්බොති සිද්ධං. තස්මා අට්ඨකථාචරියෙහි සම්පදානසාමිඅත්ථෙසු සාමඤ්ඤෙන පචත්තානම්පි සමානානං තුය්හං මය්හං තච මමසද්දානං සද්දනායඤ්ඤෙව නිස්සාය පරෙසමනුකම්පාය චුත්තප්පකාරො නියමො දස්සිතොති අවගන්තබ්බං. ඉච්චෙවං -

“තුය්හං මය්හ”න්තිමෙ සද්දෙ, සම්පදානෙ ගරු වද්දං;
“තච මමා”ති සාමිම්හි, නයමාදාය සත්ථතො.

එවං සන්තෙපි එතෙසං, නියමො නත්ථි පාළියං;
කොචි තෙසං විසෙසො ච, දිට්ඨො අම්භෙහි තං සුණ.

සාමාන්තසම්පදානත්ථා, සම්භවත්ති යහිං දුචෙ;
“තුය්හං මය්හ”න්තිමෙ සද්දා, තෙ පයොගා න දුල්ලභා.

“තච මමා”තිමෙ සද්දා, පායා සාමිම්හි චත්තරෙ;
සම්පදානෙ යහිං භොත්ති, තෙ පයොගා පනප්පකා.

තචතො මමතො තුය්හං-මය්හංසද්දාව සාසනෙ;
පායෙ නෙකසහස්සම්හි, සාමිඅත්ථෙ පචත්තරෙති.

සබ්බාපි ඉමා නීතියො පරමසුබ්බා සුද්දසා වීරජාතිනා සාධුකං මනසි කාතබ්බා.

වො	නොසද්දෙසු	පන	වොසද්දො
----	-----------	----	---------

පච්චත්තඋපයොගකරණසම්පදානසාම්චවනපදපුරණෙසු දිස්සති. “කච්චි වො අනුරුද්ධා සමග්ගා සම්මොදමානා”තිආදීසු හි පච්චත්තෙ දිස්සති. “ගච්ඡථ හික්ඛවෙ පණාමෙථි වො”තිආදීසු උපයොගෙ. “න වො මම සන්තිකෙ වත්ථබ්බ”න්තිආදීසු කරණෙ. “වනපත්ථපරියායං වො හික්ඛවෙ දෙසෙස්සාමි”තිආදීසු සම්පදානෙ. “සබ්බෙසං වො සාරිපුත්තා සුභාසිත”න්තිආදීසු සාම්චවනෙ. “යෙ හි වොඅරියා පරිසුද්ධා කායකම්මන්තා”තිආදීසු පදපුරණමත්තෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

“පච්චත්තෙ උපයොගෙ ව, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාම්ස්ස වචනෙ වෙව, තථෙව පදපුරණෙ;
ඉමෙසු ඡසු යානෙසු, වොසද්දො සම්පවත්තති”.

නොසද්දො

පච්චත්තොපයොගකරණසම්පදානසාම්චවනාවධාරණනුසද්දත්ථෙසු පටිසෙධෙ නිපාතමත්තෙ ව වත්තති. අයඤ්චි “ගාමං නො ගච්ඡෙය්‍යාමා”ති එත්ථ පච්චත්තෙ දිස්සති. “මා නො අජ්ජ විකන්තිංසු, රඤ්ඤො සුදා මහානසෙ”තිආදීසු උපයොගෙ. “න නො විවාහො නාගෙහි, කතපුබ්බො කුදාවන”න්තිආදීසු කරණෙ. “සංචිගජෙථ නො රජ්ජෙනා”තිආදීසු සම්පදානෙ. “සත්ථා නො භගවා අනුජ්ජත්තො”තිආදීසු සාම්චවනෙ. “න නො සමං අත්ථි තථාගතෙනා”ති එත්ථ අවධාරණෙ. “අභිජානාසි නො ත්වං මහාරාජා”තිආදීසු නුසද්දත්ථෙ, පුච්ඡායන්තිපි වත්තුං වට්ටති. “සුභාසිතඤ්ඤෙව භාසෙය්‍ය, නො ව දුබ්භාසිතං භණෙ”තිආදීසු පටිසෙධෙ. “න නො සභායං න කරොන්ති කිඤ්චි”තිආදීසු නිපාතමත්තෙ. එත්ථෙතං වුච්චති –

පච්චත්තෙ වුපයොගෙ ව, කරණෙ සම්පදානියෙ;
සාම්‍යාවධාරණෙ වෙව, නුසද්දත්ථෙ නිවාරණෙ;
තථා නිපාතමත්තමිහි, නොසද්දො සම්පවත්තති.

ඉදානි සබ්බනාමානං යථාරහං සංඛිත්තෙන මිස්සකපදමාලා වුච්චතෙ –

යො සො, යෙ තෙ. යං තං, යෙ තෙ. යෙන තෙන. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. යා සා, යා තා. යං තං, යා තා. යාය තාය. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. යං තං, යානි තානි. සෙසං විත්ථාරෙතබ්බං. ඉමිනා නයෙන ලිඛිගත්තයයොජනා කාතබ්බා.

“එසො සො, එතෙ තෙ. අයං සො, ඉමෙ තෙ. සො අයං තෙ ඉමෙ”තිආදීනා යථාපයොගං පදමාලා යොජෙතබ්බා. තථා හි “යො සො භගවා සයම්භූ අනාවරියකො. එතෙ තෙ හික්ඛවෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම මජ්ඣිමා පටිපදා

තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධා. අයං සො සාරථී එතී''ති එවමාදයො
විචිත්තප්පයොගා දිස්සන්ති. ඉති සබ්බනාමිකපදානං මිස්සකපදමාලා
යොජෙතබ්බා.

මයා සබ්බත්ථසිද්ධස්ස, සාසනෙ සබ්බදස්සිනො;
සබ්බත්ථ සාසනෙ සුට්ඨු, කොසල්ලත්ථාය සොතුනං.

අසබ්බනාමනාමෙහි, සබ්බනාමපදෙහි වෙ;
සහ සබ්බානි චුත්තානි, සබ්බනාමානි පන්තිනො.

එතෙසු කතයොගානං, සුබ්බමත්ථවිජානනං;
අකිච්ඡපට්ඨෙධෙන, භවිස්සති න සංසයො.

ඉති නවඨගෙ සාට්ඨකපෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පගනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දතීතිප්පකරණෙ

සබ්බනාමතංසදිසනාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො නාම

ද්වාදසමො පරිච්ඡෙදො.

13. සවිනිච්ඡයසඬ්ඛ්‍යානාමනාමිකපදමාලා

ඉතො පරං පවක්ඛාමි, සඬ්ඛ්‍යානාමිකපන්තියො;
භූධාතුජෙහි රූපෙහි, අඤ්ඤෙහි චූපයොජිතුං.

යා හි සා හෙට්ඨා අම්හෙහි එක ද්විති චතුරුව්වෙනෙසං සඬ්ඛ්‍යාසබ්බනාමානං
නාමිකපදමාලා කථිතා, තං යිපෙත්වා ඉධ අසබ්බනාමානං පඤ්ච ඡ සත්තාදීනං
සඬ්ඛ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලා භූධාතුමයෙහි අඤ්ඤෙහි ච රූපෙහි
යොජනත්ථං චුච්චතෙ -

පඤ්ච, පඤ්චහි, පඤ්චහි, පඤ්චන්තං, පඤ්චසු. සත්තන්තං විහත්තිනං
වසෙන ඤෙය්‍යං. “පඤ්ච භූතා, පඤ්ච අභිභවිතාරො, පඤ්ච පුරිසා, පඤ්ච
භූමියො, පඤ්ච කඤ්ඤායො, පඤ්ච භූතානි, පඤ්ච විත්තානී''තිආදිනා
සබ්බත්ථ යොජෙතබ්බං. ඡ, ඡහි, ඡහි, ඡන්තං, ඡසු, ඡස්ස ඉතිපි. “ඡස්ස
ලොකො සමුප්පන්නො, ඡස්ස කුබ්බති සන්ථව''න්ති හි පාළි. සත්ත, සත්තහි,
සත්තන්තං, සත්තසු. අට්ඨ, අට්ඨහි, අට්ඨහි, අට්ඨන්තං, අට්ඨසු. නව,
නවහි, නවහි, නවන්තං, නවසු. දස, දසහි, දසහි, දසන්තං, දසසු. එවං එකාදස.
ද්වාදස, ඛාරස. තෙරස, තෙදස, තෙලස. චතුද්දස, චුද්දස. පඤ්චදස, පන්තරස.

සොළස. සත්තරස. අට්ඨාරස, අට්ඨාරසහි, අට්ඨාරසහි, අට්ඨාරසන්තං, අට්ඨාරසසු. සබ්බමෙතං බහුවචනවසෙන ගහෙතබ්බං.

එකුනවීසති, එකුනවීසං ඉච්චාදිපි. එකුනවීසාය, එකුනවීසායං, එකුනවීස හික්ඛු තිට්ඨන්ති, එකුනවීසං හික්ඛු පස්සති, එවං “කඤ්ඤායො විත්තානී”ති ච ආදිනා යොජෙතබ්බං. එකුනවීසාය හික්ඛුහි ධම්මො දෙසිතො, එකුනවීසාය කඤ්ඤාහි කතං, එකුනවීසාය විත්තෙහි කතං, එකුනවීසාය හික්ඛුනං චීවරං දෙති, එකුනවීසාය කඤ්ඤානං ධනං දෙති, එකුනවීසාය විත්තානං රුච්චති, එකුනවීසාය හික්ඛුහි අපෙති. එවං කඤ්ඤාහි විත්තෙහි. එකුනවීසාය හික්ඛුනං සන්තකං, එවං කඤ්ඤානං විත්තානං. එකුනවීසායං හික්ඛුසු පතිට්ඨිතං. එවං “කඤ්ඤාසු විත්තෙසු”ති යොජෙතබ්බං. එකුනවීසති, එකුනවීසතිං, එකුනවීසතියා, එකුනවීසතියං.

වීසති, වීසතිං, වීසතියා, වීසතියං. වීස, වීසං, වීසාය, වීසායං. තථා එකවීස ද්වාවීස බාවීස තෙවීස චතුර්වීස ඉච්චාදිසුපි. තිංස, තිංසං, තිංසාය, තිංසායං. චත්තාලිස, චත්තාලිසං, චත්තාලිසාය, චත්තාලිසායං. චත්තාරීස ඉච්චාදිපි. පඤ්ඤාස, පඤ්ඤාසං, පඤ්ඤාසාය, පඤ්ඤාසායං. පණ්ණාස, පණ්ණාසං, පණ්ණාසාය, පණ්ණාසායං. සට්ඨි, සට්ඨිං, සට්ඨියා, සට්ඨියං. සත්තති, සත්තතිං, සත්තතියා, සත්තතියං. සත්තරි ඉච්චාදිපි. අසීති, අසීතිං, අසීතියා, අසීතියං. නචුති. නචුතිං, නචුතියා, නචුතියං.

ඉත්ථඤ්ච අඤ්ඤාපාපි සඤ්ඤාපාපානි ගහෙතබ්බානි. එකුනවීසෙහි, එකුනවීසානං, එකුනවීසෙසු. “ඡන්තචුතීන”න්ති ච ආදිනාපි සඤ්ඤාපාපානං කත්ථවි දස්සනතො කෙවි සද්දසත්ථවිදු උනවීසතිසද්දං සබ්බදාපි එකචචනන්තමිත්ථිලිඬගමෙව පයුඤ්ජන්ති. කෙවි “වීසතිආදයො ආනචුති එකචචනන්තා ඉත්ථිලිඬගා”ති වදන්ති. කෙවි පනාහු –

“සද්දා සඤ්ඤාසාසඤ්ඤාසු, එකත්තෙ වීසතාදයො;
සඤ්ඤාසො ද්විබ්බන්තමිති, තා තු වානචුතිත්ථියො”ති.

එත්ථ ද්විචචනං ඡඩ්ඨෙතබ්බං බුද්ධචචනෙ තදභාවතො. සබ්බෙසමිපි ච තෙසං යථාචුත්තචචනං කිඤ්චි පාළිප්පදෙසං පත්වා යුජ්ජති, කිඤ්චි පන පත්වා න යුජ්ජති වීසතිවීසංතිංසංඉච්චාදිනඤ්ඤා සඤ්ඤාපාපානං සද්දානං බහුවචනප්පයොගවසෙනපි පාළියං දස්සනතො, කච්චායනෙ ච යොවචනසම්භුතරූපවන්තතාදස්සනතො. තස්මා යථාසම්භවං යථාපාචචනඤ්ච ඉත්ථිලිඬගාතො තෙසමෙකචචනන්තතා වෙදිතබ්බා අත්ථි නත්ථිසද්දානං විය.

අත්ථිනත්ථිසද්දා හි නිපාතත්තා එකත්තෙපි බහුත්තෙපි පචත්තන්ති “පුත්තා මත්ථි ධනම්මත්ථි. නත්ථි අත්තසමං පෙමං. නත්ථි සමණඛාන්මණා”තිආදියු. අලිඛිගත්තෙපි පනෙතෙසං කත්ථවි ඉත්ථිලිඛිගහාවො දිට්ඨො. අභිධම්මෙ හි ධම්මසෙනාපතිනා අනුධම්මවක්කවත්තිනා වොහාරකුසලෙන වොහාරකුසලසාධකෙන “අත්ථියා නව. නත්ථියා නවා”ති එකවචනන්තං ඉත්ථිලිඛිගරූපං දස්සිතං, තස්මා විසතිවිසතිමිච්චාදිනම්පි යථාසම්භවං යථාපාවචනඤ්ච ඉත්ථිලිඛිගහාවෙ එකවචනන්තතා වෙදිතබ්බා.

තත්ථෙට්ඨෙ “හෙතුයා අධිපතියා”ති ච ඉදං ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන ගහෙතබ්බං මඤ්ඤන්ති. තම්මතිවසෙන “හෙතුමහි අධිපතිමහි”ති පුල්ලිඛිගහාවො පටිපාදෙනබ්බො, “හෙතුපච්චයෙ අධිපතිපච්චයෙ” ඉච්චෙවත්ථො. අථ චා “හෙතුයා අධිපතියා”ති ද්වයමිදං ඉත්ථිලිඛිගරූපපටිභාගං පුල්ලිඛිගරූපන්ති ගහෙතබ්බං “හෙතුයො ජන්තුයො”තිආදිනං ඉත්ථිලිඛිගරූපපටිභාගානං පුල්ලිඛිගරූපානම්පි විජ්ජමානත්තා, “අත්ථියා නත්ථියා”ති ඉදං පන ලිඛිගවිපල්ලාසවසෙන චුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං අත්ථි නත්ථිසද්දානං අලිඛිගහෙදත්තා. න හි අත්ථි නත්ථිසද්දා තිස්ස ලිඛිගෙස්ස එකස්මිම්පි අත්තොගධා. එතෙස්ස හි අත්ථිසද්දො ආබ්‍යාතනිපාතවසෙන හිජ්ජති “අත්ථි සන්ති සංවිජ්ජති. අත්ථිබිරා ඛාන්මණි”තිආදියු, නත්ථිසද්දො පන නිපාතොයෙව. ඉච්චෙවං අත්ථි නත්ථිසද්දානං නිපාතානඤ්ච ලිඛිගවචනවසෙන කථනං යුජ්ජති ඉත්ථිලිඛිගාදිවසෙන එකත්තාදිවසෙන ච අප්පචත්තනතො. චුත්තඤ්ච –

“සදිසං තිස්ස ලිඛිගෙස්ස, සබ්බාස්ස ච විහත්තිස්ස;
චචනෙස්ස ච සබ්බෙස්ස, යං න බ්බොති තදබ්බය”න්ති.

එත්ථ සියා – නනු ච හො “අත්ථි සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පයමායා”ති වචනතො අත්ථිසද්දො පයමාය විහත්තියා යුත්තො, එවං සන්තෙ කස්මා “සදිසං තිස්ස ලිඛිගෙස්ස”තිආදි චුත්තන්ති? සච්චං අත්ථිසද්දො පයමාය විහත්තියා යුත්තො, තථා නත්ථිසද්දො අත්ථිසද්දස්ස වචනලෙසෙන ගහෙතබ්බත්තා යුගලපදත්තා ච. ඉදං පන “සදිසං තිස්ස ලිඛිගෙස්ස”තිආදිවචනං උපසග්ගනිපාතසම්බාතෙ අසම්බ්‍යාසද්දෙ සන්ධාය චුත්තං, න එකෙකමසම්බ්‍යාසද්දං සන්ධාය. තථා හි “අසම්බ්‍යා”ති ච “අබ්‍යායා”ති ච ලද්ධවොහාරෙස්ස උපසග්ගනිපාතෙස්ස උපසග්ගා සබ්බෙපි සබ්බවිහත්තිවචනකා. නිපාතානං පන එකච්චෙ පයමාදියු යථාරහං විහත්තියුත්තා, එකච්චෙ අවිහත්තියුත්තා. තත්ථ යෙ යදග්ගෙන විහත්තියුත්තා, තෙ තදග්ගෙන තබ්බවනකා. උපසග්ගනිපාතෙස්ස හි පච්චෙකං “ඉදං නාම වචන”න්ති ලද්ධං න සක්කා, සබ්බසම්බාහකවසෙන පන “සදිසං තිස්ස ලිඛිගෙස්ස”තිආදි

පුබ්බාවරියෙහි චුත්තං. කච්චායනාවරියෙනපි ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය “සබ්බාසමාචුසොපසග්ගනිපාතාදීහි වා”ති චුත්තං. න හි ආචුසොසද්දතො සබ්බාපි විහත්තියො ලබ්භන්ති, අථ ඛො ආලපනත්ථවාචකත්තා එකවචනිකඅනෙකවචනිකා පඨමාවිහත්තියොයෙව ලබ්භන්ති. අයමස්මාකං ඛන්ති.

කෙච් පන සබ්බෙහිපි නිපාතෙහි සබ්බවිහත්තිලොපං වදන්ති, තං න ගහෙතබ්බං. “අත්ථී සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පඨමාය. දිවා භියොයා නමො ඉච්චෙනෙ පඨමාය ව දුතියාය වා”තිආදිවචනතො, පදපූරණමත්තානඤ්ච අවිහත්තියුත්තානං අථ බලු වත වථ ඉච්චාදීනං නිපාතානං වචනතො. එත්ථාපි සීයා “නනු ව හො අවිහත්තියුත්තානම්පි නිපාතානං සම්භවතො අත්ථී නත්ථීසද්දානං අවිහත්තිකො නිද්දෙසො කාතබ්බො, අථ කිමත්ථං ‘අත්ථීයා නව, නත්ථීයා නවා’ති සවිහත්තිකො නිද්දෙසො කතො”ති? සබ්බථා විහත්තිහි විනා අත්ථස්ස නිද්දිසිතුමසක්කුණෙය්ත්තාති.

යදි එවං “අත්ථී සක්කා ලබ්භා ඉච්චෙනෙ පඨමායා”ති වචනතො අත්ථී නත්ථීසද්දා ලුත්තාය පඨමාය විහත්තියා වසෙන පඨමාවිහත්තිකායෙව නිද්දිසිතබ්බො, එවමකත්ථා කස්මා සත්තම්යන්තවසෙන “අත්ථීයා නත්ථීයා”ති නිද්දිට්ඨාති? සච්චං, අත්ථී නත්ථීසද්දා පඨමාවිහත්තියුත්තායෙව නිද්දිසිතබ්බො, තථාපි “අත්ථීපච්චයෙ නව, නත්ථීපච්චයෙ නවා”ති එතස්සත්ථස්ස පරිදීපතො පඨමාය ඔකාසො නත්ථී, සත්තමියායෙව පන අත්ථී, තස්මා “අත්ථීයා නව, නත්ථීයා නවා”ති චුත්තං. ඉති අත්ථීයානත්ථීයාසද්දානං සත්තම්යන්තභාවෙ සිද්ධෙයෙව තතියාවතුත්ථීපඤ්චමිෂට්ඨියන්තභාවොපි සිද්ධොයෙව හොති. තස්මා “අත්ථීභාවො අත්ථීතා”තිආදීසුපි අත්ථීයා භාවො අත්ථීභාවො, නත්ථීයා භාවො නත්ථීභාවො, අත්ථීයා භාවො අත්ථීතාහිආදීනා සමාසනද්ධිතවිග්ගහො අවස්සම්චිෂ්තබ්බො. යදිදමම්හෙහි චුත්තං, තං “පාළියා විරුජ්ඣති”ති න වත්තබ්බං පාළිනායානුසාරෙන චුත්තත්තාති.

එවං හොතු, කස්මා හො “අත්ථීයා, නත්ථීයා”ති ඉත්ථිලිඬගනිද්දෙසො කතො, නනු නිපාතොපසග්ගා අලිඬගහෙදාති? සච්චං, ඉදං පන යානං අතීච සුචුමං, තථාපි පුබ්බාවරියානුභාවඤ්ඤෙව නිස්සාය විනිච්ඡයං බුම. යථා හි වීසතිඉච්චාදීනං සබ්බාසද්දානං සරූපතො අදබ්බවාචකත්තෙපි දබ්බවාචකානං ලතාමතිරත්තිඉත්ථී යාගුවධුසද්දානං විය ඉත්ථිලිඬගභාවො සද්දසත්ථවිදුහි අනුමතො, එවං අදබ්බවාචකත්තෙපි අත්ථී නත්ථීසද්දානං කත්ථවි ඉත්ථිලිඬගභාවො සද්ධම්මවිදුහි අනුමතො. තෙනාහ ආයස්මා ධම්මසෙනාපති “අත්ථීයා නව, නත්ථීයා නවා”ති. අථ වා “අත්ථීයා, නත්ථීයා”ති ඉමානි ලිඬගභාවවිනිමුත්තානි සත්තමියන්තානි නිපාතපදානීතිපි ගහෙතබ්බාති, න

එත්ථ වොදෙනබ්බං, එවරුපානි නිපාතපදානි පුබ්බාවරියෙහි වුත්තානි න සන්ති,
තස්මා ඡඩ්ඛෙතබ්බමිදං වචනන්ති.

පාවචනස්මිඤ්ඤි ගරුහි අනිද්දිට්ඨානිපි අනෙකවිහිතානි නිපාතපදානි
සන්දිස්සන්ති, නාපි “හෙතුයා, අධිපතියා, අත්ථියා, නත්ථියා”ති එවමාදීසු
“අපසද්දා ඉමෙ”ති විරොධො උප්පාදෙනබ්බො. න හි අවින්තෙය්‍යානුභාවෙන
පාරමිතාපුඤ්ඤෙන නිප්ඵන්තෙන අනාවරණඤ්ඤාණෙන සබ්බං ඤෙය්‍යමණ්ඩලං
හත්ථතලෙ ආමලකං විය පච්චක්ඛං කත්වා පස්සතො බුද්ධස්ස වචනෙ
අඤ්ඤෙසං වාචාවිප්පලාපො අවස්සං ලබ්හතීති. නනු ච හො “හෙතුයා,
අධිපතියා, අත්ථියා, නත්ථියා”ති ච ඉදං සාරිපුත්තත්ථෙරවචනං තෙන
නික්ඛිත්තත්තා. තථාගතෙන හි තාවතිංසහපතෙ දෙසිතකාලෙ ඉමානි පදානි න
සන්ති, එවං සන්තෙ කස්මා “බුද්ධවචන”න්ති වදාති? බුද්ධවචනංයෙව නාම.
ආයස්මතො හි සාරිපුත්තස්ස තථාගතෙන නයො දින්නො, තෙනපි
පහින්තපට්ඨමහිදෙන සත්ථුකප්පෙන අග්ගසාවකෙන සත්ථු සන්තිකා නයං
ලහිත්වා බ්‍යඤ්ජනං සුරොපිතං කතං. සබ්බෙහි හි පටිසම්භිදප්පත්තා අරියා
දුන්නිරුත්තිං න වදන්ති නිරුත්තිපහෙදස්මිං සුකුසලත්තා, තස්මා
අඤ්ඤෙසමවිසයො එස අරියානං වොහාරොති දට්ඨබ්බං.

ඉදානි සතාදීනං නාමිකපදමාලා වුවිචනෙ -

සතං, සතානි, සතා. සතං, සතානි, සතෙ. සතෙන, සතෙහි, සතෙහි. සතස්ස,
සතානං. සතා, සතස්මා, සතම්භා, සතෙහි, සතෙහි. සතස්ස, සතානං. සතෙ,
සතස්මිං, සතම්භි, සතෙසු. එවං සහස්සං, සහස්සානීති යොජෙතබ්බං.
දසසහස්සං සතසහස්සං දසසතසහස්සන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. අයං
පනෙත්ථ පයොගො “සතං හික්ඛු, සතං ඉත්ථියො, සතං චිත්තානි. හික්ඛුනං
සතං, ඉත්ථිනං සතං, චිත්තානං සතං. සහස්සාදීසුපි එසෙව නයො. ඉත්ථඤ්ච
අඤ්ඤාපි සද්දරුපානි භවන්ති. කොට්ඨි, කොට්ඨි, කොට්ඨියො. රත්තිනයෙන
ඤෙය්‍යං.

එකප්පභුතීතො යාව, දසකා යා පවත්තති;
සඬ්ඛ්‍යා තාව සා සඬ්ඛ්‍යායා-ප්පධානානි ගරු වද්දං.

විසතිතො යාව සතා, යා සඬ්ඛ්‍යා තාව සා පන;
සඬ්ඛ්‍යාප්පධානා සඬ්ඛ්‍යායා-ප්පධානානි ච වණ්ණස්සං.

අපිච -

විසතො යාව කොට්ඨියා, සඬ්ඛ්‍යා තාව හි සා බලු;
සඬ්ඛ්‍යාප්පධානා සඬ්ඛ්‍යායා-ප්පධානා වානි නිද්දිසෙ.

තථා හි “අසීති කොටියො හිත්වා, හිරඤ්ඤස්සාපි පබ්බජි”න්ති, “බිණාසවා විතමලා, සමිංසු සතකොටියො”ති ච පාළි දිස්සති.

ඉමස්මිං පන යානෙ සබ්බෙසං සඬ්ඛ්‍යාසද්දරුපානං පාකට්ඨකරණෙන විඤ්ඤානං සුබ්බමඤ්ඤාණපට්ඨාහත්ථං සාට්ඨකථං උදානපාළිප්පදෙසං අඤ්ඤඤච පාළිප්පදෙසමට්ඨකථාවචනඤ්ච ආහරිත්වා දස්සයිස්සාමි -

“යෙසං බො විසාබො සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානි, යෙසං නචුති පියානි, නචුති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං අසීති...පෙ.... යෙසං සත්තති. යෙසං සට්ඨී. යෙසං පඤ්ඤාසං, යෙසං චත්තාරිසං, යෙසං තිංසං. යෙසං බො විසාබො වීසං පියානි, වීසති තෙසං දුක්ඛානි. යෙසං දස. යෙසං නව. යෙසං අට්ඨ. යෙසං සත්ත. යෙසං ඡ. යෙසං පඤ්ච. යෙසං චත්තාරි. යෙසං තීණි. යෙසං ද්වෙ. යෙසං එකං පියං, තෙසං එකං දුක්ඛං”න්ති.

තත්ථ සතං පියානීති සතං පියායිතබ්බවත්ථුනි. “සතං පිය”න්තිපි කෙච්චි පටන්ති. එත්ථ ච යස්මා එකතො පට්ඨාය යාව දස, තාව සඬ්ඛ්‍යාසඬ්ඛ්‍යායාප්පධානා, තස්මා “යෙසං දස පියානි, දස තෙසං දුක්ඛානී”තිආදිනා පාළි ආගතා. කෙච්චි පන “යෙසං දස පියානං, දස තෙසං දුක්ඛානං”න්තිආදිනා පටන්ති, තං න සුන්දරං. යස්මා පන වීසතිතො පට්ඨාය යාව සතං, තාව සඬ්ඛ්‍යායාප්පධානා සඬ්ඛ්‍යාප්පධානා ච, තස්මා තත්ථාපි සඬ්ඛ්‍යායාප්පධානංයෙව ගහෙත්වා “යෙසං බො විසාබො සතං පියානි, සතං තෙසං දුක්ඛානී”තිආදිනා පාළි ආගතා. සබ්බෙසමිපි ච යෙසං එකං පියං, එකං තෙසං දුක්ඛන්ති පාඨො, න පන දුක්ඛස්සාති. එකස්මිඤ්ච පදක්කමෙ එකරසාව භගවතො දෙසනා භොතිති. තස්මා යථාචුත්තනායාව පාළි වෙදිතබ්බො. අයං තාව සාට්ඨකමො උදානපාළිප්පදෙසො.

ඉදානි අඤ්ඤො පාළිප්පදෙසො අට්ඨකථාපාඨප්පදෙසො ච නීයතෙ -

“සතං හත්ථී සතං අස්සා, සතං අස්සතරීරථා;
සතං කඤ්ඤා සහස්සානි, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා;
එකස්ස පදවීතිභාරස්ස, කලං නාග්ගන්ති සොළසි”න්ති

පාළි. එත්ථ “සතං හත්ථී”තිආදීනි විසෙසිතානි, “සහස්සානී”ති විසෙසනං, තස්මා සතංසද්දං සහස්සසද්දෙන යොජෙත්වා “හත්ථී”තිආදීනි පන උපපදං කත්වා අත්ථො ගහෙතබ්බො. හත්ථී සතං සහස්සානි. අස්සා සතං සහස්සානි. අස්සතරීරථා සතං සහස්සානි. ආමුක්කමණිකුණ්ඩලා කඤ්ඤා සතං සහස්සානි. ඉදං සඬ්ඛ්‍යායාප්පධානවසෙනත්ථගහණං. සඬ්ඛ්‍යාප්පධානවසෙන පන අයමිපි අත්ථො ගහෙතබ්බො “හත්ථීනං සතසහස්සං, අස්සානං සතසහස්සං,

අස්සතරිරථානං සතසහස්සං, ආමුක්කමණිකුණ්ඩලානං කඤ්ඤානං සතසහස්සං”න්ති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො. “යොජනානං සතානුවචො, හිමවා පඤ්ච පබ්බතො”ති අයමට්ඨකථාපායො. එත්ථ “පඤ්චා”ති සද්දං සතසද්දෙන සද්ධිං යොජෙත්වා “සිජ්ජිකානං සතං නත්ථි”ති එත්ථ විය හිමවා පබ්බතො යොජනානං පඤ්ච සතානි උච්චොති සඬ්ඛ්‍යාප්පධානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. “පඤ්ච සතානි”ති ව අද්ධුතො අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො. සතමිති සද්දො “සතං හොමි, සහස්සං හොමි”තිආදීසු එකවචනො. “අට්ඨන්ට්ඨකසතං ඛ්‍යා, අනුයන්තා යසස්සිතො”තිආදීසු බහුවචනො. එවං සහස්සාදීනමිපි එකවචනබහුවචනතා ලබ්හති. තථා හි “හියොයා නං සතසහස්සං, යක්ඛානං පයිරුපාසති”ති එත්ථ “සතසහස්සං”න්ති එකවචනං. “පරොසහස්සං බො පනස්ස පුත්තා හවිස්සන්ති”ති එත්ථ සහස්සන්ති බහුවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

“කප්පෙ ව සතසහස්සෙ, චතුරො ව අසඬ්ඛියෙ;
අමරං නාම නගරං, දස්සනෙය්‍යං මනොරම”න්ති

පාළි. එත්ථ “කප්පෙ ව සතසහස්සෙ චතුරො ව අසඬ්ඛියෙති සාමිඅත්ථෙ උපයොගබහුවචනං, තස්මා “මහාකප්පානං සතසහස්සානං චතුන්තං අසඬ්ඛියානං මත්ථකෙ”ති අත්ථො ගහෙතබ්බො, “මත්ථකෙ”ති චෙත්ථ වචනසෙසො. “කප්පසතසහස්සාධිකානං චතුන්තං අසඬ්ඛියානං මත්ථකෙ”ඉච්චෙවත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“කප්පෙ ව සතසහස්සෙ, චතුරො ව අසඬ්ඛියෙ;
එත්ථන්තරෙ යං වරිතං, සබ්බං තං බොධිපාවන”න්ති

පාළි. එත්ථ “කප්පෙ”ති අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනං. “සතසහස්සෙ කප්පෙ”ති කප්පසද්දසම්බන්ධෙන වායං පුල්ලිඬ්ඛනිද්දෙසො උපයොගනිද්දෙසො ව. සමානාධිකරණඤ්ඤි ඉදං කප්පසද්දෙන. “චතුරො ව අසඬ්ඛියෙ”ති අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගබහුවචනානි. කස්ස පන අසඬ්ඛියෙති? අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තා කප්පස්ස ව වුත්තත්තා පකරණතො “කප්පාන”න්ති අයමත්ථො විඤ්ඤායතෙව. න හි වුත්තං වජ්ජෙත්වා අවුත්තස්ස කස්සවි ගහණං යුත්තන්ති. වසද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො “මහාකප්පානං චතුරො අසඬ්ඛියෙය්‍ය සතසහස්සෙ ව මහාකප්පෙ”ති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සටානෙකසහස්සානි, කුම්භීනඤ්ච සතා බහු”ති පාළි. එත්ථ සටානි සටානං. සාමීඤ්ඤං භි ඉදං පච්චත්තවචනං. “සටානං අනෙකසහස්සානි” ඉච්චෙවත්ථො. කුම්භීනඤ්ච සතා බහුති අනෙකානි ච කුම්භීනං සතානි. එත්ථ නිකාරලොපො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දසවීසසහස්සානං, ධම්මාභිසමයො අහු;
එකද්විත්තං අභිසමයො, ගණනානො අසඬ්ඛියො”ති

පාළි. එත්ථ දසවීසසහස්සානන්ති දසසහස්සානං වීසසහස්සානඤ්ච. ධම්මාභිසමයොති චතුසච්චජ්ජට්ඨෙවො. එකද්විත්තන්ති සීසමත්තකථනං, තෙන “එකස්ස චෙව ද්විත්තඤ්ච තිණ්ණං චතුත්තං...පෙ.... දසන්ත”න්තිආදීනා නයෙන අසඬ්ඛියයොති අත්ථො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“චත්තාරි සතසහස්සානි, ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා;
දීපඬ්ඛරං ලොකවිදුං, පරිවාරෙන්ති සබ්බදා”ති

පාළි. එත්ථ චත්තාරි සතසහස්සානීති ඉදං ලිඬ්ඛගහෙදවසෙන “ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකා”ති ඉමෙහි ද්විති පදෙහි සමානාධිකරණං. ඊදිසෙසු හි යානෙසු අසඬ්ඛියයා වාචකොපි සද්දො නපුංසකොච භොති, තස්මා “චත්තාරි සතසහස්සානී”ති ච “ඡළභිඤ්ඤා”ති ච “මහිද්ධිකා”ති ච එතං පදත්තයං සමානාධිකරණං. අථ වා ඡළභිඤ්ඤා මහිද්ධිකාති ඡළභිඤ්ඤානං මහද්ධිකානන්ති සාමීඤ්ඤං පච්චත්තවචනං දට්ඨබ්බං. ඉමස්මිං පනත්ථො “චත්තාරි සතසහස්සානී”ති අයං සඬ්ඛියාවචනො භවති. “තීණි සතසහස්සානි, නාරියො සමලඬ්ඛකා”තිආදීසුපි අයං නයො නෙතබ්බො. “තා ච සත්ත සතා හරියා, දාසො සත්ත සතානි වා”ති පාළි. එත්ථ සතානි “සතානී”ති නපුංසකවසෙන ගහෙතබ්බං, න ඉත්ථිලිඬ්ඛගහෙන. “සතා”ති හි “පඤ්ච විත්තා විපාකා”තිආදීනි විය නපුංසකරූපං. ඉත්ථිලිඬ්ඛගහො හි සතසද්දො නත්ථි, තථා පුල්ලිඬ්ඛගහො. යදි ච ද්විලිඬ්ඛගො සතසද්දො සියා, එවඤ්ච සති “පුරිසො, කඤ්ඤා”ති ච ඔකාරන්තපුල්ලිඬ්ඛආකාරන්තිත්ථිරූපෙහිපිභවිතබ්බං. රූපද්වයමපි සතසද්දස්ස නත්ථි, තෙන ඤායති “සතසද්දො එකන්තනපුංසකො”ති.

නනු ච භො “තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා”ති එත්ථ සතසද්දො ඉත්ථිලිඬ්ඛගො හුත්වා දිස්සතිති? න, නපුංසකොයෙවාති. නනු ච භො දෙවතාසද්දෙන සමානාධිකරණොති? සච්චං සමානාධිකරණො, තථාපි නපුංසකොයෙව. ඊදිසෙසු හි සඬ්ඛියාවිසයෙසු සමානාධිකරණභාවො

අප්පමාණො. තථා හි “පඤ්ච පච්චෙකඛුද්ධසතානි ඉමස්මිං ඉසිගිලිස්මිං පබ්බතෙ විරවාසිනො අහෙසු”න්ති නපුංසකලිඛිගෙන පුල්ලිඛිගස්ස සමානාධිකරණතා දිස්සති, තස්මා “තා දෙවතා සත්තසතා උළාරා”ති එත්ථාපි “සත්තසතානී”ති නපුංසකභාවොයෙවාති අවගන්තබ්බො. “සත්ත භත්ථිසතෙ දත්ථා”තිආදීසුපි සතසද්දො නපුංසකොයෙව. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“නචුතිකොට්ඨසහස්සෙහි, පරිවාරෙසි මහාමුනී”ති පාළි. එත්ථ “නචුතිකොට්ඨසහස්සෙහි හික්ඛුහී”ති වා “හික්ඛුනං නචුතිකොට්ඨසහස්සෙහී”ති වා සඬ්ඛොයාසඬ්ඛාපධානවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සතසහස්සවස්සානි, ආයු තස්ස මහෙසිනො”ති පාළි. එත්ථ “සතසහස්සවස්සානී”ති කාලස්ස අච්චන්තසංයොගවසෙන උපයොගවචනං. තථා “දසවස්සසහස්සානි, අගාර’මජ්ඣ සො වසී”ති පාළියමිපි. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“ඉතො සතසහස්සමිහි, කප්පෙ උප්පජ්ජී නායකො”ති පාළි, “එකනචුතෙ ඉතො කප්පෙ”ති පාළි ව. එත්ථ සතසහස්සමිහි කප්පෙති සතසහස්සානං කප්පානං මත්ථකෙ. එකනචුතෙ කප්පෙති එකනචුතියා කප්පානං මත්ථකෙති භූමිමවචනස්ස සාමිභූමිමවචනවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. තථා හි “භගවති බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති”ති එත්ථ භූමිමවචනස්ස “භගවතො සන්තිකෙ”ති සාමිභූමිමවචනවසෙන අත්ථො ගහිතො. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“යදි තත්ථ සහස්සානි, සතානි නහුතානි ව;
නෙවම්භාකං භයං කොචි, වනෙ වාලෙසු විජ්ජති”ති

පාළි. අයමෙතස්සා අත්ථො – තත්ථ වනෙ වාළානං සහස්සානි ව සතානි ව නහුතානි ව යදි විජ්ජන්ති. අථ වා සහස්සානි සතානීති සතසහස්සානි, වාළානං සතසහස්සානි ව නහුතානි ව යදි විජ්ජන්ති, එවං විජ්ජන්තෙසුපි වාලෙසු කොචිති ක්වචි. කොචිසද්දො හි “කො තෙ බලං මහාරාජා”ති එත්ථ කොසද්දො විය ක්වසද්දත්ථෙව වත්තති, නිමිත්තත්ථෙව වායං නිද්දෙසො. තෙන “කොචි ක්වචි කිස්මිඤ්චි වාලෙ එකස්සපි වාලමිගස්ස කාරණා නෙවම්භාකං භයං විජ්ජති”ති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අථ වා කොචිති කිඤ්චි අප්පමත්තකමිපි. එත්ථ පන “වාලෙසු”ති නිමිත්තත්ථෙව භූමිමං. වාළානං කාරණා අප්පමත්තකමිපි අම්භාකං භයං න විජ්ජති. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“සබ්බං සතසහස්සානි, ඡත්තිංසපරිමණ්ඩලං;
දසඤ්චෙව සහස්සානි, අඛ්චුඛ්චානි සතානි වා”ති

අට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ යස්මා සද්දතො සමානචිහත්තිලිඛිතවචනානං පදානං අසමානචිහත්තිලිඛිතවචනානං වා අත්ථතො පන සමානානං දූරෙ ධීතානම්පි එකසම්බන්ධො භොති, ඉතරෙසං සමීපෙ ධීතානම්පි න භොති, තස්මා “සබ්බං”න්තිදං “පරිමණ්ඩල”න්තිමිතා සම්බන්ධිතබ්බං. “ඡත්තිංසා”ති ඉදං පන “සතසහස්සානි”තිමිතා සම්බන්ධිතබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤෙසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දූවෙ සතසහස්සානි, චත්තාරි නහුතානි ව;
එත්තකං බහලත්තෙන, සඬබ්බාතායං වසුන්ධරා”ති

අට්ඨකථාපාඨො. එත්ථ “දූවෙ”ති විසෙසනං, “සතසහස්සානි”ති විසෙසිතබ්බං. තථා “චත්තාරි”ති විසෙසනං, “නහුතානි”ති විසෙසිතබ්බං. තථා හි “සතසහස්සානි නහුතානි වා”ති ඉමානි “දූවෙ චත්තාරි”ති ඉමෙහි විසෙසිතබ්බත්තා “ද්විසතසහස්සං චතුනහුත”න්ති අත්ථප්පකාසනානි භවන්ති. එවං සන්තෙපි “දූවෙ”ඉච්චාදීනං සඬබ්බාසද්දානං “සතසහස්සානි”තිආදීහි සඬබ්බාසද්දෙහි සමානාධිකරණතා පුබ්බාවරියෙහි න වුත්තා. යස්මා පන යථා “දූවෙ පුට්ඨජනා වුත්තා. සතසහස්සං හික්ඛු”තිආදීසු සමානාධිකරණතා ලබ්භති දබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, න තථා “දූවෙ සතසහස්සානි”තිආදීසු අදබ්බවාචකත්තා විසෙසිතබ්බපදානං, තස්මා ඊදිසෙසු යානෙසු සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා යුත්තියා අභාවතො. යදි එවං “කුසලා, රූපං, චක්ඛුමා”තිආදීනං විය ඉමෙසමඤ්ඤමඤ්ඤසම්බන්ධරහිතා සියාති? න, විසෙසනවිසෙසිතබ්බභාවෙන ගහිතත්තා. යජ්ජෙවං සමානාධිකරණභාවො ලද්ධබ්බොති? න, නියමාභාවතො. එකන්තෙන හි ගුණගුණිනංයෙව විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං සමානාධිකරණභාවො, න ඉතරෙසං විසෙසනවිසෙසිතබ්බත්තෙපි.

තත්ථ “එත්තක”න්ති පමාණවචනං. “බහලත්තෙන”ති විසෙසනෙ තතියා. උභයෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති “අයං වසුන්ධරා බහලත්තෙන යොජනානං දූවෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි ව එත්තකං සඬබ්බාතා”ති. “එත්තක”න්ති පදස්ස ව “දූවෙ සතසහස්සානි චත්තාරි නහුතානි වා”ති ඉමෙහි වා “වසුන්ධරා”ති ඉමිතා වා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා. එත්තකන්ති හි භාවනපුංසකං, යං සද්දසත්ථෙ ක්‍රියාවිසෙසනන්ති වදන්ති. තස්ස “එත්තකෙන පමාණෙන”ඉච්චෙවත්ථො. අපිව “දූවෙ සතසහස්සානි චත්තාරි න හුතානි වා”ති ඉමෙසම්පි “වසුන්ධරා”ති ඉමිතා සමානාධිකරණතා න ඉච්ඡිතබ්බා “හික්ඛුනං සත”න්ති එත්ථ සතසද්දස්ස විය සඬබ්බාවචනමත්තත්තා. තථා හි

“එත්තක”න්ති චුත්තං. “සඬ්ඛාතා”ති පන “අය”න්ති ච ඉමෙසං “චසුන්ධරා”ති ඉමිනා සමානාධිකරණතා ලබ්භති. සබ්බොපායං නයො අඤ්ඤාසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“දසෙත්ථ රාජියො සෙතා, දස්සනියා මනොරමා;
ඡ පිඬ්ඛලා පන්තරස, හලිද්දා තා චතුද්දසා”ති

පාළි. එත්ථ ඡ පිඬ්ඛලා පන්තරසාති ඡ ච පන්තරස චාති එකච්ඡති පිඬ්ඛලා රාජියොති අත්ථො ගහෙතබ්බො.

තථා —

“පුත්තාපි තස්ස බහවො, ‘එකනාමා’ති මෙ සුතං;
අසීති දස එකො ච, ඉන්දනාමා මහබ්බලා”ති

පාළි. එත්ථ පන “එකනචුති”ති චත්තබ්බො “අසීති දස එකො චා”ති චුත්තං. විචිත්‍රසද්දරචනඤ්ඤි පාවචනං. අයං නයො අඤ්ඤාසුපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

“තිංසපුරිසනාචුතො, සබ්බෙවෙකෙකනිච්චිතා;
යෙසං සමං න පස්සාමි, කෙවලං මහි’මං වර”න්ති

පාළි. එත්ථ “පුරිසානං තිංසසහස්සාති නචුති ච සතාති තිංස නාචුතො”ති චුච්චන්ති. ඉමස්මිං පන යානෙ තිංසසද්දතො සහස්සසද්දස්ස නචුතිසද්දතො ච සතසද්දස්ස ලොපං කත්වා “තිංස නාචුතො”ති චුත්තන්ති න ගහෙතබ්බං. එවඤ්ඤි ගහණෙ සති යත්ථ කත්ථචිපි එදිසි සද්දරචනා කාතබ්බා සියා, කතාය ච එදිසාය සද්දරචනාය අත්ථාවගමො විනා උපදෙසෙන සුණන්තානං න සියා, තස්මා නෙවං ගහෙතබ්බං. එවං පන ගහෙතබ්බං — “තිංස නාචුතො”ති ඉදං ලොකසඬ්ඛකෙතරුල්ලං වචනං, සඬ්ඛකෙතරුල්ලස්ස පන වචනස්සත්ථො යස්මා ගහිතපුබ්බසඬ්ඛකෙතෙහි සුත්වා ඤායතෙ, න උපදෙසතො, තස්මා බ්‍රහ්මදත්තෙන රඤ්ඤා චුත්තකාලෙපි සත්ථාරා තං කථං ආහරිත්වා චුත්තකාලෙපි සබ්බො මනුස්සා විනාපි උපදෙසෙන වචනත්ථං ජානන්තීති ගහෙතබ්බං.

තිංසඤ්ඤෙව සහස්සාති, නචුති ච සතාති තු;
තිංස නාචුතියො නාම, චුත්තා උමඬ්ඛජාතකෙ.

යස්මා පාවචනෙ සන්ති, නයා වෙච අචිත්තියා;
වොහාරා ච සුගුල්ලන්ථා, දයාපන්තෙන දෙසිතා.

සද්දනීතිප්පකරණං (පදමාලා)

තස්මා සාට්ඨකථෙ ධීරො, ගම්භීරෙ ජිනභාසිනෙ;
උපදෙසං සදා ගණ්හෙ, ගරුං සම්මා උපට්ඨහං.

ගරුපදෙසභීනො හි, අත්ථසාරං න වින්දති;
අත්ථසාරවිභීනො සො, සද්ධම්මා පරිභායති.

ගරුපදෙසලාභී ච, අත්ථසාරසමායුතො;
සද්ධම්මං පරිපාලෙන්තො, සද්ධම්මස්මා න භායති.

සද්ධම්මත්ථාය මෙ තස්මා, සඬ්ඛ්‍යාමාලාපි භාසිතා;
සප්පයොගා යථායොගං, සහෙවත්ථවිනිච්ඡයා.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පථගනීසු විඤ්ඤානං

කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

සවිනිච්ඡයො සඬ්ඛ්‍යානාමානං නාමිකපදමාලාවිභාගො

නාම

තෙරසමො පරිච්ඡෙදො.

14. අත්ථත්තිකවිභාග

භූධාතු තාය නිජ්ඣන්ත-රූපඤ්චාති ඉදං ද්වයං;
කත්ථා පධානමම්හෙහි, සබ්බමෙනං පපඤ්චිතං.

භවතිස්ස වසා දානි, චක්ඛාමත්ථත්තිකං වරං;
අත්ථුද්ධාරො තුමන්තඤ්ච, ත්වාදියන්තං තිකං ඉධ.

තස්මා තාව භූධාතූතො පවත්තස්ස භූතසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො නීයතෙ —

බන්ධසත්තාමනුස්සෙසු, විජ්ජමානෙ ච ධාතුයං;
බ්‍රිණාසථෙ රුක්ඛාදිම්හි, භූතසද්දො පවත්තති.

උප්පාදෙ වාපි විඤ්ඤෙය්‍යා, භූතසද්දො විභාවිනා;
විපුලෙ සොපසග්ගොයං, භීළනෙ විධිමෙපි ච;
පරාජයෙ වෙදියතෙ, නාමෙ පාකට්ඨාය ච.

වුත්තඤ්ඤානං

—

භූතසද්දො

පඤ්චක්ඛන්ධාමනුස්සධාතුවිජ්ජමානඛිණාසවසත්තරුක්ඛාදීසු දිස්සති.
 “භූතමිදන්ති භික්ඛවෙ සමනුපස්සවා”තිආදීසු හි අයං පඤ්චක්ඛන්ධෙසු දිස්සති.
 “යානිධ භූතානි සමාගතානී”ති එත්ථ අමනුස්සෙ. “චත්තාරො ඛො භික්ඛු
 මහාභූතා හෙතු”ති එත්ථ ධාතුසු. “භූතස්මිං පාවිත්තිය”න්තිආදීසු විජ්ජමානෙ.
 “යො ච කාලසසො භූතො”ති එත්ථ ඛිණාසවෙ. “සබ්බෙව නික්ඛිපිස්සන්ති,
 භූතා ලොකෙ සමුස්සය”න්ති එත්ථ සත්තෙ. “භූතගාමපාතබ්‍යතායා”ති එත්ථ
 රුක්ඛාදීසුති. මූලපරියායසුත්තට්ඨකථාය වචනං ඉදං. ථිකායමාදිසද්දෙන
 උප්පාදාදීනි ගස්භරෙ. වුත්තඤ්ඤානං — “ජාතං භූතං සඬ්ඛත”න්තිආදීසු
 භූතසද්දො උප්පාදෙ දිස්සති. සඋපසග්ගො පන “පභූතමරියො පකරොති
 පුඤ්ඤ”න්තිආදීසු විපුලෙ. “යෙභුයොන භික්ඛූනං පරිභූතරූපො”තිආදීසු
 භීළනෙ. “සම්භූතො සාණවාසී”තිආදීසු පඤ්ඤත්තියං. “අභිභූතො මාරො
 විජිතො සඬ්ඛාමො”තිආදීසු විධමනෙ. “පරාභූතරූපොඛො අයං අවෙලො
 පාටිකපුත්තො”තිආදීසු පරාජයෙ. “අනුභූතං සුඛදුක්ඛ”න්තිආදීසු වෙදියනෙ.
 “චිභූතං පඤ්ඤායා”තිආදීසු පාකට්ඨකරණෙ දිස්සති, තෙ සබ්බෙ
 “රුක්ඛාදීසු”තිආදිසද්දෙන සඬ්ඛන්ති දට්ඨබ්බාති.

ඉදානි තුමන්තපදානි වුව්චන්තෙ —

භවිතුං, උබ්භවිතුං, සමුබ්භවිතුං, පභවිතුං, පරාභවිතුං, අතිභවිතුං, සම්භවිතුං,
 විභවිතුං, භොතුං, සම්භොතුං, විභොතුං, පාතුභවිතුං, පාතුබ්භවිතුං වා,
 පාතුභොතුං. ඉමානි අකම්මකානි තුමන්තපදානි.

පරිභොතුං පරිභවිතුං, අභිභොතුං අභිභවිතුං, අධිභොතුං අධිභවිතුං,
 අතිභොතුං අතිභවිතුං, අනුභොතුං අනුභවිතුං, සමනුභොතුං සමනුභවිතුං,
 අභිසම්භොතුං අභිසම්භවිතුං. ඉමානි සකම්මකානි තුමන්තපදානි, සබ්බානෙතානි
 සුද්ධකත්තරි භවන්ති.

“භාවෙතුං, පභාවෙතුං, සම්භාවෙතුං, විභාවෙතුං,
 පරිභාවෙතුං”ඉව්චෙවමාදීනි හෙතුකත්තරි තුමන්තපදානි, සබ්බානිපි
 හෙතුකත්තරි තුමන්තපදානි සකම්මකානියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතබ්බො —
 භවිතුන්ති භොතුං විජ්ජිතුං පඤ්ඤායිතුං සරූපං ලභිතුං. එත්ථ
 වුත්තනායානුසාරෙන සෙසානම්පි තුමන්තානං නිද්දෙසො විත්ථාරෙතබ්බො,
 සබ්බානි තුමන්තපදානි චතුත්ථියත්ථෙව චත්තන්ති “ත්ථං මම විත්තමඤ්ඤාය,
 නෙත්තං යාවිතුමාගතො”ති එත්ථ විය. යාවිතුන්ති හි යාවනත්ථායාති අත්ථො.
 තස්මා භවිතුන්තිආදීනම්පි “භවනත්ථායා”ති වා “භවනත්ථ”න්ති වා

“භවනායා”ති වා ආදිනා අත්ථො ගහෙතඛ්ඛො. අපිව “නෙක්ඛම්මං දට්ඨු
බෙමනො”ති එත්ථ “දට්ඨු”න්ති පදස්ස “දිස්වා”ති අත්ථදස්සනනො යථාරහං
තුමන්තානි ත්වාසද්දන්තපදත්ථවසෙනපි ගහෙතඛ්ඛානි. එතානි ච නිපාතපදෙසු
සඬගහංගච්ඡන්ති. චුත්තඤ්ඤි නිරුත්තිපිටකෙ නිපාතපදපරිච්ඡෙදෙ “තුං ඉති
චතුත්ථියා”ති. තත්ත්වායමත්ථො “තුං ඉති එතදන්තො නිපාතො චතුත්ථියා අත්ථො
චත්තති”ති.

තුමන්තකථා සමත්තා.

ඉදානි ත්වාදියන්තපදානි චුච්චන්තෙ -

භවිත්වා, භවිත්වාන, භවිතුන, භවිය, භවියාන. උඛ්භවිත්වා, උඛ්භවිත්වාන,
උඛ්භවිතුන, උඛ්භවිය, උඛ්භවියාන. එස නයො “සමුඛ්භවිත්වා, පරාභවිත්වා,
සමභවිත්වා, විභවිත්වා, පාතුඛ්භවිත්වා”ති එත්ථාපි. ඉමානි අකම්මකානි
උස්සුක්කනත්ථානි ත්වාදියන්තපදානි.

භුත්වා, භුත්වාන, පරිභවිත්වා, පරිභවිත්වාන, පරිභවිතුන, පරිභවිය,
පරිභවියාන, පරිභුයා. අභිභවිත්වා, අභිභවිත්වාන, අභිභවිතුන, අභිභවිය,
අභිභවියාන, අභිභුයා. එස නයො “අධිභවිත්වා, අතිභවිත්වා, අනුභවිත්වා”ති
එත්ථාපි. ඉදඤ්ඤෙත්ථ නිදස්සනං. “තමථොච රාජා අනුභවියාන තම්පි, එයාසි
බ්බ්පං අහමපි පූජං කස්ස”න්ති. අනුභුත්වා, අනුභුත්වාන. අධිභොත්වා,
අධිභොත්වාන.

“සට්ඨි කප්පසහස්සානි, දෙවලොකෙ රම්ස්සති;
අඤ්ඤෙ දෙවෙ අධිභොත්වා, ඉස්සරං කාරයිස්සති”ති

ඉදමෙත්ථ පාළිනිදස්සනං, ඉමානි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි
ත්වාදියන්තපදානි. ඉමානි චත්තාරි සුද්ධකත්තරියෙව භවන්ති.

“භාවෙත්වා, භාවෙත්වාන. පභාවෙත්වා, පභාවෙත්වාන. සම්භාවෙත්වා,
සම්භාවෙත්වාන. විභාවෙත්වා, විභාවෙත්වාන. පරිභාවෙත්වා,
පරිභාවෙත්වාන”ඉච්චෙවමාදීනි සකම්මකානි උස්සුක්කනත්ථානි
ත්වාදියන්තපදානි හෙතුකත්තරියෙව භවන්ති. උද්දෙසොයං.

තත්‍ර සමානත්ථපදෙසු එකමෙවාදිපදං ගහෙත්වා නිද්දෙසො කාතඛ්ඛො -
භවිත්වානි භුත්වා පඤ්ඤායිත්වා සරූපං ලභිත්වා. එවං චුත්තනායානුසාරෙන
සෙසානම්පි ත්වාදියන්තපදානං නිද්දෙසො විත්ථාරෙතඛ්ඛො. අයං පන
විසෙසො භුත්වානි සම්පත්තිං අනුභුත්වානි සකම්මකවසෙන අත්ථො

ගහෙනබ්බො. භුත්වා අනුභුත්වාති ඉමෙසඤ්ඤි සමානත්ථනං සද්ධම්මවිදු
ඉච්ඡන්ති. අත්‍රිදං වුව්වති -

“භුත්වා භුත්වාන” ඉච්චෙනෙ, “අනුභුත්වා” තිමස්ස හි;
අත්ථං සුචෙන්ති “හුත්වා” ති, පදස්ස පන නෙව තෙ.

කෙච්චි “භුත්වා” ති දීඝත්තං, තස්ස ඉච්ඡන්ති සාසනෙ;
දීඝතා රස්සතා චෙව, ද්වයම්පෙතං පදිස්සති.

සද්දසත්ථෙ ච “භුත්වා” ති, දීඝත්තසඤ්ඤිතං පදං;
“භවිත්වා” ති පදස්සත්ථං, දීපෙති න තු සාසනෙ.

“හුත්වා” ඉති පදංයෙව, දීපෙති ජිනසාසනෙ;
“භවිත්වා” ති පදස්සත්ථං, නත්ථි අඤ්ඤත්ථ තං පදං.

ඉච්චෙවං සවිසෙසන්තු, වචනං සාරදස්සිනා;
සාසනෙ සද්දසත්ථෙ ච, විඤ්ඤුනා පෙක්ඛිතබ්බකං.

එවං උස්සුක්කනත්ථෙ පවත්තාති ත්වාදියන්තපදානිපි නිද්දිට්ඨාති,
සබ්බානෙතාති අවිහත්තිකානීති ගහෙනබ්බාති. නිරුත්තිපිටකෙ හි
නිපාතපරිච්ඡෙදෙ අවිහත්තිකානි කත්වා ත්වාදියන්තපදානි වුත්තාති.
සද්දත්ථවිදුනං පන මනෙ පට්ඨාදිවිහත්තිවසෙන සවිහත්තිකානි භවන්ති.

ඉමස්මිඤ්ච පන ත්වාදියන්තාධිකාරෙ ඉදඤ්චුපලක්ඛිතබ්බං - භුත්වා
ගච්ඡති, භුත්වා ගතො, භුත්වා ගමිස්සසි, කසිත්වා වපති. උමඨගා
නික්ඛමිත්වාන, වෙදෙහො නාවමාරුහි. භුත්වාන හික්ඛු හික්ඛස්ස ඉච්චාදී
සමානකත්තුකානං ධාතුනං පුබ්බකාලෙ ත්වාදිසද්දස්පයොගා. “භුත්වා
ගච්ඡති” ති එත්ථ හි “භුත්වා” ති ඉදං පුබ්බකාලක්‍රියාදීපකං පදං. “ගච්ඡති” ති ඉදං
පන උත්තරකාලක්‍රියාදීපකං, සමානකත්තුකානි චෙතානි පදානි එකකත්තුකානං
ක්‍රියානං වාවකත්තා. තථා හෙත්ථ යො ගමනක්‍රියාය කත්තා, සො එව
භුඤ්ජනක්‍රියාය කත්තුභූතො දට්ඨබ්බො. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු
යානෙසු නෙතබ්බො.

“අත්ඨකාරං නිහන්ත්වාන, උදිතොයං දිවාකරො;
වණ්ණං පඤ්ඤාවහාසෙහි, ඔහාසෙත්වා සමුග්ගතො”

ඉච්චාදීනිපි පන සමානකත්තුකානං සමානකාලෙ ත්වාදිසද්දස්පයොගා. එත්ථ හි
“නිහන්ත්වානා” ති පදං සමානකාලක්‍රියාදීපකං පදං. “උදිතො” ති ඉදං පන
උත්තරකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති න වත්තබ්බං සමානකාලක්‍රියාය

ඉධාධිප්පෙතත්තා. තස්මායෙව සමානකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති ගහෙනබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

කෙච් පන “මුඛං ඛ්‍යාදාය සයති, අක්ඛිං පරිචන්තෙත්වා පස්සති”ති උදාහරන්ති. අපරෙ “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති”ති. තත්ථ ඛ්‍යාදානපරිචන්තනුත්තරකාලො ඛ්‍යාදානුපසමලක්ඛණං පස්සනක්‍රියාය ලක්ඛියති. “නිසජ්ජ අධිතෙ, යත්වා කථෙති”ති ච සමානකාලතායපි අජ්ඣෙකකථනෙහි පුබ්බෙපි නිසජ්ජට්ඨානානි භොන්තීති සක්කා පුබ්බුත්තරකාලතා සම්භාවෙතුං, තස්මා පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානි. උදයසමකාලමෙව හි තත්තිචන්තනීයනිචන්තනන්ති.

“ද්වාරමාවරිත්වා පවිසති”ඉච්චාදි සමානකත්තුකානං අපරකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො. යස්මා පනෙත්ථ පවිසනක්‍රියා පුරිමා, ආචරණක්‍රියා පන පවිජ්ජමා, තස්මා “ආචරිත්වා”ති ඉදං අපරකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති වෙදිතබ්බං. “පවිසති”ති ඉදං පන පුබ්බකාලක්‍රියාදීපකං පදන්ති. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො. අපරෙ “ධ’න්ති කච්ච පතීතො දණ්ඨො”ති උදාහරණන්ති. අභිසාතභූතසමායොගෙ පන අභිසාතජසද්දස්ස සමානකාලතා එත්ථ ලබ්හතීති ඉධාපි පුරිමානියෙව උදාහරණානි යුත්තානිති.

“පිසාවං දිස්වා චස්ස භයං භොති. පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛිණා”ඉච්චාදි අසමානෙ කත්තරි පයොගො. එත්ථ හි පිසාවං දිස්වා පුරිසස්ස භයං භොති, පඤ්ඤාය දිස්වා අස්ස පුග්ගලස්ස ආසවා පරික්ඛිණා. එවං සමානකත්තුකතා ධාතුනං න ලබ්හති දස්සනක්‍රියාය පුරිසෙසු පචන්තනතො, භවනාදික්‍රියාය ච භයාදීසු පචන්තනතොති දට්ඨබ්බං. අයං නයො අඤ්ඤත්‍රාපි ඊදිසෙසු යානෙසු නෙතබ්බො.

ඉදම්පි පනෙත්ථ උපලක්ඛිතබ්බං “අප්පත්වා නදිං පබ්බතො, අතික්කම්ම පබ්බතං නදී”ඉච්චාදි පරාපරයොගො. “සීහං දිස්වා භයං භොති, සතං පිච්චිත්වා බලං ජායතෙ, ‘ධ’න්ති කත්වා දණ්ඨො පතීතො”ඉච්චාදි ලක්ඛණහෙතුආදිප්පයොගො. “න්හත්වා ගමනං, භුත්වා සයනං. උපාදාය රූප”ම්ච්චාපි ඛ්‍යාත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි සමානකත්තුකානං ධාතුනං පුබ්බකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, සමානකත්තුකානං සමානකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, සමානකත්තුකානං අපරකාලෙ ත්වාදිසද්දප්පයොගො, අසමානකත්තුකානං ත්වාදිසද්දප්පයොගො, පරාපරයොගො, ලක්ඛණහෙතුආදිප්පයොගො, ඛ්‍යාත්තයෙන සද්දසිද්ධිප්පයොගොති සත්තධා ත්වාදියත්තානං පදානං පයොගො වෙදිතබ්බො.

යදි එවං කස්මා කච්චායනෙ “පුබ්බකාලෙකකත්තුකානං තුන ත්වාන ත්වා
වා”ති පුබ්බකාලෙයෙව එකකත්තුකග්ගහණං කතන්ති? යෙතුයොන
ත්වාදියන්තානං පදානං පුරිමකාලක්‍රියාදීපනතො. කච්චායනෙ හි යෙතුයොන
පචත්තිං සන්ධාය “පුබ්බකාලෙකකත්තුකානං”න්ති වුත්තං. යස්මා පන “ඉති
කත්වා”තිආදීනං පදානං හෙතුඅත්ථවසෙනපි පුබ්බාවරියෙහි අත්ථො
සංවණ්ණතො, තස්මා “භවිත්වා”තිආදීනං භූධාතුමයානං ත්වාදිසද්දන්තානං
පදානං අඤ්ඤෙසඤ්ච “පචිත්වා”තිආදීනං යථාපයොගං “භවනහෙතු
පචනහෙතු”තිආදීනා හෙතුඅත්ථොපි ගහෙතබ්බො. අත්‍රිදං වුවිචති –

හෙතුත්ථෙපි යතො භොන්ති, සද්දා උස්සුක්කනත්ථකා;
තස්මා හෙතුවසෙනාපි, වදෙය්‍යත්ථං විචක්ඛණො.

“ඉති කත්වා”ති සද්දස්ස, අත්ථසංවණ්ණනාසු හි;
“ඉති කරණහෙතු”ති, අත්ථො ධීරෙහි ගස්හති.

“ගච්ඡාමි දානි නිබ්බානං, යත්ථ ගන්ත්වා න සොචති”;
ඉති පායෙපි හෙතුත්ථො, ගස්හතෙ පුබ්බවිඤ්ඤාහි.

“යස්මිං නිබ්බානෙ ගමන-හෙතු”ති හි කථියතෙ;
හෙතුත්ථෙවං යථාපයොග-මඤ්ඤත්‍රාපි අයං නයො.

එවං භූතසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො ව තුමන්තපදඤ්ච ත්වාදියන්තපදඤ්චාති
අත්ථත්තිකං විහත්තං.

යො ඉමමත්ථතිකං සුවිහත්තං,
කණ්ණරසායනමාගමිකානං;
ධාරයතෙ ස භවෙ ගතකඬ්ඛා,
පාවචනමිහි ගතෙ සුබ්බමත්ථෙ.

ඉති නවඬ්ගෙ සාට්ඨකථෙ පිටකත්තයෙ ඛ්‍යප්පට්ඨනීසු විඤ්ඤානං

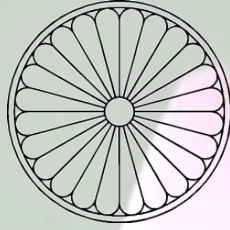
කොසල්ලත්ථාය කතෙ සද්දනීතිප්පකරණෙ

අත්ථත්තිකවිභාගො නාම

වුද්දසමො පරිච්ඡෙදො.

එවං නානප්පකාරතො භූධාතුරූපානි දස්සිතානි.

පදමාලා නිට්ඨිතා.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතාප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො තිලොක්ක.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තාමනී අද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුඤ්ඤාච ධාරෙච වරාච ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උත්තම පිණිසයි.....